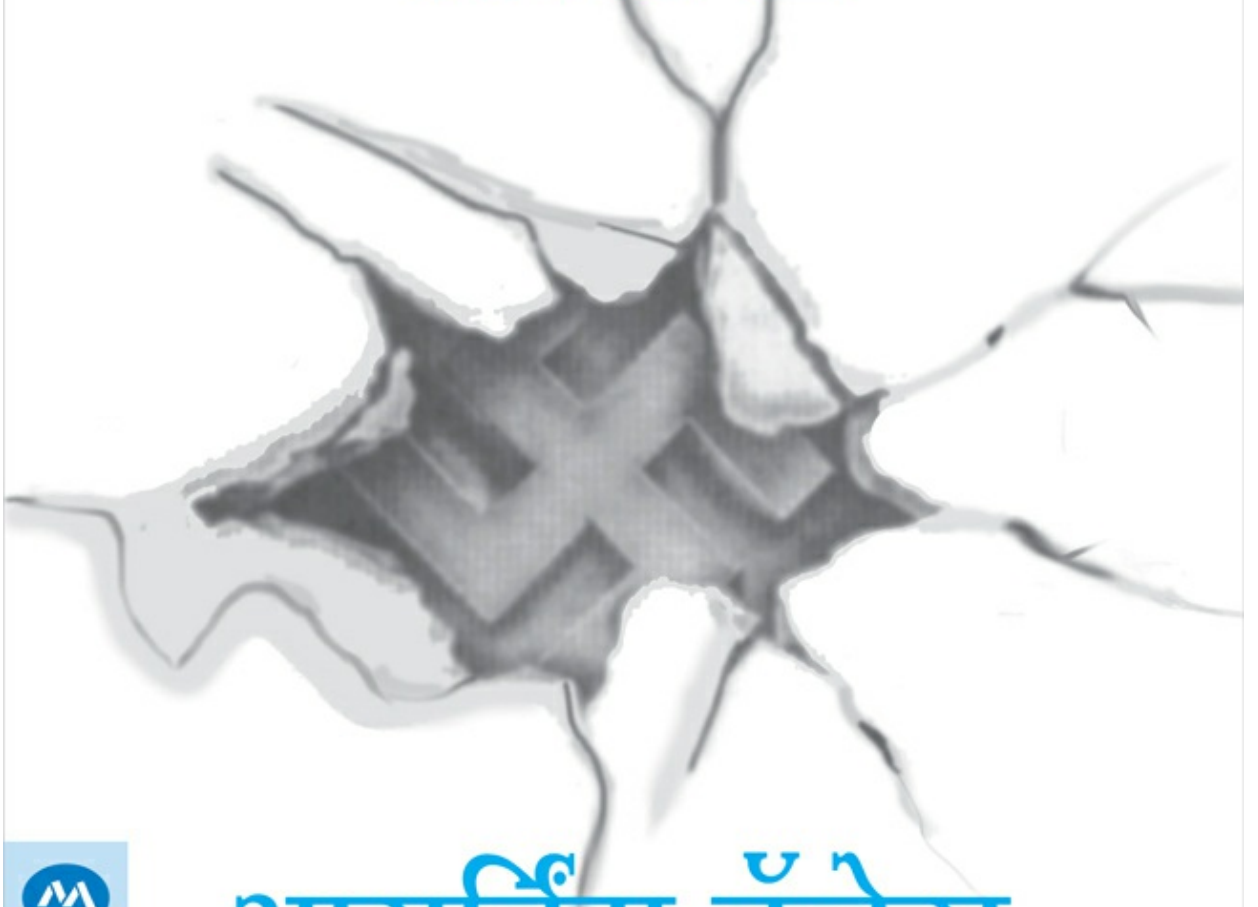

द सेल्फन्थ सिफ्रेट

आयर्विंग वॅलेस

अनुवाद
विजय देवधर

मेहता पब्लिशिंग हाऊस

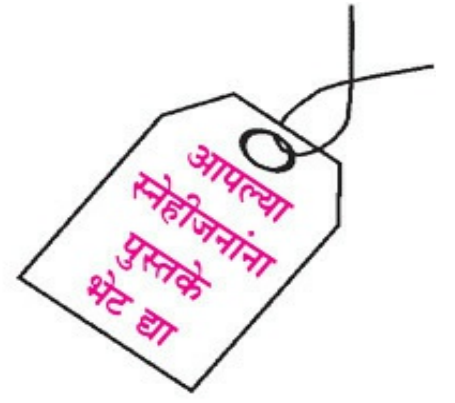
आयर्विंग वॅलेस

आयर्विंग वॅलेस यांचा जन्म १९१६मध्ये शिकागो येथे झाला.

किशोरावस्थेपासूनच त्यांनी मासिकांसाठी कथा लिहावयास सुरुवात केली. दुसऱ्या महायुद्धात सेवा बजावल्यानंतर त्यांनी मासिकातील त्यांचे लेखन चालू ठेवले. लवकरच हॉलीवुडमध्ये पटकथालेखनाचे सृजनात्मक काम त्यांना मिळाले. अनेक सिनेमांच्या पटकथा त्यांनी लिहिल्या. हॉलीवुडमध्ये असमाधानकारक प्राप्ती झाल्याने त्यांनी त्यांचा पूर्ण वेळ पुस्तकलेखनाला दिला. आयर्विंग वॅलेस एक सिद्धहस्त लेखक होते.

त्यांनी एकूण ३३ पुस्तके लिहिली आणि त्या सर्वांचे ३१ विविध भाषांत अनुवाद झाले. वॅलेस यांच्या 'द वर्ड', 'द प्राइझ' या आणि अशा अनेक कादंबऱ्यांवर आधारित चित्रपट निघाले. जून १९९०मध्ये कॅलिफोर्निया येथे वॅलेस त्यांचे निधन झाले.

Irving
Wallace

द सेव्हन्थ सिक्रेट

मूळ इंग्रजी लेखक
आयर्विंग वॅलेस

अनुवाद
विजय देवधर

मेहता पब्लिशिंग हाऊस

All rights reserved along with e-books & layout. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, without the prior written consent of the publisher and the licence holder. please contact us at Mehta Publishing House, 1941, Madiwale Colony, Sadashiv Peth, Pune 411030. ☎ : +91 020-24476924 / 24460313

Email :

info@mehtapublishinghouse.com

production@mehtapublishinghouse.com

sales@mehtapublishinghouse.com

Website : www.mehtapublishinghouse.com

❖ पुस्तकातील लेखकाची मते, घटना, वर्णने ही त्या लेखकाची असून त्याच्याशी प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

THE SEVENTH SECRET by Irving Wallace

© David Wallechinsky

Translated into Marathi Language by Vijay Deodhar

द सेव्हन्थ सिक््रेट / अनुवादित कादंबरी

अनुवाद : विजय देवधर, चिंचवड, पुणे ☎ : ९५५२१४६०४०

मराठी अनुवादाचे व प्रकाशनाचे हक्क मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे ३०.

प्रकाशक :

सुनील अनिल मेहता,

मेहता पब्लिशिंग हाऊस,

१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, पुणे - ४११०३०.

ई-बुक :

विनोद आमले, बुलडाणा.

☎ +९१ ९४२११५५७९३

मुखपृष्ठ : चंद्रमोहन कुलकर्णी

P Book ISBN 9788177663846

E Book ISBN ---

E Books available on :

play.google.com/store/books

www.amazon.in

आयुष्यातील
एका अतिशय सुरम्य
कालखंडातल्या
अनेक मधुर आठवणी
ज्याच्याशी
निगडित आहेत -
तो
माझा जबलपूरचा
प्रिय दोस्त
दिलीप फडके
याला सस्नेह अर्पण....!

कॅफे क्रांझलर रेस्टॉरंटच्या एका प्रायव्हेट रूममधून ती प्रेस कॉन्फरन्स उरकून, गर्दीनं गजबजलेल्या कॅफेतून बाहेर पडून, लख्ख सूर्यप्रकाशात न्हाणाऱ्या कुफुरस्टेनडाम विभागात डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट जेव्हा पोहोचले तेव्हा त्यांच्या वृत्ती अत्यंत उल्लसित बनल्या होत्या.

डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट नि आता सर हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट - कारण नुकताच गेल्या वर्षी त्यांना हा किताब मिळाला होता. जुलै महिन्यातल्या त्या दुपारी कुडाम परिसरातल्या रुंद फूटपाथवरून चालताना किंचित् काल थबकले. हाती घेतलेल्या कामातून थोडी विश्रांती मिळावी म्हणून ते थोडं लांबवावं किंवा काय याबद्दल ते विचार करू लागले. गेल्या पाच वर्षांमध्ये पश्चिम बर्लिनला त्यांची ही दहावी भेट होती. जे काम त्यांनी हाती घेतलं होतं त्याची इतिहासात एक अजोड संशोधन म्हणून नोंद होणार होती. अन् त्या कामाच्या पूर्ततेच्या अत्युच्च क्षणापर्यंत आपण येऊन ठेपलो आहोत हे त्यांना कळून चुकलं होतं. एक अत्यंत थोर नि स्फोटक रहस्य सोडवण्याच्या टोकाशी ते जवळ जवळ पोहोचले होते. अन् त्यांचं हे संशोधन जेव्हा जगासमोर येणार होतं तेव्हा संबंध जगाला प्रचंड हादरा बसणार होता!

सर हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीच्या खाईस्ट चर्च कॉलेजमध्ये ‘आधुनिक इतिहास’ या विषयाचे प्राध्यापक होते. एका लोकविलक्षण आत्मचरित्राच्या लेखनाच्या नि संशोधनाच्या कामाकरता त्यांनी आपल्या कॉलेजमधून सुट्टी घेतली होती. हे आत्मचरित्र होतं विश्वविख्यात जर्मन हुकुमशहा अॅडॉल्फ हिटलर याचं! हिटलरच्या मृत्युपासून, म्हणजे गेल्या चाळीस वर्षांपासून हे चरित्र लिहिण्याची तीव्र इच्छा त्यांच्या मनीमानसी रुजलेली होती, अन् अखेर आता ती फलद्रूप होत आली होती. फ्यूररची असामान्य कहाणी! त्यांचं हे चौदावं पुस्तक अत्यंत संस्मरणीय असंच ठरणार होतं. अन् म्हणूनच सखोल संशोधन करून हिटलरचं हे सुनिश्चित नि अत्यंत परिपूर्ण असं चरित्र - ‘हेर हिटलर’ लवकरच पूर्ण करण्याचा निश्चय त्यांनी केला होता. पण वयाच्या सदुसष्टाव्या वर्षी एवढं अवघड काम पेलणं म्हणजे सोपी का गोष्ट होती? डॉ. अॅशक्रॉफ्टना या गोष्टीची पूर्ण जाणीव होती, अन् म्हणूनच या चरित्राच्या संशोधनाच्या नि लेखनाच्या कामात मदत करण्यासाठी त्यांनी आपल्या मुलीला एमिलीला - बर्लिनला बोलावलं होतं. डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांची चौतीस वर्षांची बुद्धिमान नि उत्साही अशी ही कन्या - एमिली - ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीत इतिहासाची लेक्चरर होती. आपल्या कामाच्या मदतीसाठी एमिलीची निवड अगदी अचूक आहे याची डॉ. अॅशक्रॉफ्टना सुरुवातीपासूनच जाणीव होती.

आपल्या वडिलंना, त्यांच्या या प्रचंड कामात, एमिली उत्तम सहाय्यक ठरली होती. तिचं शिक्षण त्या दृष्टीनं परिपूर्ण झालेलं होतं. डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांची पत्नी सुमारे पंचवीस वर्षांपूर्वी एका गिर्यारोहण अपघातात मरण पावली होती, अन् तेव्हापासून डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांनी एमिलीला आपल्या मायेच्या छात्राखाली वाढवलं होतं. एमिली जात्याच बुद्धिमान होती. तिचा स्वभावही मोठा चौकस होता. त्यात डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्यासारख्या गाढ्या इतिहाससंशोधकाच्या घरातलं बुद्धिमत्तेनं ओसंडणारं वातावरण तिच्या भोवताली होतं. सतत या ना त्या ठिकाणाचा प्रवास, हजारो पुस्तकं, ग्रंथ यांच्या सान्निध्यात वाढलेली एमिली आपल्या वडिलंप्रमाणेच एक इतिहासकार व्हावी यात काही नवल नव्हतं. फ्रान्स आणि जर्मनीचा आधुनिक इतिहास या विषयात तिचं विशेष प्रावीण्य मिळविलेलं होतं. या दोन्ही देशांच्या भाषा ती अस्खलितपणे बोलू शकत असे. दुसऱ्या महायुद्धाबद्दल आणि त्यातील अॅडॉल्फ हिटलरच्या विलक्षण भूमिकेबद्दल तर एमिलीला कमालीचं औत्सुक्य नि आकर्षण होतं. संशोधनाच्या कामानिमित्त पूर्वी दोनदा एमिली आपल्या वडिलंबरोबर बर्लिनला येऊन गेली होती, अन् या खेपी डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांची जर्मनीच्या या पहिल्या क्रमांकाच्या शहराला अखेरची भेट होती. ही भेट अर्थातच अत्यंत महत्त्वाची नि निर्णायक ठरणार होती. आपल्या संशोधनाचा अंतिम टप्पा पूर्ण करण्याकरता आवश्यक असलेली टाचणं तयार करण्यासाठी डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांनी एमिलीला ऑक्सफर्डमध्ये मागे सोडलं होतं नि ते स्वतः एकटेच अगोदर बर्लिनला आले होते.

वयाच्या सदुसष्टाव्या वर्षी डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांनी हिटलरच्या चरित्रलेखनाच्या नि त्याबाबतच्या संशोधनाच्या कामाला सुरुवात केली होती. गेली पाच वर्षे त्यांचं हे काम अविश्रांतपणे चालू होतं, अन् आता या कामाच्या अंतिम नि रहस्यपूर्ण टप्प्यापर्यंत ते येऊन पोहोचले होते. हा रहस्यमय टप्पा होता तरी कोणता?

अॅडॉल्फ हिटलर आणि त्याची एक दिवसाची पत्नी इव्हा ब्राऊन यांच्या मृत्यूबद्दलचं रहस्य सोडवणं नि त्याचा आपल्या पुस्तकात समावेश करणं हा तो टप्पा होता. ३० एप्रिल १९४५ या दिवशी जुन्या राईश चॅन्सेलरीच्या समीप असलेल्या जमिनीखालच्या भूमिगत फ्यूरर बंकरमध्ये या दोघांचा अंत झाला होता अशी इतिहासात नोंद होती.

डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांनी अलीकडे दोन महिन्यांपूर्वी या मुद्यावर भरपूर संशोधन केलं होतं. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांचा मृत्यू ज्यांनी आपल्या डोळ्यांनी पाहिला होता अशा पश्चिम बर्लिनमधल्या काही हयात साक्षीदारांच्या मुलाखती त्यांनी घेतल्या होत्या. पूर्व बर्लिनमधले त्यांचे एक घनिष्ठ स्नेही प्राफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांच्यामार्फत सोवियत युनियनकडून या संदर्भात उपलब्ध असलेले मेडिकल रिपोर्टस् नि फोटोग्राफ्स् मिळवून तेही त्यांनी बारकाईनं चाळले होते. अन् पूर्वीच्या चरित्रकारांनी केलेलं हिटलरच्या मृत्यूबाबतचं ठराविक नि अधिकृत विधान मान्य करण्यास ते तसंच एमिली दोघांही तयार झाली होती. पण-

आपली पश्चिम बर्लिनची त्यापूर्वीची भेट उरकून ते जेव्हा ऑक्सफर्डला परतले होते तेव्हा त्यांना अस्वस्थ करून सोडणारं एक आश्चर्यजनक पत्र मिळालं होतं. ते पत्र पश्चिम जर्मनीहून आलं होतं. कारण डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्या नियोजित हिटलर-चरित्राला त्या वेळेपर्यंत पश्चिम बर्लिनमध्येही प्रसिद्धी मिळाली होती.

ते पत्र डॉ. मॅक्स थाएल नावाच्या एका माणसाकडून आलं होतं. आपण अॅडॉल्फ हिटलरचा शेवटचा दंतवैद्य असल्याचं त्यानं त्या पत्रात नमूद केलं होतं. डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्या महत्त्वपूर्ण हिटलर चरित्राबद्दलची माहिती त्यानं वाचली होती. हिटलरला व्यक्तिशः ओळखणाऱ्या मूठभर हयात लोकांपैकी तो एक होता, आणि म्हणूनच पूर्वी प्रसिद्ध झालेल्या हिटलरच्या अन्य चरित्रापेक्षा डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांचं चरित्र अधिक अचूक असावं अशी आपली मनःपूर्वक इच्छा असल्यानं आपण पत्राद्वारे संपर्क साधत असल्याचं त्यानं त्या पत्रात म्हटलं होतं.

आपली ओळख दिल्यानंतर पत्राच्या उत्तरार्धात डॉ. थाएलनं एक अत्यंत स्फोटक अशी गोष्ट लिहिली होती -

“अॅडॉल्फ हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांच्या मृत्यूबद्दलचे आतापर्यंतचे सर्व ऐतिहासिक दाखले चुकीचे आहेत. १९४५ साली हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन या दोघांनी फ्यूरर बंकरमध्ये आत्महत्या केलेली नसावी. त्या दोघांनी संबंध जगाला गंडवलं असावं. ती दोघं कदाचित आजही जिवंत असतील! खरं म्हणजे माझ्याजवळ याबद्दल पुरावा आहे ...!”

डॉ. थाएलचं हे पत्र वाचून डॉ. अॅशक्रॉफ्ट हादरले. आश्चर्याचा भर ओसरल्यावर आपल्या उद्दिष्टावर त्यांनी लक्ष केंद्रित केलं होतं. डॉ. थाएलचं ते पत्र त्यांनी एमिलीला दाखवलं तेव्हा ती म्हणाली, “हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन जिवंत असल्याच्या अनेक उपपत्ती त्यांच्या मृत्यूपासून तो आजतागायत नित्य नव्यानं पुढे येताहेत. त्या थांबल्या नाहीत. नवनव्या वावड्या उठतात आणि निवळतात. अन् या वावड्या उठवणारेही अनेक आहेत. हा डॉ. थाएल यांच्यापैकीच एखादा चक्रम असेल! हिटलरची चरित्रं लिहिणाऱ्या पूर्वीच्या लेखकांसमोरील त्यानं आपलं हे मत नक्कीच मांडलं असेल! मग त्यांनी का त्याचा विचार केला नाही! अशासाठी की डॉक्टर थाएलचा बार फुसका ठरला

असेल! अन् म्हणून त्यांनी त्याच्याकडे दुर्लक्ष केलं असेल. तेव्हा तुम्ही माझं ऐका! हे पत्र फेकून द्या आणि चरित्राचा शेवटला भाग पूर्णकरण्याकडे आपलं लक्ष केंद्रित करा!’

एमिलीचं म्हणणं डॉ. अँशक्रॉफ्टना रास्त वाटलं. पण तरी डॉ. थाएलच्या पत्रानं त्यांना अस्वस्थ करून सोडलं होतं. कुठलीही गोष्ट परिपूर्ण नि अगदी अचूक करण्याकडे त्यांचा नेहमी कटाक्ष असे. आपल्या कामाच्या बाबतीत कुणीही केलेलं आव्हान त्यांना कधी खपत नसे. अन् म्हणूनच डॉ. थाएलचं ते पत्र त्यांनी पुनःपुन्हा अनेकदा वाचलं. अनेकदा त्या पत्राची पारायणं केल्यानंतर डॉ. थाएलच्या विधानात तथ्य असावं असं त्यांना मनोमन वाटू लागलं. हा थाएल स्वतःला जे काही म्हणवतो तसा असेल का? खरोखरच तो हिटलरचा अखेरचा डेंटिस्ट होता का? अगोदर हेच शोधून काढावं!

अन् आठवड्याभराच्या तपासानंतर डॉ. अँशक्रॉफ्टना अपेक्षित असलेली सगळी माहिती मिळाली. डॉ. थाएल हा खरोखरच हिटलरचा डेंटिस्ट होता. तो बर्लिनचा रहिवासी होता. एक उत्तम नि कुशल ‘ओरल सर्जन’ म्हणून तो बर्लिनमध्ये प्रसिद्ध होता. जर्मन हुकुमशहा फ्यूररच्या आयुष्याच्या अखेरच्या सहा महिन्यांमध्ये अनेक वेळा त्यानं त्याच्यावर उपचार केले होते. डॉ. अँशक्रॉफ्टना पाठवलेलं पत्र त्यानं स्वतःच लिहिलं होतं. वयाच्या ऐंशीव्या वर्षी, पश्चिम बर्लिनमध्ये, तो अजूनही हयात होता.

आपल्या पत्रात आपल्या सहीखाली डॉ. थाएलनं आपला फोननंबर निर्भीडपणे दिला होता.

डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांनी त्या फोननंबरवर डॉ. थाएलशी संपर्क साधावा यात अर्थातच काही नवल नव्हतं ! विलक्षण उत्सुकतेनं त्यांनी तात्काळ डॉ. थाएलला फोन केला.

डॉ. थाएल यानं स्वतःच फोन घेतला. त्याचा आवाज खोल, दृढ नि आश्वासक होता, “होय! मी तुम्हाला जे लिहिलंय त्याबद्दल माझ्यापाशी ठोस पुरावा आहे. काय म्हणता? अं ...? नाही! फोनवर या विषयाबाबत मी तुमच्याशी चर्चा करू शकत नाही. माफ करा हं, या संदर्भात जर तुम्ही स्वतःच माझ्या घरी बर्लिनला आलात तर मला फार आनंद होईल. मी म्हणतो, तो पुरावा तुम्हाला स्वतःच प्रत्यक्ष पाहता येईल नि नंतर त्याबद्दल तुमचं मत ठरवता येईल...!”

डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांची उत्सुकता शिगेला पोहोचणं अगदी स्वाभाविकच होतं. डॉ. थाएलचं हे निमंत्रण टाळणं केवळ अशक्य होतं...!

अन् त्याप्रमाणे तीन दिवसांपूर्वी डॉ. अँशक्रॉफ्ट एकटेच बर्लिनमध्ये येऊन दाखल झाले होते. ब्रिस्टॉल हॉटेल केम्पिन्स्कीमध्ये ते उतरले. कुफुरस्टेनडॅम नजीकच हे सुप्रसिद्ध हॉटेल होतं. अन् आल्या आल्या ताबडतोब त्यांनी डॉ. मॅक्स थाएलच्या घराला भेट दिली. डॉ. अँशक्रॉफ्ट आणि डॉ. थाएल यांची ती भेट मोठी सौहार्दपूर्ण, कुतूहल वाढणारी आणि महत्त्वाची ठरली. एक विलक्षण ऐतिहासिक सत्य उलगडण्याची संधी आपल्याला मिळणार या कल्पनेनं डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्या वृद्ध हृदयानं तर चक्क उसळीच मारली!

परंतु हे विलक्षण सत्य सिद्ध करण्याकरता एके काळी अस्तित्वात असलेल्या फ्यूरर बंकरजवळील बगीचामध्ये त्यांना उत्खनन करावं लागणार होतं. १९४५ साली याच बगीचामध्ये हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांच्या अवशेषांचं दफन केलं गेलं असल्याची नोंद इतिहासाच्या अनेक पुस्तकांमध्ये होती. परंतु अशा प्रकारचं उत्खनन करण्यात एक मोठी अडचण होती. फ्यूरर बंकरचा परिसर पूर्व बर्लिनच्या बाजूला बर्लिन शहराची विभागणी करणाऱ्या त्या कुप्रसिद्ध भिंतीच्या जवळ होता. खरं पाहू जाता हा परिसर ‘नोमन्स लँड’च्या पड्यामध्ये येत होता.

ज्या ठिकाणी फ्यूरर बंकर होता त्या नेमक्या परिसराभोवती सिमेंटची एक कंपोंड भिंत आणि तारेचं कुंपण होतं नि तिथं पूर्व बर्लिनच्या सोल्जरांचा पहारा होता. या सिक्युरिटी झोनमध्ये शिरण्याकरता नि तिथे उत्खनन करण्याकरता डॉ. अँशक्रॉफ्टना प्रथम कम्युनिस्ट पूर्व जर्मन शासनाची म्हणजे पर्यायानंच सोवियत युनियनची पूर्वपरवानगी मिळवणं आवश्यक होतं. अन् सुदैवानं या बाबतीत मदत करू शकेल असा डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांचा एक उच्चपदस्थ मित्र पूर्व बर्लिनमध्ये मौजूद होता.

काही वर्षांपूर्वी म्हणजे दुसरं महायुद्ध संपल्यानंतर थोड्याच अवधीत लंडनमधल्या सुप्रसिद्ध सॅव्हॉय हॉटेलात आधुनिक इतिहासकारांची एक गुप्त आंतरराष्ट्रीय परिषद भरली होती. त्या परिषदेतल्या एका पॅनेलवर पूर्व जर्मनीच्या प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांच्या समवेत डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांनी काम केलेलं होतं. त्या वेळी डॉ. अँशक्रॉफ्ट आणि ब्लाऊबाख या दोघांनाही आपल्या आवडीनिवडी खूपशा सारख्या आहेत असं आढळून आलं होतं. तिसऱ्या राईशचा उदयास्त आणि अँलडॉल्फ हिटलर या विषयांमध्ये दोघांनाही कमालीचं स्वारस्य होतं. तेव्हा अँशक्रॉफ्टनी प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांना मोठ्या अगत्यानं ऑक्सफर्डमधल्या आपल्या घरी नेलं होतं नि त्यांचं आदरातिथ्य केलं होतं. अन् तेव्हापासूनच दोघांमध्ये एक अतूट स्नेहबंध निर्माण झाला होता. त्यानंतर अँशक्रॉफ्ट यांनीही पूर्व बर्लिनला अनेक वेळा भेट दिली होती. नि प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांच्या घरचा पाहुणचार घेतला होता. नंतर पत्रव्यवहाराद्वारे त्या दोघांचा स्नेह अधिकाधिक दृढ होत गेला होता. कालांतरानं ‘जर्मन डेमॉक्रॅटिक रिपब्लिकमध्ये’ प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांचं स्थान उंचावर गेलं होतं आणि त्याच प्रोफेसर ब्लाऊबाखना आता पूर्व जर्मनीच्या ‘कारुन्सिल ऑफ मिनिस्टर्स’-वरल्या अकरा डेप्युटी प्राईम मिनिस्टर्समध्ये एक स्थान मिळालं होतं.

आता पूर्व बर्लिनमधल्या अतिसंरक्षित नि प्रवेशास मनाई असलेल्या एखाद्या अतिमहत्त्वाच्या परिसरात जर कुणाला उकराउकरी करायची झालीच तर त्यासाठी प्रो. ब्लाऊबाख यांच्यासारख्या भारदस्त, नि उच्चपदस्थ व्यक्तीशी संपर्क साधणं केव्हाही सयुक्तिकच ठरलं असतं. या बाबतीत त्यांच्याइतकी अधिकारी व्यक्ती दुसरी कोण अस्म शकणार होती?

अन् म्हणूनच डॉ. अँशक्रॉफ्टनी आपल्या या जुन्या दोस्ताशी संपर्क साधला. ब्लाऊबाखनी त्यांचं मोठ्या आपुलकीनं स्वागत केलं. अँशक्रॉफ्ट यांची मागणी तशी असाधारणच होती. परंतु ती पूर्ण करण्याचं आश्वासन ब्लाऊबाखनी त्यांना दिलं. या उत्खननाकरता मंत्रिमंडळातल्या आपल्या इतर दहा सहकाऱ्यांची संमती मिळवण्यासाठी आपण शक्य ते सर्व प्रयत्न करू असं त्यांनी डॉ. अँशक्रॉफ्टना सांगितलं.

अन् दोन दिवसांपूर्वीच ब्लाऊबाख यांनी डॉ. अँशक्रॉफ्टना ती सुवार्ता सांगितली होती. डॉ. अँशक्रॉफ्टना फ्यूरर बंकरच्या परिसरात उत्खनन करण्याची परवानगी मिळाली होती!

या परवानगीमुळे डॉ. अँशक्रॉफ्टना इतका आनंद झाला की त्यांनी ऑक्सफर्डला फोन करून ही बातमी ताबडतोब आपल्या मुलीला-एमिलीला कळवली. एमिली ही त्यांचीच लेक - इतिहासाबद्दल आकर्षण असलेली! फ्यूरर बंकरमध्ये हिटलर मेला नाही याबद्दलच्या डॉ. थाएलच्या पुराव्याबद्दल सगळं सविस्तर ऐकायला ती अधीर बनली. परंतु त्याबद्दल टेलिफोनवर काही सांगण्यास डॉ. अँशक्रॉफ्टनी नकार दिला. बर्लिनमधलं काम उरकल्यानंतर आपण जेव्हा प्रत्यक्ष ऑक्सफर्डला येऊ तेव्हा सगळं सविस्तर सांगू असं त्यांनी तिला टेलिफोनवर सांगितलं. त्यांच्या पुऱ्या होत आलेल्या पुस्तकाचा सनसनाटी शेवट ठरणार होता तो!

“उत्खननाला मी परवापासून सुरुवात करणार आहे. पण त्यापूर्वी अगोदर एक प्रेस कॉन्फरन्स घेणार आहे.”

“काय? ... काय म्हणालात घेणारायत ते?” एमिलीनं मध्येच विचारलं.

“अगं! प्रेस कॉन्फरन्स. पश्चिम बर्लिनमधल्या टेलिव्हिजन सेंटरवरले काही महत्त्वाचे लोक, आकाशवाणीचे काही जण आणि प्रेसचे काही वार्ताहर यांची एक कॉन्फरन्स

घेणार आहे मी.”

“अरे, देवा! हे कशासाठी करणार आहात तुम्ही डॅड? कोणत्याही गोष्टीची पूर्ण शहानिशा झाल्याविना ती जाहीर करायची नाही अशी तुमची नेहमीची पद्धत आहे. मग -”

“थांब पोरी! मी असं का करणार आहे हे तुला सांगतो.” डॉ. अँशक्रॉफ्ट तिला शांतपणे म्हणाले होते, “आता हे बघ! डॉ. थाएलची उपपत्ती मला तपासून बघायचीय. ही बाब तशी खूप जुनी आहे. तेव्हा या संबंधात डॉ. थाएलप्रमाणेच माहिती असणारे इतरही काही जुने लोक असू शकतील. असे लोक जे हिटलरला ओळखत असतील - त्याच्या अखेरेच्या दिवसांबद्दल त्यांना माहिती असेल ! या प्रेस कॉन्फरन्समुळे कदाचित असे लोक काही नव्या माहितीसह पुढे येतील. एमिली, आपलं पुस्तक पूर्ण सत्य प्रकाशात आणणारं - एकमेवाद्वितीय असं ठरलं पाहिजे - थोडक्यात अखेरचा आवाज ठरलं पाहिजे, अशी माझी इच्छा आहे. आणि म्हणून मी असं करणार आहे.”

“ओह डॅड! तुम्ही हे करू नये असं मला वाटतं.” एमिलीनं आक्षेप घेत म्हटलं.

“म्हणजे? तुला नेमकं म्हणायचंय तरी काय?”

“ही गोष्ट इतक्यातच जाहीर करू नका. निखळ विद्वत्तेबद्दल तुमची सान्या जगात ख्याती आहे. तुम्ही जे लिहिता ते अचूक असतं, पूर्ण सत्य असतं हा तुमचा ट्रेडमार्क आहे. हिटलरवरलं आपलं हे पुस्तक म्हणजे तुमच्या कारकीर्दीचं सर्वोच्च शिखर ठरणार आहे. तेव्हा या बाबतीत असला जुगार खेळून त्याचं महत्त्व कमी करू नका. तुम्ही त्या डॉ. थाएलला भेटलात. त्यानं तुम्हाला काही साक्षी-पुरावे सांगितले - ठीक! परंतु ते कदाचित बनावट देखील असू शकतील! त्याचं म्हणणं कदाचित चुकीचंही असू शकेल. त्यामुळे पुढे आपल्याला लोक वेड्यात मात्र काढतील! माझ्या मते उपलब्ध असलेले सगळे ठोस पुरावे या

डॉ. थाएलच्या उपपत्तीच्या विरुद्ध जातात. ‘१९४५ साली फ्यूर बंकरमध्ये हिटलरनं स्वतःवर गोळी झाडून घेतली आणि इव्हा ब्राऊनला त्यानं सायनाईड दिलं - नंतर त्यांचे देह बाहेर काढून त्यांच्यावर अंत्यसंस्कार करण्यात आले.’ नि त्यांचे अवशेष पुरण्यात आले ही जगन्मान्य वस्तुस्थिती आहे...”

डॉ. अँशक्रॉफ्ट काही क्षण घुटमळले. गेल्या पाच वर्षांच्या या पुस्तकाच्या कामात आपल्या मुलीबरोबर त्यांचे क्वचितच मतभेद झाले होते. अखेर ते म्हणाले, “असेल... असेल... तसंही असू शकेल एमिली, पण आपल्याला तशी पूर्ण खात्री नको का करून घ्यायला? म्हणून मी या बाबतीत हे पुढलं पाऊल उचलणार आहे. तू उगाच काळजी करू नकोस!”

अन् त्याप्रमाणे त्यांनी ते पाऊल उचललं होतं ! उत्खननाच्या कामासाठी खास शिफारस केल्या गेलेल्या ‘ओबरस्टॅड्ट कन्स्ट्रक्शन कंपनीशी’ त्यांनी फोनवरून संपर्क साधला होता. नंतर आजच्या प्रेस कॉन्फरन्ससाठी जरूर ती सगळी व्यवस्था त्यांनी केली होती. कॉन्फरन्ससाठी त्यांनी फक्त बारा जणांना बोलावलं होतं. टी. व्ही. आणि रेडियोचे चार जण आणि काही प्रमुख वर्तमानपत्रांचे नि नियतकालिकांचे वार्ताहर असे मिळून आठ जण असे एकूण बारा जण. अन् सुरुवातीपासून तो शेवटपर्यंत ही प्रेस कॉन्फरन्स उत्तम प्रकारे पार पडली.

सुरुवातीचा तासभर आपल्या प्रॉजेक्टबद्दल ते बोलले नि नंतर वार्ताहरांच्या प्रश्नांची उत्तरं त्यांनी दिली. त्यांच्या ‘हिटलर-चरित्रा’बद्दल प्रत्येकाला माहिती होती. पण आता ते समक्षच हजर होते. अँडॉल्फ हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांच्या मृत्यूविषयी एक अंतिम संशोधन आपण करणार आहोत असं त्यांनी जाहीर केलं होतं. या संबंधात एक नवीन पुरावा आपल्या हाती आलेला असून तो सिद्ध करण्याकरता हिटलर-इव्हाच्या जुन्या दफनभूमीत आपण उत्खनन करणार असल्याचं त्यांनी घोषित केलं. हा ‘नवीन पुरावा काय आहे याबद्दल वार्ताहरांनी त्यांना अनेक प्रश्न विचारले. परंतु तो काय आहे नि त्याचा माग आपल्याला कसा मिळाला याबद्दल काहीही सांगण्यास त्यांनी नकार दिला, तसंच डॉ. मॅक्स थाएलच्या नावाचा उल्लेखही त्यांनी केला नाही. त्याचं नाव पण त्यांनी गुप्त राखलं.

प्रेस कॉन्फरन्स उरकून बाहेर पडलेले डॉ. अँशक्रॉफ्ट कॅफे क्रांझलर रेस्टॉरंटसमोरच्या फूटपाथवर काही क्षण रेंगाळले. तिथे उभं राहून कुफुरस्टेनडॅमच्या वर्दळीकडे ते मौजेनं पाहू लागले. अखळ्या जगातल्या अनेक रहदारीच्या रस्त्यांमध्ये हा रस्ता त्यांच्या विशेष आवडीचा होता. त्यांच्या मते पिकॅडीली आणि पिकॅडीली सर्कस हे विभागसुद्धा या रस्त्यासमोर फिके होते! या रस्त्याच्या दुही बाजूंना रुंद फूटपाथ होते, नितळ काचांच्या शोर्म्स असलेली दुकानं होती आणि रस्त्याच्या दुतर्फा हिरवेगार नि घनदाट वृक्ष ओळीत उभे होते.

तिथूनच जवळ असलेल्या कैसर विल्हेम मेमोरियल चर्चकडे एक चक्कर टाकावी असा विचार डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्या मनात आला का यूरोपा सेंटरकडे जावं? त्या विभागात तिमजली इमारतींमध्ये शॉपिंग सेंटर्स होती, थिएटर्स होती, उत्तम कॅफेज होते. एकोणीस मजल्यांच्या एका भव्य इमारतीत अनेक ऑफिसं होती आणि त्या इमारतीवर ‘मर्सिडीझ बेंझ’ची जाहिरात करणारं एक प्रचंड बोधचिन्ह होतं. त्या परिसरात असलेल्या न्यू रोमानिशो कॅफेत कॉफी छान मिळते हे

डॉ. अँशक्रॉफ्टना अनुभवानं ठाऊक होतं. तिथपर्यंत पायी पायी फिरत जावं नि त्या कॅफेत कॉफीची लज्जत चाखून मग आपल्या हॉटेलवर परतावं असाही विचार त्यांच्या मनात तरळला. का हे सगळे बेत रद्द करावे आणि सरळ केम्पिन्स्की हॉटेलमधल्या आपल्या खोलीवर परतून उद्याच्या उत्खननाची पूर्वतयारी म्हणून हिटलरच्या फ्यूर बंकरच्या आर्किटेक्चरल प्लॅनवर पुन्हा एकदा नजर फिरवावी?

अन् उत्खननाची पूर्वतयारी आणि हिटलर यांचाच विजय झाला. अहं! आत्ता आरामात फिरायला आपल्यापाशी वेळ नाही. डॉ. अँशक्रॉफ्टनी ठरवलं. ग्रीष्म ऋतूतल्या उबदार हवेत त्यांनी एक दीर्घ श्वास घेतला आणि वळून कुफुरस्टेनडॅम रस्त्याच्या कडेने केम्पिन्स्की हॉटेलच्या दिशेनं ते चालू लागले. केम्पिन्स्की हॉटेलच्या दर्शनी भागात रेस्टॉरंट होतं - एक आऊट-डोर टेरेस होती. या टेरेसवर टेबल-खुर्च्या होत्या. रस्त्याच्या कडेला असलेल्या या टेरेसवर बसून खाद्यपदार्थांचा आस्वाद घेत रस्त्यावरली गंमत पाहण्याची सोय होती. हॉटेलच्या कोपऱ्यावरून उजव्या बाजूला जाणाऱ्या रस्त्यावरून थोडं पुढे गेलं की पिछाडीला ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्की हॉटेलच्या निवासी खोल्याकडे जाणारं संगमवराचं एक भव्य प्रवेशद्वार होतं. ज्या बाजूच्या रस्त्यावर हे प्रवेशद्वार येत होतं त्याचं नाव फास्नन्स्ट्रासी असं होतं.

बहात्तर वर्षांचे, तंदुरुस्त तब्येतीचे नि आपल्या कामाला वाहिलेले डॉ. अँशक्रॉफ्ट तडफदार पावलं टाकीत केम्पिन्स्की कॉर्नरकडे जाऊ लागले. डॉ. थाएलचा विलक्षण पुरावा, उद्याचं उत्खनन आणि हिटलरचा अखेरचा दिवस याबद्दल त्यांच्या मनात विचारचक्र चालू होतं. काहीच मिनिटांत ते केम्पिन्स्की कॉर्नरवर पोहोचले. त्या कोपऱ्यावर उजव्या हाताला वळले आणि ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्की हॉटेलच्या संगमवरी प्रवेशद्वाराच्या दिशेनं हळूहळू जाऊ लागले. ते काहीच पावलं पुढे गेले असतील इतक्यात -

पाठीमागून कुणीतरी त्यांच्या नावानं मोठ्यानं मारलेली हाक त्यांच्या कानावर पडली. ती हाक कुणी मारली हे पाहण्याकरता मान वळवून खांद्यावरून त्यांनी मागे नजर टाकली. अन् -

तो हाक मारणारा दिसण्याऐवजी एका प्रचंड ट्रकनं आणि त्याच्या समोरच्या भागावर असलेल्या जाड लोखंडी जाळीनं त्यांची दृष्टी व्यापली. अगदी अकस्मात रोंरावत आलेला तो ट्रक ब्रेक्सचा कचकचाट करत रस्ता सोडून बाजूच्या फूटपाथवर चढला. फूटपाथच्या कोपऱ्यावर असलेली शोभिवंत फुलझाडांची उंच कुंडी त्यानं उडवली. तो

प्रचंड ट्रक फूटपाथवर चढून आलेला पाहताच केम्पिन्स्की रेस्टॉरंटच्या फूटपाथलगतच्या टेरेसवर जेवण घेत असलेले लोक उठून भराभर आपली टेबल सोडून किंवाळत गलका करत आत पळाले.

मग तो ट्रक ताबा गेल्यासारखा - रेस्टॉरंटपासून बाजूला होत एकदम वेगानं उजव्या हाताला वळला आणि फूटपाथवरून रोंगावत सरळ डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्या रोखानं आला. त्या ट्रकची भली मोठी टायर्स नि त्याच्या दर्शनी भागात असलेली प्रचंड लोखंडी जाळी एखाद्या महाकाय हत्तीप्रमाणे त्यांच्या अंगावर चालून आली. ध्यानीमनी काही कल्पना नसताना चालून येणाऱ्या त्या संकटामुळे डॉ. अॅशक्रॉफ्ट प्रचंड भीतीने गर्भगळित झाले. त्यांना काही हालचाल करायला अवसरच मिळाला नाही. आणि दुसऱ्याच क्षणी त्या अवजड ट्रकची पुढली लोखंडी जाळी पूर्ण वेगानं त्यांच्यावर आदळली. त्या प्रचंड धडकेनं डॉ. अॅशक्रॉफ्ट हवेत उंच उडाले आणि बाजूच्या रस्त्यावर फेकले गेले. अतिशय वेगानं ते तोंडघशी अवस्थेत रस्त्यावर आदळले. त्यांच्या डोळ्यासमोर प्रचंड चकचकाट झाला आणि चेहरा रक्तबंबाळ झाला. अर्धवट सुन्न झालेल्या स्थितीत प्रतिकार करण्याकरता डोकं उचलून त्यांनी वर पाहण्याचा प्रयत्न केला तेव्हाच तो ट्रक फूटपाथ सोडून त्यांच्याच दिशेने रस्त्यावर येताना त्यांना दिसला. त्या ट्रकची अवजड जाळी आणि टायर्स पुन्हा एकदा त्यांच्या अंगावर चालून आली. ती निवारण्याकरता डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांनी आपला एक हात हलवण्याचा निष्फळ प्रयत्न केला. पण ते प्रचंड टायर्स त्यांच्या अंगावर आलेच! तीच त्यांच्या आयुष्यात त्यांना दिसलेली शेवटली गोष्ट!

दुसऱ्याच क्षणी ते अवजड टायर्स त्यांच्या देहाला चिरडून टाकत त्यांच्यावरून वेगानं पुढे गेले. प्रचंड वेदना! आणि त्यानंतर मिट्ट काळोख! या भावना त्यांना क्षणार्धच जाणवल्या असतील नसतील! मात्र तो काळोख कायमचा होता...

आपल्या वडिलंचा - डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांचा दफनविधी उरकल्यानंतर एमिली दफनभूमीच्या काळ्या डेमलर गाडीमध्ये पाठच्या सीटवर बसली होती. डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्या अंत्यविधीस त्यांचे असंख्य मित्र, नातेवाईक नि लंडनमधले काही नागरी अधिकारी आले होते. ब्लॅक वेल बुक स्टोअर या त्यांच्या आवडत्या पुस्तकांच्या दुकानाचा क्लार्कदेखील अंत्यविधीस हजर होता...

ती काळी डेमलर गाडी दफनभूमीकडून ऑक्सफर्डकडे - एमिलीच्या घराकडे परत निघाली. आपले वडील आपल्याला कायमचे अंतरले आहेत यावर एमिलीचा अजूनही विश्वास बसत नव्हता. पण ते मरण पावले होते नि आता धरणीच्या कुशीत चिरनिद्रा घेण्यासाठी कायमचे विसावले होते हे कटू सत्य होतं. डेमलर गाडीत एमिलीच्या एका बाजूला तिचे काका ब्रायन अॅशक्रॉफ्ट बसलेले होते. मृत डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांचा हा धाकटा भाऊ एकूणसत्तर वर्षांचा होता नि बर्मिंघममधल्या एका अकौंटिंग फर्मचा प्रमुख होता. एमिलीजवळ बसलेला तिचा हा वृद्ध चुलता मोटारीच्या विंडशीलमधून विमनस्कपणे बाहेर बघत होता. त्या सगळ्याच्याच डोळ्यांतले अश्रू आता संपले होते, त्यांचं रुदन संपलं होतं आणि दुःखाच्या भावना ओसरल्या होत्या. समाचाराला येणाऱ्या लोकांना शून्यपणे भेटणं एवढी एकच बाब आता शिल्लक राहिली होती. ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीपासून बरेच चौक दूर असलेल्या डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्या निवासस्थानी समाचाराला येणाऱ्या लोकांची रीघच लागणार होती. ते निवासस्थान जिथे डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांनी आपलं संबंध आयुष्य घालवलं होतं...!

आपल्या वडिलंच्या निधनाची भयंकर बातमी एमिलीला आदल्या दिवशी संध्याकाळी टेलिफोनवरून मिळाली होती. तो फोन पश्चिम जर्मनीमधल्या पोलीस खात्याकडून आला होता, “मिस् एमिली अॅशक्रॉफ्ट? इकडे एक भयंकर गंभीर अपघात झालाय! तुमच्या वडिलंना, सर हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांना एका ट्रकनं उडवलं! ते ठार झाले आहेत. त्यांना धडक देऊन ट्रक ड्रायव्हर पसार झाला. तुमचे वडील जागच्या जागी ठार झाले ... वाईट झालं... फार वाईट झालं!...”

अपघाताबद्दलची अधिक सविस्तर माहिती नंतर तिला फोनवरून सांगितली गेली होती. पण तिचं त्याकडे लक्षच नव्हतं. आपल्या वडिलांच्या आकस्मिक अपघाती निधनाचं ते वृत्त ऐकून तिला प्रचंड धक्का बसला होता. त्या वृत्तावर तिचा विश्वासच बसत नव्हता, अन् सुन्न, बधीर मनानं तिनं आपल्या जुन्या फॅमिली डॉक्टरांना फोन केला होता. त्यांनी एमिलीचं बोलणं ऐकून घेतलं आणि आता कशाचाच काही उपयोग नाही हे त्यांच्या तात्काळ लक्षात आलं. ते तातडीनं एमिलीच्या घरी आले नि त्यांनी तिला एक सेडॅटिव्ह - झोपेचं औषध दिलं. नंतर अॅशक्रॉफ्ट यांची पर्सनल सेक्रेटरी पामेला हिला फोन करून त्यांनी तिला बोलावून घेतलं. तिनं मग भराभर फोन करून डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्या काही निकटवर्ती मित्रांना आणि एमिलीच्या चुलत्याला बोलावून घेतलं.

एमिलीच्या आयुष्यातला सगळ्यात वाईट समय होता हा.

अन् या दुःखाच्या प्रसंगात तिला आता जेरेमीचाही आधार नव्हता. ती एक निराळी कहाणी होती... एक वेगळा आघात होता. अर्थात वडिलांच्या मृत्यूशी त्याची तुलना होऊ शकत नव्हती. पण त्या आघातानंही तिचा मनोभंग झाला होता...! सुमारे दीड वर्षांपूर्वी तिसऱ्या राईशच्या उदयास्ताबद्दल एक माहितीपटाच्या निर्मितीसाठी एमिलीला बीबीसी टेलिव्हिजनकडून निमंत्रण आलं होतं. तिथंच जेरेमी रॉबिन्सनशी तिची ओळख झाली होती. देखण्या आणि प्रसन्न व्यक्तिमत्त्वाच्या जेरेमीनं प्रथमदर्शनीच एमिलीला आकर्षून घेतलं होतं...! जेरेमी आणि एमिलीचं प्रेमप्रकरण पुढे सुमारे एक वर्षभर चालू राहिलं...! वीक-एंड्सना त्यांच्या नियमित गाडीभेटीही होत राहिल्या. पण नंतर एकदा एक वीक-एंड त्यानं चुकवला. फोबी इल्समूर नावाच्या एका तरुण नि रूपसुंदर उदयोन्मुख नटीबरोबर एका टी.व्ही. फिल्मची निर्मिती करण्याच्या कामात आपण व्यस्त असल्याचं त्यानं एमिलीला कळवलं. त्यानंतरच्या काही आठवड्यांत तो तिला भेटलाही नाही. त्यानं तिला फोनही केला नाही. आणि नंतर एक दिवस वृत्तपत्रांमधून एमिलीला एक धक्का देणारी बातमी कळली. जेरेमी रॉबिन्सन रूपसुंदर तरुण नटी फोबी इल्समूर हिच्याशी विवाहबद्ध होणार होता!...

हा आघात एमिलीच्या दृष्टीनं अर्थातच फार भयंकर होता. त्यातून सावरायला तिला बराच काळ लागला. पण कालांतरानं तिचं हे दुःख ओसरलं. आपला प्रेमभंग झाला म्हणून तिला दुःख झालंच होतं पण त्यापेक्षाही जास्त दुःख होतं ते तिचा अभिमान दुखावला गेल्याचं. तिचा विश्वासघात केला गेला होता त्याचं! पण जेरेमी हा भ्रमरवृत्तीचा माणूस होता हे पुढे तिच्या लक्षात आलं. एका पोरीच्या सहवासातून मन विटलं की दुसरी एखादी पकड अशी त्याची तऱ्हा होती...! थॅक गॉड! अशा मतलबी आणि विश्वासघातकी पुरुषाच्या कचाट्यातून आपण सुटलो!... अन् या वस्तुस्थितीची जाणीव झाल्यावर एमिलीला, त्या दुःखाचा विसर पडला... त्यातून ती भराभर सावरली. आणि ताज्या दमानं, नव्या उत्साहानं ती पुन्हा आपल्या कामाला लागली. हिटलरचं आत्मचरित्र पूर्ण करण्याच्या कामी ती आपल्या वडिलांना मदत करू लागली. आपले वडील आणि त्यांच्या कीर्तीचा कळस ठणारं हिटलरवरलं त्यांचं पुस्तक - त्याची पूर्तता या गोष्टी तिच्या आयुष्यात सर्वाधिक महत्त्वाच्या बनून राहिल्या...!

प्रेमभंगाचं ते दुःख विरल्याला आता सहा महिन्यांचा काळ उलटला होता. हिटलरचं चरित्र पूर्ण करण्याकरता आपल्या वडिलांना मदत करण्यात एमिलीचं मन छान रमलं होतं तोच -

त्यांच्या अपघाती निधनाचा हा दुसरा आघात तिच्यावर झाला होता! हे दुःख आणि ही हानी अर्थातच कल्पनातीत होती.

वडिलांच्या मृत्यूची बातमी कळल्यानंतर त्यांचा मृतदेह आणण्याकरता बर्लिनला विमानानं तात्काळ जायचं असं एमिलीनं ठरवलं. पण कुणीतरी तिला परावृत्त केलं,

आणि बर्लिनमधल्या प्रमुख पोलीस स्टेशनशी टेलिफोन संपर्क साधला. त्या पोलीस स्टेशनचा प्रमुख पोलीस अधिकारी - चीफ ऑफ पोलीस - वुल्फगॅंग शिमड्ट फोनवर एमिलीशी बोलला. अत्यंत मूढ आणि आपुलकीच्या स्वरात तो एमिलीला म्हणाला, “मिस् अॅशक्रॉफ्ट! घटनास्थळी प्रत्यक्ष जाऊन मी स्वतः त्या अपघाताची चौकशी केली आहे आणि त्याबद्दल अधिक तपशील मिळवण्याचा प्रयत्न आता करतोय. ट्रक ड्रायव्हरचा ताबा सुटून अचानक तो ट्रक फूटपाथवर चढला आणि डॉ. अॅशक्रॉफ्टना त्यानं धडक दिली. या धडकीमुळे ते रस्त्यावर फेकले गेले. फूटपाथवर चढलेला तो ट्रक पुन्हा रस्त्यावर उतरला आणि नियंत्रण सुटल्यामुळे चुकून डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांच्या देहावरून पुढे निघून गेला. डॉ. अॅशक्रॉफ्ट जागीच ठार झाले. तो ट्रक ड्रायव्हर नक्कीच प्यायलेला असला पाहिजे. तो वेगानं फरारी झाला. हा सगळा प्रकार इतक्या जलद गतीनं घडून गेला की धडक देणारा तो ट्रक नेमका कसा होता हे आजूबाजूच्या लोकांना कळू शकलं नाही. त्यामुळे त्या वाहनाचं निश्चित असं वर्णन आम्हाला अजून मिळालेलं नाही. लोकांच्या सांगण्यात बरीच तफावत आहे. पण तो ट्रक शोधून काढण्याकरता शक्य ते सर्व प्रयत्न आम्ही करतो आहोत. आता त्यात कितपत यश येतं याबद्दल मी साशंक आहे. या अपघाताबद्दल आणि तुमच्या वडिलांच्या निधनाबद्दल मला तीव्र दुःख वाटतंय मिस् अॅशक्रॉफ्ट...!”

या बोलण्यानंतर एमिलीच्या चुलत्यानं तिला जबरदस्तीनं विश्रांती घ्यायला भाग पाडलं. डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांचा मृतदेह पश्चिम बर्लिनहून विमानानं ऑक्सफर्डला आणण्यात आला. पामेलाला अंत्यविधीची पुढली तयारी करण्यासंबंधी सूचना दिल्या गेल्या.

आणि आता सगळं काही संपलं होतं. तिचे वडील जमिनीखाली चिरनिद्रा घेत होते. त्यांनी हाती घेतलेलं महान काम अपूर्ण राहिलं होतं. आणि ती आता अगदी एकटी एकाकी पडली होती...

एमिलीच्या शरीरातली सगळी शक्तीच जणू निघून गेली होती. खचलेल्या अवस्थेत, अजिबात आवाज न करता चालणाऱ्या त्या डेमलर गाडीत, ती सुन्नपणे बसून होती. डोळे पुसण्याकरता, रुमाल काढण्यासाठी, आपल्या पायाशी असलेली पर्स उचलून तिने आपल्या मांडीवर ठेवली आणि तिचे खटके दाबून उघडली. पर्समध्ये प्रसाधन साहित्याच्या वर तिला दोन मोठी इन्व्हलप्स दिसली. नवलानं तिने ती बाहेर काढली. पर्समधून रुमाल शोधून त्यानं डोळे पुसून तो तिने पुन्हा पर्समध्ये ठेवला. नंतर ती दोन्ही इन्व्हलप्स उचलून त्यांच्यावरून तिने कुतूहलानं नजर फिरवली आणि तिला आठवलं, सकाळी दफनभूमीकडे निघण्यापूर्वी पामेलानं त्या दिवशी सकाळच्या डाकेनं आलेलं टपाल तिच्या डेस्कावर आणून ठेवलं होतं. आलेली पत्रं तिने घाईघाईनं चाळली होती. त्या टपालात बरीचशी लहान लहान पाकिटं होती. त्यातून दुखवट्याचे, सांत्वनपर संदेश तिला आलेले होते. त्याच टपालात दोन मोठी आणि लांब इन्व्हलप्स आलेली होती. त्या दोन्ही मोठ्या लिफाफ्यांवर जर्मन तिकिटं होती आणि एकावर पूर्व बर्लिनच्या पोस्टाचा शिक्का होता तर दुसऱ्यावर पश्चिम बर्लिन पोस्टाचा. जर्मनीहून ही पत्रं आपल्याला कुणी पाठवली असावीत याबद्दल तिला आश्चर्य वाटलं. पण ते लिफाफे फोडून ती पत्रं वाचण्याकरता वेळ नव्हता. दफनभूमीकडे निघण्यासाठी म्हणून अंकल ब्रायन आणि सेक्रेटरी पामेला ही दोघं दारापाशी तिची वाट पाहात थांबली होती. म्हणून मग ते दोन्ही लिफाफे तिने घाईघाईनं आपल्या पर्समध्ये कोंबले होते नि ती घराबाहेर पडली होती.

अन् सकाळी पर्समध्ये ठेवलेले तेच ते दोन लिफाफे आता तिला आढळले होते. पर्स बाजूला ठेवून त्या लिफाफ्यांमधला पूर्व बर्लिन पोस्टाचा शिक्का असलेला लिफाफा फोडून त्यातलं पत्र तिने बाहेर काढलं. त्या लेटरहेडवर प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांचं नाव छापलेलं होतं. अन् एकदम ती व्यक्ती तिला आठवली. प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख तिच्या वडिलांचे चांगले मित्र होते. हा माणूस इतिहासकार होता. विशेषतः हिटलर आणि तिसरी राईश या विषयांवर त्याचा गाढा अभ्यास होता, प्रभुत्व होतं. ही असामी आता पूर्व जर्मनी मंत्रिमंडळात उपपंतप्रधान पदावर होती. आपल्या मृत्यूच्या आदल्या दिवशीच एमिलीच्या वडिलांनी ब्लाऊबाख यांची भेट घेऊन त्यांच्याशी बातचीत केलेली होती आणि त्यांच्यामार्फत हिटलरच्या जुन्या फ्यूर बंकरचं उत्खनन करण्याची परवानगी मिळवली होती. प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांना एकदा भेटल्याचं एमिलीला आठवलं. दिसण्यात हा माणूस कसा ताठ, कडवा नि खास जर्मन व्यक्तिमत्त्वाचा होता! पण मनानं तो तितकाच मूढ, सौजन्यशील आणि दयाळू होता. त्याचं स्वहस्ताक्षरातलं पत्र एमिली वाचू लागली. त्यानं ते इंग्लिशमध्ये लिहिलेलं होतं.

प्रिय एमिली अॅशक्रॉफ्ट,

तुझ्या वडिलांच्या अकाली अपघाती निधनाची बातमी मी जेव्हा टी.व्ही.वर ऐकली आणि नंतर वृत्तपत्रांमधून वाचली तेव्हा माझा तर त्या घटनेवर प्रथम विश्वासच बसला नाही. आदल्याच दिवशी संध्याकाळी त्यांची माझी प्रत्यक्ष भेट आणि गप्पागोष्टी झाल्या होत्या. त्या वेळी ते चांगलेच उल्हसित दिसत होते. आणि फ्यूर बंकरच्या जुन्या भूमीचं उत्खनन करण्याची परवानगी त्यांना देण्यात आलीय असं मी जेव्हा त्यांना सांगितलं तेव्हा तर त्यांना विलक्षण आनंद झाला होता.

त्यांचा असा अपघाती मृत्यू झाल्यामुळे माझं हृदय दुःखानं भरून आलं आहे. तुला पत्र लिहायला माझं मन होत नव्हतं. पण शेवटी भावना आवरून, मन घट्ट करून हे पत्र मी तुला लिहितो आहे. या अपघात दुःखाच्या प्रसंगी माझी व्यक्तिगत सांत्वना मी तुला या पत्राद्वारे धाडतो आहे. एका अतिशय महान, अत्यंत थोर अशा माणसाच्या फार निकटच्या अशा स्मृतीच काय त्या आता आपल्या दोघांजवळ शिल्लक उरल्या आहेत.

तुझ्या वडिलांचा ज्या परिस्थितीत आणि ज्या तऱ्हेनं असा आकस्मिक अंत झाला त्यावर माझा विश्वासच बसत नाही. अपघात हे नेहमीच होत असतात. पण डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांचा असा अपघाती मृत्यू व्हावा हे मनाला पटत नाही. अशक्यच वाटतं ते. परंतु अशा अशक्य वाटणाऱ्या अनेक गोष्टी आपल्या जीवनात घडत असतात.

तुझ्या वडिलांनी मला सांगितलं होतं की, तुम्ही दोघांनी एका अतिशय महत्त्वाच्या नि अभिमानास्पद अशा पुस्तकाचं काम जवळ जवळ संपवत आणलेलं आहे. एका थोर इतिहासकाराची एक तितकीच मान्यवर इतिहासकार कन्या म्हणून हिटलरचं हे चरित्र लिहिण्यात तुझा सहभागही महत्त्वाचा असणार याबद्दल मला तिळमात्रही संदेह नाही. या संदर्भात सुमारे तीन वर्षांपूर्वी पूर्व बर्लिनमधल्या ओपन कॅफेमध्ये जेवणाच्या निमित्तानं झालेली आपली भेट मला आठवतेय. तू तुझ्या वडिलांबरोबर तेव्हा आली होतीस आणि जेवणादरम्यान हिटलरच्या चरित्राबद्दल आपण तिघांनी सखोल चर्चा केली होती... तुम्ही दोघांनी पूर्ण करत आणलेल्या ‘हेर् हिटलर’ या हिटलरच्या चरित्रग्रंथाचा शेवट करण्याचं कामच आता बाकी उरलेलं आहे हे मला ठाऊक आहे. हे अपूर्ण राहिलेलं काम तू लवकरच पूर्ण करशील आणि हिटलरवरचं हे अपूर्व पुस्तक प्रसिद्धीला आणशील अशी माझी पूर्ण खात्री आहे. ही थोर कलाकृती जगापुढे यायला हवी अशी माझी तीव्र इच्छा आहे. हे पुस्तक छापून प्रसिद्ध झालं तर तुझ्या वडिलांच्या असामान्य बुद्धिमत्तेचं, कर्तृत्वाचं ते एक स्मारकच ठरेल. तेव्हा हे काम तू अवश्य पुरं कर.

या कामी जर तुला माझी काही मदत लागली तर अगदी निःशंकपणे आणि मोकळेपणानं मला तसं कळव.

तुझे विश्वासू
ओटो ब्लाऊबाख

ते पत्र वाचून एमिलीचं अंतःकरण भरून आलं. ती हेलावून गेली. पण त्याबरोबर त्या पत्रानं तिला वास्तव जगतात आणलं.

हिटलरचं चरित्र तिनं पूर्ण करावं अशी प्रो. ब्लाऊबाख यांची इच्छा होती. अन् हे काम ती करू शकेल असा त्यांना विश्वास देखील होता. त्या पत्रातली कळकळ, आशा आणि विश्वास पाहून एमिली गलबलून गेली. वडिलांच्या मृत्यूनंतर तिला काही सुचनेास झालं होतं. तिला त्या पुस्तकाचा देखील विसर पडला होता. तिच्या दृष्टीनं त्यांच्याविना त्या कामाला काही अर्थच उरला नव्हता.

पण प्रो. ब्लाऊबाखचं म्हणणं बरोबर होतं. तिचे वडील गेले होते पण त्यांच्या कामाचा अंत झाला नव्हता. त्या अपूर्ण कामात प्राण फुकून त्याला नवजीवन देण्याचं कार्य ती करू शकणार होती. वडील गेलेले असले तरी ती हयात होती... जिवंत होती...!

त्या पत्राची घडी करून तिनं ते पाकिटात ठेवलं. नंतर तिनं दुसरा लिफाफा फोडला. त्यातल्या कागदाची घडी उलगडली. ते पत्र टाईप केलेलं होतं. 'बर्लिन मॉर्गन पोस्ट' या पश्चिम बर्लिनमधल्या सुप्रसिद्ध वृत्तपत्राच्या लेटरहेडवर ते टाईप केलेलं होतं. त्या पत्राखाली पीटर निट्झ अशी सही होती. ही व्यक्ती तिच्या परिचयाची नव्हती.

त्या पत्रातला मजकूर असा होता :

‘प्रिय मिस् अँशक्रॉफ्ट,

तुमचा व माझा परिचय नाही. तरीपण तुमच्या वडिलांच्या मृत्यूबद्दल दुःख व्यक्त करण्याकरता आणि तुमचं सांत्वन करण्याकरता हे पत्र मी तुम्हाला पाठवत आहे.

तुमच्या वडिलांना भेटण्याचं, त्यांच्याशी बोलण्याचं सौभाग्य मला लाभलं नाही. परंतु त्यांच्या मृत्यूपूर्वी अवघी काही मिनिटं अगोदर त्यांनी जे भाषण दिलं होतं नि जी प्रेस कॉन्फरन्स घेतली होती तिला मी हजर होतो. पश्चिम बर्लिनच्या, आमच्या दैनिकाचा मी एक वार्ताहर आणि स्तंभलेखक आहे. आमच्या वृत्तपत्रातर्फे मी त्या कॉन्फरन्सला हजर होतो.

‘हेर हिटलर’ हे जे पुस्तक तुम्ही दोघं मिळून लिहीत आहात त्याबद्दल थोडक्यात माहिती प्रथम डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांनी आम्हांला दिली. आणि नंतर पुस्तकाचा शेवटचा भाग लिहिण्याचं काम आपण काही काळाकरता स्थगित केलं आहे असं त्यांनी जाहीर केलं. अँडॉल्फ हिटलरच्या त्याच्या बंकरमधल्या अंतिम काळाबद्दल आपण संशोधन करत आहोत आणि त्यासाठीच पुस्तकाचं काम आपण थांबवलं आहे असं ते म्हणाले. डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांनी पुढे असं सांगितलं की हिटलरनं आपली नवपरिणित पत्नी इव्हा ब्राऊन हिच्यासह फ्यूर बंकरमध्ये १९४५ साली आत्महत्या केली, असं त्याच्याबद्दलच्या जवळजवळ सगळ्या पुस्तकांमध्ये नमूद केलेलं आहे. परंतु हिटलरनं आत्महत्या केली नव्हती इतकंच नव्हे तर आपल्या फ्यूर बंकरमधून तो निसटला असावा असं सिद्ध करणारा काही पुरावा आपल्या हाती आला असून त्याच्या अनुषंगानं फ्यूर बंकरच्या परिसराचं उत्खनन करण्याची परवानगी आपण मिळवली आहे असं ते आम्हांला म्हणाले होते. पूर्व जर्मनीतल्या त्या जुन्या बंकरच्या परिसरात उत्खनन केल्यानंतर ही गोष्ट सिद्ध करणाऱ्या अपेक्षित अशा काही गोष्टी कदाचित आढळू शकतील आणि त्याची शहानिशा करण्याकरताच आपण हे काम हाती घेणार आहोत असं डॉ. अँशक्रॉफ्ट आम्हांला म्हणाले. हिटलरच्या अंतिम काळाबद्दल कुणाला जर आणखी काही सत्य वस्तुस्थिती माहिती असेल तर त्यानं आपल्याला त्यानंतरच्या आठवड्यात ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्की हॉटेलात भेटावं असं डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांनी घोषित केलं. आपली ती मुलाखत टी.व्ही.वरून प्रसृत झाल्यानंतर किंवा दुसऱ्या दिवशी वृत्तपत्रामधून त्याबद्दल वाचल्यानंतर अशी माहिती असणारे लोक पुढे येतील नि आपल्याला भेटतील अशी आशा त्यांना वाटत होती.

या घोषणेनंतर आम्हांला कुणाला काही प्रश्न विचारायचे असतील तर विचारावेत असं ते म्हणाले. त्यावर आम्ही वार्ताहरांनी त्यांना अनेक प्रश्न विचारले. हे प्रश्न जवळपास एकाच मुद्द्याशी निगडित होते. हिटलर जिवंत होता याबद्दलचा पुरावा डॉ. अँशक्रॉफ्टना ज्या व्यक्तीकडून मिळाला तिचं नाव काय? आणि तो पुरावा काय स्वरूपाचा होता? परंतु या प्रश्नांची उत्तरं देण्यास डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांनी नकार दिला. इतकंच नव्हे तर पूर्व बर्लिनमधल्या कोणत्या अधिकाऱ्यांकडून फ्यूर बंकरचा परिसर खोदायची परवानगी आपण मिळवली त्यांची नावं देखील त्यांनी आम्हांला सांगितली नाहीत.

प्रेस कॉन्फरन्स उरकल्यानंतर डॉ. अँशक्रॉफ्ट केम्पिन्स्की हॉटेलात परतण्यासाठी बाहेर पडले. इतर प्रेस रिपोर्टर्स हॉलमधून बाहेर पडू लागले. त्याच वेळी एका मुद्द्याबद्दल डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांना काही प्रश्न विचारायला आपण विसरलो अशी मला जाणीव झाली. अन् त्यांना गाठण्यासाठी वार्ताहरांच्या गर्दीमधून वाट काढत मी रस्त्यावर पोहोचलो. मला त्यांना काय विचारायचं होतं ते मला आता आठवत नाही. आणि ही गोष्ट महत्त्वाचीही नाही. प्रेस कॉन्फरन्स घेतल्यानंतर डॉ. अँशक्रॉफ्ट बाहेर पडले आणि त्यानंतर जे काही घडलं त्याबद्दलचा तपशील कळवण्यासाठी हे पत्र मी तुम्हाला खास करून लिहीत आहे.

डॉ. अँशक्रॉफ्टना गाठण्याकरता मी बाहेर पडलो. कुफुरस्टेनडॅम परिसर तेव्हा गर्दीनं गजबजलेला होता. त्या बेसुमार गर्दीतून मोठ्या मुष्किलीनं वाट काढत मी शक्य त्या त्वरेनं पुढे पुढे सरकू लागलो. त्या गर्दीमधून पुढे असलेला एक आडवा रस्ता ओलांडणारी डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांची आकृती मला ओझरती दिसली. मी त्या रस्त्याशी पोहोचलो तेव्हापर्यंत अँशक्रॉफ्ट तो चौक ओलांडून केम्पिन्स्की हॉटेलकडे वळणाऱ्या पुढल्या एका वळणावर वळताना मला दिसले. समोरचा रस्ता ओलांडून मी त्या वळणावर पोहोचलो तेव्हा केम्पिन्स्की हॉटेलच्या प्रवेशद्वाराच्या दिशेनं चालताना मी त्यांना पाहिलं. त्यांचं लक्ष वेधण्यासाठी मी त्यांना हाक मारली. मला वाटतं, माझी हाक त्यांना बहुधा ऐकू गेली असावी. अर्थात मी याबद्दल निश्चितपणे सांगू शकत नाही. पण त्यानंतरच्या घटना मात्र अतिशय वेगानं घडल्या.

केम्पिन्स्की हॉटेलाच्या प्रवेशद्वाराकडे जाणाऱ्या मोकळ्या फूटपाथवरून

डॉ. अँशक्रॉफ्ट चाललेले असताना आणि मी त्यांना हाक मारली त्याच वेळी अचानक बाजूच्या रस्त्यावरून एक मोठा डिलिव्हरी ट्रक रोंगावतच त्या ठिकाणी आला. त्या ट्रकच्या पुढल्या भागावर लोखंडाची मोठी जाळी होती. त्याचे बंपर्स खूप मोठे होते आणि त्याला मोठ्या आकाराचे बलून टायर्स होते. मला वाटतं त्या ट्रकचा रंग निळा होता. वेगानं घुसत आलेला तो ट्रक रस्त्याच्या डाव्या बाजूला जात एकदम फूटपाथवर चढला. तो आता केम्पिन्स्की हॉटेलाच्या फूटपाथनिकट असलेल्या आऊटडोर अँफेकट घुसणार आणि बुलडोझरनं नांगरल्याप्रमाणे कॅफेचा तो भाग चिरडत पुढे जाणार असंच मला क्षणभर वाटलं. पण त्याऐवजी वळून तो डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्या अंगावर गेला. त्या ट्रकच्या पुढच्या भागावर असलेल्या अवजड जाळीनं डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांना उडवलं. ती भयंकर धडक बसताच ते हवेत उडाले आणि रस्त्यावर फेकले गेले. त्या धडकेमुळे ते गंभीरपणे जखमी झाले होते हे खरं. पण त्या अवस्थेतही एका हाताचा आधार घेऊन उठण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला. त्याच वेळी कॅफेपासून बाजूला होत तो ट्रक पुन्हा एकदम वळला, आणि फूटपाथवरून गचके खात खाली रस्त्यावर उतरत तुमचे वडील जिथे पडले होते त्यांच्या दिशेनं वेगानं गेला आणि पुढच्याच क्षणी तो अवजड ट्रक त्यांचं शरीर संपूर्णपणे चिरडत त्यांच्या अंगावरून पुढे निघून गेला, त्यानं एकदम वेग घेतला आणि पाहता पाहता बाजूच्या एका रस्त्यावर वळून दिसेनासा झाला. आमच्यापैकी ज्यांनी ज्यांनी तो अपघात प्रत्यक्ष पाहिला त्यांना काय घडतंय हे लक्षात येतं न येतं तोच तो ट्रक दृष्टिआड होत नाहीसा झाला होता.

ती दुर्घटना पाहणारे जे लोक त्या वेळी तिथे उपस्थित होते, त्यांच्यापैकी तुमच्या वडीलांच्या मृतदेहाजवळ धावत सर्वात प्रथम पोहोचणारा मीच पहिला माणूस होतो. ट्रक दुसऱ्यांदा त्यांच्या अंगावरून गेला तेव्हाच ते मरण पावले होते हे आम्हां सर्वांना तात्काळ समजलं होतं. पोलीस आणि अँब्युलन्स घटनास्थळी पोहोचण्यापूर्वीच त्यांचा अंत

झाला होता.

त्या दुःखकारक हकीकतीचा वृतांत तुम्हाला कळवून मी पुन्हा त्या दुर्घटनेची आठवण तुम्हाला करून देत आहे याबद्दल मला वाईट वाटतं. पण एका खास कारणासाठी मी हे करतो आहे. डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांचा मृत्यू अपघाती ठरवला गेला आहे. फार काय आमच्या वृत्तपत्रांनी देखील तशीच बातमी छापलीय. पण मी माझ्या डोळ्यांनी प्रत्यक्ष जे काही पाहिलंय त्यावरून तो अपघात नव्हता, अशी माझी ठाम खात्री झालेली आहे. तो ट्रक डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्या अंगावर मुदाम घालण्यात आला होता आणि त्यांना हेतुपूर्वक ठार करण्यात आलेलं आहे...!

तो ट्रक जेव्हा फूटपाथवर चढला तेव्हा त्याचा वेग तोल जाण्याइतका खचितच नव्हता, पण त्यानंतर मात्र त्याचा वेग एकदम वाढला आणि अगदी नेम धरून जावा तसा तो तुमच्या वडीलांच्या अंगावर गेला. फूटपाथवरून तो खाली उतरला तेव्हा रस्त्यावर पडलेले डॉ. अँशक्रॉफ्ट त्या ट्रक ड्रायव्हरनं नक्कीच पाहिले होते. त्यामुळे दुसऱ्या खेपी तर तो त्यांना निश्चितच टाळू शकला असता. पण त्याऐवजी तो सरळ डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्या दिशेनं गेला आणि त्यांना चिरडून पुढे निघून गेला. त्यांना चिरडल्यानंतर त्यानं ट्रकचा वेग एकदम वाढवला आणि पूर्ण नियंत्रण असावं त्याप्रमाणे तो झपाट्यानं पसार झाला.

तो अपघात नव्हता हे माझ्या डोळ्यांनी मी प्रत्यक्ष पाहिलं आहे. पण दुदैवानं मी तसं सिद्ध मात्र करू शकत नाही. मात्र मी जे काही पाहिलं आणि त्याबद्दल मला जे वाटलं ते तुम्हाला कळवलंच पाहिजे या भावनेनं हे पत्र मी तुम्हाला लिहितो आहे. माझा हा संशय मी पोलिसांपाशी व्यक्त करू शकलो नाही. कारण त्यात काही अर्थ नव्हता. तो खून होता हे सिद्ध करू शकणारा थोडासुद्धा पुरावा माझ्याजवळ नव्हता. शिवाय मी पडलो एक वार्ताहर! माझ्या वृत्तपत्रासाठी मी काहीतरी सनसनाटी कहाणी रचतोय असंच पोलिसांना वाटलं असतं. म्हणून मी गप्प बसलो.

पण ही गोष्ट तुम्हाला कळवणं आवश्यक आहे असं मला वाटलं. कदाचित माझ्या या संशयातून तुम्ही काही अर्थ काढू शकाल अशी माझी कल्पना आहे. डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांना कुणी शत्रू होते का?

तुमच्या दुःखाचा घाव मी उघड केला याबद्दल मी पुन्हा एकदा तुमची क्षमा मागतो. तुम्ही कधी जर बर्लिनला आलात तर माझ्या वृत्तपत्र कचेरीत येऊन माझी गाठ अवश्य घ्या. तुमच्याशी प्रत्यक्ष बातचीत करायला मला नक्कीच आवडेल.

आपला प्रामाणिक

पीटर निट्झ,

‘ताजा कलम : ‘मॉर्गन पोस्ट’ या आमच्या वृत्तपत्रात तुमच्या वडीलांवर मी एक मृत्युलेख लिहिला आहे. त्याचं कात्रण सोबत जोडत आहे.’

ते पत्र वाचून एमिली नखशिखांत हादरली. पत्राला जोडलेल्या छापील कात्रणावरून तिंनं नजर फिरवली. नंतर त्या पत्राची घडी घालून तिंनं ते पुन्हा लिफाफ्यात ठेवलं आणि मोटारीच्या खिडकीतून बाहेर पाहिलं.

या माणसाच्या संशयानं तिला पुरतं घाबरवून सोडलं होतं.

खून!

छे! विश्वास न बसण्यासारखीच गोष्ट होती ही. तिचे वडील किती मूढ आणि गोड स्वभावाचे होते! एक अंतराभिमुख स्कॉलर. तिच्या महितीप्रमाणे या पृथ्वीतलावर त्यांना एकही शत्रू नव्हता.

आणि तरीसुद्धा हा वार्ताहर म्हणत होता की त्यांना अपघात झाला नव्हता तर त्यांना हेतुपूर्वक ठार मारण्यात आलं होतं!

असं घडलं असेल का? का कुणा चक्रम माणसानं तिला हे पत्र लिहिलं होतं? पण पत्रातला मजकूर तर अगदी सरळ नि प्रामाणिक वाटत होता. एखाद्या डीसेंट माणसाकडून आल्यागत वाटत होतं ते!

सुन्न बधीर झालेलं तिचं मन हळूहळू ताळ्यावर येऊ लागलं. तिची विचारशक्ती तरल बनली.

तिच्या वडीलांना ठार मारण्यात कुणाचा काय हेतू असावा? त्यांच्याजवळ काही मोठी मालमत्ता नव्हती. संपत्ती नव्हती. त्यांचं कुणाशी वैमनस्य देखील नव्हतं. महत्त्वाचं वाटावं असं काहीच नव्हतं त्यांच्याजवळ! अन् या विचाराशी तिचं मन तटकन् थबकलं. अहं, त्यांच्याजवळ एक महत्त्वाची गोष्ट होती! अद्वितीय, विलक्षण अशी गोष्ट! त्यांनी ती उघड करू नये असं इतरांना वाटायला लावणारी गोष्ट! तिचे वडील हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांच्याजवळ एक पुरावा होता, आणि तो खरा होता असा त्यांचा ठाम विश्वास होता. अत्यंत स्फोटक असंच रहस्य होतं ते! ३० एप्रिल, १९४५ या दिवशी अँडॉल्फ हिटलर मेला नव्हता - हा तो पुरावा होता!... हे ते रहस्य होतं.

अन् ही गोष्ट सिद्ध होऊ नये असं कुणाला तरी वाटत होतं ! तिकडे बर्लिनमध्ये ही गोष्ट बाहेर येऊ नये अशी कुणाची तरी इच्छा होती...!

ती डेमलर गाडी ऑक्सफर्डमधल्या एमिलीच्या घराच्या निकट पोहचत आली होती. अन् तेव्हाच तिचा निर्णय पक्का झाला. आत्तापर्यंत आपल्या वडीलांची एक कनिष्ठ सहाय्यक म्हणून तिंनं काम केलं होतं. कोणतेही निर्णय घेण्याचं काम तिंनं सर्वस्वी आपल्या वडीलांवर सोपवलं होतं. सर्वच बाबतींत ती त्यांच्यावर अवलंबून होती. पण आता ती एकाकी होती. वर्तमान अथवा भविष्यातले सगळे निर्णय आता तिचे तिला स्वतःलाच घ्यावे लागणार होते. तिच्या वडीलांची जागा तिला घ्यावी लागणार होती. त्यांचं अपूर्ण राहिलेलं काम तिला पूर्ण करावं लागणार होतं. अन् ते काम यशस्वीपणे पूर्ण करायचं असा निश्चय तिंनं मनाशी केला! आणि –

त्यासाठी पश्चिम बर्लिनला जायचं असं तिंनं ठरवलं. तिथं डॉ. मॅक्स थाएल आणि प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांना भेटायचं, त्या प्रेस रिपोर्टर पीटर निट्झलाही भेटायचं असं तिंनं ठरवलं!

तिथं जायचं नि सत्य खणून काढायचं! जर या निट्झचं म्हणणं बरोबर असलं तर कुणीतरी आपल्या या कामाला विरोध करील! जसा आपल्या वडिलांना केला गेला होता! कुणीतरी आपल्याला या कामापासून परावृत्त करण्याचा, आपल्याला थोपवण्याचा प्रयत्न करील!

कदाचित आपलासुद्धा खून करण्याचा प्रयत्न करेल! तिच्या मनात आलं. अन् या जाणिवेसरशी ती एकदम तल्लख झाली. आणि हे आव्हान स्वीकारायचंच असा तिंनं मनोमन निश्चय केला. अर्थात हे आव्हान स्वीकारल्यामुळे दोन रहस्यं सोडवण्याची संधी तिला मिळणार होती. पहिलं तिच्या वडीलांच्या - डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांच्या मृत्यूचं आणि दुसरं युद्धोत्तर काळांतरही अँडॉल्फ हिटलर जिवंत राहिला होता किंवा काय याबद्दलचं!

एक मृत्यू! आणि –

एक जीवन

दोन रहस्यं...!

डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांचा दफनविधी होऊन आठवडा उलटला. त्यांची मुलगी एमिली अॅशक्रॉफ्ट अपूर्ण राहिलेलं हिटलरचं चरित्र पूर्ण करणार ही बातमी जगभर प्रसृत झाली. बातमी तशी मोठी नव्हती. पण तिने सगळीकडे लोकांचं लक्ष वेधलं.

लेनिनग्रादमधल्या 'हर्मिटेज' या सुप्रसिद्ध नि भव्य कलासंग्रहालयातल्या आपल्या प्रशस्त ऑफिसखोलीत बसून निकोलस किरवोव सकाळची न्याहारी घेत होता आणि एकीकडे 'प्रावदा' या वृत्तपत्राची पानं चाळत होता. हर्मिटेज कलासंग्रहालयाचा नवा व्यवस्थापक म्हणून त्याची अलीकडेच नेमणूक झाली होती. वृत्तपत्र वाचता वाचता एका बातमीनं त्याचं लक्ष वेधून घेतलं.

पश्चिम बर्लिनमध्ये दारू प्यायलेल्या एका अज्ञात ट्रक ड्रायव्हरनं आपल्या ट्रकखाली एका पादचाऱ्यास चिरडलं. दारू प्यायल्यानं आपल्या वाहनावरला त्याचा ताबा सुटल्यामुळे हा भयानक अपघात घडला. ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीचे सर हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट हे त्याच्या ट्रकखाली सापडून जागच्या जागी ठार झाले. कुफुरस्टेनडॅम परिसरात हा अपघात झाला. डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट हे थोर ब्रिटिश इतिहासकार होते आणि 'अॅडॉल्फ हिटलर' या विषयावर त्यांचं विशेष प्रभुत्व आणि गाढा अभ्यास होता. आपली इतिहासकार कन्या कुमारी एमिली अॅशक्रॉफ्ट हिच्या सहाय्यानं हिटलरवरला एक प्रदीर्घ चरित्रग्रंथ डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांनी जवळजवळ संपवत आणला होता. हा अपूर्ण राहिलेला चरित्रग्रंथ कुमारी अॅशक्रॉफ्ट आता पूर्ण करणार आहेत अशी बातमी आहे.

निकोलस किरवोवनं आपली न्याहारी संपवली. नुकत्याच वाचलेल्या त्या बातमीबद्दल त्याला विशेष असं स्वास्थ्य वाटलं नाही. हे डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट कोण होते ते त्याला ठाऊक नव्हतं. फक्त हा माणूस हिटलरबद्दल संशोधन आणि लेखन करत होता इतकंच त्याला माहीत होतं. बातमीपेक्षा त्या बातमीमधल्या हिटलरच्या नामोल्लेखानं त्याचं लक्ष चटकन वेधलं गेलं होतं.

अॅडॉल्फ हिटलर! या फॅसिस्ट नरराक्षसाबद्दल किरवोवला नेहमीच कुतूहल वाटून राहिलं होतं. आपलं शालेय जीवन, त्यानंतरचं दुसरं महायुद्ध... तेव्हापासून तो आत्तापर्यंत किरवोवचं हे कुतूहल कायम होतं. किरवोव हा स्वतः एक कलातज्ज्ञ होता आणि त्यामुळेच एका गोष्टीबद्दल त्याला नेहमीच सखेदाश्चर्य वाटत असे की, हिटलरसारखा एक माथेफिरू नाझी नेता एके काळी एक चित्रकार होता! आर्टिस्ट होता! त्यानं अनेक तैलचित्रं रंगवलेली होती. त्याला वास्तुशिल्पकलेबद्दल प्रेम होतं आणि संगीताचीही आवड होती! लक्षावधी लोकांच्या रक्तानं रशियाची माती ज्यानं भिजवली होती असा हा खुनी एक आर्टिस्ट होता! किती विचित्र विरोधाभास होता हा! आणि हिटलरच्या विकृत मनोवृत्तीची मीमांसा करण्यासाठी त्याच्या कलेचे नमुने गोळा करण्यास किरवोवनं सुरुवात केली होती. हा छंदच जडला होता त्याला. हिटलरच्या कलेचे नमुने शोधून काढणं आणि ते जमवणं!

पुष्कळ माणसं जशी पोस्टाची तिकिटं जमवतात, नाणी जमवतात, कुणी दुर्मिळ पुस्तकं जमवतात, त्याप्रमाणे किरवोवला हिटलरची ड्रॉइंग्ज आणि पेंटिंग्ज यांचा संग्रह करण्याचा छंद लागला, आणि हिटलरच्या पंधरा कलाकृतींचा ठावठिकाणा किरवोवनं शोधून काढला. या पंधरा चित्रांपैकी आठ चित्रं 'लाल सेनेच्या' दफ्तरी पडून होती. तीन पूर्व बर्लिनमध्ये आहेत असं त्याला कळलं आणि चार व्हिएन्नामध्ये असल्याचा शोध त्याला लागला. या सर्व पेंटिंग्जची छायाचित्रं किरवोवनं मागवून घेतली. त्यांचा अभ्यास केला आणि अखेरीस सहा महिन्यांपूर्वी हर्मिटेज आर्ट म्युझियमचा प्रमुख म्हणून त्याची नियुक्ती झाली तेव्हा काळाच्या पडद्याआड विसरली गेलेली ती सगळींच्या सगळी पेंटिंग्ज त्यानं संग्रहालयाकरता उसनी म्हणून मिळवली. ही सगळी पेंटिंग्ज त्यानं आपल्या खासगी ऑफिस खोलीमधल्या कपाटांमध्ये नीट जपून ठेवली होती. मात्र ती पेंटिंग्ज आपण कशासाठी मिळवली आहेत हे त्याचं त्यालाच ठाऊक नव्हतं! भविष्यात कलासंग्रहालयाबद्दल माहिती देणारी एखादी पुस्तिका प्रसिद्ध करायची झाल्यास कदाचित त्यांचा उपयोग त्याला होणार होता. एखाद्या प्रदर्शनात पण ती मांडता येणार होती. काहीही असो, पण ती जमा करण्यामागचा त्याचा हेतू अद्याप अनिश्चित होता. तूर्तास त्याला फक्त एकाच गोष्टीचं महत्त्व होतं, ते हे की हिटलरनं तयार केलेली पंधरा पेंटिंग्ज त्यानं मिळवली होती आणि त्याच्या अन्य कलाकृतींचा शोध तो एखाद्या संग्रहाकाच्या चिकाटीनं घेत होता. अन् याच संदर्भात आजचा दिवस त्याच्यासाठी कदाचित फार महत्त्वाचा ठरणार होता! देवानं साथ दिली तर पूर्वी कधीही न पाहिलेलं हिटलरनं रंगवलेलं सोळावं पेंटिंग पाहण्याची सुसंधी निकोलस किरवोवला आज मिळणार होती!

सुमारे एक आठवड्यापूर्वी किरवोवला कोपेनहेगनहून आलेलं एक पत्र मिळालं होतं. इंग्रजी भाषेत लिहिलेलं ते पत्र जॉर्जियो रिक्की नावाच्या एका माणसानं पाठवलं होतं. हा माणूस इटालियन-अमेरिकन होता, आणि सान् फ्रान्सिस्कोमध्ये त्याची अपार्टमेंट होती. त्यानं आपल्या पत्रात लिहिलं होतं.

'...सान् फ्रान्सिस्कोमध्ये तळ देऊन असलेल्या 'रॉयल व्हायकिंग स्काय' या विलासी नॉर्वेजियन नौकेवर मी एक स्टुअर्ड म्हणून कामाला आहे. मला निरनिराळ्या दुर्मिळ वस्तूंचा संग्रह करण्याचा छंद आहे. अगदी अलीकडेच मी पश्चिम जर्मनीला गेलो होतो तेव्हा तिथल्या एका मान्यवर आर्ट गॅलरीमधून हिटलरनं काढलेलं पण त्याची सही नसलेलं - एक पेंटिंग मी मिळवलं. मात्र हे पेंटिंग अस्सल आहे अथवा नाही याची मला काही कल्पना नाही. नाझी कलेविषयी माहिती देणारं एक मासिक नुकतंच माझ्या वाचनात आलं. त्यातल्या एका लेखात हिटलरनं सुरुवातीच्या काळात रेखाटलेल्या पेंटिंग्जबद्दल माहिती दिलेली होती. याच मासिकात हिटलरच्या कलाजीवनाबद्दल ज्यांचा गाढा अभ्यास आहे अशा काही तज्ज्ञ व्यक्तींची यादी दिलेली होती. या यादीत मला तुमचं नाव आढळलं. मॉस्कोमधल्या पुष्कीन फाईन आर्टस् म्युझियममध्ये पूर्वी तुम्ही एक सहव्यवस्थापक म्हणून कामाला होता आणि लेनिनग्रादमधल्या हर्मिटेज म्युझियममध्ये व्यवस्थापक म्हणून तुमची नुकतीच नियुक्ती झाली आहे असंही त्या मासिकातून मला कळलं.

योगायोगाची गोष्ट अशी की, आमची नौका पुढल्याच आठवड्यात प्रवासाला निघणार आहे. या प्रवासादरम्यान लेनिनग्रादला ती दोन दिवस थांबणार आहे. माझ्याजवळ असलेलं हिटलरचं पेंटिंग अस्सल आहे अथवा नाही हे तुम्हाला दाखवून खातरजमा करून घेण्याची याहून दुसरी सुसंधी कोणती असू शकेल? मी लेनिनग्रादला येईन तेव्हा तुम्ही तिथंच असाल आणि मला भेटण्यासाठी थोडा वेळ देऊ शकाल अशी आशा करतो.'

आपली नौका लेनिनग्रादला कोणत्या दिवशी पोहोचणार आहे ती तारीख रिक्कीनं आपल्या पत्रात दिलेली होती.

हिटलरच्या त्या पेंटिंगविषयी रिक्कीनं आपल्या पत्रात जास्त माहिती दिलेली नव्हती. म्हणून किरवोवचा थोडा हिरमोड झालेला असला तरी आपल्याला अज्ञात असलेलं हिटलरचं एक चित्र अस्तित्वात आहे या कल्पनेनं तो उत्तेजितही झाला होता. कोपेनहेगन इथल्या रॉयल व्हायकिंग ऑफिसच्या पत्त्यावर तार पाठवून आपण भेटीसाठी उत्सुक असल्याचं किरवोवनं रिक्कीला कळवलं होतं. त्यानंतर त्यानं लेनिनग्रादच्या कस्टम ऑफिसशी संपर्क साधून रिक्कीला त्याच्या पेंटिंगसह सोडण्यात यावं अशी सूचनाही देऊन ठेवली होती.

अन् ठरल्याप्रमाणे आजच तो रिक्की नावाचा माणूस किरवोवला भेटणार होता. ‘रॉयल व्हायकिंग स्काय’ ही नौका लेनिनग्राद बंदरात शिरत असल्याचं दृश्य किरवोवच्या डोळ्यांसमोर तरळलं. त्यानं आपल्या रिस्टवॉचकडे नजर टाकली. नौका जर नियोजित वेळेवर आली असेल तर आणखी पंधरा मिनिटांनीच रिक्की हिटलरच्या त्या कॅनव्हाससह आपल्या ऑफिसात दाखल होईल! किरवोवच्या मनात आलं, मग त्यानं आपलं लक्ष आपल्या कामाकडे वळवलं. कलासंग्रहालयाचं एखादं विशिष्ट काम आपल्याला आज करावयाचं आहे किंवा काय याबद्दल तो विचार करू लागला. आपल्या कामाच्या बाबतीत किरवोव नेहमीच अतिशय दक्ष असे. हर्मिटेज कलासंग्रहालयाचा व्यवस्थापक म्हणून झालेली त्याची नियुक्ती ही आश्चर्याची बाब तर होतीच पण त्याच्या दृष्टीनं तो सर्वोच्च असा बहुमान होता. मॉस्कोमधल्या दुय्यम दर्जाच्या एका म्युझियममध्ये पूर्वी तो कामाला होता. तिथं मिळणाऱ्या पगारात आपली बायको आणि छोटा मुलगा यांच्यासह तो समाधानानं कालक्रमणा करता होता. अशातच एक दिवस तो चमत्कार घडला! हर्मिटेज कलासंग्रहालयाचा क्युरेटर म्हणून त्याची नियुक्ती झाल्याची आनंदवार्ता त्याला कळली. वयाच्या अवघ्या चाळिसाव्या वर्षीच ही बहुमानाची जागा त्याला मिळाली होती. कला आणि सांस्कृतिक खात्याच्या मंत्रिमहोदयांनी अवघ्या एका रात्रीत किरवोवला सोवियत युनियनच्या सन्मान्य नि श्रेष्ठ नावांच्या यादीत आणून बसवलं होतं!

अन् ज्या दिवशी हर्मिटेज संग्रहालयामध्ये क्युरेटर म्हणून - व्यवस्थापक म्हणून किरवोवनं पदभार सांभाळला होता, त्या दिवसापासून या कलासंग्रहालयावर त्याचा जीव जडला होता. ज्या पाच प्रशस्त इमारतींमध्ये कलासंग्रहालयाचा पसारा सामावलेला होता त्यांनी प्रथमदर्शनीच किरवोवचं मन मोहून टाकलं. ओरिजिनल विंटर पॅलेस, स्मॉल हर्मिटेज, बिग हर्मिटेज, हर्मिटेज थिएटर आणि न्यू हर्मिटेज अशा या पाच इमारती होत्या. पैकी पहिल्या चार इमारती नेवा नदीच्या डाव्या तीरावर वसलेल्या होत्या. मुख्य इमारत विंटर पॅलेसमध्ये किरवोवचं ऑफिस आणि अन्य महत्त्वाचे विभाग होते. त्या इमारतीला आतून-बाहेरून नवा रंग देण्याकरता, किरकोळ दुरुस्तीकरता आणि उत्तम दर्जाच्या प्रकाश-योजनेकरता काही जादा रक्कम आपल्याला मिळावी अशी किरवोवची तीव्र इच्छा होती. परंतु मिळणारा सगळा पैसा कलासंग्रहालयासाठी उत्तमोत्तम नि दुर्मिळ कलाकृती विकत घेण्यातच आत्तापर्यंत खर्च झाला होता. हर्मिटेज कलासंग्रहालयाला फार जुनी परंपरा होती. १७६४ साली कॅथराईन द ग्रेटनं जोहान गोट्कोव्स्की या जर्मन व्यापाऱ्याकडून सव्वादोनशे कॅनव्हासेसची पहिली मोठी खरेदी कलासंग्रहालयासाठी केली होती, आणि त्यानंतर मग कलासंग्रहालयाकडे विविध कलाकृतींचा ओघच लागला होता. १७७२मध्ये इटालियन कलाकारांच्या कलाकृती आल्या. त्यांच्या पाठोपाठ फ्रेंच कलाकारांच्या आल्या. १८६५मध्ये लिओनार्दो दा विन्सीची काही दुर्मिळ चित्रं आली. १९३१ सालानंतर हर्मिटेज कलासंग्रहालयाच्या वरच्या मजल्याची दालनं पिकासो, व्हान गॉग आदी श्रेष्ठ कलाकारांच्या कलाकृतींनी भरून गेली, अन् मग नंतर असंख्य पेंटिंग्ज नि कलाकृती येत राहिल्या.

विविधरंगी कलाकृतींच्या या महासागराचा कारभार बघणाऱ्या प्रमुखाला १७९७ साली ‘कस्टोडियन’ म्हणून संबोधलं जात असे. १८६३ साली त्यात एका क्युरेटरची-व्यवस्थापकाची-भर पडली आणि त्यानंतर लवकरच दोन साहाय्यक तज्ज्ञांची. कलासंग्रहालयातल्या कलाकृतींची लोकप्रियता वाढावी म्हणून कॅटलॉग तयार केले गेले. जसजसा काळ बदलत गेला तसतशी नवनवी साधन-सामग्री कलासंग्रहालयात आली. बनावट कलाकृती शोधून काढण्यासाठी किंवा एखाद्या दुर्मिळ कलाकृतीचा अस्सलपणा सिद्ध करण्यासाठी जरूर असलेली क्ष-किरण यंत्रणा कलासंग्रहालयासाठी विकत घेतली गेली. संग्रहालयाचा असा कायापालट होत गेला.

अन् मोठी परंपरा असलेल्या अशा या कलासंग्रहालयाचा व्यवस्थापक नि प्रमुख म्हणून निकोलस किरवोवची आता नव्यानं नेमणूक झाली होती. सुरुवातीचे सहा महिने किरवोवनं संग्रहालयातल्या अत्युत्कृष्ट कलाकृतींची सुयोग्य जागांवर मांडणी करण्यात घालवले. हर्मिटेज संग्रहालयातल्या आठ हजारांवर असलेल्या तैलचित्रांमधली उत्तमोत्तम चित्रं नि कलाकृती प्रकाशने नजरेत भरतील असे नवे कॅटलॉग त्यानं तयार केले. कलासंग्रहालयाच्या कारभारात काही नवीन सुधारणा घडवून आणल्या. कलासंग्रहालयाची लोकप्रियता वाढवण्यासाठी काहीतरी एकदम नवीन, आगळ्या वेगळ्या मार्गाचा अवलंब करायचा अशी किरवोवची मनीषा होती. हर्मिटेज कलासंग्रहालयाला दर वर्षी सुमारे तीन लाखांहून अधिक लोक भेट देत असत. ही संख्या आणखी वाढावी - खूपखूप वाढावी अशी किरवोवची इच्छा होती.

भिंतीवरल्या घड्याळाकडे किरवोवचं लक्ष गेलं. पंधरा मिनिटं संग्रहालयाबद्दलच्या विचारांमध्ये गुंणयातच गेली होती! आता कुठल्याही क्षणी आपण ज्याची वाट पाहतो आहोत तो माणूस येईल! त्याच्या मनात आलं, अन् त्याच वेळी त्याच्या ऑफिसखोलीचं दार ठोठावून त्याची सेक्रेटरी आत डोकावली, अन् म्हणाली, ‘‘मि. जॉर्जियो रिक्की आलेत, सर.’’

‘‘त्यांना लगेच आत धाड.’’ चट्शि उठत किरवोव म्हणाला.

काही क्षणांतच किरवोवचा पाहुणा त्याच्या ऑफिसखोलीत दाखल झाला. त्याच्या बगलेत त्यानं आणलेल्या चित्राचं पॅकेज होतं. तो पस्तिशीच्या आत-बाहेर होता. त्यानं फिककट निळ्या रंगाचा स्वेटर आणि निळ्या रंगाचीच विरलेली जीन्स घातलेली होती. तो किरवोवकडे पाहून हसला तेव्हा सोन्याची टोपण असलेले त्याचे काही दात चमकले. त्याचे डोळे खास इटालियन ठेवणीचे गोल नि गटगटीत होते. ‘‘मि. किरवोव, मी रॉयल व्हायकिंग स्कायचा जॉर्जियो रिक्की.’’ तो म्हणाला. त्याबरोबर किरवोव चटकन् पुढे झाला. पाच फूट दहा इंच उंचीच्या त्याच्या दणदणीत देहापुढे त्याचा पाहुणा बराच बुटका दिसत होता. किरवोवनं त्याच्याशी हस्तांदोलन करत त्याचं स्वागत केलं. ‘‘तुम्ही मला भेटायला आलात याबद्दल मला आनंद होतो.’’ तो त्याला म्हणाला, ‘‘या! असे, बसा इथे आरामात.’’ आपल्या डेस्कासमोरच्या एका खुर्चीशी नेत किरवोव त्याला पुढे म्हणाला, ‘‘बोला! तुमच्याकरता काय पेय मागवू? पेप्सी, व्होडका का कॉफी?’’

‘‘नको! थॅक्स, मी तुमचा जास्त वेळ घेणार नाहीये. तसंच माझ्याजवळही फार वेळ नाहीये.’’ खुर्चीत बसत जॉर्जियो रिक्की म्हणाला!

‘‘ठीक आहे.’’ आपल्यात डेस्कापाठच्या खुर्चीत बसत किरवोव त्याला म्हणाला, ‘‘मग आपण सरळ मुद्द्याचं बोलू कसं! दाखवा तरी तुम्ही म्हणता ते तुमच्याजवळचं हिटलरचं पेंटिंग.’’

रिक्कीनं आपल्या मांडीवरचं पॅकेज उचललं आणि ते म्हणाला, ‘‘पश्चिम बर्लिनमधल्या ज्या आर्ट गॅलरीतून मी हे विकत घेतलं, तिथल्या लोकांनी हे हिटलरचं काढलेलं आहे असं मला सांगितलं. आता यावर हिटलरची सही नाहीये म्हणून मला थोडा भाव करता आला. पण हे अस्सल आहे का नाही याची मला काही कल्पना नाही. तेव्हा आता तुम्हीच सांगा.’’ ‘‘कदाचित असेलही. मला बघू तरी दे.’’ किरवोव म्हणाला. त्याची उत्सुकता आता शिगेला पोहोचली होती.

रिक्कीनं चित्राभोवती गुंडाळलेला ब्राऊन पेपर सोडला नि ते बाहेर काढलं. ‘‘हे मी फ्रेममधून काढून आणलंय. याच्या पाठीमागे पातळ लाकडी पड्ड्यांचं अस्तर आहे.’’

किरवोवेने ते पेंटिंग आपल्यासमोर डेस्कावर ठेवलं. ते पंधरा इंच बाय बारा इंच मापाचं होतं. कॅनव्हासवर तैलरंगानं काढलेल्या त्या चित्रात एक जुनाट कार्यालयीन इमारत रेखाटलेली होती. इमारतीसमोरच्या रुंद रस्त्यापलीकडून चित्रकारानं तिचं चित्र काढलेलं असल्यामुळे तिचा दर्शनी भाग, प्रवेशद्वाराच्या आजूबाजूचे गोल खांबे चित्रात दिसत होते. सहा मजले उंचीची ती इमारत भक्कम दगडी बांधणीची होती. त्या चित्रावर कुठे चित्रकाराची सही नव्हती.

‘‘माझ्या अंदाजानं ही कुठलीतरी शासकीय इमारत दिसते.’’ त्या पेंटिंगचं निरीक्षण केल्यानंतर किरवोव म्हणाला, ‘‘हे चित्र हिटलरनं काढलेलं असण्याची शक्यता आहे.

लिंग, व्हिएन्ना आणि म्युनिक् मधल्या इमारतींची चित्रं त्यानं रेखाटली होती. पण या शहरांची आणि हिटलरच्या कलेची मला जी माहिती आहे तिचा विचार करता या चित्रातील इमारत मला ओळखीची वाटत नाही.” त्यानं वर पाहिलं आणि विचारलं, “ही इमारत कोणती आणि कुठली यांबद्दल तुम्हाला काही कल्पना आहे?”

“मला तर काहीच माहिती नाही. जिथून मी हे घेतलं त्या आर्ट गॅलरीवाल्यांनाही काही माहिती नाही. परंतु या तैलचित्राच्या एकंदर धाटणीवरून हे हिटलरचं असल्याचा निर्वाळा मात्र त्यांनी मला दिला आहे. तसा पुरावा पण त्यांच्याजवळ असल्याचं मला सांगितलं त्यांनी.”

“कसला पुरावा?”

“तो आपल्याला उघड करता येत नाही असं म्हणाले ते. या चित्राच्या खरेदीच्या सौद्यातला तो एक गोपनीय भाग असल्याचं सांगितलं त्यांनी मला. काहीही असो, पण हे चित्र हिटलरनंच काढलेलं आहे अशी त्यांची पक्की खात्री आहे. ज्यानं कुणी हे त्या आर्ट गॅलरीला विकलं असेल त्याची-आपल्याजवळ हिटलरनं काढलेलं एक जुनं - अस्सल चित्र होतं - हे मान्य करण्याची किंवा उघड करण्याची बहुधा इच्छा नसावी. ही गोष्ट कदाचित त्याला गुप्त राखायची असेल. असं असू शकेल?”

“अंऽऽ! असेलही कदाचित.” किरवोव पुटपुटला. त्या चित्राचं अधिक बारकाईनं निरीक्षण करत तो पुढे म्हणाला, “पण सर्वसामान्यपणे हिटलरनं एवढ्या मोठ्या आकाराची चित्रं काढली नव्हती. त्यानं एकूण तीनशे चित्रं काढलेली असावीत असं म्हणतात. त्यांतली फार थोडीशीच आता शिल्लक उरलीयत. आपल्या तरुणपणी लिंगमध्ये हायस्कूलमध्ये असताना त्यानं काही रेखाटनं काढली होती. नंतर १९०७ साली व्हिएन्नामधल्या ‘अँकेडमी ऑफ फाईन आर्टस्’मध्ये दाखल होण्याकरता तो तिथे गेला होता. तिथल्या अभ्यासक्रम दोन भागांमध्ये आणि चाचण्यांमध्ये विभागलेला होता. पण तिथल्या दोन्ही परीक्षांमध्ये हिटलरला ‘असमाधानकारक ड्रॉइंग’ असा शेरा मिळाला. एक वर्षांनंतर फिरून पुन्हा एकदा ‘अँकेडमी ऑफ फाईन आर्टस्’मध्ये प्रवेश मिळवण्याचा त्यानं यत्न केला. परंतु त्याचे चित्र-नमुने हलक्या प्रतीचे, कमी दर्जाचे ठरवण्यात आले आणि अँकेडमीत त्याला परीक्षा-प्रवेश नाकारण्यात आला.”

“अन् म्हणूनच मग तो एक राजकारणी बनला!” रिक्की म्हणाला.

“अहं! इतक्यातच नव्हे! अँकेडमी ऑफ फाईन आर्टस्मध्ये प्रवेश नाकारला गेल्यामुळे त्याचं तिच्याबद्दल कटू मत बनलं. आपल्या अपयशाबद्दल अँकेडमीच्या ज्युईश चालकांना त्यानं दोष दिला. पण तेव्हा त्यानं राजकारणात प्रवेश केला नव्हता. आपला चरितार्थ चालवण्याकरता तो पेंटिंग्ज करत राहिला. पोस्टकार्डांच्या आकाराची चित्रं तो जलरांगात काढत असे. त्याचा एक मित्र त्याची ही चित्रं बाजारात विकी आणि मिळणाऱ्या पैशांतली अर्धी रक्कम त्याला देत असे.”

“त्यानं मोठ्या आकाराची चित्रं काढली होती?” रिक्कीनं विचारलं.

“हो. थोडीफार काढली होती. त्यातली काही पोस्टकार्डांच्या दुप्पट आकाराची होती. त्याची काही तैलचित्रं तुम्ही आणलेल्या या चित्राच्याच मापाची पण आहेत. काही पोस्टर्स पण त्यानं रेखाटली होती. आपल्या सर्व चित्रांवर तो ‘ए. हिटलर’ अशी सही करत असे. विकल्या जाणाऱ्या त्याच्या प्रत्येक चित्राबद्दल त्याला दहा ते पंधरा डॉलर्स मिळत.”

“अन् पोर्ट्रेट्स काढण्यापेक्षा इमारतींची चित्रं काढण्याचा त्याला अधिक नाद होता?”

“नक्कीच! त्याला व्यक्तिचित्र काढण्यात स्वास्थ नव्हतं. पण त्याला स्थापत्यकलेची नजर आणि जाण होती. तो जेव्हा म्युनिकला नंतर हलला तेव्हा त्यानं आपलं नाव ‘आर्किटेक्चरल पेंटर’ म्हणून नोंदवलं होतं.” टेबलावरच्या कॅनव्हासचं किरवोवनं पुन्हा एकदा निरीक्षण केलं आणि तो पुढे म्हणाला, “हिटलरची आवड पाहता हे चित्र त्यानंच काढलं असावं असं मला वाटतं. जरा एक सेकंद थांबा हं!” असं म्हणून उठून टेबलावरलं ते चित्र उचलत किरवोव आपल्या सेक्रेटरीच्या ऑफिसखोलीकडे उघडणाऱ्या दारापाशी गेला. ते लोटून त्यानं हाक मारली, “सोन्या! जरा कॉम्प्रेड झोरिनना यावर नजर टाकायला सांग.” ती पुढे आल्यावर तिच्या हातात ते चित्र देत तो म्हणाला, “सही नसलेलं हे चित्र अँडॉल्फ हिटलरनं काढलेलं असण्याची शक्यता आहे असं त्यांना सांग. याबद्दल मला त्यांचं मत हवं आहे असंदेखील त्यांना सांग.”

नंतर मग आपल्या डेस्काकडे परतत किरवोव रिक्कीला म्हणाला, “कॉम्प्रेड झोरिन हा आमच्या चित्रकलातज्ज्ञांपैकी एक आहे. हिटलरनं आपल्या तारुणावस्थेत काढलेल्या चित्रकलेमध्ये झोरिनला माझ्याइतकाच इंटरेस्ट आहे. विशेषतः हिटलरच्या वास्तुचित्रांमध्ये अधिक! १९११ साली हिटलरनं व्हिएन्नामध्ये काही वास्तुचित्रं काढली होती. नंतर १९१४ साली म्युनिकला स्थलांतर केल्यानंतरही त्यानं तिथल्या काही इमारतींची चित्रं काढली होती. पुढे जेव्हा तो सत्तेवर आला तेव्हा आपली जुनी चित्रं त्यानं गोळा केली. त्यातली बरीचशी त्यानं नष्टही केली. तथापि आपल्या कलेबाबत तो असमाधानी होता असं मात्र नव्हे. १९०९ साली त्यानं काढलेलं गॉथिक चर्चचं एक पेंटिंग त्यानं नंतर एकदा आपला वास्तुशिल्पतज्ज्ञ आल्बर्ट स्पीअर याला दिलं होतं. त्यानं काढलेली नि त्याला आवडलेली काही चित्रं त्यानं गोअरिंग आणि मुसोलिनी यांनाही भेटीदाखल दिली होती.”

रिक्की त्याच्या डेस्कावर पुढे झुकला आणि त्याला म्हणाला, “मग मी तुम्हाला आता दाखवलं ते चित्र हिटलरनंच काढलेलं अस्सल चित्र आहे असं तुमचं म्हणणं आहे?”

“या चित्रात हिटलरच्या कुंचल्याचे काही गुण अवश्य दिसतात. एक कार्यालयीन इमारत हा चित्राचा विषय आहे हा पहिला भाग, दुसरं म्हणजे चित्राची धाटणी. ‘छायाचित्रासारखा अस्सलपणा’ अशी हिटलर आपल्या कलेबद्दल प्रशंसा करत असे. तुम्ही आणलेल्या या चित्रात हाही एक घटक आहे. चित्राची ‘फोटोग्राफिक क्वालिटी’ अत्यंत वास्तववादी पण तितकंच साधं पेंटिंग. अन् म्हणूनच हिटलरला त्याच्यासारखीच चित्रं काढणाऱ्या अन्य चित्रकारांबद्दल आत्मीयता होती. तेव्हा तुम्ही मला आता जे चित्र दाखवलंयत ते हिटलरनंच काढलेलं अस्सल असण्याची दाट शक्यता आहे.”

“मलाही तसंच वाटतं.” पलीकडच्या बंद दाराकडे दृष्टिक्षेप टाकत, त्या चित्राच्या अस्सलपणाच्या निर्णयाची उत्सुकतेनं वाट बघत रिक्की म्हणाला. नंतर वेळ घालवण्यासाठी त्यानं किरवोवला विचारलं, “हिटलरच्या कला-अभिरुचीबद्दल तुम्ही मला काही सांगू शकाल? एक चित्रकार म्हणून नव्हे तर एक संग्राहक म्हणून त्याच्या काय आवडीनिवडी होत्या?”

किरवोवनं आपलं नाक मुरडलं आणि तो म्हणाला, “हिटलरची खास अशी कलाभिरुची नव्हती. जेव्हा तो सत्तेवर आला आणि जर्मनीचा चॅन्सलर बनला तेव्हा सगळ्या आधुनिक चित्रकलेला-मॉडर्न आर्टला आणि चित्रकारांना निपटून काढण्याचा प्रयत्न त्यानं केला. आधुनिक चित्रकारांनी काढलेल्या नग्न चित्रकारीला तो ‘डुक्कर कला’ म्हणून संबोधत असे. मात्र निरोगी, निकोप नि भोळी नग्न चित्रं त्याला आवडत असत. भोळे, निष्पाप भाव असलेल्या विवस्त्र स्त्रियांच्या चित्रांची तो प्रशंसा करत असे! माझ्या मते हिटलरची कलाभिरुची सामान्य प्रतीची होती. पण तरीसुद्धा एक रहस्यमय, न उलगडणाऱ्या व्यक्तिमत्त्वाचा माणूस म्हणून मला त्याचं आकर्षण वाटतं आणि म्हणूनच त्याच्या कलेचे नमुने जमवण्याचा मला छंद आहे.”

नंतरची सुमारे दहा मिनिटं त्या दोघांमध्ये हिटलरकालीन जर्मन कलेविषयी चर्चा होत राहिली. जराशानं मधल्या बंद दारावर टकटक झाली. त्याबरोबर चट्दिशी उठून किरवोव त्या दारापाशी गेला. त्यानं ते उघडलं. सेक्रेटरीनं दिलेलं पेंटिंग आणि त्याबरोबर असलेली एक चिड्डी घेऊन तो पुन्हा आपल्या डेस्काकडे परतला. ते चित्र आपल्या टेबलावर ठेवून खुर्चीत बसत त्या चिड्डीवरून त्यानं नजर फिरवली आणि तो म्हणाला, “माझ्या अपेक्षेप्रमाणेच झालं. हे चित्र हिटलरनंच काढलेलं असलं पाहिजे असं माझा तज्ज्ञ म्हणतो. अर्थात इतक्या थोड्या वेळाच्या परीक्षणानंतर ठाम मत देणं अवघड आहे, त्याचा अभ्यास करायला भरपूर वेळ द्यावा लागेल असंही त्याचं म्हणणं आहे. काहीही असो, पण हे चित्र अस्सल असावं अशी माझी आणि माझ्या सहकाऱ्यांनी खात्री आहे असा विश्वास तुम्ही बाळगायला हरकत नाही.”

चित्र परत करण्यासाठी किरवोव उठून उभा राहिला. रिक्की पण आपल्या खुर्चीतून उठला आणि म्हणाला, “माझ्याकरता तुम्ही जो वेळ दिलात त्याबद्दल मी आभारी आहे. तुमचे काही चार्जेस असतील तर ते पण मी -”

“चार्जेस वगैरे काही नाहीत.” स्मित करत किरवोव म्हणाला, “उलट मला अज्ञात असलेलं हिटलरचं एक चित्र पाहण्याची संधी मला लाभली हेच विशेष आहे असं मी समजतो.” टेबलावरलं एक चित्र उचलून रिक्कीसमोर धरत तो पुढे म्हणाला, “तुमच्या ‘हिटलर संग्रहात’ या चित्रांचा अंतर्भाव करण्यात तुम्हाला आनंदच वाटेल. घ्या हे.”

पण रिक्कीनं ते चित्र घेतलं नाही. तो म्हणाला, “माझ्याजवळ कोणत्याही प्रकारचा हिटलरचा संग्रह नाही आणि खरं सांगायचं झालं तर हिटलरच्या कलेबद्दल मला यत्किंचितही स्वारस्य नाही. खरं म्हणजे -”

“पण मग हे तुम्ही कशाला विकत...” किरवोव त्याच्याकडे पाहात वाक्य अर्धवट सोडत विस्मयानं म्हणाला, “अच्छा, म्हणजे तुम्हाला हे विकायचं आहे? असंच ना?”

“नाही, अगदी तसंच नाही.” रिक्की म्हणाला, “या चित्राच्या मोबदल्यात माझ्या आवडीच्या छंदाची दुसरी एखादी वस्तू मिळवावी या हेतून हे चित्र मी विकत घेऊन ठेवलं होतं.”

किरवोवनं आपल्या भुवया उंचावल्या आणि विचारलं, “तुम्ही दुसरं काय जमवता ? कसला छंद आहे तुम्हाला ?”

“मूर्ती. जुन्या दुर्मिळ रशियन मूर्ती जमवण्याचा मला छंद आहे. बोटींवर काम करण्यापूर्वी मी काही काळ रशियामध्येच होतो. तेव्हा काही मध्यस्थांच्या मार्फत मी तीन मूर्ती मिळवल्या होत्या. तशा आणखीही मिळवाव्यात अशी माझी फार इच्छा आहे. पण ही फार खर्चिक बाब आहे.” क्षणभर रिक्की घुटमळला व मग म्हणाला, “तुम्ही ... तुम्ही मला जर एखादी दुर्मिळ रशियन मूर्ती देऊ शकलात तर तिच्या मोबदल्यात हिटलरचं हे चित्र तुम्हाला द्यायला मी तयार आहे. अर्थात तुमच्याजवळ देण्यासारखी एखादी तशी मूर्ती असेल तर...”

किरवोवनं या ऑफरबद्दल विचार केला. पण अगदी थोडा वेळ आपल्या डेस्कावरल्या त्या हिटलरच्या पेंटिंगकडे त्यानं नजर टाकली. ते दुर्मिळ ठरण्याची शक्यता होती आणि तसं झालं तर त्याच्या ‘हिटलर संग्रहा’त मोलाची भर पडणार होती! आणि त्या चित्राच्या अस्सलपणाबद्दल त्याच्या मनात फारसा संदेह नव्हताच! मूर्तीबद्दल बोलायचं झालं तर त्याच्या कार्यालयीन संग्रहात देऊन टाकता येण्याजोग्या डझनवारी जुन्या मूर्ती होत्या. हर्मिटेजमध्ये मांडण्याच्या दृष्टीनं सामान्य ठरेल पण रिक्कीला आवडेल अशी एखादी मूर्ती तो अगदी सहज बाजूला काढू शकत होता. अन् महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे कलासंग्रहालयाचा प्रमुख म्हणून अशा तऱ्हेचे देवाण-घेवाणीचे सौदे करण्याचा संपूर्ण हक्क नि स्वातंत्र्य त्याला होतं.

“ठीक आहे! ठरलं तर मग! तुमचं हे हिटलर पेंटिंग मी घेतलं. त्याच्या मोबदल्यात माझ्याजवळची येशू ख्रिस्ताची जुनी नि दुर्मिळ रशियन मूर्ती मी तुम्हाला देतो. चालेल?”

रिक्कीचे डोळे आनंदाने चमकले. त्यानं संमतिदर्शक मान हलवली.

त्यानंतर आणखी पाचच मिनिटांनी रिक्कीला त्याच्या आवडीची जुनी दुर्मिळ रशियन मूर्ती मिळाली. चांदीचा मुलामा असलेल्या एका फ्रेमवर सोन्याचा मुलामा असलेली चमचमणारी सुबक अशी ख्रिस्ताची मूर्ती होती ती. ती मूर्ती पाहून दर्यावर्दी रिक्की आनंदानं हरखूनच गेला.

रिक्कीला निरोप देण्यासाठी किरवोव दारापर्यंत गेला. दारापाशी रिक्कीला क्षणभर थांबवत तो म्हणाला, “एक गोष्ट विचारायची राहिलीच. पश्चिम बर्लिनमधल्या ज्या आर्ट गॅलरीतून हे हिटलर पेंटिंग तुम्ही विकत घेतलंत, तिचं नाव काय ?”

रिक्कीचा चेहरा संभ्रमात पडल्यासारखा झाला. मग तो म्हणाला, “मला आता आठवत नाही. पण बर्लिन शहराच्या खालच्या टोकाला कुठेतरी ती आर्ट गॅलरी आहे.” काही क्षण त्या गॅलरीचं नाव आठवण्याचा प्रयत्न त्यानं केला. पण ते त्याला आठवलं नाही. तेव्हा खांदे उडवत तो म्हणाला, “अं... मला आता नेमकं आठवत नाही बघा! पण तुम्ही काळजी करू नका. त्या आर्ट गॅलरीची पावती माझ्याकडे आहे. घरी पोहोचल्याबरोबर ती मी तुम्हाला लगेच पाठवून देईन.”

“प्लीज! आठवणीनं पाठवा.” किरवोव त्याला म्हणाला.

रिक्की निघून गेल्यानंतर किरवोव आपल्या ऑफिसखोलीत पुन्हा एकटा उरला. आपल्या डेस्काकडे नजर टाकत अगदी हळूहळू तो आपल्या खुर्चीकडे गेला. खुर्चीत बसत टेबलावर असलेलं ते पेंटिंग त्यानं उचललं आणि त्याचं निरीक्षण तो करू लागला. आणि त्याचे डोळे समाधानानं चमकू लागले. त्याच्या मनात एक अभिनव कल्पना चमकली होती.

हर्मिटेजच्या सर्वात वरच्या मजल्यावरला एक हॉल निवडायचा आणि त्याला नाव द्यायचं- ‘फॅसिस्ट खुनी ॲडॉल्फ हिटलरची कला.’ या दालनाच्या चारही भिंतींवर नाझी सैन्यानं लेनिनग्राद, स्टॅलिनग्राद इथे केलेल्या नासधुसीची मोठी मोठी चित्रं टांगायची. बर्लिनच्या पाडावाची काही मोठी छायाचित्रंही लावायची. दोस्तांच्या सेना जेव्हा ऑशवित्झ, डाचा आणि वॉर्सा घेतो या यातनातळांवर पोहोचल्या तेव्हा असंख्य निरपराध लोकांचे नग्न मृतदेह त्यांना तिथे आढळले होते. त्या प्रसंगांची रौद्रभीषण छायाचित्रं देखील या दालनात टांगायची. आणि मग या क्रौर्याचा विरोधाभास म्हणून हिटलरच्या तरुणपणी त्यानं काढलेली त्याची ती पंधरा पेंटिंग्ज एका भिंतीवर टांगायची. एकीकडे हिटलरच्या अमानुष क्रौर्याचं दर्शन दाखवणारी छायाचित्रं तर दुसरीकडे त्याची स्वतःची कला. केवढा उपरोधिक विरोधाभास ठरणार होता हा! या प्रदर्शनामुळे, हा जर्मन हुकुमशहा कसा पशुवत क्रूर आणि मनोविकृत होता याची सोबित जनतेला पुन्हा एकदा आठवण होईल! किरवोवच्या मनात आलं - त्याला नुकतंच मिळालेलं हिटलरचं हे ताजं पेंटिंग आणि त्याच्यापाशी असलेली त्याची इतर चित्रं यांचं प्रदर्शन म्हणजे त्याच्या हर्मिटेजच्या कारकीर्दीची दणकेबाज सुरुवात ठरणार होती.

पण डेस्कावरल्या त्या पेंटिंगकडे पाहात असताना, त्याच्या मनात आणखी एक विचार आला. लक्षावधी लोक हे चित्र पाहतील. हे हिटलरने काढलं आहे असं मान्यदेखील करतील. तरीपण एखादा प्रेक्षक या चित्राच्या अस्सलपणाबद्दल शंका व्यक्त करील, प्रश्न विचारील, कारण यावर हिटलरची सही नाही. ही पण शक्यता होती! आणि म्हणूनच हे चित्र हिटलरनं काढलेलं आहे याची आपल्याला पक्की खात्री करून घ्यायला हवी. त्याचबरोबर या चित्रातली इमारत कोणत्या प्रकारची आहे आणि ती नेमकी

कोणत्या ठिकाणी होती याची माहितीदेखील आपल्याला मिळवायला हवी असं किरवोवच्या मनात आलं.

आता या चित्राचा अस्सलपणा शक्य तितक्या लवकर कसा सिद्ध करायचा? आणि अचानक अगदी अलीकडे वाचलेल्या एका लेखाचं किरवोवला स्मरण झालं. पूर्व जर्मन शासनाचे एक मंत्री आणि 'तिसरी राईश' व 'फ्यूरर'च्या चरित्राचा गाढा अभ्यास असलेले प्रसिद्ध इतिहास-संशोधक ओटो ब्लाऊबाख यांनी तो लेख लिहिलेला होता. जर त्या चित्राच्या अस्सलपणाबद्दल त्याला ठामपणे कुणी काही सांगू शकणार होतं तर केवळ ओटो ब्लाऊबाखच होते. अन् या विचारासरशी किरवोवने आपल्या डेस्कावरल्या कॅलेंडरची पानं भराभर चाळली. पुढल्याच आठवड्यात आपली पत्नी आणि मुलगा यांच्यासह काळ्या समुद्रातील सोशी या बेटावर आपली वार्षिक सुट्टी घालवण्याकरता त्याला जायचं होतं. ही गोष्ट एका परीनं त्याच्या पथ्यावर पडणारीच ठरली. पत्नी आणि मुलगा यांना पुढे पाठवून द्यावं आणि दरम्यान पूर्व बर्लिनमध्ये एक आठवडा घालवावा नि ओटो ब्लाऊबाख यांची भेट घ्यावी असं त्यानं ठरवलं. हे काम उरकल्यानंतर सुट्टी घालवण्याच्या ठिकाणावर त्याला आपल्या कुटुंबाला जाऊन मिळता येणार होतं. बस्स! ठरलं.

आणि पूर्वी कधीही वाटला नव्हता इतका आनंद निकोलस किरवोवला वाटला. ती सुट्टी संपवून सहलीवरून परतल्यानंतर हर्मिटेजमधल्या आपल्या नियोजित प्रदर्शनाच्या तयारीला त्याला लागता येणार होतं...!

मोठा उज्ज्वल काळ पुढे होता! पण त्याकरता सर्वप्रथम त्याला पूर्व बर्लिनला जावं लागणार होतं. ही भेट त्याच्या दृष्टीनं फार महत्त्वाची होती.

पश्चिम लॉस एंजेलिसमध्ये सान व्हिन्सेट बाऊलव्हर्डवरल्या आपल्या छोट्याशा ऑफिस बिल्डिंगपाठच्या लहानशा पार्किंगच्या जागेत रेक्स फोस्टरनं आपली आटोपशीर शेव्हरोलेट स्पोर्ट्स कूप गाडी उभी केली. मोटारीतून बाहेर पडून इमारतीच्या बाजूच्या रस्त्यावरून चालत आपल्या ऑफिसच्या प्रवेशद्वाराकडे तो निघाला.

त्याच्या ऑफिसच्या प्रवेशद्वारावर सोनेरी आणि काळ्या अक्षरांत एक पाटी होती - 'फोस्टर अँसोसिएटस् - आर्किटेक्टस्'

प्रवेशद्वाराचं कुलूप उघडलेलं होतं. याचा अर्थ त्याचा स्टाफ अगोदरच हजर झालेला होता नि कामाला लागला होता. ते लोक नेहमी साडेनवालाच हजर होत. फोस्टर दहा वाजता ऑफिसवर येत असे. दार लोटून फोस्टरनं ऑफिसच्या टुमदार इमारतीत प्रवेश केला. दर्शनी असलेली रिसेप्शन रूम तात्पुरती तरी रिकामी दिसत होती. याचा अर्थ फोस्टरची रिसेप्शनिस्ट-कम्-बुककीपर-कम् सेक्रेटरी - इरीनी मायर्स त्याच्या ऑफिसखोलीच्या लगत असलेल्या छोट्याशा किचनमध्ये त्याच्याकरता कॉफी बनवण्यात गुंतलेली होती - असा होता. हा नेहमीचा परिपाठ होता.

रिसेप्शन रूमच्या पुढे असलेला कॉरीडोर तीन ऑफिसखोल्यांकडे जात होता. पहिल्या ऑफिस खोलीत ड्राफ्टस्मन फ्रँक निशिमूरा बसत असे. दुसरी ऑफिसखोली प्रॉडक्शन-मन डॉन ग्रॅहमची होती. तिसरी सर्वात शेवटची नि प्रशस्त अशी ऑफिसखोली रेक्स फोस्टरची होती. या हवेशीर खोलीत एका टोकाला लाकडी ड्राफ्टिंग टेबल होतं तर दुसऱ्या टोकाला अतिशय प्रशस्त असं पाईन लाकडाचं डेस्क नि त्याच्या सभोवताली सुबक खुर्च्यांची रांग. या डेस्कापलीकडे फोस्टरची अत्यंत आरामशीर अशी एक्झिक्युटिव्ह खुर्ची होती.

रेक्स फोस्टरनं आपल्या ऑफिसखोलीत प्रवेश केला तेव्हा त्याची सेक्रेटरी इरीनी मायर्स त्याच्या डेस्कावर त्याच्याकरता वाफाळणाऱ्या गरम कॉफीचा मग आणि त्या दिवशीचं ताजं वृत्तपत्र 'लॉस एंजेलिस टाईम्स' ठेवत असलेली त्याला दिसली.

'गुड मॉर्निंग, मि. फोस्टर.' त्याला पाहताच इरीनी म्हणाली. सडसडीत पण सौष्टवपूर्ण बांध्याची इरीनी अतिशय आकर्षक होती. ती एक हुशार आणि तत्पर सेक्रेटरी होती.

'हाय इरीनी.' फोस्टर तिला म्हणाला.

क्षणभर घुटमळत ती म्हणाली, 'सर! ती बाई येण्यापूर्वी तुमचं डेस्क थोडंसं आवरून घ्यावं म्हणते मी.'

'बाई? कोण बाई?' तिच्याकडे प्रश्नार्थक मुद्रेने बघत फोस्टरनं विचारलं.

'ती 'लॉस एंजेलिस' मासिकाची रिपोर्टर - जोन सॉयर. सव्वादहाला येणार आहे ती. दक्षिण कॅलिफोर्नियाच्या आघाडीच्या आर्किटेक्टस्वर ती एक लेख लिहितेय. आणखी दहा-पंधरा मिनिटांत ती येईलच.'

'अरेच्या! हे तर मी पार विसरलोच होतो की.' फोस्टर उद्गारला.

'ठीक आहे. माझं डेस्क तसं बरं दिसतंय. तेव्हा ते आवरण्याची काही गरज नाही. ती जोन सॉयर टपकण्यापूर्वी मला माझी कॉफी मात्र घेऊ दे.'

इरीनी त्याच्या ऑफिसखोलीतून बाहेर पडल्यानंतर फोस्टर डेस्कापाठल्या आपल्या खुर्चीत जाऊन विसावला. टेबलावरला कॉफीचा मग उचलत त्यानं वर्तमानपत्र पुढे ओढलं. कॉफीचे घुटके घेताना आदल्या रात्रीच्या घटना काही क्षण त्याच्या डोळ्यांसमोर तरळल्या. आदल्या रात्रीच्या डिनरवर त्यानं एक तरुण पोरगी पटवली होती आणि संगतीसाठी तिला आपल्या घरी नेलं होतं. चोविशीची ती तरुणी एक नटी होती. तिची उन्नत, पुष्ट वक्षःस्थळं नि भरदार नितंब या दोन गोष्टीमुळे फोस्टर तिच्यावर लडू झाला होता. आपल्या फ्लॅटवर तिच्या उष्ण सहवासात फोस्टरनं भरपूर शय्यासुख लुटलं होतं. पण नंतर तिचा भांडखोर, स्वार्थी, लोभी स्वभाव त्याच्या ध्यानात आला होता. अखेर सगळ्या बायका इथून तिथून सारख्याच! त्या बयेला आपण उगाचच आपल्या घरी आणलं याचा त्याला पश्चात्ताप झाला होता. अखेरीस रात्री दोन वाजता आपल्या मोटारीतून त्यानं तिला तिच्या घरी नेऊन सोडलं होतं नि सुटकेचा निःश्वास टाकला होता! यापुढे पोरींच्या भानगडी एकदम बंद! त्यानं मनाशी निश्चय केला होता... कारण त्याच्यापुढे अनेक महत्त्वाची कामं होती!

कॉफी संपल्यावर फोस्टरनं आपल्या पाईपमध्ये तंबाखू भरली आणि तो पेटवला. मग मजेत त्याचे झुरके घेत पुढ्यातलं वर्तमानपत्र तो चाळू लागला. ठळक बातम्यांवर नजर टाकल्यानंतर वृत्तपत्रांची पानं उलटताना पाचव्या पानावरच्या एका बातमीनं त्याचं लक्ष वेधून घेतलं.

'इंग्लंडमधल्या ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटी'च्या 'आधुनिक इतिहास विद्याविभागा'चे एक सदस्य अणि जगप्रसिद्ध लेखक सर हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांना ऑक्सफर्डबाहेरील त्यांच्या फॅमिली प्लॉटमध्ये काल सकाळी चिरविश्रांती देण्यात आली. डॉ. अँशक्रॉफ्ट हे हिटलरचं जीवनचरित्र लिहीत होते. या संबंदात अंतिम संशोधन करत असताना पश्चिम बर्लिनमध्ये त्यांना अत्यंत भयानक अपघात झाला नि त्यातच त्यांचा अंत झाला. एका बेफाम ट्रकनं त्यांना धडक दिली आणि'...

फोस्टरच्या डेस्कावरल्या इंटरकॉमचा पिवळा दिवा लागला आणि इरीनीचा आवाज त्याला ऐकू आला, 'मि. फोस्टर, तुम्ही मोकळे झालात? 'लॉस एंजेलिस'च्या मिस सॉयर आल्यायत.'

फोस्टरनं रिसीव्हर उचलला आणि तो म्हणाला, 'इरीनी! गेल्या आठवड्यात बर्लिनमध्ये डॉ. अँशक्रॉफ्ट ठार झाले हे तुला माहीत आहे? मी आत्ताच त्याबद्दल वृत्तपत्रात बातमी वाचली.'

“ठार झाले? मला ठाऊक नव्हतं बाई...”

“विश्वास बसू नये अशीच बातमी आहे ही.” फोस्टर म्हणाला, “मोठाच घोटाळा झाला. आता सगळंच बदलावं लागणार. येत्या शुक्रवारी ऑक्सफर्डमध्ये मी त्यांची भेट घेणार होतो. आमची अपॉईंटमेंट ठरली होती. माझं त्यांच्याशी फार महत्त्वाचं काम होतं.”

“होय सर! त्यासाठी तुमचं विमानाचं रिझर्व्हेशनही मी करून ठेवलंय.”

“आता काय करायचं?” हताशपण फोस्टरनं तिला विचारलं, “वेल्! आपण याबद्दल नंतर बोलू. माझं डोकं ताळ्यावर यायला मला जरा पाच मिनिटं दे आणि मग त्या मिस सॉयरला आत धाड.”

विचारमग्न मनानं फोस्टर आपल्या खुर्चीत मागे रेलला. गेली तीन वर्षे एका मोठ्या कामात तो गुंतला होता आणि आपला सगळा फावला वेळ या कामासाठी त्यानं खर्च केला होता. एका फार मोठ्या पुस्तकाच्या जुळणीचं काम तो करत होता. चित्रमय स्वरूपातल्या त्याच्या या पुस्तकाचं शीर्षक होतं ‘आर्किटेक्चर ऑफ द १००० - इयर थर्ड राईश.’ अँडॉल्फ हिटलरच्या कारकीर्दीत युरोपात बांधल्या गेलेल्या सगळ्या इमारतींची छायाचित्रं, तसंच युद्ध जिंकल्यानंतर जी बांधकामं करायचा हिटलरचा मनसुबा होता त्यांचे आराखडे नि मॉडेलस इत्यादी गोष्टींना आपल्या या अद्वितीय पुस्तकातून प्रसिद्धी देण्याची अफलातून कल्पना फोस्टरनं आखली होती. अर्थात त्या कालखंडातल्या बऱ्याचशा इमारती उद्ध्वस्त नि जमीनदोस्त झालेल्या होत्या. तरी पण त्यांची छायाचित्रं उपलब्ध होती. नाझी कालखंडातल्या वास्तुशिल्पकलेचं दर्शन घडवणं हा हे पुस्तक प्रसिद्ध करण्यापाठीमागचा फोस्टरचा हेतू होता. या पुस्तकासाठी जरूर ती माहिती गोळा करण्याकरिता फोस्टर विमानानं जर्मनीला गेला होता. तिथे अमेरिकन सैन्यातल्या आपल्या एका जुन्या दोस्ताची गाठ त्यानं घेतली होती. दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात त्याचा हा दोस्त बर्लिनमध्येच होता. तर या दोस्ताच्या मदतीनं कोबलेझमधल्या जुन्या दसरांच्या कचेरीतून हिटलरचा वास्तुशिल्पज्ञ आल्बर्ट स्पीअर याच्या जुन्या कागदपत्रांमधून आपल्या पुस्तकासाठी जरूर असलेली सगळी सामग्री फोस्टरनं गोळा केली होती. त्याचप्रमाणे हायडलबर्गमध्ये वास्तव्य करून असलेल्या स्पीअरच्या बायकोकडूनही या संदर्भातलं बरंचसं मौलिक साहित्य त्यानं मिळवलं होतं. हा सगळा मसाला घेऊन फोस्टर नंतर लॉस एंजेलिसला परतला होता आणि आपल्या पुस्तकाच्या जुळणीच्या कामाला त्यानं सुरुवात केली होती. आपलं हे नियोजित पुस्तक प्रसिद्ध करण्याच्या दृष्टीनं न्यूयॉर्कमधला एक अत्यंत प्रसिद्ध असा प्रकाशक त्यानं गाठून ठेवला होता अन् पुस्तकाच्या वितरणासाठी एक तत्पर वितरण संस्थाही मुक्रर करून ठेवली होती. आपल्या या पुस्तकाबद्दल फोस्टरला कमालीचा अभिमान वाटत होता. हे पुस्तक आता प्रसिद्ध होण्याचाच अवकाश होता! या पुस्तकामुळे आंतरराष्ट्रीय वास्तुशिल्पज्ञांच्या प्रभावळीत फोस्टरची प्रतिमा उंचावणार होती.

पण बीव्हर्ली हिल्समधल्या आपल्या घरात, या पुस्तकासाठी गोळा केलेल्या टाचणांची छाननी करत असताना, फोस्टरच्या नजरेस एक अजब गोष्ट पडली होती. हिटलरसाठी सात खास इमारती बांधण्याकरता आल्बर्ट स्पीअरनं आपल्या एका विश्वासू साहाय्यकाची नेमणूक केली होती - अशी नोंद एका ठिकाणी फोस्टरला आढळली होती. या सात इमारती कोणत्या? हे शोधून काढण्याकरता फोस्टरनं जर्मनीहून गोळा करून आणलेला आपला सगळा ‘मसाला’ चाळून पाहिला. पण त्यात या सात इमारतींचे फोटो त्याला कुठे आढळले नाहीत. त्यांचे आराखडेसुद्धा त्यात नव्हते. खास स्वरूपाच्या या सात बांधकामांना त्याच्या दृष्टीनं अनन्यसाधारण असं महत्त्व होतं. पण जमवलेल्या सामग्रीत त्यांचा तपशील कुठे सापडत नव्हता! या सात इमारतींच्या छायाचित्रांविना, माहितीविना फोस्टरच्या पुस्तकाचं काम अपूर्ण राहणार होतं. हिटलरच्या सत्तेखालील नाझी जर्मनीतल्या वास्तुशिल्पकलेची संपूर्ण माहिती देणारं एकमेव आणि प्रथम पुस्तक असा फोस्टरच्या या पुस्तकाचा पुढे लौकिक होणार होता आणि या लौकिकामुळे पुस्तकाची तडाखेबंद विक्री होईल या आशेवरच तो प्रकाशक हे पुस्तक प्रसिद्ध करायला तयार झाला होता. अन् काळजी करण्यासारखी गोष्ट म्हणजे या पुस्तकाच्या प्रसिद्धीसाठी आता अवघे तीन महिनेच बाकी राहिले होते आणि त्यातच आता हे झेंगट उपटलं होतं! हिटलरच्या आमदानीतल्या त्या महत्त्वपूर्ण सात बांधकामांचा तपशील सापडत नव्हता. त्यांचा दुवा लागत नव्हता! त्या सात इमारतींचे आराखडे मिळवण्याचा एकच मार्ग फोस्टरच्या दृष्टीनं शिल्लक उरला होता. तो म्हणजे आल्बर्ट स्पीअरचा तो साहाय्यक वास्तुशिल्पज्ञ कोण हे शोधून काढणं. अन् या साहाय्यकाचं नाव शोधून काढण्याकरता फोस्टरनं खूप तपास घेतला, जंग जंग पछाडले, पण तरीसुद्धा तो कोण होता हे काही त्याला समजू शकलं नाही आणि मग योगायोगानंच ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीचे इतिहासकार सर हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांचं नाव त्याला कळलं. हिटलर या विषयाबद्दल त्यांचा दांडगा अभ्यास असून यासंबंधी सगळी बारीकसारीक माहिती डॉ. अँशक्रॉफ्टना आहे असं त्याला समजलं, अन् म्हणून मग त्यानं डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्याशी पत्रांनं संपर्क साधला, आपली अडचण त्यांना कळवली आणि त्या संदर्भात त्यांची मदत हवी असल्याचं त्यांना कळवलं. त्याकरता ऑक्सफर्डला आपण प्रत्यक्ष येऊ आणि त्यांच्या संग्रहातल्या हिटलरकालीन बांधकामांचे आराखडे असलेल्या फाईल्स स्वतः चाळून पाहू - थोडक्यात त्यांचा बहुमूल्य वेळ आपण घेणार नाही असंही त्यानं पत्रात लिहिलं होतं आणि डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्याकडूनही फोस्टरला तितक्याच वक्तशीरपणे पत्र आलं. फोस्टर स्वतः ऑक्सफर्डला आला तर त्यानं आपल्याला आनंदच होईल असं त्यांनी आपल्या पत्रात लिहिलं होतं आणि भेटीचा दिवस व वेळ त्याला कळवली होती. त्यांचं उत्तर आल्यामुळे निश्चित होऊन फोस्टरनं त्यानंतरच्या आठवड्यात इंग्लंडला जाण्याकरता विमानाचं रिझर्व्हेशन करवून घेतलं होतं. स्पीअरच्या त्या साहाय्यकाचं नाव एकदा का कळलं की मग जर्मनीला जाऊन त्याची गाठ घ्यायची - अर्थात तो जर जिवंत असला तर - असं फोस्टरनं मनाशी ठरवलं होतं. तो हयात असला तर त्याच्याकडून किंवा नसला तर त्याच्या कुटुंबीयांकडून किंवा वारसदारांकडून आपल्याला हिटलरच्या त्या सात अज्ञात इमारतींची हरवलेली डिझाईन्स मिळतील अशी फोस्टरची पक्की खात्री होती.

आणि अगदी आजच्या घटकेपर्यंत अपेक्षित ते मिळण्याची शक्यता असलेला मार्ग उघडा होता. पण आता तो बंद झाला होता. डॉ. अँशक्रॉफ्ट मरण पावले होते. पुन्हा एकदा फोस्टर अज्ञाताच्या काळोखात बुडून गेला होता.

त्याच क्षणी त्याच्या ऑफिसखोलीचं दार उघडलं गेलं आणि इरीनी मायर्सचा आवाज त्याला ऐकू आला, “मि. फोस्टर, लॉस एंजेलिस मासिकाच्या जोन सॉयर आल्यात.”

विचारांच्या भोवऱ्यातून भानावर येत फोस्टरनं आपलं लक्ष आत आलेल्या मुलाखतकर्तीवर केंद्रित केलं. सपाट वक्षःस्थळं असलेली ती एक उंच नि सडसडीत तरुणी होती. पातळ जिवणी, टोकदार नाक आणि चप्प्यामागून दिसणारे करडे चौकस डोळे असं तिचं व्यक्तिमत्त्व होतं. तिच्या हातात टेपरकॉर्ड होता. तो फोस्टरच्या डेस्कावर ठेवत ती म्हणाली, “आपलं संभाषण जर मी टेप करून घेतलं तर तुमची काही हरकत नाही ना मि. फोस्टर. काय आहे की त्यामुळे माझ्या लेखामध्ये फार अचूकपणा येतो.”

“मुलाखती दरम्यान तुम्ही जर मला धूपपान करून दिलंत तर मी तुम्हाला माझं बोलणं टेप करू देईन.” आपल्या डेस्कासमोरच्या एका आरामशीर लेदर खुर्चीवर तिला बसण्याचा निर्देश करत फोस्टर म्हणाला.

“खुशाल कर.” खुर्चीवर बसत ती त्याला म्हणाली, “दक्षिण कॅलिफोर्निया-मधल्या आघाडीच्या आर्किटेक्चर मी एक मोठा प्रदीर्घ लेख लिहिते आहे. तुमच्याबद्दल मी

थोडी माहिती मिळवली आणि तुम्ही मला सुयोग्य वाटला.”

“त्याबद्दल धन्यवाद!” फोस्टर खेळकरपणे म्हणाला, “योग्य तेच केलंत तुम्ही.”

“तुम्ही फार कार्यव्यस्त आहात हे मला माहीत आहे. तेव्हा मला वाटतं आपल्या कामाला लगेचच सुरुवात केलेली बरी नाही का?” ती म्हणाली, “तुम्ही अगदी अलीकडे बांधलेल्या तुमच्या काही इमारतींची छायाचित्रं घेतलीयत आम्ही. उदाहरणार्थ सनसेट बाऊलव्हर्डवरलॅ कॉर्नेल थिएटर, वेस्टवूडमधलं ‘इंटरनॅशनल कॉडोमिनियम’, मालिबूमधलं सागरी खाद्यान्न विक्री केंद्र, हाऊस ऑफ नेपचून वगैरे वगैरे. तुमची ही सगळी बांधकामं आगळीवेगळी नि आकर्षक आहेत.”

“थँक्स मिस सॉयर.” फोस्टर म्हणाला.

“बरं! मग मला आता असं सांगा या सगळ्याला सुरुवात कशी झाली? तुम्ही आर्किटेक्ट कसे बनलात? माझ्या माहितीप्रमाणे तुम्ही सैन्यात दाखल झाला होतात तेव्हा तर आर्किटेक्ट नव्हतात. दोन वर्षं तुम्ही व्हिएटनाममध्ये होतात, हो ना?”

“बरोबर आहे तुमचं म्हणणं. तेव्हा माझं वय वीस वर्षांचं होतं. काय करावं याबद्दल माझ्यासमोर निश्चित अशी दिशा नव्हती. काही न उमजण्याचं तरुण वय होतं ते. आता मी काही मोठा देशभक्त नव्हे. व्हिएटनाम हा प्रकार काय आहे हेसुद्धा मला ठाऊक नव्हतं. पण युद्धातल्या थारांबद्दल मला आकर्षण वाटलं आणि म्हणून मी सैन्यात दाखल झालो. वेळ घालवण्याकरता.”

“मग पुढे काय झालं?”

“काय होणार?” फोस्टर उद्गारला, “लेफ्टनंट जनरल जेम्स. डब्ल्यू. सदरलँड यांच्या हुकुमाखाली असलेल्या चौथ्या कोअरमधल्या एका इंजिनियरिंग ग्रुपमध्ये मी एक हेलिकॉप्टर-पायलट बनलो. लाओशिन सरहद्दीनजीक क्वांग-त्री परिसरात तेव्हा युद्ध चालू होतं. तिथं एका विमानविरोधी तोफेचा गोळा लागून माझं हेलिकॉप्टर खाली कोसळलं. पॅराशूटच्या साह्यानं उडी टाकल्यानं मी बचावलो. मग माझी एम - १६ रायफल घेऊन युद्धआघाडीवर भटकू लागलो. तेव्हाच फुटलेल्या एका बाँबचा तीक्ष्ण तुकडा एकदा माझ्या पायात घुसला. हॉस्पिटलातून बाहेर पडल्यानंतर मला सैन्यातून डिस्चार्ज मिळाला. ही गोष्ट आहे १९७१ सालातली.”

“मग पुढे काय झालं? तुमचा पाय आता कसा आहे?”

“उत्तम आहे. आठवड्यातून तीनदा पाच मैल धावण्याचा व्यायाम मी घेतो. अन् आता वयाच्या छतिसाव्या वर्षी माझी तब्येत अगदी ठणठणीत नि तंदुरुस्त आहे. युद्धानंतर बर्कलेमधल्या कॅलिफोर्नियाच्या युनिव्हर्सिटीमध्ये मी दाखल झालो आणि तेव्हाच स्थापत्यशास्त्राबद्दल-आर्किटेक्चरबद्दल मला आवड उत्पन्न झाली.”

“पण तुम्ही आर्किटेक्चरच का निवडलंत?”

“वेल्! कारण माझे वडील इंजिनियर होते. पण खरं सांगायचं झालं तर माझ्या मनात एक निराळी जाणीव, एक वेगळी भावना उत्पन्न झाली होती. युद्धात असताना मी अनेक गोष्टी उद्ध्वस्त केल्या होत्या. तेव्हा पुढलं आयुष्य नवनिर्माणाच्या कामी घालवावं असं मी ठरवलं. मला तशी आंतरिक इच्छा झाली.”

“तुम्ही खरं सांगताय हे?” त्याच्याकडे टक लावून बघत तिने विचारलं.

“अर्थात! यालाच संस्कृती म्हणतात. प्रत्येक विध्वंसानंतर माणूस नवनिर्मितीकडे वळतो. युद्धानं मला वास्तुशिल्पकलेकडे वळवलं. बर्कलेमधे मी स्कूल ऑफ आर्किटेक्चरमध्ये दाखल झालो आणि चार वर्षांचा अभ्यासक्रम पूर्ण करून आर्किटेक्टची पदवी मिळवली.”

“नंतर मग तुम्ही हे ऑफिस उघडलंत?”

“अहं! इतक्या लवकर नाही. हा अभ्यासक्रम करणाऱ्या प्रत्येक विद्यार्थ्याला प्रथम दोन वर्षांची ॲप्रेंटिसशिप करावी लागते. लाग्यून बीचवरल्या एका मोठ्या फर्ममध्ये मी ती केली. नंतर स्टेट बोर्डाची आणखी एक परीक्षा असते ती दिली. त्यानंतर कॅलिफोर्नियात काही काळ उमेदवारी केल्यानंतर मग मी आर्किटेक्ट बनलो.”

“सुरुवातीची तुमची प्रोजेक्ट्स कुठली होती?”

“अगदी सोपी सोपी अशी. उदाहरणार्थ एक कम्युनिटी सेंटर, एका बँकेची इमारत वगैरे. या बांधकामांमधून बारीकसारीक गोष्टींचा खूप अनुभव मिळाला. मग मी पुढे एक मोठं बीच हाऊस बांधलं. एक नवा प्रकार होता तो. नंतर मग मी धंद्यात पडलो. माझी स्वतःची फर्म उघडली.”

“ही फर्म - तुमचा स्वतःचा धंदा उघडून तुम्हाला किती वर्षं झाली?”

“अं... थांबा हं... नेमकं सांगायचं झालं तर सहा वर्षं.”

जोन सॉयरनं आपल्या पर्समधून काही कागद काढले. त्यावरून नजर फिरवली आणि मग तिने त्याला विचारलं, “आमच्याजवळ ज्या नोंदी आहेत त्याप्रमाणे ही फर्म उघडल्यानंतर चार वर्षांनी तुम्ही लग्न केलंत.”

फोस्टर काही क्षण घुटमळला. मग म्हणाला, “अं? ... हो ! बाकी तुम्ही घरी बरंच होमवर्क केलेलं दिसतंय.”

“व्हॅलेरी ग्रॅनिचबरोबर तुम्ही विवाहबद्ध झालात. कोट्यधीश चार्ल्स ग्रॅनिचची मुलगी. गेल्याच वर्षी तुम्ही तिच्याशी घटस्फोट घेतलात. तुमच्या वैवाहिक जीवनाबद्दल, घटस्फोटाबद्दल मला काही सांगाल? काय आहे की अशा खासगी, व्यक्तिगत गोष्टींमुळे आमच्या लेखांना चांगला उठाव मिळतो. मग सांगता?”

त्याच्याकडे बघत तिने विचारलं.

फोस्टरनं आपले ओठ आवळले.

त्याबद्दल काय सांगणार कपाळ? सांगायचं झालं तर महाभारत घडलं आहे. त्याच्या मनात आलं. पण घटस्फोटानंतर आपल्या अल्पकालीन वैवाहिक जीवनाबद्दल कुणाजवळ अवाक्षरही बोलायचं नाही, व्हॅलेरीचं नावही घ्यायचं नाही, की तिचा विचार देखील करायचा नाही अशी शपथ त्यानं घेतली होती. त्याच्या जीवनातला अत्यंत कटू असा कालखंड ठरला होता तो. तो विसरायचा निश्चय केला होता त्यानं. पण आता या पोरीच्या उल्लेखामुळे त्या जुन्या जखमेची खपली निघाली होती...

व्हॅलेरी! सुंदर, सडसडीत पण सौष्ठवपूर्ण नवयौवना! अनेकांमधून तिने आपली निवड केली होती तेव्हा सुरुवातीला ती कशी बुद्धीमान, उच्चभ्रू, पॉलिश्ड वाटली होती आपल्याला! पण सुरुवातीला जे भासलं होतं ते पुढे सगळं फोल ठरलं होतं! तिने तनामानां आपल्यावर कधीच प्रेम केलं नाही. सगळा वरवरचा दिखावा होता नुसता. आणि मोठ्या प्रतिष्ठेचा भपका! मोठ्या मोठ्या समारंभांना जाणं... पार्टी देणं... झोडणं... बस्स! हेच तिचं आयुष्य होतं. आपल्या वडिलांच्या हातातली बाहुली होती ती... लाडावलेली, बिघडलेली, आत्मकेंद्रित! स्वार्थी! ... नंतर तिच्या वडिलांनी आपल्यावरही आपले पाश फेकायला सुरुवात केली. राहायला अलिशान घर देऊ केलं... मोठं ऑफिस थाटून देण्याची तयारी दर्शवली. पण आपण स्वाभिमानानं त्यांचा प्रस्ताव अमान्य केला. कारण स्वकष्टानं धंद्याचा जम बसवावा - आपल्या मिळकतीवर आपल्या

बायकोनं आपल्यासमवेत सुखासमाधानानं संसार करावा अशी आपली मनीषा होती. पण फोस्टरच्या अपेक्षेतलं सर्वसामान्य पण बाणेदारपणाचं जीवन जगण्याची व्हॅलेरीची तयार नव्हती. परिणामी दोघांमधला दुरावा वाढत गेला. अशातच आपल्यापेक्षा वयानं दहा वर्षांनी लहान असलेल्या एका तरुण पेंटरशी तिनं सूत जमवलं. तिनं त्याला पुरता आपल्या कव्हात घेतला आणि नंतर ती त्याची शय्यासोबतीण देखील बनली! ही गोष्ट फोस्टरला कळली तेव्हा त्याच्या तळपायाची आग मस्तकात गेली. आता मात्र हद्द झाली होती. अन् एक दिवस रागाच्या भरात त्यानं तिला लाथ मारून घराबाहेर हाकलून दिलं होतं. तिच्या वडिलांनी नंतर त्यांचा घटस्फोट करवण्याची तजवीज केली होती.

या मनोभंगातून सावरायला फोस्टरला काही दिवस लागले. त्यानंतर हिटलरच्या वास्तुकलेबद्दलच्या पुस्तकाचं प्रोजेक्ट त्याच्या मनात घोळू लागलं. अन् सगळी दुःखं, सगळे मानसिक ताण झुगारून त्यानं या कामाला स्वतःला वाहून घेतलं. व्हॅलेरी आणि तिच्या वडिलांच्या कटू अनुभवानंतर हिटलरमध्ये त्याला आता स्वार्स्य वाटू लागलं होतं! आता इतःपर बाईच्या पाशात कायमचं गुंतायचं नाही असं त्यानं मनाशी ठरवलं होतं. गेलं संबंध वर्षभर आपल्या पुस्तकाच्या कामात त्यानं स्वतःला अक्षरशः बुडवून घेतलं होतं... आपल्याच विचारांमध्ये बुडून गेलेल्या फोस्टरच्या कानांवर जोन सॉयरचे शब्द पडले,

“तुम्ही माझ्या प्रश्नाचं उत्तर दिलं नाहीत मि. फोस्टर. मला त्याबद्दल काही माहिती सांगाल?”

“अं? कशाबद्दल?”

“तुमच्या वैवाहिक जीवनाबद्दल. माझ्या लेखामध्ये मोठी रंगीत पार्श्वभूमी ठरू शकेल ही.”

फोस्टर आपल्या खुर्चीत एकदम ताठ झाला. नको त्या चौकशा करणाऱ्या या रिपोर्टर पोरीचा त्याला राग आला होता. “हे बघा,” तो तिला म्हणाला, “एक आर्किटेक्ट म्हणून माझी भूमिका काय आहे याबद्दल चर्चा करायला तुम्ही इथे आलायत - नवरा म्हणून नव्हे. तेव्हा विषयांतर करू नका. मुद्द्याचं बोला, नाही तर मग मला तुम्हाला निरोप द्यावा लागेल.”

फोस्टरच्या या रोखटोक सुनावणीमुळे ती रिपोर्टर पोरी एकदम गोरीमोरी झाली. स्वतःची बाजू सावरून घेत ती एकदम म्हणाली, “अं... नाही... म्हणजे माझं चुकलंच जरा...! त्याचं काय आहे की मी माझ्या नादात बऱ्याच वेळा वाहवत जाते नि विषयांतर करून बसते. सॉरी हं! तुम्ही म्हणता ते बरोबर आहे. आपण विषयाला धरून बोलू. मी आता विषयांतर करणार नाही. तसं वचन देते मी. अं...! तुम्ही मला माफ केलंत असं समजू ना मी? ... आपण पुढे जायचं?”

फोस्टर स्वस्थपणे खुर्चीत मागे रेलला. तसे या पोरीचे शिष्टाचार उत्तम आहेत! त्याच्या मनात आलं. “ठीक आहे, बोला पुढे.” तो म्हणाला.

“गेल्या सहा वर्षांमधल्या तुमच्या धंद्याबद्दल आपण बोलत होतो.” तो धागा पकडत ती म्हणाली, “हे सगळं तुम्ही एकट्यानं केलंत?”

“छेः! छेः! फार मोठा पसारा आहे हा. माझ्या सेक्रेटरी कम बुककीपरला इरीनीला तुम्ही भेटलायतच. तिच्या व्यतिरिक्त माझे आणखी दोन साहाय्यक आहेत. क्लायंट्सना भेटणं, बांधकामांची मूळ डिझाईन्स तयार करणं हे काम मी करतो. माझा ड्राफ्ट्समन फ्रँक निशिमुरा त्यांचे आराखडे तयार करतो. डॉन ग्रॅहम हा माझा जनरल कॉन्ट्रॉक्टर आहे. इमारतीचे आराखडे मंजूर झाले की त्यानंतर प्रत्यक्ष बांधकामाचा व्याप तो सांभाळतो - अँक्चुअल प्रॉडक्शन ऑफ स्ट्रक्चर.”

“याचा अर्थ काय, जरा नीट समजावून सांगाल?”

“वेल्! थोड्या सोप्या भाषेत समजावायचं झालं तर असं म्हणता येईल

की -” फोस्टर म्हणाला, “इमारती बांधणं हे काम मानवी देह निर्माण करण्यासारखं आहे - इमारतीचा बाह्य भाग - तिचं दर्शनी स्वरूप हे महत्वाचं आहे. परंतु त्याहूनही अधिक महत्वाचं आहे ते तिचं अंतरंग! हाडं आणि स्नायू. जेव्हा मी प्रॉडक्शन ऑफ बिल्डिंग म्हणतो तेव्हा ते असतं तिचं बाह्य स्वरूप - तिचं बांधकाम, वॉटरप्रूफिंग, तिचा दणकटपणा वगैरे गोष्टी!”

“बरं!” मान हलवत ती म्हणाली, “अच्छा! आता मला असं सांगा की समजा मला माझ्याकरता एक घर बांधून घ्यायचं आहे, तर त्याची सुरुवात तुम्ही कशी कराल?”

फोस्टरनं या प्रश्नावर क्षणभर विचार केला आणि तो म्हणाला, “वेल्! घराच्या दृष्टीनं तुमच्या गरजा काय आहे हे मी प्रथम जाणून घेईन. तुमच्या घरात तुम्हाला काय काय हवं? कोणकोणत्या सोयी हव्यात? एक आर्किटेक्ट या नात्यानं मी या गोष्टी प्रथम विचारात घेईन. कारण मागणीला प्रतिसाद देते तीच खरी वास्तुशिल्पकला असते. तेव्हा माझ्या क्लायंटला काय हवं हे मी आगोदर विचारात घेतो आणि त्याबरोबरच मग आखणी करतो. क्लायंटला काय हवं ते मला कळलं की माझ्या मनात त्याच्या बांधकामाचा आराखडा तयार होतो अन् मी कामाला लागतो.”

जोन सॉयरनं पुढे वाकून टेबलावरला टेपरकोर्डर नीट चालतोय याची खात्री करून घेतली आणि मग ती म्हणाली,

“छान! तुमच्या कामाव्यतिरिक्त तुम्ही आणखी काय काय करता? वास्तुशिल्पकलेची माहिती देणारी भाषणं कधी दिलीयत तुम्ही?”

“फारशी नाहीत. पण मला लेखनाची मात्र आवड आहे.”

“लेखनाची? कसल्या? तुमचं एखादं पुस्तक प्रसिद्ध झालंय?”

“लवकरच होणार आहे.” फोस्टर खुशीनं म्हणाला, “माझं पहिलं पुस्तक जवळजवळ तयार झालंय.”

“ते कशाबद्दल आहे - सांगता?”

“पुस्तकाचं शीर्षकच तुम्हाला त्याचं स्पष्टीकरण देईल. त्याचं नाव आहे ‘आर्किटेक्चर ऑफ द १००० - इयर थर्ड राईश’” फोस्टर उत्तरला.

त्याबरोबर ती खुर्चीत एकदम ताठ झाली, “हा तर अगदी नवीनच प्रकार आहे! म्हणजे हिटलरनं बांधलेल्या इमारतींबद्दल आहे हे पुस्तक?”

“अगदी बरोबर! हिटलरनं आधी कोणत्या इमारती बांधल्या नि जर्मनीनं युद्ध जिंकल्यानंतर आणखी कोणत्या इमारती बांधण्याचा त्याचा मनसुबा होता हा पुस्तकाचा विषय आहे. या, मी तुम्हाला दाखवतो.” फोस्टर म्हणाला आणि खुर्चीतून उठून खोलीच्या विरुद्ध बाजूला असलेल्या ड्राफ्टिंग टेबलाकडे गेला. जोन सॉयरनं चटकन् आपला टेपेकोर्डर उचलला आणि ती लगबगीनं त्याच्या मागे गेली. त्या ड्राफ्टिंग टेबलावर एक मोठा पोर्टफोलिओ पडलेला होता. तो उघडण्यापूर्वी फोस्टर म्हणाला, “दुसऱ्या महायुद्धाबद्दल मला नेहमीच कुतूहल वाटून राहिलं आहे. एक आर्किटेक्ट म्हणून - हिटलरनं काय काय बांधकामं केली नि नंतर काय काय बांधायचा त्याचा इरादा होता - या गोष्टीवर मी माझं जास्त लक्ष केंद्रित केलं आहे. या विषयाबद्दल माहिती देणारी काही पुस्तकं मिळतात का हे पाहण्याचा मी प्रथम खूप प्रयत्न केला. पण मला तसं साहित्य आढळलं नाही. म्हणून मग असं एक पुस्तक आपणच लिहायचं असं मी ठरवलं.”

“म्हणजे तुम्हाला नाझी वास्तुकलेबद्दल आवड आहे म्हणून तर तुम्ही हे काम हाती घेतलं नाही?”

“अजिबात नाही. उलट मला त्याचा तिरस्कार वाटतो. परंतु या कालखंडाचे दृश्य स्वरूप रेकॉर्ड म्हणून जतन करून ठेवलं पाहिजे असं मला वाटलं, नि म्हणून या कामाला

मी हात घातला. हिटलरच्या वास्तुकलेच्या कार्यक्रमांला आम्ही 'फॅसिस्ट आर्किटेक्चर' असं म्हणतो. फॅसिस्ट वास्तुकला ही उकडलेल्या बटाट्यासारखी किंवा पाँड केकसारखी आहे. सगळ्या गोष्टी ठासून भरलेल्या! तिच्यात हळुवारपणा, मृदुता नाही. प्रणयाला, भावनांना तिच्यात स्थान नाही. तिला आकर्षक असं व्यक्तिमत्त्व नाही. तुम्हाला दाखवतो.''' तो पोर्टफोलिओ - त्याचे चामडी पट्टे सोडून - त्यानं उघडला.

“हिटलरच्या आमदानीत ज्या इमारती आकाराला आल्या त्यांची ही छायाचित्रं आहेत. युद्ध जिंकल्यानंतर जी बांधकामं - ज्या इमारती बांधायचा त्याचा विचार होता, त्यांची मॉडेल्स - लहान रेखाटनांच्या स्वरूपात इथं मौजूद आहेत. सुदैवानं या इमारतींना वर्तमानकाल पाहण्याचं भाग्य लाभलं नाही. हिटलरनं आल्बर्ट स्पीअरकडून बर्लिनमध्ये स्वतःसाठी जी नवी चॅन्सलरी बांधवून घेतली तिचा हा फोटो. या फोटोखाली आल्बर्ट स्पीअरचे विचार मी लिहिले आहेत.” त्या ओळी तिला वाचून दाखवण्यास फोस्टरनं सुरुवात केली, “हिटलरला उत्तम गोष्टींचं वेड होतं. परंतु स्पष्ट बोलायचं झालं तर या वेडामागे त्याचा एक हेतू होता. आपली प्रत्येक निर्मिती एक स्मारक बनून राहावी असं त्याला वाटत असे. आणि त्यासाठी मग तो संधी शोधत असे. त्याला भव्यदिव्यतेची जबरदस्त हौस होती.” फोस्टर तिला पुढे सांगू लागला, “हिटलरनं जेव्हा अगदी पहिल्यांदा जुन्या चॅन्सलरीवर आपली नजर टाकली होती तेव्हा तिच्या बांधकामाकडे पाहून त्यानं आपलं नाक मुडलं होतं. “एखाद्या साबणाच्या फॅक्टरीसाठी ही इमारत योग्य आहे” असं तो म्हणाला होता. त्या परिसरातच जवळ आपली नवी भव्य अशी चॅन्सलरी व्हावी अशी त्याची इच्छा होती. स्पीअरनं त्याच्या इच्छेप्रमाणे तशी ती बांधली. एका पाहुण्या उमरावाला एकदा या प्रासादतुल्य चॅन्सलरीत जाण्याचा योग आला. प्रथम या भव्य इमारतीच्या दर्शनी पायऱ्या चढून तो एका मध्यम आकाराच्या स्वागतकक्षात पोहोचला. तिथं असलेल्या सतरा फूट उंचीच्या भव्य दरवाज्यातून मग त्यानं गुळगुळीत फर्शांनी सजवलेल्या एका प्रशस्त दालनात प्रवेश केला. ते दालन पार केल्यानंतर त्याला बऱ्याच पायऱ्यांचा एक मोठा प्रशस्त जिना चढून जावा लागला. तो जिना चढून तो उमराव चारशे ऐंशी फूट लांबीच्या एका विशाल गॅलरीत पोहोचला. दोन्ही हातांना पसरलेल्या या विशाल गॅलरीलगत अंतहीन ऑफिसखोल्या होत्या. दोन्ही टोकांपर्यंत पसरलेल्या या बांधणीची लांबी होती सव्वासातशे फूट ! ही गॅलरी ओलांडल्यावर तो उमराव हिटलरच्या व्यक्तिगत स्वागतकक्षात पोहोचला आणि त्यानंतर मग कुठे हिटलरच्या खासगी अभ्यासिकेत त्याला प्रवेश करता आला. हिटलरची ही अभ्यासिकादेखील अतिशय प्रचंड नि प्रशस्त अशी होती. एका खिडकीशी गुळगुळीत संगमरवरी पृष्ठभाग असलेलं एक भव्य टेबल होतं. १९४४ सालानंतर हे टेबल हिटलर खास परिषदांसाठी वापरत असे. त्या अभ्यासिकेत एक मोठं डेस्कदेखील होतं. त्यावर म्यानातून अर्धवट उपसलेल्या तलवारीचं चित्र कोरलेलं होतं. अभ्यासिकेच्या चारही दारांवर सोनेरी अक्षरं कोरलेल्या पॉलिशड लाकडाच्या चार पाट्या होत्या - त्यांच्यावरले शब्द होते - ‘चातुर्य, दूरदर्शित्व, धैर्य आणि न्याय.’ सगळीकडे पांढऱ्या शुभ्र संगमरवराची गुळगुळीत जमीन होती. हिटलरला जमिनीवर कारपेट्स आवडत नसत. ‘गुळगुळीत, निसरड्या पृष्ठभागांवरून वावरण्याची उमरावांना सवय असली पाहिजे!’ तो म्हणत असे.

फोस्टरनं पोर्टफोलिओमधली पानं अगदी हळूहळू उलटली. त्या पानांवर हिटलरच्या नव्या चॅन्सलरीचं बाह्य स्वरूप नि अंतर्भाग दाखवणारी अनेक छायाचित्रं होती. छायाचित्रांखाली लिहिलेली अवतरणं तो एक एक करून वाचून दाखवू लागला, “इतर देशांचे उमराव ही भव्यदिव्यता जेव्हा पाहतील तेव्हा भीती ही काय चीज असते हे त्यांना कळेल !” हिटलर आपल्या वास्तुशिल्पज्ञाला म्हणाला. पोर्टफोलिओतली पानं चाळता चाळता फोस्टरनं जोन सॉयरला सांगितलं, “स्पीअरनं हिटलरसाठी ज्या इमारती पुढे बांधल्या त्यांचं वर्णन करताना एके ठिकाणी त्यानं म्हटलंय, ‘त्या सर्व इमारती एकजात निघुरतेचं, क्रौर्याचं प्रतीक होत्या.’”

फोस्टरनं त्या पोर्टफोलिओतली अनेक छायाचित्रं जोन सॉयरला दाखवली आणि तो पुढे म्हणाला, “थांबा ! हिटलरच्या आणखी एका नियोजित वास्तुनिर्मितीची माहिती तुम्हाला दाखवतो. ही अतिभव्य अशी निर्मिती करण्याचं हिटलरचं स्वप्न होतं पण ते पुरं करायची संधी मात्र त्याला कधीच मिळाली नाही. युद्धात विजय मिळाल्यानंतर बर्लिनचं ‘जर्मनिया’ असं नामकरण करण्याचं हिटलरनं ठरवलं होतं. जर्मनियाच्या मध्यभागी एक अत्यंत टोलेजंग असा प्रासाद तो उभारणार होता. या प्रासादाला तो नाव देणार होता ‘द अँव्हेन्यू ऑफ स्लॅंडर.’ पॅरिसमधली मोठमोठी प्रासादतुल्य बांधकामं ज्यानं केली त्या जॉर्जेस हॉसमन या वास्तुशिल्पकाराचा हिटलर प्रशंसक होता. याच शिल्पकाराच्या धाटणीवर ‘द अँव्हेन्यू ऑफ स्लॅंडर’ या भव्यदिव्य प्रासादाची निर्मिती करण्याचं हिटलरनं ठरवलं होतं. या प्रासादाच्या शीर्षभागी पंजामध्ये स्वस्तिक धरलेल्या गरुडाचं एक भव्य चिन्ह बसावावं असं आल्बर्ट स्पीअरनं हिटलरला सुचवलं होतं. हिटलरला ही कल्पना आवडली होती. पण पुढे तीत त्यानं थोडा बदल सुचवला. सोनेरी गरुडाच्या पंजामध्ये स्वस्तिकाच्या जागी पृथ्वीचा गोल द्यावा अशी सुधारणा करण्यास त्यानं स्पीअरला सांगितलं होतं!”

एक अतिशय प्रशस्त दार असलेल्या भव्य दालनाच्या फोटोकडे निर्देश करत सॉयरनं फोस्टरला विचारलं, “हे काय आहे?”

“हिटलरच्या राजवाड्यातलं जेवणाचं दालन. एका वेळी दोन हजार पाहुणे जेवायला बसू शकतील इतकं मोठं!” फोस्टरनं तिला सांगितलं.

“अरे बापरे!” ते ऐकून जोन सॉयर उद्गारली.

“अशाच तऱ्हेनं पानांमागून पानं हिटलरच्या विविध नियोजित वास्तूंचे आराखडे आहेत, ज्या कधी प्रत्यक्षात बांधल्या जाऊ शकल्या नाहीत. ‘माझ्या ड्रॉइंग बोर्डावरली वास्तुशिल्पकला’ असा स्पीअर विषादानं त्यांचा उल्लेख करत असे.” फोस्टरनं तिला सांगितलं, “माझ्या या पुस्तकाचा शेवट मी एका खास पद्धतीनं करणार आहे. पुस्तकाच्या अंतिम पृष्ठावर आल्बर्ट स्पीअरचा एक अत्यंत परिणामकारक असा परिच्छेद मी देणार आहे. स्यांदा तुरंगात आल्बर्ट स्पीअरची गुप्त डायरी जतन करून ठेवलेली आहे. या डायरीमधलाच ह परिच्छेद आहे. हा पाहा. वाचा हा.”

जोन सॉयर खाली वाकली आणि तो परिच्छेद तिंनं मोठ्यानं वाचला. आल्बर्ट स्पीअर लिहितो, “ज्या वास्तू कधी बांधल्या गेल्याच नाहीत त्यादेखील वास्तुशिल्पकलेच्या इतिहासाचा एक भाग आहेत. या इमारती बांधण्यापाठीमागची खास उद्दिष्टं त्यांच्या आराखड्यांवरूनच पुढे भविष्याच्या दीर्घ कालखंडामध्ये अजमावता येऊ शकतील. अस्तित्वात असलेल्या इमारतीपेक्षा ज्या इमारती कधी बांधल्या गेल्याच नाहीत त्यांच्या आराखड्यांवरून त्यांची वास्तुशिल्पकलेच्या दृष्टिकोणातली भव्यदिव्यता ताडता येऊ शकेल. कारण नियोजित वास्तूंचं बांधकाम अनेक कारणांवरून रद्द होत असतं. द्रव्याची कमतरता, बदललेले निर्णय, त्या त्या वेळची परिस्थिती. हिटलरचा कालखंड अशा न बांधल्या गेलेल्या इमारतींनीदेखील समृद्ध आहे. एखाद्या दिवशी जर माझ्या डेस्काच्या ड्रॉवरमधून त्या विविक्षित वर्षांमध्ये तयार केलेल्या आराखड्यांचे सगळे प्लॅन्स आणि इमारतींच्या प्रतिकृतींचे फोटो जर मी बाहेर काढले तर त्या कालखंडाची केवढीतरी निराळी प्रतिमा जगासमोर उभी राहील!” जोन सॉयर सरळ झाली आणि फोस्टरकडे आदरानं पाहात म्हणाली, “आणि अगदी नेमकं हेच तुम्ही करता आहात. स्पीअरनं म्हटलं ती प्रतिमा जगासमोर आणता आहात.”

“मला तसंच वाटतं.” आपल्या पोर्टफोलिओकडे बघत फोस्टर म्हणाला, “हिटलरचा तो नियोजित प्रासाद जर बांधला गेला असता तर कदाचित अतिभव्य ठरला असता. सोनं आणि ब्राँझ धातूच्या कलाकुसरीनं तो सजवला गेला असता. पण त्याच्या झगमगाटावर जाऊ नका! आपल्या वास्तूंच्या भव्यदिव्यतेनं नि त्यांच्या प्रचंड आकारांमुळे आपले पाहुणे दिपून जावेत असं जरी हिटलरला वाटत असलं तरी अस्सल जर्मन धाटणीच्या, साध्या सरळ पण खोल बांधणीच्या बांधकामांचीच निवड तो नेहमी करत असे. त्याच्या वास्तूंची ही मॉडेल्स बघितल्यावर तुमचा कदाचित यावर विश्वास बसणार नाही. पण तसं होतं आणि तरीही अख्खं जग आपल्या पंज्याखाली घेण्याच्या ईर्ष्यापायी तो

वाहवत गेला.”

ती भलीमोठी फाईल फोस्टरनं मिटून बंद केली. जोन सॉयरचे डोळे आश्चर्याने चमकत होते. ती त्याला म्हणाली, “तुमचं हे पुस्तक केव्हा प्रसिद्ध होत आहे?”

“जेव्हा ते पूर्ण होईल तेव्हा. पुस्तकाची आणखी थोडी पानं मला पूर्ण करायची आहेत. त्यासाठी या आठवड्यात कदाचित मला परदेशी जावं लागेल. शेवटला भाग पूर्ण करण्याकरता. पुढल्या वसंत ऋतूत बहुतेक पुस्तक प्रसिद्ध होईल.”

“त्यासाठी मी तुम्हाला सुयश चिंतते.”

आपला टेपरेकॉर्डर बंद करत जोन सॉयर म्हणाली, “पुढल्या आठवड्यात जर मी माझा एक फोटोग्रापर घेऊन इथे आले आणि तुमच्या या पुस्तकातल्या काही चित्रांचे फोटो जर मी काढून नेले तर तुमची काही हरकत आहे? अर्थात तुम्ही इथे नसणार...”

“माझी ही फाईल मी बरोबर नेणार आहे. पण तिची एक डुप्लिकेट कॉपी माझ्या सेक्रेटरीजवळ आहे. तिला तुम्ही भेटू शकता.” फोस्टर तिला म्हणाला.

जोन सॉयरनं आपला टेपरेकॉर्डर आपल्या मोठ्या पर्समध्ये ठेवला आणि ती म्हणाली, “त्या फोटोंनी माझा लेख कसा भन्नाट चित्रमय बनेल. शिवाय त्यामुळे तुमच्या पुस्तकाची केवढी तरी जाहिरातही होईल.”

“मग माझा एवढा वेळ मी तुम्हाला दिला तो कशासाठी? अँ?” तिच्याकडे पाहून वाकडं तोंड करत फोस्टर तिला म्हणाला.

त्यावर त्याचे आभार मानून तिने त्याच्याशी हस्तांदोलन केलं आणि त्याच्या ऑफिसखोलीतून ती लगबगीनं बाहेर पडली.

आपल्या ड्राफ्टिंग टेबलापाशी फोस्टर काही वेळ रेंगाळला. त्यावरला तो जाडजूड पोर्टफोलिओ उघडून त्यातली पानं तो पुन्हा चाळू लागला. आपल्या मेहनतीचं ते मूर्त स्वरूप पाहून त्याला फार आनंद झाला. दणदणीतच काम होतं ते! पण त्या जाड फाईलीतली शेवटली बरीचशी पानं अजून कोरी होती. त्या सात इमारतींचे आराखडे कुठेतरी असणार हे त्याला ठाऊक होतं. पण ते त्याला कुठे सापडत मात्र नव्हते.

अन् यावरून डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांनी त्याला या बाबतीत मदत करण्याची तयारी दर्शवली होती ही गोष्ट त्याला आठवली. पण डॉ. अँशक्रॉफ्ट आता मरण पावले आहेत हेही त्याला आठवलं. तो पुन्हा आपल्या डेस्ककडे परतला. त्या रिपोर्टर पोरीनं मध्ये व्यत्यय आणल्यामुळे ‘लॉस एंजेलिस टाईम्स’मधली बातमी त्याला पूर्णपणे वाचता आली नव्हती. आपल्या खुर्चीत बैठक मारून वृत्तपत्र उचलून त्यातल्या त्या बातमीवरून तो पुन्हा नजर फिरवू लागला. त्या बातमीच्या शेवटच्या ओळीपर्यंत तो आला आणि एकदम बसल्या जागी तो ताठ झाला. -

“...मृत डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांची कन्या मिस एमिली अँशक्रॉफ्ट यांचाही हिटलरच्या त्या चरित्रलेखनात सहभाग होता. अर्धवट राहिलेला हिटलरचा हा चरित्रग्रंथ आता आपण एकट्यानंच पुढे पूर्ण करणार आहोत असं त्यांनी घोषित केलं असल्याचं त्यांचा लंडनमधला प्रकाशक म्हणतो...”

रेक्स फोस्टरच्या मनात पुन्हा एकदा आशेची पालवी फुटली. त्याची समस्या सुटण्याची शक्यता पुन्हा एकदा निर्माण झाली होती. एमिली अँशक्रॉफ्टला आपल्या वडिलांशी परिचित असलेले सगळे लोक ठाऊक असणारच! आल्बर्ट स्पीअरच्या त्या दहा साहाय्यकांपैकी कुणाजवळ ते हरवलेले सात आराखडे असतील याबद्दलची माहिती कदाचित तीच आपल्याला सांगू शकेल! तिच्याकडून आपल्या समस्येवर काहीतरी प्रकाश पडू शकेल! अन् या विचाराशी टेबलावरला फोन उचलून आपल्या सेक्रेटरीला - इरीनीला त्यानं - ऑक्सफर्डला डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्या घरी फोन लावण्यास सांगितलं. टेबलावरल्या आपल्या घड्याळाकडे त्यानं नजर टाकली. इथे आता सकाळ म्हणजे ऑक्सफर्डमध्ये दुपार असणार. त्याच्या मनात आलं, फोन करण्यास योग्यच वेळ होती ती. पण एमिली अँशक्रॉफ्टला इतक्यातच असा त्रास देणं बरं दिसेल का? त्याच्या मनात आलं. पण आपल्या पुस्तकाची डेडलाईनही त्याला आठवली.

काही मिनिटांनंतर इंटरकॉमवर त्याला इरीनीचा आवाज ऐकू आला, “सर! ऑक्सफर्डला अँशक्रॉफ्ट यांच्या घरचा फोन लागलाय. पण फोनवर मिस एमिली अँशक्रॉफ्ट नाहीयेत. त्या बहुधा घरात नाहीयेत. त्यांची सेक्रेटरी पामेला टेलर तिकडून बोलतेय. तुम्ही बोलणार तिच्याशी?”

“हो. लाईन जोडून दे.” फोस्टर तिला म्हणाला. इरीनीनं लाईन जोडून दिली. “मिस टेलर?” फोस्टरनं बोलण्यास सुरुवात केला, “मी लॉस एंजेलिसहून रेक्स फोस्टर बोलतोय. तुम्हाला माझं नाव आठवेल का नाही मला काही कल्पना नाही. पण नुकताच डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्याशी मी काही पत्रव्यवहार केला होता. मी एक आर्किटेक्ट आहे आणि त्यांच्याकडून अँडॉल्फ हिटलरबद्दल काही माहिती मला हवी होती. मला भेटायचं त्यांनी कबूलही केलं होतं. पुढल्याच आठवड्यात माझी त्यांच्याशी भेट होणार होती पण...” तो काही क्षण घुटमळला. मग पुढे म्हणाला, “डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांच्याबद्दलची दुःखद बातमी मी नुकतीच वाचली. ही बातमी वाचून मला केवढं दुःख झालं याचं वर्णन मला करता येत नाही...”

“फारच भयानक आघात झालाय हा.” पामेला टेलर म्हणाली, “तुमचं नाव काय? मि. फोस्टर म्हणालात ना? हां! आता आठवलं! तुमची मुलाखत ठरली होती.”

“वेल्! मी जरा नवल करतोय. मिस एमिली अँशक्रॉफ्टपण आपल्या वडिलांबरोबर त्या चरित्रग्रंथावर काम करत होत्या, हो ना?”

“अँ? हो.”

“... म्हणून मला असं वाटलं की त्यांच्या वडिलांना जी माहिती असेल ती त्यांना पण असणार आणि म्हणून त्या कदाचित मला मदत करू शकतील. आता इतक्या लवकर मी त्यांना त्रास देणं बरं नव्हे पण ... त्या सहकार्य देतील असं मला वाटलं म्हणून ...”

“त्या तुम्हाला निश्चितच सहकार्य देतील.”

“त्या संध्याकाळी घरी केव्हा परततील, तुम्ही काही सांगू शकता?”

“त्या आज संध्याकाळी तुम्हाला घरी भेटू शकणार नाहीत.” खेदपूर्वक स्वरात पामेला म्हणाली, “कारण आजच सकाळी त्या बर्लिनला रवाना झाल्यायत.”

“पश्चिम बर्लिनला?”

“होय! आपल्या वडिलांबरोबरचं अपुनं राहिलेलं काम पुरं करायला.”

“बर्लिनमध्ये त्या किती दिवस राहणार आहेत?”

“काही कल्पना नाही. कारण त्यांचा मुक्काम अनिश्चित आहे. तरी पण किमान दोन आठवडे तरी त्या तिथे राहतील असा अंदाज आहे.”

“मिस टेलर, बर्लिनमध्ये त्या कुठे उतरणार आहेत ते तुम्ही सांगू शकाल? मी त्यांची भेट घेण्याचा प्रयत्न करीन.”

फोनवर काही क्षण शांतता पसरली. मग पामेला टेलर म्हणाली, “अँ? मला वाटतं की इतक्या घाईनं तुम्ही त्यांना भेटण्याचा प्रयत्न करणं -”

“मिस टेलर, त्या माझी भेट घेतील अशी माझी पूर्ण खात्री आहे. त्यांच्या वडिलांनी मला भेटायचं कबूल केलं होतं. त्या पण मला भेटतील.” फोस्टर म्हणाला.
“अं...! तुम्ही म्हणता ते बरोबर आहे. ठीक आहे. बर्लिनमधल्या ब्रिस्टॉल हॉटेल केम्पिन्स्कीमध्ये त्या उतरणार आहेत. एव्हाना त्या तिथे पोहोचल्याही असतील.”
“थॅक्यू मिस टेलर. मिस अँशक्रॉफ्ट यांची मी भेट घेईन. डॉ. अँशक्रॉफ्टना झालेल्या अपघाताबद्दल मी पुन्हा एकदा दुःख व्यक्त करतो. अच्छा! लवकरच केव्हातरी आपली भेट होईल अशी आशा करूया.”

फोन बंद करून फोस्टर ताडकन उठला आणि लगबगीनं आपल्या ऑफिसखोलीतून बाहेर पडून रिसेप्शन खोलीत पोहोचला.

“काही काम झालं?” त्याच्याकडे पाहता आपलं टायपिंग थांबवत इरीनीनं विचारलं.

“अर्थात! नक्कीच झालं! एमिली अँशक्रॉफ्ट पश्चिम बर्लिनला गेलीय. तिला भेटून मला हवं ते मिळवण्याच्या दृष्टीनं अगदी सुयोग्य जागा आहे ती. तेव्हा, इरीनी, आता ताबडतोब कामाला लाग! उद्या सकाळी बर्लिनला जाणाऱ्या शक्य त्या पहिल्या फ्लाईटमध्ये माझी सीट बुक करण्याची व्यवस्था कर. उद्याची फ्लाईट मिळत नसेल तर परवाची बघ. नंतर पश्चिम बर्लिनमधल्या ब्रिस्टॉल हॉटेल केम्पिन्स्कीला फोन लाव आणि त्यांना माझ्यासाठी एक खोली रिझर्व करण्यासाठी सांग. सिंगल, डबल, जी मिळेल ती.” फोस्टर तिला म्हणाला.

“खोलीचं रिझर्वेशन किती दिवसांकरता करायचं?” इरीनीनं विचारलं.

“इथं कुणाला माहिती आहे? एका आठवड्यासाठी असं त्यांना मोघम सांग. पण मला लागेल तितके दिवस मी तिथे राहीन असंही त्यांना कळव. आणि हो! ती एमिली अँशक्रॉफ्ट सुरक्षित, सुक्षेम राहू दे अशी देवबाप्पाजवळ प्रार्थना कर! कारण आता तीच माझी शेवटली आणि एकुलती एक अशी मोठी आशा आहे.”

अँसनसियन शहरामधल्या हॉटेल ग्यूरामीच्या अकराव्या मजल्यावरल्या छोट्याशा पण आधुनिक एअरकंडिशंड खोलीत बसून तोवाह लेव्हाइन आपला ब्रेकफास्ट घेत ‘ला ट्रायब्यून’ हे वर्तमानपत्र वाचीत होती.

पाराग्वेमध्ये चार आठवडे अक्षरशः दमवणारं काम केल्यानंतर ती ग्यूरामी हॉटेलमध्ये परतली होती. हॉटेलातल्या आपल्या खोलीत उतरल्यानंतर तिने प्रथम झकास शॉवर घेतला होता. त्यानं ताजीतवानी होऊन मग वृत्तपत्र वाचत आरामात ब्रेकफास्ट घेत बसली होती ती. स्पॅनिश भाषेतल्या त्या वृत्तपत्राच्या तिसऱ्या पानावरल्या एका बातमीत ‘हिटलर’ हा शब्द तिला दिसला आणि ती बातमी वाचण्यास तिने सुरुवात केली. एखाद्या ‘नाझी’बद्दल असणारी कोणतीही गोष्ट म्हणजे तिच्या दृष्टीनं महत्त्वाचं खाद्य होतं! - ती बातमी अशी होती :

ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटीचे जगप्रसिद्ध इतिहासकार सर हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांना ऑक्सफर्ड बाहेरील एका मेथॉडिस्ट दफनभूमीत काल चिरविश्रांती देण्यात आली. गेल्याच आठवड्यात पश्चिम जर्मनीमध्ये एका ट्रकनं धडक दिल्यामुळे डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांचं अपघाती निधन झालं होतं. डॉ. अँशक्रॉफ्ट, अँडॉल्फ हिटलरच्या जीवनावर एक पुस्तक लिहीत होते. त्यांच्या या चरित्रग्रंथाचं नाव आहे- ‘हेर् हिटलर’...

तोवाहला डॉ. अँशक्रॉफ्ट यांचं नाव ओळखीचं असल्यासारखं वाटलं! जेरुसलेम इथल्या युनिव्हर्सिटीत असताना त्यांचं एखादं पुस्तक कदाचित आपण वाचलं असेल! तिच्या मनात आलं. आणखी काही मिनिटांतच तिने ते वृत्तपत्र वाचून संपवलं आणि कॉफी संपवून आपला ब्रेकफास्टही संपवला. मग खुर्चीत मागे रेलून ती आरामात बसली आणि आपल्या पुढल्या कार्यक्रमाबद्दल विचार करू लागली. दुपारी दोन वाजता बेन शेरटॉकबरोबर तिला लंच घ्यायला जायचं होतं. बेन शेरटॉक ब्यूनॉसआयर्सहून येणार होता नि तिची भेट घेणार होता. सुमारे एका महिन्यापूर्वी दक्षिण अमेरिकेत पदार्पण केल्यानंतर शेरटॉकशी तिची भेट झालेली होती. त्याचं तरतरीत व्यक्तिमत्त्व, तीक्ष्णपणा आणि त्याचं महत्त्वपूर्ण स्थान या गोष्टींनी ती विलक्षण प्रभावित झाली होती. इस्रायलच्या गुप्तवार्ताखात्यामध्ये त्याचं स्थान फार वरचं होतं, आणि दक्षिण अमेरिकेमधल्या चार प्रदेशांकरता ‘मोसाद’ या संघटनेचा प्रमुख म्हणून तो काम करत होता. हे पद फार महत्त्वाचं होतं हे तोवाहला ठाऊक होतं. पश्चिम बर्लिनमध्ये नाझींचा अंतहीन शोध घेणाऱ्या आणि सीरियामध्ये पॅलेस्टीनियन दहशतवाद्यांना खणून काढणाऱ्या इस्रायली गुप्तहेरांवर फार मोठ्या जबाबदाऱ्या असत. त्यांच्या दिमतीला मोठा स्टाफही दिला जात असे. पाराग्वे, चिली, अर्जेन्टिना आणि ब्राझील ही चार प्रमुख लक्ष्यं, इस्रायली गुप्तचर खात्यानं, तिसऱ्या राईशमधून निसटून पळालेल्या अनेक महत्त्वाच्या नाझी नेत्यांची लपण्याची ठिकाणं म्हणून मुक्रर केलेली होती. या देशांमधून दडलेल्या नाझींना खणून काढण्याकरता इस्रायली हेर जिवाचं रान करताहेत हे तोवाहला ठाऊक होतं. ‘वॉटेड लिस्ट’मध्ये असलेले बहुतांश नाझी आता त्यांच्या सत्तरी-ऐशीच्या वयात होते आणि एक एक करून मरण पावत होते. लवकरच अगदी थोडे असे उरतील ज्यांना खणून काढून, पकडून, शिक्षेकरता कायद्यापुढे उभं करावं लागेल - तोवाहच्या मनात आलं. तथापि, ‘मोबाईल गॅस चेंबर्स’चा शोध लावणारा वॉल्टर रॉफसारखा नराधम नाझी नैसर्गिक मृत्यू होऊन त्यांच्या तावडीतून निसटला होता...! क्लाऊस बाबीं नावाच्या एका कुख्यात नाझीचा शोध चालू होता. त्याला पकडून कायद्यापुढे उभं करण्याकरता फ्रान्सला पाठवायचं होतं...

एका एल.ए.टी.एन. फ्लाईटनं कॉन्सेप्सियनहून निघून तोवाह अँसनसियनमध्ये दाखल झाली होती. ‘प्रेसिडेंट जनरल स्ट्रॉसनर एअरपोर्ट’वरून एका मिनिबसमधून पंधरा किलोमीटर अंतर काटून हॉटेल ग्यूरामीमध्ये ती पोहोचली होती. तिथं एका दिवसाकरता तिच्यासाठी एक खोली रिझर्व करून ठेवण्यात आली होती. कारण तिच्याजवळ असलेल्या एका बनावट पासपोर्टवर ते नाव होतं. जर्मनांना आतिथ्यशील वागणूक देणाऱ्या लॅटिन देशांमध्ये वावरण्याकरता हे नाव अगदी सुयोग्य असंच होतं. शेरटॉक तिला तिथे भेटणार होता आणि आपल्या कामाचा रिपोर्ट ती त्याला देणार होती. हॉटेल ग्यूरामीत आल्यानंतर तोवाहला शेरटॉककडून आलेला एक टेलेक्स-संदेश मिळाला होता. तिच्याच खोलीत लंच घ्यायचं आणि बोलणी करायची असं शेरटॉकनं तिला कळवलं होतं. एका परीनं ही गोष्ट योग्यच होती, कारण त्यामुळे गुप्त बोलणी करण्याकरता त्यांना जरूर तो एकांत मिळणार होता. शेरटॉक यायला अजून बराच अवकाश होता.

तिनं आपल्या घड्याळावर नजर टाकली. अकरा वाजून दहा मिनिटं झाली होती. शेरटॉक दोन वाजेपर्यंत तर काही येणार नव्हता. म्हणजे पुऱ्या दोन तासांचा वेळ तिला मोकळा होता. या वेळात शहरातल्या बाजारपेठेमध्ये एक चक्कर टाकून थोडीशी खरेदी उरकायचा विचार तिने केला. अँसनसियन शहर तसं तिला फारसं परिचित नव्हतं. राजधानीच्या या शहरात पूर्वी ती फक्त दोनदाच आलेली होती. एकोणिसाव्या वर्षी दक्षिण अमेरिकेच्या सहलीवर असताना आपली स्पॅनिश भाषा सुधारण्यासाठी म्हणून आणि आता पाराग्वेमध्ये एक मोसाद एजंट म्हणून तिने नुकताच प्रवेश केला होता तेव्हा! त्यामुळे या खेपी या शहराच्या मध्यवर्ती बाजारपेठेत फिरायचं आणि तिचं जवळून निरीक्षण करायचं असं तिने ठरवलं. आणखी दोनच दिवसांनंतर ती तेल अवीवला आपल्या घरी परतणार होती. म्हणून आपल्या आईवडिलांसाठी आणि भावांसाठी छोट्या-मोठ्या भेटवस्तूही घेण्याचं तिने मनाशी ठरवलं.

आपली सूटकेस उघडून तीतून हलकाफुलका पोशाख काढून तिने अंगावर चढवला - स्टीव्हलेस ब्लाऊज आणि सुती स्कर्ट. मग पायात सँडल्स चढवून, आपली पर्स घेऊन ती आपल्या खोलीतून बाहेर पडली आणि लिफ्टनं हॉटेलच्या तळमजल्यावर पोहोचली. हॉटेलच्या इमारतीतून बाहेर पडून फूटपाथवरून रमतगमत ती शहराच्या

बाजारपेठेच्या दिशेने चालू लागली. हवा मोठी उबदार आणि आल्हाददायक होती. रस्त्याच्या दुतर्फा असलेल्या 'पालाचा' वृक्षांच्या फांद्याफांद्यावर गुलाबी फुलांचे घोस दिसत होते. रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला असलेल्या तांबड्या कौलारू इमारतींमध्ये बहुतांश दुकानांचे होते. फूटपाथ विविध प्रकारच्या असंख्य वस्तू विकणाऱ्या विक्रेत्यांनी भरलेले होते. एका ठिकाणी थांबून तोवाहने आपल्या आईसाठी आणि मावशीसाठी सुंदरसे हातरूमाल खरेदी केले. मग फिरत फिरत ती शहराच्या प्लाझा विभागात पोहोची. तिथे आपल्या वडिलांसाठी आणि भावांसाठी काही भेटवस्तू खरेदी केल्यानंतर फूटपाथवरल्या एका झाडाच्या सावलीखाली असलेल्या बाकावर थोडा वेळ विसावा घेण्यासाठी ती बसली.

दुपार चढू लागल्यामुळे रस्त्यावरली वाहतूक आता तुरळक बनली होती. तोवाहने मन तीन वर्षे मागे गेलं. त्या तीन वर्षांनीच तिला आज या शहरात आणलं होतं. त्या तीन वर्षांमधल्या घटना एखाद्या स्वप्नाप्रमाणे तिच्या मनात फेर धरू लागल्या...

शाळेत असताना तोवाह तीन भाषा शिकली होती. पहिली म्हणजे इंग्रजी, कारण इस्रायलमधला सगळा तरुणवर्ग ही भाषा बोलत असे. दुसरी स्पॅनिश - कारण ही भाषा शिकणं म्हणजे एक आव्हान होतं. आणि तिसरी जर्मन. कारण तिचे दोन्ही बाजूचे आजू-आजोबा जर्मनीत जन्मलेले होते; तिथेच वाढले. राहिले होते आणि मरण देखील तिथेच पावले होते - यातनातळांवर किंवा गॅसचेंबर्समधून. पण त्यांची मुलं सुदैवाने बचावली होती. त्यांची रवानगी नंतर पॅलेस्टाईनला केली गेली होती. तिथे ती लहानाची मोठी झाली होती. त्यांची पुढे एकमेकांशी ओळख-भेट झाली होती नि ती विवाहबद्ध झाली होती. त्यांच्यातलंच एक जोडपं म्हणजे तोवाहचे आईवडील होते.

आपली स्पॅनिश भाषा सुधारण्यासाठी एकोणिसाव्या वर्षी तोवाहने दक्षिण अमेरिकेची एक ट्रिप केली होती. त्यानंतर आपल्या वडिलांबरोबर दोनदा ती पश्चिम बर्लिनलाही जाऊन आली होती. नुकसानभरपाई मिळवण्याच्या उद्देशाने तिचे वडील तिथे गेले होते तेव्हा. तिच्या वडिलांच्या वडिलांचं म्हणजे तिच्या आजोबांचं पूर्वी तिथे एक मोठं डिपार्टमेंटल स्टोअर होतं. हिटलरच्या राजवटीत त्यांचं हे दुकान जप्त झालं होतं आणि पुढे नाझींच्या अंतिम थैमानातच तिच्या आजोबांचा अंत झाला होता...! पश्चिम बर्लिन हे तोवाहला नेहमी परकंच वाटत असे. तिथलं वातावरण छान होतं. तिथे जिवंतपणा कसा चोहीकडे भरलेला होता. तरीपण तोवाहला या शहराबद्दल नेहमी तिरस्कारच वाटत असे. या शहराचा भूतकाळच या तिरस्कारास कारणीभूत होता. तथापि या शहरातला तरुणवर्ग तिला छान आणि मैत्रीपूर्ण वाटला होता - बराचसा तिच्या इस्रायली मित्रांसारखाच होता तो. याबद्दल ती आपल्या वडीलांजवळ बोलली होती तेव्हा ते तिला म्हणाले होते, "अग वेडे! या तरुणवर्गाबद्दल काही विपरीत मनात आणू नकोस. कारण ही तरुणमंडळी तुझी शत्रू नाहीत. तसा विचार करशीलच तर तो जुन्या वृद्ध लोकांचा कर - साठ ते ऐंशी या वयोगटातल्या खोडांचा! कारण त्यांच्यातलेच बरेचसे जण नाझी होते. खात्रीच बाळग अगदी तशी : हेच लोक म्हणतात की "अहा! हिटलरच्या राजवटीतला काळ किती चांगला होता! आमचा लाडका फ्यूरर! पण आता मात्र आमचं बर्लिन अनोळखी, परक्या लोकांनी नुसतं बुजबुजलंय. अमेरिकन्स आणि इतर परकीयांच्या नादानं आमची तरुण पिढी बिघडत चाललीय. हे परकीय आपले शत्रू आहेत. त्यांच्याशी आपण वैश्वासानं वागलं पाहिजे. परकीयांचा हा कचरा आपल्या देशातून आपण निपटून काढला पाहिजे. तोवाह, ही जुनी पिढी आपली शत्रू आहे जिला आपलं राष्ट्र पुन्हा एकदा आकाराला यावं, तरुण सुंदरींनी, सशक्त नि निरोगी युवाशक्तीनं पुन्हा बहरावं असं नेहमी वाटत असतं...!"

भाषांव्यतिरिक्त युनिव्हर्सिटीमध्ये तोवाहचा प्रमुख विषय होता पत्रकारिता-जर्नालिझम. वार्ताहराच्या अंगी लागतो, तो चौकसपणा आणि चाणाक्ष नजर तोवाहला जात्याच लाभली होती. त्यामुळे जर्नालिझमची डिग्री तिने अगदी सहजी मिळवली अन् त्यानंतर 'जेरुसलेम पोस्ट' या वृत्तपत्रात तिला फीचर रायटर म्हणून नोकरी लागली. तिथं तिला जेमतेम एक वर्ष झालं होतं तेव्हाच एक दिवस तिथल्या प्रमुख संपादकाने तिला आपल्या ऑफिसात बोलावून घेतलं आणि तो तिला म्हणाला, "तोवाह, तुझ्यासाठी मी एक असामान्य असं काम आणलंय. फारच थोर असं काम."

"म्हणजे?" त्याचं म्हणणं न उमगून तोवाहने त्याला विचारलं.

"म्हणजे असं की मोसादच्या डायरेक्टर साहेबांनी तुला मुलाखतीला बोलावलंय. मोसादकडून असं निमंत्रण आपल्याकडे पूर्वी कधी कुणाला आलं नव्हतं. तेल अवीवच्या बाहेर असलेल्या त्यांच्या इमारतीमध्ये आपल्या एकाही रिपोर्टरला त्यांनी अद्यापपर्यंत पायदेखील ठेवू दिला नाहीये. पण आज सकाळी खुद्द डायरेक्टरसाहेबांनी निमंत्रण धाडलंय आणि विशेष म्हणजे त्यांनी तुलाच पाठवायला सांगितलंय."

तोवाहचा आपल्या कानांवर विश्वासच बसेना! आश्चर्याचा धक्काच बसला तिला! इस्रायली शासनाच्या या गुप्तचर शाखेचा लौकिक, तिची गुप्तता तिला चांगलीच ठाऊक होती. 'मोसाद सीक्रेट सर्व्हिस' शाखेची स्थापना १९५१ साली झालेली होती.

"पण त्यांनी मलाच का बोलावलंय?" तोवाहने नवलानं विचारलं.

"आपल्या वृत्तपत्रात छापून येणारे तुझे काही लेख त्यांच्या वाचनात आले आणि त्यांना ते आवडले बहुधा! बस्स, झालं!"

"पण माझ्याशी त्यांचं काय काम आहे?"

"ते आता तूच शोधून काढ. दस्तुरखुद्द डायरेक्टरांशी म्हणजे मोसादच्या 'बाबांशीच' उद्या तुझी अपॉईंटमेंट आहे. सकाळी ठीक दहा वाजता."

आणि त्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी सकाळी बरोबर दहा वाजता तोवाह मोसादच्या इमारतीत जाऊन पोहोचली. त्या गुप्तचर संघटनेच्या डायरेक्टरच्या प्रशस्त ऑफिसखोलीत शिरल्यानंतर अवघ्या पाच मिनिटांच्या आत तिच्या असं लक्षात आलं की हा माणूस रोखठोक बोलणारा असून वायफळ गप्पांसाठी त्याच्यापाशी वेळ नाही. त्याचं आपल्याशी काय काम आहे हे तिच्या पटकन लक्षात आलं. तिच्या वृत्तपत्रासाठी एखादी कहाणी देण्याकरता त्यानं तिला बोलावलं नव्हतं, तर मोसाद गुप्तचर संघटनेमध्ये तो तिला नोकरी देऊ करत होता.

"लोकांवर नजर ठेवणं हे आमचं काम असतं." तो तिला म्हणाला, "आणि गेले सहा महिने आमची तुझ्यावर नजर होती. आमच्या खात्यात एकूण नऊशे गुप्तहेर आहेत. शंभर इथं हेडक्वार्टर्सवर आहेत आणि बाकीचे संबंध जगभर पसरलेले आहेत. त्यांच्यात स्त्रिया खूपच कमी आहेत. आमचे पूर्वीचे प्रमुख मीर अमित यांच्याप्रमाणेच मलादेखील गुप्तचर खात्यात स्त्रियांची भरती करणं आवडत नाही. आज ना उद्या एखाद्या स्त्री-हेराला इच्छित माहिती मिळवण्याकरता आपल्या देहाचा वापर करावाच लागतो. आपल्या कामाकरता स्त्रीला असं शरीर द्यावं लागवं हे मला आवडत नाही, तरी पण..."

आपलं वाक्य अर्धवट सोडून त्यानं खांदे उडवले. त्याला काय म्हणायचंय हे तोवाहच्या तात्काळ ध्यानात आलं. तिच्या रूपाकडे त्याचा रोख होता. आपण अतिशय आकर्षक आहोत हे तोवाहला चांगलं ठाऊक होतं. काळेभोर, घनदाट नि लांब केस, चमकदार निळे डोळे, चाफेकळीसारखं नाजूक पण तरतरीत नाक, छोटीशी जिवणी, सुडौल, भरदार वक्षःस्थळं, आणि घाटदार लांबसडक पाय - असं तिचं मोहक व्यक्तिमत्त्व होतं. त्यात ज्यूंचा थोडादेखील अंश नव्हता. एक तद्दन आर्यन जर्मन म्हणून ती जर्मनांमध्ये सहज खपून गेली असती.

आणि आता हा डायरेक्टर तिच्या स्त्रीत्वाचं मूल्यमापन करत होता.

“मला त्याची पर्वा नाही. म्हणजे तुम्ही म्हणता त्या सेक्सच्या बाबीबद्दल म्हणतेय मी.” तोवाह म्हणाली, “शिवाय मी आता काही लहान मुलगी नाही. आयुष्यात जे जे काही करावं लागतं तेच प्रत्येक जण करत असतो.”

डायरेक्टरसाहेबांनी तिच्या या बोलण्यावर हुंकार भरला आणि ते म्हणाले, “हेरिग्रीचं काम म्हणजे धोक्याचा, प्राणघातक खेळ असतो. हत्याकांडाला आम्ही प्रोत्साहन देत नाही, स्वसंरक्षणाला देतो. प्रत्येक एजंटला वेगवेगळी शस्त्रं चालवण्याचं प्रशिक्षण दिलं जातं. जरूर पडेल तेव्हा खोटं बोलायचं नि लबाड्या करायच्या असं आमच्या एजंटंना शिकवलं जातं. आम्हांला फक्त आमचं काम फत्ते होण्याशी मतलब असतो. आमचे एजंट्स हे नागरी नोकर असतात. त्यांना शासनाकडून पगार मिळतो. सुरुवातीच्या तीन वर्षांकरता हा पगार महिना आठशे डॉलर्स असतो. कोणताही गुप्तहेर इथे श्रीमंत बनत नाही हे लक्षात घे. इस्रायलचं अस्तित्व टिकवण्यासाठी आपण मदत करतो आहोत - बस हीच भावना प्रत्येक एजंटच्या मनात असते. तुला जर या कामात स्वारस्य असलं तर तुझ्या संपादकाबरोबर बाकीचं सगळं आम्ही ठरवून घेऊ. तू इथं तसंच परदेशामध्ये ‘जेरुसलेम पोस्ट’साठीच काम करशील. अर्थात हा तुझा बुरखा असेल. या बुरख्याखाली तू मोसादसाठी काम करशील.”

“पण मला काम काय करावं लागेल?”

“पुष्कळ. तुला परदेशामध्ये कामगिऱ्या देण्यात येतील. प्रथम तुझ्या वृत्तपत्राच्या नोकरीतून एक वर्षाची सुट्टी देऊन तुला हेरिग्रीचं प्रशिक्षण दिलं जाईल. गुप्त कोड लिपीच्या साहाय्यानं संदेश पाठवणं, एखाद्या संशयितावर पाळत ठेवणं आणि आपला पाठलाग करणाऱ्याला चकवणं. नुसत्या हातांनीच लढणं, .२२ बॅरेटा पिस्तुल चालवायला शिकणं - अशा अनेकविध गोष्टी शिकवून तुला तयार करण्यात येईल.”

“पण तुम्ही माझीच निवड का केलीत?” तोवाहनं प्रश्न केला.

“मी तुला मद्या सांगितलंच की आमची तुझ्यावर नजर होती. तू देखणी आहेस. तुझं व्यक्तिमत्त्व आम्हांला आवडलं. निरीक्षण करून बातम्या मिळवण्याचं तुझं कसब चांगलं आहे. तुला जर्मन, स्पॅनिश आणि इंग्लिश भाषांचं चांगलं ज्ञान आहे ही गोष्ट आम्हांला आवडली.” क्षणभर थांबून तो पुढे म्हणाला होता, “वेल्! यावर तुझं काय म्हणणं आहे? का याबद्दल विचार करून तू आपला निर्णय आम्हांला सांगणार आहेस?”

त्याच्यासमोर बसून, त्याचं बोलणं ऐकल्यानंतर, तोवाह विचारच करत होती! तिची वृत्तपत्रातली नोकरी तशी ठीक होती. पण ठराविक स्वरूपाच्या त्याच त्याच कामाचा अलीकडे तिला कंटाळा येऊ लागला होता. तिचं प्रेमप्रकरण वगैरे असं काही खास नव्हतं. शिवाय त्याकरता पुढे भरपूर वेळ होता. काहीतरी धामधूम करायला मिळेल असं आकर्षक नि उत्तेजक असं एखादं काम मिळावं अशी तिची बऱ्याच दिवसांपासूनची सुप्त मनीषा होती. रोजची चाकोरी सोडून खूप प्रवास करायला मिळावा, निरनिराळी ठिकाणं बघायला मिळावीत, नवनव्या लोकांना भेटायला मिळावं अशीही तिची मनापासूची इच्छा होती. आणि तिच्या या सगळ्या आकांक्षा पुऱ्या करणारी संधी तिच्यासमोर चालून आली होती.

समोर बसलेल्या डायरेक्टरकडे तिंनं सरळपणे पाहिलं. अन् ती म्हणाली, “माझा विचार ठरला. सांगा मी केव्हापासून सुरुवात करायची?”

आणि अशा तऱ्हेनं मोसाद गुप्तचर खात्यात तिचा प्रवेश झाला होता. तोवाहनं इस्रायली सैन्यात पूर्वी लष्करी प्रशिक्षण घेतलेलं होतं. ‘मोसाद’मधलं ट्रेनिंगही साधारण त्याच धर्तीवर होतं. नंतरचं वर्षभर तिंनं तेल अवीव इथल्या डेहक्वार्टर्सवर हेरिग्रीसाठी लागणारं विविध प्रकारचं प्रशिक्षण घेतलं. गुप्त कोड लिपीतले संदेश उलगडणं, गुप्तहेरांशी संधान साधणं, विशिष्ट शस्त्र चालवणं वगैरे गोष्टी तिंनं चटकन् आत्मसात केल्या. तिची ग्रहणशक्ती तशी असामान्यच होती.

आणि मग नंतर हेलगा लुडविग या बनावट नावाखाली तिला तिच्या पहिल्या कामगिरीवर पारग्वामध्ये धाडण्यात आलं. प्रवासवर्णन लिहिणारी एक लेखिका असं सोंग तिला देण्यात आलं होतं. पण प्रत्यक्षात तिच्यावर सोपवण्यात आलेली गुप्त कामगिरी निराळीच होती. हिटलरच्या दहशतीच्या राजवटीत ऑशविट्झ यातनातळावर तीन लक्ष ऐंशी हजार निरपराध ज्यूंची कत्तल करणाऱ्या कुप्रसिद्ध एस एस डॉक्टर जोसेफ मॅंगलचा ताजा माग मोसादला लागला होता. १९५१ साली ऑस्ट्रियातल्या अमेरिकन झोनमधून निसटून हा नराधम मॅंगल अर्जेन्टिनाला पळाला होता. तिथं आणि नंतर पारग्वामध्ये जर्मन वसाहतवाल्यांच्या मदतीनं नाझींना खणून काढणाऱ्या लोकांना त्यानं मोठ्या शिताफीनं झुकांड्या दिल्या होत्या. नंतर तो मरण पावल्याची खोटी बातमीही उठवण्यात आली होती. परंतु मध्य पारग्वामध्ये नेवा जर्मानिया या एका लहानशा शहरात डॉ. मॅंगल पाहिला गेल्याचा ताजा माग मोसादला नुकताच लागला होता. अन् तिथं तो आहे किंवा नाही याचीच शहानिशा करण्यासाठी तोवाहला पारग्वाला पाठवण्यात आलं होतं. त्याच्याव्यतिरिक्त अन्य आणखी पाच नाझींचा, जे तिथेच कुठेतरी दडले असल्याची वार्ता होती - शोध घेण्याची कामगिरीही तिच्यावर सोपवण्यात आली होती. तिथं हेरिग्री केल्यानंतर तोवाहला बऱ्याचशा गोष्टी कळल्या होत्या. परंतु सर्वात मोठी शिकार - डॉ. मॅंगल काही तिला गवसली नव्हती. नेहमीप्रमाणेच तो निसटला होता. आणि कुठंतरी नाहीसा झाला होता. पार गडप झाला होता! पर्यायानेच तोवाहची तिथली कामगिरीही संपुष्टात आली होती. तो प्रदेश सोडायला ती मोकळी झाली होती...

विचारचक्रातून तोवाह भानावर आली. तिंनं आपल्या घड्याळावर नजर टाकली. दीड वाजायला आला होता. आता परतायला हवं! तिच्या मनात आलं. दोन वाजता शेरटॉक तिच्या हॉटेलच्या खोलीवर येणार होता. त्याच्याबरोबर जेवण घेतल्यानंतर आपल्या कामगिरीचा रिपोर्ट तिला त्याला द्यायचा होता.

हॉटेलवर परतल्यानंतर लिफ्टमधून अकराव्या मजल्यावर जेव्हा ती बाहेर पडली आणि लॉबीतून आपल्या खोलीकडे चालू लागली तेव्हाच शेरटॉक तिच्या दृष्टीस पडला. तो अगोदरच तिथं पोहोचला होता नि तिच्या खोलीच्या दाराबाहेर थांबून तिची वाट पाहत होता. भिंतीला टेकून सिगार ओढत उभी होती स्वारी! केसांची उडणारी झुलपं, बाकदार नाकावर चप्पा, काय पण सोंग आणलेलं होतं त्यानं सामान्य माणसाचं! हेरिग्रीच्या कामाला वाहिलेला खरा प्रमुख होता तो!

तोवाहजवळ येताच तिच्या दोन्ही गालांवर आपले ओठ टेकवून त्यानं तिचं स्वागत केलं. “जरा आधीच्या विमानानं आलो म्हणून थोडा लवकर पोहोचलो इथे.” तो तिला म्हणाला.

दाराचं पोटकुलूप उघडून तोवाहनं त्याला आत नेलं आणि ती त्याला म्हणाली, “एका दिवसासाठीसुद्धा इतक्या उंची हॉटेलात उतरल्याबद्दल मला खंत वाटतेय. बेन, गेल्या चार आठवड्यांमध्ये मात्र मी असली चैन केली नव्हती याची खात्री बाळग हं!”

“माझी खात्री आहे तशी.” तो तिला म्हणाला, “आल्यावर खाली मी तसं थोडं खाऊन घेतलंय. तेव्हा जेवणाची घाई नाही. माझ्याजवळ वेळ फार थोडा आहे. कारण संध्याकाळी मला चिलीला पळायचं आहे.”

“मी जरा तोंड-हात धुऊन येते. बाहेर कसला उकाडा होता. आलेच हं मी.” असं म्हणून तोवाह बाथरूममध्ये गेली.

वीस मिनिटांनंतर ती जेव्हा बाहेरच्या खोलीत आली तेव्हा चाकांच्या एका गाडीवर जेवणाचं सगळं साहित्य आलेलं तिला आढळलं. अंगात ओव्हॅरॉल्स घातलेल्या नि हातामध्ये छोटीशी किट असलेल्या एका माणसाला शेरटॉक दाराबाहेर नेऊन सोडत होता. तिंनं त्याच्याकडे प्रश्नार्थक मुद्रेंनं पाहिलं तेव्हा दार बंद करून खोलीत परतत -

तिथल्या बेडवर बैठक मारत तो तिला म्हणाला, “माझा दोस्त होता एक. या खोलीत कुठे मायक्रोफोन वगैरे बसवलेले नाहीयेत हे बघण्याकरता त्याला बोलावलं होतं मी. काळजीचं कारण नाही. खोली स्वच्छ आहे.”

खोलीतली एक खुर्ची घेऊन तोवाह त्याच्यासमोर बसली. आपल्या पर्समधून तिनं एक नोटबुक काढलं आणि मध्ये असलेल्या टेबलावर ते ठेवून उघडत ती त्याला म्हणाली, “तुला फार वेळ नाही म्हणतोस तेव्हा आपल्या कामाला मी लगेच सुरुवात करते.”

“तुझी इथली ट्रीप कशी काय राहिली?” त्यानं तिला विचारलं.

“माझ्या मते फुसका बारच ठरला. जोसेफ मॅंगलचा पक्का ठावठिकाणा देईल असा एकही माग मला इथे आढळला नाही.”

“तो इथे, या देशातच आहे?”

“इथे, प्रत्येक जण तसंच म्हणतो. पण मला मात्र खात्री नाही, बेन. त्या ‘सुप्रसिद्ध’ मॅंगलला आपण प्रत्यक्ष पाहिलं अशी प्रौढी मारायची इथल्या लोकांमध्ये फॅशनच दिसतेय. उगीचच वावड्या उठवायच्या नि कंड्या पिकवायच्या.”

“मला ठाऊक आहे ते.”

तोवाहनं आपल्या नोटबुकातली काही पानं चाळली आणि ती म्हणाली, “इथल्या काही स्थानिक लोकांना जी माहिती आहे त्याप्रमाणे दोस्त राष्ट्रांनी जर्मनी आणि ऑस्ट्रिया पादाक्रांत केला तेव्हा - पळून जाण्याकरता मदत करणाऱ्या भूमिगत नाझींच्या मदतीनं मॅंगल रोमला पळाला, व्ही - सिसिलीयामध्ये काही काळ राहिला, स्पेनमधून त्यानं एक छोटा पासपोर्ट मिळवला आणि नंतर १९५१ साली त्यानं अर्जेंटिनामध्ये प्रवेश केला. पण त्यानंतर काय घडलं ते इथल्या लोकांना ठाऊक नाही. आपला पाठलाग करणारे आपल्या निकट पोहोचले आहेत हे जेव्हा त्याला कळलं तेव्हा अर्जेंटिनाहून निसटून तो पाराग्वामध्ये आला, कसातरी पाराग्वायन रहिवासी बनला आणि उघडपणे आणि सुरक्षितपणे अॅसनसिअनमध्ये राहू लागला.”

शेरटॉकनं मान हलवली आणि तो म्हणाला, “अमेरिकन प्रेसिडेंट कार्टर यांनी या बाबतीत काहीतरी करावं अशी मागणी आपण केली तेव्हा कार्टर यांनी इथले अध्यक्ष स्ट्रॉसनर यांच्यावर तसा दबाव आणला. त्यामुळे स्ट्रॉसनर यांनी मॅंगलचं नागरिकत्व काढून घेतलं. त्याबरोबर मॅंगल इथल्या राजधानीतून सटकला आणि अदृश्य झाला. त्यानंतर त्याच्या ठावठिकाणाबद्दल अनेक उलटसुलट गोष्टी उठल्या. पश्चिम जर्मन सरकारनं त्याला पकडून देण्याकरता चार लक्ष डॉलर्सचं बक्षीस लावलं होतं. नंतर अशी एक वार्ता आली की मॅंगल ब्राझीलला गेला. तिथं वुल्फगॅंग गेन्हाई या नावाखाली राहिला, तिथंच अपघातानं बुडून मेला आणि १९७९ साली त्याचं दफन करण्यात आलं.”

“वेल्! पण मॅंगल ब्राझीलमध्ये मेला आणि तिथेच त्याचं दफन करण्यात आलं ही गोष्ट मोसादनं कधीच मान्य केली नाही हे तर तुला ठाऊकच आहे. मॅंगलचा तपास थांबावा आणि त्याला पाराग्वामध्ये सुरक्षितपणे राहता यावं म्हणून हा सगळा बनाव करण्यात आला होता. ते काहीही असो पण मॅंगल जिवंत आहे आणि नेव्हा जर्मानिया या एका पाराग्वायन शहरात तो पाहिला गेला असल्याचा ताजा माग आपल्या डायरेक्टरसाहेबांना लागला. या शहरात असलेल्या काही जुन्या नाझी रुग्णांवर मॅंगलनं उपचार केले आणि या उपकाराच्या बदल्यात त्यांनी त्याला इथं आश्रय नि संरक्षण दिलं अशी बातमी लागल्यावरून तो इथंच आहे किंवा काय याची खातरजमा करण्याकरता त्यांनी मला इथे पाठवलं होतं.”

“तोवाह! ही कामगिरी किती धोक्याची आहे ते तुला ठाऊक होतं?”

“हो. मला ठाऊक होतं ते.”

“किती धोक्याची हे ठाऊक होतं? तुझ्यासारखाच प्रयत्न करणारे दुसरे दोन एजंटस्- आपल्या मोसादचे नव्हते ते- मॅंगलच्या खूप निकट पोहोचले होते आणि आपल्या कुतूहलाचं मोल त्यांना द्यावं लागलं!”

“म्हणजे?”

“१९६१ साली नोरा इलडॉक नावाच्या एका सुंदर ज्यू स्त्रीनं डॉ. मॅंगलचा माग खणून काढला होता. ऑशवित्झ यातनातळावर त्यानं तिच्यावर जबरदस्तीनं संततिप्रतिबंधक शस्त्रक्रिया केली होती. तर त्याचा माग घेत ती इथवर पोहोचली. तिनं त्याच्याशी ओळखदेखील वाढवली. पण तिनं काही हालचाल करण्यापूर्वीच मॅंगलनं ती कोण आहे ओळखलं. अन् त्यानंतर काही दिवसांनीच ब्राझीलमध्ये तिचं प्रेत आढळलं. त्यानंतर हर्बर्ट कुकुर नावाच्या एका माणसानं अर्जेंटिनामध्ये मॅंगलचं गुप्त निवासस्थान शोधून काढलं. पण लवकरच कुकुरचा मृतदेह युराग्वामध्ये एका मोटारीच्या डिकीत आढळला.”

“अस्सं! ते असो, पण मी जेव्हा जर्मानियामध्ये पोहोचले तेव्हा तो तिथून अगोदरच पसार झाला होता. एक आठवड्यापूर्वीच निसटला होता तो. तो कुठे पळाला हे शोधून काढण्याचा मी प्रयत्न केला. मला बरेच वेगवेगळे माग मिळाले. म्हणून मग प्रवासी-लेखिका या मिषानं मी त्याचा शोध घेत गावोगाव बरीच भटकले. अन् अखेरीस कॉन्सेप्सियनमध्ये येऊन पोहोचले. परंतु मॅंगल मला कुठेच आढळला नाही. प्रत्येक शहरात मला बरेच पाराग्वायन जर्मन आढळले. त्यातल्या काही जणांनी आपण मॅंगलला पाहिलाचं मला सांगितलं. मात्र तो कुठे असू शकेल हे कुणालाही सांगता आलं नाही.”

“थोडक्यात नशिवानं तुला साथ दिली नाही तर!” शेरटॉक तिला म्हणाला.

“होय बेन, मला वाईट वाटतं त्याबद्दल.” तोवाह उत्तरली.

“वेल्! तू तुझ्याकडून शक्य तितका प्रयत्न केलास. याहून अधिक अपेक्षा आम्ही काय करणार?” शेरटॉक तिला म्हणाला, “तेव्हा वाईट वाटून घेऊ नकोस. हा मॅंगल कधी कुणाच्या हाती लागेल असं तुला वाटतं?”

“निश्चितच लागेल.” तोवाह म्हणाली, “ब्राझीलमध्ये तो मेला यावर माझा विश्वास बसत नाही. आज ना उद्या, कुठे ना कुठे तो कुणाला तरी सापडेलच सापडेल.”

मग जेवणाच्या डिशेस असलेली ट्रॉली तोवाहनं मधल्या टेबलाशी आणली आणि ती दोघं जेवू लागली. जेवता जेवता बोलू लागली.

“आपल्याला हव्या असलेल्या इतर सावजांचं काय झालं?” बेननं तिला विचारलं.

“जरा मला माझं नोटबुक बघू दे.” एका हातानं बाजूला पडलेलं नोटबुक उचलून त्यातली पानं चाळत तोवाह म्हणाली, “हं! हे बघ! हिटलरच्या गेस्टापो प्रमुखांपैकी एक हेन्रिच म्यूलर याचा कान आणि डोळे उघडे ठेवून तपास घेण्याची सूचना मला दिली गेली होती. पण पाराग्वायन मला तो कुठे दिसला नाही. दुसरं महायुद्ध संपल्यानंतर तो रशियाला गेला असावा आणि के.जी.बी.ला सामील झाला असावा अशी एक अफवा आहे.”

“श्वाम्बर्गर आणि कुश्मन्यांच्याबद्दल काय वार्ता?”

“पोलंडमधल्या एका यातनातळाचा एस एस कमांडर श्वाम्बर्गर आता त्याहत्तर वर्षांचा आहे. तो पारागवात नाही. अर्जेन्टिनात आहे. मात्र कुठे ते अज्ञात आहे. नाझी हत्यारा कुश्रमान् पण अर्जेन्टिनामधेच होता. पण हल्ली तो इथेच पारागवात आहे असं बरेचसे लोक म्हणतात. अर्थात याचासुद्धा काही माग नाही.”

“आणखी कुणाबद्दल काही माहिती?”

“आणखी एक जण आहे. अर्थात, त्यालाही मी कुठे पाहिलं नाही. पण तो निश्चितपणे इथेच आहे असं मला समजलंय.”

“कोण?”

“हा युद्ध गुन्हेगार नाहीये! हा आहे एक नाझी शास्त्रज्ञ. प्रोफेसर डायटर फॉकेनहीम त्याचं नाव. अणुबाँबसंबंधी संशोधन करणारा हा अणुशास्त्रज्ञ जर्मनीमधल्या इल्म या शहरात आहे असा वास ‘अॅलसॉस’ या अमेरिकन गुप्तचर मोहीमवाल्यांना लागला. ते तातडीनं त्या ठिकाणी जाऊन थडकले. परंतु त्याचं घर आणि लॅबॉरेटरी त्यांना पार रिकामी आढळली. तो घाईघाईनं तिथून पसार झाला होता! पुढे तो डेन्मार्कला सटकला नि नंतर जुआन पेरोन याच्या मदतीनं अर्जेन्टिनाला जाऊन राहिला. काही काळानंतर तो गुप्तचरपणे पाराग्वामधे आला आणि इथेच राहू लागला. असं म्हणतात की जर्मनीचा पाडाव झाला तेव्हा फॉकेनहीमनं शंभर टन युरेनियम गुप्तपणे जर्मनीबाहेर पाठवलं होतं. स्ट्रासफुर्टमधल्या एका जुन्या खाणीमध्ये अमेरिकनांना युद्धोत्तर काळानंतर अकराशे टन युरेनियम खनिज दडवून ठेवल्याचं आढळलं होतं हे तुला आठवतं? वेल्! सर्व मिळून एकूण बाराशे टन युरेनियम असावं. त्यातलं शंभर टन फॉकेनहीमनं पळवलं असावं” तोवाह म्हणाली. एकीकडे बोलत बोलत त्यांनी आपलं जेवण संपवलं. मग तोवाहनं दोघांसाठी मगमध्ये कॉफी ओतली. एक मग शेरटॉकला दिला, एक स्वतः घेतला. दोघांनी कॉफी संपवल्यावर शेरटॉकनं एक सिगार पेटवला.

बरं! आपल्या डायरेक्टरनं तुला पारागवात असताना मार्टिन बोरोमानवर डोळा ठेवायला सांगितलं होतं?” त्यानं तिला विचारलं.

“अहं! बोरोमानबद्दल तर काहीच सांगितलं नाही त्यांनी. बर्लिनमधून निसटण्याच्या प्रयत्नात असताना एका स्फोटाने तो ठार झाला अशी मोसादची खात्री असावी असं मला वाटतं. आपल्या यादीतून त्याचं नाव खोडण्यात आलंय.”

“शक्य आहे.” धुराचा लोट सोडत शेरटॉक म्हणाला आणि त्यानं तिला आणखी एक प्रश्न विचारला, “बरं! अडॉल्फ हिटलरबद्दल काय?”

तोवाहनं एकदम चमकून त्याच्याकडे पाहिलं आणि ती उद्गारली, “अडॉल्फ हिटलर?”

“होय! पाराग्वामधे त्याला पाहिल्याचं कुणी तुला सांगितलं?”

“आता चेष्टा करू नकोस उगाच बेन! १९४५ साली फ्यूर बंकरमध्ये स्वतःवर गोळी झाडून हिटलरने आत्महत्या केली हे सगळ्यांनाच ठाऊक आहे.”

“अहं! सगळ्यांचीच तशी कल्पना नाहीये तोवाह, सगळ्यांचीच तशी कल्पना नाहीये.” शेरटॉक तिला म्हणाला, “सर हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांचं नाव कधी ऐकलंयस्?”

“अॅशक्रॉफ्ट...अॅशक्रॉफ्ट?” आठवण्याचा प्रयत्न करत तोवाह म्हणाली, “आज सकाळीच तर त्यांच्याबद्दल पेपरात मी काहीतरी वाचलं नाही?”

“नक्कीच वाचलं असशील.” शेरटॉक तिला म्हणाला. “त्यांची मुलगी एमिली अॅशक्रॉफ्ट आणि त्यांचे मित्र यांच्या उपस्थितीत त्यांचा दफनविधी ऑक्सफर्डमध्ये नुकताच पार पडला.”

“बरं! मग?”

“मग असं की ही अॅशक्रॉफ्ट पिता-कन्या अडॉल्फ हिटलरवर एक चरित्रग्रंथ लिहीत होती. - ‘हेर् हिटलर’ नावाचा. त्या दरम्यानच डॉ. अॅशक्रॉफ्ट यांना बर्लिनमधून एक विलक्षण बातमी कळली. सर्वांची कल्पना आहे त्याप्रमाणे हिटलरनं बंकरमध्ये स्वतःला गोळी घालून घेतली नाही, तो मेला नाही असं डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट यांना कुणीतरी कळवलं. ही खबर कळवणारानं असंही म्हटलं होतं की पुढे रशियनांनी जे उकरून काढले ते हिटलरचे अवशेष नव्हते. हिटलरचे अवशेष मुळी पुरलेच गेले नव्हते! या गोष्टीची शहानिशा करण्याकरता डॉ. अॅशक्रॉफ्ट पश्चिम बर्लिनला गेले. हिटलरच्या बंकरच्या परिसरात ते उत्खनन करणार होते. पण ज्या दिवशी ते उत्खनन करणार होते त्याच्या आदल्या दिवशीच एका ट्रक ड्रायव्हरनं त्यांना धडक देऊन ठार केलं. तो अपघात नव्हता! त्यांना हेतुपूर्वक मारण्यात आलं.”

तोवाहनं शेरटॉकच्या गंभीर मुद्रेकडे पाहिलं आणि त्याला विचारलं, “बरं! पण माझा या सगळ्याशी काय संबंध?”

“येण्याची शक्यता आहे.” शेरटॉक अस्वस्थपणे म्हणाला, “पश्चिम बर्लिनमधला आपला मोसादप्रमुख चॅईम गोल्डिंग याच्याकडून आज सकाळीच मला एक सांकेतिक संदेश मिळालाय. एमिली अॅशक्रॉफ्टनं आपल्या वडीलांचं अर्धवट राहिलेलं काम पूर्ण करायचं ठरवलंय असं त्यानं मला कळवलंय. ती आजच पश्चिम जर्मनीला आलीय. तिथे ब्रिस्टॉल हॉटेल केम्पिन्स्कीमध्ये ती उतरलीय.”

“या सगळ्या गोष्टी तुला कशा कळल्या?”

“चॅईम गोल्डिंगकडून. पूर्व आणि पश्चिम बर्लिनमध्ये घडणारी प्रत्येक गोष्ट त्याला समजते. हिटलरशी संबंधित असलेली तर जास्त प्रामुख्यान.” शेरटॉक उत्तरला. काही क्षण घुमळून तो पुढे म्हणाला. “तुझी इथली कामगिरी बरीच अवघड होती आणि त्यामुळे तू दमलीही असशील याची मला पूर्ण कल्पना आहे. शिवाय तुझी सुट्टी पण आता ड्यू आहे. तेव्हा तेल अवीवला परतून आपल्या कुटुंबियांना भेटायचं असं तू ठरवलं असशील. तुझ्या बॉयफ्रेंडला भेटायलाही तू उत्सुक असशील... पण...!”

“मला बर्लिनला जावं लागणार आहे असंच ना?”

“गोल्डिंगची तशी इच्छा आहे. म्हणजे पर्यायानं आपल्या डायरेक्टरांचीही असणारच. तुला त्या शहराची माहिती आहे. शिवाय तुला जर्मन भाषा देखील येते. अडॉल्फ हिटलरबद्दलचं सत्य मग ते काहीही असो - जाणून घेण्याची आपल्या संघटनेची किती तीव्र इच्छा आहे हे तुला ठाऊकच आहे. तेव्हा तुला बर्लिनला जावं लागणार आहे. तिथं किमान एक आठवडा तरी तुला राहावं लागेल.”

“पण तिथे मी करायचं काय?”

“एमिली अॅशक्रॉफ्टची भेट घ्यायची. हिटलर मेला नव्हता याबद्दल तिच्या वडीलांना काय माहिती होती, तिला काय माहिती आहे - हे शोधून काढायचं. तू आता परत तोवाह-लेव्हॉइन बनायला हरकत नाही. ‘जेरुसलेम पोस्ट’ची वार्ताहर या तुझ्या जुन्या बुरख्याखाली तिथे वावर नि या मिषानं एमिली अॅशक्रॉफ्टची मुलाखत घेण्याचा प्रयत्न कर.”

“पण बेन! एवढं सगळं घडल्यानंतर ती आता कुणाही रिपोर्टरशी काहीही बोलायला तयार होणार नाही हे तुला ठाऊक असायला हवं.”

“तू म्हणतेस ते कदाचित बरोबरही असेल. पण हे आता कसं जमवायचं ते तुझं तू बघं. काहीही करून तिची गाठ घे. तिच्यावर आपली छाप पाड. तिला काय माहिती आहे ते शोधून काढ. आता यातून काय बाहेर पडेल, मला काही कल्पना नाही. पण कुणी सांगावं? काहीतरी निघेलही! तोवाह! आपली सर्वात मोठी शिकार आपल्या हातून

निसटली तर नाही ना याची आपल्याला पूर्ण खात्री करून घ्यायलाच हवी.”

“ठीक आहे. पण मला केव्हा निघायचंय?”

“उद्या सकाळी. अगोदर ब्यूनास आयर्सला नि तिथून सरळ पश्चिम बर्लिनला.”

“तिथं कुठल्या हॉटेलात उतरू मी?”

“ब्रिस्टॉल हॉटेल केम्पिन्स्कीमध्ये तुझ्यासाठी एक खोली अगोदरच राखून ठेवण्यात आली आहे.”

“अरे वा! सगळी जय्यत तयारी अगोदरच झाली आहे तर.”

“होय! एमिली अँशक्रॉफ्टशी तुला जेवढी जास्त जवळीक साधता येईल तेवढी आम्हांला हवीय.” आपल्या खिशातून विमानाची तिकिट काढून ती तिला देत तो म्हणाला, “या खेपी तू चांगली बातमी आणशील, गुलाबाच्या फुलांचा गुच्छ घेऊन येशील अशी माझी आशा आहे.”

“हूं! माझ्या हातात तो असेल, माझ्या थडग्यावर वाहण्याकरता त्याचा वापर केला जाणार नाही अशी अपेक्षा करते मी.” स्मित करत तोवाह उत्तरली.

सकाळचे दहा वाजले होते. पश्चिम बर्लिनवर आभाळ भरून आलेलं होतं. अशा वातावरणात, कॅफे वुल्फमधून, इव्हलिन हॉफमन बाहेर पडली. स्ट्रीसमानस्ट्रासी आणि अँनहाल्टस्ट्रासीच्या कोपऱ्यावरच्या एका बुक-स्टोअरपाशी थोडा वेळ थांबून बाहेरच्या मोकळ्या हवेत तिने दीर्घ श्वास घेतला. आता ती जे करत होती आणि नंतर जवळजवळ दुपारपर्यंत करणार होती - तो गेल्या बावीस वर्षांमधला तिचा नेहमीचा परिपाठ होता.

मात्र आज सकाळी कॅफे वुल्फमधून बाहेर पडल्यानंतर कॅफेच्या एका मोठ्या खिडकीच्या लखलखीत नि स्वच्छ काचेत आपलं प्रतिबिंब न्याहाळण्याकरता ती काही क्षण रेंगाळली होती. त्या काचेत तिला आपलं जे रूप दिसलं होतं ते पाहून तिला अजिबात खेद वाटला नव्हता. आता वयाच्या त्र्याहत्तराव्या वर्षी - तेविसाव्या वर्षातलं ते गोंडस गोड रूप दिसणार होतं थोडंच! आपल्या तरुण वयात ती अतिशय सुंदर, रूपवती होती. तिची उंची तेव्हा मध्यम होती. राखाडी रंगाचे मुलायम केस, सौष्ठवपूर्ण पण सडसडीत बांधा, अतिशय मोहक असं व्यक्तिमत्त्व होतं तिचं. आपल्या लांबसडक नि घाटदार पायांचा तिला विशेष अभिमान होता. उत्तम शिष्टाचार असलेली काहीशी अबोल अशी तरुणी होती ती. दुसरं महायुद्ध संपल्यानंतर प्रिय कायटलन-फील्ड मार्शल विल्हेम कायटलन - तिचं जे वर्णन दिलं होतं ते आठवून आजही ती सुखावत होती - “अत्यंत सडसडीत बांधा. अतिशय देखणं, लोभस रूप, विशेषतः तिचे पाय तर फारच नाजूक-नितळ नि सुंदर होते. कुणाचंही लक्ष आकृष्ट करून घेतील असे. तशी ती लाजरी-बुजरी नव्हती. पण काहीशी अबोल-मनस्वी अशी होती. फार फारच सुंदर व्यक्तिमत्त्व होतं ते...”

वस्तुतः ओटोब्रेकर या महान शिल्पकारासाठी तिने नग्नस्थित मॉडेलिंग केलेलं होतं. आपला सडसडीत पण सौष्ठवपूर्ण नि घाटदार नितळ देह तिने त्याच्यापुढे उघडा केला होता. आपलं गुलाबी गोरं उभार घेऊन, आपलं मादक रूप तिने त्याच्यासमोर त्याच्या शिल्पकलेसाठी अनावृत केलं होतं. खरं तर हॉलीवूडला जाऊन एक सिनेतारका बनावची तिची इच्छा होती. खूप खूप जुनी गोष्ट होती ती...नाही जमलं ते. पण हरकत नाही! आज वयाच्या त्र्याहत्तराव्या वर्षीदेखील आपला बांधा खूप चांगला आहे. आता कालमानानं आपण किंचित वाकलो आहोत. फार नाही, अगदी किंचित... पण आपला देह अजूनही पुष्कळ सडसडीत आहे, आकर्षक आहे...तिच्या मनात आलं. तिचे केस आता करड्या रंगानं रंगवलेले होते. चेहऱ्यावर बारीकसारीक सुरकुत्या होत्या. पण तिच्या वयाच्या मानानं, त्या काहीच नव्हत्या. तिचं मन आणि स्मरणशक्ती अद्यापही पूर्वीइतकीच तल्लख नि तीक्ष्ण होती. फक्त तिचं चालणं थोडं मंदावलं होतं. हा मात्र वयाचा परिणाम होता. हल्ली ती तोलून-मापून चालत असे. चालताना तिला थोडी धापही लागत असे... चालायचंच! तर आता नेहमीचा परिपाठ!

कोपऱ्यावर थांबून मोकळ्या हवेत थोडा वेळ दीर्घ श्वास घेतल्यानंतर इव्हलिन हॉफमन तिथून हलली. फूटपाथवरून चालत एका बेकरी स्टोअरपाशी ती पोहोचली. तिथं तिने केकस् विकत घेतले. आकर्षक रिबीनीनं बांधलेलं केक्सचं खोकं घेऊन ती त्या स्टोअरमधून बाहेर पडली. नंतर मग रस्ता ओलांडून आस्कनिशर प्लात्झ विभागाच्या दिशेनं ती हळूहळू चालू लागली. एका हातात पर्स नि दुसऱ्या हातात केक्सचं खोकं घेऊन ती रमतगमत निघाली. वाटेत शॉनबर्गर स्ट्रासी विभागातल्या वृत्तपत्रांच्या एका दुकानातून ‘बर्लिनर मॉर्गनपोस्ट’ हे वृत्तपत्र विकत घेण्यासाठी ती थोडं थांबली. पण ते न मिळाल्यामुळे ‘बर्लिनर झायटंग’ हे दुसरं वृत्तपत्र तिने विकत घेतलं. नंतर मग तिथून जवळच असलेल्या बसस्टॉपकडे जात तिथे थांबून २९ नंबरच्या बसची वाट ती पाहू लागली. बसने आणखी वीस मिनिटांनंतर ती कुफुरस्टेनडाम विभागात पोहोचणार होती.

बसमधे बसल्यानंतर घेतलेलं वर्तमानपत्र ती चाळू लागली. अमेरिकेच्या अध्यक्षांनी आणखी बरीचशी क्षेपणास्त्रं पश्चिम जर्मनीला पाठवलेली असून ती सोवियत रशियावर रोखली जाणार आहेत अशी ठळक मथळ्यांतली बातमी वाचून इव्हलिनला समाधान वाटलं. कारण अमेरिकेनंपेक्षा रशियनांविषयी तिला जास्त तिटकारा वाटत असे. वृत्तपत्राची पानं उलटून ती इतर बातम्या वाचू लागली. वाचता वाचता एका बातमीनं अचानक तिचं लक्ष वेधलं. लंडनची ती बातमी अशी होती.

“रायन अँड मॅक्सवेल या एका ब्रिटिश प्रकाशन संस्थेनं अँडॉल्फ हिटलरवरल्या आपल्या बहुचर्चित चरित्रग्रंथाचं ‘हेर् हिटलर’चं काम पुढे चालू ठेवून तो प्रकाशित करण्याचं घोषित केलं आहे. डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट आणि त्यांची कन्या एमिली अँशक्रॉफ्ट या ऑक्सफर्डच्या इतिहासतज्ज्ञांनी या ग्रंथाच्या लेखनाचं काम हाती घेतलेलं होतं. या ग्रंथाचं काम पूर्ण होत आलेलं असताना हिटलरच्या बर्लिनमधल्या अंतिम दिवसांविषयी काही प्रश्न नि साशंकता निर्माण झाल्यामुळे त्याबद्दल अधिक संशोधन करण्याकरता डॉ. अँशक्रॉफ्ट पश्चिम बर्लिनला आलेले होते. पण तिथे दुर्दैवानं त्यांना अतिशय भीषण असा ट्रक अपघात झाला नि त्यातच त्यांचा अंत झाला. त्यांच्या अकाली निधनानं त्यांचा ग्रंथ अपूर्ण राहण्याची शक्यता निर्माण झाली होती. तथापि त्यांची कन्या एमिली अँशक्रॉफ्ट हिने आपल्या वडिलांचं अपुरं राहिलेलं काम पुढे चालू ठेवून पूर्ण करण्याचं मान्य केलं आहे असं या ब्रिटिश प्रकाशन संस्थेनं जाहीर केलं आहे. या ग्रंथाच्या संयुक्त लेखनाचं काम गेली पाच वर्षं चालू आहे...”

ती बातमी वाचल्यानंतर इव्हलिननं चिडून रागानंच पेपर मिटला, त्याची घडी घातली आणि तो आपल्या पर्समध्ये ठेवून दिला. ती बातमी वाचल्यानं ती अस्वस्थ बनली होती नि पुढला पेपर वाचण्याचा तिचा मूडच गेला होता.

कु’डाम बसस्टॉपवर ती बसमधून उतरली आणि हळूहळू चालत नीसबेक्स्ट्रासी विभागातल्या एका सहा मजली इमारतीपाशी पोहोचली. या इमारतीच्या तिसऱ्या मजलवरल्या एका प्रशस्त नि आधुनिक अपार्टमेंटमध्ये तिचे अत्यंत निकटचे नातेवाईक राहात होते. तिची आवडती क्लारा फीबिग् आणि तिचा पती फ्रान्झ फीबिग् यांची ती अपार्टमेंट होती. क्लारा अँडव्हर्टायझिंग फर्मसाठी पार्टटाईम काम करत असे - आर्टिस्ट म्हणून. तिचा पती चार्लोटनबर्ग विभागातल्या एका शाळेत शिक्षक होता. आधुनिक इतिहास हा विषय तो शिकवत असे. क्लाराची वृद्ध नि अपंग आई लीस्त पण तिच्याजवळच राहात असे. ती बहुतांश नेहमी चाकांच्या खुर्चींमधेच असे. चांगले दिवस होते तेव्हा हीच लीस्त इव्हलिन हॉफमनची मेड होती. ती इव्हलिनपेक्षा तीन वर्षांनी लहान होती आणि तिच्या दूरच्या नात्यातली होती. आपली मुलगी आणि जावयाला लीस्तनंच ती महागडी अपार्टमेंट विकत घेऊन दिली होती.

या कुटुंबाची साप्ताहिक भेट घ्यायला, त्यांच्याबरोबर चहापान आणि गप्पा करायला इव्हलिन नेहमीच फार उत्सुक असे. कारण या कुटुंबातले लोक म्हणजे तिचे अत्यंत जवळचे असे एकमेव आस होते. तेवढं एकच जवळचं असं कुटुंब उरलं होतं तिला. या कुटुंबाला भेटायला जाताना तिला नेहमी कसा आनंद वाटत असे. पण आज मात्र बसमधून उतरल्यापासून तिचा मूड बिघडला होता. त्या इमारतीच्या तिसऱ्या मजल्यावरल्या त्या अपार्टमेंटमध्ये प्रवेश करीपर्यंत ती खिन्नपणे आपल्या विचारातच बुडाली होती.

मात्र त्या अपार्टमेंटमधलं वातावरण आज कसल्यातरी आनंदानं भरून गेलेलं होतं. कसल्यातरी अवर्णनीय आनंदानं. फ्रान्झ आपल्या शाळेतल्या नोकरीवर गेलेला होता. पण आकर्षक सुंदर क्लारा आणि लीस्ल घरातच होत्या. इव्हलिननं त्या घरात प्रवेश केला त्याबरोबर धावतच येऊन क्लारा तिला बिलगली. तिच्या आणि चाकांच्या खुर्चीत बसलेल्या लीस्लच्या डोळ्यांतून आनंद नुसता ओसंडत होता. काहीतरी गोड गुपित, कसलीतरी आनंदाची बातमी त्यांना सांगायची होती जणू.

“अगं! तुझ्या इव्हलिनमावशीला ती गोड बातमी सांग तरी.” रुद्ध कंठानं चाकांच्या खुर्चीत बसलेली लीस्ल म्हणाली.

इव्हलिनचे खांदे पकडून क्लारानं तिला आपल्या समोर धरलं आणि रंद स्मित करत ती म्हणाली, “मावशी!... मावशी!... मला... मला दिवस गेलेयत.”

ती बातमी ऐकून इव्हलिननं आपल्या त्या भाचीला प्रेमानं अधिक जवळ घेतलं आणि तिचे मुके घेत आनंदानं भरल्या आवाजात ती पुटपुटली, “तुला दिवस गेले! अखेर देवानं कृपा केली म्हणायची!...”

क्लाराचं लग्न उशिरा म्हणजे तिच्या तिसाव्या वर्षी झालं होतं. त्यानंतर पाच वर्ष उलटून गेली होती तरी तिला मूल होण्याचं काही चिन्ह दिसत नव्हतं! आणखी काही काळ उलटला तर मग ती गोष्ट अशक्य होऊन बसणार होती! त्यामुळे अलीकडे अलीकडे इव्हलिननं, त्याबद्दल आशाच सोडून दिली होती. पण आता वयाच्या पस्तिशीला क्लाराला दिवस गेले होते. ती गरोदर राहिली होती. दीड महिना उलटून गेला होता. तिची प्रकृती छान बेश् होती. सगळं काही आलबेल होतं.

क्लारा - त्यांच्याकरता चहाची तयारी करू लागली. इव्हलिननं तिला आठवड्याची भेट - केकची बॉक्स दिली. जर आपल्याला ही आनंदाची बातमी अगोदर कळली असती तर आपण दुसरी काहीतरी छानदार आणि स्मरणात राहिल अशी भेटवस्तू आणली असती - तिच्या मनात आलं. पण दुसऱ्याच क्षणी क्लारा आणि फ्रान्झ या दोघांकरता उंची आणि महागड्या भेटवस्तू आपण का आणत नाही याची तिला आठवण झाली. त्या दोघांच्या लग्नाच्या पहिल्या वाढदिवसाच्या प्रसंगी आपल्याजवळची एक अत्यंत अमूल्य अशी भेट तिनं त्यांना दिली होती. पण तिचा अवेर केला गेला होता. आपल्या खाजगी संग्रहातली एक अत्यंत दुर्मिळ अशी चीज, एक अमूल्य असा वारसाच तिनं भेट म्हणून दिला होता. ते होतं एक भव्य असं पेंटिंग. एका सुंदर अशा शासकीय इमारतीचं चित्र त्यावर काढलेलं होतं. क्लाराला ते पेंटिंग आवडलं होतं. पण फ्रान्झनं आपली नापसंती अशा शब्दात व्यक्त केली होती, “चित्र तसं छान आहे. पण यात कसलीतरी भीतिदायक झाक आहे. यातली इमारत पाहून मला त्या भयानक थर्ड राईशमधल्या चित्रांची आठवण होते, खैर! इव्हलिन मावशी, या भेटीबद्दल थॅक्स!”

त्यानंतर इव्हलिन जेव्हा पुन्हा त्या घरी गेली होती तेव्हा आपण दिलेलं ते पेंटिंग लिव्हिंग रूममध्ये किंवा डायनिंग रूममध्ये लावलेलं नसून लीस्लच्या सर्वात पाठीमागल्या बेडरूममध्ये लावलेलं आहे असं तिच्या ध्यानात आलं होतं. आणि तेव्हापासून इव्हलिननं अमूल्य भेटवस्तू आणणं बंद केलं होतं. त्यानंतर चॉकलेटस्, पेस्ट्रीज किंवा सेंटच्या बाटल्या असल्याच वस्तू ती आणत असे.

आज तिनं केक पेस्ट्रीज आणल्या होत्या. चहाचे प्याले भरल्यानंतर क्लारानं त्या बशीतून सगळ्यांना वाटल्या. आनंदात स्वतःशीच गुणगुणत ती आता इव्हलिनच्या समोर बसलेली होती. इव्हलिनची नजर तिच्यावर स्थिरावली. क्लाराचा आनंद ती स्वतःमध्ये सामावून घेऊ लागली. आपल्या उदरी रुजलेल्या अंकुराबद्दल क्लाराची सारखी बडबड चालली होती. मुलगा झाला तर काय नाव ठेवायचं? किंवा मुलगी झाली तर काय नाव ठेवायचं? याबद्दल आणि फ्रान्झला झालेल्या आनंदाबद्दल तिची अखंड बडबड चालली होती.

पुढल्या खेपी येताना बाळासाठी वापरतात तो पांढऱ्या शुभ्र मोज्यांचा एक छोटासा जोड आपण घेऊन येऊ. फ्रान्झ आणि क्लाराला ही भेट निश्चितच आवडेल - इव्हलिनच्या मनात आलं.

चहा, खाणं आणि गप्पा उरकल्या. भिंतीवरल्या घड्याळाकडे इव्हलिनची नजर गेली. पावणेबारा वाजले होते. क्लारा आणि लीस्ल यांच्या सहवासात वेळ कुठे गेला होता ते कळलं नव्हतं. ठीक बारा वाजता वुल्फगॅंग शिड्ट याच्याबरोबर नेहमीच्या रेस्टॉरंटमध्ये तिला लंच घ्यायचं होतं नि त्याची साप्ताहिक भेट घ्यायची होती. हा परिपाठ पण गेल्या कैक वर्षांपासूनचा होता.

क्लारा आणि लीस्लचा निरोप घेऊन ती त्या इमारतीतून बाहेर पडली. हळूहळू चालत ती पुन्हा कु’डाम परिसरात पोचली आणि एका चौकात वळून मॅपिस रेस्टॉरंटपाशी पोहोचली. शिड्ट तिथे अगोदरच येऊन पोहोचलेला आहे हे तिला कळलं. कारण त्याची काळी मर्सिडीझ पोलीस गाडी पार्किंगच्या खास राखीव जागेत उभी होती, नि तिचा शोफर स्टिअरिंग व्हीलपाठी डुलक्या घेत होता. वुल्फगॅंग शिड्ट हा बर्लिनचा ‘चीफ ऑफ पोलीस’ होता. शिड्टसारखा एक उच्चपदस्थ नि शक्तिमान पोलीस अधिकारी आपला खास जवळचा नि विश्वासू असा जुना मित्र आहे याची जाणीव होऊन इव्हलिनला पुन्हा एकदा मनापासून बरं वाटलं. आधुनिक जगात असला चांगला मित्र असणं म्हणजे परमभाग्यच होतं.

वास्तविक शिड्टनं खूप खालच्या हुद्यापासून आपल्या पोलीस खात्यातल्या करिअरची सुरुवात केली होती. आणि पुढे आपली मेहनत आणि कौशल्य यांच्या बळावर तो या थोर हुद्यापर्यंत पोहोचला होता. ‘शूट्सटाफेल’ या पराजित जर्मन पोलीस दलातून परांगदा झाल्यानंतर - दुसरं महायुद्ध संपल्यावर - शिड्ट आपल्या मूलग्रामी बर्लिनला परतला होता. पोलीस खात्यातल्या नोकरीकरता त्यानं अर्ज केला होता. पश्चिम जर्मनीच्या नव्या प्रजासत्ताक राज्यामध्ये नोकऱ्या देताना उमेदवारांची काळजीपूर्वक नि कसून छाननी केली जात होती. परंतु एक माजी एस् एस् पोलीस म्हणून आणि दीर्घ काळापासूनचा एक नाझी-विरोधक म्हणून शिड्टची परिचयपत्रं सर्वात प्रभावी ठरली. १९४४ साली स्ट्रेनबर्गमध्ये बाँबस्फोटाद्वारे हिटलरची हत्या करण्याचा जो कट कौंट व्हॉन स्टाफेनबर्गनं रचला होता त्या कटामध्ये वुल्फगॅंग शिड्ट देखील सामील होता. पण कटवाल्यांना नंतर दिल्या गेलेल्या मृत्युदंडाच्या शिक्षेमधून मोठ्या शिताफीनं त्यानं आपला बचाव करून घेतला होता. हत्येचा कट रचणाऱ्या कटवाल्यांसाठी नाझींनी लावलेल्या सापळ्यामधून तो हातोहात निसटला होता आणि नंतर नाझी-विरोधी ‘हीरो’ म्हणून प्रसिद्ध झाला होता. अन् केवळ या कारणावरूनच नंतर बर्लिनलच्या पोलीस खात्यात - नव्या लोकशाही जर्मन राज्यात - त्याला नोकरी मिळाली होती. तिथं आपल्या कर्तृत्वानं तो वर चढत गेला होता आणि दहा वर्षांपूर्वी ‘चीफ ऑफ पोलीस’ झाला होता आणि अजूनही त्याच पदावर होता. क्लारा आणि दूरच्या नात्यातली बहीण लीस्ल यांच्याव्यतिरिक्त बाहेरच्या जगात शिड्ट हाच इव्हलिनचा असा एकमेव मित्र होता की ज्याच्यावर ती पूर्णपणे विसंबून राहू शकत होती.

काचेची दर्शनी भव्य भिंत असलेल्या मॅपिस रेस्टॉरंटच्या प्रवेशद्वारातून आत शिरून इव्हलिन रेस्टॉरंटच्या अंतर्भागात पोहोचली. पाठीला गुबगुबीत फोमच्या गाद्या आणि

त्यावर करड्या रंगाची बटण असलेल्या सुंदर लेदर खुर्च्या आणि गुळगुळीत पृष्ठभागांची टेबल यांच्या रांगांमधून चालत अगदी शेवटच्या टोकाला असलेल्या कोपऱ्यातल्या एका राखीव टेबलापाशी इव्हलिन पोहोचली. एक नेहमीचा ग्राहक आणि पोलीसप्रमुख म्हणून हॉटेलची मॅनेजमेंट हे कोपऱ्यातलं निवांत टेबल खास मानानं शिमड्टसाठी राखून ठेवत असे.

इव्हलिनला पाहताच चीफ वुल्फगॅंग शिमड्ट एखाद्या मस्त गजराजाच्या ऐटीन उठून उभा राहिला. त्याचा देह आडमाप होता. त्याच्या डोक्याला टक्कल होतं नि पोट सुटलेलं होतं. आता तो आपल्या पोलिसी युनिफॉर्ममध्ये नव्हता, तर त्यानं अंगात गर्द निळा सूट घातलेला होता. इव्हलिन त्याच्या विरुद्ध बाजूला असलेल्या खुर्चीवर बसली तशी तो पण आपल्या खुर्चीत बसला.

“तू ऑर्डर दिलीयस्?” इव्हलिननं त्याला विचारलं.

“हो, केव्हाच दिलीय.” तो उत्तरला.

“हं! बोल, कसा काय आहेस तू वुल्फगॅंग?” तिनं विचारलं.

“कधीही नव्हतो इतका उत्तम.” तो उत्तरला, आणि तू इफ्फी, तू कशी काय आहेस?” तिला तिच्या या खास जुन्या टोपणनावानं संबोधण्याची प्राज्ञा करणारा आता तोच एकमेव हयात माणूस होता. आणि तिला देखील ते आवडे, त्यात आपुलकी वाटे.

“आजची सकाळ मोठी खास ठरलीय. तुला एक मोठी आनंदाची बातमी सांगायचीय. क्लारा गरोदर राहिलीय.” ती त्याला म्हणाली.

त्याबरेबर रंद स्मित करत त्यानं तिचे हात धरले आणि तो तिला म्हणाला, “अभिर्नंदन! या गोष्टीमुळे तुला किती आनंद झाला असेल याची मी कल्पना करू शकतो इफ्फी!”

“माझी सगळ्यात मोठी मनोकामना पूर्ण झाली.” ती म्हणाली.

“चला! म्हणजे आता तू आजी होणार तर एकूण.” शिमड्ट म्हणाला.

“मी मावशी-आजी होणार!” त्याचं वाक्य दुरुस्त करत ती म्हणाली.

“अं...? हो... तसं म्हण हवं तर.” तो म्हणाला.

“तसं म्हणणंच सयुक्तिक ठरेल, उत्तम ठरेल हे तुला ठाऊक आहे, हो ना वुल्फगॅंग?” ती म्हणाली.

“हो.” मान हलवत तो म्हणाला.

वेटर खाद्यपदार्थांच्या डिशेसू घेऊन आला तशी ती दोघं गप्प झाली. वेटरनं शिमड्टसमोर रोलड बीफ स्टेक आणि उकडलेल्या बटाट्यांच्या डिशेस ठेवल्या; इव्हलिनसमोर मिक्ससॅलड, स्ट्रॅबलड अंडी आणि बेकन आणि बन्सच्या डिशेसू ठेवल्या आणि तो निघून गेला.

मग दोघांनीही पुढ्यातल्या पदार्थांचा आस्वाद घेण्यास सुरुवात केली. खाता खाता शिमड्टनं तिला विचारलं, “आजचा पेपर तू वाचलास?”

“म्हणजे लंडनमध्ये प्रसिद्ध होणाऱ्या हिटलरच्या चरित्राबद्दलच्या त्या बातमीबद्दलच तुला म्हणायचं आहे ना? वाचलीय मी ती. डॉ. अँशक्रॉफ्टची मुलगी ते पुस्तक पुढे पूर्ण करणार आहे हेसुद्धा वाचलं मी. त्यात आश्चर्य वाटण्याजोगं काय आहे? ती किंवा दुसरं कुणीतरी हे करणारच.”

शिमड्टनं तिच्या चेहऱ्याचं निरीक्षण केलं आणि तो म्हणाला, “ही ती ताजी बातमी नाहीये इफ्फी! ताजी बातमी अशी आहे की एमिली अँशक्रॉफ्ट लवकरच बर्लिनला येणार आहे. ती केम्पिन्स्कीमध्ये उतरणार आहे. पण बर्लिनला ही तिची साधी भेट नाहीये. ती इथे कशाकरता येणार आहे ठाऊक आहे? अर्थातच, फ्यूअर युद्धानंतर जिवंत होता का आणि असलाच तर नंतर त्याचा अंत नेमका कुठे आणि खरोखर केव्हा झाला हे शोधून काढण्याकरता ती इथे येणार आहे. मला ठाऊक आहे हे.”

त्याचं बोलणं ऐकल्यानंतर काही क्षण थांबून तिनं मान हलवली आणि अस्फुट स्वराने ती म्हणाली, “किती मूर्खपणा आहे हा तिचा?”

नंतर दोघांनीही शांतपणं आपलं लंच घेतलं. जेवण संपेपर्यंत त्या विषयावर दोघांही काही बोलली नाहीत. जेवण संपल्यानंतर एकमेकांचा निरोप घेण्यासाठी ती दोघं उठली तेव्हा इव्हलिन हलक्या आवाजात पुटपुटली, “एमिली अँशक्रॉफ्ट! इथे येऊन ती काय खणून काढते हे पाहणं मला वाटतं इंटरेस्टिंग ठरेल.”

त्यावर शिमड्टनं रंद स्मित केलं आणि तो म्हणाला, “एवढं मनाला लावून घेऊ नकोस इफ्फी! ही तरुण पोरगी कुणाकुणाला भेटेल आणि कशाबद्दल चौकशी करेल, काय काय बोलेल ते सर्व काही आपल्याला कळेल. तेव्हा हे सगळं तू माझ्या हातांत सोपव. माझ्यावर भरवसा ठेव आणि अगदी निर्धास्त राहा.”

इव्हलिननं त्याचा हात धरून दाबला आणि भावनाविवश होऊन ती त्याला म्हणाली, “होय वुल्फगॅंग! तूच तर माझा खरा मित्र आहेस आता.”

त्याचा निरोप घेऊन ती रेस्टॉरंटमधून बाहेर पडली.

त्यानंतर अर्ध्या तासानं आस्कनिशर प्लाट्झ विभागात एका बसमधून ती उतरली. तिनं रस्ता ओलांडला. कोपऱ्यावरल्या पुस्तकांच्या दुकानावरून ती वळली आणि मग कॅफे वुल्फमध्ये तिनं प्रवेश केला.

कॅफेमधली जवळजवळ सगळी टेबलं रिकामीच होती. डाव्या हाताला असलेल्या बारपाशी एक तरुण पोरगी विकत घेतलेल्या हॅमसॅंडविचेसचे पैसे देत होती. कॅफेच्या प्रमुख हॉलमधून हळूहळू चालत इव्हलिन हॉलच्या विरुद्ध टोकाला पोहोचली. तिथं असलेलं एक झुलतं दार लोटून ती त्याच्या पलीकडे असलेल्या किचनमध्ये पोहोचली. किचनच्या विरुद्ध टोकास एक पॅसेज होता. त्या पॅसेजमधून चालत ती पुढे निघाली. बाजूची एक बोळकांडी सोडून ती तशीच पुढे चालत राहिली आणि त्या पॅसेजच्या पार शेवटच्या टोकाला पोहोचली. तिथं एक बंद दार होतं नि आचाऱ्याच्या पांढऱ्या पोशाखातले दोन रक्षक त्या दारापाशी पहारा देत उभे होते. त्यांच्यातला वयस्कर रक्षक तिच्या ओळखीचा होता. दुसरा तरुण रक्षक मात्र तिच्या परिचयाचा नव्हता. पुढे होत त्या दारापाशी जात इव्हलिननं त्या दोघांकडे पाहून स्मित केलं. ती त्या दाराच्या दिशेनं येताच त्या दोघांमधला तरुण रक्षक एकदम पुढे झाला. आपला हात आडवा करून तिला अटकव करण्याचा प्रयत्न तो करणार इतक्यात त्याच्या वयस्कर साथीदारानं त्याला मागे ओढलं आणि आदरानं मान लववून तिला पुढे जाऊ दिलं. त्या दोघांजवळून पुढे जात तिनं ते बंद दार उघडलं. त्या दारापलीकडे जमिनीखालच्या तळधराकडे जाणारा एक जिना होता. त्या जिऱ्याच्या पायऱ्या उतरत, पाठचं दार लोटत ती अदृश्य झाली.

ते पाहून तो तरुण रक्षक आपल्या वयस्क साथीदाराला म्हणाला, “पण तिनं आपलं ओळखपत्र दाखवलं नाही.”

त्यावर नकारार्थी मान हलवत तो वयस्क रक्षक त्याला म्हणाला, “तू इथे नव्यानं आला आहेस हॅन्स. दक्षिण अमेरिकेहून नुकत्याच आलेल्या शेवटल्या बँचमधून तू इथे आलास. हो ना?”

“हो! पण इथे पहारा देत असताना, इथून आत जाणाऱ्या प्रत्येकानं आपलं ओळखपत्र दाखवलंच पाहिजे अशी सक्त सूचना मला देण्यात आली होती.” तो तरुण रक्षक कुरकुरला.

“हो. पण तिच्याखेरीज! हा नियम तिला लागू नाही.”

“का? का नाही? कोण आहे ती?”

त्यावर वयस्क रक्षकानं स्मित केलं आणि तो म्हणाला, “वेल! तिच्या पाठीवर ती ‘मेरी विडो-आनंदी विधवा’ या टोपणनावानं नेहमी ओळखली जात असे.”

“मेरी विडो? - आनंदी विधवा? म्हणजे?”

“याचा अर्थ असा की जुन्या काळी तिचा प्रियकर क्वचित काळच तिच्याजवळ राहात असे. एरवी सदैव ती एकटीच असे. म्हणून हे विचित्र टोपणनाव तिला पडलं.”

“पण मग तिचं खरं नाव काय?”

हा प्रश्न ऐकून तो वयस्क रक्षक त्या तरुण रक्षकाच्या अगदी निकट होत झुकला आणि आतल्या आवाजात म्हणाला, “अरे वेड्या! तू आता जिला पाहिलंस ती इव्हा ब्राऊन होती! जास्त अचूक सांगायचं झालं तर फ्राऊ इव्हा ब्राऊन हिटलर... होय दोस्त! असा आश्चर्यानं पाहू नकोस. तिसऱ्या राईशच्या या राज्यामध्ये तुझं स्वागत असो!”

ब्रिस्टॉल हॉटेल केम्पिन्स्कीच्या रजिस्टरमध्ये एमिली अश्रॉफ्टन सही केल्यानंतर तिथल्या क्लार्कनं तिला लिफ्टनं तिसऱ्या मजल्यावर नेलं आणि २२९ नंबरची तिची सूट तिला दाखवली.

ती सूट उत्कृष्टच होती. एक आटोपशीर सिटिंग रूम - जी एमिलीच्या कामाच्या दृष्टीनं सोयीस्कर होती. तिला जोडून डबलबेड असलेली एक मोठी बेडरूम आणि तिला जोडूनच असलेली चकचकीत टाईल्सची टॉयलेट बाथरूम. सिटिंगरूमधे एक टी.व्ही. सेट होता. आणि त्याच्यावर मद्याच्या तीन बाटल्या. स्कॉच्, व्होडका, पिक ट्रॅव्हल वाईन, मद्याचे चषक, नॅपकिन्स, बर्फाचे तुकडे असलेली छोटीशी बकेट इत्यादी साहित्य होतं. तिथल्या कॉफी टेबलावर हॉटेलकडून मिळणाऱ्या सगळ्या सुविधांची माहिती देणारी छोटीशी पुस्तिका होती.

सूटमधलं वातावरण एमिलीला एकदम आवडलं. कॉफीटेबलावरली पुस्तिका एमिलीनं उचलली तेव्हा तिच्याखाली तिला एक टेलिफोन संदेश आढळला. तो तिच्याकरता होता. तिने त्यावरून नजर फिरवली तेव्हा ‘बर्लिनर मॉर्गनपोस्ट’चा रिपोर्टर पीटर निट्झ याच्याकडून तो आला आहे हे तिला कळलं. पीटर निट्झ - म्हणजे ज्यानं तिच्या वडिलांना झालेला अपघात प्रत्यक्ष पाहिला होता. त्याच्या पत्राला उत्तर देऊन आपण बर्लिनला येत असल्याचं एमिलीनं त्याला कळवलं होतं. बर्लिनला येताच त्याची भेट घेण्यास आपण उत्सुक आहोत असं तिने पत्रात लिहिलं होतं. अन् त्याप्रमाणे दुपारी दोन वाजता तिला तो भेटायला येणार होता. त्यानं त्या दिवशी सकाळीच तो टेलिफोन संदेश तिच्याकरता हॉटेल केम्पिन्स्कीला धाडला होता.

तो यायला अजून अवकाश होता. त्या दरम्यान एमिलीला आंधोळ उरकून ताजंतवानं होता येणार होतं. तिच्या तीन बॅगा हॉटेलच्या अटेंडंटनं तिच्या खोलीत आणून ठेवल्या. त्यातली कपड्यांची बॅग उघडून तिच्यातले कपडे तिने खोलीतल्या कपाटात अडकवले. दुसरी सूटकेस तिने उघडली. तिच्यात तिची अंतर्वस्त्र आणि काही ब्लाऊज होते. तसंच एक छोटीशी प्रसाधन किटपण होती. तिसऱ्या सूटकेसमधे ‘हेर हिटलर’ या ग्रंथासाठी लागणारे काही संदर्भ ग्रंथ आणि काही फायली होत्या.

प्रसाधनांची छोटी किट घेऊन एमिली बाथरूममधे गेली. बाथरूमच्या चारही भिंतींना आरसे होते. एमिलीनं आपले कपडे उतरवण्यास सुरुवात केली. ती जेव्हा पूर्ण विवस्त्र झाली, तेव्हा तिथल्या आरशांमध्ये दिसणाऱ्या आपल्या अनावृत देहाच्या प्रतिबिंबांकडे तिचं लक्ष गेलं. तिचे मुलायम केस, हिरवेकंच डोळे, नाजूक नासिका आणि पातळ ओठ कुणाचंही लक्ष आकर्षून घेतील असे होते. तिची वक्षःस्थळं थोडी लहान होती. पण उन्नत, भरीव नि घाटदार होती. कंबर बारीक नि पोट सपाट होतं. नितंब डौलदार होते, मांड्या भरलेल्या होत्या आणि पाय लांब, सुंदर आकाराचे होते. आपलं अनावृत सौंदर्य न्याहाळल्यानंतर ती टबमधल्या उन पाण्यात शिरली. मग मनसोक्तपणे डुंबत ती आपल्या कामाबद्दल विचार करू लागली. पीटर निट्झ पासून कामाला सुरुवात करावी! वृत्तपत्राचा हा माणूस आपल्याला कदाचित काही माग देऊ शकेल. त्यानंतर हिटलर युद्धानंतरही जिवंत राहिला होता असं मत असणाऱ्या डॉक्टर मॅक्स थाएलची गाठ घ्यावी. आणि मग पूर्व जर्मनीचे प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांना भेटावं. त्यांच्याकडून फ्यूर बंकरच्या परिसराचं उत्खनन करण्याची परवानगी कदाचित आपल्याला मिळेल...!

आंधोळ उरकल्यानंतर बाथरूमच्या हँगवर असलेला सुती रोब घेऊन एमिलीनं अंग पुसलं. मऊ कप्पू असलेली आरामदायक ब्रा आणि मुलायम पँटी तिने आपल्या देहावर चढवली. त्यावर साधा पांढराशुभ्र ब्लाऊज आणि ठिपक्याठिपक्यांचा निळा स्कर्ट तिने घातला. सपाट तळाचे पंप-शू तिचं पायांत घातले. नंतर तिने आपला मेकअप उरकला. आवरून ती तयार झाली त्याच वेळी दारावरचा बडूर वाजला. पीटर निट्झनं आपली वेळ ठीक पाळली होती. दार उघडून तिने त्याला आत घेतलं.

विरळ काळे केस, बारीक पण पाणीदार डोळे, कोरीव मिशी, मध्यम बांधा असं त्याचं व्यक्तिमत्त्व होतं. त्याच ओठांमधे एक सिगारेट लटकत होती. सिटिंग रूमच्या मध्यभागी येऊन तो उभा राहिला. तिच्याकडे पाहून त्यानं स्मित केलं.

“मि. निट्झ, तुम्ही वक्तृशीरपणे आलात याबद्दल मला आनंद वाटतो. तुम्ही काही ड्रिंक घेणार?” सिटिंग रूममधल्या कोचावर बसत एमिलीनं त्याला विचारलं.

“अं? वेल - चालेल!”

“टी.व्ही.वर मद्याच्या काही बाटल्या आणि बर्फाची बकेट आहे. हवं ते घ्या.”

मोकळेपणानं पुढे होऊन त्यानं स्वतःसाठी एका प्याल्यात स्कॉच् ओतून घेतली आणि मागे वळून एमिली बसली होती, त्या कोचाच्या दुसऱ्या टोकाला जाऊन तो बसला.

“तुम्हाला प्रत्यक्ष भेटायची माझी इच्छा होती. तुम्ही मला पत्र पाठवलंत त्याबद्दल थॅक्स! माझ्या वडिलांना अपघात झाला नव्हता असं तुम्ही म्हणता. मग नेमकं काय झालं? ते जाणून घ्यायची माझी इच्छा आहे.” एमिली त्याला म्हणाली. त्यावर निट्झनं खांदे उडवले आणि तो म्हणाला, “तो अपघात होता का नव्हता हे सांगणं कठीण आहे. पण वेल - ती धडक मुद्दाम दिली गेली असं मला भासलं. तुम्ही बर्लिनच्या पोलिसांशी याबाबत काही बोललात?”

“शिमड्ट नावाच्या पोलीस प्रमुखाशी माझं बोलणं झालं. तो ट्रक कुठल्या बनावटीचा होता हे आपल्याला ठाऊक नसल्याचं पण आपण त्याचा तपास करत असल्याचं त्यानं मला सांगितलं. इथले पोलीस या बाबतीत काही करू शकतील असं मला वाटत नाही.” एमिली म्हणाली.

“ते करणारही नाहीत.” निट्झ तिच्याशी सहमत होत म्हणाला.

त्यावर आश्चर्य व्यक्त करत एमिली म्हणाली, “तो अपघात जर मुद्दाम घडवण्यात आला असेल तर मग तो कुणी केला? आणि का? माझ्या वडिलांच्या इथे फार थोड्या ओळखी होत्या. माझ्या माहितीप्रमाणे त्यांना कुणी शत्रू नव्हते.”

निट्झनं आपल्या हातातला प्याला हलवला. त्याबरोबर त्यातले बर्फाचे खडे किणकिणले. मद्याचा एक घोट घेत तो म्हणाला, “तुम्ही म्हणता ते बरोबर आहे. पण जोपर्यंत अडॉल्फ हिटलर जिवंत होता तोपर्यंत त्यांना कुणी शत्रू नव्हते असं म्हणणं चुकीचं ठरेल. अर्थात जेव्हा की तो मेलाय असंही गृहीत धरलं जातं.”

“तो मेलाय असा लोकांचा विश्वास आहे?”

निट्झनं आपल्या पेल्यातलं उरलेलं मद्य संपवलं आणि पेला कॉफी टेबलावर ठेवत तो म्हणाला, “३० एप्रिल १९४५च्या दुपारी हिटलरनं आपल्या मस्तकावर गोळी झाडून घेऊन आणि इव्हा ब्राऊननं सायनाईड विष खाऊन आत्महत्या केली. त्या दिवसापासून त्याच्या मृत्यूबद्दल तर्कवितर्क लढवले जातायत. हिटलर एका पाणबुडीतून बहुधा जपानला पळाला असा खुद्द जोसेफ स्टॅलिनचा विश्वास होता. हिटलर निसटला असावा असं मत जनरल आयसेन-हॉवर यांनीदेखील व्यक्त केलं होतं. हिटलरच्या तोतयाचे-डमीचे अवशेष चॅन्सेलरीच्या बागेत पुरले गेले असं ब्रिटिश गुप्तवार्ताखात्याचं म्हणणं होतं. फ्यूर बंकरजवळच्या एका खड्ड्यामधून रशियनांनी हिटलरचे अवशेष, जळालेली हाडं, कवटी आणि जबड्याचं हाड उकळून काढले. पण त्यांच्या अस्सलपणाबद्दल ते लोकही साशंक आहेत. या सर्व गोष्टी तुम्हाला माहीतच आहेत मिस

अॅशक्रॉफ्ट.”

“मला फक्त एकच गोष्ट ठाऊक आहे.” एमिली म्हणाली, “न्यूयॉर्कमध्ये हिटलरवर खटला भरला जाऊ शकला नव्हता. पण १९४७ साली त्याच्या इस्टेटीची विल्हेवाट लावण्यासाठी अॅबसिनियामधे एका म्युनिक डी-नाझी-फिकेशन कोर्टाद्वारे त्याची चौकशी केली गेली होती. बेचाळीस साक्षीदारांनी हिटलरच्या मृत्यूबद्दल साक्षी दिल्या. पुढे १९५६ साली बव्हेरियन न्यायशासनानं त्याबद्दलचा निष्कर्ष जाहीर केला. “३० एप्रिल १९४५ या दिवशी राईश चॅन्सलरीतल्या फ्यूर बंकरमध्ये हिटलरनं आपल्या उजव्या कानशिलावर गोळी झाडून घेतली आणि आपल्या आयुष्याचा शेवट केला याबद्दल आता तिळमात्रदेखील संदेह उरला नाही.”

“अगदी बरोबर.” निट्झ म्हणाला.

“मग मला आता असं सांगा मि. निट्झ, की त्यानंतरही हिटलर जिवंत राहिला असावा नि तो गुप्तपणे निसटला असावा असं तुम्हाला वाटतं?”

“नाही. तो निसटला असेल असं मला वाटत नाही.” निट्झ तात्काळ म्हणाला,

“पण तुमच्या वडिलांना मात्र निश्चितपणे तसं वाटत होतं. त्याच्या मृत्यूपूर्वी त्यांनी घेतलेल्या प्रेस कॉन्फरन्समध्ये त्यांनी तसं म्हटल्याचं मी स्वतः ऐकलं होतं. हिटलरच्या जबड्याचे अवशेष आणि दात रशियनांना मिळाले नव्हते असं सिद्ध करू शकणाऱ्या काहीतरी पुराव्याबद्दल तेव्हा ते बोलले होते. फ्यूर बंकर परिसराचं उत्खनन केल्यानंतरच आपल्याला त्याबद्दलचं सत्य कळेल असंही ते म्हणाले होते. त्यांना कशाचा तलास होता, तुम्हाला काही कल्पना आहे?”

“मला काही कल्पना नाही. हिटलरचा चरित्रग्रंथ आम्ही जवळजवळ संपवत आणला होता तेव्हाच बर्लिनहून माझ्या वडिलांना एक पत्र मिळालं. हिटलरच्या कुणातरी निकटवर्तीय माणसाचं ते पत्र होतं. हिटलरच्या मृत्यूबद्दल मान्य केली गेलेली हकीकत खोटी आहे असं त्यानं आपल्या पत्रात लिहिलं होतं. म्हणून या माणसाला भेटण्यासाठी माझे वडील बर्लिनला आले होते. मृत्यूच्या आदल्या रात्री माझ्या वडिलांनी मला ऑक्सफोर्डला फोन केला होता तेव्हा ते मोठ्या आनंदी मूडमध्ये होते. त्या खबऱ्यानं त्यांना कशाचा तरी शोध घेण्यासाठी चॅन्सलरी परिसरात उत्खनन करण्याचा सल्ला दिला होता. उत्खननासाठी आपण परवानगी मिळवल्याचं माझ्या वडीलांनी मला सांगितलं. प्रेस कॉन्फरन्स घेतल्याच्या दुसऱ्या दिवशी उत्खननाचं काम ते हाती घेणार होते.”

“त्यांचा तो खबऱ्या कोण ते सांगता?”

“अं! परवानगी मिळाल्याशिवाय मला त्याचं नाव सांगता येणार नाही.”

“ठीक आहे. पण त्यानं काय शोधण्यासाठी उत्खनन करण्याचा सल्ला तुमच्या वडीलांना दिला होता? सांगता?”

“मला ठाऊक नाही. कारण फोनवर त्याबद्दल सांगण्यासाठी माझ्या वडिलांनी मला नकार दिला होता. तेव्हा ते काय होतं याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न मी आता करणार आहे.” एमिली म्हणाली.

“मिस अॅशक्रॉफ्ट, या बाबतीत मी तुम्हाला एक सल्ला देऊ इच्छितो. तुमच्या या खबऱ्याला भेटण्यापूर्वी मी सांगतो त्या एका साक्षीदाराची भेट तुम्ही घेतलीत तर बरं होईल, असं मला वाटतं. हिटलरनं आत्महत्ये केली होती तेव्हा हा माणूस फ्यूर बंकरमध्ये होता. आणि हा माणूस इथं जवळपासच राहतो.”

“कोण आहे हा माणूस?” तल्लख होत एमिलीनं विचारलं.

“अर्नस्ट इ. व्होगेल. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांचे मृतदेह बंकरमधून बाहेर नेण्यात आले नि त्यांच्यावर अंत्यसंस्कार करण्यात आले तेव्हा हा माणूस फ्यूर बंकरमध्ये एक एस एस बॉडीगार्ड होता. दोन वर्षांपूर्वी एका लेखासाठी मी त्याची मुलाखत घेतली होती. त्या वेळी त्याला आठवणाऱ्या अनेक जुन्या हकीकती त्यानं मला सांगितल्या होत्या.”

“हा हेर व्होगेल अजून जिवंत आहे?”

“हो. त्याला तुम्ही अगोदर भेटावं असं मला वाटतं. त्याचा फोन नंबर आणि पत्ता माझ्या ऑफिसच्या डेस्कात आहे. मी ऑफिसात पोहोचल्याबरोबर फोन करून तुम्हाला तो कळवतो.”

“चालेल! फार बरं होईल मि. निट्झ.”

“एकदा का तुम्ही या व्होगेलची भेट घेतलीत की नंतर मग तुमच्या त्या खबऱ्याची तुम्ही गाठ घ्या. आणि मग दोघांच्याही हकीकतीचं मूल्यमापन करा.”

एमिली काही क्षण गप्प राहिली. मग जराशानं म्हणाली, “मि. निट्झ, तुम्हाला खरी वस्तुस्थिती सांगून टाकावी म्हणते. माझे वडील ज्याला भेटले त्या जर्मन खबऱ्याशी माझी मुलाखत ठरलेली नाहीये. तो जो हिटलरचा निकटवर्तीय होता. खरं म्हणजे त्यानं माझी भेट नाकारलीय.”

“भेट नाकारलीय? पण का? तुमच्या वडीलांना तर तो भेटला होता!”

“हो. माझ्या वडीलांच्या मृत्यूनंतर त्याला पत्र लिहून मी बर्लिनला येत असल्याचं कळवलं होतं. माझी भेट तो घेईल, तसंच माझ्या वडीलांना त्यानं जी काही माहिती नि सहकार्य दिलं होतं तसंच तो मलाही देईल अशी आशा मी माझ्या पत्रात व्यक्त केली होती. पण त्यानं एका ओळीतच माझ्या पत्राचं उत्तर दिलं- ‘या संदर्भात तुम्हाला किंवा अन्य कुणालाच भेटायची माझी इच्छा नाही.’ त्याच्यात अचानक हा बदल कसा काय झाला काही कळत नाही?”

त्यावर काही क्षण विचार करून निट्झ म्हणाला, “कदाचित तुमच्या वडीलांच्या संशयास्पद मृत्युमुळे घाबरून त्यानं आपलं तोंड बंद ठेवायचं ठरवलं असेल. सूड घेणाऱ्या नाझी माथेफिरूचं भय त्याला कदाचित वाटलं असेल. हो! तसले काही लोक अजून शिल्लक आहेत. युद्ध संपण्याच्या सुमाराला उदयाला आलेल्या त्यांच्या संघटनेबद्दल तुम्हाला माहिती असेलच मिस अॅशक्रॉफ्ट!”

एमिलीनं होकारार्थी मान हालवली आणि ती म्हणाली, “हो. त्या संघटनेचं नाव ‘एंट्रप्राईज वेअरवुल्फ.’ हिटलरनं ती स्थापन केली होती. गनिमी जर्मन सैनिकांच्या शिकवलेल्या टोळ्या तीत होत्या. नागरी पोशाखात हे गनिमी सैनिक फिरत. आणि शत्रूशी हातमिळवणी करणाऱ्या महत्त्वाच्या जर्मन व्यक्तींची हत्या करत.”

“बरोबर! हिटलरची प्रतिमा वाचवण्याचा प्रयत्न ते करत होते. तुमच्या या खबऱ्याला त्यांच्याबद्दल निश्चितच माहिती असेल. त्यांच्यापैकी एखादा येऊन आपल्याला ठार करेल अशी भीती त्याला वाटत असेल. आणि म्हणूनच तुम्हाला भेटायला त्यानं नकार दिला असेल.”

“वेल्! पण मी त्याचा पाठपुरावा करणार आहे.” एमिली निग्रहानं म्हणाली.

“पण त्याअगोदर आधी व्होगेलची भेट घ्या. त्याची हकीकत ऐकून घ्या. पण नाउमेद होऊ नका आणि मग व्होगेलकडून कळलेल्या माहितीचा गळासारखा उपयोग करून तुमच्या या खबऱ्याकडून त्याची गुप्त माहिती काढून घेण्याचा प्रयत्न करा. अशी युक्ती बऱ्याच वेळा उपयोगी पडते. नशिबानं तुम्हाला साथ दिली तर मग बंकरचा शोध घेण्याची

पुढली मोहीम हाती घ्या.” निघण्यासाठी उठून उभा राहात निट्झ तिला म्हणाला, “आणि तुम्हाला जर काही महत्त्वाच्या गोष्टी समजल्या तर त्या मला कळवायला विसरू नका. मला माझ्या क्षेत्रात त्यांचा फार उपयोग होऊ शकेल. अच्छा! गुडलक.”

“मला तुमचं विस्मरण होणार नाही.” उठत एमिली त्याला म्हणाली, “तुम्ही मला फार मोलाचं मार्गदर्शन केलं आहे. व्होगेलबद्दल माहिती देऊन तुम्ही माझं मोठं काम केलं आहे. याची परतफेड करीन मी.”

त्याला दारापर्यंत सोडायला एमिली गेली तेव्हा निरोप घेण्यापूर्वी थोडं थांबून निट्झ तिला म्हणाला, “आणखी एक सल्ला मी तुम्हाला देतो तो पक्का लक्षात असू द्या. जर या प्रकरणी तुम्ही पुढे जाणार असाल, फ्यूर बंकरच्या परिसरात उत्खनन करणार असाल तर तुमच्या वडीलांप्रमाणे ते लोकांमध्ये उघडपणे जाहीर करू नका. या बाबतीत कोणताही धोका पत्करू नका. धडक देऊन पळून जाणारे ड्रायव्हर्स आणि असले अपघात बर्लिनमध्ये नवे नाहीत. तेव्हा स्वतःची खूप काळजी घ्या. सत्य शोधून काढा. पण त्याबरोबरच आपला जीवही जपा.”

त्यानंतर पाऊण तासांनं एमिलीला निट्झचा फोन आला. त्यानं तिला व्होगेलचा फोन नंबर आणि पत्ता दिला अन् तो तिला म्हणाला, “व्होगेल हा एक एस एस सार्जंट आणि बंकरवर बारा तासांच्या शिफ्टवर असलेला ऑनर गार्ड होता. हिटलर मेला तेव्हा त्याचं वय चोवीस वर्षांचं होतं म्हणजेच आता तो चौसष्टीचा आहे. अखेरचे दहा दिवस जेव्हा हिटलर आपल्या बंकरमध्ये होता तेव्हा व्होगेल बंकरच्या प्रवेशद्वारावर रक्षक म्हणून कामाला होता. हिटलरच्या अंतिम काळात त्याच्या भूमिगत बंकरमध्ये व्होगेल बऱ्याच वेळा गेला होता. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांचा अंत्यसंस्कार ज्यांनी पाहिला त्यांच्यापैकी व्होगेल एक होता. ती सगळी हकीकत तो तुम्हाला सांगेलच. त्याची स्मरणशक्ती चांगली आहे. तो नेहमी आपल्या घरातच असतो. दुर्मिळ पुस्तकं मेल-ऑर्डरनं पाठवण्याचा त्याचा व्यवसाय आहे. आणि हो! त्याला कानांनी कमी ऐकू येतं. तुमची भेट तो घेईल. तुम्ही त्याला माझं नाव सांगितलं तरी हरकत नाही.”

“तुमचे आभार कसे मानावेत हेच मला समजत नाही मि. निट्झ.” एमिली त्याला म्हणाली.

त्यानंतर तिन्ही व्होगेलचा नंबर फिरवून त्याला फोन केला. पीटर निट्झचा उल्लेख करून आपली ओळख तिन्ही त्याला दिली आणि आपल्या कामाचा हेतू त्याला सांगितला. व्होगेलनं तिला भेटण्याची तयार दर्शवली आणि मुलाखतीसाठी तिला दुपारी चारची वेळ दिली.

पावणेचारच्या सुमाराला एमिली हॉटेलमधून बाहेर पडली. तिन्ही एक टॅक्सी केली आणि दहा मिनिटांनी डाहलमानस्ट्रासी विभागातल्या एका पाच मजली इमारतीपाशी ती पोहोचली. व्होगेलची अपार्टमेंट पहिल्या मजल्यावर होती. जिना चढून एमिली वर गेली आणि व्होगेलच्या दारावरली घंटी तिन्ही वाजवली. जराशा नं खुद्द व्होगेलनंच दार उघडलं. त्याला पाहून एमिलीला थोडं आश्चर्यच वाटलं. अगदी किरकोळ अंगयष्टीचा छोट्यासा माणूस होता ते. त्याचे केस पिकले होते. त्याच्या एका कानात श्रवणयंत्र बसवलेलं होतं. फ्यूर बंकरवरले सगळे एस एस रक्षक कसे धिप्पाड नि लड्डे पांडे असतील अशी एमिलीची कल्पना होती.

व्होगेलनं तिला आपल्या घरात नेलं. त्याच्या घरात जिकडे तिकडे मोठी रॅकस् दिसत होती नि त्यातून पुस्तकं भरलेली होती. एका जुन्या धर्तीच्या आरामखुर्चीत एमिली बसली. व्होगेल तिच्यासमोर एका झुलत्या खुर्चीत बसला. तिच्याकडे बघत त्यानं विचारलं, “हिटलरवर आणखी एक पुस्तक तुम्ही लिहिताय? आतापर्यंत बरीच लिहिली गेलीयत. त्याच्यावरल्या पुस्तकांचा कारखानाच निघालाय.”

“बरोबर आहे तुमचं म्हणणं.” एमिली त्याला म्हणाली, “पण माझ्या वडीलांनी आणि मी लिहिलेला हिटलरवरला हा चरित्रग्रंथ सर्वात परिपूर्ण असा असेल.” एमिलीनं आपली ब्रीफकेस आपल्या मांडीवर ठेवून उघडली आणि तिच्यातून एक कागद काढून त्याला देत ती म्हणाली, “या संदर्भात माझ्या वडिलांनी बर्लिनमध्ये ज्यांच्या मुलाखती घेतल्या त्या लोकांची ही यादी. मात्र या यादीत तुमचं नाव कसं नाही याबद्दल मला आश्चर्य वाटतं.”

तिचं बोलणं अधिक चांगलं ऐकू यावं म्हणून व्होगेल थोडा पुढे झुकला आणि म्हणाला, “पाच-सहा वर्षांपूर्वी मी कुणाला भेटू देत नसे. मुलाखती देत नसे. तुमच्या वडीलांनी बहुधा मला पत्र लिहिलंही असेल पण मी त्याला उत्तर दिलं नसेल. कारण माझे अनुभव स्वतःच लिहून काढायचे असा विचार मी केला होता. परंतु माझ्या हातून सफाईदार लेखन होणार नाही असं पुढे माझ्या निदर्शनाला आलं नि म्हणून मग अलीकडे मी मुलाखती देण्यास सुरुवात केली. अहो! शेवटी मी पडलो एक वाचक नि पुस्तक-विक्रेता. पुस्तकं विकण्याचा आमचा पिढीजात धंदाच आहे.”

“बरं! आपण हिटलरबद्दल बोलूया?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“हिटलरबद्दल? हो. एक गोष्ट सांगू. तसा तो एका दृष्टीनं महान होता. पण त्यानं केलेल्या दोन गोष्टी मला आवडल्या नाहीत. पहिली म्हणजे असंख्य ज्यूंचं हत्याकांड! माझ्या वडीलांचे अनेक ग्राहक ज्यू होते. फार चांगले आणि प्रामाणिक लोक होते ते. हिटलरनं रशियावर स्वारी केली ही मला न आवडलेली त्याची दुसरी बाब. तिथूनच त्याच्या घसरणीस सुरुवात झाली. पण त्यापूर्वी तो एक महान माणूस होता. तर त्याच्या मृत्यूबद्दल तुम्हाला अधिक माहिती हवी आहे?”

“त्याच्या अखेरच्या काळाबद्दल. विशेषतः त्याच्या अंतिम दोन-तीन दिवसांबद्दल.” एमिली उत्तरली. आपल्या ब्रीफकेसमधून तिन्ही एक नोट पॅड आणि पेन काढलं.

“ठीक आहे. मी जे जे काही पाहिलं आणि ऐकलं तेच नेमकं तुम्हाला सांगतो. एक मिनिट, माझं हे ऐकण्याचं यंत्र मला जरा नीट करू द्या.” आपल्या कानात बसवलेलं यंत्र नीट करत तो म्हणाला, “अगदी शेवटल्या दिवशी माझ्या कानांना प्रसाद मिळाला आणि मला कमी ऐकू येऊ लागलं. त्या अखेरच्या दिवशी रशियनांनी आमच्या चॅन्सलरीवर तुफानी बाँबवर्षाव केला होता. एका बाँबस्फोटानं तर मी चक्क फेकला गेलो होता. त्यानंच हे बहिरेपण आलं. त्यानंतर कित्येक दिवस माझ्या कानांत गडगडल्यासारखा आवाज येत होता.” कानातलं यंत्र हवं तसं बसवल्यानंतर तो म्हणाला, “हां! आता ऐका. हिटलरला आपला शेवट पाच दिवस अगोदरच कळून चुकला होता. रशियन सैन्यानं बर्लिनला वेढा घातला तेव्हा हिटलर आपल्या प्रमुख अंगरक्षकाला-हिन्ड्लर लॉजला म्हणाला होता, ‘शत्रूच्या हाती मी जिवंत सापडणार नाही. मी स्वतःला गोळी घालून घेईन. माझ्या मृत्यूनंतर माझा मृतदेह चॅन्सलरीच्या बागेत नेऊन जाळून टाका. त्यानंतर बंकरमधल्या माझ्या खासगी खोल्यांमधले माझे सगळे कागदपत्रं गोळा करून ते पण जाळून टाका.’ हिटलरचे हे शब्द मी स्वतः ऐकले होते. तुम्हाला त्याच्या अखेरच्या दोन दिवसांमधल्या घटनांबद्दल सविस्तर माहिती हवी आहे ना?”

“हो! शेवटल्या दोन दिवसांबद्दलच मला अधिक माहिती हवी आहे.”

“ठीक आहे. आपण २८ एप्रिल १९४५ या दिवसापासून सुरुवात करू. या दिवशी इव्हा ब्राऊनबरोबर लग्न करण्याची घोषणा हिटलरनं केली. त्याच्यावरलं आपलं प्रेम आणि निष्ठा व्यक्त करण्यासाठी बंकरमध्ये त्याच्याबरोबर आपणसुद्धा आत्महत्या करणार आहोत असं इव्हा ब्राऊननं जाहीर केलं. २९ एप्रिलला रात्री साडेबाराला त्यांचा औपचारिक विवाहसमारंभ पार पडला. जोसेफ गोबेल्स आणि मार्टिन बोरमान या दोघांनी त्यांच्या विवाहाच्या सर्टिफिकेटवर साक्षीदार म्हणून सहाय्य केल्या. त्या विवाहसमारंभाला आठ निमंत्रित हजर होते. नंतर मग मद्यपान आणि भोजनाचा एक लहानसा कार्यक्रम झाला. हिटलर आणि इव्हा या दोघांनीही मद्यपान केलं. त्या वेळी

हिटलर मध्येच एकदा म्हणाला, 'आता सारं काही संपलं आहे. मृत्यूनंच मला आता शांतता लाभेल. सगळ्यांनी मला धोका दिला, मला फसवलं. माझा विश्वासघात केला.' शेवटलं वाक्य तो गोअरिंग आणि हिमलरला उद्देशून म्हणाला होता. कारण अधिकाराविना त्यांनी शांततेच्या वाटाघाटी परस्पर चालवल्या होत्या."

एमिली आपल्या बोलण्याची टिपण घेते आहे हे पाहून व्होगेल काही क्षण थांबला आणि मग पुढे सांगू लागला.

"जमिनीखालच्या त्या बंकरमध्ये दिवस आणि रात्र दोन्ही गोष्टी सारख्याच होत्या. हिटलर बहुतांश रात्री काम करत असे नि दिवसा झोप घेत असे. लग्न होण्यापूर्वी संध्याकाळी आपल्या आवडत्या सेक्रेटरीला बोलावून घेऊन तिच्याकडून हिटलरनं आपली दोन मृत्युपत्रं लिहवून घेतली नि त्यावर सद्दा केल्या. मला वाटतं या सगळ्या गोष्टी तुम्हाला ठाऊकच असतील मिस अँशक्रॉफ्ट. हो ना?"

"बऱ्याचशा ठाऊक आहेत. तुम्ही पुढे आता जे काही सांगणार आहात तेच माझ्या दृष्टीनं फार महत्वाचं आहे. तेव्हा काही न गाळता सांगा हेर व्होगेल."

व्होगेल आपल्या झुलत्या खुर्चीत मागे रेलला आणि पुढे सांगू लागला. "२९ तारखेला सकाळी अकरा वाजता युद्धाविषयीची आपली शेवटली परिषद त्यानं घेतली. सगळी निरवानिरव केली. २९ एप्रिलच्या रात्रीपासून तो ३० एप्रिलच्या पहाटेपर्यंत हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन प्रथमच नवरा-बायको म्हणून एकमेकांच्या सहवासात आली आणि एकमेकांसमवेत झोपली. ३० एप्रिलच्या सकाळी हिटलर मरणासाठी सिद्ध झाला."

"कसा ते सांगा."

"सांगतो. पोर्टिशियम सायनाईड विषाच्या परिणामकारकतेबद्दल त्याला खात्री नव्हती. म्हणून आदल्या दिवशी आपल्या एका डॉक्टरला - वेर्नर हासला बोलावून त्या विषाच्या कॅप्सुलची चाचणी आपल्या अल्सेशियन कुत्रीवर-ब्लॉडीवर घेण्यास त्यानं त्याला फर्मावलं. डॉ. हासनं त्याप्रमाणे केलं आणि कुत्रीला तत्काळ मृत्यू आल्याचं हिटलरला सांगितलं. त्यानं त्याचं समाधान झालं. त्याच दिवशी आपल्या व्यक्तिगत वस्तू त्यानं आपल्या खास लोकांमध्ये वाटून टाकल्या. बंकरमधल्या आपल्या डेस्काजवळ टांगलेलं आपलं अत्यंत आवडतं 'फ्रेडरिक द ग्रेट'चं गोल पेटिंग त्यानं आपला पायलट हॅन्स बाऊरला देऊन टाकलं. हा पायलट पुढे या पेंटिंगसकट रशियनांच्या हाती सापडला...! २९ एप्रिलच्या रात्रीच नऊच्या सुमारास मुसोलिनी आणि त्याची रखेली क्लारा पेटासी यांना गोळ्या घालून ठार करण्यात आल्याची बातमी त्याला रेडिओवरून कळली. बर्लिन आता अधिक काळ शत्रूचा प्रतिकार करू शकणार नाही आणि रशियन सैन्य दुसऱ्याच दिवशी चॅन्सलरीपर्यंत येऊन थडकेल ही बातमी २९ एप्रिलच्या मध्यरात्री त्याला समजली. त्या दिवशी रात्री अडीच वाजता आपल्या निकटच्या नोकरवर्गाचा - सुमारे वीस जणांचा हस्तांदोलन करून त्यानं निरोप घेतला. आणि मग तो इव्हाबरोबर झोपण्यास गेला."

"तो केव्हा जागा झाला तुम्ही म्हणालात?"

"३० एप्रिलच्या पहाटे साडेपाच वाजता. तो त्याच्या आयुष्याचा अखेरचा दिवस होता. रशियन सैन्य चॅन्सलरीच्या अगदी निकट येऊन पोहोचल्याची बातमी त्याला सकाळी समजली."

"त्या वेळी तो भ्यायला होता?"

"नाही. अगदी शांत होता. आपला अंत जवळ आल्याचं त्याला कळून चुकलं होतं. आपला शोफर ओटो गन्शे याला दोनशे लिटर पेट्रोल गोळा करून आणण्याचा हुकूम त्यानं दिला. गन्शेनं कॅप्का नावाच्या दुसऱ्या एका शोफरला फोन केला आणि दोनशे लिटर्स पेट्रोलची तजवीज करून पेट्रोलचे जेरी कॅन्स बागेमध्ये उघडणाऱ्या बंकरच्या प्रवेशद्वाराशी नेऊन ठेवण्यास सांगितलं. कॅप्कानं उपलब्ध होतं तेवढं म्हणजे १८० लिटर्स पेट्रोल गोळा केलं. आणि दोघा दणकट एस एस रक्षकांच्या साह्यानं प्रत्येकी वीस लिटर पेट्रोल असलेली नऊ पिंपं ढकलून बंकरमधून वर जमिनीच्या पृष्ठभागावर बागेत नेऊन ठेवली. हा प्रकार चालू होता तेव्हा म्हणजे दुपारी अडीच वाजता हिटलरनं आपल्या दोघी सेक्रेटरींच्या समवेत दुपारचं जेवण घेतलं. इव्हा जेवली नाही. त्या वेळेपर्यंत रशियन तोफदळ चॅन्सलरीला येऊन भिडल होतं. चॅन्सलरीच्या परिसरात तोफगोळे येऊन फुटत होते. जमिनीच्या पृष्ठभागालगतच्या बंकरच्या प्रवेशद्वारावर मी पहारा देत उभा होतो तेव्हाच एक तोफगोळा अगदी जवळ येऊन फुटला. त्या प्रचंड स्फोटामुळे मी चक्क कोलमडून बाजूला पडलो. जिवाच्या भीतीनं जिन्याच्या पायऱ्या उतरून मी खालच्या कॉरिडॉरमध्ये पोहोचलो. अन् तेव्हाच त्या कॉरिडॉरच्या टोकाला हिटलरला सर्वांचा शेवटचा निरोप घेताना मी प्रत्यक्ष आपल्या डोळ्यांनी पाहिलं. तो आपल्या खासगी खोलीतून नुकताच बाहेर पडला होता. इव्हा त्याच्या पाठीमागे होती. हिटलरनं आपली नेहमीची कॅप, करडा पोशाख आणि बूट घातलेले होते. फ्राऊ इव्हा हिटलरनं गर्द निळ्या रंगाचा पोशाख केलेला होता आणि पायांत इंपोर्टेड इटालियन पंप शूज घातलेले होते. त्या कॉरिडॉरमध्ये बारा पुरुष आणि पाच स्त्रिया अशी सतरा माणसं जमलेली होती. ती सगळी कॉरिडॉरच्या भिंतीशी एका रांगेत उभी होती. हिटलरनं प्रत्येकाशी हस्तांदोलन केलं. इव्हानं तिथे हजर असलेल्या स्त्रियांना जवळ घट्ट धरून तर पुरुषांना आपल्या हाताचं चुंबन देऊन निरोप घेतला. त्यानंतर हिटलर आणि इव्हा ही दोघं आपल्या खासगी खोलीत गेली. त्यांनी दार बंद करून घेतलं. आणि मग त्यानंतर त्या दोघांनी आत्महत्या केली."

"पण कुणीही ती घटना प्रत्यक्ष पाहिली नाही." एमिलीनं मध्येच विचारलं.

"कशी बघणार? मृत्युसमयी आपल्याला अगदी एकटं राहू द्यावं अशी सूचना हिटलरनं देऊन ठेवलेली होती." व्होगेल म्हणाला.

"पण मग हिटलर आणि इव्हा यांनी आत्महत्या केल्याचं त्यांना कसं समजलं?"

"कारण दहा मिनिटांनंतर त्यांनी दार उघडलं. हिटलर आणि इव्हा-दोघं तिथल्या निळ्या-पांढऱ्या वेलवेटच्या सोफ्यावर मरून पडलेली त्यांना आढळली."

"त्यांनी मग गोळीचा आवाज ऐकलाच असेल?"

"त्यांना काहीही ऐकू आलं नाही. कारण हिटलरच्या खासगी खोलीचं डबल पोलादी दार केवळ वायू नि अग्निप्रतिरोधकच नव्हतं तर ध्वनिरोधकही होतं."

"बरं! दहा मिनिटांनंतर हिटलरचे सहकारी त्याच्या खोलीत शिरले तेव्हा तुम्हीपण तिथे गेला होतात?" एमिलीनं विचारलं.

"नाही." व्होगेल खेदानं म्हणाला, "बंकरच्या प्रवेशद्वाराबाहेर असलेल्या माझ्या जागेवर जाण्याचा हुकूम मला मिळाला होता. पण नंतर घडलेल्या बऱ्याचशा गोष्टी मी प्रत्यक्ष पाहिल्या. त्यांबद्दल मी तुम्हाला सांगतोच. हिटलरच्या खोलीत जे काही घडल्याचं मी ऐकलं, ते अगोदर सांगतो. दार उघडल्यानंतर लीज सर्वात प्रथम त्या खोलीत शिरला. त्याच्या मागोमाग बोस्मान, गन्शे, गोबेल्स आणि आर्थर ऑक्समान हे आत गेले."

"त्यांनी सगळ्यांनी हिटलरला मृतावस्थेत पाहिलं?" एमिलीनं मध्येच विचारलं.

"त्यांनी दोघांनाही मृतावस्थेत पाहिलं? हिटलर सोफ्याच्या एका कोपऱ्यात कोलमडलेला होता. त्यानं सायनाईडची एक कॅप्सुल चावली होती आणि त्याचबरोबर ७.६५ वॉल्वर पिस्तुलानं उजव्या कानशिलावर भुवईच्या रेषेत गोळी झाडून घेतली होती. गोळीमुळे त्याच्या कानशिलावर भोक पडलं होतं नि त्यातून रक्त ठिबकत होतं. त्याचं

पिस्तुल त्याच्या हातातून निसटून खाली कार्पेटवर पडलेलं होतं.”

“आणि इव्हा ब्राऊन हिटलर?”

“ती त्याच्यापासून दोन फुटांवर पडलेली होती. तिने पाय झाडल्यामुळे तिच्या पायातले पंप-शू उडून खाली पडले होते. तिने सायनाईडची कॅप्सुल चावली होती. डॉ. लुडविग स्टंपफेगरला मग पाचारण करण्यात आलं. त्यानं त्या दोघांनाही तपासलं आणि ती मरण पावल्याचं घोषित केलं.”

“दोघं मेली. नंतर मग अंत्यसंस्कार!” एमिली म्हणाली.

“हो. तो मात्र मी स्वतःच डोळ्यांनी पाहिला.” व्होगेल विचारांत बुडत म्हणाला, “भयंकरच प्रकार. लिंजन हिटलरच्या देहाचा वरचा भाग एका तपकिरी रंगाच्या ब्लॅकटमध्ये गुंडाळून - त्याचं रक्ताळलेलं डोकं झाकून टाकलं होतं. नंतर मग त्याचा देह उचलून त्याच्या खोलीतून बाहेर पडून, लगतच्या प्रतीक्षा खोलीतून तो कॉरिडोरमध्ये पोहोचला. आणि जिऱ्याच्या तळापर्यंत त्यानं हिटलरचा देह वाहून नेला. पण हिटलर एकशेऐंशी पौंडाचा असल्यानं त्याचा देह जिऱ्यावरून एकट्यानं वर नेणं त्याला शक्य झालं नाही. म्हणून मग एस एस दलाच्या तीन तरुण सेवकांजवळ त्यानं तो देह दिला. चार जिने चढून त्यांनी तो देह मग वर बंकरमधून बाहेर आणला. त्यानंतर मग बोरोमाननं इव्हाचा देह एका ब्लॅकटमध्ये गुंडाळून खोलीबाहेर काढला. त्यानं तिचा देह एखाद्या बटाट्याच्या पोत्याप्रमाणे उचलला होता. ते पाहून केंफकानं चिडून त्याच्या हातातून इव्हाचा देह हिसकावून घेतला आणि गन्शेजवळ दिला. गन्शेनं दोघा एस एस सेवकांच्या मदतीनं मग तिचा देह जिऱ्यावरून वर बंकरबाहेर बागेत आणला. दरम्यान रशियन तोफांचे गोळे चॅन्सलरीच्या परिसरात येऊन फुटत होते. बंकरच्या प्रवेशद्वारापाशी उडालेली गडबड पाहून माझी जागा सोडून मी थोडा पुढे गेलो आणि मग पुढलं सगळं मी प्रत्यक्षच पाहिलं. तिचा एस एस सेवकांनी हिटलरचा देह उचलून बाहेर आणला.”

“तुम्हाला त्याचा चेहरा दिसू शकला?”

“नाही. तो ब्लॅकटमध्ये गुंडाळलेला होता. पण ब्लॅकटबाहेर लॉबकळणारे त्याचे पाय मला दिसले. त्याची परिचित काळी पॅट आणि काळे बूट मी ओळखले. बंकरच्या प्रवेशद्वारापासून सुमारे दहा मीटर्स अंतरावर एक लहानसा खंदक होता. ब्लॅकटमध्ये गुंडाळलेला हिटलरचा देह त्या खंदकात ठेवण्यात आला. नंतर त्यांनी इव्हा ब्राऊनचा देह आणला. तिचा चेहरा मला दिसला. तो शांत भासत होता. त्या खंदकात हिटलरच्या देहाशेजारीच त्यांनी इव्हाचा देहही ठेवला. बंकरमधून नऊ जण अंत्यसंस्कार पाहण्यासाठी बाहेर आले. त्यातले लिंज, गोबेल्स, बोरोमान आणि डॉ. स्टंपफेगर हे लोक मी ओळखले. नंतर मग दोघं एस एस सेवक पेट्रोलचे जेरीकॅन्स घेऊन पुढे आले आणि खंदकातल्या त्या दोन्ही देहांवर त्यांनी पेट्रोल शिंपडण्यास सुरुवात केली. सुमारे पन्नास एक लिटर्स पेट्रोल त्यांनी ओतलं. नंतर मग लिंजन पेट्रोलमध्ये भिजवलेला एक बोळा पेटवला आणि त्या खंदकात फेकला. दुसऱ्याच क्षणी जाळ भडकला आणि त्या खंदकामधून निळ्या पिवळ्या ज्वाला नि धूर वर उसळली. तिथं असलेल्या नऊ साक्षीदारांनी आपले हात वर करून नाझी पद्धतीनं त्यांना शेवटली मानवंदना दिली. आणि ते सगळे लोक मग जमिनीखाली असलेल्या बंकरमध्ये निघून गेले. खंदकातल्या ज्वाला जोरानं वर उसळू लागल्या. नंतर मग मी पण माझ्या पहाऱ्याच्या जागेवर परतलो.”

“त्यांच्या अंत्यसंस्काराचा कार्यक्रम पार पडला होता?”

“नाही. त्या अरुंद खंदकात ते दोन्ही मृतदेह पूर्णपणे जळणं अवघड होतं. तीन-चार तास त्यांच्यावर पेट्रोल शिंपडण्यात आलं. नंतर तिन्हीसांजांच्या सुमारास मी त्या खंदकावर एक नजर टाकण्याचं ठरवलं.”

“आणि तिथे तुम्ही हिटलर आणि इव्हाचे अवशेष पाहिलेत.”

व्होगेलनं होकारार्थी मान हलवली आणि तो म्हणाला, “आजूबाजूला कुणीही नव्हतं म्हणून मी हळूच त्या खंदकापाशी गेलो. त्या वेळेपर्यंत ज्वाला विझत आल्या होत्या. पण उष्णता भयंकर होती. दोन्ही देहांवरलं मांस जळून गेलं होतं. पण ते अजूनही धुमसत होते. हिटलरच्या शरीराचा खालचा भाग पूर्णपणे जळून गेला होता. इव्हाचा देह तर न ओळखू येण्याइतपत जळून गेलेला होता. ते दृश्य पाहून मला तर ओकारीच आली. त्यानंतर मग त्या दोन्ही देहांचे उरलेले अवशेष पुरण्यात आल्याचं मला कळलं.”

“ते कुठे पुरले गेले तुम्हाला ठाऊक होतं?”

“एस. एस. ब्रिगेड फ्यूरर जोहान रॅनहूबर या बंकर सुरक्षाप्रमुखाच्या हुकुमावरून दोघा एस. एस. रक्षकांनी हिटलर आणि इव्हाचे उर्वरित अवशेष, हाडं, राख वगैरे कॅनव्हासच्या एका मोठ्या तुकड्यात गुंडाळून घेतले. बंकरपासून जवळच बाँबवर्षावामुळे पडलेलं एक विवर होतं. त्या विवरात कॅनव्हासचं ते गाठोडं टाकण्यात आलं. मग त्या विवरात दगड, माती लोटण्यात आली. ते पूर्णपणे बुजवल्यावर त्यावरली जमीन फावड्यांच्या साहाय्यानं चेपून सपाट करण्यात आली. नंतर मग आम्ही सर्व जण मद्य प्यायलो आणि बंकरमध्येच झोपलो. दुसऱ्या दिवशी सकाळी रशियनांची पहिली तुकडी बंकरमध्ये आली. ते रशियाच्या एन के व्ही डी गुप्तचर खात्याचे लोक होते. त्यांनी आमच्यापाशी हिटलरबद्दल चौकशी केली. मी त्यांना सगळी हकीकत सांगितली. मग आमच्या एका माणसानं त्यांना अवशेष पुरल्याची जागा दाखवली. त्यांनी तिथे उकराउकर केली. तेव्हा त्यांना तिथे हिटलरच्या जबड्याचं हाड मिळालं. पुढे हिटलरच्या दातांच्या कवळीच्या एक्स रे फोटोशी सापडलेल्या जबड्यातले दात ताडून त्यांनी पाहिले. ते पूर्णपणे जुळले. तेव्हा हिटलर मेला आणि त्याचेच अवशेष फ्यूरर बंकरजवळच्या बागेत पुरले गेले अशी त्यांची खात्री पटली. हीच ती सगळी कहाणी आहे मिस अँशक्रॉफ्ट.”

एमिली स्तब्धपणे बसून राहिली. टिपणं घेतल्यामुळे तिची बोटं दुखू लागली होती. व्होगेलनं सांगितलेली हकीकत सत्य वाटण्याइतपत अधिकृत वाटली तिला. पण आपलं काम, आपल्या वडिलांचं अपुरं काम - त्याची तिला आठवण झाली. आणि तिने विचारलं. “पण ते अवशेष, जबड्याचं ते हाड हिटलरचं होतं? दुसऱ्या कुणाचं तर नव्हतं?”

“आता ते दुसऱ्या कुणाचं तरी कसं असणार?” व्होगेलनं चमकून तिला विचारलं.

व्होगेलची हकीकत सत्य भासत होती. एमिलीला हे मान्य करावंच लागलं. शिवाय हिटलरच्या मृत्यूबद्दल दुसऱ्या कितीतरी साक्षी होत्या. कितीतरी होत्या. हे सगळे लोक काय खोटं बोलले असतील? अशक्य! तरी पण एमिलीच्या मनात संशयाला एक जागा राहिली होतीच! हिटलरचा तो डेंटिस्ट थाएल! त्याला भेटल्याविना आणि त्याची हकीकत जाणून घेतल्याविना पूर्ण सत्य उजेडात येणार नव्हतं. हिटलरच्या मृत्यूबद्दल जगानं मान्य केलेली हकीकतच व्होगेलनं सांगितली होती. ती सत्य, अधिकृत वाटत होती. पण मग काय आपल्या वडिलांचा समज चुकीचा होता? अहं! एमिलीच्या मनाला ही गोष्ट पटेना. आपल्या वडिलांबद्दल तिला नितांत आदर होता. त्यांचा धीरोदात्तपणा, त्यांची जिज्ञासू वृत्ती, सत्यशोधनाबद्दलचा त्यांचा अट्टाहास नि त्यांचा निःपक्षपातीपणा या त्यांच्या गुणांबद्दल तिला अतिशय आदर होता. हिटलरच्या अंताची जगन्मान्य हकीकत त्यांना मंजूर नव्हती. या ऐतिहासिक नोंदीबद्दल काहीतरी अशी विचित्र गोष्ट त्यांना कळली होती की जिच्यामुळे ते अस्वस्थ बनले होते!... आणि निट्झन दिलेली सूचना एमिलीला आठवली, “...व्होगेलनं सांगितलेल्या हकीकतीनं नाउमेद होऊन जाऊ नका. त्याचं म्हणणं ऐकल्यानंतर तुमच्या त्या खबऱ्याची हकीकत ऐका. त्याला भेटून त्याची कसून

मुलाखत घ्या आणि मग मूल्यमापन करून आपलं मत ठरवा...’

तेव्हा आता हिटलरच्या त्या जुन्या डेंटिस्टची - डॉ. थाएलची भेट घ्यायची! आपल्या वडिलांपेक्षा एक पाऊल पुढे जायचं. आणि सत्य शोधून काढण्याचा प्रयत्न करायचा, नव्हे ते शोधून काढायचं! एमिलीच्या मनात आलं. व्होगेलचे आभार मानून ती उठली. हिटलरवरला आपला चरित्रग्रंथ प्रसिद्ध झाल्यावर त्याची एक प्रत त्याला पाठवण्याचं आश्वासन देऊन तिने त्याचा निरोप घेतला.

केम्पिन्स्की हॉटेलातल्या आपल्या सूटमध्ये परतल्यानंतर कामाची सामग्री असलेल्या आपल्या सूटकेसमधून एमिलीनं एक फाईल बाहेर काढली. सिटिंग रूममधल्या सोफ्यावर बसून ती फाईल चाळत तिच्यातून डॉ. मॅक्स थाएलचं पत्र तिने शोधून काढलं. पश्चिम बर्लिनहून तिच्या वडिलांना आलेल्या या पत्राचं या सगळ्याची सुरुवात झाली होती. त्या पत्रावरून तिने परत एकदा नजर फिरवण्यास सुरुवात केली. “अॅडॉल्फ हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांच्या मृत्युबद्दलचे आत्तापर्यंतचे सगळे ऐतिहासिक दाखले चुकीचे आहेत असं एका ठोस मुद्याच्या आधारे मी म्हणू शकतो. १९४५ साली फ्यूरर बंकरमध्ये हिटलर आणि इव्हानं आत्महत्ये केलेली नसावी अशी दाट शक्यता आहे. युद्धानंतरदेखील ती दोघं जिवंत होती, ही गोष्ट मी खात्रीपूर्वक सिद्ध करू शकतो असा माझा विश्वास आहे.”

याच पत्रामुळे आपले वडील डॉ. थाएलला भेटले होते आणि त्याच्या म्हणण्यानुसार नव्या पुराव्याकरता फ्यूरर बंकरच्या परिसराचं उत्खनन करायचं त्यांनी ठरवलं होतं. एमिलीच्या मनात आलं. नंतर तिने डॉ. थाएलला त्या संदर्भात पत्र पाठवलं होतं. पण त्यानं तिला एका ओळीचं उत्तर पाठवलं होतं - ‘डियर मिस अॅशक्रॉफ्ट, या प्रकरणी मी तुमची किंवा अन्य कुणाचीही भेट घेऊ शकत नाही. क्षमस्व!’

आणि आपल्या वडिलांचे टेलिफोनवरले अखेरचे शब्द एमिलीला आठवले - ‘एमिली, आपलं पुस्तक या विषयावरचा अखेरचा शब्द ठरलं पाहिजे. संपूर्ण सत्य ठरलं पाहिजे. आपला आवाज अंतिम ठरला पाहिजे!’ ते उगीचच असं म्हणाले असतील? शक्यच नाही! ते कशाच्या तरी मागे होते... त्यांना काहीतरी महत्त्वाचा माग सापडला होता खास!

आणि या विचारासरशी टेलिफोनपाशी जात एमिलीनं डॉ. थाएलचा नंबर फिरवला. एका वृद्ध स्त्रीनं जर्मन भाषेत तिला प्रतिसाद दिला. एमिलीनं तिला आपलं नाव सांगितलं आणि आपण डॉ. थाएल यांना भेटण्याकरता लंडनहून आलो आहोत - आपलं अत्यंत महत्त्वाचं काम आहे हेही सांगितलं. जराशानं तिला एक करडा पुरुषी आवाज ऐकू आला,

“हॅलो! कोण बोलतय?”

“डॉ. थाएल? मी एमिली अॅशक्रॉफ्ट.” एमिली म्हणाली. तिने त्याला स्वतःबद्दल, आपल्या वडिलांबद्दल आणि त्यांच्या पुस्तकाबद्दल थोडक्यात माहिती दिली आणि ती म्हणाली, “माझे वडील तुम्हाला भेटले होते. तुम्ही त्यांना उत्तम सहकार्य दिलं होतं. मी आता माझ्या वडिलांचं अपुरं राहिलेलं काम पूर्ण करायला बर्लिनला आले आहे, डॉ. थाएल—”

“माझं नाव फोनवर पुन्हा घेऊ नका.” तिला मध्येच अडवत डॉ. थाएल तीक्ष्ण स्वरात म्हणाला, “तसं करणं अयोग्य आहे.”

“सॉरी! मी पुन्हा ही चूक करणार नाही.” एमिली म्हणाली, “मी बर्लिनला खास तुम्हाला भेटायला नि तुमच्याशी काही महत्त्वाची बोलणी करायला आलेय.”

“ते अशक्य आहे.”

“पण माझ्या वडिलांना तर तुम्ही भेटला होतात. त्यांना मदत करायची तुमची इच्छा होती. आणि ती तुम्ही केलीत देखील —”

“हो. पण त्यांचं काय झालं ते बघितलंत ना?” डॉ. थाएल म्हणाला, “मला कोणत्याही प्रकारचे धोके पत्कारायचे नाहीत. कृपा करून मला त्रास देऊ नका. तुम्हाला काय हवा तो तुमच्या पुस्तकाचा शेवट करा.”

“मला संपूर्ण सत्य लिहायचंय.” एमिली भावनाविवश होत म्हणाली. अन् तिला निट्झन दिलेली सूचना आठवली. तुमच्या त्या खबऱ्याशी बोलताना व्होगेलच्या नावाचा गळासारखा उपयोग करा! ती पुढे म्हणाली, “तुम्ही मला भेटायला नकार दिलात तर अर्नस्ट व्होगेल यांनी दिलेल्या माहितीवरच मला विसंबून राहावं लागेल.”

“कोण म्हणालात?”

“अर्नस्ट व्होगेल. फ्यूरर बंकरवरला एस. एस. गार्ड. हिटलरच्या अंतिम दिवसांमध्ये तो तिथेच होता. मी आजच त्याची भेट घेतली. हिटलरनं स्वतःला गोळी घालून घेतली असं त्यानं मला सांगितलं. त्याचा मृतदेह बंकरमधून वरच्या बागेत नेलेला आपण प्रत्यक्ष पाहिला, तसंच त्याचा अंत्यसंस्कारही पाहिला असं त्यानं मला सांगितलं. हिटलरच्या अंताबद्दल याहून वेगळी विधानं करणारे लोक चक्रम आहेत असं म्हणाला मला तो!”

डॉ. थाएल या गळाला अचूक अडकला!

“व्होगेल पुरता मूर्ख आहे.” रागानं तो म्हणाला, “त्याच्या मेंदूत जे काही भरवण्यात आलं त्यावरच त्याचा विश्वास आहे. त्या बावळटाला मी ओळखतो. हिटलर म्हणजे काय चीज होती हे त्याला कधी कळलंच नाही मूर्खाला.”

“पण तुम्ही तर हिटलरला चांगले ओळखत होता ना?”

“अर्थात! मी त्याला खूपच चांगला ओळखत होतो. पण चाळीस वर्षांपूर्वीच्या त्या गोष्टी आता पुन्हा कशाला उकरायच्या उगाच?”

“हिटलरबद्दलची प्रत्येक खरी गोष्ट जगासमोर यायला हवी, अशी माझी इच्छा आहे. या बाबतीत तुम्हाला जी काहीतरी विशेष माहिती होती ती तुम्ही माझ्या वडिलांना सांगितलीत. ती माहिती तुम्ही मला सांगितली नाहीत तर इतिहास अंधारात राहील. जर हिटलर अजूनही जिवंत असेल तर त्याचं अस्तित्व उघड केलं पाहिजे - त्याला शिक्षा झाली पाहिजे. तो सुटता कामा नये. सत्य उघडकीला यायलाच हवं, अशी माझ्या वडिलांची तळमळीची इच्छा होती. माझीही आहे. जर मीसुद्धा खरं सत्य लिहू शकले नाही तर इतिहासात पूर्वीसारखीच खोटी नोंद राहील. व्होगेलसारखे लोक जगाला भाकडकथा, अर्धसत्य सांगत राहतील हे तुम्हाला पटेल? नाही ना? मग तुम्ही मला मदत करायलाच हवी. निदान माझ्या वडिलांसाठी तरी. ते किती चांगले —”

“हो! ते फार चांगले होते.” डॉ. थाएल सौम्य स्वरात म्हणाला, “मला फार आवडले होते ते. पण त्यांनी नको ते धाडस केलं अन् त्याची किंमत त्यांना मोजावी लागली. तसे ते निडर होते. वेल्! मी पण तसा निडर आहे. ठीक आहे! मी तुमची भेट घेईन. मात्र अगदी थोड्या वेळासाठी. मला गुपचुप येऊन भेटा. आणि या खेपी याचा अजिबात गाजावाजा नको. काय?”

“अजिबात होणार नाही. मी अगदी उंदरासारखी भिऊन वागेन. प्रॉमिस!”

“ठीक. माझा पत्ता तुमच्याजवळ आहेच. डिनर घेण्यापूर्वी मी एक तासभर मोकळा आहे. तुम्ही लगेच येऊ शकाल?”

“लगेच! ही निघालेच.”

त्यानंतर पंचवीस मिनिटांनी हॅवेल नदीच्या पश्चिमेस असलेल्या हीरस्ट्रासी विभागातल्या डॉ. थाएलच्या प्रशस्त घरापाशी एमिली टॅक्सीतून उतरली. विटांच्या बांधणीचं ते दुमजली घर अतिशय आकर्षक होतं. डॉ. थाएलनं एमिलीचं अगत्यपूर्वक स्वागत केलं नि तिला आपल्या डेंटल लेबॉरिटरीमध्ये नेऊन बसवलं नंतर मग घरात जाऊन एका ट्रेमधून त्यानं दोघांसाठी चहा बिस्किट आणली जी त्याच्या बायकोनं बहुधा तयार ठेवली होती. तो ट्रे मधल्या एका टेबलावर ठेवून डॉ. थाएल एमिलीसमोर एका स्टुलावर बसला. दोघांनी चहाचे कप उचलले. चहाचे काही घोट घेतल्यानंतर डॉ. थाएलनं तिला विचारलं, “बरं तर मिस अँशक्रॉफ्ट, काही आठवड्यांपूर्वी तुमच्या वडिलांची आणि माझी भेट झाली होती. त्याबद्दल त्यांनी तुम्हाला काय सांगितलं?”

“सविस्तर असं काहीच नाही. तुम्ही त्यांना काहीतरी महत्त्वाची माहिती दिलीत नि त्यानं प्रेरित होऊन आपण उत्खननाचा निर्णय घेतलाय एवढंच फक्त त्यांनी मला सांगितलं. टेलिफोनवरून अधिक माहिती देण्यास त्यांनी नकार दिला. ऑक्सफर्डला परतल्यावर सगळं सांगेन असं ते म्हणाले होते. तेव्हा तुम्हां दोघांमध्ये काय घडलं याबद्दल मला काहीच माहिती नाही. फक्त तुम्ही त्यांना दिलेली माहिती अतिमहत्त्वाची होती एवढंच मला ठाऊक आहे.”

“ठीक आहे! ते सगळं तुम्हाला आता माझ्याकडून प्रत्यक्ष कळणार आहे.” डॉ. थाएल म्हणाला, “आपल्या वेळाचा सदुपयोग करण्याच्या दृष्टीनं मी तुम्हाला सगळं थोडक्यात सांगतो. हिटलरच्या मृत्यूबद्दलची तथाकथित ऐतिहासिक नोंद तुम्हाला ठाऊकच आहे. पण एक फार महत्त्वाची गोष्ट सदा वगळण्यात आलीय. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांना आत्महत्या करताना प्रत्यक्ष कुणीही पाहिलेलं नाही. अगदी कुणीही नाही. तसं सांगणारी एकही व्यक्ती अद्याप पुढे आली नाही. १९४५ सालच्या एप्रिल महिन्यात फ्यूर बंकरमध्ये तसंच त्याच्या आसपास असणाऱ्या जर्मनांच्या जबान्या पुढे दोस्त राष्ट्रांच्या उलटतपासनीसांनी घेतल्या नि त्याच हकीकती आपल्यालाही ठाऊक आहेत. हिटलरनं आणि त्याच्या बायकोनं एकातांत आत्महत्या केली. नंतर त्यांचे देह बंकरबाहेरच्या बागेत नेण्यात आले नि त्यांच्यावर अंत्यसंस्कार करण्यात आले एवढंच फक्त आपल्याला ऐकून माहिती आहे. परंतु आत्महत्या करणारं युगुल अँडॉल्फ आणि इव्हा हेच होतं असं सिद्ध करणारा कोणताही शास्त्रीय पुरावा आजतागायत जगासमोर आलेला नाहीये. सर्वसामान्यतः कोणताही मृत्यूचा गुन्हा सिद्ध करताना मेलेल्याचा मृतदेह पुराव्यादाखल कोर्टाला हवा असतो - विच्छेदनाकरता, किंवा त्याचे मर्त्य अवशेष. त्यांची परीक्षा केल्यानंतर कोर्ट निर्णय घेतं. परंतु या केसमध्ये तपासणीसाठी मृतदेह उपलब्धच नव्हते. त्या मृतदेहावर घाईघाईनं अंत्यसंस्कार उरकण्यात आले होते, मग मागे उरली ती थोडीशी राख आणि जळून काळी ठिक्कर पडलेली काही हाडं. मग प्रत्यक्ष मृतदेह पाहिल्याविना तपास घेणारे, हिटलर आणि त्याच्या बायकोनं आत्महत्या केली असं कुठल्या शास्त्रीय आधारावर म्हणू शकतात हेच मला समजत नाही.”

“पण तरीसुद्धा काही भौतिक पुरावा होताच.” एमिली मध्येच म्हणाली.

“थोडा.” मान हलवत थाएल म्हणाला, “हिटलर आणि इव्हा मरण पावली अशी रशियन इन्व्हेस्टिगेटर्सची खात्री पटली होती. पण ती दोघं खरोखरच मरण पावली असतील यावर माझा विश्वास बसला नव्हता.”

“एकूण हिटलर आणि इव्हा ही दोघं जिवंत होती आणि कुठंतरी निसटली असंच तुम्हाला म्हणायचं आहे असं दिसतं डॉ. थाएल. पण मला असं सांगा की ती दोघं निसटली तरी कशी? अगदी अखेरच्या दिवशी रशियन्स हिटलरचा बंकर पिसून काढत होते. बर्लिनभोवती रशियन सैन्याचा गराडा पडलेला होता. अशा स्थितीत हिटलरला पायी अगर मोटारीतून पळून जाता येणं शक्यच नव्हतं. दोस्त राष्ट्रांच्या सततच्या बाँबवर्षावामुळे जर्मनीतला एकही विमानतळ अगर धावपट्टी त्या वेळी सुस्थितीत शिल्लक उरली नव्हती. अशा स्थितीत हिटलर जिवंत असेल तर तो पळून कसा गेला असेल मग?” एमिलीनं विचारलं.

“ते मला ठाऊक नाही फ्राऊलिन अँशक्रॉफ्ट.” डॉ. थाएल उत्तरला, “तो तुमच्या संशोधनाचा विषय आहे. मला जे ठाऊक आहे आणि माझा जो विश्वास आहे त्याप्रमाणे हिटलरनं आत्महत्या केली नव्हती. त्याचा अंत्यसंस्कार झालाच नाही. तो धडधडीत जिवंत होता. रशियांनी त्याच्या मृत्यूची चुकीची घोषणा केली. आणि मला वाटतं मी हे सिद्ध करू शकतो.”

आणि मग चॅन्सलरीच्या बागेमधून रशियनांनी हिटलर आणि इव्हाचे तथाकथित अवशेष कसे शोधून काढले, त्यांची विचक्षणा त्यांनी कशी केली याबद्दलची सारी सविस्तर हकीकत डॉ. थाएलनं एमिलीला सांगितली आणि तो तिला म्हणाला, “एक मिनिट थांबा! ते अवशेष तपासल्यानंतर रशियनांनी जो रिपोर्ट तयार केला होता तो मी तुम्हाला वाचून दाखवतो.”

बाजूला असलेल्या एका कपाटाला ड्रॉवर उघडून त्यातून कागदांची एक चळत आणि काही फोटो-निगेटिव्हज त्यानं बाहेर काढल्या. ते कागद चाळून त्यातल्या काही टाचणांवरून त्यानं नजर फिरवली आणि तो म्हणाला, “हं! हे बघा! त्या दोन मृतदेहांपैकी पुरुषाच्या अवशेषांचा हा रिपोर्ट” - तो वाचू लागला - “हा देह बहुतांश जळून नष्ट झालेला आहे. त्यामुळे मृताच्या वयाचा अंदाज बांधणं अवघड आहे. तथापि मयत पन्नास ते साठ वर्षांच्या दरम्यान असावा. त्याच्या कवटीचा वरचा बराचसा भाग नष्ट झालेला आहे. पण कपाळाच्या डाव्या बाजूखालचं हाड आणि वरचा आणि खालचा जबडा सुस्थितीत शिल्लक आहे. प्रेताच्या चेहऱ्यावरली तसंच संबंध देहावरली त्वचा पूर्णपणे जळून नष्ट झाली आहे. जळून गेलेल्या स्नायूंचे काही अवशेष शिल्लक असून ते जतन करून ठेवण्यात आले आहेत.” डॉ. थाएलनं वर एमिलीकडे पाहिलं आणि तो म्हणाला, “त्वचा शिल्लक नव्हती- म्हणूनच बोटांचे ठसेही उपलब्ध नव्हते.” नंतर पुन्हा समोरच्या कागदांवरील टाचणांवरून नजर फिरवीत तो म्हणाला, “हा आता पुढला रिपोर्ट स्त्रीच्या अवशेषांचा. ‘हा देह मोठ्या प्रमाणावर जळून गेलेला असल्यानं मृत स्त्रीच्या अंगयष्टीचं वर्णन करणं अशक्य आहे. मृत स्त्रीचं वय तीस ते चाळीसच्या दरम्यान असावं...’ रिपोर्ट पूर्ण वाचल्यानंतर एमिलीकडे पाहता डॉ. थाएल म्हणाला, “स्त्रीचा देहही पूर्ण जळून गेलेला होता. त्यानं तिच्या बोटांचे ठसेही उपलब्ध नव्हते. तथापि दोन्ही देहांची ओळख पटवण्याजोगे विश्वासाह पुरावे आपल्यापाशी आहेत असं सोवियत तज्ज्ञांनी ठरवलं. सगळे दात आणि कवळ्या असलेली दोन्ही मृतदेहांच्या वरच्या आणि खालच्या जबड्यांची हाडं त्यांच्यापाशी शाबूत स्थितीत होती.”

“या हाडांच्या तपासणीतून त्यांनी नेमकं काय शोधून काढलं?” एमिलीनं विचारलं.

“सांगतो.” डॉ. थाएल म्हणाला, “पुरुषाच्या वरच्या आणि खालच्या कवळीची त्यांनी तपासणी केली. पैकी एका कवळीत त्यांना पिवळ्या धातूचा जुन्या फॅशनचा एक ब्रिज आढळला होता. स्त्रीच्या जबड्यात त्यांना सोन्याच्या कृत्रिम कवळीचा काही हिस्सा आढळला. रशियन दुभाषी येलेन त्झेवस्काया हिला योगायोगानं उद्ध्वस्त चॅन्सलरीच्या परिसरात असलेल्या हिटलरच्या डेन्टिस्टच्या क्लिनिकचा पत्ता लागला. तिथून हिटलर आणि इव्हा ब्राऊनच्या दातांचे अगदी शेवटले एक्स-रे फोटो तिन् हस्तगत केले. नंतर दोन्ही मृतदेहांच्या जबड्यांशी ते एक्स-रे फोटो ताडून पाहण्यात आले. सोवियत फॉरेंसिक मेडिकल कमिशनच्या तज्ज्ञांच्या मते ते फोटो त्या जबड्यांशी प्रमाणाबाहेर

तंतोतंत जुळले. आणि केवळ याच गोष्टीच्या आधारे ९ जुलै १९४५ रोजी, अ‍ॅडॉल्फ हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांचेच अवशेष आपल्याला मिळाल्याचं, त्यांनी जाहीर केलं.”

“पण तुम्ही या गोष्टीशी सहमत नाहीयात.” एमिली म्हणाली, “त्यांना हिटलर आणि इव्हा ब्राऊनचे अवशेष सापडले हे तुम्हाला मान्य नाही, का?”

“कारण मी स्वतःसुद्धा हिटलरचा खासगी डेंटिस्ट होतो. डॉ. ब्लाश्कू या आपल्या नेहमीच्या डेंटिस्टवर हिटलरचा विश्वास राहिला नाही तेव्हा त्यानं मला बोलावून घेतलं. डॉ. ब्लाश्कूचा गैरसमज होऊ नये म्हणून माझं नाव गुप्त राखण्यात आलं. मी हिटलरच्या दातांवर नंतर जे उपचार केले ते अर्थातच गुप्त राहिले आणि त्यामुळेच पुढे रशियनांतर्फे होणाऱ्या उलटतपासणीतून मी बचावलो. नंतर रशियनांनी तयार केलेल्या रिपोर्टांच्या कॉपीज मी मिळवल्या. आणि हिटलरच्या दातांवर मी जे काही काम केलं होतं त्याच्याशी ते रिपोर्ट्स ताडून पाहिले. रिपोर्टांतल्या फोटोमधल्या दोन्ही कवळ्या हिटलरच्या कवळ्यांसारख्याच होत्या. मात्र मला ज्ञात असलेली एक सूक्ष्म गोष्ट यात मला आढळली नाही. हिटलरच्या दातांवर मी जेव्हा उपचार केले होते तेव्हा त्याच्या वरच्या कवळीत कृत्रिम दाढांचा सोन्याचा एक ब्रिज मी बसवला होता. हा ब्रिज त्याच्या बैठकीवर घट्ट बसावा म्हणून त्यात सहजी दिसून येणार नाही अशी एक अगदी बारीकशी क्लीपसारखी चपटी पकडपट्टी मी बसवली होती. आणि रशियनांच्या रिपोर्टांत नेमक्या याच पट्टीचा उल्लेख नव्हता. अन् त्यावरून त्यांना मिळालेले अवशेष हिटलरचे नव्हते असा निष्कर्ष मी काढला.”

“पण तुम्ही म्हणता ती पट्टी कदाचित वितळून नष्ट झाली असेल.” एमिलीनं आपली शंका मध्येच व्यक्त केली.

“नाही. नाही. तसं घडणं शक्यच नाही.” डॉ. थाएल एकदम म्हणाला, “ती सोन्याची पट्टी होती. ती जर जळाली असती तर मग संबंध कवळीच जळून जायला हवी होती. नाही, फ्राऊलिन अ‍ॅशक्रॉफ्ट माझी निश्चितपणे अशी खात्री आहे, रशियनांच्या हाती ज्या मृतदेहाचे अवशेष लागले तो मृतदेह हिटलरचा नसून त्याच्या तोतयाचा होता. जरूर ते फेरफार करून त्याच्या कवळीची रचना हिटलरच्या कवळीशी जुळेल अशी करून घेण्यात आली होती. मात्र हिटलरच्या वरच्या जबड्यातल्या कवळीत मी जो ब्रिज बसवला होता नि त्यात जी क्लीपसारखी छोटी पट्टी होती तशी पट्टी तोतयाच्या तोंडातल्या ब्रिजमध्ये नव्हती. आणि यावरूनच तो मृतदेह हिटलरच्या तोतयाचा होता हे सिद्ध होतं. मात्र एक कोडं मला उलगाडलं नाही की तो देह तोतयाचा होता तर मग खऱ्या हिटलरचं काय झालं? तो कुठे गेला?”

“केवळ याच पुराव्याच्या आधारे तुम्ही माझ्या वडिलांना फ्यूर बंकरनजीकच्या परिसराचं उत्खनन करण्याचा सल्ला दिला होता?” एमिलीनं विचारलं.

“नाही, आणखी एक गोष्ट.” आपल्या पुढ्यातल्या कागदांमधून एक कागद काढून वर धरत थाएल म्हणाला. उठून पुढे होत एमिलीनं त्या कागदावर नजर टाकली. त्या कागदावर गळ्यातल्या लॉकेटमधल्या एका पदकाचं चित्र होतं नि त्या पदकावर कुणाचातरी चेहरा होता.

“हे काय आहे?” एमिलीनं विचारलं.

“हिटलरच्या गळ्यातल्या साखळीत हे पदक होतं. ते त्याच्या छातीवर रुळत असे. तुम्हाला बंकरनजीकच्या बागेत उत्खननाची परवानगी मिळाली तर त्या लॉकेटचा शोध अवश्य घ्या. हिटलरची शय्यासोबत करणाऱ्या इव्हाखेरीज या लॉकेटची माहिती कुणालाही नव्हती. एकदा त्याच्या दातांवर शल्यक्रिया करण्याच्या वेळी मी त्याला भूल दिली होती. त्याला आरामदायक वाटावं म्हणून मी त्याच्या शर्टाचं वरचं बटण उघडून तो थोडा मोकळा केला होता नि तेव्हाच त्याच्या छातीवर रुळणारं हे पदक मला अपघातानं दिसलं होतं. एक प्रकारचं भाग्यकारक पदक होतं ते.”

“या पदकावरला हा चेहरा कुणाचा?”

“फ्रेडरिक द ग्रेट याचा. हिटलर त्याला फार मानत असे. हिटलरच्या डेस्कावर त्याचं एक मोठं पेंटिंगही होतं. त्यातल्याच चेहऱ्याची प्रतिकृती त्याच्या गळ्यातल्या लॉकेटवर होती. हिटलर मेला तेव्हा त्याच्या अंगात त्याचा पूर्ण पोशाख होता. अंगावर सगळे कपडे असलेल्या स्थितीतच त्याचं दहन करण्यात आलं, असं आम्हांला नंतर कळलं. तसं असलं तर त्याच्या ट्यूनिंगच्या आत असलेल्या शर्टाखाली हे पदक असायलाच हवं होतं. त्याच्या गळ्यातलं ते पदक कुणाला दिसणं शक्य नव्हतं. अन् तरीही रशियनांनी नंतर जेव्हा त्याचे अवशेष उकरले तेव्हा त्यांना ते मिळालं नाही. त्यांना या पदकाबद्दल माहिती असणंही शक्य नव्हतं. तेव्हा समजा रशियनांनी उकरलेला देह हिटलरचा असला तर मग त्याच्या गळ्यातल्या साखळीसह हे पदक पण त्यांना सापडायला हवं होतं. पण ते त्यांना मिळालं नाही. कदाचित त्या परिसरातल्या मातीत कुठेतरी ते गाडलं गेलं असेल. तेव्हा तुम्ही उत्खनन केलंत आणि तुम्हाला हे पदक असलेली साखळी किंवा मी बनवलेला ती छोटी क्लीप असलेला सोन्याचा ब्रिज असलेलं जबड्याचं अस्सल हाड आढळलं तर मग पुरला गेलेला देह हिटलरचाच होता असं तुम्ही गृहीत धरायला हरकत नाही. रशियनांना न आढळलेल्या या गोष्टी अजूनही तिथल्या मातीखाली कुठेतरी असतील. मात्र त्यासाठी तुम्हाला फार सखोल उत्खनन करावं लागेल. पण जर तुम्ही मोकळ्या हातांनी तिथून बाहेर पडलात तर मग रशियनांचा निष्कर्ष चुकीचा होता - हिटलरनं आत्महत्या केली नाही आणि तो निसटला असं तुम्ही खुशाल गृहीत धरायला हरकत नाही.”

एमिलीला एक शंका सतावत होती. ती तिने बोलून दाखवली, “पण समजा आपल्या गळ्यातली पदक असलेली ती साखळी हिटलरनं आपल्या तोतयाच्या गळ्यात घातली असली तर?”

“त्यानं तसं केलं असेल असं मला वाटत नाही. कारण ते त्याचं भाग्यकारक पदक होतं. तो त्याच्यासकटच निसटला असेल. आणि समजा ते पदक नाही मिळालं तर मी काम केलेलं त्याच्या जबड्याचं अस्सल हाड तर मिळायला हवं. दोन्ही गोष्टी किंवा कोणती तरी एक तरी मिळायलाच हवी.” थाएल म्हणाला.

एमिलीनं त्याच्याकडे स्थिरपणं पाहिलं आणि ती म्हणाली, “एकूण मी उत्खननाचं काम हाती घ्यावं असंचं तुमचं म्हणणं आहे.”

डॉ. थाएलनं हळूच मान हलवली, “खणा, फ्राऊलिन अ‍ॅशक्रॉफ्ट, जर तुम्हाला सत्य शोधून काढायचं असेल तर खोलवर खणा. आणि तुम्हाला खरं सत्य कळलं तर त्याची वाच्यता कुठेही करू नका. बर्लिनहून दूर - आपल्या देशी गेलात की मग ते सत्य काय आहे हे जगाला सांगा. होय, फ्राऊलिन उत्खनन करा, खणा, पण मुकाट्यानं! त्याबद्दल कुठे बोलू नका. सगळं गुपचुप उरका.”

एका एअरकंडिशन्ड मर्सिडीज गाडीतून पीटर निट्झच्या समवेत एमिली पूर्व आणि पश्चिम बर्लिन विभागणाऱ्या त्या सुप्रसिद्ध भिंतीच्या दिशेन निघाली होती.

त्या दिवशी सकाळी तिला लवकर जाग आली होती. आदल्या दिवशी डॉ. थाएलबरोबर झालेल्या मुलाखतीमुळे तिला नवा उत्साह आला होता आणि हिटलरच्या अंतिम दिवसांमधलं त्याच्या दडून राहण्याचं रहस्य सोडवण्याचा निश्चय तिनं मनाशी केला होता.

आपला ब्रेकफास्ट घेतल्यानंतर तिनं सर्वप्रथम प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांना त्यांच्या पूर्व बर्लिनमधल्या ऑफिसमध्ये फोन करून त्यांच्याशी संपर्क साधला होता. टेलिफोनवर त्यांनी तिचं हार्दिक स्वागत केलं होतं. तिचं पत्र त्यांना मिळालं होतं आणि ती बर्लिनला येण्याची - तिच्या फोनची - अन् तिच्या प्रत्यक्ष भेटीची - ते वाट पाहात होते. त्यावर दुपारी दोनची वेळ भेटीसाठी त्यांना सोयीस्कर आहे का असं एमिलीनं त्यांना विचारलं होतं अन् त्याला त्यांनी आनंदानं होकार दिला होता.

तीन वर्षांपूर्वी एकदाच आपल्या वडिलांबरोबर बर्लिनच्या पूर्व विभागाला तिनं भेट दिली होती. त्या वेळी सरहद्द ओलांडण्याचे सर्व सोपस्कार त्यांनीच निस्तरले होते. पण आता ती एकटीच होती. कुणातरी माहीतगार माणसाला आपल्याबरोबर सोबत म्हणून पूर्व बर्लिनला घेऊन जावं असा विचार तिच्या मनात आला. अन् म्हणून 'बर्लिन मॉर्गनपोस्ट' वृत्तपत्राच्या पीटर निट्झला तिनं फोन केला,

“आज दुपारी मी पूर्व बर्लिनला जायचा बेत करतये. त्यासाठी मला एखाद्या गार्डची जरूर आहे. काय आहे की मला जरा नव्हस वाटतंय म्हणून -”

“तुमचं म्हणणं बरोबर आहे.” पीटर निट्झ तत्काळ तिला म्हणाला होता, “आयर्विन प्लांप नावाचा एक विश्वासू शोफर माझ्या ओळखीचा आहे. तो जवळजवळ दररोज पूर्व बर्लिनची फेरी करतो. एक नवी मर्सिडीज सेडन गाडी तो स्वतंत्रपणे चालवतो. त्याला मी धाडेन हवं तर. तुम्हाला केव्हा जायचंय?”

“आज दुपारी दोन वाजता डेप्युटी मिनिस्टर प्रो. ओटो ब्लाऊबाख यांना त्यांच्या पूर्व बर्लिनमधल्या शासकीय कचेरीत मला भेटायचं आहे.”

“प्लांप आज दुपारी बहुधा मोकळाच आहे. तुम्ही किती वाजता निघणार आहात?”

“दुपारी एक वाजता.”

“मला वाटतं फ्यूर बंकरच्या बागेमध्ये उत्खनन करण्याची परवानगी मिळवण्याच्या मागे तुम्ही आहात. हो ना?”

“अगदी बरोबर!”

“तुमची हरकत नसेल तर पूर्व बर्लिनमध्ये तुमचा गार्ड म्हणून येण्याची माझी तयारी आहे. तुम्ही प्रो. ब्लाऊबाख यांना भेटण्यापूर्वी पूर्व बर्लिनबद्दल बरीचशी उपयुक्त माहिती मी तुम्हाला देऊ शकेन.”

“तुम्ही येऊ शकाल? मग तर फारच चांगलं होईल मि. निट्झ.”

आणि त्याप्रमाणे एमिली निट्झसमवेत प्लांपच्या वातानुकूलित मर्सिडीजमधून पूर्व बर्लिनच्या दिशेन निघाली होती. दोघांचाही एकमेकांशी छान स्नेह जुळला होता आणि दोघांनीही एकमेकांना नावानं संबोधायचं असं ठरवलं होतं. थोड्याच वेळात त्यांची मर्सिडीज करड्या रंगाच्या काँक्रीटच्या एका लांबच लांब पसरलेल्या भिंतीपासून काही अंतरावर पोहोचली. निट्झनं प्लांपला गाडी थांबवण्यास सांगितलं आणि एमिलीकडे पाहात तो म्हणाला,

“हीच ती बर्लिन भिंत!”

“विलक्षणच!” काँक्रीटच्या लांबच लांब पसरलेल्या त्या भयंकर अडसराकडे पाहात एमिली आश्चर्यानं उद्गारली.

“एका रात्रीत ही उभारली गेली यावर विश्वास ठेवणं जड जातं.” निट्झ म्हणाला, “पश्चिम विभागाकडून येणाऱ्या लोकसंख्येला थोपवण्याकरता नि पर्यायानं आपल्या जनतेचं रक्षण करण्याकरता ही भिंत आपण बांधली असं पूर्व जर्मन शासनाचं म्हणणं! पण खरं सत्य काय ते तुला आणि मलाही ठाऊक आहे. ही भिंत उभी राहण्यापूर्वी पूर्व बर्लिनमधले एक पंचमांश नागरिक आपली घरांदारं सोडून पश्चिम जर्मनीला पळून आलेले आहेत. त्यानंतरच्या वर्षांमध्ये, ही भिंत ओलांडून पश्चिम जर्मनीला पळून जाण्याचा प्रयत्न करणारे बहात्तर पूर्व जर्मन मारले गेले आहेत...”

“जर्मनीला विभागणाऱ्या या भिंतीची लांबी पंचाहत्तर मैल आहे. तिचं ऐंशी टक्के बांधकाम काँक्रीटचं नि बाकीचं काटेरी तारेच्या कुंपणाचं आहे. पूर्व आणि पश्चिम बर्लिनला विभागणारा या भिंतीचा प्रमुख भाग एकोणतीस मैल लांबीचा आहे...”

उजवीकडे वळून त्यांची मर्सिडीज गाडी आता डाव्या बाजूला काही अंतरावर असलेल्या बर्लिन भिंतीला समांतर धावत होती. निट्झ तिला पुढे सांगत होता—

“भिंतीची उंची सगळ्या ठिकाणी सर्वसाधारणपणे साडेअकरा फूट आहे. मघाशी तू पाहिलंस त्याप्रमाणे भिंतीपलीकडे पूर्व बर्लिन हद्दीमध्ये अजूनही एक मोठा मिलिटरी झोन आहे. त्यासभोवती काटेरी तारांचं प्रचंड जाळंय अहे. या तथाकथित सरहद्द सुरक्षा पट्ट्यामध्ये काँक्रीटचे उंच वॉचटॉवर्स दर ठराविक अंतरावर आहेत. या टॉवर्सवर दुर्बिणी आणि मशीनगन्स घेतलेले रक्षक डोळ्यांत तेल घालून सतत पहारा देत असतात. याच मिलिटरी झोनच्या आत शिल्लक उरलेला फ्यूर बंकर आहे...”

त्यांच्या मोटारीचा वेग कमी झाला आणि एका मोकळ्या मैदानावजा जागेत ती थांबली. त्या ठिकाणी एका हाताला असलेल्या पार्किंगच्या जागेत साईट सीइंग करवणाऱ्या बसेस, टॅक्सीज आणि मोटारींची गर्दी दिसत होती. पार्किंगच्या जवळच एक छोटसं मार्केट होतं. विविध वस्तू विक्रीला असलेलं एक छोटंसं दुकान, ज्यात प्रवाशांनी आठवणीसाठी म्हणून न्यावेत असे पोस्टकार्ड साईज् फोटो, फिल्मस्, नकाशे वगैरे वस्तू विक्रीला होत्या. एक छोटंसं उपाहारगृहपण तिथं होतं. या मार्केट प्लेसच्या उजव्या हाताला - बर्लिन भिंतीच्या अलीकडे अवघ्या काही यार्ड्स अंतरावर खांबांवर आधारलेलं एक बांधकाम होतं नि त्यावर सपाट असा एक निरीक्षण फ्लाट होता. हा फ्लाट प्रवासी पुरेक्षकांनी गजबजलेला होता. ते प्रेक्षक तिथं उभं राहून बर्लिन भिंतीपलीकडे दिसणाऱ्या पूर्व बर्लिन सुरक्षा विभागाचं निरीक्षण करत होते. मार्केट प्लेसमध्येही काही प्रवासी हिंडत होते.

“हा जुन्या पॉर्ट्सडॅम प्लाट्झचा परिसर. त्या निरीक्षण फ्लाटावरून तुला हवं तर भिंतीपलीकडे दिसणाऱ्या फ्यूर बंकरकडे एक नजर टाकता येईल. मग आपण पुढे जाऊ.” निट्झ एमिलीला म्हणाला.

“जरूर! गेल्या खेपी मी इथून फार वेळ निरीक्षण केलं नव्हतं. पण आता फ्यूर बंकर हे माझं सर्वोच्च उद्दिष्ट आहे. चल! जाऊया.” एमिली म्हणाली.

मोटारीतून बाहेर पडून ती दोघं त्या दिशेनं चालू लागली. त्या बांधकामाच्या एका बाजूला असलेल्या जिऱ्याच्या पायऱ्या चढून ती दोघं फ्लाटावर पोहोचली. तिथल्या गर्दीतून वाट काढत पुढच्या बाजूला फ्लाटाच्या कडेला असलेल्या लोखंडी रेलिंगपाशी जाऊन ती उभी राहिली. तिथून एमिलीनं नो - मॅन्सलँड पलीकडे दिसणाऱ्या पूर्व जर्मन

सुरक्षा विभागाकडे नजर टाकली. दूर उजव्या हाताला एक वॉचटॉवर दिसत होता. त्यामधे हिरवा गणवेश घातलेला एक रक्षक होता. सुरक्षा विभागासभोवती काटेरी तारांचं लांबच्या लांब कुंपण होतं नि त्या कुंपणाच्या पलीकडच्या बाजूला पूर्व जर्मन सोल्जर्सना आत येण्यासाठी एक मोठं फाटक दिसत होतं. त्याच सिक्युरिटी झोनमध्ये असलेल्या मातीच्या एका टेकाडाकडे बोट दाखवत निट्झ् एमिलीला म्हणाला,

“तो जो दगडमातीचा सुमारे वीस फूट उंचीचा ढिगारा दिसतोय ना? तोच फ्यूर बंकरचा परिसर आहे.”

“हूं! दिसला मला.” एमिली टक लावून पाहात म्हणाली.

“१९४७ साली रशियनांनी या परिसरावरून बुलडोझर फिरवून फ्यूर बंकर पार बुजवून टाकला. समोर जो मातीचा ढीग दिसतोय त्याच्या अलीकडच्या बाजूला चॅन्सलरी गार्डन होतं, की जिथं आता तू उत्खनन करणार आहेस.” निट्झ् म्हणाला.

“हूं! पण त्यासाठी अगोदर मला परवानगी मिळायला हवी.” एमिली उत्तरली.

“ठीक आहे, मग आता आपण इथून निघूया.” निट्झ् म्हणाला.

निरीक्षण फलाटावरून खाली उतरून ती दोघं पुन्हा आपल्या मर्सिडीज गाडीत येऊन बसली. प्लांपनं मागे वळून त्यांना विचारलं, “आता चेक पॉईंट चालीकडेच सरळ चलायचं ना?”

“हो! चेक पॉईंट चालीं.” एमिली उत्तरली.

त्यांची मर्सिडीज त्या दिशेनं धावू लागली. थोड्याच वेळात फ्रिट्रिचस्ट्रासी परिसरात ती पोहोचली. ‘तुम्ही आता अमेरिकन परिसर सोडत आहात!’ अशी एक पाटी झर्कन मागे गेली. समोर रस्त्याच्या कडेला पत्र्याच्या शेडमध्ये ब्रिटिश, फ्रेंच आणि अमेरिकन असे तीन मिलिटरी पोलीस होते. ती शेड मागे टाकून प्लांपनं मर्सिडीज पुढे नेली. काही अंतर पुढे गेल्यानंतर रस्त्याच्या कडेला ‘थांबा!’ अशी पाटी दिसू लागली. तिथं रस्त्यावर आडव्या खांबाचं फाटक होतं. प्लांपनं मर्सिडीज थांबवली आणि खांबापाशी असलेल्या रक्षकाला त्यानं तिघांचे पासपोर्ट दाखवले. तेव्हा लीव्हर फिरवून खांब वर करून त्या रक्षकानं त्यांना पुढे जाऊ दिलं. गाडी पुढे निघाली तेव्हा निट्झ् एमिलीला म्हणाला,

“तसे पूर्व जर्मनीत प्रवेश करण्यासाठी आणखी सहा दुसरे एंट्री पॉईंट्स आहेत. परंतु चेक पॉईंट चालीं हा जे जर्मन नाहीत अशा परकीयांना प्रवेश करण्यासाठी प्रामुख्यानं वापरला जातो.”

त्यांची गाडी काही अंतर पुढे गेल्यानंतर ‘चेक पॉईंट चालीं’ समोर दिसू लागला. तिथं दोन वॉचटॉवर्स होते. चेक पॉईंटच्या रस्त्यालगत तीन पिवळ्या शेड्स होत्या. प्लांपनं तिथं गाडी थांबवली आणि खाली उतरून तो त्या तीन शेड्सपैकी पहिल्या शेडमध्ये गेला.

“प्लांप तिथे आपले पासपोर्ट दाखवील. नंतर आपल्याकरता पंचाहत्तर जर्मन मार्कस्चं चलन खरेदी करेल आणि तिथल्या कस्टम्स कंट्रोलला आपण भरून दिलेली डिक्लरेशन्स देऊन परत येईल.” निट्झ् एमिलीला म्हणाला.

सुमारे पंधरा मिनिटांनी प्लांप परत आला. आणि मोटारीचं दार उघडून आपल्या सीटवर बसला. त्याच वेळी अकस्मात कुठून कोण जाणे, दोन पूर्व जर्मन त्यांच्या गाडीपाशी आले. त्यांनी त्यांच्या गाडीची आतून अगदी कसून झडती घेतली, तिची डिकी उघडून तपासली, आरसा असलेली एक लांब छडी गाडीच्या तळभागात घालून तळभागाचीही तपासणी केली.

“ही एवढी तपासणी हे लोक कशासाठी करतायत? लोकांना काही पूर्व जर्मनीत चोरून लपवून नेलं जात नाही, उलट तिथून बाहेर आणलं जातं!” एमिली विषादानं म्हणाली, “यांना ठाऊक असायला हवं हे.”

“दुसरा काही माल आढळतो का हे ते बघतायत. पूर्व जर्मनीत काळा बाजार फार मोठ्या प्रमाणावर चालतो हे तुला ठाऊक असेलच.” निट्झ् म्हणाला.

झडतीचा सोपस्कार उरकल्यानंतर रस्त्यावरला दुसरा आडवा खांब वर उचलला गेला आणि प्लांपनं आपली मर्सिडीज पुढे काढली. काही अंतर काटल्यावर आडव्या खांबाचं तिसरं फाटक आलं. तिथल्या रक्षकानं त्यांच्या पासपोर्टवरल्या फोटोशी त्यांचे चेहरे तीनतीनदा ताडून पाहिले. समाधान झाल्यावर त्यानं प्लांपला पासपोर्ट परत केले आणि खांब वर उचलून त्यांना पुढे जाऊ दिलं.

प्लांपनं मर्सिडीज पुढे काढली आणि तो तिसरा खांब मागे टाकल्यानंतर मग कुठे त्यांनी पूर्व बर्लिनमध्ये प्रवेश केला. ते आता ज्या परिसरातून चालले होते तो पूर्व बर्लिनमधला फ्रिट्रिचस्ट्रासी विभाग होता. त्यांची मर्सिडीज मोकळ्या रस्त्यावरून वेगानं धावू लागली. थोड्याच वेळात त्यांनी लेप्झिगस्ट्रासीचा चौक मागे टाकला. तेव्हा आपल्या सीटमधून पुढे झुकून एमिली प्लांपला म्हणाली,

“ब्रॅडेनबर्ग गेटवरून गाडी मार्क्स-एंजल प्लाट्झकडे घे. तिथे मी तुला दिलेल्या पत्त्यावर प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांचं ऑफिस आहे.”

“त्यापूर्वी मला कॅफे पालास्टवर सोड. मग फ्राऊलिन अॅशक्रॉफ्टनी सांगितलेल्या ठिकाणी त्यांना ने आणि परतताना वाटेत पुन्हा मला घेण्यासाठी थांब.” निट्झ् म्हणाला.

त्यावर प्लांपनं मान हलवली आणि समोरच्या रस्त्यावर आपलं लक्ष केंद्रित करत तो गाडी चालवू लागला. काहीच मिनिटांनी ब्रॅडेनबर्ग गेट या स्मारकावरून उजवीकडे वळून त्यांची मर्सिडीज पुढे धावू लागली. रस्त्याच्या दुतर्फा इमारतींमध्ये असलेल्या दुकानांच्या सुबक शोरूम्स मागे पडत होत्या. रस्त्यावर इतर वाहनांची रहदारी अशी नव्हतीच. ते पाहून एमिली म्हणाली, “इथं मोटारी अजिबात दिसत नाहीत. त्यांची रहदारी फारशी दिसतच नाहीये. हा काय प्रकार आहे? हा रस्ता एवढा सुना कसा?”

“पूर्व जर्मन नागरिकांना पगार फार तुटपुंजा मिळतो. त्यामुळे मोटार घेणं त्यांना परवडत नाही. इथं फक्त उच्चपदस्थ उमराव आणि शासकीय अधिकारीच मोटारी वापरतात.” निट्झ् उत्तरला.

“इथे आजूबाजूला कुठे रशियन सोल्जर्सही दिसत नाहीत.” एमिलीनं विचारलं. “शहरात तुला दिसणारी नाहीत. ते पूर्व बर्लिनबाहेर आहेत. तिथं प्रचंड मोठा लष्करी तळच आहे त्यांचा.” निट्झ् उत्तरला.

अन्टर-डेन-लिंडेन विभागातल्या हंगेरियन, पोलिश आणि रशियन वकिलातीच्या इमारती मागे टाकून त्यांची मर्सिडीज कॅफे पालास्टपाशी पोचली. प्लांपनं बरेक लावून गाडी थांबवली. पाठचं दार उघडून निट्झ् खाली उतरला आणि दार लावून घेत खिडकीतून वाकून एमिलीकडे पाहात तो म्हणाला, “मी कॅफे पालास्टमध्ये बसून आता चहा घेत थोडा वेळ पेपर वाचण्यात घालवणार आहे. आयर्विन तुला प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांच्याकडे घेऊन जाईल.” क्षणभर थांबून तो पुढे म्हणाला, “एक गोष्ट विसरू नकोस एमिली की एके काळी अँडॉल्फ हिटलरचं अभिमानाचं आणि आनंदाचं असं जे वसतिस्थान होतं, त्या बर्लिनच्या अगदी मध्यभागी तू आता पोहोचली आहेस. त्याची जुनी राईश

चॅन्सलरी इथेच होती. आता तिथं पार्किंग लॉट आहे, आणि सरहद्द विभागात आहे तो त्याचा फ्यूर बंकर! बलशाली तिसऱ्या राईशची नामशेष झालेली ऐतिहासिक भूमी! आपल्या तिसऱ्या राईशचं राज्य एक हजार वर्षे चालेल अशी हिटलरची दपोक्ती होती. पण ते केवळ बारा वर्षे आणि तीन महिनेच टिकलं.” निट्झच्या मुद्रेवर मंद स्मित पसरलं. क्षणभर थांबून तो म्हणाला, “थर्ड राईश आणि तिची अनेक रहस्यं. एमिली! ही रहस्यं सोडवण्याची संधी मिळवण्यासाठी जरूर ते सर्व प्रयत्न कर.”

प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांच्या चकचकीत पॉलिश असलेल्या ओक लाकडाच्या प्रशस्त डेस्कामोरच्या एका खुर्चीत एमिली बसली होती. आपल्या डेस्काला वळसा घालून प्रो. ब्लाऊबाख उंच पाठीच्या आपल्या लेदर खुर्चीवर जाऊन बसले. एमिलीच्या आगमनामुळे त्यांना खरोखरच फार आनंद झाला होता. एमिलीनं त्यांच्याकडे पाहिलं. त्यांच्यात फारसा बदल झालेला नव्हता. पण ते किंचित वृद्धत्वाकडे झुकल्यासारखे वाटत होते. त्यांनी अंगात गडद करड्या रंगाचा सूट घातलेला होता आणि बो-टाय लावला होता. सोनेरी फ्रेमचा चष्मा त्यांना शोभून दिसत होता. एमिलीचं सहानुभूतिपूर्वक, आपुलकीनं स्वागत केल्यानंतर त्यांनी तिला विचारलं. “हं! बोल, एमिली, तुझ्यासाठी काय मागवू? काय घेणार? हार्ड ड्रिंक का सॉफ्ट ड्रिंक?”

“काही नको, थॅन्क्स! ती तुमचा जास्त वेळ घेणार नाहीये.” एमिली विनयानं म्हणाली.

“अच्छा! म्हणजे तू लगेच कामाच्या गोष्टी सुरू करणार आहेस तर. तुझ्या वडिलांचं अपुरं राहिलेलं काम तू सुरू करणार. अं?” प्रो. ब्लाऊबाख तिला म्हणाले.

“म्हणूनच तर मी बर्लिनला आले आणि इथे तुम्हाला भेटायला आले.”

“बरं! तर मग फ्यूर बंकर जवळच्या बागेत उत्खनन करण्याची तुझी पण इच्छा आहे.”

“हो. तिथली बाग आणि खुद्द बंकरसुद्धा.”

“फ्यूर बंकरसुद्धा?” प्रो. ब्लाऊबाख यांनी भुवया उंचावत तिला विचारलं.

बंकरचा उल्लेख एमिलीनं सहजस्फूर्तपणे केला होता. डॉ. थाएलनं सांगितलेले दोन पुरावे तिला शोधायचे होते. ती विशिष्ट सोन्याची पकडपट्टी असलेली हिटलरची कवळी बंकरनजीकच्या बागेतल्या मातीखाली कुठेतरी सापडण्याची शक्यता होती, पण ‘फ्रेड्रिक द ग्रेट’चा चेहरा असलेल्या त्याच्या भाग्यपदकाची ती साखळी त्यानं जमिनीखालच्या तळघरातल्या बंकरमधल्या आपल्या खासगी खोलीतच कुठेतरी दडवून ठेवली असण्याची शक्यता होती.

“हो.” एमिली पुन्हा म्हणाली, “बागेत उत्खनन केल्यानंतर बंकरमध्ये शोध घेणं ही कदाचित चांगली कल्पना ठरू शकेल.”

प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांची मुद्रा विचारमग्न झाली. जराशानं ते म्हणाले, “हूं. फ्यूर बंकरच्या उत्खननाची परवानगी मिळवण्याच्या बाबतीत थोडी अडचण येईल. लोकांच्या स्मरणातून तो कायमचा नाहीसा व्हावा म्हणून रशियनांनी त्यावरून बुलडोझर फिरवून मातीच्या ढिगाऱ्याखाली तो पार बुजवून टाकला आहे. तसं केलं नसतं तर मागे उरलेल्या नाझींच्या दृष्टीनं कदाचित ते श्रद्धास्थान, स्मारक बनलं असतं अशी भीती त्यांना वाटत होती. त्याचं परत उत्खनन केलं तर आमच्या कौन्सिलवरचे माझे काही सहकारी अस्वस्थ होतील.”

“प्रोफेसर! तिथली अगदी थोडीशी जागा मी माझ्या संशोधनाकरता फक्त एक किंवा दोन दिवसांसाठी उकरणार आहे. माझं काम झालं की ती मी परत बुजवून टाकेन. तिथे पुन्हा मातीचे ढिगारे राहतील.” एमिली म्हणाली.

प्रो. ब्लाऊबाख यांनी तिच्या स्पष्टीकरणारवर काही क्षण विचार केला. मग ते म्हणाले, “माझ्या कौन्सिलवरल्या माझ्या सहकाऱ्यांच्या कानावर ही गोष्ट मला घालावी लागेल. त्यांची याला मान्यता घ्यावी लागेल. ते हरकत घेतील असं मला वाटत नाही. बरं! पण तिथे तू हिटलर आणि इव्हा ब्राऊनच्या मृतदेहांचा परत शोध घेणार नाहीयेस तर त्यापेक्षाही अधिक कशाचातरी शोध घेणार आहेस. होय ना?”

“माझे वडील कशाच्या मागे होते हे त्यांनी तुम्हाला सांगितलं होतं?”

“नाही. ज्या गोष्टीचा शोध ते घेणार होते ती त्यांनी गुप्त ठेवली होती, हे मला कबूल करायलाच हवं. अर्थात त्यांनी ती मला सांगावी म्हणून मी त्यांच्यावर जोरही दिला नव्हता. आता आम्ही जुने मित्र होतो. त्यांचा माझ्यावर पूर्ण विश्वास होता. परंतु तरीही ते गुपित त्यांनी स्वतःपाशी राखून ठेवलं होतं.”

मग आपणही ते गुप्त राखायचं - एमिलीनं विचार केला. शिवाय हिटलरच्या मृत्यूबद्दलचा संशयास्पद माग आपल्याला कुठून मिळाला हे कुणालाही न सांगण्याचं वचन तिचं डॉ. थाएलला दिलं होतं.

“माझ्या वडिलांप्रमाणेच काही गोपनीय वस्तूंचा शोध मला घ्यायचा आहे. हे अर्थातच फार किचकट काम आहे. पण जर मला यात यश मिळालं तर इतिहासाच्या नोंदीप्रमाणे हिटलर आणि इव्हा खरोखरच मरण पावली होती का त्यांनी जगाला चकवलं आणि युद्धोत्तर काळातही ती जिवंत राहिली होती हे समजू शकेल.”

“तुला जरूर ते सर्व सहकार्य देण्याची माझी इच्छा आहे, एमिली, मी तुला नाउमेद करत नाही. पण हा जो उत्खननाचा व्याप तू हाती घेणार आहेस तो निष्फळ ठरेल असं मला वाटतं.” टेबलावरच्या लेटरओपनरशी चाळा करत प्रोफेसर ब्लाऊबाख तिला म्हणाले.

“पण का?”

“सोवियत लष्करानं बर्लिनचा ताबा घेतला होता तेव्हा हिटलरचे अवशेष शोधून काढण्याकरता खास सोल्जर्सची पाच उत्तम पथकं त्यांनी चौफेर सोडली होती. त्यांनी तो अरुंद खंदक आणि बुजवलेलं बाँबचं ते विवर पार खणून काढलं होतं. खुद्द जमिनीखालच्या फ्यूर बंकरच्या खोल्यांमधूनही त्यांनी कसून शोध घेतला होता. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांचे जे अवशेष त्यांना आढळले आणि जी काही थोडीफार कागदपत्रं त्यांना सापडली ती त्यांनी जगासमोर उघड केली. आता रशियनांच्या नजरेतून काही सुटलं असेल असं मला वाटत नाही.”

प्रो. ब्लाऊबाख यांच्यासमोर टिकाव धरणं अवघड होतं पण तरीसुद्धा एमिली आपल्या मुद्यावर अचल राहिली. निग्रहानं ती म्हणाली,

“हो, पण रशियनांच्या शोधाबद्दल माझ्या वडिलांनी जे संशोधन केलं होतं त्याचा मी अभ्यास केलाय. आणि त्याप्रमाणे हिटलर आणि इव्हा यांच्या शोधाचं काम रशियानांनी कसं तरी, झटपट घाईगर्दीत उरकलं. त्यांची ओळख पटवण्याच्या आणि बंकरच्या शोधाच्या सगळ्या कामातच त्यांनी फार घाई केली. खरं म्हणजे या कामाची आणखी एकदा पुन्हा छाननी व्हायला हवी. आणखी एक पोस्ट मार्टेम!”

“अगं! पण फक्त रशियनांनीच तिथे शोध घेतला नव्हता. १९४५ च्या मे आणि जून महिन्यात रशियनांचा शोध संपल्यानंतर डिसेंबरमध्ये अमेरिकन आणि ब्रिटिश गुप्तचर खात्याच्या निष्णात लोकांनीही तिथे विस्तृत उत्खनन करून शोध घेतला होता. पण त्यांना नंतर हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन यांचे आणखी वेगळे देह तिथे कुठे आढळले नाहीत. फक्त इव्हा ब्राऊनची आद्याक्षरं असलेले काही कपडे आणि गोबेल्सची काही कागदपत्रं तेवढीच त्यांना तिथं मिळाली.”

“हो, पण अमेरिकन आणि ब्रिटिशांनी तिथे फक्त दिवस-दोन दिवस शोध घेतला, याला काय तपास म्हणता येईल?”

एमिलीच्या या प्रश्नामुळे प्रोफेसर ब्लाऊबाख काहीसे निरुत्तर झाले, पण जराशानं ते म्हणाले, “खरं सांगायचं झालं तर तेव्हा रशियनांनीच त्यांना पुढे जास्त शोध घेऊ दिला नाही. त्यांनीच त्यांचं उत्खनन थांबवलं. पण याचा अर्थ रशियन्स पूर्णपणे असहकारी आहेत असा घेऊ नकोस. १९४६च्या जानेवारी महिन्यात फ्यूर बंकरच्या परिसरात उत्खनन करण्यासाठी म्हणून त्यांनी फ्रेंच लष्कराच्या एका गुप्तला पाचारण केलं होतं. त्या लोकांनी उत्खनन केलं, शोध घेतला. पण त्यांनाही काही आढळलं नाही. फ्यूर बंकरचा एक भाग पुढे उडवून देण्यात आला आणि मातीखाली गाडण्यात आला. तत्पूर्वीही त्याच्या परिसरात आणि अंतर्भागात अनेकांनी शोध घेतला होता. पण त्यांनाही नवीन असं काही आढळलं नाही.” क्षणभर थांबून ब्लाऊबाख एकदम घाईघाईनं म्हणाले, “अर्थात, हे सगळं सांगून मी तुला नाउमेद, निरुत्साही करतो आहे असं मात्र समजू नकोस हं एमिली! आमचे पूर्व जर्मन अधिकारी खूप चांगले आहेत. तुला पण एक संधी कदाचित मिळेल. तुला उत्खननाकरता परवानगी मिळावी म्हणून योग्य सूत्रांद्वारे मी जोरदार शिफारस करीन.”

“तसं झालं तर मला फार आनंद होईल, थॅक यू प्रोफेसर ब्लाऊबाख” एमिली म्हणाली, “परवानगी मिळायला साधारण किती वेळ लागेल?”

“ते मला लगेच कळेल. आणखी दोन किंवा फार तर तीन दिवसांनी तुला माझ्याकडून याबाबत निश्चित निर्णय समजेल.”

“ठीक आहे. मग मी संपर्क साधेन तुमच्याशी.” उठत एमिली म्हणाली.

तशी तिला थांबत ब्लाऊबाख तिला म्हणाले, “एक मिनिट. तुला जर थोडा वेळ असला तर माझं तुझ्याकडे थोडं काम आहे.”

त्यांचं काय काम असावं याबद्दल आश्चर्य वाटून एमिली म्हणाली, “हो, हो. अवश्य सांगा की -”

“हिटलर या विषयावर तुझा चांगलाच अधिकार आहे -”

“हे काय, प्रोफेसर ब्लाऊबाख तुम्ही असं बोलून मला लाजवताय ! हिटलरवर माझ्यापेक्षा तुमचाच अधिकार अधिक आहे हे मला ठाऊक का नाही?”

“छे! छे! तुझं म्हणणं चुकीचं आहे.” प्रो. ब्लाऊबाख निग्रहं म्हणाले. “थर्ड राईश आणि आधुनिक जर्मन इतिहासाबद्दल माझा थोडाफार व्यासंग असेलही, पण या बाबतीत तुझं ज्ञान श्रेष्ठ आहे ही वस्तुस्थिती आहे.”

“मला याबद्दल शंका आहे. पण ते जाऊ दे. तुमचं काम सांगा.”

“काम माझं नाही - माझ्या एका मित्राचं आहे. त्याचं नाव आहे निकोलस किरवोव. माझ्या ऑफिस पलीकडल्याच खोलीत माझ्या काही फायली चाळत बसलाय तो. त्याच्या क्षेत्रातला फाईन आर्ट्सचा तो एक विशेष स्कॉलर आहे. लेनिनग्रादमधल्या हर्मिटेज कलासंग्रहालयाचा क्यूरेटर म्हणून अलीकडेच त्याची नेमणूक झालीय.”

“मग तर विशेषच माणूस दिसतो.” एमिली प्रभावित होऊन म्हणाली.

“हिटलरनं त्याच्या प्रारंभीच्या काळात जी काही पेंटिंग्ज केली होती - ती मूळ पेंटिंग्ज जमवण्याचा किरवोवला छंद आहे. आणि हिटलरच्या या कलागुणाशी तू चांगली परिचित असशील अशी माझी खात्री आहे.”

“अगदी पूर्णपणे नि चांगली परिचित आहे.” एमिलीनं मान्य केलं.

“वेल, तर हिटलरच्या अशा मूळ पेंटिंग्जचं एक प्रदर्शन हर्मिटेज कलासंग्रहालयात भरवण्याचा किरवोवचा विचार आहे. नुकतंच आणखी एक पेंटिंग त्याला मिळालंय. पण त्यावर हिटलरची सही नाहीये. हे पेंटिंग हिटलरनंच तयार केलं असावं असा त्याचा विश्वास आहे. आत्तापर्यंत अज्ञात असलेलं हे पेंटिंग प्रदर्शनात मांडण्याचा त्याचा विचार आहे. पण तत्पूर्वी त्याच्या अधिकृतपणाबद्दल त्याला खात्री करून घ्यायची आहे. हे पेंटिंग त्यानं मला दाखवायला आणलंय. मी त्याचं निरीक्षण केलं आणि कुंचल्याच्या धाटणीवरून हे पेंटिंग हिटलरचंच असल्याचा निर्वाळा मी त्याला दिलाय. मात्र त्याबाबत एक लहानशी अडचण आलीय आणि ही अडचण तू सोडवू शकशील असं मला वाटतं.”

“माझा हिटलरच्या पेंटिंग्जवर तसा काही गाढा अभ्यास नाही. पण मी आणि माझ्या वडिलांनी त्याच्या कलाकृतीच्या फोटोंची एक फाईल बनवलेली आहे. वेल! प्रो. ब्लाऊबाख, चला, मि. किरवोवना भेटण्यात मला आनंदच वाटेल.”

प्रोफेसर ब्लाऊबाखनी एमिलीला आपल्याबरोबर आपल्या ऑफिसखोलीच्या लगत असलेल्या मोठ्या चौरस खोलीत नेलं. तिथं एका लांबलचक नि प्रशस्त अशा टेबलाशी मध्यम वयाचा एक माणूस बसलेला होता. त्याच्या पुढ्यात टेबलावर बऱ्याचशा फोटोंचा पसारा पडलेला होता. प्रो. ब्लाऊबाख आणि एमिलीची चाहूल लागताच खुर्ची मागे सारत तो माणूस उठून उभा राहिला.

“हेर् निकोलस किरवोव,” प्रो. ब्लाऊबाख त्याला म्हणाले, “ऑक्सफर्ड, इंग्लंडहून आलेल्या फ्राऊलिन एमिली अँशक्रॉफ्ट यांच्याशी तुमची ओळख करून देतो. अँडॉल्फ हिटलरचं जीवन हा त्यांचा अलीकडच्या काही वर्षांमधला संशोधनाचा विषय आहे. हिटलरचा एक चरित्रग्रंथ त्या लिहितायत. त्याच्या अंतिम भागाच्या संशोधनासाठीच त्या बर्लिनला आल्यायत.”

“मी तुमच्या नावाशी परिचित आहे मिस. अँशक्रॉफ्ट!” एमिलीकडे कौतुकानं पाहता किरवोव म्हणाला.

“बस, एमिली” एक खुर्ची ओढत प्रोफेसर ब्लाऊबाख म्हणाले, “आणि तुम्हीसुद्धा मि. किरवोव. तुमच्या कामाबद्दलची थोडी पूर्वकल्पना मी फ्राऊलिन अँशक्रॉफ्टना दिलीय - म्हणजे तुमच्या त्या हिटलर पेंटिंगबद्दल. तुम्ही इथे आलेले असताना फ्राऊलिन अँशक्रॉफ्टही इथे याव्यात ही भाग्याचीच गोष्ट आहे.”

“मिस अँशक्रॉफ्ट, प्रथम याबद्दल मी तुमचे आभार मानतो.” किरवोव म्हणाला. पहिल्या फटक्यातच एमिलीला हा माणूस आवडला.

“तुमच्या हिटलर पेंटिंगबद्दल प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांनी मला नुकतंच सांगितलं.” एमिली म्हणाली, “मला पण त्यात इंटरेस्ट आहेच. पण हे पेंटिंग तुम्हाला मिळालं तरी कसं?”

एमिलीच्या या प्रश्नामुळे किरवोवला एकदम मोकळं वाटलं. आणि त्यानं तिला आपल्या छंदाबद्दल आणि जॉर्जियो रिक्की नावाच्या जहाजावरच्या माणसाकडून आपण ते पेंटिंग कसं मिळवलं याची समग्र हकीकत सांगितली.

नंतर मग भिंतीला टेकवून झाकून ठेवलेलं ते पेंटिंग उचलून त्यावरचं आवरण दूर करत ते एमिलीसमोर टेबलावर ठेवत तो म्हणाला, “प्रदर्शनात हे पेंटिंग मांडणं म्हणजे माझ्या मानाच्या तुऱ्यात आणखी एक पीस खोवला जाणार आहे. पण त्यापूर्वी त्याच्या अस्सलपणाबद्दल माझी पूर्ण खात्री पटायला हवी. या पेंटिंगमधली इमारत एखाद्या जुन्या शासकीय जर्मन इमारतीसारखी दिसते. पण ही इमारत कुठली हे काही लक्षात येत नाही. आणि या पेंटिंगचा अस्सलपणा कळण्यासाठी हे समजणं फार जरूरीच आहे.”

“तुमच्या अंदाजाशी मी सहमत आहे.” त्या पेंटिंगचं निरीक्षण करत एमिली म्हणाली, “या पेंटिंगमधली इमारत तसल्याच जुन्या शासकीय इमारतीसारखी दिसते, ज्या नार्झिनी १९३० सालच्या सुमारास बांधल्या होत्या. पण निश्चितपणे सांगता येत नाही. या पेंटिंगचा एखादा फोटो तुमच्याजवळ आहे?”

किरवोवनं आपल्या कोटाच्या आतल्या खिशातून एक इन्व्हलप काढलं आणि त्यातून एक लहान पोस्टकार्ड साईजचा फोटो काढून तो एमिलीला देत तो म्हणाला, “निकडीनं हव्या असलेल्या गुन्हेगाराच्या फोटोप्रमाणेच या पेंटिंगच्या फोटो कॉपीज मी काढून घेतल्या आहेत - वाटण्याकरता.”

“ऑक्सफर्डमधल्या माझ्या सेक्रेटरीला फोन करून मी आमच्या संग्रही असलेली, तिसऱ्या राईशमधल्या - प्रमुख जर्मन शहरातल्या - जुन्या इमारतींच्या फोटोंची फाईल कॉपी मागवून घेते. मग आपण याबद्दल बघू. मला तुमच्याशी कुठे संपर्क साधता येईल मि. किरवोव?”

“सध्या मी पूर्व बर्लिनमध्ये राहतोय. पण काही दिवस पश्चिम बर्लिनमध्ये घालवण्याकरता - प्रेक्षणीय स्थळं, इमारती वगैरे बघण्याकरता उद्याच मी तिकडे येणार आहे. तुम्ही कुठे उतरला आहात?”

“केम्पिन्स्कीमध्ये.”

“मग मी तिथून जवळच असलेल्या पॅलेस हॉटेलमध्ये उतरेन.”

आपली पर्स उघडून किरवोवनं दिलेला फोटो एमिलीनं आत टाकला आणि ती म्हणाली, “मग माझी फोटोंची फाईल आली की पॅलेस हॉटेलवर मी तुमच्याशी लगेच संपर्क साधेन. माझ्या संशोधनाच्या कामातसुद्धा कदाचित याचा उपयोग होईल. नशीब साथ देतंय का बघूया.”

नंतर प्रोफेसर ब्लाऊबाखनी तिला आपल्या ऑफिसच्या दाराबाहेर नेत निरोप दिला आणि ते तिला म्हणाले, “माझ्या मित्राचं काम पाहिल्याबद्दल थॅक्स! तुझं कामही माझ्या लक्षात आहे. शक्य ते सर्व प्रयत्न मी करीन.”

त्या मर्सिडीज गाडीनं एमिलीला केम्पिन्स्की हॉटेलवर सोडलं तेव्हा बरीच संध्याकाळ झाली होती. मोटारीतून उतरून सहकार्याबद्दल तिनं पीटर निट्झचे आभार मानले आणि ड्रायव्हर प्लांपकडे वळून ती म्हणाली, “जर तू मोकळा असशील तर येत्या काही दिवसांमध्ये मला तुझी पुन्हा गरज लागेल.”

“मी केव्हाही तुमच्या सेवेला तयार आहे, फ्राऊलिन.” मान लववत प्लांप म्हणाला.

मग पीटर निट्झला बायू करून ती वळली आणि भरभर चालत हॉटेलच्या प्रवेशद्वारातून आत शिरली. रिसेशन कौंटरपाशी जात ती म्हणाली, “सूट २२९.”

कौंटरवरल्या व्यवस्थापकानं तिला तिच्या सूटची किल्ली दिली आणि त्याबरोबरच एक चिड्डी पुढे सरकवत तो म्हणाला, “मिस् अँशक्रॉफ्ट कुणीतरी तुमची वाट पाहात थांबलंय.”

“कोण ते?” एमिली म्हणाली आणि कागदाची ती स्लिप उचलून त्यावरून तिनं नजर फिरवली. ‘मिस्. अँशक्रॉफ्ट, तुम्हाला भेटण्याकरता म्हणून मी थेट लॉस एंजेलिसहून इथे आलोय. माझ्यासाठी तुम्ही मिनिटभर वेळ काढाल अशी आशा आहे. मी ब्रिस्टॉल-बारमध्ये आहे - रेक्स फोस्टर.’

हे नाव एमिलीच्या परिचयाचं नव्हतं. संभ्रमात पडत ती वळली आणि लॉबी ओलांडून हॉटेलच्या कॉकटेल लाऊंजकडे चालू लागली. कॉकटेल लाऊंजच्या दारात उभं राहून तिनं आत सभोवार नजर फिरवली. तिथल्या हॉलमध्ये तुरळक स्त्री-पुरुष होते. कोपऱ्यातल्या एका टेबलापाशी एक अतिशय देखणा असा पुरुष आणि त्याच्यासमवेत सुडौल देहाची तितकीच सुंदर तरुणी बसलेली होती. एमिलीला दारात पाहताच तो माणूस उठला आणि तिच्या दिशेनं आला. तिच्याजवळ येत अत्यंत मृदू स्वरात त्यानं तिला विचारलं,

“तुम्ही एमिली अँशक्रॉफ्ट का? लॉस एंजेलिसच्या रेक्स फोस्टरला जर तुम्ही पाहात असाल तर तो मीच आहे.”

एमिलीनं त्याच्याकडे पाहिलं. त्याची उंची सहा फुटाच्या आतबाहेर होती. काळेभोर केस, करडे डोळे, लहान टोकदार हनुवटी, प्रसन्न व्यक्तिमत्त्व आणि व्यायामपटूसारखं कमावलेलं शरीर. प्रथमदर्शनीच एमिलीला तो आवडला.

“अं? वेल्! बोला मिस्टर फोस्टर, तुमचं काय काम आहे?” तिनं विचारलं.

“तुमची हरकत नसेल तर आमच्याबरोबर ड्रिंक घेता?” टेबलाशी बसलेला तरुणीकडे निर्देश करत तो म्हणाला, “तिथे बसून बोलूया. माझ्या कामाबद्दल मी सांगतो मग सगळं.”

एमिलीनं मानेनंच होकार दिला आणि त्याच्याबरोबर ती त्या टेबलाकडे गेली. त्याच्याबरोबर असलेल्या तरुणीकडे तिनं पाहिलं मात्र आणि क्षणभर ती स्वतःचं भानच विसरली. तिच्यापेक्षाही ती अधिक सुंदर, रूपवान आणि आकर्षक होती. तिचा बांधा तर विलक्षण मोहक, प्रमाणबद्ध होता. ही कोण असावी? याची बायको? प्रेयसी की बर्लिनमधली गर्लफ्रेंड? एमिलीच्या मनात उगाचच विचार आला.

फोस्टरनं एमिलीला बसण्याचा निर्देश केला आणि त्या तरुणीशी तिची ओळख करून देत तो म्हणाला, “या मिस् अँशक्रॉफ्ट... आणि या इस्राएलच्या तोवाह लेव्हॉईन. आमची आत्ता नुकतीच भेट झाली, आणि आम्ही दोघंही तुमची वाट पाहात होतो.” एमिलीनं खुर्ची घेतल्यानंतर त्यानं तिला विचारलं, “बरं! मिस् अँशक्रॉफ्ट तुम्ही काय घेणार?”

क्षणभर विचार करून एमिली म्हणाली, “व्हिस्की आणि सोडा.” त्यानं ऑर्डर दिल्यानंतर तिनं विचारलं, “तुम्ही मला भेटण्यासाठी म्हणून इथे आलात? आणि तुम्हीही मिस् लेव्हॉईन?”

“हो.” तोवाह चटकन म्हणाली, “पण मि. रेक्स फोस्टर इथे अगोदर आलेत तेव्हा तुम्ही आधी त्यांच्याशी बोला. माझा नंबर दुसरा आहे.”

“ठीक आहे. तुमचं माझ्याशी काय काम असावं मला काही कल्पना येत नाहीये.”

“मी सांगतो.” फोस्टर म्हणाला, “सर्वात प्रथम सांगायचं म्हणजे मी एक आर्किटेक्ट आहे. लॉस एंजेलिसमध्ये माझा चांगला व्यवसाय आहे. निर्मितीचं मला वेड असल्यानं मी उत्तमोत्तम बांधकामं करतो. अर्थात हा माझा पेशा असला तरी माझ्या कामाचं स्वरूप तुमच्यासारखंच आहे. मी एक चित्रमय पुस्तक तयार करतोय. ‘आर्किटेक्चर ऑफ द १००० - इयर थर्ड राईश.’ हिटलरनं युद्धापूर्वी जर्मनीत केलेली बांधकामं आणि युद्धानंतर ज्या इमारती बांधायचा त्याचा मनसुबा होता - त्यांचा चित्रमय तपशील - हा माझ्या पुस्तकाचा विषय आहे.”

“अस्सं!” एमिली म्हणाली. तितक्यात वेटरनं ड्रिंक्स आणली. तिघांनी पेले उचलले.

“माझ्या पुस्तकाच्या संदर्भात काही संशोधन करायला मी बर्लिनला आलोय. पण या बाबतीत मला एक अडचण आलीय. हिटलर हा आपल्या दोघांचाही समान विषय

आहे. तेव्हा तुम्ही या बाबतीत मला मदत करू शकाल असं मला वाटलं, म्हणून तुमची भेट घेण्याची माझी इच्छा होती.”

“ठीक आहे, सांगा! माझ्याकडून तुम्हाला कसली मदत हवी?”

“असं बघा, माझ्या चित्रमय आणि माहितीयुक्त पुस्तकाचा एक भाग अद्याप अपूर्ण आहे. हिटलरच्या प्रमुख वास्तुशिल्पज्ञाच्या काही अज्ञात आराखड्यांच्या शोधात मी आहे. या वास्तुशिल्पज्ञाच्या-आल्बर्ट स्पीअरच्या - एका विश्वासू साहाय्यकाचं नाव मला याकरता हवं आहे. तुमचे वडील या संदर्भात मला काही मदत करू शकतील म्हणून त्यांना पत्र लिहून मी त्यांच्याकडे मुलाखतीची विचारणा केली होती. त्यांनी मला मुलाखतीसाठी दिवसही दिला होता. पण -वेल्! आमच्या मुलाखतीच्या आदल्या आठवड्यातच त्यांचं अपघाती निधन झाल्याची दुःखद बातमी मला कळली नि मला फार वाईट वाटलं... विशेष करून तुमच्याबद्दल अधिक.”

“थॅक्स, पुढे सांगा.”

“दोन दिवसांपूर्वी वृत्तपत्रात मी असं वाचलं की तुमच्या वडिलांचं अपुरं राहिलेलं काम तुम्ही पुरं करणार आहात म्हणून मी ऑक्सफर्डला तुमच्या घरी फोन लावला. पण तुम्ही इथे पश्चिम बर्लिनला आल्याचं मला कळलं म्हणून तुमच्या सेक्रेटरीकडून तुमचा पत्ता मी घेतला नि इथे आलो. हॉटेल केम्पिन्स्कीवर तुमची मुलाखत नि वेळ ठरवण्यासाठी म्हणून मी आलो तेव्हाच रिसेशन कौंटरवर मिस तोवाह लेव्हाईन पण तुमच्याबद्दलच चौकशी करताना मला आढळल्या. तुम्ही बाहेर गेला होतात. म्हणून मग आम्ही दोघं इथं तुमची वाट पाहत थांबलो.”

संभ्रमात पडून एमिलीनं तोवाहकडे पाहिलं आणि तिला विचारलं, “आणि तुम्ही? तुमचं काय काम आहे माझ्याशी मिस लेव्हाईन?”

तोवाहनं आपला मद्याचा ग्लास खाली ठेवला आणि ती म्हणाली, “वेल्! मिस अँशक्रॉफ्ट, मी एक वर्किंग जर्नालिस्ट आहे. ‘जेरुसलेम पोस्ट’ या आमच्या वृत्तपत्रासाठी काही लेख तयार करण्यासाठी म्हणून मला खास इथे पश्चिम बर्लिनला पाठवण्यात आलंय. तुम्ही इथे येत असल्याचं मला कळलं म्हणून तुम्हाला भेटण्याचा विचार मी केला. कारण तुम्ही मला एका सनसनाटी विषयाबद्दल-हिटलरबद्दल खूप काहीतरी माहिती देऊ शकाल असं मला वाटलं. हिटलरच्या नावावर वृत्तपत्रं अजूनही खूप खपतात.”

“पण मी इथे - केम्पिन्स्कीमध्ये उतरलेय हे तुम्हाला कसं कळलं?”

“अगदी सोपं” तोवाह म्हणाली, “मी इथे आले तेव्हा प्रथम मी ‘बर्लिन फॉरीन कॉरस्पॉन्डंट्स’ प्रेस क्लब’मध्ये गेले. बर्लिनमध्ये येणाऱ्या प्रत्येक महत्वाच्या व्यक्तीची नोंद तिथे असते. तर तिथून मी तुमचा पत्ता मिळवला आणि इथे आले.”

“वेल्! मी तशी कुणी महत्वाची वगैरे नाही” एमिली ट्रिंकचा घोट घेत म्हणाली, “आणि मी तुम्हाला काही माहिती किंवा हकीकत वगैरे देऊ शकणार नाही. प्लीज मला समजून घ्या मिस लेव्हाईन, आणि तुम्हीही मिस्टर फोस्टर, इथे मी ज्या कामाकरता आले आहे ते मला अत्यंत गुप्त राखायचं आहे. मी इथे कशाकरता आले आहे त्याबद्दल किंवा माझ्या प्रॉजेक्टबद्दल जर इथे थोडी जरी माहिती फुटली तर माझ्यासाठी मोठा धोका उत्पन्न होऊ शकेल.”

“तुमच्या इथल्या वास्तव्याबद्दल मी कुठे शब्दही बोलणार नाही असं वचन मी तुम्हाला देतो.” फोस्टर आपला उजवा हात वर करत म्हणाला.

“ठीक आहे. तुमच्या आर्किटेक्चरल पुस्तकाच्या संदर्भातल्या मदतीबद्दल म्हणाल तर तुम्हाला जी माहिती हवी आहे ती मी तुम्हाला बहुधा देऊ शकेन असं मला वाटतं. तुम्ही मला जरा वेळानं भेटू शकाल?” एमिलीनं विचारलं.

“आज रात्री मी इथे जवळच्याच एका हॉटेलात डिनरला जायचा बेत ठरवला आहे. तोवाहला पण मी निमंत्रण दिलंय. तुम्हीही आमच्याबरोबर आलात तर मला आनंदच वाटे. निवांतपणी जेवणही घेता येईल आणि बोलताही येईल.” फोस्टर म्हणाला.

“चालेल!” एमिली म्हणाली, “मी तुमच्याबरोबर येईन. पण आपल्यात जी चर्चा होईल ती संपूर्णपणे साथी-सरळ स्वरूपाची असेल असं वचन लेव्हाईननी मला दिलं पाहिजे. म्हणजे त्यात प्रेसचा संबंध नको.”

“मी तुम्हाला काय हवं ते वचन देते.” आपला उजवा हात - शपथ घ्यावी तसा वर करत तोवाह म्हणाली, “कारण एक तर तुम्हाला भेटून मी फार प्रभावित झाले आहे आणि दुसरं म्हणजे मला खूप भूक लागलीय.”

त्यावर एमिली मोकळेपणानं हसली आणि म्हणाली, “ठीक आहे. प्राथमिक गोष्टी जमल्या तर!” तिनं आपल्या सोन्याच्या रिस्टवॉचकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “आता जवळजवळ सात वाजलेत. मला काही फोन करायचे आहेत. नंतर अंधोळ उरकून कपडेही बदलायचेत. मला एक तासभर तरी लागेल.” अन् फोस्टरकडे पाहता तिनं विचारलं, “मी आठपर्यंत खाली आले तर चालेल?”

“मी आठला पाच मिनिटं कमी असताना खाली लॉबीत थांबतो मिस अँशक्रॉफ्ट.”

“मला एमिली म्हणा.” उठत एमिली म्हणाली.

“आणि मला रेक्स.” स्मित करत फोस्टर म्हणाला, “मी वाट पाहतो तर मग.”

पूर्व बर्लिनची ट्रिप करून आल्यामुळे एमिलीला थोडं शिणल्यागत झालं होतं. आपल्या सूटमध्ये परतल्यानंतर तिनं प्रथम काही फोन केले. सर्वप्रथम तिनं ऑक्सफर्डला आपल्या घरी फोन लावला आणि आपल्या सेक्रेटरीला - पामेला टेलरला - आपल्या संग्रहातल्या दोन फायलींच्या फोटोकॉपीज तयार करून त्या तातडीच्या विमान टपालानं बर्लिनला पाठवून देण्यास सांगितलं. त्यातली एक फाईल होती अँडॉल्फ हिटलरच्या कलाजीवनाबद्दल आणि दुसरी तिसऱ्या राईश-मधल्या वास्तुकलेबद्दल. या दोन्ही फायलींच्या कॉपीज तिला निकोलस किरवोव आणि रेक्स फोस्टर यांच्या कामाकरता हव्या होत्या. त्यानंतर फ्यूर बँकरच्या उत्खननासाठी तिचे वडील ज्या खोदकाम करणाऱ्या कंपनीचं साहाय्य घेणार होते त्या ओबरस्टॅड्ट कन्स्ट्रक्शन कंपनीला तिनं फोन केला. अँड्र्यू ओबरस्टॅड्टशी तिचं बोलणं झालं. डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांच्या मृत्यूबद्दल त्यानं दुःख व्यक्त केलं. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली उत्खनन करायला आपल्याला फार आनंद वाटला असता असं तो तिला म्हणाला. त्यावर तशी संधी पुन्हा येण्याची शक्यता आहे असं त्याला सांगून एमिली म्हणाली, “मी स्वतः उत्खननाचं काम हाती घेणार आहे. पण त्याकरता पूर्व बर्लिन शासनाच्या परवानगीची मी वाट पाहतेय. ती मला केव्हाही मिळण्याची शक्यता आहे. तसं झालं तर खोदकाम करणाऱ्या मजुरांची एखादी टोळी तुम्ही मला लगेच पुरवू शकाल?”

“हो, फ्राऊलिन अँशक्रॉफ्ट. या कामात वाकबगार असलेल्या माझ्या काही खास मजुरांची टोळी मी केव्हाही पाठवू शकेन. उत्खननाच्या कामावर मी स्वतः देखरेख करेन.” अँड्र्यू ओबरस्टॅड्टनं तिला आश्वासन दिलं.

“थॅक्स! मग मला गरज लागली की तुम्हाला कळवीन मी.” एमिली म्हणाली.

त्यानंतर बाथरूममध्ये जाऊन एमिलीनं उल्लेखित करणारा बबल बाथ आणि शॉवर घेतला. टर्किश टॉवेलला अंग पुसून तिनं पोशाख केला. पुढे गळ्यापर्यंत बटणं असलेला

पांढरा शुभ्र ब्लाऊज, नेव्ही ब्ल्यू रंगाचा आखूड स्कर्ट आणि गुलाबी रंगाचं इटॉन जॅकेट! त्या पोशाखात तिच्या देहाचं सौष्ठव चांगलंच खुलून दिसत होतं. नंतर मग आरशासमोर बसून तिचं मेकअप उरकला. आरशात आपलं रूप न्याहाळत आपल्या ब्लाऊजचं वरचं बटण तिचं उघडलं. त्यानंतर त्याखालचं दुसरं. आणि नंतर आणखी थोडं धाडस करून तिसरंही बटण तिचं उघडलं. त्याबरोबर तिच्या गोऱ्यापान उन्नत वक्षःस्थळांचे अर्धवट उभार आणि त्यांच्यातली खळी दिसू लागली. आपलं हे सौंदर्य रेक्सचं लक्ष वेधून घेईल अशी तिला खात्री वाटली.

ठीक आठला ती हॉटेलच्या तळमजल्यावरल्या लॉबीत पोहोचली. अन् तिच्या अपेक्षेप्रमाणेच घडलं. रेक्सनं तिच्या सौंदर्याची प्रशंसा केली. त्याची नजर तिच्या ब्लाऊजच्या वरच्या उघड्या भागातून दिसणाऱ्या वक्षःस्थळांच्या उभारांवर काही क्षण भिरभिरलीच! त्यानंतर मग रेक्स आणि तोवाह यांच्यासमवेत, केम्पिन्स्की हॉटेलापासून पाच चौक पुढे असलेल्या शूटरस्ट्रासी विभागातल्या 'द बर्लिनर गास्थस' या हॉटेलात ती गेली. तिथल्या आलिशान रेस्टॉरंटमधलं अगदी टोकाचं निवांत टेबल फोस्टरनं रिझर्व करून ठेवलं होतं. तिथं त्या टेबलाभोवती बसली. रेक्सनं उत्कृष्ट पदार्थांची मेनूमधून निवड करून त्यांची ऑर्डर दिली आणि त्याबरोबर रेड वाईन मागवली. वेटरनं डिनर सर्व्ह करताच तिघांनी त्याचा आस्वाद घेण्यास सुरुवात केली. खाताखाता एमिलीनं फोस्टरला विचारलं, "रेक्स! तुम्ही कशाच्या शोधात आहात ते आता सांगा. मी तुम्हाला शक्य ती सगळी मदत करीन. तुमच्या पुस्तकाच्या बाबतीत कसली अडचण आहे?"

"वेल्! हिटलरचा आर्किटेक्ट आल्बर्ट स्पीअरचा उल्लेख मी केला होता. तर त्याच्या एका विश्वासू साहाय्यकाजवळ त्यानं हिटलरसाठी काही गुप्त बांधकामं करण्याचं काम सोपवलं होतं. स्पीअरच्या या विश्वासू साहाय्यकानं हिटलरसाठी जर्मनीमध्ये गुप्त आणि खास अशा स्वरूपाची सात बांधकामं केली होती. त्या सात बांधकामांचे प्लॅनस् मला अजून मिळालेले नाहीयेत. आणि त्याकरताच स्पीअरचा हा साहाय्यक आर्किटेक्ट कोण होता त्याचं नाव मला पाहिजे आहे. त्याचा तपास लागला की ज्यांच्यावाचून माझं पुस्तक अपूर्ण आहे, ते सात आराखडेही मला मिळतील."

"तुम्ही म्हणताय त्या हिटलरच्या गुप्त निवासस्थानांबद्दल मला माहिती आहे." फोस्टर आणि तोवाहकडे दृष्टिक्षेप टाकत एमिली म्हणाली, "युद्ध जसजसं भडकू लागलं तसतसा हिटलर स्वतःच्या वास्तव्याबद्दल अधिक काळजी घेऊ लागला. जमिनीखाली खोलवर असलेल्या गुप्त निवासस्थानांमध्ये राहणं आता अधिक सुरक्षित राहिल असं त्याला वाटू लागलं. अशी निवासस्थानं बनवून घेण्याचा हुकूम त्यानं आल्बर्ट स्पीअरला दिला आणि स्पीअरनं हे काम आपल्या एका अत्यंत विश्वासू असिस्टंटवर सोपवलं होतं. त्या नौजवान तरुणाचं नाव होतं रुडी झायड्लर. त्यानंच हिटलरसाठी हवाईहल्ला सुरक्षित निवास आणि भूमिगत बंकरसं बांधण्याचं काम केलं होतं - जर्मनीमध्ये."

"रुडी झायड्लर?" फोस्टर म्हणाला, "मला हवे असलेले प्लॅन्स याच आर्किटेक्टकडे असू शकतील. मला हवा तो हाच माणूस असू शकेल."

"दुर्गम पहाडांत आणि जर्मनीतल्या अनेक अज्ञात स्थानांवर त्यानं हिटलरसाठी गुप्त निवासस्थानं बांधली होती. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन या दोघांनी युद्धातले आपले अखेरचे दिवस जिथे घालवले त्या फ्यूर बंकरचं डिझाईनसुद्धा झायड्लरनंच केलं होतं." एमिली पुढे सांगू लागली, "तो फ्यूर बंकर जमिनीखाली खूप खोलीवर होता. त्याच्या दोन पातळ्या होत्या आणि हिटलर आणि इव्हाची सहा खोल्यांची एक खासगी सूट अगदी तळात होती."

"होय. त्याची अनेक स्केचेस माझ्याकडे आहेत, पण मूळ ब्ल्यू प्रिंट्स नाहीत." फोस्टर म्हणाला, "रुडी झायड्लरच त्याचा आर्किटेक्ट होता हे मला ठाऊक नव्हतं. त्यानं बांधलेल्या त्या सगळ्या भूमिगत बांधकामांचे प्लॅन्स मला त्याच्याकडून हवे आहेत. हा माणूस अद्याप हयात आहे?"

"बहुधा असावा. कारण सुमारे दीड वर्षांपूर्वी माझ्या वडिलांनी पश्चिम बर्लिनमध्ये त्याची गाठ घेऊन त्याची मुलाखत घेतली होती. त्याला शोधून काढायला त्यांना बरेच सायास पडले होते. पण त्यानं त्यांना उत्तम सहकार्य दिलं होतं."

"त्याचं नाव-पत्ता डिरेक्टरीत सापडेल?" फोस्टरनं विचारलं.

"नाही. बहुतांश जुन्या नाझींची नावं आता टेलिफोन डिरेक्टरीत नाहीत. पण त्यानं काही बिघडलं नाही. ऑक्सफर्डमधल्या आमच्या एका फायलीत त्याचं नाव, पत्ता आणि टेलिफोन नंबर आहे. त्या फायलीची फोटोकॉपी मी माझ्या सेक्रेटरीकडून मागवलीय. उद्या दुपारपर्यंत मला ती मिळेल. नाझी आर्किटेक्चरवरच ती संबंध फाईल आहे." एमिली म्हणाली.

"तुमचे आभार कसे मानावेत हे मला कळत नाही." फोस्टर भारावून म्हणाला, "याच्या मोबदल्यात तुमचं एखादं काही काम मला करता येण्यासारखं असेल तर सांगा."

अचानक एमिलीला किरवोवच्या पेंटिंगची आठवण झाली आणि ती म्हणाली, "हो, तुम्ही कदाचित करू शकाल असं माझं एक काम आहे. आजच सकाळी मी पूर्व बर्लिनमध्ये - एक शासकीय अधिकारी प्रो. ओटो ब्लाऊबाख यांना भेटायला गेले होते. तिथं एका उत्तम रशियनाशी त्यांनी माझी ओळख करून दिली. निकोलस किरवोव त्याचं नव. लेनिनग्रादमधल्या हर्मिटेज म्युझियमचा तो हल्ली क्यूरेटर आहे."

"अरे वा! ते म्युझियम मला केव्हातरी बघायचंच आहे." इतक्या वेळानंतर तोवाह प्रथमच मध्ये बोलली.

"तुम्ही किरवोवला भेटलात तर तो कदाचित तुम्हाला लेनिनग्रादला येण्याचं निमंत्रण देईल." तोवाहकडे बघत एमिली म्हणाली.

"मी मध्ये बोलले म्हणून मला माफ करा हं! तर तुम्ही किरवोवबद्दल सांगत होतात." चमच्यानं सूप पीत तोवाह म्हणाली.

"हिटलरची ड्रॉइंग आणि पेंटिंग जमवण्याचा छंद किरवोवला आहे. त्याचं प्रदर्शन भरवायचं आहे त्याला हर्मिटेज म्युझियममध्ये." एमिली म्हणाली.

"हूं! हिटलरची पेंटिंग अगदी फालतू आहेत." फोस्टर मध्येच म्हणाला.

"असतील. पण लोकांना त्यांच्याबद्दल अद्यापही कुतूहल वाटतं. अर्थात तो माझा मुद्दा नाही" एमिली म्हणाली, "नुकतं किरवोवला हिटलरचं एक पेंटिंग मिळालंय - त्याची सही नसलेलं. त्यात कुठलीतरी जुनी जर्मन शासकीय इमारत आहे. पण ती इमारत कुठली हे कुणालाही ओळखता आलेलं नाहीये. ते पेंटिंग प्रदर्शनात मांडण्याअगोदर त्याच्या अस्सलपणाबद्दल किरवोवला खात्री करून घ्यायची आहे. या बाबतीत त्यानं माझी मदत मागितलीय. मी ऑक्सफर्डला फोन केला होता तेव्हा माझ्या सेक्रेटरीला हिटलरच्या कला-जीवनाबद्दलच्या फाईलची फोटोकॉपी आणि नाझी आर्किटेक्चरवरल्या फाईलची फोटोकॉपी किरवोव आणि तुमच्यासाठी म्हणून पाठवण्यासाठी सांगितलंय. रेक्स तुम्ही स्वतः एक आर्किटेक्ट आहात. नाझी वास्तुकलेची तुम्हाला सखोल माहिती आहे. तेव्हा किरवोवजवळच्या पेंटिंगमधली ती इमारत कोणती आहे हे कदाचित तुम्ही सांगू शकाल. एक मिनिट थांबा. त्या पेंटिंगचा फोटो मी तुम्हाला दाखवते." एमिलीनं आपली पर्स उघडून तिच्यातून किरवोवनं दिलेला फोटो काढला आणि फोस्टरला दिला.

फोस्टरनं त्या फोटोचं निरीक्षण केलं. तोवाहनंही तो वाकून पाहिला.

"हिटलरनं त्याच्या काळात बांधलेल्या इमारतींच्या फोटोंचा एक मोठा संग्रह माझ्याकडे आहे." फोस्टर म्हणाला, "पण त्यात म्युनिक, फ्रँकफूर्ट किंवा हँबर्गमध्ये असली इमारत असल्याचं पाहिलेलं मला स्मरत नाही. पण हिटलरनं चॅन्सलर झाल्यानंतर ज्या काही जुन्या इमारती बांधल्या होत्या, तशा इमारतींसारखी या फोटोतली इमारत वाटते. -

फोटोमध्ये किमान डझनावारी वेळातरी मी या इमारतीसारखा प्रकार पाहिल्याचं मला स्मरतंय - पण कुठे?" त्यानं त्या फोटोचं अगदी जवळून निरीक्षण केलं आणि तो म्हणाला, "हिटलर जर्मनीचा प्रमुख नेता झाला तेव्हा त्यानं बर्लिनमध्ये अगदी सुरुवातीला बांधलेल्या इमारतीसारखी ही इमारत वाटते."

"बर्लिन? पण हे पेंटिंग हिटलरनं केलं आहे. आणि आमच्या माहितीप्रमाणे लिंग्स् व्हिएन्ना आणि म्युनिकमध्येच त्यानं फक्त पेंटिंग केलं होतं. बर्लिनमध्ये तर कधीच नाही." एमिली म्हणाली.

"काहीही असो, पण मला तरी ही बर्लिनमधलीच वाटते." फोस्टर म्हणाला.

"किरवोव बर्लिनमध्ये हिंडून या इमारतीचा शोध घेऊन शकतील." तोवाह म्हणाली.

"त्यात काही अर्थ नाही." फोस्टर तोवाहकडे पाहात म्हणाला, "दुसऱ्या महायुद्धाच्या अखेरीस दोस्त राष्ट्रांच्या विमानांनी बाँबवर्षाव करून बर्लिनमधल्या बहुतांश सगळ्या शासकीय आणि औद्योगिक इमारती जमीनदोस्त केल्या आहेत. त्यामुळे ही इमारत आता शिल्लक असेल असं वाटत नाही." मग एमिलीकडे पाहात तो म्हणाला, "हा फोटो तुम्ही मला तात्पुरता देऊ शकाल? मी माझ्या पोर्टफोलिओमधल्या जुन्या फोटोशी ताडून या पेंटिंगमधली इमारत कुठे आढळते का ते पाहतो."

"अर्थातच देईन. पण उद्या येणाऱ्या माझ्या फायलीशी ते अगोदर मला ताडून पाहू द्या." एमिली म्हणाली. तो फोटो त्याच्याकडून घेऊन तिने आपल्या पर्समध्ये ठेवला, आणि मग पुढ्यातलं सूप ती चमच्यानं पिऊ लागली.

"एमिली." तोवाह म्हणाली, "तुम्ही रेक्सला हवी असलेली माहिती दिलीत, किरवोवला पण मदत करत आहात पण तुम्ही स्वतःच विशेष आहात. असं असताना तुमच्याबद्दल तुम्ही आम्हाला काहीच सांगितलं नाहीत."

"मी इथे कशासाठी आलेय ते तुम्हाला ठाऊक आहे." एमिली पटकन म्हणाली, "मी आणि माझ्या वडिलांनी मिळून पुऱ्या करत आणलेल्या हिटलरच्या चरित्रग्रंथाच्या कामावर शेवटला हात फिरवण्यासाठी मी इथे आलेय."

"कसला शेवटला हात?" तोवाहनं आपली चिकाटी सोडली नाही.

फोस्टरनं एमिलीकडे पाहून आपलं खास स्मित केलं आणि तो म्हणाला, "तुम्ही इथे कशाकरता आला आहात याबद्दल अधिक जाणून घेण्याची माझीसुद्धा इच्छा आहे."

त्याचं स्मित, त्याचं आर्जव पाहून एमिली विरघळू लागली. पहिल्या भेटीतच या माणसानं तिचं मन जिंकलं होतं. त्याला सर्व काही सांगावं असं तिला मनापासून वाटत होतं. त्याला विश्वासात घ्यावं असं तिला वाटत होतं. तिने तोवाहकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली,

"पण तुमच्यावर मी विश्वास कसा काय टाकू? कारण ही फार गुप्त स्वरूपाची बाब आहे, तोवाह! आज आपण जी काही चर्चा करणार आहोत ती गुप्त राखण्याचं वचन तुम्ही दिलं आहे. ते पाळाल?"

"माझ्या शब्दावर तुम्ही पूर्णपणे विश्वास ठेवा. मी माझं वचन पाळेल. मी तुमचा विश्वासघात करणार नाही." तोवाह म्हणाली.

"ठीक आहे." एमिली म्हणाली. तिला तोवाहची मैत्री हवी होती. फोस्टरलाही तिला विश्वासात घ्यायचं होतं, "मी बर्लिनला कशासाठी आले ते तुम्हांला सांगते." आणि एमिलीनं प्रथम त्यांना, पाच वर्षं आपल्या वडिलांबरोबर हिटलरच्या चरित्रग्रंथाचं लेखन आपण कसं केलं, याची माहिती दिली.

"इतकं गुंतागुंतीचं चरित्र लिहायचं म्हणजे मोठंच अवघड काम असेल." तिने प्राथमिक माहिती दिल्यानंतर फोस्टर म्हणाला.

"खरं तर मोठं आकर्षक, मनोरंजक काम आहे हे." एमिली म्हणाली, "अवघड तर अजिबात नाही. पण म्हणाल तर तसं एका अर्थी ते अवघडही आहे. अवघड अशा दृष्टीनं की एखाद्या विशिष्ट माणसाच्या जीवनातले सूक्ष्म बारकावे जेव्हा तुम्ही टिपू लागता तेव्हा तो माणूस आपल्यासारखाच - हाडामांसाचा होता - असा विचार तुमच्या मनात येण्याचा धोका हा पहिला असतो. पण हिटलर हा किती क्रूर, निर्दय आणि पशुवृत्तीचा होता हे तुम्हांला ठाऊकच आहे. ऑश्वित्झ, बुशेनवाल्ड यांच्यासारखे कितीतरी यातनातळ उघडून त्यानं लक्षावधी निरपराध माणसांचे प्राण घेतले. नगनावस्थेत त्यांना गॅस चेंबर्समध्ये कोंबून त्यांचे बळी घेतले आणि नंतर भट्ट्यांमधून त्यांचे देह जाळून त्यांची राख खत म्हणून विकली. निरपराध लोकांच्या अंगावरली चीजवस्तू काढून घेऊन त्यांची त्यानं कत्तल करवली. सहा लक्ष ज्यूंची हत्या त्यानं केली, आणि दुसऱ्या महायुद्धात बळी पडलेल्या एकूण वीस लक्ष लोकांच्या मृत्यूला तोच कारणीभूत ठरला. अशा माणसाच्या चरित्राच्या पैलूंचा अभ्यास करताना त्याचा स्वभावाची दुसरी बाजूपण मग समोर येते. त्याचं अल्सेशियन कुटुंबाबद्दलचं प्रेम, लहान मुलांबद्दल त्याला वाटणारा जिवाळा, त्याचं सिगारेट न ओढणं, पायजमा न घालणं, फक्त नाईटशर्ट अंगात घालणं, त्याचं आपल्या आईवरलं प्रेम, त्याचा थरथरणारा डावा हात, त्याचा उजवा अधू डोळा, पार्किन्सन आजारापासून बचावण्याकरता त्याचं औषधं दोसपण - या सगळ्या गोष्टी तो पण एक माणूसच होता हे दाखवतात." क्षणभर थांबून एमिलीनं श्वास घेतला. मग ती पुढे म्हणाली, "त्याचं कामजीवन हा पण मोठा विलक्षण भाग होता. इव्हाच्या नितळ देहावरल्या सौंदर्यस्थळांकडे तो आकर्षित झाला होता. थकलेला किंवा आजारी नसताना तो तिच्याशी रतिक्रीडेचा आनंद अनुभवत असे. इव्हाच्या स्त्रीत्वाचे भाग बारकाईनं न्याहाळत असे, तिच्याशी मनसोक्त प्रणयक्रीडा तो करत असे. आणि तिला काही होऊ नये म्हणून विलक्षण जपतही असे! हे त्याचे सगळे मानवी गुण एका हाताला आणि दुसऱ्या हाताला त्याची क्रूर अमानुषता, त्याची पशुवृत्ती! केवढा मोठा विरोधाभास आहे. माणूस म्हणून त्याचा जीवनआलेख मांडणं, जेव्हा की तो माणूस नव्हताच, हृदयविहीन, आपलाच अहंभाव जपणारा तो एक क्रूर पशू होता. आणि अशा या माणसानं आत्महत्येच्या कारणांखाली निसटून जाऊन जगाला फसवलं की काय असं नवल मला वाटतंय. त्यानं असं केलं असेल का? शिक्षा चुकवून तो जिवंत राहिला असेल का? या मुद्द्याचं संशोधन केवळ माझ्या पुस्तकासाठीच मला करायचं नाहीये. तर असला नरपशू जर जिवंत असेल तर त्याला न्यायासनापुढे खेचून आणला पाहिजे आणि लक्षावधी लोकांना अनंत यातना ज्यानं भोगायला लावल्या त्याला स्वतःलाही देहदंडाची शिक्षा भोगायला लावली पाहिजे अशी माझी इच्छा आहे."

"एमिली? म्हणजे हिटलर १९४५ साली मेला नाही असं तुम्हाला आम्हांला सांगायचं आहे? अगदी शेवटल्या घटकेला तो निसटला असावा असं तुम्हाला वाटतं?" फोस्टरनं तिला विचारलं.

एमिलीनं त्याच्याकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, "होय! अशी शक्यता आहे. अर्थात मला खात्रीपूर्वक ठाऊक नाही." आणि नंतर डॉ. थाएलच्या नावाचा उल्लेख न करता त्याचं पत्र आल्यानंतर पुस्तकाच्या शेवटल्या भागासाठी जरूर असलेलं सत्य शोधून काढण्याचा प्रयत्न कसा सुरू झाला, त्यात तिच्या वडिलांचा मृत्यू कसा झाला, त्यांच्या मृत्यूबद्दल आपल्याला काय संशय आहे वगैरे हकीकत तिने त्यांना सांगितली. डॉ. थाएलचं नाव न सांगता - त्याची भेट आपण कशी घेतली आणि त्याच्याकडून हिटलरच्या कवळीबद्दल आणि त्याच्या गळ्यातल्या भाग्यपदकाबद्दलच्या दोन पुराव्यांबद्दल आपल्याला कशी माहिती मिळाली याची हकीकत सांगून प्रोफेसर ओटो

ब्लाऊबाख यांच्याकडून फ्यूर बंकरच्या उत्खननाची परवानगी मिळवण्याच्या प्रयत्नात आपण कसे आहोत हे सांगून ती शेवटी म्हणाली, “याच्यासाठी मी इथे आले आहे. सगळ्याची शहानिशा करण्यासाठी.”

“काय विलक्षण हकीकत आहे!” फोस्टर तिचं बोलणं संपल्यावर उद्गारला. तोवाह पण एमिलीची हकीकत ऐकून आश्चर्यविस्मित बनली होती. पण तिच्या वार्ताहरी मेंदूत एक शंका वळवळलीच! तिनं विचारलं,

“पण हिटलर आणि इव्हा दोघंही सोफ्यावर मरून पडलेली आढळली होती. त्यांचे देह बाहेर नेण्यात येऊन अनेक साक्षीदारांसमोर त्यांच्यावर अंत्यसंस्कार करण्यात आले होते. याबद्दल तुम्ही काय स्पष्टीकरण द्याल?”

“त्या दोघांच्या जागी त्यांची डबल्स मेली.” एमिली म्हणाली, “त्यांच्यासारख्याच दिसणाऱ्या दुसऱ्या दोघांनी आत्महत्या केली किंवा त्यांना ठार मारण्यात आलं नि त्यांच्यावर अंत्यसंस्कार केले गेले. जेव्हा की खरा हिटलर आणि इव्हा ही दोघं जिवंत होती आणि नंतर कुठेतरी निसटली.”

“ॲडॉल्फ हिटलरचा डबल! त्याचा तोतया! पण मग ही गोष्ट सिद्ध करावी लागणार नाही का?” तोवाहनं विचारलं.

“वेल्! फ्यूर बंकरजवळ उत्खनन करून तेच सिद्ध करण्याचा प्रयत्न मी करणार आहे, अर्थात जर मला तशी परवानगी मिळाली तर.” एमिली म्हणाली.

“मला पण एक उत्खनन करायचं आहे. अर्थात वेगळ्या स्वरूपाचं! हिटलरचे हे डबल्स कोण होते ते मला खणून काढायचंय. मी एक जर्नालिस्ट आहे, तपास घेणारी एक वार्ताहर! सत्य खणून काढायची आस मलाही आहे.” तोवाह म्हणाली.

“पण हे काही कथामाध्यम नव्हे! माझ्या वडीलांचं काय झालं याची आठवण ठेवा!” एमिली ओठ आवळत म्हणाली.

“मी तुम्हाला कोणत्याही प्रकारे धोक्यात घालणार नाही.” तोवाह आश्वासन देत म्हणाली, “उलट सत्य शोधून काढण्यासाठी तुम्हाला मदत करण्यात मला आनंदच वाटेल. आमच्या इस्त्रायलला पण हिटलरचा तलास आहेच. तेव्हा तुम्हाला मदत करून पर्यायानं मी माझ्या देशालाच मदत करणार आहे. एक मार्टिन बोरमान सोडला तर अर्ध इस्त्रायल गायब झालेल्या सगळ्या नाझींच्या शोधात आहे. पण सगळ्यात मोठा राक्षस - ॲडॉल्फ हिटलर - त्याला वधस्थळापाशी आणायला आम्ही इस्त्रायली उतावीळ आहोत. कमालीचे उतावीळ आहोत...”

“जर तो जिवंत असला तर.” फोस्टर विचारपूर्वक म्हणाला, “एमिली, माझीसुद्धा या कामी तुम्हाला मदत करण्याची इच्छा आहे. अगदी मनापासून.”

“थँक यू रेक्स.” एमिली म्हणाली, “मला मिळेल ती सर्व मदत मला हवीच आहे. पण मी तुम्हाला पुन्हा एकदा आठवण करून देते. माझे वडीलही सत्याच्या शोधासाठी इथे आले होते. पण त्यांचा अंत झाला. आता ते नाहीत. तेव्हा -” क्षणभर थांबून तिनं फोस्टर आणि तोवाहकडे पाहिलं आणि ती पुढे म्हणाली, “तेव्हा आपल्याला आता फार काळजी घ्यायला हवी, फार काळजीपूर्वक वागायला हवं. फारच काळजीपूर्वक!”

तोवाह आणि फोस्टरनं तिच्याकडे पाहून मान हलवली. त्या क्षणापासून त्या तिघांमध्ये मैत्रीचं एक अतूट नातं निर्माण झालं. मनातल्या गोष्टी बोलून टाकल्यामुळे एमिलीलाही आता खूप हलकं, खूप बरं वाटत होतं. तिच्या अवघड कामगिरीमध्ये रेक्स फोस्टरसारखा एक उमदा साथीदार तिला लाभला होता. आणि तोवाहसारखी मैत्रीण!

दुसऱ्या दिवशी सकाळी. एमिलीच्या उशालगत असलेल्या टेबलावरल्या घड्याळाच्या गजरानं आणि त्याच वेळी वाजू लागलेल्या टेलिफोनच्या घंटीनं तिला एकदम जाग आली. आळसावतच तिने फोनचा रिसीव्हर उचलला. फोन प्रो. ओटो ब्लाऊबाख यांचा होता. “एमिली, तुझ्या, फ्यूर बंकरच्या उत्खननाच्या संदर्भात जरा एक प्रश्न उदभवलाय.” ते म्हणाले, “तिथे कुठपर्यंत खणण्याचा तुझा विचार आहे हे जाणून घ्यायची आमच्या कौन्सिल मॅम्बर्सची इच्छा आहे. त्याची सविस्तर माहिती मला त्यांना द्यावी लागेल. मग आपल्याला त्यांचा निर्णय कळेल.”

“पण, उत्खननाची जागा नजरेखालून घातल्याशिवाय मला किती खणावं लागेल हे मी कसं काय सांगणार?” बुचकळ्यात पडत एमिलीनं विचारलं.

“अगदी बरोबर!” ब्लाऊबाख म्हणाले, “मी त्याचीच व्यवस्था केलीय. जर दुपारी लंचनंतर तू मला भेटलीस तर आपण दोघं बरोबरच सिक्युरिटी झोनमध्ये जाऊ. म्हणजे तिथला परिसर तुला पाहता येईल. कुठे खणायचं ते तू ठरव, मला दाखव, म्हणजे मी माझ्या कौन्सिल मॅम्बर्सना तसं सांगेन.”

“चालेल. पण एक अडचण आहे. तो परिसर मी आतापर्यंत प्रत्यक्ष असा कधीच पाहिलेला नाहीये. त्यामुळे जमिनीखाली असलेल्या बंकरचा आकार, बागेतला तो खंदक आणि बुजवलेलं ते बाँबचं विवर याबद्दल मला काहीच माहिती नाहीये. तेव्हा मी कुठे खणायचं याबद्दल मला निश्चित सांगता येणं अवघड आहे. हा पण एक प्रश्नच आहे.”

“मग असं कर! त्या परिसराचा एखादा नकाशा तुझ्या मार्गदर्शनासाठी घेऊन ये. किंवा मला आणखी एक कल्पना सुचलीय.” ब्लाऊबाख म्हणाले, “त्या परिसराची माझ्यापेक्षाही जास्त माहिती असलेलं बर्लिनमध्ये दुसरं आणखी कुणी तुझ्या ओळखीचं आहे जे तुला नेमकं कुठे खणायचं हे सांगू शकेल?”

“अं?... हो, बघते.” एमिली उत्तरली.

“ठीक आहे. मग जमलं तर कुणालातरी घेऊन ये. आणि दुपारी ठीक तीन वाजता सिक्युरिटी झोनच्या गेटपाशी ये. तिथे मी तुझी वाट पाहत थांबेन. मग आपण बरोबरच आत जाऊ.” प्रो. ब्लाऊबाख म्हणाले.

“चालेल, मी तीनला येते.” एमिली म्हणाली,

नंतर मग तिने झटपट शॉवर घेतला. रूमसर्व्हिसकडून ब्रेकफास्ट मागवून तो खाल्ला. आणि मग दुपारी आपल्याबरोबर फ्यूर बंकरच्या परिसरात रेक्स फोस्टरला न्यावं या विचारानं तिने त्याच्या सूटला फोन केला. पण तो सकाळी लवकरच बाहेर पडला होता नि बहुधा दिवसभर बाहेरच राहणार होता. वैतागून एमिलीनं फोन ठेवला. मग दुपारी बरोबर दुसऱ्या कुणाला न्यावं याबद्दल ती विचार करू लागली. आणि अचानक तिला फ्यूर बंकरच्या द्वारक्षकाचं अन्स्टर्ट व्होगेलचं नाव एकदम आठवलं. हा! इकास कल्पना! त्याला जर बरोबर नेलं तर तो आपल्याला हव्या असलेल्या नेमक्या जागा अचूक दाखवेल. आणि या विचारासरशी तिने व्होगेलचा टेलिफोन नंबर फिरवला. सुदैवानं तो घरातच होता.

“काय म्हणता? मी पण तुमच्याबरोबर तिथे येऊ?” त्यानं विचारलं.

“हो! तुम्ही आलात तर फार बरं होईल. १९४५ साली त्या परिसरात कुठे कुठे काय काय घटना घडल्या हे तुम्हाला चांगलं लक्षात आहे तेव्हा -”

“लक्षात? त्या गोष्टी मी कधीही विसरू शकणार नाही. त्याबद्दल तुम्ही माझ्यावर पूर्णपणे विसंबू शकता. इतक्या वर्षांनंतर त्या ठिकाणाला भेट देणं ही एक स्मरणीय गोष्ट ठरेल. तुमच्याबरोबर अगदी आनंदानं येईन मी.” व्होगेल म्हणाला.

“मी माझ्याजवळचा फ्यूर बंकरचा नि तिथल्या गार्डनचा नकाशा बरोबर आणते.”

“त्याची काही आवश्यकता नाही. मी माझ्याजवळचा बरोबर घेतो. कारण तो जास्त अचूक आहे.”

“ठीक आहे. मग मी मोटार घेऊन येईन. दुपारी अडीच वाजता.”

“चालेल. मी तयार राहतो.”

नंतर मग एमिलीनं ड्रायव्हर आयर्विन प्लांपला फोन केला. आणि त्यानंही आपण आपली मर्सिडीज घेऊन दुपारी दोन वाजता हॉटेल केम्पिन्स्कीवर येऊ असं तिला सांगितलं. सगळेच प्रश्न तिच्या मनासारखे सुटले होते!

आणि त्याप्रमाणे प्लांपच्या मर्सिडीज गाडीतून व्होगेलला आपल्या समवेत घेऊन एमिली दुपारी ठीक तीन वाजता पूर्व बर्लिनमधल्या सिक्युरिटी झोनच्या गेटपाशी पोहोचली. प्रोफेसर ब्लाऊबाख एका जीपमध्ये तिची वाट पाहतच थांबलेले होते. तिला पाहताच ते जीपमधून खाली उतरले. मोटारीतून खाली उतरून एमिली ड्रायव्हर प्लांपला म्हणाली, “थॅक्स प्लांप, आम्ही साधारण तासाभरात परत येऊ तोवर इथेच थांब.” नंतर मग व्होगेलला ती म्हणाली, “चला, माझ्याबरोबर हेर व्होगेल.”

व्होगेल मोटारीतून खाली उतरला. एमिलीनं त्याची प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांच्याशी ओळख करून दिली, “हे हेर अन्स्टर्ट व्होगेल. रशियन्स येण्यापूर्वी दहा दिवस फ्यूर बंकरच्या आत नि बाहेर एस एस ऑनर गार्ड म्हणून हे तिथे कामाला होते. त्यांना फ्यूर बंकरच्या अंतर्भागाची जडणघडण चांगली लक्षात आहे. तसंच हिटलरचा अग्निसंस्कार आणि दफनविधी त्यांनी प्रत्यक्ष पाहिलेला आहे.” प्रो. ब्लाऊबाख यांनी व्होगेलकडे पाहून मान हलवली. मग त्यांनी एमिलीला आणि व्होगेलला आपल्या जीपच्या पाठच्या भागात बसवलं. ते स्वतः पुढे बसले आणि ड्रायव्हरला जर्मन भाषेतून म्हणाले, “फ्यूर बंकरकडे चल.”

आणि सिक्युरिटी झोनच्या गेटातून - संत्री पोस्टवरून - त्यांची जीप आत शिरली आणि एका कच्च्या रस्त्यानं सरळ पुढे निघाली. दूर काही अंतरावर असलेल्या मातीच्या एका मोठ्या ढिगाऱ्याच्या दिशेनं ती जाऊ लागली. तो ढिगारा समांतर आला तशी जीप डाव्या हाताला वळली आणि काहीच मिनिटांत त्याच्या निकट जाऊन थांबली. ती तिघांही जीपमधून खाली उतरली. एमिलीनं दगडामातीच्या त्या उंचवट्याकडे पाहिलं. तो सुमारे पंधरा ते वीस फूट उंचीचा होता. प्रोफेसर ब्लाऊबाखनी व्होगेलकडे पाहिलं आणि ते म्हणाले, “हाच तो फ्यूर बंकरच्या दफनभूमीचा परिसर! काय? ओळखीचा वाटतो का?”

व्होगेलन आपलं कर्णयंत्र नीट केलं. खिशातून एका नकाशाची घडी आणि चष्मा काढला. चष्मा डोळ्यांवर चढवून नकाशाचा कागद उलगडून त्यातल्या आराखड्यावरून त्यानं नजर फिरवली आणि मग वर बघत समोरच्या त्या मातीच्या ढिगाऱ्याच्या दक्षिणेकडे बोट दाखवत तो म्हणाला, “त्या दिशेला - त्या तिथे नव्या चॅन्सलरीचा सुमारे पाव मैल लांबीचा पसारा पसरलेला होता - व्हॉसस्ट्रासीच्या लगत.” आणि मग प्रो. ब्लाऊबाख यांच्याकडे बघत तो म्हणाला, “काय बरोबर आहे ना मी म्हणतो ते.”

“बरोबर! नव्या चॅन्सलरीची इमारत तिथेच होती.” मान हलवत ब्लाऊबाख म्हणाले.

“मग बाकीचं अगदी सोपं आहे.” समोरच्या त्या दगडमातीच्या ढिगाऱ्याच्या दिशेन पावलं टाकत व्होगेल म्हणाला, “या, असे माझ्या मागोमाग, या ढिगाऱ्याखाली गाडला गेलेला फ्यूर बंकर नेमका कसा वसलेला होता ते मी तुम्हाला सांगतो. प्लीज! माझ्या मागेमागे या.”

व्होगेलनं मातीच्या त्या उंचवट्याला वळसा घातला. प्रो. ब्लाऊबाख आणि एमिली ही दोघं त्याच्या पाठीमागे गेली. काही अंतर चालून एका ठिकाणी व्होगेल थांबला आणि काही क्षण भूतकाळात हरवल्यासारखा उभा राहिला. जराशानं तो भानावर आला आणि म्हणाला, “आपण आता नव्या चॅन्सलरीच्या परिसरात पोहोचलो आहोत. तिच्या लगतच जुनी चॅन्सलरी होती. हिटलरला भेटायचं झाल्यास इथून जमिनीखालून जाणाऱ्या एका लांब बोगदावजा बोटकंडीतून जुन्या चॅन्सलरीत जावं लागे. तिथून ‘कॅननबर्ग गल्लीतून’ चालत एका गोलाकार जिऱ्याशी पोहोचावं लागे. त्या जिऱ्याच्या तळाशी - खाली उतरून गेल्यावर तीन पोलादी दारं होती. त्यातल्या एका दारावर नेहमी दोन सशस्त्र रक्षक असत. या दारापलीकडे फ्यूर बंकरची पातळी होती.

व्होगेल आणखी काही अंतर चालत गेला. नंतर मग समोर असलेल्या त्या मातीच्या ढिगाऱ्याच्या रेषेत थांबून खाली गवतात पायानं त्यानं रेष मारली. आणि तो म्हणाला, “या इथे, या ठिकाणी जमिनीखाली बंकरची पहिली पातळी होती. तिला ‘व्होर बंकर’ असं म्हणत. १९३६ साली जुन्या चॅन्सलरीच्या खाली खोदकाम करून या बंकरची वरची पातळी प्रथम बांधण्यात आली. हा बंकर जमिनीखाली तीस फुटांवर होता. पुढे दोन वर्षांनी म्हणजे १९३८ साली हिटलरनं त्याचं क्षेत्र वाढवून तो थोडा आणखी मोठा करून घेतला. पण १९४३ साली, युद्धानं जेव्हा प्रतिकूल वळण घेतलं तेव्हा ‘व्होर बंकर’च्या खाली आणखी खोल दुसरा बंकर बांधण्याचा निर्णय हिटलरनं घेतला. आणि १९४४ साली व्होर बंकरच्या खाली दुसऱ्या पातळीवर फ्यूर बंकर बांधण्यात आला. हा बंकर जमिनीपासून पन्नास फूट खोलीवर होता आणि युद्धाच्या काळात हिटलर आणि इव्हा या दोघांचं वास्तव्य तिथे होतं.”

“त्या बंकरचं प्रवेशद्वार नेमकं कुठे आहे?” एमिलीनं त्याला विचारलं, कारण तेच तिला प्रामुख्याने जाणून घ्यायचं होतं.

पायानं आखलेल्या रेषेवरून व्होगेल काही पावलं चालत गेला आणि मग एका विशिष्ट स्थळी थांबत म्हणाला, “या इथे.” आपल्या बुटांनी खूण करत तो म्हणाला, “या इथे, ठीक जमिनीखाली व्होर बंकरच्या पहिल्या पातळीवर जाणारा जिना हेता. तिथं एकूण तेरा खोल्या होत्या. सहा एका हाताला, सहा दुसऱ्या हाताला आणि त्यांच्या शेवटी एक जेवणघर होतं. या खोल्यांमधून हिटलरचा नोकरवर्ग राहात असे. तसंच इथे अन्नाच्या शिधासामग्रीचा तसंच मद्याचाही साठा करून ठेवलेला होता. भटारखाना एका खोलीत होता. आणि एका खोलीत नाझींचं छोटंसं ऑफिस होतं. एकदा हिटलर काही दिवस तळातल्या फ्यूर बंकरमध्ये जाऊन राहिला होता. तेव्हा तो वरच्या व्होर बंकरमध्ये क्वचितच येत असे.”

“हिटलरला भेटायला जायचं झाल्यास तिथे कसं जाता येत होतं?” एमिलीनं विचारलं.

व्होगेल त्या मातीच्या टेकाडाच्या एका टोकावर चढला आणि काही पावलं टाकत एका ठिकाणी थांबत म्हणाला, “इथून सरळ थेट खालच्या पातळीपर्यंत जाणारा एक वक्राकार जिना होता. या जिऱ्यावरून हिटलरला भेटण्याकरता थेट फ्यूर बंकरमध्ये जाता येत होतं.”

एमिली मातीच्या त्या टेकाडावर चढत व्होगेलपाशी गेली आणि त्याला म्हणाली, “हेर व्होगेल. फ्यूर बंकरच्या त्या तळातल्या पातळीची रचना कशी होती हे मला समजावून सांगता?”

व्होगेलनं आपल्याजवळचा नकाशा उघडून त्यावरून एकदा नजर फिरवली. मग त्या मातीच्या टेकाडाच्या उजव्या बाजूनं हळूहळू चालत तो सांगू लागला, “या इथे ठीक खाली फ्यूर बंकरच्या तळातल्या पातळीवर एकूण अठरा खोल्या होत्या. बहुतेक खोल्या करड्या रंगानं रंगवलेल्या होत्या. या खोल्यांना दुभागणारा नऊ फूट रुंद आणि पंचेचाळीस फूट लांबीचा एक लांब कॉरिडॉर मध्यभागी होता.” मातीच्या टेकाडावरून हळूहळू पुढे चालत व्होगेल म्हणाला, “आपण त्या कॉरिडॉरमधूनच आता चाललो आहोत अशी कल्पना करा! हं! या इथं कॉरिडॉरच्या उजव्या हाताला ही बॉयलर रूम, तिच्यापुढे मार्टिन बोमानचं ऑफिस, त्याच्यापुढे टेलिफोन एक्स्चेंजची खोली. या खोलीच्या लगत जोसेफ गोबेल्सचं ऑफिस, तिच्यापुढे हिटलरच्या खासगी डॉक्टरांची बेडरूम आणि सर्जरी रूम वगैरे खोल्या! आता कॉरिडॉरचा डावा भाग. महत्त्वाचा भाग!” व्होगेल त्या टेकाडावर काही पावलं डाव्या बाजूला गेला. एमिलीही त्याच्यापाठी गेली आणि मग ती दोघं हळूहळू पुढे चालू लागली. खाली त्या टेकाडासमोर एका बाजूला थांबलेले प्रोफेसर ब्लाऊबाख त्या दोघांच्या हालचाली पाहात होते.

“हं! आता आपल्या पावलांखाली आहेत तीन टॉयलेट्स आणि काही जनरल बाथरूम्स आणि कुत्र्यांच्या घरकुलांची खोली.” व्होगेल एमिलीला म्हणाला, “याच्या पुढला भाग महत्त्वाचा! इथे - इव्हा ब्राऊनची ड्रेसिंगरूम, नंतर इथे तिची बेडरूम आणि इथे ती हिटलरच्या समवेत वापरत असे ती बाथरूम.” आणखी काही पावलं चालून गेल्यानंतर तो एका ठिकाणी थांबला. “या इथे जमिनीखाली खोल हिटलरची चार रूमची खासगी सूट होती. साधारण या इथे या ठिकाणी त्याची लिव्हिंगरूम होती, जिथं त्यानं आणि इव्हानं आत्महत्या केली. या खोलीच्या लगत आणि कॉरिडॉरला लागून अशी मधे एक वेटिंगरूम होती. हिटलरच्या लिव्हिंगरूमच्या पुढे त्याची खाजगी बेडरूम होती. तिच्यापुढे एक छोटी नकाशा खोली आणि कॉरिडॉरच्या विरुद्ध बाजूला त्याची कॉन्फरन्सरूम, जिथे युद्धाबद्दल मार्गदर्शन करायला आपल्या जनरल्सना तो भेटत असे.”

“हिटलरच्या लिव्हिंगरूममध्ये काय काय होतं?” एमिलीनं विचारलं.

“सांगतो.” व्होगेल म्हणाला, “दोन सीटस्चा एक सोफा, चॅन्सलरीतून आणलेल्या तीन किंमती खुर्च्या, एक मोठं डेस्क - त्यावर सुबक फ्रेममध्ये त्याच्या आईचा फोटो, डेस्कालगतच्या भिंतीवर लंबवर्तुळाकार आकारातल्या एका फ्रेममध्ये असलेलं फ्रेडरिक द ग्रेटचं एक पेंटिंग. खोलीतल्या भिंतीवर पॉलिश्ड लाकडी आवरण होतं आणि जमिनीवर गालिचा.”

“ठीक. हेर व्होगेल!” एमिली म्हणाली, “तुम्ही मला सांगितलं होतं की हिटलर आणि इव्हानं आत्महत्या केल्यानंतर मधल्या कॉरिडॉरमधून त्यांचे देह बाहेर आणण्यात आले आणि नंतर जिऱ्यावरून ते वर बागेत नेण्यात आले. त्या जिऱ्याचं वरचं दार कुठेशी होतं ते दाखवता?”

“मी प्रयत्न करतो.” व्होगेल म्हणाला. त्या टेकाडाच्या पुढल्या टोकाकडे काही पावलं तो चालत गेला आणि नंतर एका विविक्षित ठिकाणी थांबून म्हणाला, “इथं या ठिकाणी कॉन्फरन्सरूमच्या विरुद्ध बाजूकडून क्रांतीच्या पायऱ्यांच्या चार फ्लार्टिड्स पार फ्यूर बंकरच्या तळाकडून ते थेट वरपर्यंत एका खास आणीबाणीच्या बाहेर पडण्याच्या दारापर्यंत आलेल्या होत्या. या दारातून बाहेर पडल्यानंतर एका चौकोनी ब्लॉकहाऊसमधून चॅन्सलरीच्या बागेत येता येत होतं. या दारातून त्या दोघांचे देह बाहेर आणल्यानंतर बागेत कुठे नेले ते दाखवतो - या.” असं म्हणून व्होगेल त्या मातीच्या टेकाडाच्या एका अंगाच्या उतारावरून खाली उतरू लागला. एमिलीही त्याच्या पाठोपाठ खाली उतरली. सपाटीवर काही पावलं चालून गेल्यावर एका गवताळ मोकळ्या भागावर तो थांबला. त्यानं आपल्या खिशातला नकाशा पुन्हा एकदा काढून पाहिला आणि तो काही पावलं मागे आला. एमिली त्याच्याजवळ गेली.

“बंकरमधून बाहेर येता येत होतं ते आणीबाणीचं दार या जागेच्या जवळच होतं. तुम्ही आता उभ्या आहात तिथून साधारण तीन फुटांवर एक उथळ असा खंदक होता. तिथंच त्या दोघांचे देह जाळण्यात आले.”

“आणि त्यानंतर ते कुठे पुरण्यात आले?” एमिलीनं विचारलं.

“तुमच्या उजव्या हाताला वळा आणि तिथून पुढे अंदाजे दहा फूट मोजा.”

“अं?... म्हणजे त्या तिथे?” तिनं उजव्या बाजूला बोट दाखवत विचारलं.

“हो. तिथेच बाँबमुळे पडलेलं ते विवर होतं नि त्यातच त्यांचे देह पुरण्यात आले.”

“थॅक यू हेर् व्होगेल.” एमिली म्हणाली. प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाखही आता तिच्याजवळ येऊन उभे राहिले होते. त्यांच्याकडे बघत तिनं विचारलं, “हेर् व्होगेलनी दिलेली माहिती तुम्ही ऐकलीत? ती पुरेशी अचूक आहे?”

“माझ्या माहितीप्रमाणे तुझ्या या मित्राचं वर्णन पूर्णपणे अचूक आहे.” ब्लाऊबाख तिला म्हणाले, “त्याची स्मरणशक्ती तर फारच दांडगी आहे.”

“माझ्या दृष्टीनं हा एक मोठा अविस्मरणीय अनुभव ठरला.” व्होगेल म्हणाला.

प्रो. ब्लाऊबाख यांनी एमिलीकडे पाहिलं आणि तिला ते म्हणाले. “इथला परिसर तू नजरेखालून घातलास. तेव्हा आता कुठे कुठे उत्खनन करण्याचा तुझा बेत आहे ते आता सांग.”

“तीन नेमक्या जागांवर! बागेतल्या परिसरातला खंदक, बाँबचं बुजवलेलं विवर आणि फ्यूर बंकरचा एक अगदी छोटासा भाग - हिटलरच्या सूटकडे जाणारा जिना! या समोरच्या टेकाडावरला फक्त तेवढाच भाग मला खणायचा आहे. बस्स!” प्रो. ब्लाऊबाख यांच्या मुद्रेवर समाधानाची छटा आली. ते म्हणाले, “त्या मातीच्या टेकाडावरला अगदी थोडा भाग खणण्याच्या तुझ्या मनोदयावरून कौन्सिलकडून तुला उत्खननाची परवानगी मिळण्याची शक्यता खूपच वाढली आहे असं मी म्हणेन. बरं! याकरता तुला किती अवधी लागेल?”

“खोदकाम करणारी एक अनुभवी टोळी मी बोलावणार आहे. मला वाटतं तीन दिवस पुरतील.”

“उत्खननानंतर शोध घेण्याकरता तुला जो वेळ लागेल त्याचा विचार करता मला वाटतं पाच किंवा सहा दिवसांचा वेळ मागून घेणं अधिक योग्य ठरेल. तुला आणि तुझ्या उत्खनन टोळीला एक आठवड्याची मुदत देण्यात यावी असं मी कौन्सिलला सांगेन, कसं?”

“म्हण तर फारच चांगलं होईल प्रोफेसर ब्लाऊबाख.”

“जर तुला परवानगी मिळाली, तर मी सांगतो तो एक सल्ला अवश्य घ्यानात घे.”

“हो.”

“तुझ्या कामाचा उद्देश गुप्त ठेव. पूर्णपणे गुप्त. तुझ्या यशाच्या आणि तुझ्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीनं ते उत्तम ठरेल. हितावह ठरेल.”

वेनर डेम्केनं पॉट्सडॅम प्लात्झ विभागात आपली व्होक्सवॅगन गाडी थांबवली आणि तो खाली उतरला. ‘बर्लिनर झायटंग’- बी झेड् या दुय्यम, तिय्यम दर्जाच्या वृत्तपत्राचा तो वार्ताहर होता. दसरोज दुपारी आपल्या ऑफिसकडे परतताना वाटेत पॉट्सडॅम प्लात्झ विभागातल्या ऑब्झर्वेशन प्लॅटफॉर्म (निरीक्षण फ्लाट)ला भेट देण्याचा त्याचा परिपाट होता. इतर बातम्यांव्यतिरिक्त बर्लिनमध्ये दर आठवड्याला कोण महत्त्वाच्या व्यक्ती येतात त्यांची यादी करून ती वृत्तपत्राला नेऊन देणं हा त्याचा कामाचा एक भाग होता. ऑब्झर्वेशन प्लॅटफॉर्मवर केव्हातरी एखादा राजकीय पुढारी किंवा एखादा सुप्रसिद्ध परदेशी सिनेकलावंत यांच्यासारखे महत्त्वाचे लोक येत असत. आज कुणी महत्त्वाचं हाती लागतं का याचा तपास घेण्याकरता डेम्केनं प्लॅटफॉर्मच्या बाजूला असलेल्या मार्केट प्लेसमधल्या एका नॉव्हेल्टी स्टोअरमध्ये डोकावला आणि तिथल्या ओळखीच्या विक्रेतीला त्यानं विचारलं, “आज कुणी महत्त्वाचे लोक आले आहेत?”

“नाही हेर् डेम्के” ती उत्तरली, “फक्त मॅचेस्टरहून एक छोटासा ब्रिटिश टूरिस्ट ग्रुप आलाय. ते लोक आता बहुधा प्लॅटफॉर्मवरच आहेत.”

“हूं! म्हणजे कोणी विशेष लोक नाहीयेत तर?” डेम्के म्हणाला आणि आपल्या मोटारीकडे जाण्यासाठी वळला.

“हूंSSह! साली आज पण नशिबानं साथ दिली नाही” त्याच्या मनात आलं. त्याच वेळी त्याला ऑब्झर्वेशन प्लॅटफॉर्मवरून आनंदाचा मोठा गलका ऐकू आला. त्यानं त्या दिशेनं पाहिलं. प्लॅटफॉर्मवर बऱ्याच हौशी प्रवाशांची वर्दळ होती. मध्यम वयाच्या दोन जाड्या बायका प्लॅटफॉर्मच्या रेलिंगपाशी उभ्या राहून डोळ्यांना दुर्बिणी लावून पूर्व बर्लिन हद्दीमधल्या सिक्युरिटी झोनकडे पाहता होत्या. आणि त्या दोघींमधली एक उत्तेजित झाल्यासारखी मोठमोठ्यानं काहीतरी बडबडत होती. तितक्यात एक वयस्क माणूस त्या दोघींना येऊन मिळाला. त्यांच्या बाजूला उभा राहून आपल्या कॅमेऱ्याचं लेन्स त्यानं सेट केलं आणि मग तो सिक्युरिटी झोनच्या दिशेनं कॅमेरा धरून कशाचे तरी भराभर फोटो घेऊ लागला.

त्या लोकांना पूर्व हद्दीपलीकडे काय एवढं दिसलं की त्यांच्यात एवढा हंगामा माजलाय? डेम्केच्या मनात आलं. आणि ते जाणून घ्यायच्या हेतून तो ऑब्झर्वेशन प्लॅटफॉर्मच्या जिऱ्यापाशी पोहोचला. पण तितक्यात त्या दोन बायका आणि तो वयस्क पुरुष - ते त्रिकूट - एकमेकांशी मोठमोठ्यानं बडबडत जिना उतरून खाली येताना त्याला दिसलं. ती तिघं खाली आली तशी डेम्के कान देऊन त्यांचं बोलणं ऐकू लागला.

“पण ती एमिली अँशक्रॉफ्ट होती अशी तुझी खात्री आहे?” त्या वयस्क इसमानं त्या दोघींपैकी एकीला विचारलं.

“तिचे आणि तिच्याबरोबर असलेल्या दोघांचे फोटो घेण्यात मी आख्खा रोल खर्च केलाय.” ती ढबवी बाई-ती बहुधा त्याची बायको असावी - त्याला म्हणाली, “जेम्स! मी तुला जितकी ओळखते ना तितकीच चांगली तिलाही ओळखते. बीबीसी टेलिव्हिजनवर मी पाहिलेली तीच ही पोरगी-एमिली अँशक्रॉफ्ट! माझी अगदी पक्की खात्री आहे.”

एमिली अँशक्रॉफ्ट? डेम्के विचार करू लागला. अँशक्रॉफ्ट? हे नाव नुकतंच आपण कुठेतरी वाचलंय. अँशक्रॉफ्ट... हां बरोबर डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट... काही दिवसांपूर्वी... त्यांना कु’डाम विभागात एका ट्रकनं चिरडल्याची बातमी आपण वाचली होती! हिटलरच्या चरित्रग्रंथाच्या संदर्भात काहीतरी संशोधन करायला ते आले होते. ही एमिली अँशक्रॉफ्ट त्यांचीच मुलगी- आणि त्यांचंच अपुरं राहिलेलं काम पूर्ण करायला ती इथे आलेली असणार! डेम्केच्या डोक्यात एकदम ट्यूब पेटली!

त्याच्या वृत्तपत्राकरता त्याला नवा मसाला मिळाला होता.

अन् त्या जाणिवेसरशी भरकन तो पुढे निघालेल्या त्या त्रिकूटापाशी गेला आणि त्यांच्यातल्या वयस्क माणसाला थांबवत त्याला म्हणाला,

“माफ करा! मघा मी तुमचं बोलणं ऐकलं. पूर्व बर्लिन सरहद्दीत तुम्हाला काहीतरी खळबळजनक गोष्ट दिसली असं मला कळलं त्यावरून! तुम्ही तिथे काय एवढं पाहिलं, सांगता?”

त्याबरोबर त्या माणसाबरोबर असलेली ती ढब्वी बाई एकदम पुढे झाली आणि मोठ्या अभिमानानं म्हणाली, “अरे बाबा! ब्रिटिश टेलिव्हिजनवर गाजणारी एक पोरगी होती तिकडे. एमिली अँशक्रॉफ्ट! दोघा माणसांबरोबर पलीकडे त्या मातीच्या ढिगाऱ्यापाशी - तिथल्या त्या दोन वॉचटॉवर्सच्या मधे भटकताना आम्हांला दिसली ती.”

“विलक्षणच!” डेम्के म्हणाल, “सोलजर्सव्यतिरिक्त गेल्या कित्येक वर्षांमध्ये तिथल्या सिक्युरिटी झोनमध्ये कुणाला जाऊ देण्यात आलेलं नाही.”

त्याबरोबर तो वयस्क इसम आपल्या कॅमेऱ्यावर थापट्या मारत म्हणाला, “ती आणि तिच्याबरोबरचे ते दोघं - सगळ्यांचे फोटो अचूक टिपलेत मी! ती तिथे काय करत होती ते तुला सांगतो. हिटलर आणि त्याच्या बायकोनं जिथं आत्महत्या केली म्हणतात त्या ठिकाणावर असलेल्या मातीच्या मोठ्या टेकाडावर ती पोरगी एका इसमाबरोबर भटकत होती. काहीतरी बोलत ती दोघं जराशानं खाली उतरली आणि तिथं जवळच्याच जमिनीकडे बोटं दाखवून तो तिच्याबरोबरचा माणूस तिला काहीतरी दाखवू लागला.”

“म्हणजे चॅन्सलरी गार्डनमध्येच!” डेम्के स्वतःशी म्हणाला.

“ते काय असेल ते असो - ती दोघं बोलत असताना त्यांच्या बरोबर आलेला तिसरा माणूस त्यांना मिळाला. मग ती तिघं एका जीपमध्ये बसून निघून गेली. ते सगळं मी माझ्या कॅमेऱ्यानं टिपलंय.” तो वयस्क माणूस म्हणाला.

सगळा प्रकार क्षणार्धात डेम्केच्या धान्यात आला. एमिली अँशक्रॉफ्ट बहुधा आपल्या वडिलांचं उत्खननाचं काम हाती घेणार! आणि या विचारानं उत्तेजित होऊन डेम्के त्या इसमाला म्हणाला, “मिस्टर! तुमच्या कॅमेऱ्यातला रोल मला विकत देता?”

“विकत? छे छे!” जोरजोरानं मान हलवत तो माणूस म्हणाला, “माझ्या अल्बममध्ये - आठवण म्हणून लावण्याकरता - ते फोटो घेतलेत मी. ते गमावण्याची माझी इच्छा नाही.”

“तुम्ही ते गमावणार नाही.” डेम्के त्याला म्हणाला, “त्यांचा एक सेट मी तुम्हाला मोफत देईन. काय आहे की त्या फोटोंचा सेट मला माझ्या कामाकरता हवाय. म्हणून तुमच्या कॅमेऱ्यातला रोल मला विकत हवाय. या रोलचे मी तुम्हाला शंभर मार्क्स देईन आणि त्याशिवाय फोटोंचा एक सेट तुमच्या पत्त्यावर-घरपोच अगदी फुकट पाठवून देईन!”

पैशांचा उल्लेख ऐकताच त्या ढब्व्या बाईनं आपल्या नवऱ्याला एकदम मागे सारलं आणि ढालगजपणे पुढे होत ती डेम्केला म्हणाली, “ए! बाबा, हा काय प्रकार आहे? तू कोण आहेस?”

“बाई! इथल्या एका जर्मन वृत्तपत्राचा मी एक रिपोर्टर आहे. गेल्या कित्येक वर्षांमध्ये पूर्व बर्लिनमधल्या सिक्युरिटी झोनमध्ये कुणाला जाऊ देण्यात आलेलं नाही. आणि मिस एमिली अँशक्रॉफ्ट तिथे काहीतरी पाहणी करत होत्या ही गोष्ट माझ्या दृष्टीनं फार महत्त्वाची आहे. आमच्या वृत्तपत्रासाठी एक सनसनाटी बातमी ठरेल ही. आणि म्हणून मला तो फिल्मरोल हवाय. बघा! मी तुम्हाला त्याचे शंभर मार्क्स देईन आणि त्याशिवाय त्या फोटोंचा एक सेट फुकट.”

“पण शंभर मार्क्स म्हणजे किती होतात?” त्या वयस्क इसमाने आपल्या ढब्व्या बायकोला विचारलं. तिनें हळूच ते त्याच्या कानात सांगितलं. त्याबरोबर त्याचा चेहरा एकदम उजळला,

“का? एवढ्याशा रोलसाठी इतके पैसे?” तो उद्गारला.

त्याच्या जाड्या बायकोनं त्याच्या खांद्यावर लटकणारा कॅमेरा भरकन काढून घेतला आणि डेम्केकडे बघत ती म्हणाली,

“ठीक आहे यंग मॅन! आम्ही तुला तो रोल देतो. पण अगोदर म्हणालास तें पैसे काढ. आणि हो, रोल मिळाल्याची एक रसीदही आम्हांला दे. ती आमच्याजवळ असलेली बरी.”

दुसऱ्या दिवशी माध्यान्हीच्या सुमाराला इव्हलिन हॉफमन नेहमीच्या ठराविक संकेतस्थळी-मॅपिस रेस्टॉरंटमध्ये बसून पोलिस चीफ वुल्फगांग शिमड्ट यांची वाट पाहत होती. पण तो दिवस त्यांच्या साप्ताहिक भेटीचा नव्हता. ती भेट तर नुकतीच होऊन गेली होती. पण आज काहीतरी तातडीच्या कामासाठी शिमड्टनं तिला येण्याबद्दल निरोप पाठवला होता आणि म्हणून ती तिथं हजर झाली होती.

तिथं येण्यापूर्वी नीसबेकस्ट्रासी विभागातल्या तिच्या आवडत्या फी-बिग कुटुंबाच्या अपार्टमेंटवर ती गेली होती. क्लारा तेव्हा घरात नव्हती. ती कुठेतरी बाहेर गेली होती. लिस्ल एकटीच घरात होती. क्लाराचा नवरा-फ्रान्झ आपल्या नोकरीवर गेलेला होता. लिस्ल घरात एकटीच असलेली पाहून इव्हलिनला थोडं बरं वाटलं. घरात कुणी नसलं की तिला लिस्लबरोबर आपल्या जुन्या दिवसांबद्दल-जुन्या आठवणींबद्दल कसं मोकळेपणानं बोलता येत असे. फ्रान्झ आणि क्लाराच्या उपस्थितीत त्या गोष्टी बोलणं अशक्य होतं. कारण त्यांना त्या आवडत नसत. फ्रान्झला जर्मनीच्या भूतकालीन इतिहासाबद्दल अत्यंत तिरस्कार होता. आणि ही गोष्ट ध्यानात आल्यानंतर लिस्ल आणि इव्हलिन त्याच्यासमोर त्याबद्दल बोलण्याचं कटाक्षानं टाळू लागल्या. त्याच्यासमोर आणि क्लारासमोरसुद्धा!

“आश्चर्यच आहे. आज तू इकडे कशी?” त्या दिवशी तिला आलेली पाहताच चाकांच्या खुर्चीत बसलेल्या लिस्लनं तिला विचारलं होतं.

घरातल्या पार्टटाईम मोलकरणीला बाहेरच्या खोलीत जाण्याची खूण करून इव्हलिननं लिस्लची खुर्ची ढकलत तिला आतल्या खोलीत नेलं. आणि मग तिनें तिला शिमड्टकडून आलेल्या निरोपाबद्दल सांगितलं. लिस्लबरोबर त्याबद्दल बोलण्यास ती उत्सुक होती. पण तितक्यात बाहेर गेलेली क्लारा परत आली आणि ते बोलणं तेवढ्यावरच राहिलं. क्लारानं धावत येऊन तिच्या गालाचं प्रेमभरानं चुंबन घेतलं. आणि ती म्हणाली, “इव्हलिनमावशी! आज तू अशी अचानक मध्येच कशी आलीस? मी जरा डॉक्टरांकडे गेले होते.”

“अग! थोड्या वेळानंतर मला जरा कुणाला तरी भेटायचंय.” इव्हलिन मोघमपणे म्हणाली, “ते जाऊ दे! पण आधी डॉक्टर तुझ्या प्रकृतीबद्दल काय म्हणतायत ते सांग!”

“सगळं काही अगदी छान आहे.” इव्हलिनच्या गळ्यात हात घालत क्लारा आनंदानं म्हणाली होती, “फक्त मला आता सकाळी थोडा उलट्यांचा त्रास होईल असं म्हणाले ते.” नंतर चटकन दूर होत ती म्हणाली, “मी जरा कपडे बदलून येते. मग मला स्वयंपाक करायचाय. फ्रान्झ आज जेवायला घरी येणाराय. त्याला भेटायला थांबणार ना तू?”

पण इव्हलिन उठली होती. “नाही ग पोरी! मला आता निघायला हवं. जरा महत्त्वाचं काम आहे.” ती म्हणाली होती.

आणि फ्रान्झ परतण्यापूर्वी ती तिथून सटकली होती आणि मॅपिस रेस्टॉरंटमध्ये येऊन आता चीफ वुल्फगांग शिमड्टची वाट पाहत बसली होती. त्याच्यासाठी तिनें बियरची

आणि स्वतःसाठी चहाची ऑर्डर देऊन ठेवली होती.

जराशानं शिमडूची अगडबंब आकृती डायनिंग हॉलमध्ये प्रविष्ट झालेली तिला दिसली. तिच्या दिशेनं - त्यांच्या नेहमीच्या राखीव टेबलाकडे तो आला. जवळ येताच तिच्या हाताचं त्यानं आदरपूर्वक चुंबन घेतलं आणि खुर्चीवर बसत तिला विचारलं. “कशी आहेस, इप्फी?”

“छान आहे, वुल्फगॅंग.” ती उत्तरली, “आज असं तातडीनं भेटण्याचा संदेश कशासाठी पाठवलास?”

“तसं घाबरण्याचं काही कारण नाही.” तो म्हणाला, “पण एक थोडीशी महत्त्वाची बातमी तुझ्या कानांवर घालावी म्हणून तुला बोलावून घेतलं.”

वेटरनं आणून ठेवलेला बियरचा मग उचलून त्यानं एक घोट घेतला. इव्हलिननं आपला चहाचा कप उचलला आणि चहाचा घोट घेतला.

“एवढी कसली महत्त्वाची गोष्ट आहे?” वेटर गेल्यावर तिने विचारलं.

“ही” असं म्हणून आपल्या जाकिटाच्या मोठ्या खिशातून वृत्तपत्राची एक घडी काढून ते तिच्या समोर उलगाडत शिमडू म्हणाला, “आजच्या बी’झेडचा अंक आहे. मला वाटतं तू पाहिला नसशील.”

“हे वर्तमानपत्र मी घेत नाही हे तुला माहीतच आहे.” ती म्हणाली.

वृत्तपत्राचं तिसरं पान काढून तिच्यासमोर धरत शिमडू म्हणाला, “हा वरचा फोटो आणि त्या खालच्या बातमीवर जरा नजर टाक.”

इव्हलिननं त्याच्या हातातून वृत्तपत्र घेत त्यावर नजर टाकली. त्यात छापलेला फोटो पॉट्सडॅम प्लात्झ विभागातल्या ऑब्झर्वेशन प्लॅटफॉर्मवरून घेतलेला होता. फोटोत फ्यूर बंकरच्यावर असलेल्या मातीच्या टेकाडापाशी एक तरुणी आणि दोन पुरुष दिसत होते. फोटोखाली ओळ छापलेली होती- ‘हिटलरसाठी हे लोक पुन्हा उकराउकर करणार काय?’ नंतर मग त्या फोटोखालची बातमी इव्हलिननं झरझर वाचली. तेव्हा फोटोतली तरुणी सुप्रसिद्ध ब्रिटिश इतिहासकार एमिली अँशक्रॉफ्ट असून अँडॉल्फ हिटलरच्या आपल्या चरित्रग्रंथाच्या अंतिम कामासाठी ती बर्लिनला आलेली आहे असं तिला समजलं. फोटोत तिच्यासमवेत असलेला इसम हेर अन्स्ट व्होगेल हा होता, जो एके काळी फ्यूर बंकरवर एस एस ऑनर गार्ड होता. आणि फोटोतली तिसरी व्यक्ती होती प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख - पूर्व जर्मन शासनातले एक डेप्युटी मिनिस्टर आणि तिसऱ्या राईशबद्दल गाढा अभ्यास असलेला एक महानुभाव. दहा वर्षांनंतर प्रथमच फ्यूर बंकरच्या परिसरात ही माणसं पाहिली गेल्याचं बातमीत म्हटलं होतं. तसंच फ्यूरच्या अंताबद्दल काही नवीन धागा आढळतो का याचा तपास घेण्याकरता आपल्या आगामी उत्खननाच्या दृष्टीनं एमिली अँशक्रॉफ्ट त्या परिसराची पाहणी करत असाव्यात असा तर्कही त्या बातमीत व्यक्त केलेला होता. ती बातमी वाचून झाल्यानंतर इव्हलिननं शिमडूकडे पाहिलं आणि त्याला विचारलं, “मागे तू मला जिच्याबद्दल सांगितलं होतंस तीच ही पोरगी ना?”

“एमिली अँशक्रॉफ्ट!” बियरचा घोट घेत शिमडू बोलला. “ती केम्पिन्स्की हॉटेलमध्ये उतरलीय. अपुरं राहिलेलं काम पुरं करायला आलीय ती.”

“पण तिला उत्खननाची परवानगी मिळेल?” इव्हलिननं विचारलं.

“तिच्या वडीलांना - त्या अपघातापूर्वी - मिळाली होती. तिलाही मिळेल असं मला वाटतं. कारण या फोटोतला तो तिसरा प्राणी - ओटो ब्लाऊबाख म्हणजे पूर्व जर्मन शासनातलं एक बडं प्रस्थ आहे. तेव्हा तिच्याकरता तो ते जमवेल.”

“पण आता इतक्या वर्षांनंतर ही उकराउकर कशासाठी? फ्यूर आणि इव्हा ब्राऊन ही दोघं बंकरमध्ये मरण पावली होती नि नंतर तिथेच त्यांचं दफन करण्यात आलं हे जगातल्या प्रत्येकाला माहिती आहे.”

“पण काही लोकांचा यावर विश्वास नाहीये इप्फी. प्रत्येकालाच तसं वाटत नाही.”

इव्हलिननं वृत्तपत्रातल्या त्या फोटोकडे पुन्हा एक नजर टाकली आणि ती म्हणाली, “हा मूर्खपणा आहे. ही तिथे कशाचा शोध घेणार आहे आता?”

“त्यानं काही फरक पडत नाही.” ते वृत्तपत्र उचलून त्याची घडी घालून आपल्या खिशात ठेवत शिमडू म्हणाला, “ही गोष्ट तुला समजलीय का नाही या विचारानं आणि ती सांगायला आणि त्याबरोबरच घाबरायचं काही कारण नाही असा तुला धीर द्यायला मी आज मुद्दाम तुला बोलावून घेतलं इप्फी! फ्यूर बंकरचं उत्खनन होणार नाही, भूतकाळाची उकराउकर आता पुन्हा कुणाला करता येणार नाही असं आश्वासन द्यायला आलोय मी. इप्फी, तू काळजी करू नकोस. हे उत्खनन मी होऊ देणार नाही. हे वचन आहे.”

“तुझं वचन!”

शिमडू आपल्या खुर्चीतून उठला. त्याच्या जाडजूड ओठांवर स्मित चमकलं. “हो! माझं वचन.” तो म्हणाला, “मिस एमिली अँशक्रॉफ्टचं नाव तुला परत कधी ऐकू येणार नाही.”

केम्पिन्स्की हॉटेलालातल्या आपल्या सूटमध्ये असलेल्या एमिलीला ती सकाळ बरीच गडबडीची गेली होती. ऑक्सफर्डहून पामेलानं पाठवलेल्या दोन्ही फाईल्स आल्या होत्या. ओव्हरनॉईट कुरियर मेल सर्व्हिसनं त्या लगोलग आल्या होत्या. ब्राऊनपेपरच्या जाड लिफाफ्यातून एमिलीनं त्या बाहेर काढल्या. वरची फाईल हिटलरच्या कलाजीवनाबद्दलची होती आणि खालची फाईल - हिटलरनं जर्मनीमध्ये बांधलेल्या इमारतींच्या फोटोनी भरलेली होती. मग थोडासुद्धा वेळ न दवडता एमिलीनं पॅलेस हॉटेलला फोन केला आणि निकोलस किरवोव तिथं आलाय का याची चौकशी केली. तो आला होता. त्याच्या सूटशी लाईन जोडून मिळताच ती त्याला म्हणाली, “ऑक्सफर्डहून मी मागावलेल्या फाईल्स आल्यायत. त्यांच्या आधारानं तुमच्या त्या पेंटिंगमधली इमारत कुठली आहे हे शोधून काढता येईल.”

“तुम्ही मोठंच काम केलंत.” किरवोव तिला म्हणाला, “मग आता असं करता का? तुम्हाला वेळ असेल तर माझ्या हॉटेलवरच लंचला येता का? आपण इथल्या ग्रिलरूम रेस्टॉरंटमध्ये लंच घेऊ आणि नंतर तुमच्या त्या फाईल्स चाळू.”

एमिलीनं ते निमंत्रण स्वीकारून फोन ठेवला. तेवढ्यात फोनची घंटा पुन्हा वाजू लागली. एमिलीनं रिसीव्हर उचलला. फोन रेक्स फोस्टरचा होता. वरच्या मजल्यावरच्या आपल्या सूटमधून तो बोलत होता.

“काल दुपारपासून तो रात्रीपर्यंत तुम्ही कुठे होता? मी किमान डझन वेळा तरी तुमच्या सूटला फोन केला असेल.” तो म्हणाला.

“दुपारी मी उत्खननाची जागा नजरेखालून घालायला पूर्व बर्लिन विभागात गेले होते. तिथून संध्याकाळी परतले. नंतर मग उत्खननाचं काम जो माणूस अंगावर घेणार आहे त्याच्या घरी त्याच्याबरोबर आणि त्याच्या बायकोबरोबर मी डिनर घ्यायला गेले होते.” एमिली म्हणाली, “तुम्ही मला फोन कशासाठी केला? अरे हो! तुम्हाला त्या आर्किटेक्ट झायड्लरचा पत्ता माझ्याकडून हवाय नाही का?”

“नाही, एमिली, केवळ याच कारणासाठी मी फोन केला नव्हता. म्हणजे तुम्ही मोकळ्या आहात का हे मला विचारायचं होतं -”

“मी आता पॅलेस हॉटेलवर निकोलस किरवोवना भेटायला चाललेय. तो लेनिनग्रादमधल्या हर्मिटेज म्युझियमचा क्यूरेटर - आठवलं? त्यांच्या त्या हिटलर पेंटिंगची ओळख पटवायचीय? तर त्यांनी मला लंचला बोलावलंय. तुमची पण त्यांना मदत होऊ शकेल. तुम्ही येणार? जमलं तर तुमचा पोर्टफोलिओही घेऊन या - तिसऱ्या राईशच्या वास्तुकलेचा. किरवोवशी तुमची ओळख पण होईल. चांगला माणूस आहे. शिवाय तुम्हां दोघांच्या बऱ्याच आवडीनिवडी सारख्याच आहेत.”

“मला आपल्या दोघांच्या आवडीनिवडीबद्दल अधिक स्वारस्य आहे.” फोस्टर म्हणाला, “ठीक आहे. मी येतो.”

आणि त्याप्रमाणे थोड्या वेळानंतर ती दोघं पॅलेस हॉटेलवर पोहोचली. किरवोवने त्यांचं मनःपूर्वक स्वागत केलं आणि तो म्हणाला, “माफ करा! ग्रिलरूम रेस्टॉरंटच्या डायनिंग हॉलमध्ये खूप गर्दी आहे. आपल्याला लंचसाठी तासभर तरी थांबावं लागेल.”

“मग तोवर आपण असं करूया का?” एमिली म्हणाली, “तुमच्या सूटमध्ये जाऊन आम्ही आणलेल्या फायली चाळून तुमच्या त्या पेंटिंगमधली इमारत कुठे आढळते का ते पाहूया हवं तर.”

तिचा प्रस्ताव किरवोवला पटला. आणि ती तिघं चौथ्या मजल्यावरल्या किरवोवच्या सूटमधे पोहोचली. त्याची सूट अद्यावत सोयींनी युक्त अशी सुंदर होती. सूटच्या लिविंगरूममधल्या खुर्च्या ओढत किरवोव म्हणाला, “प्लीज, बसा.”

एमिली आणि फोस्टर दोघं खुर्च्यावर बसली. किरवोवने आपलं हिटलरचं पेंटिंग आणलं आणि त्यांच्यासमोर - टेबलावर उलगाडून ठेवलं. एमिलीनं आपली ‘बर्लिनमधल्या तिसऱ्या राईशच्या शासकीय इमारती’ ही फाईल उघडली आणि ती चाळण्यास सुरुवात केली. फोस्टरनेही आपला पोर्टफोलिओ उघडून चाळण्यास सुरुवात केली. थोड्या वेळानंतर एमिली एकदम म्हणाली,

“निकोलस! ही बघा, मला वाटतं मला सापडली!”

आपल्या फायलीतून एक फोटो काढून तो समोरच्या पेंटिंगशी धरत दोन्हींची तुलना करत ती म्हणाली, “संशयच नको. हीच इमारत आहे ती.”

त्याच वेळी फोस्टरनेही आपल्या पोर्टफोलिओमधून एक पान बाहेर काढलं, आणि एमिलीच्या फोटोशेजारी धरलं. त्यानं काढलेल्या पानावर त्याच इमारतीचा वेगळ्या कोनातून काढलेला फोटो होता, “निकोलस, तुमची इमारत सापडली.”

“तुम्ही दोघांनीही अगदी बरोबर शोध लावलाय.” किरवोव उत्तेजित होत म्हणाला, “फक्त मला आता एवढं सांगा की ही इमारत कसली आहे?”

“द राईश एअर मिनिस्ट्री!” एमिली म्हणाली, “किंवा गोअरिंग एयर मिनिस्ट्री म्हणूनसुद्धा ही ओळखली जात असे.” आपल्या हातातल्या फोटोमागची ओळ तिने वाचली - ‘या इमारतीचं बांधकाम १९३३ साली सुरू झालं आणि १९३५ साली पूर्ण झालं.’

“वा! फारच नामी शोध लागला.” किरवोव उत्साहानं म्हणाला, “म्हणजे हिटलरनं बर्लिनमधे केलेलं एकमेव नि दुर्मिळ पेंटिंग मला गवसलंय तर!”

“ही इमारत त्यानं १९३५ सालानंतर पूर्ण केली असली पाहिजे. त्याहून अधिक उशिरा नाही.” एमिली म्हणाली, “नाही तर त्याला या इमारतीचं पेंटिंग करता आलंच नसतं. कारण १९४० सालाच्या अगोदर अमेरिकन आणि ब्रिटिश हवाईदलांनी तुफानी बाँबहल्ले करून तिसऱ्या राईशच्या एकजात सर्व इमारती जमीनदोस्त करून टाकल्या होत्या.”

फोस्टरनं आपल्या पोर्टफोलिओतून काढलेल्या पानावरल्या फोटोच्या खालचा मजकूर वाचला आणि तो म्हणाला, “एमिली! मला वाटतं तुमचं म्हणणं पूर्णपणे बरोबर नाहीये.”

“म्हणजे? तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ?” बुचकळ्यात पडत एमिलीनं विचारलं.

“१९४० साली दोस्त राष्ट्रांनी बर्लिनवर जो बाँबवर्षाव केला होता त्यात तिसऱ्या राईशच्या सगळ्याच शासकीय इमारती पूर्णपणे उद्ध्वस्त, भुईसपाट झाल्या नव्हत्या. एक इमारत जवळजवळ शाबूत स्थितीत बचावली होती. फक्त एकच इमारत.” फोस्टर म्हणाला.

“कोणती?” एमिलीनं विचारलं.

फोस्टरनं आपल्या हातातल्या - पोर्टफोलिओतून काढलेल्या - पानावरल्या फोटोकडे निर्देश केला आणि तो म्हणाला, “हीच! त्या बाँबिंगमधून वाचलेली ‘द गोअरिंग एयर मिनिस्ट्री’ हीच ती एकमेव इमारत होती. तिला फक्त पस्तीस टक्के नुकसान पोचलं होतं. ती उद्ध्वस्त झाली नव्हती. हिटलरच्या सगळ्या वास्तूपैकी बर्लिनमधली बचावलेली ही एकच इमारत. १९३० साली, १९४० साली ती ज्या ठिकाणी होती त्याच ठिकाणी आज १९८० सालातही ती उभी आहे.”

“तुम्हाला नेमकं काय म्हणायचंय?” किरवोवने विचारलं.

“मला असं म्हणायचं आहे की तुमचं हे पेंटिंग अँडॉल्फ हिटलरनं १९३५ साली केलं असेल, कदाचित १९४० सालानंतरही केलं असेल किंवा त्यानं ते १९६०, १९७० किंवा १९८० सालीसुद्धा केलं असेल. कारण ही इमारत पूर्वी त्याच जागी उभी होती नि आजही तिथेच आहे. १९४५ सालच्या त्याच्या तथाकथित मृत्यूनंतर केव्हाही त्यानं हे पेंटिंग केलं असेल.” फोस्टर म्हणाला.

“अर्थात त्यानंतरही तो जिवंत असला तर!” एमिली म्हणाली.

“हो! अर्थातच त्यानंतरही तो जिवंत असला तर!” फोस्टर बोलला.

एमिलीनं त्या दोघांकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “मला वाटतं ही गोष्ट पचनी पाडण्यापूर्वी आपण आता अगोदर जेवून घेऊ.”

“आणि त्या अगोदर भक्कम ड्रिंक घेऊ.” फोस्टरनं पुढे पुस्ती जोडली.

नंतरची सगळी दुपार त्या दोघांनी किरवोवबरोबर चर्चा करण्यात, लंच घेण्यात घालवली. त्यांचा विषय किरवोवजवळच्या पेंटिंगभोवतीच फिरत होता. त्या पेंटिंगवरूनच हिटलरच्या खऱ्या कहाणीचा काहीतरी दुवा हाती लागेल असं त्यांनी गृहीत धरलं. ज्या आर्ट गॅलरीनं ते पेंटिंग विकलं तिचा तपास घेण्याचा आपण प्रयत्न करू, कारण बोटीवरल्या त्या माणसाकडून आपल्याला तिचं नाव अद्यापही कळलेलं नाही असं किरवोवने त्यांना सांगितलं. दरम्यान सवडीनं ती इमारत प्रत्यक्ष पाहून येण्याचं त्या तिघांनी ठरवलं.

त्यानंतर त्याचा निरोप घेऊन एमिली नि फोस्टर ही दोघं हॉटेल केपिन्स्कीवर परतली तेव्हा फोस्टर तिला म्हणाला, “आज सकाळी तुम्ही रुडी झायड्लरचा उल्लेख केला होता. तुमच्या सेक्रेटरीनं त्याच्याबद्दल काही कळवलंय?”

“झायड्लर! म्हणजे ज्याच्या शोधात तुम्ही आहात तो नाझी आर्किटेक्ट! ज्याच्या जवळ ते सात आराखडे असतील! रेक्स! मला माफ करा हं! ही गोष्ट मी पार विसरूनच गेले होते. हो! पामेलानं पाठवलेल्या पॅकेजमध्ये हिटलरच्या आर्किटेक्टबद्दलची काही फोल्डर्सही आहेत. त्यात रूडी झायड्लरचा पत्ता नक्की असेल. मी खोलीत परतल्याबरोबर प्रथम तो बघते आणि तुम्हाला कळवते. जरा मला माझ्या सूटची किल्ली कोंटरवरून घेऊ द्या.” एमिली म्हणाली.

“तुम्ही ती घ्या आणि मला इलेव्हेटरपाशी भेटा. तोवर मी वाचायला काहीतरी घेऊन येतो.” फोस्टर म्हणाला. आणि लॉबीमध्ये असलेल्या वृत्तपत्रांच्या नि नियतकालिकांच्या डिस्प्ले स्टॅंडच्या दिशेनं चालू लागला.

एमिली किल्ली घेऊन इलेव्हेटरपाशी पोहोचली तेव्हा फोस्टर कुठलं तरी जर्मन वृत्तपत्र घेऊन येताना तिला दिसला. एमिलीजवळ येताच त्यानं तिचा दंड पकडला आणि लॉबीत असलेल्या खुर्च्याकडे नेत तिला तो म्हणाला, “जरा, तुम्हाला काहीतरी दाखवायचंय. तुम्हाला तुमच्या बर्लिन भेटीबद्दल गुप्तता राखायची होती होय ना?”

“हो. पण हे का विचारता? तुम्हाला ते ठाऊक आहे.”

“तुम्ही इथे आलायत हे गुपित इथे बर्लिनमध्ये कुणाकुणाला ठाऊक आहे?”

“का? ज्या लोकांशी माझं काम आहे त्यांनाच फक्त! म्हणजे प्रोफेसर ब्लाऊबाख, आणखी दोनतीन लोक आणि अर्थात ज्यांच्यावर विश्वास टाकावा असं मला वाटलं असे तुमच्यासारखे, तोवाह, लेव्हाईन नि निकोलस किरवोवसारखे मोजके लोक.”

“माझ्या कल्पनेप्रमाणे वृत्तपत्रवाल्यांना तर तुम्ही इथे आल्याचं कळवलेलं नाही?”

“नाही. पण वेल! इथल्या ‘मॉर्निंगपोस्ट’ वृत्तपत्राचा एक माणूस पीटर निट्झ्ला याबद्दल माहिती आहे. पण माझ्या इथल्या वास्तव्याबद्दल मी गुप्तता बाळगावी असा सल्ला त्यानंच मला प्रथम दिला होता. पण हे सर्व तुम्ही मला का विचारताय?”

“कारण तुम्ही इथे कशासाठी आलायत त्याचं प्रयोजन एव्हाना बर्लिनमधल्या प्रत्येकाला कळलंय. ही बातमी बघा.” असं म्हणून फोस्टरनं हातातल्या वृत्तपत्राचं पान तिच्यासमोर धरलं. फ्यूर बंकर परिसरातला प्रोफेसर ब्लाऊबाख आणि व्होगेल यांच्यासमवेत असतानाचा आपला फोटो आणि त्याखालची बातमी एमिलीनं वाचली आणि भयचकित स्वरात ती उद्गारली, “त्यांना... त्यांना माझं नावदेखील कळलंय आणि माझ्या कामाचं स्वरूपदेखील! पण... पण रेक्स, हा फोटो त्यांनी घेतला कसा?”

“मला कल्पना नाही. कदाचित बर्लिन भिंतीजवळच्या त्या ऑब्झर्वेशन प्लॅटफॉर्मवरून पलीकडून कुणीतरी घेतला असेल. प्रेसचे लोक तिथून पूर्व विभागात काय हालचाली चालल्यायत यावर कदाचित लक्ष ठेवून असतील.” फोस्टर म्हणाला.

“भयंकरच आहे हे सगळं.” एमिली म्हणाली, “पण मी याची पर्वा करणार नाहीये. मला माझं काम करायचं आहे. आणि ते पुरं केल्यावरच मी माझ्या घरी जाणार आणि माझं पुस्तक पुरं करणार.”

“तुमचं धाडस, तुमची चिकाटी कौतुकास्पद आहे.” फोस्टर म्हणाला, “पण मला वाटतं की इथून पुढे तुम्ही फार सावध राहायला हवं. तुम्हाला घाबरवण्याचा माझा हेतू नाही. पण तुमचं अस्तित्व अशा तऱ्हेनं उघड होणं तुम्हाला धोकादायक ठरू शकेल. तुम्हाला तुमच्या कामापासून परावृत्त करण्यासाठी एखादा जुना माथेफिरू नाझी कदाचित तुम्हाला अपघात घडवून आणण्याचा, तुमच्या जिवावर उठण्याचा प्रयत्न करेल. जसा तुमच्या वडीलांच्या बाबतीत झाला.”

“तसं काही होईल असं मला वाटत नाही. आणि आता अर्ध्या शतकानंतर फारसे नाझी शिल्लक उरले असतील यावरही माझा विश्वास नाही.” एमिली म्हणाली, “शिवाय माझ्या वडीलांना झालेला अपघात कदाचित खरोखरचाही असेल. पण ते जाऊ दे! तुम्हाला त्या झायड्लरचा पत्ता हवा ना? चला, तो डिनरपूर्वी मी शोधून काढते.”

“तुमची हरकत नसेल तर मी तुमच्याबरोबर डिनर घ्यायला येईन.” उठून तिच्याबरोबर इलेव्हेटरकडे जात फोस्टर तिला म्हणाला.

“माझी हरकत नाही. पण यामागचा तुमचा हेतू? तुम्ही माझं संरक्षण करण्याच्या तर प्रयत्नात नाही?” एमिलीनं विचारलं.

“तेही एक कारण असू शकेल.” फोस्टर म्हणाला, “पण खरं कारण हे आहे की मला तुमचा सहवास हवाय. कारण मला तो आवडतो.”

त्यावर एमिलीनं स्मित केलं आणि ती म्हणाली, “असंच असेल तर मग माझ्या सूटवर आठ वाजता या.”

रात्रीचे पावणेआठ वाजले होते. आणि आपल्या सूटमध्ये तयार होऊन बसलेला रेक्स फोस्टर कमालीचा बेचैन झाला होता. एमिली अॅशक्रॉफ्टनं त्याचं चित्त पूर्णपणे व्यापलं होतं. तिचं अस्तित्व उघड झाल्याबद्दल त्याला तिच्याबद्दल काळजी वाटत होती. अं! काळजीपेक्षाही त्याला तिच्याबद्दल अधिक काहीतरी वाटू लागलं होतं! कळत नकळत त्याची तिच्यावर प्रीत जडली होती. कुणाही स्त्रीबद्दल इतकी उत्कट आत्मीयता त्याला पूर्वी कधी वाटली नव्हती. त्यानं भिंतीवरल्या घड्याळाकडे पाहिलं. अजून आठाला चौदा मिनिटं होती. अखेर ते वाट पाहणं असह्य होऊन तो उठला. आरशात डोकावून आपल्या टायची गाठ त्यानं नीट केली आणि तो आपल्या खोलीतून बाहेर पडला. इलेव्हेटरनं तो दुसऱ्या मजल्यावर पोहोचला. इलेव्हेटरची स्वयंचलित दारं उघडताच तो बाहेर लॉबीत आला. त्या लॉबीच्या टोकाशी असलेल्या २२९ नंबरच्या सूटकडे तो चालू लागला तेव्हाच त्याला एक विचित्र प्रकार दिसला. समोर बाजूच्या एका लॉबीतून पांढऱ्या पोशाखातला, दणदणीत शरीराचा एक वेटर हातात एक ट्रे घेऊन बाहेर पडलेला त्यानं पाहिला. तो वेटर भरभर चालत एमिलीच्या सूटपाशी पोहोचला. आणि दार न ठोठवता आपल्या खिशातून एक पास-की काढून तिचं सूटच्या दाराचं अंगचं कुलूप उघडून त्यानं सरळ आत प्रवेश केला. एमिलीनं कदाचित ड्रिंकची ऑर्डर देऊन ठेवली असेल. फोस्टरच्या मनात विचार आला. पण तरी पण तो प्रकार त्याला विचित्र वाटला. आपल्याजवळच्या किल्लीनं तिच्या सूटचं दार उघडून तो वेटर असा चोरट्यासारखा आत का शिरला? काहीतरी गडबड होती खास! अन् या विचारासरशी भरभर चालत तो एमिलीच्या सूटपाशी पोहोचला. सूटचं दार लोटून त्यानं हळूच आत प्रवेश केला. बाहेरची लिफ्टिंगरूम मोकळी होती आणि तिथल्या कॉफी टेबलावर त्या वेटरनं आणलेला ट्रे ठेवलेला होता. तो वेटर मात्र तिथे कुठे दिसत नव्हता. खरं तर तिथं ट्रे ठेवल्यानंतर त्यानं बाहेर पडायला हवं होतं! आणि काही एक धोक्याची भावना येऊन पावलांचा अजिबात आवाज न करता फोस्टर त्या सूटच्या बेडरूममध्ये पोहोचला. ती पण रिकामी होती. ही गोष्ट विचित्रच होती. बेडरूमला लागून असलेल्या टॉयलेट ब्लॉकचं दार उघडं आहे असं फोस्टरच्या ध्यानात आलं. त्या दारापलीकडे असलेल्या बाथरूममधून शॉवरच्या पाण्याचा आवाज येत होता. एमिली बहुधा स्नान करीत होती. थोडासुद्धा आवाज न करता पण एका झटक्यातच फोस्टर टॉयलेट ब्लॉकच्या दारापाशी पोहोचला आणि तिथल्या भिंतीशी लगटून त्यानं अगदी हळूच आत डोकावून पाहिलं. आत असलेल्या बाथरूमचं घाशीव काचेचं दार बंद होतं. आतून शॉवरचा आवाज ऐकू येत होता. आणि तो दणदणीत शरीराचा वेटर त्या बाथरूमच्या काचेच्या दारासमोर अगदी स्तब्धपणे उभा होता. फोस्टरला त्याची रुंद पाठ दिसली. हा एखादा कामपिसाट माणूस असावा आणि बहुधा एमिलीवर बलात्कार करायचा त्याचा हेतू असावा असं क्षणभर फोस्टरला प्रथम वाटलं. पण पुढल्याच क्षणी त्याला जे दृश्य दिसलं त्यानं त्याच्या अंगावर सरसरून काटाच उभा राहिला! त्या वेटरनं आपल्या खिशातून लांब पात्याचा एक धारदार सुरा काढला. त्याच्या मुठीवर आपल्या उजव्या हाताची बोटं आवळली, आणि बाथरूमच्या काचेच्या दाराचं हँडल पकडून एका झटक्यातच त्यानं ते खाडकन उघडलं

आणि घाव घालण्यासाठी आपला उजवा हात वर उगारला.

एमिलीची घुसमटती किंकाळी फोस्टरला ऐकू आली आणि तत्क्षणी त्याच्या अंगी असलेलं हल्ल्याचं, विह्वलनामामधे मुरलेलं ट्रेनिंग, एकदम जागृत झालं. रागानं मोठ्यानं आरोळी ठोकून त्या वेटरच्या दिशेनं त्यानं मुसंडी मारली आणि त्याचा उगारलेला हात शॉवरमध्ये शिरण्यापूर्वीच पकडून त्यानं त्याला मागे खेचलं. त्या अनपेक्षित हल्ल्यानं हादरून तो वेटर एकदम मागे वळला. फोस्टर एखाद्या पिसाटाप्रमाणे त्याला भिडला. सुरा असलेल्या त्याच्या उजव्या हाताचं मनगट घट्ट पकडून त्यानं ते जोरानं पिळवटलं. त्याबरोबर त्या वेटरच्या हातातला सुरा गळून खालच्या चकचकीत टाईल्सवर खणखणत पडला. दुसऱ्याच क्षणी ज्यूडोच्या एका डावाचा पवित्रा घेत फोस्टर पटकन खाली वाकला आणि त्या वेटरचा देह उचलून त्यानं आपल्या डोक्यावरून जोरानं मागे फेकला. हवेत उंच उसळून त्या वेटरचा देह टॉयलेट ब्लॉकच्या दारापाशी वेगानं आदळला. पाठीमागे वळून त्याला धरण्यापूर्वी फोस्टरची नजर शॉवरखाली असलेल्या एमिलीवर काही क्षण खिळली. पूर्ण विवस्त्र अवस्थेत-अंगावरून पाणी निथळत असलेल्या स्थितीत ती शॉवरखाली-बाजूच्या भिंतीला टेकून बसली होती. भीतीमुळे तिनं आपले डोळे मिटून घेतले होते आणि तिचा ऊर वेगाने वरखाली धपापत होता. ती विलक्षण घाबरली होती.

तिला काहीही इजा झालेली नाही अशी खात्री पटल्यावर तिच्यावर हल्ला करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या त्या वेटरचा समाचार घेण्यासाठी तो गर्कन मागे वळला. पण तोवर खाली पडलेला तो वेटर धडपडून उठत तिथून निसटला होता आणि मागे वळून न पाहता बेडरूममधून धावत सुटला होता. जोरानं धापा टाकत फोस्टर त्याच्या मागे धावला. तो लिविंगरूममध्ये पोहोचला तोवर तो वेटर तिथून पसार झाला होता. एका झेपेतच बाहेरचं दार गाठून फोस्टरनं बाहेरच्या लॉबीच्या दोन्ही टोकांकडे नजर टाकली. तेव्हा धावत जाणारा तो वेटर लॉबीच्या एका टोकावरून वळत अदृश्य होताना त्याला दिसला!...

फोस्टरनं त्याचा पाठलाग केला नाही. कारण या खुनी माणसानं आपला निसटण्याचा मार्ग अगोदरच योजून ठेवलेला असला पाहिजे ही जाणीव त्याला झाली. तो आपल्या हाती कधीच सापडणार नाही! अन् या जाणिवेसरशी तो नाद सोडून सूटचं दार लावून घेऊन धावतच तो बाथरूममध्ये पोहोचला. एमिली अद्यापही शॉवरखाली सुन्न बधीर अवस्थेत बसून होती.

तिच्या ओल्या गुळगुळीत देहाभोवती हात घालून फोस्टरनं तिला उभं केलं. बाजूच्या दांडीवरला एक सुती रोब काढून तिच्या अनावृत देहावर त्यानं पांघरला आणि आधार देऊन त्यानं तिला टॉयलेट ब्लॉकमधून बाहेर नेलं. आपल्याला आधार देणारा माणूस फोस्टर आहे हे एमिलीनं पाहलं आणि ती त्याच्या खांद्यावर निःशंकपणे रेलली. त्यानं तिला विचारलं,

“तुम्हाला काही झालं नाही ना? तुम्ही ठीक आहात ना?”

“थँक गॉड! तुम्ही ऐन वेळी आलात म्हणून बरं झालं.” धपापत ती पुटपुटली.

त्यानं तिला बेडरूममध्ये नेलं. तिथल्या बेडवर तिला बसवलं आणि बेडवरलं ब्लँकेट उलगडून तिच्या अंगाभोवती गुंडाळलं. जराशानं ती थारावली.

“काय झालं रेक्स? तो...तो कोण होता?” तिनं त्याला विचारलं.

“ड्रिक्स घेऊन आलेला एक रूम सर्व्हिस वेटर किंवा तसलाच कुणीतरी.”

“पण मी तर रूम सर्व्हिसला कसलीच ऑर्डर दिली नव्हती.” ब्लँकेटची दोन टोकं आपल्या वक्षःस्थळांवर ओढून घेत एमिली म्हणाली, “माझ्या सूटमध्येच ड्रिक्सच्या बाटल्या आहेत. इथं वेटरनं येण्याचं काही कारणच नव्हतं.”

“आणि तो वेटर नव्हताही. कुणीतरी तुम्हाला इथे ठार मारायला आलं होतं. त्याच्या हालचाली मला संशयास्पद वाटल्या म्हणून त्याच्या मागोमाग मी इथे आलो. बाथरूममध्ये मी त्याला सुरा काढताना बघितलं आणि मी हादरलोच.” तिच्याकडे बघत फोस्टर म्हणाला, “तुम्ही आता अगदी नक्की ठीक आहात ना?”

“हो! मी जिवंत राहिले हे माझं सुदैवच. पण तो...तो कोण असेल?”

“नियमितपणे वृत्तपत्र वाचणारा एखादा माणूस! आजच्या वृत्तपत्रात त्यानं तुमच्या फोटो पाहिला असेल. नाझीच्या भूतकाळात तुम्ही नाक खुपसता आहात हे कदाचित त्याला आवडलं नसेल.” फोस्टर म्हणाला.

आपले ओले केस तिनं झटकले आणि ती म्हणाली, “पण माझा खून...!”

“अशा लोकांचा तो धंदाच असतो. पण आता तुम्हाला कसं वाटतंय? तुम्ही ठीक आहात ना?” फोस्टरनं तिला विचारलं.

“मी ठीक आहे. थोडीशी घाबरलेय. पण थोड्याच वेळात मला बरं वाटेल. मात्र माझी डिनरची भूक आता गेलीय. आता या क्षणी मला कडक ड्रिंकची-स्कॉचची नितांत आवश्यकता आहे आणि शक्य असेल तर तुमची सोबत.”

“डिनरचा बेत रद्द.” फोस्टर तिला म्हणाला, “तुम्ही सुखरूप बचावल्याचा आनंद आपण भरपूर ड्रिक्स घेऊन साजरा करूया. एकमेकांच्या सहवासात. थांबा! मी आपल्या दोघांसाठी ड्रिक्स आणतो.” लिविंगरूमकडे जाण्यासाठी तो वळला आणि क्षणभर मागे वळून म्हणाला, “तुम्हाला... अं... तुला एक गोष्ट सांगू एमिली, आज रात्री मी तुला एक गुपित सांगणार होतो.”

“कसलं?” एमिलीनं त्याच्याकडे एकटक बघत विचारलं.

“हेच की माझं तुझ्यावर प्रेम जडलंय.” फोस्टरनं आपलं गोड गुपित तिला पटकन् सांगून टाकलं. त्याबरोबर एमिलीनं लाजून मान खाली घातली.

“चल! आपला आनंद ड्रिंक घेऊन साजरा करूया.” फोस्टर प्रेमभरानं तिला म्हणाला.

त्यानंतर जवळजवळ मध्यरात्रीपर्यंत ती दोघं ड्रिंक घेत एकमेकांशी गप्पा मारत बसली. एमिलीनं आपल्या अंगाभोवतलाचं ब्लँकेट बाजूला टाकलं होतं. आपल्या अंगावरला रोब तिनं सैल केला होता. त्यामुळे तिची वक्षःस्थळं अर्धवट उघडी दिसत होती. ती अद्यापही बेडवरच बसून होती. फोस्टरही तिच्या निकट जाऊन बसला होता. तिनं स्कॉचचे तीन पेले आत्तापर्यंत रिचविले होते आणि फोस्टरनं चार! आदल्या तासाभरात ती दोघं एकमेकांबरोबर आपल्या सुखदुखांबद्दल बोलत राहिली होती. जेरेमी रॉबिन्सननं केलेल्या आपल्या प्रेमभंगाची हकीकत तिनं त्याला सांगितली होती आणि त्यानं तिला आपल्या असफल विवाहाबद्दल, आपल्या घटस्फोटाबद्दल सांगितलं होतं.

“थोडक्यात आपण दोघांही समदुःखी आहोत.” एमिली हळू स्वरात म्हणाली, “आणि दोन पोळलेले जीव एकमेकांना जास्त चांगलं समजू शकतात. अखेर माणसाच्या गरजा काय असतात? प्रेमाची भूक! शरीराची भूक...”

आणि मग एमिली बोलत राहिली...फोस्टर तिच्याशी सहमत होत गेला...आणि अखेर शब्द संपले! दोघांही स्तब्धपणे बसून राहिली. एमिलीच्या निकट सहवासानं, तिच्या

स्तनांच्या नि त्वचेच्या नैसर्गिक गंधानं फोस्टर पूर्णपणे उत्तेजित झाला होता. तिच्याशी शारीरिक जवळीक साधायला तो उत्सुक बनला होता. पण त्याकरता ही वेळ योग्य नव्हे ही जाणीव होऊन तो तिला म्हणाला,

“मला वाटतं, मला आता माझ्या सूटमध्ये परतायला हवं.”

“का?” त्याच्याकडे बघत तिने त्याला विचारलं.

“कारण तुला आता विश्रांतीची जरूर आहे.” बेडवरून उठत तो म्हणाला. एमिलीनं त्याच्याकडे स्थिर नजरेनं पाहिलं आणि ती म्हणाली, “रेक्स! तुझं माझ्यावर प्रेम जडलंय असं मघाशी म्हणाला होतास ना ? माझा सहवास तुला आवडतो असंही संध्याकाळी म्हणाला होतास ना?”

“अं? ...हो...ते खरं आहे.”

“मग ये! तुझ्या निकट सहवासाची मला आता नितांत जरूर आहे.” एमिली म्हणाली. आणि आपल्या अंगाभोवती असलेला रोब काढून तिने बाजूला टाकला. अवाक होऊन फोस्टर तिच्या नितळ सोनेरी अनावृत देहाकडे पाहात राहिला. तिच्या लहानखुऱ्या पण पुष्ट नि गोलाकार वक्षःस्थळावर त्याची नजर खिळून राहिली. जलद होऊ लागलेल्या श्वासोच्छ्वासामुळे तिची गोरीपान उन्नत वक्षःस्थळं एका लयीत खालीवर होत होती. तिची पिंगट स्तनाग्रं कामपिपासेमुळे ताठर बनली होती. त्याचीही कानशिलं तप्त बनली. आणि हळूहळू आपले कपडे अंगावेगळे करून पूर्ण विवस्त्र होऊन तो तिच्याशेजारी बेडवर बसला आणि त्यानं तिला जवळ ओढलं. सूक्ष्मपणे थरथरणारे तिचे नाजूक गुलाबी ओठ त्यानं आपल्या ओठांत घेतले आणि आवेगानं तो तिचं चुंबन घेऊन लागला. तीही त्याला भावनावेगानं बिलगली. जराशानं ती दोघंही बेडवर पसरली. फोस्टर तिच्या देहावर ओणावला. तो आता पूर्ण उत्तेजित झाला होता. त्यानं तिच्या डोळ्यांत खोल पाहिलं. त्याची नजर तिच्या गळ्यावरून खाली सरकली. तिच्या दुधाळ स्तनांचे अर्धगोल धपापत खालीवर होत होते. तिची ताठर स्तनाग्रं नि त्याच्याभोवतालची गडद तपकिरी वर्तुळं मोठी लोभस दिसत होती. वक्षःस्थळांच्या उभारांखाली तिचं सपाट नितळ पोटा पसरलेलं होतं.

तिची उन्नत वक्षःस्थळं घट्ट धरत फोस्टर तिच्या देहाशी एकदम भिडला आणि तिच्याशी एकरूप झाला...काही वेळानंतर त्याचे आघात आणि तिचे उसासे वाढू लागले...त्याच्या आघातांनी ती तृप्त तृप्त होऊ लागली...रात्रीच्या सरत्या प्रहरांबरोबर ते दोन तरुण देह एकमेकांमध्ये सामावण्याकरता धडपडत राहिले आणि सुखाची परमावधी गाठल्यानंतर एकमेकांच्या मिठीत श्रांतक्लांत होऊन पडून राहिले...

थोड्या वेळानंतर फोस्टर बेडवरून हलकेच बाजूला झाला. एमिलीला झोप लागली होती. तिच्या निर्व्याज मुद्रेकडे तो पाहू लागला आणि त्याच्या मनात तिच्याविषयी प्रीती दाटून आली. त्यानं तिच्या अनावृत देहावर ब्लॅकट पांघरलं आणि तो तिच्याकडे पाहात बसला. एका स्त्रीविषयी इतकी ओढ त्याला पूर्वी कधीही वाटली नव्हती. एमिलीच्या बुद्धिमत्तेमुळं, आपल्या कामावरच्या तिच्या निष्ठेमुळे आणि ते पूर्ण करण्याच्या तिच्या निर्धारामुळं तो फार प्रभावित झाला होता. एक पूर्णपणे निग्रही, स्वावलंबी नि मनस्वी अशा प्रकाराची ती तरुणी होती. आणि तरीही ती आकर्षक, हवीहवीशी वाटेल अशी होती. तिने आपलं सर्वस्व त्याला अर्पण केलं होतं आणि आता ती त्याचं सर्वस्व बनली होती. त्याच्या जीवनाचा एक अविभाज्य घटक बनली होती. त्याला तिच्याबद्दल अपार प्रेम दाटून आलं. तिचं आणि त्याचं मीलन विलक्षण आनंददायक नि सुखावणारं असं ठरलं होतं.

आपल्याला तिचं किती मोल वाटू लागलंय याची जाणीव त्याला झाली. आणि अवघ्या काही तासांपूर्वी तिच्यावर कोणता प्राणघातक प्रसंग गुदरला होता याची त्याला जाणीव झाली, आणि तो शहारला. कुणीतरी तिला ठार मारण्याचा प्रयत्न केला होता! कुणी सांगावं? पुन्हा कुणीतरी तसा प्रयत्न करेल! पण आता कुणाला तिच्या जीवावर उठण्याचा अवसरच आपण द्यायचा नाही. आपण तिच्या रक्षणार्थ सदैव सिद्ध राहायचं, दक्ष राहायचं.

तिला गमावण्याची त्याची आता तयारी नव्हती.

हिटलरच्या अंताचा शोध घेण्याचा नाद तिने सोडला तर ती कदाचित सुरक्षित राहू शकेल - त्याच्या मनात आलं. पण आपल्यावर तिचं कितीही प्रेम असलं तरी आपल्या पुस्तकाकरता खरं सत्य शोधून काढण्याच्या आपल्या निश्चयापासून ती लवमात्रही ढळणार नाही याचीही जाणीव त्याला झाली.

ब्लॅकट उचलून फोस्टर हळूच तिच्याशेजारी अंथरुणात शिरला त्याबरोबर तिने हलकेच थोडी चळवळ केली. आपला एक हात तिने त्याच्या छातीवर टाकला आणि ती त्याला बिलगली. त्यानं प्रेमानं तिच्या चेहऱ्यावरून आपली बोटे फिरवली आणि हात लांब करून उशालगतच्या दिव्याचा स्विच् दाबून तो मालवला. तिच्या संरक्षणार्थ आपल्याला काय करता येईल याबद्दल तो विचार करू लागला. तिच्या, त्याच्या आणि त्यांच्या भविष्याच्या सुरक्षिततेबद्दल तो विचार करू लागला. पण अंधारात त्या समस्येवर उत्तर सापडणं अवघड होतं...! अन् थोड्याच वेळानंतर त्यालाही गाढ झोप लागली...!

दुसऱ्या दिवशी सकाळी उशिरा फोस्टरला जेव्हा जाग आली तेव्हा आपण आपल्या सूटमध्ये नसून एमिलीच्या सूटमध्ये आहोत ही जाणीव त्याला प्रथम झाली. त्यानं आपल्या शेजारी चाचपडून पाहिलं, तो एमिली बिछान्यात नसल्याचं त्याच्या लक्षात आलं अन् त्यासरशी तो ताडकन उठून बसला.

एमिली ड्रेसिंग टेबलापाशी उभी होती आणि तिच्या हातात कसलंतरी मॅनिला इन्वल्प होतं. तिचे मोकळे केस तिच्या खांद्यावर रुळत होते. मांड्यांपर्यंत पोचणारा टेरीक्लॉथचा आखूड रोब तिन् अंगात घातलेला होता. त्यामुळे तिचे गोरेपान घाटदार पाय उघडे दिसत होते. रोबचा पुढला भाग सैलसर आणि अर्धवट उघडा असल्यानं तिच्या उन्नत वक्षःस्थळांचे उभार त्यातून स्पष्ट दिसत होते.

तिचं ते लोभस यौवन पाहून फोस्टरची कानशिलं गरम होऊ लागली. “एमिली! तू काय करतेयस्?” त्यानं विचारलं.

एमिलीनं मागे वळून त्याच्याकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “तुला पाहिजे असलेल्या त्या आर्किटेक्टचा-रुडी झायड्लरचा पत्ता आणि फोन नंबर मी शोधून काढला आहे. तेव्हा आता चटकन आवरून तू त्याच्याकडे पळ कसा आणि ते मिळत नसलेले प्लॅन्स त्याच्याकडे मिळतायत का ते बघ.”

“एमिली! कोण तो झायड्लर, त्याला बाजूला राहू दे सध्या. आणि तू इकडे माझ्याजवळ ये पाहू. तुझ्यासारखी मुलगी मला आजपर्यंत भेटली नव्हती. आणि आता पुढेही कधी भेटणार नाही. आय लव्ह यू व्हेरी मच डार्लिंग.” फोस्टर म्हणाला.

“रेक्स! तू खरं सांगतोयस हे?” एमिलीनं त्याला गमतीनं विचारलं.

“अगदी खरं! या क्षणापासून माझ्या आयुष्यातला प्रत्येक क्षणी तू मला आता माझ्याजवळ हवी आहेस. अगदी जवळ.” उत्कट प्रणयोर्मीनी अधीर होत फोस्टर तिला म्हणाला.

“मग आता तुझ्याजवळ येऊ म्हणतोस?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“हो आता, ताबडतोब!” तिच्यासाठी बिछान्यात जागा करत फोस्टर म्हणाला.

“ही बघ आले.” असं म्हणून एमिली त्याच्याजवळ गेली. आपल्या अंगाभोवतलचा रोब काढून तिन् बाजूला फेकला. आणि त्याच्यावर ओणवत ती त्याच्या मिठीत शिरली. आणि ती दोघं एकमेकांशी रममाण झाली.

थोड्या वेळानंतर एमिली त्याच्यापासून दूर झाली आणि त्याला म्हणाली, “आपण असेच वागलो तर संबंध दिवसदेखील आपल्याला पुरणार नाही.”

“आणि संबंध रात्रही.” त्यानं तिला आठवण दिली.

“म्हणून आपल्यापैकी एकानं भान राखलं पाहिजे.” ती त्याला म्हणाली, “आता कुटुंबातल्या कर्त्या पुरुषासारखा तू ऊठ आणि कामाला लाग पाहू. जा आणि त्या झायड्लरची गाठ घे.” ती म्हणाली.

“आणि तू काय करणार आहेस?” बिछान्यात ताठ बसत फोस्टरनं तिला विचारलं.

“ज्याच्यावर माझं प्रेम जडलंय त्या माणसाबरोबर अगोदर मी भरपूर नाश्ता खाणार आहे. आणि मग त्या माणसाला तयार करून हेर झायड्लरच्या घरी पिटाळणार आहे.” एमिली बोलली.

“आणि मी बाहेर पडल्यानंतर तू काय करणार?” फोस्टरनं विचारलं.

“तुझ्या सूटची किल्ली घेऊन तुझ्या सूटमधे जाणार आणि तिथलं तुझं सगळं सामान माझ्या सूटमध्ये आणणार. तिथून तुला इथे हलवणार! म्हणजे एकाच सूटचं भाडं द्यावं लागेल आणि तीत आपल्या दोघांनाही राहता येईल. आत्तापासून आपल्याला काटकसर केली पाहिजे. अर्थात तुझी याला मान्यता असेल तर.”

“मान्यता? मी तर एका पायावर तयार आहे.” फोस्टर खुशीनं म्हणाला.

“तुझं सगळं सामान इथे हलवलं की मग मी माझ्या ‘हेर हिटलर’च्या मागे लागणार!” एमिली म्हणाली.

“मात्र काळजीपूर्वक.”

“खूप काळजीपूर्वक.”

तशी पटकन पाय फेकून फोस्टर बिछान्यातून बाहेर पडला आणि तिला म्हणाला, “मग मला आता अगोदर पटकन आंधोळ उरकून कपडे करायला हवेत. नंतर आपला ब्रेकफास्ट उरकला की हॉटेलातून बाहेर पडण्यापूर्वी मी इथल्या मॅनेजमेंटला भेटणार आहे आणि कालच्या त्या सुरावाल्या गुंडाबद्दल त्यांना सांगणार आहे. तुझ्या बाबतीत आता कोणत्याही धोका पत्करायची माझी तयारी नाहीये, माय डियर!”

एमिलीनं त्याच्याकडे पाहून स्मित केलं आणि पुढे होऊन प्रेमभरानं त्याचं चुंबन घेतलं. मात्र त्या चुंबनातून सुटका करून घ्यायला नंतर तिला बरेच प्रयास पडले!

नाश्ता उरकल्यानंतर एमिलीनं दिलेल्या फोननंबरवर फोस्टरनं रुडी झायड्लरशी संपर्क साधला. सुदैवानं तो घरीच होता.

“कोण बोलतंय?” रुडी झायड्लरचा जर्मन भाषेतला प्रश्न फोस्टरला ऐकू आला.

“माझं नाव रेक्स फोस्टर! मी बराच काळ तुमचा पत्ता हुडकत होतो.” फोस्टरनंही जर्मन भाषेतूनच उत्तर दिलं.

“तुमच्या बोलण्यात अमेरिकन झाक दिसते.” झायड्लर म्हणाला.

“कारण मी अमेरिकेहून-लॉस एंजल्सहून-च आलोय. मी एक आर्किटेक्ट आहे.” फोस्टरनं स्पष्टीकरण दिलं.

“अरे वा! मला कॉलिफोर्नियन वास्तुकलेबद्दल खूप आकर्षण आहे.” झायड्लर म्हणाला, “बरं! तुम्ही मला कशासाठी शोधत होता ते सांगा! तुम्हाला माझा फोन नंबर कुणी दिला?”

“माझ्या एका ब्रिटिश मैत्रीणीकडून-मिस् एमिली अॅशक्रॉफ्टकडून मी तुमचा फोन नंबर मिळवला. तिचे वडील डॉ. हॅरीसन अॅशक्रॉफ्ट आणि ती मिळून अँडॉल्फ हिटलरच्या एका चरित्रग्रंथांचं काम करत होते. डॉ. अॅशक्रॉफ्टनी मागे एकदा तुमची मुलाखत घेतली होती.”

झायड्लर काही क्षण विचारात पडला. मग म्हणाला, “हां, हां! आता आठवलं! त्यांच्याबरोबर मी एक दुपार घालवली होती. बरं! आता तुम्ही मला कशासाठी फोन केलात ते सांगा?”

“कारण मलाही तुमचा थोडा वेळ हवा आहे. तिसऱ्या राईशच्या काळातल्या जर्मन वास्तुकलेवर मी एक पुस्तक तयार करतो आहे. त्या कामात तुम्ही महत्त्वाची भूमिका बजावली होती असं मला समजलंय.”

“अगदी क्षुल्लक.” झायड्लर म्हणाला, “पण एका अर्थानं महत्त्वाची म्हणता येईल. त्या माथेफिरू माणसासाठी-हिटलरसाठी मी जे काही काम केलं तो सगळा मूर्खपणाच होता.”

“तीच सगळी हकीकत मला तुमच्याकडून ऐकायचीय. त्यासाठी शक्य तितक्या लौकर तुम्हाला भेटायची माझी इच्छा आहे.”

“शक्य तितक्या लौकर म्हणजे मग आजच. तुम्हाला वेळ असेल तर आजच या.”

आणि त्यांनी लंचनंतर भेटायचं असं ठरवलं.

त्यानंतर आपल्या सूटमधलं आपलं सामान एमिलीच्या सूटमध्ये हालवण्याच्या कामी फोस्टरनं एमिलीला मदत केली. हे उरकल्यावर मग त्यानं कपडे केले. इस्त्री केलेलं एक चांगलं स्पोर्ट्स जाकीट चढवलं. आणि आपल्या पुस्तकाच्या सामग्रीचा पोर्टफोलिओ खाकोटीला मारून, एमिलीचा निरोप घेऊन तो बाहेर पडला. इलेव्हेटरनं हॉटेलच्या तळमजल्यावर पोहोचल्यावर प्रथम त्यानं हॉटेलच्या व्यवस्थापकाला गाठलं, आणि आदल्या दिवशी एमिलीवर झालेल्या खुनी हल्ल्याची हकीकत त्यांच्या कानावर घातली.

“वेटरच्या पोशाखातला माणूस सुरा घेऊन आला होता?” त्यानं फोस्टरला आश्चर्यानं विचारलं.

“होय.” फोस्टर उत्तरला.

“तुम्ही त्याला पुन्हा पाहिलंत तर परत ओळखू शकाल?”

“ती झटापट इतक्या वेगानं झाली की मी त्याला अगदी ओझरतंच पाहिलं. पण कदाचित मी त्याला ओळखू शकेन.”

“हा प्रकार काल घडला केव्हा? आणि तुम्ही आम्हांला लगेच का कळवलं नाहीत?”

“काल रात्री आठच्या आगोदर.” फोस्टर म्हणाला, “मी लगेच ही गोष्ट तुम्हाला कळवली नाही याचं कारण असं की मिस अँशक्रॉफ्ट त्या वेळी फार घाबरलेल्या होत्या. त्यांना माझ्या सोबतीची जरूर होती. पण खरा प्रश्न हा आहे की काल रात्री आठच्या सुमाराला एखाद्या वेटरच्या पोशाखातल्या इसमाला तुम्ही हॉटेलच्या लॉबीतून घाईघाईनं बाहेर पडताना पाहिलंत का? दणदणीत शरीराचा, तरुण, पिळदार स्नायूंचा इसम तुम्हाला हॉटेलतून बाहेर पसार होताना दिसला का?”

“ते मी कसं सांगणार? कारण त्या वेळी मी माझ्या कामाच्या गडबडीत बराच गुंतलेला होतो. शिवाय हॉटेलच्या लॉबीत अनेक माणसं येत जात असतात. तेव्हा असा कुणी संशयास्पद माणूस पाहिल्याचं मला आठवत नाही. पण एक मिनिट थांबा.” असं म्हणून तो व्यवस्थापक तळमजल्यावरल्या रेकॉर्ड रूममध्ये गेला आणि तिथून एक अल्बम घेऊन आला. “हा आमच्या स्टाफचा आयडेंटिटी रेकॉर्ड अल्बम आहे. तुम्ही काल पाहिलेला इसम यात कुठे दिसतो का बघा.”

फोस्टरने तो अल्बम काळजीपूर्वक चाळला आणि नकारार्थी मान हलवत तो म्हणाला, “अं! तो माणूस यापैकी नव्हता. याचा अर्थ तो माणूस बाहेरचा असला पाहिजे आणि वेटरचा वेश घेऊन तो इथं घुसला असला पाहिजे.”

“साहेब, मी तुम्हाला एक गोष्ट सुचवू.” तो व्यवस्थापक फोस्टरला म्हणाला, “हे प्रकरण हॉटेलच्या कक्षबाहेरचं आहे तेव्हा हे वेगळ्या रीतीनं हाताळलं गेलं पाहिजे.”

“याचा अर्थ?”

“मला असं म्हणायचं आहे की या प्रकरणाचा रिपोर्ट तुम्ही ताबडतोब पश्चिम बर्लिनच्या पोलीस-प्रमुखापाशी करा. त्याचं नाव वुल्फगॅंग शिमड्ट आहे. फार चांगला आणि दक्ष पोलीस अधिकारी आहे तो. नाझी विरोधी चळवळीचा तो हीरो होता. त्याला माजी नाझीविषयी फार चीड आहे. आणि तुमच्या या प्रकरणात जर तसलंच काही पाताळयंत्री राजकारण असलं तर त्याचा पिच्छा पुरवून मिस अँशक्रॉफ्ट यांच्यावर हल्ला करणाऱ्या गुंडाला तो अचूक खणून काढेल. तेव्हा तुम्ही ताबडतोब त्याला भेटा. तुम्ही येत असल्याचा फोन मी त्याला करतो हवं तर!”

फोस्टरनं त्याच्या म्हणण्याला मान्यता दिली आणि तो बाहेर पडला.

रुडी झायड्लरकडे जायला बराच अवकाश असल्यानं त्यानं टॅक्सी केली आणि तो बर्लिनच्या पोलीस हेडक्वॉर्ट्सवर पोहोचला. तिथल्या चार मजली इमारतीत त्यानं प्रवेश केला आणि काहीच मिनिटांत चीफ ऑफ पोलीस वुल्फगॅंग शिमड्टच्या प्रशस्त ऑफिसखोलीत त्याला नेण्यात आलं. हॉटेल केम्पिन्स्कीच्या व्यवस्थापकानं शिमड्टला फोन केलेला दिसत होता. कारण फोस्टरनं त्याच्या खोलीत प्रवेश करताच त्यानं त्याला खुर्ची घेण्यास सांगून सरळ मुद्याला हात घातला.

“ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्की हॉटेलच्या २२९ नंबरच्या सूटमध्ये काल रात्री जे काही घडलं त्याची टोटक माहिती मला मिळालीय. काय घडलं ते सविस्तर सांगा.”

फोस्टरनं त्याला एकंदर सगळी हकीकत सविस्तर सांगितली.

“त्या इसमाच्या हातात सुरा होता?”

“हो! तो सुरा मी माझ्याबरोबरही आणलाय.” फोस्टरनं आपला पोर्टफोलिओ उघडून त्यातून हात पुसायच्या नॅपकिनमध्ये गुंडाळलेला सुरा काढून शिमड्टच्या टेबलावर त्याच्या पुढे ठेवला.

शिमड्टनं त्या सुन्याच्या पात्याचं टोक धरून तो उचलला आणि त्याचं निरीक्षण केल्यावर तो म्हणाला, “हा साधा शिकारीचा सुरा आहे. याचा ब्रँडही सर्वसाधारण आहे. असले लाखो सुरे बर्लिनमध्ये वापरात असतील. तेव्हा नुसत्या सुन्यावरून फारसं काही कळेल असं वाटत नाही. त्यावर कदाचित बोटांचे ठसे मिळण्याची शक्यता आहे. बरं! हल्लेखोर कसा होता? त्याचं वर्णन सांगता येईल?”

“फारसं स्पष्ट सांगणं अवघड आहे. कारण तो सगळाच प्रकार फार वेगानं घडून गेला. पण तो माझ्यापेक्षा उंचीनं कमी होता. अंदाजे पाच फूट सात किंवा आठ इंच असेल. मी त्याला माझ्या खांद्यावरून उचलून फेकला. तो चांगलाच वजनदार होता. अंदाजे एकशेऐंशी पौंड तरी त्याचं वजन असेल. तो होता मात्र पिळदार शरीराचा. त्याचे केस नि डोळे काळे होते. नाक चपटं नि फताडं होत. बस्स! मला एवढंच सांगता येईल.”

“बरं! मिस एमिली अँशक्रॉफ्ट यांना पश्चिम बर्लिनमध्ये कुणी शत्रू आहेत?”

“शत्रू?” फोस्टर म्हणाला, “त्या तर इथे कुणाला ओळखतपण नाहीत. इंग्लंडच्या एक स्कॉलर आहेत त्या. त्यांना इथे कुणी शत्रू असण्याचं कारणच नाही.”

“अच्छा, तर त्या इथे टूरिस्ट म्हणून आल्यायत एकूण.” शिमड्ट सहजपणे म्हणाला.

आपण इथे मदत, संरक्षण मागायला आलो आहोत तेव्हा याला खरं सांगायला हरकत नाही असा विचार करून फोस्टर त्याला म्हणाला,

“त्या आणि त्यांचे वडील दोघं मिळून अँडॉल्फ हिटलरवर एक परिपूर्ण चरित्रग्रंथ लिहीत होती. त्यांचे वडील डॉ. हॅरीसन अँशक्रॉफ्ट यांना बर्लिनमधेच नुकताच ट्रॅफिक अपघात झाला नि त्यात ते ठार झाले.”

“हे नाव मला ओळखीचं वाटतंय.” शिमड्ट् विचार करत म्हणाला, “हां! आता आठवलं. त्या दुदैवी अपघाताची चौकशी मीच केली होती. त्यांच्या मुलीबरोबर फोनवर माझं बोलणं देखील झालं होतं -”

“-त्याच या एमिली अँशक्रॉफ्ट! हिटलरच्या अंतिम काळाबद्दल त्यांना काही धागेदोरे मिळालेले नि त्याची शहानिशा करण्यासाठी त्या बर्लिनला आल्यायत.”

“आता त्याबद्दल शहानिशा करण्यासारखं राह्यलंयच काय?” शिमड्ट् खांदे उडवत म्हणाला, “हिटलरनं त्याच्या बंकरमध्ये १९४९ साली आत्महत्या केली हे सर्वानाच माहिती आहे. रशियनांनी तर तसं सिद्धपण केलंय.”

“वोल्! असं बघा. मिस अँशक्रॉफ्ट या एक जिज्ञासू इतिहासकार आहेत. आणि म्हणूनच सगळ्या गोष्टींची त्यांना शहानिशा करायची आहे. सर्व बाबी तपासून बघायच्या आहेत. हिटलर जिवंत वाचला असण्याची आणि कुठे तरी पसार झाला असण्याचीही एक शक्यता आहे.”

त्यावर शिमड्ट् छद्दीपणानं हसला आणि म्हणाला, “हो, त्या सगळ्या अफाट अफवा मलाही ठाऊक आहेत. अगदी शेवटली अफवा मी ऐकली होती ती अशी की, हिटलरला जर्मनीबाहेर गुप्तपणे काढण्यात आलं. नंतर एका यू बोटीनं त्याला जपानला नेण्यात आलं.” तो पुन्हा हसला आणि म्हणाला, “तेव्हा मला असं वाटतं की मिस अँशक्रॉफ्टनी जपानला जाऊन तिथेही त्याबद्दल चौकशी करायला काही हरकत नाही.”

शिमड्ट्नं केलेल्या या फाजिल विनोदाबद्दल फोस्टरला अर्थातच राग आला आणि एखाद्या माजलेल्या सांडाप्रमाणे दिसणारा तो निष्क्रिय पोलीस अधिकारी त्याच्या मनातून तत्क्षणीच उतरला. शिमड्ट्च्या विनोदावर स्मितही न करता तो म्हणाला, “हे बघा! मिस अँशक्रॉफ्टना इथे बर्लिनमध्ये कुणीतरी हेतुपूर्वक ठार करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. हिटलरवर भक्ती असलेले - जुन्या काळी त्याच्या हाताखाली काम केलेले त्याचे जुने एस एस पाईक आजही पश्चिम बर्लिनमध्ये हयात आहेत असं मला समजलंय. आणि कालच बर्लिनमधल्या तुमच्या एका पेपरात मिस अँशक्रॉफ्ट यांचा फोटो प्रसिद्ध झाला आहे. हे तुम्हाला ठाऊक असेलच. पूर्व बर्लिनमधल्या सिक्युरिटी झोनमध्ये बंकरच्या परिसरात त्या पाहणी करत आहेत असं त्या फोटोखालच्या बातमीतही स्पष्टपणे म्हटलंय. तेव्हा एखाद्या जुन्या एस एस पाईकानं हा फोटो पाहिला असण्याची शक्यता आहे. एक परदेशी स्त्री हिटलरच्या थोर अंताबद्दल चौकशी करते आहे हे त्याला कदाचित रुचलं नसेल आणि म्हणून त्यांच्या संशोधनाला खीळ घालण्याचं त्यानं ठरवलं असेल. तुम्हाला नाही असं वाटतं?”

फोस्टरच्या या तुफानी टोलेबाजीनं शिमड्ट् थोडा ताळ्यावर आला. “तुम्ही म्हणता ती शक्यता वरवर जरी खरी भासत असली तरी ती तकलादू आहे. आता मूठभर जुने नाझी इथे आहेत ही गोष्ट खरी! तिसऱ्या राईशच्या दैदीप्यमान काळाची आठवण अजूनही त्यांच्या मनात ताजी आहे. पण माझं खातं असल्या नाझींना खणून काढण्यासाठी नेहमी दक्ष असतं. त्या लोकांचा प्रभाव आता अगदी कमी झाला आहे. ते निष्प्रभच झाले आहेत. आता त्यांच्यात एखादा माथेफिरू असण्याची शक्यता मी नाकारत नाही.”

“अशाच एखाद्या माथेफिरूनं मिस अँशक्रॉफ्टवर एखादा मारेकरी घातला असेल.”

“ही शक्यता ध्यानात घेऊन या परिसरातल्या जुन्या नाझींच्या हालचालींचा तपास घ्यायचा प्रयत्न आम्ही अवश्य करू मिस्टर फोस्टर. पण माझ्या मते मिस अँशक्रॉफ्ट यांच्यावर हल्ला करणारा हा दुसराच कुणीतरी पिसाट असावा. खैर, काहीही असो, एका सन्मान्य परदेशी महिलेवर आमच्या देशात खुनी हल्ल्याचा प्रयत्न झालेला आहे तेव्हा गुन्हेगाराला खणून काढून कायद्यासमोर उभं करणं हे आमचं कर्तव्य आहे. मी स्वतःच प्रत्यक्ष या गोष्टीचा तपास घेईन. मिस अँशक्रॉफ्ट यांना या क्षणापासून पोलीस संरक्षण मिळेल असं त्यांना सांगा. त्यांचं बर्लिनमध्ये वास्तव्य असेपर्यंत, ज्या हॉटेलात त्या उतरल्या आहेत, तिथे कडक सुरक्षा व्यवस्था ठेवण्याची तजवीज आम्ही करू. तेव्हा आता त्यांनी अगदी निर्धास्त राहावं असा माझा निरोप त्यांना सांगा. तसंच या प्रकरणाचा आम्ही कसून तपास घेतो आहोत हेही त्यांना सांगा.”

“मी सांगेन. अच्छा! थँक यू चीफ.” फोस्टर म्हणाला.

पण पोलीस हेडक्वार्टर्सच्या इमारतीमधून तो जेव्हा बाहेर पडला तेव्हा तो अस्वस्थ मनःस्थितीत होता. त्या ढोल्या पोलीसप्रमुखाच्या-शिमड्ट्च्या आश्वासनावर त्याचा अजिबात विश्वास बसला नव्हता. अन् याच जाणिवेमुळे तो अंतर्दामी कमालीचा अस्वस्थ झाला होता.

ग्रूनवाल्डच्या पश्चिमेस सुमारे अर्ध्या मैलावर असलेल्या रुडी ड्रायडलरच्या घरी फोस्टर पोहोचला तेव्हा ड्रायडलरनं त्याचं मनःपूर्वक स्वागत केलं. आपल्या बैठ्या घराच्या पिछाडीला असलेल्या आपल्या स्टुडिओमध्ये त्यानं फोस्टरला नेलं. ती प्रशस्त खोली चांगली हवेशीर होती. तिथं एक सुंदर असं मोठं डेस्क, काही खुर्च्या आणि डिझायनिंगच्या कामासाठी वापरली जाणारी उतरत्या फळ्यांची काही टेबल होती. रुडी ड्रायडलर हा जवळपास फोस्टरच्याच उंचीचा होता पण शरीरयष्टीनं किडकिडीत होता. त्यानं अंगात पांढरा स्पोर्ट्स शर्ट, पांढरी पॅट आणि पायांत टेनिस बूट घातलेले होते. त्याचं इंग्लिश उत्तम होतं. त्यानं फोस्टरला बसण्यासाठी एक खुर्ची ओढली आणि तो स्वतः आपल्या लोखंडी डेस्कापाठीमागे जाऊन बसला. त्या डेस्कावर हिरव्या रंगाची एक चौकोनी उभट पेटीवजा काहीतरी वस्तू होती. ती वस्तू म्हणजे कॉम्प्यूटर आहे हे फोस्टरच्या लक्षात आलं. फोस्टरकडे बघत स्मित करत ड्रायडलर त्याला म्हणाला,

“हां! तर तुम्ही जर्मन वास्तुकलेवर पुस्तक तयार करताय. त्याबद्दल थोडी माहिती मला सांगता?”

“मी तुम्हाला माझ्या पुस्तकाची सामग्री दाखवतोच.” फोस्टर त्याला म्हणाला आणि आपला पोर्टफोलिओ काढून त्यानं ड्रायडलरसमोर त्याच्या डेस्कावर ठेवला. “माझ्या या पुस्तकाचं नाव आहे ‘आर्किटेक्चर ऑफ द १००० - इयर थर्ड राईश.’ त्या काळात ज्या जर्मन वास्तू उभारल्या गेल्या त्यांचं आणि ज्यांचं फक्त नियोजन झालं होतं पण ज्या पुऱ्या होऊ शकल्या नाहीत अशा वास्तूंचं संकलन माझ्या या पुस्तकात आहे. फक्त काही मोजक्या बांधकामांचे आराखडे यात नाहीयेत, ज्यांच्याविना माझं हे पुस्तक अपूर्ण राहील असं मला वाटतं.”

ड्रायडलरनं त्या पोर्टफोलिओमधली छायाचित्रं नि माहिती असलेली थोडी पानं चाळली आणि मग फोस्टरकडे बघत त्यानं विचारलं, “यात तुमच्याजवळ नाहीत असे आराखडे कोणते आहेत?”

“तुम्ही आल्बर्ट स्पीअरचे साहाय्यक म्हणून काम करत होतात तेव्हा हिटलरसाठी तुम्ही ज्या खास अशा सात इमारती बांधल्या होत्या त्यांचे आराखडे मला मिळालेले नाहीयेत. त्यांच्याविना माझं पुस्तक अपूर्ण राहील. ते मला हवे आहेत.” फोस्टर त्याला म्हणाला.

“होय! हिटलरसाठी विशिष्ट तऱ्हेची सात बांधकामं मी केली होती.” फोस्टरनं दिलेला पोर्टफोलिओ पुढे चाळत ड्रायडलर म्हणाला. त्यानं ती सगळी पानं चाळली आणि मग तो पोर्टफोलिओ बंद करून फोस्टरला परत देत तो म्हणाला, “ती बांधकामं म्हणजे सगळ्याच मूर्खपणा होता. पण एका दृष्टीनं ती बांधकामं तशी फार महत्त्वाची होती.”

“त्यांचे फोटो आणि आराखडे मिळवण्यासाठी मी आत्तापर्यंत आटोकाट प्रयत्न केलेत. पण अद्याप मला ते गवसले नाहीत. त्याकरता खुद्द आल्बर्ट स्पीअरची कागदपत्रं नि सामग्रीसुद्धा मी चाळली. पण त्यातही मला कुठे त्या बांधकामांचा तपशील किंवा आराखडे सापडले नाहीत.”

झायडलरच्या कपाळावर सूक्ष्म आठी पडली. तो म्हणाला, “स्पीअरला त्या बांधकामांचा अन्य वास्तूतकका अभिमान नव्हता. म्हणून त्यांच्या कॉपीज् त्यांना आपल्याजवळ ठेवल्या नव्हत्या. त्या बांधकामांचे आराखडे तुम्हाला अन्यत्र कुठेही मिळणं शक्य नाही, कारण ती बांधकामं फार गुप्त स्वरूपाची होती.”

“गुप्त स्वरूपाची?” फोस्टरनं विचारलं, “म्हणजे?”

“कारण ती बांधकामं म्हणजे हिटलरचे भूमिगत हेडक्वार्टर्स होते. युद्धा दरम्यान जमिनीखाली खोलवर बांधलेल्या या निवासांमध्ये हिटलर आळीपाळीनं वास्तव्य करत असे.” झायडलर म्हणाला.

“त्यांच्याबद्दल गुप्तता बाळगण्यात आली होती?” फोस्टरनं विचारलं.

“कमालीची गुप्तता.” झायडलर उत्तरला, “अर्थात त्या बांधकामांमध्ये इतर पुष्कळ लोकांचा सहभाग होता. उदाहरणार्थ, ती बांधकामं करणारे मजूर. ते सगळे ज्यू, पोलस आणि झेक्स होते. त्यांना बळजबरीनं पकडून आणून गुलामांप्रमाणे त्या बांधकामांवर लावण्यात आलं होतं. आणि ती बांधकामं पुरी झाल्यानंतर हिटलरनं त्या सर्वांना ठार मारलं होतं. जमिनीखालची ही बांधकामं पूर्ण झाल्यानंतर त्या प्रत्येक निवासात हिटलरनं आपली काही अत्यंत विश्वासू अशी माणसं नेऊन ठेवली होती. दुसरं महायुद्ध संपेपर्यंत राईशच्या शत्रूंना या भूमिगत बांधकामांचा पत्ता नव्हता.”

“अन् त्याच सगळ्या बांधकामांची डिझाईन्स तुम्ही स्वतः तयार केली होती नि तुमच्या देखरेखीखाली ती पूर्णही केली होती?” फोस्टरनं विचारलं.

“होय. ती सगळींच्या सगळी बांधकामं मीच केली होती.” झायडलर गर्वानं म्हणाला.

“तुमच्याजवळ त्यांचे फोटो आहेत?” फोस्टरनं त्याला विचारलं.

“दुदैवानं अगदी थोडे. ही भूमिगत बांधकामं पुरी झाली नि त्यांचा वापर सुरू झाला तेव्हा त्यांच्याबद्दल कसोशीची गुप्तता पाळण्यात आली होती हे मी तुम्हाला मद्या सांगितलंच आहे. या बांधकामांना ‘बंकर्स’ म्हटलं जात असे. युद्धात जर्मनीचा पाडाव झाला तेव्हा हिटलरनं त्यातले काही बंकर्स मोकळे करून ताबडतोब उडवून देण्याचा हुकूम दिला होता. उरलेले काही रशियन, ब्रिटिश, अमेरिकन आणि फ्रेंच सेनेने शोधून काढले आणि उद्ध्वस्त करून नष्ट केले. त्यांच्या मूळ बांधणीची कल्पना येणं अशक्य आहे. अर्थात माझ्याजवळ त्या संबंधात जे काही उपलब्ध असेल ते मी तुम्हाला शोधून पाठवेन. तुम्ही कुठे उतरला आहात?”

“हॉटेल ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्कीमध्ये.”

“मी एक-दोन दिवसांत मला जे काही मिळेल ते तुम्हाला पाठवतो.” झायडलर म्हणाला. आपल्या लोखंडी डेस्काचा एक ड्रॉवर उघडून त्यातून त्यानं आपला पाईप काढला. त्यात तंबाखू भरली आणि तो पेटवला. फोस्टरनं आपल्या स्पोर्ट जाकिटाच्या खिशातून आपला पाईप काढला आणि तंबाखू भरून पेटवत तो म्हणाला,

“त्या बंकर्सचे मला उपयोगी पडतील असे फोटो तुमच्याजवळ नसतील तर त्यानं काही फरक पडत नाही. पण त्या सात भूमिगत बांधकामांची मूळ डिझाईन्स असलेले प्लॅन्स तर तुमच्याजवळ असतीलच की!”

“मी तुम्हाला तेच सुचवणार होतो.” झायडलर उत्साहानं म्हणाला, “त्या सातही बंकर्सचे मूळ ब्लू प्रिंटस् माझ्याजवळ आहेत.”

“वेल्! मग त्यांचा तर मला फोटोपेक्षाही जास्त उपयोग होऊ शकेल. हे आराखडे माझ्या पुस्तकामध्ये प्रसिद्ध करण्याची परवानगी तुम्ही मला दिलीत तरी माझं फार मोठं काम होईल. माझं प्रोजेक्ट पुरं होईल त्यामुळे.”

झायडलरनं आपल्या पाईपचा एक झुरका घेतला आणि तो म्हणाला, “त्यात काहीच अडचण नाही. तुम्हाला ते आता बघायचे आहेत?”

“तुम्ही दाखवलेत तर फारच उत्तम.”

झायडलरनं मान हलवली आणि तो म्हणाला, “थांबा ! माझ्या स्टोअरेज रूममधून मला ते आणावे लागतील. अगोदर ते कुठे ठेवलेत ते मला जरा माझ्या कॉम्प्यूटरमध्ये पाहू दे. माझ्याजवळच्या सगळ्या गोष्टींचा तपशील मी माझ्या या कॉम्प्यूटरमध्ये भरून ठेवलेला आहे.” त्यानं कॉम्प्यूटरचं एक बटण दाबलं आणि तो म्हणाला, “अं? -हं, हे बघा सापडले भूमिगत बंकर्स! आता स्टोअरमधून मी ते पाच मिनिटांत घेऊन येतो. जरा थांबा हं!” आपल्या डेस्कामागून उठून तो लगतच्या एका खोलीत गेला.

फोस्टर खुर्चीत आरामात मागे रेलला. त्याच्या चिकाटीला अखेर यश आलं होतं. त्या सात भूमिगत बंकर्सच्या प्लॅन्सचा त्याच्या पुस्तकात समावेश म्हणजे त्याच्या प्रोजेक्टचा पारमोच्च बिंदू ठरणार होता. जमिनीखाली असली विचित्र बांधकामं करवून घेणाऱ्या तितक्याच विचित्र हिटलरचा विचार त्याचा मनात आला. जमिनीच्या पृष्ठभागावर युद्धाचा भडका उडवून देऊन स्वतः मात्र जमिनीखाली खोल अंधारात राहणारा तो एक निशाचरासारखाच हिंस्र पशू होता, त्याच्या मनात आलं. खुर्चीत आरामात रेलून तो आपल्या पाईपाचे झुरके घेऊ लागला.

काहीच मिनिटांत झायडलर आपल्या स्टोअर रूममधून परतला. त्याच्या एका बगलेत ब्ल्यू प्रिंटस्चं भेंडोळं होतं. ते आपल्या डेस्कावर ठेवत तो फोस्टरला म्हणाला, “हे बघा, आणले. ते सातच्या सातही प्लॅन्स. या असे जवळ.”

फोस्टरनं आपला पाईप डेस्कावरच्या अॅशट्रेमध्ये रिकामा केला आणि डेस्काच्या निकट खुर्ची ओढून तो बसला. झायडलरने त्या भेंडोळ्यातला एक ब्ल्यूप्रिंट काढून आपल्या डेस्कावर उलगडला आणि तो म्हणाला, “हं! हा बघा. हा बंकर डोरिक. आयरफेल पर्वतराजीतल्या एका गुहेत हा बांधण्यात आला होता. १९३९ साली स्पीअरनं याचं डिझाइन हाती घेतलं होतं. पण नंतर त्यानं ते काम माझ्यावर सोपवलं. मी ते डिझाइन पूर्ण केलं आणि १९४० साली माझ्या देखरेखीखाली या बंकरचं बांधकाम पूर्ण केलं. यात इलेक्ट्रॉनिक सामग्रीसाठी किती खोल्या होत्या त्या बघा. हल्लीच्या काळात एवढं बांधकाम करायचं झालं असतं तर दोन लक्ष अमेरिकन डॉलर्स लागले असते.”

झायडलरनं दुसरा ब्ल्यू प्रिंट उलगडून पहिल्यावर ठेवला आणि तो म्हणाला, “हा बंकर फेलसीनेट. हा पण जर्मनीतल्या आयफेल पर्वतांमधल्या एका गुहेत बांधण्यात आला होता. इथं बांधकाम करण्यापूर्वी गुहेतील वटवाघळं आम्हांला हटवावी लागली होती.”

झायडलर एकामागोमाग एक ब्ल्यू प्रिंट उलगडत गेला आणि त्या त्या बंकरची माहिती देत गेला. फोस्टर कुतूहलानं ते आराखडे पाहू लागला.

“हा सगळ्यात मोठा आणि गुंतागुंतीच्या बांधकामाचा बंकर रेडाऊट. बर्खेस्तगाडनमधल्या ओबरसाल्झबर्ग पहाडाखाली हा बांधण्यात आला होता. याचं बांधकाम करण्यासाठी पहाडासारखे खडक फोडावे लागले होते... आणि हा बघा...हा म्युनिकमधला बंकर पुलाक्. आणि हा....”

झायडलरनं सगळ्यात शेवटला ब्लू प्रिंट डेस्कावर उलगडला आणि तो म्हणाला, “आणि हा सर्वात जास्त प्रसिद्धी पावलेला, राईश चॅन्सलरीच्या बागेखालचा फ्यूर बंकर

जिथे हिटलर आपल्या अंतिम दिवसांमध्ये दडून राहिला होता. स्पीअरनं याच्या बांधकामाची सुरुवात १९३६ साली केली होती. १९३८ साली याच्या डिझाइनची मी पुनर्रचना केली आणि तो थोडा वाढवला, याचं बांधकाम मजबूत आणि अभेद्य बनवण्याकरता 'हॉल्चीफ कन्स्ट्रक्शन कंपनी' या एका विख्यात खासगी फर्मचं साहाय्य घेण्यात आलं होतं. या बंकरचं बांधकाम अतिशय किचकट असं होतं आणि याचे काही भाग अपुरेच राहिले. कारण जर्मनीची सत्ता कोसळेल आणि हिटलरला या बंकरचा वापर कधी करावा लागेल असं आम्हांला तेव्हा वाटलंच नव्हतं. तर मिस्टर फोस्टर ! तुम्हाला मिळत नव्हती ती ही सात बांधकामं आहेत.”

“तुम्ही सात डिझाईन्स म्हणताय मिस्टर झायड्लर, पण मी तर फक्त सहाच ब्ल्यू प्रिंटस् मोजलेत.” फोस्टर म्हणाला.

“छे! हे सातच आहेत.” झायड्लर म्हणाला, “थांबा! मी तुम्हाला मोजूनच दाखवतो. हे बघा हा पहिला...हा दुसरा...हा तिसरा...चवथा...पाचवा आणि सहा-अरेच्चा!” त्यानं फोस्टरकडे पाहिलं, “तुम्ही म्हणताय ते बरोबर आहे. इथे फक्त सहाच आहेत. पण ते सात होते! मला अगदी चांगलं आठवताय. माझ्या कॉम्प्यूटरमध्ये तशी नोंद देखील आहे. याचा अर्थ एक कुठे तरी गळफटलेला दिसतो.”

“तुमच्या स्टोअरेज रूममध्ये तर राहिला नाही?”

“थांबा! मी पाहून येतो.” असं म्हणून झायड्लर पटकन आपल्या स्टोअर रूममध्ये गेला. जराशानं तो परत आला आणि म्हणाला, “छे! तिथे नाहीये तो. मला आश्चर्य वाटतंय! तो गेला तरी कुठे?”

“हे ब्ल्यू प्रिंटस् कधी तुमच्या हाताबाहेर गेले होते? म्हणजे तुम्ही हे कधी कुणाला दिले होते?” फोस्टरनं त्याला विचारलं.

“शक्यच नाही! यांचा एक सेट मी हिटलरला दिला होता. तो त्यानं स्वतःपाशी ठेवला होता आणि मृत्यूपूर्वी आपल्या बंकरमध्येच त्यानं तो जाळून टाकला होता. दुसरा एकमेव सेट मी माझ्याजवळ ठेवला होता. तोच हा आहे.”

“हे सात ब्ल्यू प्रिंटस् तुम्ही कधी कुणाला उसने म्हणून दिले होते? आठवा बरं!”

“नाही. मी ते कधी कुणाला दिलेच नव्हते. कुणाला ते देण्याचं कारणच नव्हतं. मी ते कधीच -” अन् झायड्लर तट्कन मध्येच थांबला. स्मरणशक्तीला ताण देत काहीतरी आठवल्यासारखं करत तो म्हणाला, “तुमचं म्हणजे बरोबर आहे. हो! एकदा हा सेट मी उसना म्हणून दिला होता. आता मला आठवलं. मागे एकदा तिसऱ्या राईशच्या वास्तुकलेबद्दल तुमच्याप्रमाणेच एक पुस्तक तयार करण्याचा विचार आल्बर्ट स्पीअरनं केला होता. तेव्हा तो वीस वर्षांच्या कारावासाच्या शिक्षेवर सपांदा तुरंगात होता नि त्याच्या शिक्षेचं अखेरचं वर्ष होतं. त्या वर्षात आपलं पुस्तक पूर्ण करायचं असं त्यानं ठरवलं होतं आणि त्यासाठी त्याला माझ्याकडून काही संदर्भ हवे होते. म्हणून अन्य सामग्रीबरोबर हा सात प्लॅन्सचा सेटदेखील मी त्याला तुरंगात नेऊन दिला होता. पुढे स्पीअरची तुरंगातून सुटका झाली तेव्हा हा संबंध सेट मला त्यानं परत केला होता.”

“संबंध सेट-उणे एक.” फोस्टरनं त्याला आठवण करून दिली.

“हा सेट अपूर्ण आहे यात काही वादच नाही. यातला सातव्या बंकरचा प्लॅन गायब आहे. स्पीअरनं कदाचित मला सहाच ब्ल्यू प्रिंटस् परत केले असतील आणि सातवा त्याच्या हातून कुठे तरी हरवला असेल. कदाचित तो सपांदा तुरंगातसुद्धा राहिला असेल. स्पीअरचा एक मित्र रुडॉल्फ हेस हापण त्याच्याबरोबर तुरंगात होता. स्पीअर त्याच्याबरोबर बऱ्याच वेळा विचार-विनिमय करत असे. तेव्हा तो सातवा ब्ल्यू प्रिंट रुडॉल्फ हेसजवळसुद्धा कदाचित राहिला असण्याची शक्यता आहे.”

झायड्लरनं आपल्या डेस्कावरल्या त्या सहाही ब्ल्यू प्रिंटस्ची गुंडाळी केली आणि तो फोस्टरला म्हणाला, “तुमच्या पुस्तकासाठी माझ्याजवळचे हे सहा ब्ल्यू प्रिंटस् मी तुम्हाला उसने देऊ शकेन. सातव्यासाठी मला वाटतं तुम्ही स्वतः सपांदा तुरंगात जाऊन चौकशी करावी.” आपल्या डेस्कवरल्या कॅलेंडरवर त्यानं एक नजर टाकली आणि तो पुढे म्हणाला, “आणखी तीन दिवसांनी तुम्ही तिथं जा. कारण सपांदा तुरंगाचं नियंत्रण चार विजयी शक्तींद्वारे आळीपाळीनं केलं जातं. सध्या रशियनांकडे त्याचा ताबा आहे. आणखी तीन दिवसांनी ते तुरंगाचा कारभार अमेरिकनांच्या ताब्यात देतील. रशियन्स तुमच्याशी बोलणारसुद्धा नाहीत. फ्रेंच आणि ब्रिटिशांचं मला ठाऊक नाही. अमेरिकन्स मात्र तुम्हाला सहकार्य देतील. तेव्हा त्यांची पाळी असताना तुम्ही तिथं जावं हे उत्तम. तो सातवा प्रिंट तुरंगातल्या दप्तरात आहे का याबद्दल तुम्ही त्यांच्यापाशी चौकशी करा. जर तो तिथे असला तर तो तुम्हाला मिळू शकेल आणि तुमच्या पुस्तकासाठी सातही प्रिंटस्चा संपूर्ण सेट तयार होईल. माझ्या कल्पनेप्रमाणे तो सातवा ब्ल्यू प्रिंट तुरंगातच कुठेतरी असावा. थांबा! तो प्रिंट तुम्हाला देण्यात यावा अशी परवानगी देणारी माझ्या सहीची चिठ्ठी मी तुम्हाला देतो.”

झायड्लरनं आपल्या टेबलावरलं पॅड ओढून त्यावर भरकन एक चिठ्ठी खरडली आणि ती फोस्टरला दिली. झायड्लरचा निरोप घेण्यापूर्वी फोस्टरनं त्याला आणखी एक प्रश्न विचारला, “त्या सातव्या बंकरबद्दल तुम्हाला काही आठवतं? त्याबद्दल काही सांगता येईल?”

“फ्रांस असं काही नाही. मला फक्त इतकंच आठवतं की जमिनीखालची ती आणखी एक अभेद्य अशी गढी मी बांधली होती. बंकर राईज् हे त्या भूमिगत बांधकामाचं नाव. चार्लॉटनबोर्न शहराच्या एका उपनगरात कुठेतरी हा बंकर बांधला गेला होता. हा सर्वात मोठा बंकर होता. आत्ताच्या मूल्यमापनानं त्याला साठ लक्ष डॉलर्स खर्च आला असता. पण हिटलरला तो आवडला नव्हता आणि त्यानं त्याचा वापरही कधी केला नाही. त्याच्या ब्ल्यू प्रिंटसकट त्यानं तो पुढे नष्ट केला. पण त्यानंतर मला वाटतं, १९४३ साली अन्य दुसऱ्या कुठल्यातरी स्थळी हिटलरनं त्या बंकरसारखाच दुसरा बंकर बांधण्याचा मनसुबा केला होता. त्याला ‘ग्रॉस राईज’ असं नाव दिलं जाणार होतं. पण तो बंकर बांधण्याचा हुकूम मला हिटलरकडून कधी मिळाला नाही. त्यामुळे त्याचा प्लॅन आणि डिझाइनच फक्त माझ्यापाशी शिल्लक उरलं. तो बंकर प्रत्यक्षात कधीच बांधला गेला नाही.”

“पण तरीसुद्धा माझ्या पुस्तकाच्या दृष्टीनं तो प्लॅन महत्त्वाचा ठरू शकेल.”

“तर मग तीन दिवसांनंतर सपांदा तुरंगात जा आणि तिथे त्याचा काही तपास लागतो का ते बघा.”

फोस्टरने झायड्लरचे मनापासून आभार मानले आणि त्याचा निरोप घेऊन त्याच्या घरातून तो बाहेर पडला.

बर्लिनमधल्या एका निवांत विभागातल्या ‘कॅफेकार’मध्ये एका कोपऱ्यातल्या टेबलापाशी बसून तोवाह लेव्हॉईन आपल्या सुपीरिअरची-चॅईम गोल्डिंगची वाट पाहत होती. त्यांची तिथे सांकेतिक भेट ठरलेली होती. अन् काहीच मिनिटांनी चॅईम गोल्डिंगची स्वारी तिथे हजर झाली. कॅफे शिरून तो सरळ तिच्या टेबलाच्या विरुद्ध बाजूला असलेल्या खुर्चीवर येऊन बसला. त्यानं दोघांसाठी आईस्क्रीम-सोडा मागवला. चॅईम गोल्डिंग पश्चिम बर्लिनमधला मोसाद संघटनेचा डायरेक्टर होता. तो इस्रायली असला तरी त्याचं व्यक्तिमत्त्व थेट एखाद्या जर्मन आर्यनासारखं होतं. पाच फूट अकरा इंच उंची, व्यायामपटूसारखं कमावलेलं शरीर आणि चेहऱ्याची ठेवण नॉर्डिक वळणाची! स्वच्छ पिंगट डोळे आणि धारदार सरळ, तरतरीत नाक. इस्रायलमधल्या मोसादच्या. ऑफिसमध्ये पूर्वी एकदा तोवाहची त्याच्याशी भेट झालेली होती. तेव्हाच तिचं त्याच्याबद्दल थोर मत बनलं होतं. आपल्या कामाला पूर्णपणे वाहिलेला माणूस होता तो. व्हॅनिला-सोड्याचे ग्लास ठेवून वेटर निघून गेल्यानंतर आपला ग्लास उचलून वरचं आईस्क्रीम चाखत अगदी

हळू आवाजात तोवाहला तो म्हणाला,

“तर मग ऑक्सफर्डकडून आलेल्या मिस एमिली अँशक्रॉफ्टला तू केम्पिन्स्की हॉटेलवर भेटलीस एकूण.”

“ओह! तुम्हाला कळलं वाटतं हे.”

“प्रत्येक गोष्ट कळणं हाच तर माझा उद्योग आहे. बरं कशी काय वाटली तुला ती?”

“खूपच छान.”

“तिला तू आवडलीस की नाही? म्हणजे तिचं-तुझं जमलं की नाही?”

“बहुधा हो. आम्ही बरोबर डिनरसुद्धा घेतलं.”

“छान, तर मग नेहमीप्रमाणे तू सगळी बित्तंबातमी काढून घेतलीस तर.”

“फारशी नाही. मला अजून बरंच कळायचं आहे तिच्याबद्दल.”

“बी झेड वृत्तपत्रातला - बंकरच्या त्या टेकाडावरला - तिचा फोटो तू पाहिलाच असशील. ती उत्खनन करणार आहे. पण कशासाठी? काही समजलं?”

तेव्हा एमिली अँशक्रॉफ्टकडून समजलेल्या सगळ्या गोष्टी तिंनं त्याला तपशीलवार सांगितल्या. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन ही दोघं जिवंत होती हे कदाचित सिद्ध करू शकतील अशा त्या दोन पुराव्यांची माहिती त्याला देऊन ती म्हणाली, “तिला असं समजलंय की रशियनांनी उकरून काढलेल्या हिटलरच्या अवशेषांमधली दातांची कवळी हिटलरची नाहीये. तिला असंही कळलंय की हिटलर आपल्या ट्यूनिक्सखाली साखळीत अडकवलेलं एक पदक नेहमी घालत असे. त्यावर ‘फ्रेडरिक द ग्रेट’चा चेहरा कोरलेला होता. या दोन पुराव्यांसाठी ती उत्खनन करणार आहे. हिटलरची अस्सल कवळी आणि त्याच्या गळ्यातलं ते पदक शोधण्याकरता पूर्व जर्मन सिक्युरिटी झोनमधला परिसर ती खणणार आहे. या दोन्ही वस्तू जर तिला तिथे सापडल्या नाहीत तर हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन ही दोघं जिवंत निसटली असं सिद्ध होऊ शकेल.”

“पण या दोन पुराव्यांचे धागे तिला दिले कुणी?”

“ते मला ठाऊक नाही. एवढी एकच गोष्ट एमिलीनं आम्हांला सांगितली नाही. पण तिंनं जे काही सांगितलं-अगदी थेट त्या दोन पुराव्यांपर्यंत-त्याबद्दलही मला आश्चर्यच वाटतंय की तिंनं एवढी माहिती तरी आम्हांला कशी दिली? मात्र तिंनं सांगितलेल्या या गोष्टी मी कुणाला सांगणार नाही असं तिला दिलेलं वचन मी तुम्हाला सर्व काही सांगून मोडतेय हं मी चॅईम!”

“मलाच ही माहिती देऊन तू हे वचन मोडतेयस तेव्हा त्याला काही हरकत नाही.” ग्लासातलं पेय स्ट्रॉन ओढत गोल्डिंग म्हणाला, “तर एकंदरीत या मिस अँशक्रॉफ्टचा असा विश्वास आहे की हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन या दोघांनी आपल्या जागी दोन तोतया व्यक्ती वापरल्या, त्यांचंच दहन आणि दफन केलं गेलं आणि रशियन्स याला चकले.”

“अगदी बरोबर! तिच्या संशोधनाकरता तिला मी माझी मदत देऊ केली आहे. हिटलरनं आपल्या पदरी एखादा तोतया बाळगावा ही कल्पनाच मला मोठी विलक्षण वाटते. त्याचा मी तपास घेईन असं मी तिला आश्वासन दिलंय. पण ही गोष्ट खरी असण्याची शक्यता असेल असं तुम्हाला वाटतं?”

“तशी शक्यता आहे. या उपपत्तीला बरेचसे आधार आहेत.” गोल्डिंग उत्तरला, “जगातल्या मोठमोठ्या नेत्यांनी आणि महत्त्वाच्या व्यक्तींनी डबल्स अर्थात तोतये लोक वापरणं ही तर अगदी सर्वसाधारण बाब बनली आहे. इंग्लंडचा दुसरा राजा रिचर्ड याचा एक तोतया होता असं म्हणतात. प्रेसिडेंट फ्रँकलिन डी. रूझवेल्ट यांचा निश्चितपणेच एक तोतया होता. फील्ड मार्शल माँटगोमेरीचा पण एक तोतया होता. थर्ड राईशचा विचार करता रुडॉल्फ हेसचा एक तोतया होता असा समज आहे. पण अँडॉल्फ हिटलरचा तोतया असल्याचं माझ्या ऐकिवात नाही. पण तशी एक शक्यता आहे.”

“काहीही असलं तरी मी याबद्दल तपास घेतेय.”

“मग तू काय शोधून काढलंस?”

“अद्यापि तरी काही नाही. टायगरार्डन इथल्या स्टेट लायब्ररीत असलेले हिटलरवरले सगळे चरित्रग्रंथ मी पालथे घातले. पण त्यांतून काही हाती लागलं नाही. तरी पण काहीतरी माग मिळेल असं मला वाटतंय. आज सकाळीच एमिली अँशक्रॉफ्टबरोबर माझं बोलणं झालं. ‘बर्लिनर मॉर्गनपोस्ट’ या वृत्तपत्राचा एक खूप माहीतगार वार्ताहर पीटर निट्झ याची मी या संदर्भात भेट घ्यावी असा सल्ला तिंनं मला दिलाय. आणि आणखी तासाभरानं मी त्याला जाऊन भेटणार आहे.”

“गुड लक.”

“चॅईम! असं करण्यात मी मूर्खपणा तर करत नाहीये ना? माझा वेळ तर निष्कारण वाया घालवत नाहीये ना?” साशंकपणे तोवाहनं त्याला विचारलं.

वेटरनं ठेवलेल्या बिलाचे पैसे चॅईमनं बशीत ठेवले आणि उठत तो म्हणाला, “तुझं काम थांबवू नकोस तोवाह. तुझ्या पद्धतीनं ते चालू ठेव आणि माझ्याशी सतत संपर्क साधत राहा.”

कोशस्ट्रासी विभागातल्या एका मोठ्या इमारतीत तोवाहनं प्रवेश केला. त्या इमारतीत ‘बर्लिनर मॉर्गनपोस्ट’ नि अन्य काही वृत्तपत्रांच्या कचेऱ्या होत्या. इमारतीच्या प्रवेशद्वाराशी तोवाहचा इस्त्रायली पासपोर्ट तपासला गेला नि मग तिला इलेव्हेटरकडे जाण्याची परवानगी देणारी गुलाबी स्लिप मिळाली. इलेव्हेटरनं ती सहाव्या मजल्यावरल्या पीटर निट्झच्या ऑफिसात पोहोचली. तिथं वृत्तपत्र कचेरीच्या बाहेरच्या हॉलमध्ये एक इलेक्ट्रिक टाईपरायटर टकटकत होता. तिथंच एक टी. व्ही. सेट नि फ्रीजही होता. वृत्तपत्राचे काही कर्मचारी तिथं कामात गुंतलेले होते. पीटर निट्झनं तोवाहचं स्वागत केलं आणि तिला आपल्या ऑफिस केबिनमध्ये नेलं. ती त्याच्याच व्यवसायातली असल्यानं आणि शिवाय एमिली अँशक्रॉफ्टमार्फत आलेली असल्यानं त्यानं तिला हवं ते सहकार्य देण्याची ताबडतोब तयारी दर्शवली.

आपल्याला हिटलरच्या डबलविषयी-तोतयाविषयी काही माहिती उपलब्ध असल्यास हवी असल्याचं तोवाहनं त्याला सांगितलं तेव्हा तो तिला म्हणाला, “मी याबद्दल कधी काही लिहिलेलं नाही. पण आमच्या वृत्तपत्राच्या दसरात याबद्दल काही माहिती मिळते का ते पाहू. तुम्ही इथे थांबा, मी आमच्या रेकॉर्डरूममध्ये जाऊन या संदर्भात काही माहिती मिळते का ते बघतो.”

आपल्या ऑफिस केबिनमधून तो बाहेर पडला आणि काहीच मिनिटांत एक मॅनिला फाईल फोल्डर घेऊन परतला.

“ही फाईल खूपच बारीक आहे. हिच्यात फारशी माहिती असेल असं वाटत नाही.” ती फाईल उघडत तो तोवाहला म्हणाला.

“पण जी काय थोडीफार माहिती असेल ती तरी काय आहे?”

“तेच आपण आता बघूया.” त्या फाईलीतल्या कात्रणांवरून नजर फिरवत निट्झ म्हणाला, “हूं ! हिटलरसारख्या दिसणाऱ्या काही माणसांचा तपशील या कात्रणांमधून आहे. १९५० साली अमेरिकन लष्करी पोलिसांना फ्रँकफूर्टमध्ये हुबेहूब हिटलरसारखा दिसणारा एक माणूस आढळला होता. त्यांनी त्याला पकडून त्याची उलटतपासणी घेतली. त्याचं नाव हेन्रिच नोल होतं. तो हिटलर नाहीये असं समजल्यावरून त्यांनी त्याला सोडून दिलं...१९६९ साली हिटलरसारखा दिसणारा आणखी एक माणूस आढळला होता...” कात्रणं चाळता चाळता, वाचता वाचता निट्झ एका ठिकाणी थांबला आणि म्हणाला, “अरेचचा! ही टीप कसली आहे? - ‘हिटलरच्या तोतयांचे प्रकरणी मानफ्रेड म्यूलरची फाईल बघावी.’”

“हा मानफ्रेड म्यूलर कोण?” तोवाहनं त्याला विचारलं.

“मला काही कल्पना नाही. थांबा! रेकॉर्डरूममधून त्याची फाईल घेऊन येतो.”

असं म्हणून निट्झ पुन्हा बाहेर गेला आणि ती फाईल घेऊन आला. आपल्या डेस्कावर ठेवून ती फाईल त्यानं उघडली. तिच्यात फक्त एक लांबलचक कात्रण होतं. त्यावरला मजकूर वाचून तो तोवाहला म्हणाला,

“हा अगदी नवा तपशील दिसतो. १९२० सालात पश्चिम बर्लिनमध्ये काही गाजलेली नाईट क्लब रेस्टॉरंट्स होती. ही रेस्टॉरंट्स पुढे बराच काळ अस्तित्वात होती. मानफ्रेड म्यूलर अशाच एका रेस्टॉरंटमध्ये नकलांचे कार्यक्रम सादर करत असे. आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे त्याचं हिटलरशी विलक्षण साम्य होतं. हिटलरच्या लोकप्रियतेच्या काळात मानफ्रेड म्यूलर स्टेजवर हिटलरची नक्कल हुबेहूब करून दाखवत असे. पण एक दिवस तो रेस्टॉरंटमध्ये आला नाही. आणि त्यानंतर तो कुणालाही पुन्हा दिसला नाही. तो बहुधा रिटायर झाला असावा असा लोकांनी तर्क केला...”

“हा मानफ्रेड म्यूलर अजून हयात असेल?” तोवाहनं विचारलं.

“या कात्रणातल्या मजकुरात त्याची पुढली काही माहिती नाहीये. हां! ज्या नाईट क्लब रेस्टॉरंटमध्ये तो कामाला होता त्याचं नाव मात्र यात दिलंय - ते होतं...अं...हं! लोवेनडॉर्फ क्लब. आता त्याचं नाव आहे ‘लोवेनडॉर्फ नाईप.’ तुम्ही असं का करत नाही? या क्लबमध्ये जाऊन तिथे या म्यूलरची माहिती देणारं कुणी भेटतं का ते प्रत्यक्षच का पाहात नाही? आता बात जरा खोलातली आहे. पण तिचा पिच्छा पुरवायला काही हरकत नाही. थांबा! मी तुम्हाला त्या क्लबचा सविस्तर पत्ता देतो.”

‘लोवेनडॉर्फ नाईप’ क्लबमध्ये तोवाहनं प्रवेश केला तेव्हा तो एक मध्यम प्रतीचा क्लब आहे असं तिला दिसून आलं. तिथल्या एका वेटरला तिनं गाठलं आणि ती त्याला म्हणाली,

“मी एक जर्नालिस्ट आहे. या क्लबच्या मालकांची मला मुलाखत घ्यायचीय.”

“म्हणजे फ्रेड ब्री यांची?” तो वेटर म्हणाला, “ते आपल्या ऑफिसखोलीत आहेत. या अशा माझ्या मागेमाग.”

त्यानं क्लबच्या अंतर्भागात असलेल्या एका ऑफिसखोलीत तिला नेलं. तिथं एक किडकिडीत माणूस बसलेला होता. वेटरनं त्याच्याशी तोवाहची ओळख करून दिली आणि तो निघून गेला.

“मी फ्रेड ब्री. बोला तुमचं काय काम आहे?” तो माणूस तोवाहला म्हणाला.

“माझं नाव तोवाह लेव्हॉईन. मी जेरुसलेम पोस्टाची एक वार्ताहर आहे. युद्धपूर्व काळात बर्लिनमधल्या क्लबमधून मनोरंजनाचे जे कार्यक्रम चालत त्यावर एक लेख मी लिहितेय. एके काळी हेर लोवेनडॉर्फ हा क्लब चालवत होते असं मला समजलंय.” तोवाह त्याला म्हणाली.

“हो! वॉल्टर लोवेनडॉर्फ यांनी १९३० सालानंतरच्या काळात हा क्लब खूपच प्रसिद्धीला आणला होता.” ब्री म्हणाला.

“तेव्हा खास आकर्षण म्हणून इथे एक कार्यक्रम चालत असे. मानफ्रेड म्यूलर नावाचा एक नकलाकार इथे नकलांचे अप्रतिम कार्यक्रम सादर करत असे. या म्यूलरविषयी मला जरा सविस्तर माहिती हवी होती.”

“मानफ्रेड म्यूलर!” ब्री तोंडातल्या तोंडात म्हणाला, “हो. तसा एक माणूस इथे तेव्हा होता खरा. पण मला त्याच्याविषयी काहीच माहिती नाहीये. कारण माझा तेव्हा जन्मसुद्धा झाला नव्हता. माझ्या वडीलांना किंवा हेर लोवेनडॉर्फना त्याच्याबद्दल माहिती असावी. दुसऱ्या महायुद्धात दोस्त राष्ट्रांनी केलेल्या बाँबवर्षावामुळे या क्लबची बरीच नासधूस झाली होती. म्हणून हेर लोवेनडॉर्फनी तो माझ्या वडीलांना विकला. १९७५ साली माझे वडील वारले आणि त्यानंतर त्याची मालकी माझ्याकडे आली...”

“म्हणजे तुम्हाला मानफ्रेड म्यूलरबद्दल काहीच माहिती नाही?”

“मी तुम्हाला मद्याच सांगितलं की माझ्या वडीलांनाच कदाचित त्याच्याबद्दल थोडीबहुत माहिती असण्याची शक्यता होती. पण ते आता हयात नाहीत. हां! वॉल्टर लोवेनडॉर्फना कदाचित त्या जुन्या कार्यक्रमाबद्दल थोडंफार आठवत असेल. तुम्ही असं का करत नाही? खुद्द लोवेनडॉर्फ यांच्याजवळ त्याच्याबद्दल चौकशी का करत नाही?”

“म्हणजे? मूळ मालक वॉल्टर लोवेनडॉर्फ अजून हयात आहेत?”

“हो! ते आता खूप म्हातारे झाले आहेत. थकलेत. त्यांची स्मरणशक्तीही आता क्षीण झाली आहे. पण आपल्या या जुन्या क्लबमध्ये ते अजूनही दररोज न चुकता बिअर घ्यायला येतात. चला! आमच्या क्लबच्या बिअर गार्डनमध्ये जाऊन पाहूया ते आलेत का ते.” ब्री तोवाहला म्हणाला.

क्लबच्या एका टोकाला असलेल्या बिअर गार्डनमध्ये त्यानं तोवाहला नेलं. गार्डनमध्ये असलेल्या टेबलापाशी बसलेल्या ग्राहकांवरून नजर फिरवून ब्री तिला म्हणाला, “अं! अजून स्वारी आलेली दिसत नाही. ते रोज दुपारी ठीक तीन वाजता इथे येतात.” त्यानं आपल्या रिस्टवॉचकडे नजर टाकली आणि म्हणाला, “आत्ता पावणेतीन वाजलेत. तुम्ही असं करा. इथं बसून तोवर बिअर घ्या. ते आले की मी त्यांना तुमच्याकडे घेऊन येतो.” तोवाहला एका टेबलाशी बसवून तिला बिअरचा एक मोठा मग देऊन ब्री क्लबमध्ये निघून गेला. तोवाह त्या फेसाळत्या बिअरचा आस्वाद घेऊ लागली.

पंधरा मिनिटांनंतर एका अतिशय वृद्ध माणसाला आपल्या समवेत घेऊन ब्री तोवाह बसली होती त्या टेबलाशी आला आणि तिला म्हणाला, “फ्राऊलिन लेव्हॉईन, हेच ते सुप्रसिद्ध वॉल्टर लोवेनडॉर्फ. तुमच्या कामाची पूर्वकल्पना मी त्यांना दिलेली आहे. तेव्हा तुम्ही दोघं आता बोलत बसा. मी यांच्यासाठी बिअर पाठवून देतो.” एवढं बोलून ब्री निघून गेला.

चेहऱ्यावर सुरकुत्यांचं जाळं असलेला मिचमिच्या डोळ्यांचा तो वृद्ध माणूस-वॉल्टर लोवेनडॉर्फ तोवाह समोरच्या खुर्चीवर बसला. आपला बिअरचा मग येईपर्यंत तो तोवाहशी काही बोलला नाही. बिअर आल्यानंतर, तिचा एक घोट घेतल्यावर मग त्यानं तोवाहकडे पाहिलं. “१९३० सालानंतरच्या काळात बर्लिनमध्ये जे मनोरंजनाचे कार्यक्रम होत असत त्यांच्याबद्दल आणि ते सादर करणाऱ्या कलाकारांबद्दल मी एक लेख लिहितेय.” तोवाहनं म्हातारबोवांशी बोलायला सुरुवात केली, “तुम्ही काही फार

उत्तम कार्यक्रम तेव्हा इथे आयोजित केले होते असं मला समजलंय.”

“हो! हे खरं आहे.” लोवेनडॉर्फ म्हणाला, “इथे तेव्हा मी उत्तम कार्यक्रमच ठेवलेले होते.”

“तेव्हाच्या तुमच्या क्लबमधल्या एका विशेष गाजलेल्या कार्यक्रमाबद्दल मला खास स्वारस्य आहे.” तोवाह त्याला उत्कंठेनं म्हणाली, “मला असं समजलंय की मानफ्रेड म्यूलर नावाच्या एका नकलाकारानं तुमच्या क्लबला तेव्हा बरीच लोकप्रियता आणि प्रसिद्धी मिळवून दिली होती. तो हिटलरची अगदी हुबेहूब आणि विलक्षण जिवंत नक्कल करीत असे म्हणे!”

“ओह! म्यूलर! मानफ्रेड म्यूलर!” लोवेनडॉर्फ उद्गारला, “तो तर माझ्या क्लबचा एक अत्युत्तम कलाकार होता.”

“मला त्याच्याबद्दल सविस्तर माहिती हवीय.” तोवाह त्याला म्हणाली,

“तो हिटलरचा तोतया बनला असावा अशी माहिती मला कळलीय.”

पोटात गेलेल्या बिअरचा परिणाम म्हणा किंवा जुन्या आठवणींना उजाळा मिळाल्यामुळे म्हणा म्यूलरची प्रतिमा लोवेनडॉर्फच्या मनात स्वच्छपणे साकार झाली. काही क्षण भूतकाळात हरवल्यानंतर तो म्हणाला,

“होय. तो अगदी हुबेहूब हिटलरसारखा दिसत असे. हिटलरचीच दुसरी प्रतिमा! कपाळावर तिरकसपणे रुळणाऱ्या पिंगट करड्या केसांपासून, लहरी निळ्या डोळ्यांपासून तो थेट ब्रशसारख्या आखूड मिश्यांपर्यंत तो हुबेहूब हिटलरसारखा होता. अगदी तद्दल हिटलरच! तो एक उत्तम नकलाकार होता. हिटलरची नक्कल तो अत्यंत अचूक करत असे. पण अतिशय खेळीमेळीनं. त्यात क्रौर्य नसे हिटलरसारखं! तर विनोदाची झालर असे.”

“तुमचा हा नकलाकार विलक्षण यशस्वी ठरला होता!”

“प्रचंड यशस्वी! त्याचा कार्यक्रम पाहण्यासाठी लोक क्लबमध्ये तुफान गर्दी करत. हिटलरच्या लकबी, त्याच्या हालचाली तो विलक्षण समर्थपणे वठवत असे. हिटलरचं हुकूम देणं, तुरुंगाच्या कोठडीत त्याचं हेसला ‘माईन काम्फ’चं डिक्टेशन देणं, हिटलरचा संताप या सगळ्या गोष्टी तो मोठ्या खुमासदारपणे, विनोदी ढंगानं पेश करत असे. त्याची अदाकारी बेफामच होती फार....”

“पण कीर्तीच्या शिखरावर असताना आपले कार्यक्रम त्यानं अचानक बंद केले. तो हे काम सोडून का गेला?”

“सोडून गेला? छे! छे! तो स्वेच्छेनं हे काम सोडून गेला नाही. लोकप्रियतेचा कळस त्यानं गाठला होता. सान्या बर्लिनभर त्याची चर्चा चालू होती. त्याची ती कारकीर्द सोडण्यासाठी त्याला बळजबरीनं भाग पडण्यात आलं.”

“कुणी त्याला भाग पाडलं?”

“कुणी म्हणजे? त्या हिटलरच्याच गँगनं. एके रात्री त्याचा कार्यक्रम संपला तेव्हा गेस्टापोची चार सशस्त्र माणसं क्लबवर आली. त्यांनी त्याला चक्क झडप घालून पकडलं, जबरदस्तीनं एका मोटारीत कोंबलं आणि ते लोक त्याला घेऊन गेले. मला वाटतं, १९३६ सालच्या वसंत ऋतूतली गोष्ट आहे ही. त्यानंतर मानफ्रेड म्यूलर मला परत कधीही दिसला नाही.”

तोवाह उत्सुकतेनं आता खुर्चीच्या काठापर्यंत सरकली होती!

“पण त्याचं नंतर काय झालं?” तिनं त्याला विचारलं.

“त्याच्याबद्दल पुन्हा कधी मला काही ऐकायला मिळालं नाही. जणू तो हवेत विरघळून गेला. हिटलरची नक्कल तो करायचा म्हणून कदाचित त्याला गोळी घातली गेली असेल किंवा नसेलही! नुसतंच त्याचं तोंड बंद केलं गेलं असेल. काहीही घडलं असेल.”

“समजा, तेव्हा जर तो बचावला असेल, जिवंत राहिला असेल तर तो आता हयात असू शकेल?”

“हो, ते अशक्य नाही. कारण गेस्टापोनं त्याला उचलला होता तेव्हा त्याचं वय तिशीच्या आसपासच होतं. तसा तरुणच होता तो.”

“त्याचं पुढे काय झालं हे ठाऊक असू शकेल अशी एखादी व्यक्ती तुमच्या स्मरणात आहे? आठवा बरं!” तोवाह चिकाटीनं म्हणाली.

“छे! कुणालाच त्याचं नंतर काय झालं ते ठाऊक नाही - फक्त....”

“काय फक्त?” तोवाह तो धागा पकडत म्हणाली.

लोवेनडॉर्फनं आपल्या स्मरणशक्तीला ताण दिला आणि तो म्हणाला, “फक्त एकाच व्यक्तीला त्याच्यासंबंधी माहिती असण्याची शक्यता आहे आणि ती म्हणजे ऑनिलीज राब! त्या काळी बर्लिनमध्ये ऑलिंपिक सामने झाले होते तेव्हा त्यांच्या छायाचित्रणाच्या वेळी रेनी रायफेनस्टालची ती साहाय्यक होती. रायफेनस्टालच्या मार्फत तिची हिटलरशी ओळख झाली होती. ऑनिलीज राब! तेव्हा फार तर ती अठरा वर्षांची असेल. ती नेहमी माझ्या क्लबात यायची. मानफ्रेड म्यूलरच्या नकला पाहून मनसोक्त हसायची. मला वाटतं म्यूलरच्या नकलांची माहिती बहुधा तिनंच हिटलरला सांगितली होती. आणि आपण म्यूलरचं नंतर काय केलं हेही कदाचित हिटलरनं तिला सांगितलं असावं. होय, होय! असंच घडलं असेल. तुम्ही असं करा! फ्राऊलिन ऑनिलीज राबचीच गाठ घ्या. तीच तुम्हाला कदाचित म्यूलरबद्दल जास्त माहिती देऊ शकेल.”

“तुम्हाला तिचा पत्ता माहीत आहे?”

“तिचा पत्ता तुम्हाला कुणीही सांगेल. ती अजूनही खूप प्रसिद्ध आहे. आमच्या नकल्या हिटलरचं काय झालं हे ऑनिलीज राबच सांगू शकेल. शंकाच नको याबद्दल.”

युरोपा सेंटर विभागात, पॅलेस हॉटेलच्या लगत असलेल्या ‘एडन अपार्टमेंट’ या इमारतीमधल्या एका प्रशस्त फ्लॅटमध्ये ऑनिलीज राब राहात होती. तिच्या फ्लॅटमध्ये तिची एक सुसज्ज प्रोजेक्शन-रूम होती. तोवाहनं तिची गाठ घेतली तेव्हा ती तिला म्हणाली, “मानफ्रेड म्यूलरचं नंतर काय झालं हे अर्थातच मला चांगलं ठाऊक आहे. म्यूलर हा खरोखर फार उत्कृष्ट नकलाकार होता.”

ऑनिलीज राब ही साधारण ठेंगणीशी स्त्री होती. तिनं डोक्यावर करड्या रंगाचा विंग घातलेला होता. तोवाहला तिचं घर शोधून काढण्यात अजिबात अडचण आली नाही, कारण ती शहरात खरोखरच खूप प्रसिद्ध होती. तिनं तोवाहला आनंदानं मुलाखत देऊ केली.

तोवाहनं तिला आपल्या भेटीचं प्रयोजन सांगितलं तेव्हा ऑनिलीजनं आपल्या प्रोजेक्शन-रूममध्ये लगेच कुणालातरी फोन करून काहीतरी सूचना दिल्या आणि मग तोवाहला अगदी हळू आवाजात, एखादं रहस्य सांगावं त्याप्रमाणे, ती म्हणाली, “१९३६ साली झालेल्या बर्लिन ऑलिंपिकची एक दोन रिळं मी तुम्हाला दाखवणार आहे. रेनी रायफेनस्टालला त्या फिल्मच्या निर्मितीत मी साहाय्य केलं होतं. ही रिळं पाहिलीत की तुम्हाला सगळा स्वच्छ उलगडा होईल. माझ्या प्रोजेक्शनस्टला मी ती रिळं काढायला

सांगितलंय. आणखी दहा मिनिटांनी आपण माझ्या प्रोजेक्शन-रूममध्ये जाऊ.”

“वेल्! त्या दरम्यान मला थोडी माहिती द्या. १९३६ सालातल्या त्या रात्री लोवेनडॉर्फ क्लबमधून गेस्टापोंनी मानफ्रेड म्यूलरला उचललं. त्यानंतर त्याचं काय झालं?” तोवाहनं तिला विचारलं.

“काय होणार? तो हिटलरचा तोतया बनला! अँडॉल्फ हिटलरचा डबल!” अँनिलीज उद्गारली.

तोवाहच्या हृदयाची धडधड एकदम वाढली! एमिली अँशक्रॉफ्ट ज्या सत्याच्या शोधात होती त्याचा एक धागा हाती आला होता!

“ती सगळी हकीकत जरा सविस्तर सांगता?” सोत्सुक स्वरात ती अँनिलीजला म्हणाली.

“हो सांगते. मानफ्रेड म्यूलर हिटलरचा तोतया बनला तो माझ्यामुळेच.” अँनिलीज म्हणाली. हिटलरनं एकदा अमेरिकन वैमानिक आणि नट चार्ल्स ए. लिंडबर्ग याच्या सन्मानार्थ एक मोठी डिनर पार्टी दिली होती. मी पण त्या पार्टीला गेले होते. कारण रायफेनस्टालच्या मार्फत त्याअगोदर माझी हिटलरशी ओळख झाली होती. तर त्या पार्टीत डिनरपूर्वी मद्यपानाचा कार्यक्रम चालू होता. नियंत्रित लोक घोळक्या घोळक्यांनी ट्रिक्स घेत होते. मी एका बाजूला ट्रिंक घेत एकटी उभी होते. गोबेल्सनं ते पाहलं आणि माझा हात धरून हिटलरभोवती असलेल्या कोंडाळ्यात त्यानं मला नेऊन सोडलं. कारण हिटलरला आपल्याभोवती सुंदर सुंदर युवतींचा घोळका आवडतो, हे गोबेल्सला ठाऊक होतं. अन् माझ्या यौवनावस्थेत मी खरोखरच फार सुंदर नि सौष्ठवपूर्ण होते. तर हिटलरच्या बाजूला उभं राहण्याचा मान मिळाल्यामुळे मी पण जरा चढून गेले. शिवाय मला वाटतं की मला त्या आनंदात थोडी ‘जास्त’ही झाली होती. अन् त्या तारेतच मी हिटलरला हुबेहूब त्याच्यासारख्या दिसणाऱ्या मानफ्रेड म्यूलरची सगळी हकीकत सांगून टाकली. माझं बोलणं ऐकून हिटलरला मोठा विस्मय वाटला. माझा दंड धरून त्यानं मला भोवतालच्या घोळक्यापासून एका बाजूला नेलं आणि विचारलं, “म्हणजे तू म्हणतेयस तो हा नकलाकार म्यूलर अगदी माझ्यासारखा दिसतो?”

“नुसता दिसतच नाही माईन फ्यूर! तो म्हणजे जणू तूच आहेस! उंची, अंगलट, हालचाली, चेहऱ्याची ठेवण अगदी सगळ्या सगळ्या बाबतीत तो तुझी दुसरी कॉपी आहे. तुझ्यासारखं दिसण्यासाठी तो कोणत्याही प्रकारचा मेकअपही करीत नाही. निसर्गात अपघातानं एखादा विलक्षण चमत्कार घडवा तसलाच प्रकार आहे हा.” मी त्याला म्हणाले.

त्यावर मानफ्रेड म्यूलर आपला कार्यक्रम कुठे सादर करतो, याविषयी हिटलरनं माझ्याजवळ चौकशी केली. मी त्याला लोवेनडॉर्फ क्लबचा पत्ता दिला. मद्यपानाचा कार्यक्रम झाल्यानंतर आम्ही सर्व जण डिनर घ्यायला आपापल्या टेबलापाशी गेलो. या घटनेनंतर पुढच्या खेपी मी जेव्हा लोवेनडॉर्फ क्लबवर गेले तेव्हा मानफ्रेड म्यूलर तिथे आता आपला कार्यक्रम सादर करत नसल्याचं मला समजलं. तो निवृत्त झाल्याचं मला सांगण्यात आलं. पण माझा अर्थातच त्यावर विश्वास बसला नाही. कारण तो खूप तरुण होता.”

“म्यूलरला गेस्टापोंनी उचलल्याचं तुम्हाला केव्हा समजलं?”

“त्यानंतर लौकरच.” अँनिलीज म्हणाली, “१९३६ सालच्या ऑगस्ट महिन्यात बर्लिनमध्ये ऑलिंपिक सामने होणार होते. त्याची एक फिल्म घेण्याची कामगिरी रेनी रायफेनस्टालवर सोपवण्यात आली होती. त्या काळी छायाचित्रणाचं तंत्र आजच्यासारखं प्रगत नव्हतं. म्हणून रेनीनं त्या कामाकरता एकशेसाठ लोकांचं एक प्रशिक्षित पथक तयार केलं होतं. मी रेनीची सहनिर्माती म्हणून काम करत होते. ‘ऑलिंपिक’च्या त्या छायाचित्रणाच्या प्रोजेक्टसाठी आमची बरेच दिवस तयारी नि सराव चालू होता. त्या दरम्यान रेनीबरोबर एकदा स्नॅक्स घेताना मी त्याला म्हणाले, “हल्ली मी लोवेनडॉर्फ क्लबमध्ये जाणं बंद केलंय. कारण तिथलं प्रमुख आकर्षण-मानफ्रेड म्यूलर - आता तिथे कार्यक्रम करत नाही.”

त्यावर रेनीनं मान हलवली आणि तो म्हणाला, “मला ठाऊक आहे ते. तो आता करणारही नाही. कारण आता तो फ्यूरकडे कामाला लागलाय.” त्यावर अचंबित होऊन मी त्याला विचारलं, “फ्यूरकडे कामाला लागलाय, म्हणजे?” त्यावर रेनीनं मला स्पष्टीकरण दिलं, “म्यूलर खरंच आपल्यासारखा दिसतो का हे बघण्यासाठी हिटलरनं त्याला गेस्टापोंकरवी उचलून आपल्यासमक्ष हजर केलं. अन् म्यूलर म्हणजे हुबेहूब आपली प्रतिकृती आहे, हे पाहिल्यावर हिटलरनं त्याला लोवेनडॉर्फ क्लबमधून काढून घेतलं आणि आपला तोतया बनवण्याकरता आपल्या पदरी ठेवून घेतलं. तेव्हा म्यूलर आता फ्यूरच्या सेवेत आहे. कळलं?”

रेनीचा तो खुलासा ऐकून मी चकितच झाले.

“पण फ्यूलर हिटलरचा तोतया बनला होता हे तुम्ही अगदी खात्रीपूर्वक सांगता?”

“ते तुम्ही आता प्रत्यक्षच बघा.” अँनिलीज तोवाहला म्हणाली. आणि तिने तिला आपल्या प्रोजेक्शन-रूममध्ये नेलं. ती प्रोजेक्शन-रूम अतिशय सुंदर नि सुसज्ज होती. समोर एक छोटासा पडदा होता. त्याच्या विरुद्ध बाजूला सुबक खुर्च्या होत्या. तोवाह अँनिलीजच्या समवेत खुर्चीवर बसली. अँनिलीजनं आपल्या खुर्चीशेजारी असलेल्या कंट्रोल पॅनेलवरलं बझरचं एक बटण दाबलं आणि डोक्यावर असलेल्या बाल्कनीतल्या आपल्या प्रोजेक्शनिस्टला ती म्हणाली, “हं! कर सुरू.”

प्रोजेक्शन-रूममध्ये अंधार झाला. वरून प्रोजेक्टर सुरू झाल्याचा आवाज येऊ लागला आणि समोरच्या पडद्यावर चित्रं झळकू लागली.

“आमची ही ‘ऑलिंपिया’ फिल्म एक लक्ष तीस हजार फूट लांबीची होती. उद्घाटनाच्या सोहळ्याकडे विशेष लक्ष देऊ नका. एक लाख दहा हजार प्रेक्षक मैदानातल्या दहा हजार स्त्री-क्रीडापटूसाठी जल्लोष करतायत. रिचर्ड स्ट्रॉसचा वाद्यवृंद चालू आहे. अवलोकन मंचावर उभा असलेला हिटलर आता तुम्हाला थोड्याच वेळात दिसेल. त्याच्यावर आपली नजर केंद्रित करा. विविध देशांमधून आलेल्या स्पर्धकांना पटांगणाच्या प्रवेशद्वारातून आत येताना तो त्यांचं निरीक्षण करत असलेला तुम्हाला दिसेल.” अँनिलीज म्हणाली. तोवाह भारल्यासारखी समोरच्या पडद्याकडे पाहू लागली.

“तो बघा...तो बघा हिटलर पटांगणाच्या प्रवेशद्वारातून आत येणाऱ्या ऑस्ट्रियन स्पर्धकांकडे बघतोय. ते त्याला नाझी सॅल्यूट देऊन अभिवादन करतायत. त्यांच्या पाठी फ्रेंच स्पर्धक आले. ते पण तसंच करतायत...” अँनिलीजची कॉमेंट्री सुरू झाली. “....आणि सर्वात शेवटी हे अमेरिकन स्पर्धक आले. पण त्यांनी हिटलरला नाझी सॅल्यूटही केला नाही की आपला ताऱ्यांचा आणि पट्ट्यांचा ध्वजही त्याच्या दिशेनं फडकवला नाही. त्यामुळे हिटलर थोडा नाराज झालाय. पण आपली नाराजी दडवण्याचा तो प्रयत्न करतोय. बघा, बघा, त्याची मुद्रा बघा. हा हिटलरच आहे का त्याचा तोतया असं तुम्हाला नवल वाटून राहिलं असेल. पण मी तुम्हाला सांगते. पहिल्या दिवसाच्या सोहळ्याचं उद्घाटन करणारा हा खरा हिटलरच आहे. तो स्वतः त्या दिवशी तिथे हजर होता. आपल्याबद्दल उगाच वावड्या उठू नये म्हणून तो मुद्दाम आला होता. बस्स! पण फक्त पहिल्याच दिवशी तो ऑलिंपिक्सवर आला होता. एवढाच! पण आता पुढे आणखी चार वेळा तुम्हाला तो पडद्यावर दिसेल. तेव्हा नीट निरखून पाहा.”

तोवाह समोरच्या पडद्याकडे लक्षपूर्वक पाहू लागली. अँनिलीजनं आपली कॉमेंट्री पुन्हा सुरू केली, “हा बर्लिन ऑलिंपिक्सचा दुसरा दिवस. प्रत्यक्ष सामने या दिवशी सुरू

झाले. इथे तो बघा हिटलर पुन्हा दिसतोय...तो बघा...पहिलं सुवर्णपदक मिळवणाऱ्या जर्मन खेळाडूचं अभिनंदन करताना...आता इथे फिनलँडच्या तीन स्पर्धकांचं अभिनंदन करताना...आणि हा इथे आणखी एका स्पर्धकाचं कौतुक करताना...आपल्या खास ऐटीतला ऑडॉल्फ हिटलर.” ऑनिलीज क्षणभर थांबली आणि मग म्हणाली, “ऑलिंपिक सामन्यांच्या दुसऱ्या दिवशी विविध स्पर्धकांचं अभिनंदन करताना हा जो हिटलर तुम्हाला दिसतोय तो खरा हिटलर नाहीये. हा आहे त्याचा तोतया. हिटलरची भूमिका पार पाडणारा मानफ्रेड म्यूलर.”

“पण तुम्ही हे एवढं ठामपणे कसं सांगू शकता?” तोवाहनं विचारलं.

“कारण मला ते पक्कं माहिती आहे म्हणून! त्या दोघांमधला असलेला एक अगदी सूक्ष्म फरक मला ठाऊक होता. आणि तो म्हणजे त्यांचे कान! दोघांच्या कानांच्या ठेवणीमध्ये थोडासा फरक होता. त्यावरून असली आणि नकली हिटलर मी अगदी सहजी ओळखू शकत असे.” ऑनिलीज उत्तरली. पडद्यावरची फिल्म संपून प्रोजेक्शन-रूममध्ये दिवे लागले तेव्हा ती पुढे म्हणाली, “हिटलरनं बर्लिन ऑलिंपिक्सचा घाट मोट्या अभिमानानं घातला होता. पण खरं तर खेळांमध्ये त्याला विशेष इंटरेस्ट नव्हता. म्हणून आपल्या जागी त्यानं आपल्या डबलला-तोतयाला पाठवलं होतं. परंतु तो असं नेहमीच करत असे असा गैरसमज मात्र करून घेऊ नका. महत्त्वाच्या राजकीय घटनांच्या वेळी हिटलर स्वतः जातीनं उपस्थित असे. उदाहरणार्थ १९३४ साली भरलेल्या प्रचंड न्यूबर्ग रॅलीला तो हजर होता. त्या प्रसंगाची एक फिल्म आम्ही चित्रित केली होती. महत्त्वाच्या राजकीय घडामोडींच्या अगर समारंभांच्या प्रसंगी हिटलर स्वतः जातीनं हजर राहात असे. राजकीय स्वरूपाच्या नसतील अशा बिनमहत्त्वाच्या किंवा दुय्यम समारंभांना तो आपल्या जागी नेहमी मानफ्रेड म्यूलरला पाठवत असे.”

“हे सगळं विश्वास बसू नये इतकं विलक्षण आहे.” तोवाह उद्गारली.

“पण ते सत्य आहे. मी तुम्हाला आणखी एक विलक्षण गोष्ट सांगते. कार्सन थॉम्पसन नावाच्या एका अमेरिकन क्रीडापटूनं अगदी अलीकडे त्या वेळच्या बर्लिन ऑलिंपिक्सच्या आठवणी सांगणारा एक लेख लिहिला आहे. या लेखात त्यानं असं लिहिलंय की ‘बर्लिन ऑलिंपिक्स व्हिलेज’मध्ये अमेरिकन बेसबॉल खेळाडूंची भेट घेण्यासाठी एकदा खुद्द इव्हा ब्राऊनसुद्धा स्वतः आली होती.

“पण हे कसं शक्य आहे? हिटलर तिला कधी कुठं जाऊ देत नसे.” तोवाह म्हणाली, “लोकांपासून तो तिला नेहमी दडवून ठेवत असे.”

“बरोबर आहे. बहुतांश वेळा. पण इव्हाला सर्व अमेरिकन गोष्टींचं भारी आकर्षण होतं. ‘गॉन विथ द विंड’ हा सिनेमा तिचं अर्धा डझन वेळा तरी पाहिला असेल! बेसबॉल या अमेरिकनांच्या खेळाबद्दल तिला फार कुतूहल होतं. या खेळाबद्दल विस्तृत माहिती जाणून घेण्याकरता बर्लिनमध्ये अमेरिकन बेसबॉल ऑलिंपियनांचा एक खास सामना तिचं आयोजित केला होता. पण अगदी शेवटल्या घटकेला हिटलरनं तिला त्या सामन्याला जाऊ दिलं नाही. ती हजर राहणार म्हणून सामन्याची सगळी सिद्धता तर झाली होती. शेवटी इव्हाची डबल हाना वाल्ड हिला हिटलरनं आयत्या वेळी त्या सामन्याला पाठवून दिलं. इव्हाच्या जागी तिचं अमेरिकन बेसबॉल खेळाडूंची भेट घेतली. हाना वाल्ड ही अगदी हुबेहूब इव्हासारखी दिसणारी एक आकर्षक नटी होती.”

“काय सांगता? त्या हाना वाल्डचं पुढे काय झालं मग?”

“मला काही समजू शकलं नाही. १९३० नंतरच्या काळात मला तिचा काही थांग-पत्ता लागला नाही. ती पण जणू हवेत विरघळून गेली. पार नाहीशी झाली.”

“आणि मानफ्रेड म्यूलरचं अखेर काय झालं?”

“ते पण एक न उलगाडलेलं कोडं आहे.” निराशाजनक स्वरात ऑनिलीज म्हणाली, “१९४२ सालापर्यंत हिटलरनं स्वतःसाठी त्याचा वापर करून घेतला एवढं मला कळलं होतं. पण त्यानंतर युद्धाचं पारडं फिरलं तेव्हा हिटलर आपल्या जनरल्समध्ये इतका गुंतून गेला की मग रेनीची अगर माझी भेट घ्यायला त्याला फुरसतच झाली नाही.”

“मानफ्रेड म्यूलर अजूनही जिवंत असेल किंवा काय याबद्दल माहिती देऊ शकणारं तुमच्या माहितीत दुसरं कुणी आहे?”

“वेल्! त्याचं कुटुंब होतं.” ऑनिलीज हळू आवाजात म्हणाली, “निदान त्याला एक मुलगा होता-आहे हे तरी मला ठाऊक आहे. काही वर्षांपूर्वी लहान मुलांच्या एका मासिकात जर्मनीच्या प्रख्यात मनोरंजन-कलाकारांविषयी एक लेख मी वाचला होता. त्यात मानफ्रेड म्यूलरचा उल्लेख होता. तो लेख मानफ्रेडच्या मुलानं-जोसेफ म्यूलरनंच लिहिलेला होता. आपले वडील कीर्तीच्या शिखरावर जाताना कसे होते हे आपल्याला बघायला मिळायला हवं होतं, असं त्यानं त्या लेखात लिहिलं होतं. ते वाचून मला एक अभिनव कल्पना सुचली. तुम्ही आता पाहिलीत त्या फिल्मची एक कॉपी मी करवून घेतली आणि ते रीळ मी जोसेफ म्यूलरला पाठवून दिलं. त्याबरोबर मी एक चिठ्ठी जोडली होती आणि तीत लिहिलं होतं- ‘तुझे वडील त्यांच्या उत्कर्षाच्या काळात कसे दिसत होते, काय करत होते हे जर तुला जाणून घ्यायचं असेल तर ही फिल्म बघ. ते स्वतः प्रत्यक्ष या फिल्ममध्ये आहेत.’”

“मी पाठवलेलं ते रीळ मिळाल्यावर जोसेफ अक्षरशः थारून गेला. आणि त्याबद्दल एक आभारप्रदर्शक पत्र त्यानं मला आपल्या खासगी लेटरहेडवर पाठवलं होतं. ‘लुफ्तान्सा’ या विमान कंपनीत जोसेफ म्यूलर ‘एयरकंट्रोलर’ म्हणून कामाला आहे. त्याचा पत्ता मी तुम्हाला शोधून देईन. त्याच्याशी संपर्क साधा आणि त्याला हॉटेल ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्कीवर तुमची भेट घ्यायला बोलावून घ्या.”

“तसं झालं तर फारच उत्तम! तुमच्या या सहकार्याबद्दल तुमचे आभार कसे मानावेत हेच मला समजत नाही.” तोवाह म्हणाली.

ऑनिलीज राबचा निरोप घेण्यापूर्वी तोवाह थोडीशी घुटमळली. तिच्या मनात एक विचार आला होता. तो बोलून दाखवणं धाडसाचं होतं. पण ते धाडस करायचा धोका पत्करायचा असं ठरवून तिचं विचारलं, “ऑनिलीज राब जरा एक मिनिट. आणखी एका गोष्टीबद्दल मला तुम्हाला काही विचारायचं. मधा आपलं बोलणं चाललं होतं तेव्हा माझ्या मनात राहून एक विचार येत होता.”

“तो कोणता?”

“जर हिटलरचा एक तोतया होता तर मग असं घडलं असेल? फ्यूर बंकरमध्ये त्याचाच मृत्यू झाला असेल, नि नंतर त्याचं दफन केलं गेलं असेल? थोडक्यात तेव्हा खरा हिटलर न मरता त्याचा तोतया मेला असेल? नि हिटलरच्या नावावर नंतर त्याचाच अंत्यसंस्कार झाला असेल?”

तोवाहच्या या प्रश्नानं ऑनिलीज आश्चर्यस्तंभित झाली आणि म्हणाली,

“काय तरी विलक्षण कल्पना आहे ही! किती आश्चर्यकारक!”

“पण संभवनीयही आहे.”

“अशक्य कोटीतली वाटते.” ऑनिलीज म्हणाली. नंतर खांदे उडवत ती पुढे म्हणाली, “अर्थात तसंच जर म्हणाल तर काहीही शक्य असू शकतं.” तिचं तोवाहकडे

पाहिलं आणि ती म्हणाली, ‘‘पण मग एक गोष्ट! एक मुद्दा उरतो तो असा की हिटलर जर तेव्हा बंकरमध्ये मेलला नाही तर मग त्याचं पुढे झालं तरी काय?’’

चीफ ऑफ पोलीस वुल्फगँग शिम्डट् आणि इव्हलिन हॉफमान ही दोघं हॉटेल मेपिसमधल्या आपल्या नेहमीच्या टेबलाशी बसून आपापल्या आवडीचे खाद्यपदार्थ खात होती आणि आपल्या साप्ताहिक भेटीदरम्यानच्या गप्पागोष्टी करत होती.

“इफ्फी! मी आज तुला जी बातमी सांगणार आहे ती चांगली नसली तरी पूर्णपणे वाईटही नाही.” शिम्डट् म्हणाला.

“काय आहे ती बातमी, ऐकू तरी दे वुल्फगँग.” इव्हलिन म्हणाली.

“आपला भूतकाळ खणून काढण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या त्या ब्रिटिश पोरीचा एमिली अँशक्रॉफ्टचा पुरा बंदोबस्त करायचं वचन मी तुला दिलं होतं. पण तिला खलास करायचा माझा पहिला प्रयत्न दुर्दैवानं फसला.”

“म्हणजे? नेमकं झालं तरी काय?”

“एमिली अँशक्रॉफ्टचा काटा काढण्यासाठी माझा एक हुशार आणि अनुभवी माणूस मी धाडला होता. केम्पिन्स्की हॉटेलातली तिची सूट त्यानं अचूक शोधून काढली. तो आत घुसला देखील! पण अगदी आयत्या वेळी एक अनपेक्षित प्रकार घडला. माझा एजंट त्या एमिली अँशक्रॉफ्टला मारणार, तितक्यात फोस्टर नावाचा एक अमेरिकन तिथं कडमडला. हा प्राणी भलताच बळकट आणि चपळ ठरला. अमेरिकन लष्करातून तो पूर्वी व्हिएतनामच्या लढाईवर जाऊन आलेला असल्याचं मला नंतर समजलं. तर त्यानं माझ्या एजंटाला अगदी आयत्या क्षणी धरलं आणि चक्क उचलून फेकलं! त्यानं त्याला ठार मारलं नाही हे नशीबच! माझ्या माणूस तिथून कसातरी निसटला आणि पसार झाला. तो त्याच्या हाती सापडला नाही किंवा त्याच्या हातून मारला गेला नाही ही फार सुदैवाचीच गोष्ट घडली असं म्हणावं लागेल.”

“त्याबद्दल ईश्वराचे आभारच मानायला हवेत.”

“हो! पण या घटनेमुळे आपली पुढली चाल आता जरा धोक्याची बनली आहे. कारण ती अँशक्रॉफ्ट बाई आता सावध झालीय. आता ती क्षणभरासाठीही एकटी राहणार नाही. फार काय, त्या रेक्स फोस्टरला आपली सूट सोडायला लावून त्याला तिं आपल्या सूटमध्ये नेलाय.”

“खरंच?”

“माझा असा अंदाज आहे की ती दोघं एकत्रसुद्धा झोपत असतील. लग्न झालेलं नसलं तरी! बाकी इंग्लिश बायका अशाच! त्यांच्याकडून याहून वेगळी अपेक्षा कुणी काय करावी?” शिम्डट् तुच्छतादर्शक स्वरात म्हणाला.

“वुल्फगँग! फक्त इंग्लिश बायकाच असं करतात असं नाही. लग्न होण्यापूर्वी सतरा वर्ष मीसुद्धा फ्यूरबरोबर तशीच राहिले होते. आमचं लग्न झालेलं नव्हतं. तरीही व्हिएन्नामध्ये असल्यापासून आम्ही एकमेकांशी शय्यासोबत करत होतो.”

शिम्डट् एकदम गोरामोरा होत म्हणाला, “इफ्फी! माय गॉड! अशी तुलना कशी करता येईल? तू आणि फ्यूर म्हणजे एक फार खास असं युगुल होतं. जर्मनीच्या इतिहासातल्या एका महान नेत्याला सुख देण्यासाठीच परमेश्वरानं तुझी निवड केली होती.”

“त्याची आणि माझी अगदी पहिली भेट झाली होती तेव्हापासून माझाही असाच दृष्टिकोण होता याबाबत!” इव्हलिन भूतकाळात हरवत म्हणाली, “आमची ती पहिली भेट मला आजही अगदी स्पष्ट आठवते. म्यूझिकमधल्या हेन्रिच हॉफमन या तुंदिलतनू माणसाच्या फोटो स्टुडिओमध्ये मी तेव्हा नुकतीच नोकरीला लागलेली होते. माझा बॉस नॅशनल सोशॅलिस्ट पार्टीचा मॅबर आहे हे तेव्हा मला ठाऊकदेखील नव्हतं. त्या पार्टीतली बडी बडी प्रस्थं त्याच्या दुकानात येत असत. तर एक दिवस दुकानातल्या छोट्या शिडीवर उभी राहून मी एका उंच रॅकमधली एक फाईल काढत होते तेव्हा हेन्रिचचा तो खास मित्र दुकानात आला. मला त्याचं नाव तेव्हा ठाऊक नव्हतं. फक्त त्याचे चमकदार निळे डोळे आणि मजेशीर मिशा पाहून मला तेव्हा गंमत वाटली होती. तर तो तरुण माणूस दुकानात आला आणि माझ्या शिडीच्या विरुद्ध बाजूला असलेल्या खुर्चीवर बसला. त्या दिवशी मी आखूड स्कर्ट घातला होता. तो माणूस माझ्या लांबसडक सुंदर उघड्या पायांकडे टक लावून पाहतो आहे हे मी टिपलं. मी शिडीवरून खाली उतरले तेव्हा हेन्रिचनं माझी त्याच्याशी ओळख करून दिली ‘हे हेर् अमुक अमुक...आणि ही आमची छोटीशी गोड इव्हा.’

“नंतर थोड्याच दिवसांनी त्या ‘हेर् अमुक अमुक’चं खरं नाव मला समजलं. त्यानंतर मग आमच्या पुष्कळ भेटी झाल्या. तो माझ्याशी फार सभ्यपणानं, मर्यादशीलपणं वागे आणि नेहमी माझ्या सौंदर्याची स्तुती करीत असे.” इव्हलिननं एक उसासा सोडला, “तिथूनच सगळी सुरुवात झाली फोटोग्राफीच्या त्या दुकानातून.”

“रोमॅटिक, मोठी रोमॅटिक हकीकत आहे ही.” शिम्डट् बोलला.

इव्हलिननं पुढ्यातला चहाचा कप उचलून चहाचा एक घोट घेतला आणि ती म्हणाली, “वुल्फगँग! तुझी आणि माझी भेट कधी झाली ते तुला आठवतं?”

“१९४० साली ना मला वाटतं?”

“अं! १९४१ साली बरघॉफमध्ये. तेव्हा फ्यूर आणि मी एकाच बिछान्यात एकत्र झोपत होतो.” ती हसली, “एक दिवस सकाळी फ्यूरचा एक नोकर काहीतरी तातडीच्या कामानं त्याच्या बेडरूममध्ये अचानक शिरला आणि तिथं त्यानं आम्हा दोघांना एकमेकांच्या मिठीत बिछान्यात एकत्र पाहिलं. आमचं दोघांचं प्रेमप्रकरण होतं ही गोष्ट तेव्हाच प्रथम फुटली.”

“ते असो, पण नंतर तुम्ही लग्न केलंत.” शिम्डट् म्हणाला.

“तो माझ्या आयुष्यातला सर्वाधिक आनंदाचा क्षण होता.” इव्हलिन म्हणाली, “त्यापूर्वी चार वर्ष अगोदर तुझी आणि माझी भेट झाली होती. एक तगडा आणि तरुण एस एस टूपर म्हणून तू तेव्हा बरघॉफमध्ये आला होतास. मला सांभाळण्यासाठी तुझी नियुक्ती करण्यात आली होती.”

“तुझं रक्षण करण्यासाठी इफ्फी! विशेषतः तू वनराजीत एकटी फिरायला जायचीस तेव्हा बरोबर अंगरक्षक असल्याविना फ्यूर तुला कुठे जाऊ देत नसे.”

“तुझ्यासारखा चांगला आणि विश्वासू मित्र मला लाभला हे माझं सुदैवच म्हटलं पाहिजे वुल्फगँग! तुझ्यासारखा निकटवर्तीय आज माझ्याबरोबर नसता तर माझं काय झालं असतं कुणास ठाऊक!”

“तुझं सदोदित रक्षण कोन अशी शपथ मी आयुष्यभराकरता घेतली होती इफ्फी.”

इव्हलिनचा चेहरा काळवंडला. ती म्हणाली, “आणि आता इंग्लंडची ही अँशक्रॉफ्ट बाई उपटलीय आणि आपल्या भूतकाळात नाक खुपसतेय.”

“तुला वचन दिल्याप्रमाणे मी तिच्यापासून तुझं रक्षण करीन.” शिम्डट् तिला आश्वासक स्वरात म्हणाला, “तू मुळीच काळजी करू नकोस. मात्र ही गोष्ट आता

पहिल्याइतकी सोपी राहिली नाही. कारण तो फोस्टर आता तिला कायम चिकटून असतो. शिवाय तिच्या कंपूट आणखी इतरही काही मंडळी आहेत. लेनिनग्रादचा एक रशियन निकोलस किरवोव आहे, स्वतःला पत्रकार म्हणवून घेणारी एक जर्मन ज्यू. इस्रायली बाई-तोवाह लेव्हॉईन आहे. वेळ पडली तर ही माणसं तिचा बचाव करायला उभी ठाकतील. आपण जतन केलेल्या आपल्या महान गुपिताला या सगळ्यांनी धोका उत्पन्न केलाय ही गोष्ट मी प्रांजळपणे कबूल करतो. नाही त्या गोष्टीबद्दल कुतूहल असलेल्या हौशी संशोधकांचा हा गट आहे. अॅशक्रॉफ्ट बाईचा हेतू तर आपल्याला ठाऊकच आहे. तो रेक्स फोस्टर लॉस एंजेलिसचा एक आर्किटेक्ट आहे आणि तिसऱ्या राईशच्या वास्तुकलेबद्दल एक पुस्तक तयार करतोय. निकोलस किरवोवला कसं कुणास ठाऊक पण फ्यूररनं काढलेलं एक पेंटिंग मिळालंय आणि त्याचा अस्सलपणा सिद्ध करण्याच्या मागे तो आहे. आणि ती तोवाह लेव्हॉईन तोतया हिटलर खणून काढण्याच्या मागे आहे. तशी ही तिघं निरुपद्रवी आहेत. पण ती जेव्हा या अॅशक्रॉफ्ट बाईच्या मागे उभी राहतात तेव्हा त्यांच्यापासून निश्चितपणे धोका संभवतो.”

“फ्यूररच्या आपल्या मुख्य वारशासंबंधी तर त्यांना काही कळलेलं नाहीये ना?”

“त्याबद्दल त्यांना तसूमात्रही माहिती नाहीये हे मी तुला अगदी खात्रीपूर्वक सांगतो इफ्फी! आपलं ते गुपित नेहमीकरिता कायम राहिल.”

“आणि फ्यूररनं माझ्यावर सोपवलेली ती अखेरची जबाबदारी. जी आपण पार पाडण्याचा प्रयत्न करतो आहोत... त्याबद्दल... त्याबद्दल काय?”

“आपलं ते गुपितही अगदी सुरक्षित राहिल. या अॅशक्रॉफ्ट टीमला तर ते कालत्रयीही कळणार नाही. त्या सगळ्यांचा खरा हेतू काय आहे हे जोवर मी शोधतोय तोवर मला कशाची फिकीर नाहीये. आणि तू पण निर्धास्त अस.”

“पण ती सगळी कशाच्या मागे आहेत हे तुला काय ठाऊक? आणि त्या सगळ्यांची इतकी साद्यंत माहिती तरी तुला कशी?”

शिमड्टनं त्यावर समाधानाचं स्मित केलं आणि तो म्हणाला, “त्या अॅशक्रॉफ्ट बाईच्या खुनाचा प्रयत्न झाल्यानंतर त्याचा रिपोर्ट करण्याकरिता तो फोस्टर माझ्याकडे आला होता. एमिली अॅशक्रॉफ्टला पूर्ण संरक्षण देण्याचं आश्वासन मी त्याला दिलंय, केम्पिन्स्की हॉटेलच्या सगळ्या प्रवेशद्वारांवर नजर ठेवण्याकरता मी खास माणसं नेमीन असं मी त्याला सांगितलंय.”

“मग तू तसं केलंस?”

“अर्थात! चीफ ऑफ पोलीस म्हणून मला तसं करायला नको का? सुरक्षेच्या दृष्टिकोणातून त्या अॅशक्रॉफ्ट बाईची सूट तपासण्याच्या निमित्तानं तिथले सगळे टेलिफोन टॅप करण्याची व्यवस्था मी बेमालूमपणे करून घेतलीय.”

“तू खरंच तसं केलंस वुल्फगॅंग?” इव्हलिननं कौतुकभरल्या स्वरात विचारलं.

“ती अॅशक्रॉफ्ट बाई आणि तो फोस्टर बाबा त्या सूटमधून बाहेर पडली. अगदी त्या क्षणी प्रथम हे काम उरकून घेतलं मी. सगळी श्रवणसामग्री सुरक्षितपणे दडवण्यात आली आहे. तिचा कुणालासुद्धा पत्ता लागणार नाही. त्या टॅपिंगचे परिणामही माझ्या हाती यायला लागलेत.” शिमड्टनं आपल्या खिशात हात घालून एक चपटी डबी काढली आणि ती इव्हलिनला देत तो म्हणाला, “एमिली अॅशक्रॉफ्टनं पहिल्या दिवशी सकाळी नि संध्याकाळी केलेले टेलिफोन कॉल्स आणि तिला आलेले फोन कॉल्स या टेपवर आहेत. घरी गेल्यावर ही टेप ऐक. तशी फारशी खास माहिती या टेपमधे नाही. कारण फोनवर बोलताना अजून तरी ती सावधगिरीनं बोलते. पण आज ना उद्या तिच्या तोंडून काहीतरी महत्वाचं बाहेर पडेलच.” शिमड्टनं आपल्या रिस्ट वॉचकडे नजर टाकली आणि तो म्हणाला, “आता या वेळी अॅशक्रॉफ्ट बाई आणि फोस्टर ही दोघं त्या रशियनला-किरवोवला जुन्या गोअरिंग एयर मिनिस्ट्रीकडे घेऊन गेलीयत.”

“कशासाठी? मला कळत नाही कशासाठी?” इव्हलिननं वैतागून म्हणाली.

“ते मला पण ठाऊक नाही. निदान तूर्तास तरी पण-” शिमड्ट आत्मविश्वासानं म्हणाला, “लौकरच आपल्याला ते कळेल याची खात्री बाळग. आपल्याला त्यांची प्रत्येक गोष्ट कळेल. जर आपल्या दृष्टीनं काही धोका उत्पन्न झाला तर मी तो पार निपटून काढीन इफ्फी! मी तुला पुन्हा एकदा सांगतो. कुठल्याही प्रकारची भीती बाळगण्याचं तुला अजिबात कारण नाही.”

इव्हलिन स्वस्थ चित्तानं मागे रेलली आणि त्याला म्हणाली, “वुल्फगॅंग! जोवर तू माझ्या पाठीमागे उभा आहेस तोवर मला कशाचं भय नाही.” त्यानं दिलेली टेप आपल्या मगरीच्या कातड्याच्या किमती पर्समध्ये ठेवत ती पुढे म्हणाली, “मी - माझा पती आणि मी - जर्मनीचं भविष्य टिकविण्यासाठी तू जे काय प्रयत्न नि साहाय्य आम्हांला करतो आहेस त्याबद्दल आम्ही दोघं तुझी आभारी आहोत.”

चेक पॉइंट चालीवरले सगळे सोपस्कार पार पाडल्यानंतर आर्यर्विन प्लांपनं आपली मर्सिडीज सेडन पूर्व बर्लिनमध्ये नेली, आणि आणखी थोड्या वेळानंतरच लेपझिगरस्ट्रासी विभागात तो एका ठिकाणी थांबला. त्या ठिकाणापासून पुढे एक चौक अंतरावर ‘राईश एयर मिनिस्ट्री’ची ती जुनी इमारत होती. फोस्टर, किरवोव, एमिली आणि तोवाह ही चौघं जण मर्सिडीजमधून खाली उतरली आणि फूटपाथवरून त्या पुढल्या चौकाच्या दिशेनं चालू लागली. दुपारची वेळ असल्यानं रस्त्यावर आणि फूटपाथवर तुरळक वाहनं नि पादचारी होते.

दुपारच्या ऊबदार वातावरणात रमतगमत चालत ती चौघं पुढल्या चौकात पोहोचली. रस्त्याच्या पलीकडे ती टोलेजंग इमारत अजूनही राईशच्या काळातलं वैभव मिरवीत दिमाखानं उभी होती. किरवोवनं प्रथम रस्ता ओलांडला आणि तो त्या इमारतीच्या नजीक गेला. त्याच्या एका हातात त्याच इमारतीचं ते ‘हिटलर पेंटिंग’ होतं. त्या इमारतीच्या सन्मुख उभा राहून तो तिचं निरीक्षण करू लागला. फोस्टरही रस्ता ओलांडून त्याच्यापाशी पोहोचला आणि त्याच्या मागोमाग एमिली आणि तोवाह या दोघीपण त्यांच्या निकट जाऊन उभ्या राहिल्या. फोस्टरनं त्या चार मजली इमारतीकडे नजर टाकली आणि तो म्हणाला,

“हीच ती एके काळची राईश एयर मिनिस्ट्री. दोस्त राष्ट्रांच्या तुफानी बाँबहल्ल्यातून बचावलेली हीच ती एकमेव इमारत.”

“१९४५ साली गोअरिंग एयर मिनिस्ट्री म्हणूनही ही प्रसिद्ध होती.” एमिली म्हणाली, “आता ही पूर्व बर्लिनची ‘हाऊस ऑफ मिनिस्ट्रीज’ म्हणून ओळखली जाते.”

किरवोव त्या इमारतीचं सूक्ष्मपणे निरीक्षण करत होता. मधूनच आपल्याजवळच्या त्या हिटलर पेंटिंगवरून तो नजर फिरवत होता. सुमारे पाच मिनिटं त्यानं त्या इमारतीची आपल्याजवळच्या पेंटिंगशी तुलना केली आणि तो म्हणाला, “दोन्हीतही तंतोतंत साखरेपणा आहे. समोरची ही इमारत आणि हिटलरनं आपल्या या पेंटिंगमध्ये काढलेली इमारत.”

“मग आता तुमची प्रत्यक्षच खात्री झाली तर.” फोस्टर त्याला म्हणाला, “आता तुम्ही तुमचं पेंटिंग तुमच्या हर्मिटेज कलासंग्रहालयात मांडलंत तर प्रेक्षकांना तुम्ही या इमारतीबद्दल खात्रीपूर्वक माहिती देऊ शकाल.”

“अर्थात!” एमिली किरवोवला म्हणाली, “युद्धकाळात हिचं पस्तीस टक्के नुकसान झालं होतं आणि नंतर तिची दुरुस्ती करून ती पुन्हा नीट केली गेली.” आपल्या पर्समध्ये हात घालून तिने एक फोटो काढला आणि तो किरवोवला देत ती म्हणाली, “या इमारतीचं प्रवेशद्वार नि दर्शनी भाग या फोटोत तुम्हाला अधिक स्पष्टपणे पाहता येईल. १९३५ साली घेतलेला हा फोटो मी ऑक्सफर्डहून मागवलेल्या सामग्रीतून मला नुकताच मिळाला आहे. या क्लोजअपवरून ही इमारत तिची पडझड नि डागडुजी होण्यापूर्वी कशी दिसत होती हे तुम्हाला समजू कशेल.”

किरवोवने तो फोटो घेतला. १९३५ सालच्या त्या फोटोचं त्यानं निरीक्षण केलं. मग आपली नजर त्यानं त्या इमारतीच्या आताच्या प्रवेशद्वाराकडे नि दर्शनी भागाकडे लावली. काही क्षण न बोलता त्या इमारतीचं निरीक्षण केल्यानंतर मग त्यानं आपल्याजवळच्या त्या इमारतीच्या हिटलर पेंटिंगवरून एक नजर फिरवली, आणि त्याच्या मुद्रेवर एकदम आश्चर्याचे भाव दिसू लागले. विस्मयोच्च स्वरात तो एकदम उद्गारला,

“किती विचित्र! किती किती विचित्र प्रकार आहे हा!”

एमिली, फोस्टर आणि तोबाह ही तिघं जण एकदम त्याच्याभोवती गोळा झाली आणि आश्चर्याने त्याच्याकडे बघू लागली.

“त्या तिकडे बघा.” त्या इमारतीच्या प्रवेशद्वाराकडे-तिच्या दर्शनी भागाकडे निर्देश करत किरवोव त्यांना म्हणाला, “इमारतीच्या प्रवेशद्वारावर वरच्या भागात आधुनिक काळातल्या रंगीत फरशा बसवलेल्या आहेत - ते जे बारा खांब दिसताहेत ना त्यांच्यावर - नीट बघा.” नंतर मग आपल्या हातातलं हिटलर पेंटिंग उभं धरत त्यातल्या इमारतीतल्या त्याच विशिष्ट स्थानावर बोट दाखवत तो म्हणाला, “आता इथे बघा! या पेंटिंगमध्येसुद्धा प्रवेशद्वाराच्यावर त्याच प्रकारच्या फरशा काढलेल्या दिसतायत. बरोबर?” तिघांनी माना डोलावल्यावर मग एमिलीन दिलेला फोटो वर धरत तो म्हणाला, “आणि आता १९३५ साली घेतलेला या इमारतीचा हा जुना फोटो नीट बारकाईनं पाहा. या इमारतीची मोडतोड होण्यापूर्वी नि दुरुस्ती होण्यापूर्वीच्या या फोटोत तुम्हाला एक विशिष्ट अशी कोणती गोष्ट दिसत नाही? नवीन धर्तीच्या या फरशा तुम्हाला या फोटोत इमारतीच्या दर्शनी भागात दिसत नाहीत! बरोबर? कारण ज्या काळात ही इमारत बांधली गेली त्या काळात या प्रकारच्या फरशाच अस्तित्वात नव्हत्या. तेव्हा इमारतीची बाँबवर्षावानंतर झालेली पडझड युद्धोत्तर काळात जेव्हा दुरुस्त केली गेली त्या वेळी या नवीन प्रकारच्या फरशा बसवण्यात आल्या असल्या पाहिजेत हे उघड आहे. आणि आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे माझ्याजवळच्या हिटलर पेंटिंगमध्ये देखील या फरशा रंगविलेल्या अगदी स्पष्ट दिसतायत.”

“मला जरा तो फोटो पाहू द्या.” किरवोवजवळून तो फोटो घेत त्याचं निरीक्षण करत फोस्टर म्हणाला, “अरेच! खरंच की! ही गोष्ट तर माझ्या अजिबातच ध्यानात आली नाही.”

“याचा अर्थ ही इमारत जेव्हा बांधली गेली होती तेव्हा हिटलरनं तिचं हे पेंटिंग केलेलं नाही.” उत्तेजित स्वरात एमिली उद्गारिली, “त्यानं या इमारतीचं हे पेंटिंग केलं ते तिची दुरुस्ती झाल्यानंतर!”

“पण हिची दुरुस्ती झाली कधी?” संभ्रमात पडत किरवोवने तिला विचारलं.

“थाबद्दल माहिती कुठे मिळेल हे मला ठाऊक आहे. मला अगोदर आता एखादा टेलिफोन गाठायला हवा.” एमिली उतावीळ स्वरात म्हणाली. आपली उत्सुकता, उत्तेजना आवरणं तिला आता अशक्य झालं होतं.

ती चौघं पुन्हा आपल्या मर्सिडीज सेडन गाडीत बसली. एमिली ड्रायव्हर प्लॉपला म्हणाली, “हेर् प्लॉप! इथे जवळपास मला एखादा पब्लिक टेलिफोन कुठे मिळू शकेल?”

“इथून जवळच कॅफे पालास्ट नावाचं एक हॉटेल आहे, त्या हॉटेलमध्ये काही टेलिफोन बूथ्स आहेत.” प्लॉप म्हणाला.

“मग आम्हांला लगेच तिकडे घेऊन चल.” एमिलीनं त्याला फर्मावलं.

काहीच मिनिटांत प्लॉपनं त्या चौघांना कॅफे पालास्टपाशी उतरवलं. चौघं हॉटेलाला शिरली तेव्हा एमिली अंतर्भागातल्या डायनिंग हॉलकडे खूण करत म्हणाली, “तुम्ही एखादं टेबल पकडा. मी पाच मिनिटांत आलेच. मी प्रोफेसर ब्लाऊबाखना फोन करणार आहे.”

कॅफेच्या प्रवेशद्वारानिकट असलेल्या एका टेलिफोन बूथमध्ये शिरून एमिलीनं आपल्या पर्समधून एक नोटबुक काढलं आणि ते चाळून प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांचा नंबर काढून तिने तो फिरवला. काही क्षणांनी तिला प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांचा आवाज ऐकू आला. ते तिला म्हणाले,

“एमिली! तुझ्या उत्खननाच्या परवानगीबद्दल मला अद्याप काही बातमी कळलेली नाहीये. पण बहुधा संध्याकाळच्या आत मला काहीतरी निर्णय कळेल.”

“छान! छान! मी केम्पिन्स्की हॉटेलवर तुमच्या टेलिफोनची वाट पाहीन.” एमिली त्यांना म्हणाली, “पण आता तुम्हाला मी जो फोन केलाय तो याकरता नव्हे. एका जुन्या इमारतीविषयी मला थोडी माहिती हवीय.”

“कोणत्या इमारतीबद्दल म्हणतेयस?”

“पूर्व बर्लिनच्या ‘हाऊस ऑफ मिनिस्ट्रीज’बद्दल.”

“म्हणजे ती गोअरिंगच्या लुफ्तवाफ हेडक्वार्टर्सची जुनी इमारत? जुनी एयर मिनिस्ट्री? तिच्याबद्दल तुला कसली माहिती हवी आहे?”

“होय तीच ती.” एमिली म्हणाली, “१९४५ सालाअगोदर बाँबवर्षावामुळे या इमारतीची थोडी पडझड झाली होती. पुढे युद्धानंतर पूर्व जर्मन शासनानं तिचा ताबा घेतला तेव्हा तिची दुरुस्ती नेमकी केव्हा केली गेली याबद्दल मला माहिती हवीय, मिळू शकेल?”

“अं? ...हो मिळू शकेल की...पण तुला जरा पाच मिनिटं थांबावं लागेल.”

“मग मी तुम्हाला पाच मिनिटांनंतर पुन्हा फोन करते.” एमिली म्हणाली.

“चालेल.”

एमिलीनं फोन ठेवला आणि बूथच्या काचेतून ती बाहेर पाहू लागली. फोस्टर, किरवोव आणि तोबाह ही तिघं एका टेबलापाशी बसली होती आणि मेनूकार्ड चाळत होती. फोस्टरची रुबाबदार, तगडी आकृती पाहून एमिलीला त्याच्या देहाची ऊब आठवली आणि तिच्या शरीरावर रोमांच उभे राहिले...

सहा मिनिटं उलटून गेल्यानंतर तिने पुन्हा प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांच्याशी संपर्क साधला.

“एमिली! तुला हवी असलेली माहिती मला इथे मिळालीय.” प्रोफेसर ब्लाऊबाख तिला म्हणाले, “त्या इमारतीची डागडुजी १९५२ सालात करण्यात आली आणि त्यानंतर तिचा पुन्हा वापर करण्यास सुरुवात झाली.”

“तुम्ही १९५२ साल म्हणालात? यात काही चूक तर नाही ना?” खात्री करून घेण्यासाठी एमिलीनं त्यांना पुन्हा विचारलं.

“अजिबात चूक नाही! गोअरिंगसाठी ही इमारत १९३५ सालात बांधली गेली होती. १९४४ साली हवाई हल्ल्यांमध्ये तिची अंशतः पडझड झाली आणि युद्धानंतर म्हणजे १९५२ सालात तिची पुन्हा दुरुस्ती केली गेली. या दुरुस्ती दरम्यान वापरण्यात आलेल्या हलक्या रंगाच्या फरशांवरून हे कळू शकेल.”

“हो! त्या इमारतीच्या दर्शनी भागी फिकट रंगाच्या काही शोभिवंत फरशा बसविलेल्या आहेत खऱ्या!”

“ते मला नेमकं आठवत नाही. पण त्या इमारतीची दुरुस्ती आणि इतर नव्या गोष्टींचा समावेश निश्चितपणे १९५२ सालातच केला गेलाय.”

एमिलीचं हृदय उत्तेजित बनल्यामुळे वेगानं धडधडू लागलं होतं. तिने प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांचे आभार मानले, “थँक यू व्हेरी मच प्रोफेसर.”

“ठीक आहे. बरं! मी तुला परत संध्याकाळी फोन करतोच.”

एमिलीनं फोन ठेवला आणि बूथमधून भरकन बाहेर पडून ती डायनिंग हॉलमध्ये पोहोचली. ती तिथं तिची उत्सुकतेनं वाट बघतच होती. त्यांच्या टेबलापाशी जात आपली खुर्ची ओढून तिच्या पाठीवर हात ठेवत उत्तेजित स्वरात ती त्या तिघांना म्हणाली, “आश्चर्यजनक माहिती मिळालीय! गोअरिंग मिनिस्ट्रीची ती इमारत १९५२ साली दुरुस्त केली गेलीय. तेव्हाच त्या शोभिवंत फरशा तिच्या दर्शनी भागात बसवण्यात आल्या आहेत. अन् हिटलरनं आपल्या पेंटिंगमध्येही त्या फरशा रंगवल्यायत.” ती क्षणभर थांबली आणि म्हणाली, “याचाच स्वच्छ अर्थ असा आहे की, हिटलरनं या इमारतीचं पेंटिंग १९५२ सालानंतर केलं असलं पाहिजे. म्हणजे दुसरं महायुद्ध संपल्यानंतर सात वर्षांनी! तेव्हा या सगळ्याचा अर्थ एकच होतो...”

किरवोवच्या मुद्रेवर उत्सुकता नाचू लागली होती. फोस्टर आणि तोवाह या दोघांच्या मुद्राही आश्चर्यविस्मित बनल्या होत्या. “याचा अर्थ एकच होतो...” एमिलीनं आपलं वाक्य पूर्ण केलं, “की युद्धानंतर किमान सात वर्षं तरी हिटलर जिवंत होता, कदाचित दहा, वीस किंवा त्याहूनही जास्त वर्षं सुद्धा असेल! म्हणजेच हिटलर कदाचित आजही जिवंत असू शकेल.”

त्या दिवशी रात्री साडेआठ वाजता ती चौघं हॉटेल केम्पिन्स्कीच्या रेस्टॉरंटमध्ये डिनर घेण्यासाठी एका टेबलाभोवती बसली होती. फोस्टरनं उत्तम मेनूची ऑर्डर दिली होती नि उंची मद्य मागवलं होतं. आपला मद्याचा चषक त्यानं वर केला आणि तो म्हणाला,

“आजचा मान एमिलीचा. तेव्हा तिचं अभिनंदन करूया.”

सर्वांनी आपले चषक वर केले.

“फ्यूर बंकरच्या तुझ्या उद्याच्या उत्खननाच्या यशाप्रतीत्यर्थ!” फोस्टर, किरवोव आणि तोवाह या तिघांनी एका स्वरात तिचं शुभचिंतन केलं.

चौघांनी आपले पेले एकमेकांशी भिडविले आणि नंतर ती मद्याच्या आस्वाद घेऊ लागली.

सुमारे तीन तासांपूर्वी फोस्टरसमवेत एमिली हॉटेल केम्पिन्स्कीमधल्या आपल्या सूटवर परतली होती तेव्हा प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख यांचा फोन तिला आला होता. त्यांच्या कौन्सिलनं तिला केवळ चॅन्सलरीच्या गार्डनमध्येच नव्हे तर मातीच्या टेकाडाखाली असलेल्या फ्यूर बंकरचं उत्खनन करण्याचीही परवानगी दिल्याची सुवार्ता प्रोफेसर ब्लाऊबाखनी तिला फोनवरून दिली होती. प्रत्यक्ष खोदकामास तिला दुसऱ्या दिवसापासून सुरुवात करता येणार होती, आणि उत्खननासाठी तिला एक आठवड्याचा अवधीही मंजूर करण्यात आला होता.

फोनवरलं बोलणं झाल्यानंतर त्याबद्दलचा आनंद साजरा करण्याकरता एमिलीनं लगेच डिनरचा बेत आखला होता आणि त्यानुसार ती सर्व जण आता एकत्र जमली होती.

“एमिली! फ्यूर बंकरच्या परिसरात तुला हिटलरची खरी कवळी किंवा त्याच्या गळ्यातलं ते पदक या दोन्ही गोष्टी मिळण्याची शक्यता आता मला दिसत नाही. आज दुपारी ‘गोअरिंग एयर मिनिस्ट्री’च्या इमारतीबाबत आपल्याला जी नवीन माहिती कळलीय ती याला पुष्टीच देते.” फोस्टर म्हणाला.

एमिलीनं डाव्या हाताला बसलेल्या किरवोवकडे पाहिलं आणि त्याला विचारलं, “निकोलस! दुपारी आपल्याला लागलेल्या त्या शोधाबद्दल तुम्हाला काय वाटतं? तुमचं इथलं काम आता संपलं ना?”

“अहं! माझं काम अजून पूर्णपणे संपलं नाही.” किरवोव म्हणाला, “माझ्याजवळचं पेंटिंग हिटलरनंच केलेलं असलं पाहिजे, त्यानं १९४५ साली आत्महत्या केली नसावी आणि १९५२च्या नंतरही तो जिवंत असला पाहिजे हे आपले तर्क आपल्याला आज दुपारी लागलेल्या शोधाच्या आधारावर खरे असू शकतील हे मला पटतं. पण तरीही माझ्या मनात एक शंका आहे. हिटलरनं १९४५ साली आत्महत्या केली नाही याचा अर्थ युद्धानंतर सात वर्षं म्हणजे १९५२ सालापर्यंत तो जिवंत होता. साहजिकच तो कुठेतरी दडून राहिला असला पाहिजे. आता या इमारतीचं पेंटिंग करायचं झालं तर दडलेल्या गुप्त जागेतून बाहेर पडून त्या इमारतीसमोर प्रत्यक्ष उभं राहून ते त्याला करावं लागलं असतं. अन् हा भयंकर धोका हिटलरनं पत्करला असेल असं मला वाटत नाही. आणि म्हणूनच माझ्याजवळचं पेंटिंग हिटलरनंच केलं असावं किंवा काय असा संशय माझ्या मनात निर्माण झालाय.”

“निकोलस!” एमिली म्हणाली, “समजा, ते पेंटिंग त्यानं त्या इमारतीसमोर प्रत्यक्ष उभं न राहता केलं असेल तर? म्हणजे मला असं म्हणायचं आहे की, कुणीतरी त्याला त्या इमारतीचा फोटो काढून दिला आणि त्या फोटोवरून त्यानं ते पेंटिंग केलं असलं तर? हिटलर पोस्टकार्डच्या आकाराच्या चित्रांवरूनही आपली पेंटिंग तयार करत असे, असं तुम्हीच मागे म्हणाला होता. तेव्हा या पेंटिंगबाबतही त्यानं असंच केलं असलं तर?”

“शक्य आहे.” किरवोव म्हणाला, “पण काही कारणांकरता माझ्याजवळचं पेंटिंग हिटलरनंच केलेलं आहे याची मला पूर्ण खात्री पटायला हवी. त्याकरता मला तसा अत्यंत सबळ पुरावा मिळायला हवा.”

“निकोलस ज्या स्टुअर्डकडून तुम्ही हे पेंटिंग मिळवलंत त्यानं ते कुठल्या आर्ट गॅलरीतून विकत घेतलं तिचा पत्ता तुम्हाला एव्हाना धाडलाच असेल. मग तिथं जाऊन तुम्ही तुमची खात्री का पटवून घेत नाही?” फोस्टरनं विचारलं,

“तोच तर प्रश्न आहे.” किरवोव उत्तरला, “त्या आर्ट गॅलरीचा पत्ता त्या स्टुअर्डनं मला अद्यापही कळवलेला नाहीये. त्यामुळेही माझं काम अडलंय. आणि त्याकरताच - माझ्या हिटलर पेंटिंगचा अस्सलपणा शोधून काढण्यासाठी मी आणखी एक आठवडाभर इथे थांबणार आहे. कुठल्या आर्ट गॅलरीनं त्याला हे पेंटिंग विकलं याचा शोध इथं स्वतः फिरून मी घेणार आहे.”

“पण पश्चिम बर्लिनमध्ये तर तशा शेकडो आर्ट गॅलरीज असतील.” फोस्टरनं शंका काढली.

“आहेतच! टेलिफोन डिरेक्टरीतून त्यांची माहितीदेखील मी आधीच गोळा करून ठेवलीय. काही आर्ट गॅलरीजना मी भेटही देऊन आलोय. पण सुदैवानं मला सगळ्याच

गॅलरींमधे शोध घ्यायची जरूर पडणार नाही. कारण पश्चिम बर्लिनच्या मध्यभागात असलेल्या एका आर्ट गॅलरीतून ते पेंटिंग आपण विकत घेतल्याचं त्या स्टुअर्डने मला सांगितलं होतं. तेव्हा माझ्या मते ती आर्ट गॅलरी कुफुरस्टेनडामपासून फार लांब नसावी. उद्या सकाळी माझ्याजवळचं ते पेंटिंग घेऊन मी त्या परिसरातल्या आर्ट गॅलरीज पालथ्या घालणार आहे. कुठे ना कुठे तरी मला हवी असलेली आर्ट गॅलरी सापडेलच. तिथं माझ्यापासल्या पेंटिंगचा अस्सलपणा सिद्ध होऊन माझं समाधान झालं की मग तुम्ही लोकही योग्य मागावर आहात हेपण सिद्ध होईल.”

“चालेल” एमिली म्हणाली. नंतर तोवाहकडे वळून ती म्हणाली, “बरं! तोवाह, तू काल रात्री मला काहीतरी सांगणार होतीस. पण कामात गुंतल्यामुळे तुझी प्रगती ऐकायला मला जमलं नाही. तर तुला काय बातमी लागलेय नि पुढे तू आता काय करणार आहेस?”

“मला जे काही कळलंय ते मोठं इंटरेस्टिंग आहे.” तोवाह म्हणाली, “त्याबद्दल तुम्हां सर्वांना सांगायची कोण उत्सुकता लागून राहिलीय मला. मला हिटलरच्या तोतयाबद्दल सुगावा लागलाय. हिटलर जिवंत असल्याची तुमची उपपत्ती जर बरोबर असेल तर मग त्याच्या जागी त्याचा डबल-त्याचा तोतया मेला असला पाहिजे आणि मी हिटलरच्या तोतयाबद्दल तपास घेईन असं तुम्हांला सांगितलं होतं. वेत! मी तो घेतला आहे. हिटलरचा एक तोतया होता. तुम्ही विश्वास ठेवा अगर ठेवू नका. पण हे सत्य आहे.”

एमिलीनं त्या इस्रायली तरुणीकडे डोळे बारीक करून पाहिलं आणि ती म्हणाली, “तुला हे सिद्ध करता येईल?”

“मी हे सिद्ध केलंय. ऐका.” तोवाह म्हणाली आणि मग हिटलरचा तोतया मानफ्रेड म्यूलर याच्या तपासाची आपली हकीकत तिने त्यांना सविस्तरपणे सांगितली. ऑनिलीज राबकडे पाहिलेल्या बर्लिन ऑलिंपिक फिल्मबद्दल सांगून ती म्हणाली, “बर्लिनमध्ये म्यूलरचा एक मुलगा राहात असल्याचं मला ऑनिलीजनं सांगितलंय. जोसेफ म्यूलर त्याचं नाव. त्याची माझी भेट घडवून आणण्याची व्यवस्था ती करणार आहे. हिटलरच्या डबलचं अर्थात जोसेफच्या वडीलांचं अखेरीस काय झालं हे मला कदाचित त्याच्याकडून समजू शकेल.”

“वंडरफुल माहिती मिळवलीस तोवाह.” एमिली खुशीनं म्हणाली,

“आपल्या वडीलांचा १९४५ साली विचित्र परिस्थितीत, अनाकलनीय रीतीनं मृत्यू झाला असं जर मला जोसेफनं सांगितलं तर मग आपल्या तर्काला पुष्टीच मिळेल. सगळे पुरावे बरोबर जुळून येतील.” तोवाह म्हणाली. एमिलीनं आपल्या शेजारी बसलेल्या फोस्टरकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “रेक्स! निकोलस आणि तोवाह या दोघांना आता तू झायडलरबद्दल सांग.”

फोस्टरनं त्यांना झायडलरबरोबर झालेल्या आपल्या मुलाखतीची माहिती थोडक्यात सांगितली. रहस्यमय अशा सातव्या बंकरचा हरवलेला प्लॅन शोधण्यासाठी स्पाँदा तुरुंगात जाण्याचा सल्ला झायडलरनं आपल्याला दिलेला असल्याचंही त्यानं त्यांना सांगितलं आणि तो म्हणाला,

“परवा मी स्पाँदा तुरुंगात जाऊन तिथल्या ड्यूटीवरल्या अमेरिकन गार्ड ऑफिसरची भेट घेणार आहे. आणि त्या सातव्या ब्ल्यू प्रिंटचा काही तपास लागतो का हे पाहणार आहे.” नंतर मग एमिलीकडे पाहता तो म्हणाला, “उद्या सकाळी फ्यूर बंकरच्या परिसरात उत्खननाचं जे काम सुरू होणार आहे तो सगळ्यात महत्त्वाचा टप्पा ठरणार आहे. त्यासाठी जरूर ती सगळी तयारी पूर्ण झाली आहे एमिली?”

“अगदी पार सगळी तयारी झालीय. सगळे परवाने तयार असतील असं प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांनी मला सांगितलंय. मला आणि माझा झायव्हर प्लॉपला त्याच्या मर्सिडीज गाडीसह पूर्व जर्मन सिक्युरिटी झोनमध्ये प्रवेश करण्याचं परमिट, माझ्या पाठी येणारा ओबरस्टॅड्ट आणि त्याच्या तिघा कामगारांचं परमिट - असे सगळे परवाने उद्या तयार असतील. सकाळी दहा वाजता उत्खननाला सुरुवात करायची असं मी ठरवलंय.”

“अन् मग लौकरच खरं सत्य उजेडात येईल!” फोस्टर म्हणाला आणि वेटरला आणखी मद्य आणण्याचा इशारा करत तो बोलला, “या गोष्टीवर आणखी एकेक प्याला होऊन जाऊ द्या. एमिलीला हा जॅकपॉट लागणार अशी आपण सर्व जण आशा करूया.”

दुसऱ्या दिवशी सकाळी प्लॉपच्या मर्सिडीज गाडीनं पूर्व बर्लिनच्या हद्दीत प्रवेश केला. एमिली एकटीच गाडीच्या पाठच्या सीटवर बसली होती. तिला मनावर एक प्रकारचं दडपण आल्यागत वाटत होतं. गेल्या खेपी ती प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख आणि अन्स्ट व्होगेल यांच्या समवेत सिक्युरिटी झोनमध्ये आली होती. पण या खेपी ती आता एकटी होती. अन् त्याचाच थोडा ताण तिच्या मनावर आला होता. अँड्र्यू ओबरस्टॅड्ट आपल्या तीन हुशार मजुरांना बरोबर घेऊन पाठीमागून आपल्या ट्रकमधून येणार होता.

आणखी थोड्या वेळानंतरच प्लॉपची मर्सिडीज गाडी काटेरी तारांच्या भक्कम कुंपणांनी वेढलेल्या सिक्युरिटी झोनच्या इलेक्ट्रॉनिक गेटापासल्या गार्ड हाऊसपाशी जाऊन उभी राहिली. तिथे हिरव्या युनिफॉर्ममधले किमान अर्धा डझन तरी पूर्व जर्मन गार्डस् आहेत असं एमिलीला दिसलं. ओबरस्टॅड्टचा ट्रक आलाय का हे पाहण्यासाठी एमिलीनं मागे वळून नजर टाकली. त्याचा ट्रक अद्याप आला नव्हता. पण आणखी थोड्याच वेळानंतर त्याचा निळ्या रंगाचा टोयोटा ट्रक तिला दुरून येताना दिसला. ट्रक जवळ येऊन थांबला तशी अँड्र्यू ओबरस्टॅड्ट उडी मारून ट्रकमधून खाली उतरला. एमिलीही मर्सिडीजमधून खाली उतरली,

“मला थोडा उशीर झाल्याबद्दल माफ करा.” ओबरस्टॅड्ट तिच्याजवळ येत दिलगिरीच्या स्वरात म्हणाला, “चेक् पॉइंट चालीवर तपासणीत थोडा वेळ गेला. त्या लोकांनी माझ्या ट्रकचे सगळे भागच सुटे करायचे फक्त बाकी ठेवले होते. मला वाटतं आता इथे पण बहुधा पुन्हा तोच सगळा सोपस्कार पार पडणार.” अन् त्यानं गार्ड हाऊसकडे नजर टाकली.

“शक्य आहे.” एमिली त्याला म्हणाली, “चल! प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांच्याकडून या लोकांना आपले आत शिरण्याचे परवाने मिळालेत का ते बघूया.”

ती गार्डहाऊसच्या दिशेनं पुढे गेली. तेव्हा तिथे एक लाकडी पाटी तिला दिसली. त्या पाटीवर लिहिलं होतं : “वॉर्निंग! बाहेरच थांबा! या सरहद्द परिसरात प्रवेश मर्यादित!”

एमिलीला पाहताच गार्डहाऊसमधून पूर्व जर्मन गणवेशातला एक अधिकारी बाहेर आला. एमिलीजवळ येत त्यानं तिला विचारलं.

“तुम्ही फ्राऊलिन एमिली अँशक्रॉफ्ट?”

“हो! मी मिस एमिली अँशक्रॉफ्ट. प्रोफेसर ओटो ब्लाऊबाख आमचे आत - सिक्युरिटी झोनमध्ये शिरण्याचे परवाने पाठवणार होते ते तुम्हाला मिळाले?” एमिलीनं त्याला विचारलं. त्या अधिकाऱ्यानं तिच्या प्रश्नाचं उत्तर न देता तिला विचारलं,

“जरा तुमचा पासपोर्ट बघू!”

एमिलीनं आपल्या खांद्याला लटकावलेल्या बॅगेतून आपला ब्रिटिश पासपोर्ट काढून त्याला दिला. त्या अधिकाऱ्यानं तो उघडला आणि त्यातल्या फोटोशी एमिलीचा चेहरा बारकाईनं ताडून पाहिला. मग काही न बोलता तिचा पासपोर्ट त्यानं तिला परत केला आणि मग तिच्या मर्सिडीज गाडीकडे आणि तिच्या पाठच्या टोयोटा ट्रककडे नजर

टाकून त्यानं तिला विचारलं,

“एकंदर पाच माणसं तुमच्याबरोबर आत येणार आहेत? हे सगळे पश्चिम जर्मन नागरिक आहेत?”

“हो! ते सगळे पश्चिम जर्मन नागरिक आहेत. वाटल्यास त्यांचे पासपोर्टही तुम्हाला पाहता येतील.” एमिली उत्तरली.

त्यावर त्याची काही आवश्यकता नाही अशा अर्थानं आपला एक हात उडवत तो अधिकारी तिला म्हणाला, “तुम्ही सिक्युरिटी झोनमध्ये प्रवेश करण्यापूर्वी तुमच्या वाहनांची संपूर्ण तपासणी आम्हांला करावी लागेल, तेव्हा तुमच्या लोकांना वाहनांमधून खाली उतरून एका बाजूला उभं राहायला सांगा.”

एमिलीनं ओबरस्टॅड्ट आणि प्लांपला खूण करून आपल्याकडे बोलावलं. त्याच्याबरोबर अँड्र्यू ओबरस्टॅड्टनं आपल्या तिघा मजुरांना खाली उतरण्याची खूण केली. ओबरस्टॅड्ट, त्याचे तीन मजूर आणि प्लांप अशी सर्व जण एमिलीजवळ येऊन उभी राहिली. लगेच त्या पूर्व जर्मन अधिकाऱ्यानं आपल्या रक्षकांना ती दोन्ही वाहनं तपासण्याचा हुकूम जर्मन भाषेतून दिला. त्यासरशी ते तत्काळ कामाला लागले. प्रथम त्यांनी प्लांपची मर्सिडीज गाडी पूर्णपणे तपासली. नंतर मग ओबरस्टॅड्टचा ट्रक ते तपासू लागले. आपला ट्रक अगदी बारकाईनं तपासण्याची त्यांची धांदल पाहून ओबरस्टॅड्ट एमिलीला हळूच म्हणाला, “या खेपी लांब काठीला लावलेले आरसे वगैरे हे लोक वापरत नाहीयेत. ट्रकच्या आत आणि खाली घुसून स्वतःच सगळी तपासणी करतायत.”

“पण ते कशासाठी एवढ्या बारकाईनं शोध घेतायत? त्यांना तिथे काय आढळणार आहे?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“कुणास ठाऊक! माझ्या ट्रकमधून मी मार्टिन बोर्मानला तर दडवून आत घेऊन चाललो नाही ना याचा बहुधा ते शोध घेत असावेत.” ओबरस्टॅड्ट विनोदानं कुजबुजला. ते ऐकून एमिलीलाही हसू फुटलं.

सुमारे दहा मिनिटांनी तो सगळा सोपस्कार पार पाडल्यानंतर ते जर्मन रक्षक गार्डहाऊसजवळ आपापल्या जागांवर जाऊन उभे राहिले. तो जर्मन अधिकारी एमिलीजवळ आला आणि म्हणाला, “तुम्हां सहा जणांना सात दिवस आत जाण्याची आणि बाहेर येण्याची परवानगी देण्यात येत आहे. दररोज सकाळी ठीक दहा वाजता तुम्हांला या गेटातून आत प्रवेश करता येईल. संध्याकाळी पाच वाजता तुम्ही इथून बाहेर पडलं पाहिजे. दररोज आत जाताना नि बाहेर येताना तुमची वाहनं तपासली जातील. ज्या भागात तुम्हाला उत्खननाची परवानगी दिली गेलीय तिथेच फक्त तुम्ही तुमचं काम करायचं! अन्यत्र कुठंही नाही.”

“तो मातीचा ढिगारा आणि त्यानजीकचा अगदी थोडासा परिसर - तिथल्या फक्त तीन बिंदूवरच आम्ही उत्खनन करणार आहोत.” एमिली त्याला म्हणाली.

“म्हणजे फ्यूर बंकर एरिया! ठीक आहे. तुम्ही आत जाऊ शकता.” तो अधिकारी म्हणाला आणि वळून गार्डहाऊसमध्ये निघून गेला.

काहीच क्षणांनी प्लांपची मर्सिडीज आणि ओबरस्टॅड्टचा ट्रक सिक्युरिटी झोनच्या गेटातून आत शिरला. अन् ती दोन्ही वाहनं नागमोडी वळणाच्या कच्च्या रस्त्यावरून काही अंतरावर असलेल्या त्या मातीच्या टेकाडाच्या दिशेनं निघाली. काहीच मिनिटांत ती त्या टेकाडापाशी पोहोचली. एमिली मर्सिडीजमधून खाली उतरली आणि कंबरेवर हात ठेवून समोरच्या टेकाडाकडे पाहू लागली. ओबरस्टॅड्ट आपल्या ट्रकमधून उडी मारून खाली उतरला आणि आपल्या मजुरांना त्यानं कुदळ, फावडी आणि घमेली ट्रकमधून खाली उतरवण्यास सांगितली. मग तो एमिलीपाशी जाऊन उभा राहिला आणि समोरच्या त्या टेकाडाकडे पाहता म्हणाला,

“जर्मनीच्या तिसऱ्या राईशचा नेता या ढिगाऱ्याखालच्या निवासात कोंडीत सापडलेल्या एखाद्या उंदरासारखा राहात होता हे पाहून नवल वाटतं.”

“बरं! इथं आपल्याला काय हुडकायचंय ते तुम्हाला ठाऊक आहे ना?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“अगदी पक्कं ठाऊक आहे. फ्रेडरिक द ग्रेटचा चेहरा असलेल्या पदकाची साखळी आणि शाबूत कवळी असलेलं जबड्याचं अस्सल हाड.” ओबरस्टॅड्ट म्हणाला, “आमच्या नजरेतून काही निसटू शकणार नाही. फक्त आता आम्ही सर्वांत अगोदर कुठे खणायला सुरुवात करायची ते सांगा आणि खोदकामाची मापं सांगा.”

“जरा एक मिनिट.” एमिली म्हणाली. तिने आपल्या पर्समधून अर्न्स्ट व्होगेलच्या मदतीनं तयार केलेला एक आराखडा काढला. फ्यूर बंकरची रचना दाखवणारा फोस्टरनं दिलेला एक नकाशाही तिने काढला. मग त्या दोन्हीचं काही क्षण अवलोकन करून समोरच्या मातीच्या टेकाडाच्या एका अंगाला जात एका विशिष्ट ठिकाणी ती थांबली. ओबरस्टॅड्टही तिच्या मागोमाग तिथे गेला. एका बिंदूवर निर्देश करत एमिली म्हणाली, “या इथं, पंचावन्न फूट खोलीच्या पातळीवरून त्यांनी हिटलर आणि इव्हा ब्राऊनचे देह चार जिने चढून या ठिकाणी असलेल्या आणीबाणीच्या प्रसंगी वापरल्या जाणाऱ्या दारातून चॅन्सलरी गार्डनमध्ये आणले. जिन्याच्या वरच्या टोकाला एक चौरस आकाराची खोली होती. या खोलीला असलेल्या दारामधून जमिनीच्या पृष्ठभागावर, बागेत येता येत होतं.” एमिली डाव्या हाताला काही पावलं चालत गेली नि थांबली. ओबरस्टॅड्ट तिच्या मागे गेला. “इथं या ठिकाणी आपण आपलं पहिलं खोदकाम करायचं आहे. ज्या खंदकात रशियनांना त्यांचे अवशेष सापडले, तो इथं, नेमका या ठिकाणी आहे.” एमिलीनं आपल्या पर्समधून दोन फोटो काढून ते ओबरस्टॅड्टला दिले आणि ती म्हणाली, “रशियन सेनेनं या ठिकाणाचा ताबा घेतला, त्याच्या दुसऱ्या दिवशी रशियन फोटोग्राफर्सनी त्या खंदकाचे घेतलेले हे फोटो आहेत. याचा तुम्हाला उपयोग होईल.”

ओबरस्टॅड्टनं त्या फोटोवरून नजर फिरविली आणि तो म्हणाला, “हा खंदक फार खोल दिसत नाही.”

“अँड्र्यू! त्या घटनेला चाळीस वर्ष उलटून गेलीयत. शिवाय रशियनांनी इथे बुलडोझर्स फिरवले होते. त्यामुळे मातीचे थरावर थर इथे जमलेले असतील. तेव्हा तो खंदक आता उथळ नि जमिनीच्या पृष्ठभागाच्या जवळ राहिला नसण्याची शक्यता आहे हे ध्यानात ठेवा.” एमिली त्याला म्हणाली.

“काळजी करू नका! आम्ही जरूर तितक्या खोलीवर जाऊ.” ओबरस्टॅड्टनं तिला आश्वासन दिलं. नंतर त्यानं आपल्या मजुरांना बोलावून घेतलं, आणि आपल्या बुटाच्या टोकानं त्या खंदकाची बाह्य रेषा आखून तिच्या आत खोदकाम सुरू करण्याचा त्यांना हुकूम दिला. त्यासरशी आपल्या कुदळी घेऊन ते लगेच कामाला लागले.

“अग्निस्फंकारानंतर हिटलर आणि इव्हा ब्राऊनचे अवशेष कुठे पुरण्यात आले होते ते मी तुम्हाला आता दाखवते.” एमिली ओबरस्टॅड्टला म्हणाली. आपल्या हातातल्या आराखड्यावर नजर टाकत ती म्हणाली, “या ठिकाणी, खंदकापासून तीन मीटर्स अंतरावर बाँबमुळे पडलेलं ते विवर होतं. त्या विवरात त्यांचे अवशेष पुरले गेले.” ते अंतर चालून जात ती थांबली.

“हा आपल्या उत्खननाचा दुसरा बिंदू?” ओबरस्टॅड्टनं तिला विचारलं.

“त्या विवराची जागा.” एमिली म्हणाली, “हिटलर आणि इव्हा ब्राऊनचे उर्वरित अवशेष एका ब्लँकेटात गुंडाळून इथे आणण्यात आले आणि इथे असलेल्या विवरात सुमारे नऊ फूट खोलीवर सोडण्यात आले आणि नंतर मातीनं ते विवर बुजवलं गेलं. त्या विवराचा निश्चित असा परीघ आपल्याला ठाऊक नाही. तेव्हा खोदकामाचा घेर तुम्हाला थोडा वाढवावा लागेल.”

“रशियनांना इथे नेमके त्यांचेच जळालेले देह सापडले असतील याबद्दल तुम्हाला खात्री नाही?”

“रशियनांनी शोधून काढलेल्या गोष्टी एक तर बरोबर तरी होत्या किंवा त्यांचं विधान पूर्णपणे चुकीचं तरी होतं हे मला सिद्ध करायचं आहे. आता तुमचं उत्खननच या प्रश्नाचं उत्तर देईल, अशी मला आशा आहे.” एमिली म्हणाली.

ओबरस्टॅड्टनं आपल्या बुटाच्या टोकानं त्या ठिकाणी जमिनीवर एक मोठं रिंगण आखलं आणि तो म्हणाला, “मला वाटतं, एवढा घेर पुरे होईल.”

“बरं! तुमच्या माणसांना आपल्याला नेमकं काय शोधायचंय याची कल्पना आहे ना?” एमिलीनं त्याला पुन्हा विचारलं.

त्यावर ओबरस्टॅड्टनं तिच्याकडे पाहून स्मित केलं आणि तो तिला म्हणाला, “खोदकाम केल्यानंतर जमा होणारी माती तारेच्या मोट्या चाळणीमधून चाळायची सूचना मी त्यांना दिलेली आहे. या चाळण्यादरम्यान आम्हांला जे जे काही सापडेल ते ते आम्ही तुम्हाला दाखवू. मग ती चीजवस्तू तुमच्या कामाची आहे अथवा नाही हे तुम्ही ठरवा.”

ओबरस्टॅड्टनं पाठीमागे वळून एक नजर टाकली. त्यानं आखून दिलेल्या खंदकातली माती खोदण्यास त्याच्या मजुरांनी सुरुवात केली होती. त्यांच्यापैकी एक जण तारेची एक मोठी चाळणी त्या ठिकाणी घेऊन जात होता.

ओबरस्टॅड्ट त्या खंदकापाशी गेला. खाली वाकून लांब दांड्याचं एक फावडं त्यानं उचललं. त्याचं निमुळतं टोक खंदकातल्या मातीत त्यानं खुपसलं आणि एमिलीकडे बघत तो म्हणाला,

“चला! तर आपल्या उत्खननाला आता सुरुवात झाली आहे. हिटलरवर आधी जिथे अग्निसंस्कार पार पाडण्यात आला होता तो हा खंदक अगोदर उकरून बघू.”

एमिलीनं एक आवंढा गिळला आणि समोर सुरू झालेलं उत्खननाचं काम ती लक्षपूर्वक पाहू लागली.

पश्चिम बर्लिनवर त्या दिवशी सकाळी आभाळ दाटून आलेलं होतं. पावसाची लक्षणं दिसत होती. तोवाह लेव्हॉईन जोसेफ म्यूलरच्या घरात त्याच्या डायनिंग रूममध्ये त्याच्या समवेत बसली होती. जोसेफच्या बायकोनं तत्परतेनं आणलेला ब्रेकफास्ट दोघांनी संपवला होता आणि आता दोघांच्या गप्पा रंगल्या होत्या.

ॲनिलीज राबच्या मदतीनं तोवाह जोसेफ म्यूलरच्या घरी पोहोचली होती. ‘ब्लॅक फॉरेस्ट’ प्रदेशात सुट्टीचे काही दिवस घालवून जोसेफ आपल्या कुटुंबासह नुकताच आपल्या घरी परतलेला होता. एक इस्रायली जर्नालिस्ट म्हणून तोवाहनं त्याला आपली ओळख करून दिली होती आणि मानफ्रेड म्यूलरच्या हिटलरच्या नकलांवर आपण एक लेख तयार करत असल्याचं त्याला सांगितलं होतं. जोसेफनं तिचं आनंदानं स्वागत केलं होतं. जोसेफ सुमारे अठेचाळीस वर्षांचा असावा असा तोवाहनं अंदाज केला. पण हिटलरशी साम्य असलेल्या आपल्या बापाशी मात्र त्याचं थोडंदेखील साम्य नव्हतं. इतर चारचौघांप्रमाणेच त्याचं व्यक्तिमत्त्व होतं.

ब्रेकफास्ट घेण्यापूर्वी जोसेफनं तोवाहला पिवळ्या नि जीर्ण झालेल्या जुन्या कागदांची एक पुस्तिका दाखवली होती. तीत मानफ्रेड म्यूलर लोवेनडार्फ क्लबमध्ये फ्यूररच्या नकलांचे जे कार्यक्रम करत असे, त्यांची माहिती नि जाहिरात होती. मानफ्रेड म्यूलरच्या कारकीर्दीविषयी तोवाहनं विचारलेल्या काही प्रश्नांची उत्तरंही त्यानं दिली होती.

आता दोघांच्या समोर वाफाळणाऱ्या फेसाळ कॉफीचे मग होते. बाहेर झिमझिम पावसाला सुरुवात झाली होती. कॉफीचा आस्वाद घेता घेता, ज्या रात्री मानफ्रेड म्यूलरला गेस्टापोंनी त्याच्या कार्यक्रमानंतर क्लबवरून उचललं होतं, त्या घटनेबद्दल तोवाहनं जोसेफला विचारलं तेव्हा तो तिला म्हणाला,

“हो. तो दिवस आमच्या चांगलाच स्मरणात राहिला आहे. खुद्द हिटलरला भेटायला म्हणून माझ्या वडिलांना नेण्यात आलं होतं.”

“बहुधा हिटलरला स्वतःसाठी एका तोतयाची आवश्यकता होती म्हणून गेस्टापोंनी तुमच्या वडीलांना त्या दिवशी क्लबवून उचललं होतं.” तोवाह म्हणाली, “ॲनिलीज राबनं तुमच्या वडीलांनी हिटलरची भूमिका वठवलेली ऑलिंपिक फिल्म, तुम्हाला धाडली होती त्या अगोदर तुम्हाला या संबंधात काही माहिती होती?”

“मला निश्चित अशी काही माहिती नव्हती. फक्त माझे वडील हिटलरला भेटले आणि ते त्याचं काहीतरी काम करतात एवढंच मला तेव्हा ठाऊक होतं. मात्र माझ्या आईच्या बोलण्यातून कधीमधी जी काही टोटक माहिती मला कळू तीवरून माझ्या वडिलांच्या भूमिकेची अगदी अस्पष्ट कल्पना मला आली होती. माझे वडील मात्र घरात त्याबद्दल - विशेषतः आम्हां भावंडांसमोर कधी काही बोलत नसत. शिवाय मी तेव्हा तसा बराच लहान होतो. युद्ध संपलं तेव्हा माझं वय फार तर सात-आठ वर्षांचं होतं. अर्थातच, मला राजकारणाचा काही गंध नव्हता.”

“१९३६ सालच्या ऑलिंपिक्सच्या दरम्यान तुमचे वडील-मानफ्रेड म्यूलर हिटलरच्या भूमिकेत वावरले. मला विचारायचंय ते हे की, त्यानंतरही त्यांनी हिटलरचा तोतया म्हणून आपली कामगिरी पुढे चालू ठेवली होती का?”

“हो. कारण नंतर मी थोडा मोठा झालो होतो आणि माझे वडील हिटलरचा तोतया म्हणून काम करतात असा माझा संशय बळावू लागला होता. हिटलरकडून बहुधा त्यांना चांगला तनखा मिळत होता. कारण आमचं कुटुंब तेव्हा अगदी मजेत राहात होतं. युद्धापूर्वी सगळं आलबेल होतं. पण युद्धाला तोंड लागलं तेव्हापासून म्हणजे १९४० सालापासून माझे वडील वरच्यावर एकसारखे घराबाहेर राहू लागले. कधी कधी तर कित्येक दिवस ते घरी येतच नसत. डॅडी कुठे आहेत म्हणून माझ्या बहिणी माझ्या आईला सारखं भंडावून सोडत. तेव्हा ‘ते आपल्या सरकारात काम करतात आणि फ्यूरसाठी कधीकधी खास कामगिन्यांवर जातात’ एवढंच माझी आई त्यांना सांगून त्यांची समजूत घालत असे. पण माझ्या वडिलांची रंगभूमीवरली कारकीर्द लक्षात घेता ते हिटलरचा तोतया म्हणून वावरत असले पाहिजेत असा अंदाज मी बांधला होता.”

“पण ते हिटलरचा तोतया म्हणून काम करतात असं प्रत्यक्ष दर्शवणारी एखादी घटना किंवा तशा स्वरूपाचा एखादा पुरावा कधी तुमच्यासमोर आला नाही?”

“नाही. पण युद्धाचं स्वरूप जसजसं उग्र होऊ लागलं तसतसे माझे वडील वारंवार आणि दीर्घ काळासाठी घराबाहेर राहू लागले. १९४४ साली तर ते फारच क्वचित काळ घरी राहिले असतील. ते जेव्हा घरी राहात तेव्हा ते फारच गप्प बसत असत. युद्धाच्या अंतिम महिन्यांमध्ये मी माझ्या वडिलांना अखेरचं पाहिलं तेव्हा माझं वय फक्त आठ वर्षांचं होतं. तेव्हा ते घरी आले होते ते माझ्या आईची, बहिणीची आणि माझी पुढली व्यवस्था लावण्यासाठी आणि आम्हांला सुरक्षित ठिकाणी हलवण्यासाठी म्हणूनच. आम्हांला ओबरसाल्झबर्ग या सुरक्षित शहरात हलवण्याची तजवीज त्यांनी केली. मला पुसटसं आठवतं त्याप्रमाणे तेसुद्धा आमच्या बरोबर त्या शहरात येणार होते. पण एक दिवस दुपारी चार गेस्टापो एजंटस् आमच्या घरी आले आणि त्यांना आपल्याबरोबर घेऊन गेले. हिटलरच्या आज्ञेवरून त्यांनी माझ्या वडिलांना नेलं होतं. आणि त्यानंतर परत कधीही ते मला दिसले नाहीत. पुढे ओबरसाल्झबर्गमध्ये देखील ते आम्हांला येऊन मिळाले नाहीत. नंतर त्यांचं काय झालं काही कल्पना नाही.”

तोवाहची उत्सुकता आता शिगेला पोहोचली होती. तिने त्याला विचारलं, “तुमच्या वडीलांना गेस्टापोचे एजंटस् अगदी शेवटी जेव्हा घेऊन गेले ती तारीख तुम्हाला आठवते?”

“ती निश्चित तारीख मला आता आठवत नाही. पण १९४५ सालच्या एप्रिल महिन्याचे ते शेवटचे दिवस होते. त्यानंतर सुमारे आठवड्यानंतर युद्ध संपलं आणि त्यानंतर माझे वडील जे नाहीसे झाले ते पुढे परत कधीही आम्हांला दिसले नाहीत. त्यांचं काय झालं हे आम्हांला कधीच कळू शकलं नाही.”

तोवाहनं मान डोलावली. अंतर्धर्मी ती विलक्षण उत्तेजित बनली होती. काळ-वेळ तर अगदी अचूक जुळली होती. आणि सर्व गोष्टींची सुसंगतीही अगदी चपखलपणे लागत होती!

“तुमच्या वडिलांना फ्यूर बंकरमध्ये तर नेण्यात आलं नसेल?” तोवाहनं पुढला प्रश्न विचारला, “हिटलरच्या अंतिम काळात तर ते तिथे त्याच्याबरोबर राहिले नसतील?”

तिच्या या प्रश्नानं जोसेफच्या मुद्रेवर आश्चर्याचे भाव उमटले. तो म्हणाला, “माझे वडील आणि अँडॉल्फ हिटलर बंकरमध्ये एकत्र राहिले असतील म्हणता? छे! हे तर शक्यच नाही. दोन दोन हिटलर एका ठिकाणी राहिले असते तर मोठाच गोंधळ झाला असता. कुणीतरी त्यांना पाहिलं असतं तर सगळंच बँड फुटलं असतं! तुम्हाला नेमकं काय म्हणायचंय?”

तोवाह ताठ झाली आणि म्हणाली, “मला म्हणायचंय ते हे की, बंकरमध्येही तुमच्या वडिलांवर हिटलरची भूमिका लादून त्यांना जबरदस्तीनं आत्महत्या करण्यास तर भाग पाडण्यात आलं नसेल?”

तोवाहच्या या शकेंनं जोसेफ स्तंभितच झाला.

“असं काही घडलं असेल असं मला वाटत नाही.” तो म्हणाला, “मी तर ही कल्पनाच करू शकत नाही.”

“पण काही लोकांना तसं वाटतं.”

“माझ्या वडिलांवर बळजबरीनं हिटलरची भूमिका लादण्यात आली, त्यांनी आत्महत्या केली किंवा त्यांना ठार मारण्यात आलं आणि मग जेव्हा चकवण्यासाठी त्यांच्यावर अंत्यसंस्कार करण्यात आले - हिटलरनं स्वतःच्या बचावासाठी हा डाव रचला असं तुम्हाला म्हणायचंय? असं घडलं असण्याची शक्यता आहे असं तुम्हाला वाटतं?”

“मला नक्की ठाऊक नाही.” खांदे उडवत तोवाह उत्तरली, “पण असं घडू शकलं असेल असं मला वाटतं. अर्थात असं सिद्ध करणारा पुरावा मला अद्याप मिळालेला नाहीये.”

“तुम्ही असं सिद्ध करू शकाल असं मला वाटत नाही.” जोसेफ म्हणाला.

“बंकरमधल्या हिटलरच्या अखेरच्या दिवसांबद्दल मी वाचलंय. तो तिथेच जमिनीखाली कित्येक आठवडे दडून होता. कधीही तिथून बाहेर पडला नव्हता. जर माझे वडील-मानफ्रेड म्यूलर हिटलर म्हणून बंकरमध्ये शिरले असते तर हिटलर पूर्वी केव्हातरी तिथून बाहेर पडला होता आणि आता पुन्हा परततोय असं गृहीत धरलं गेलं असतं. आणि असं काही घडलं असेल असं मला वाटत नाही.”

“आपल्या आयुष्याच्या अखेरीस - शेवटल्या आठवड्यात हिटलर आपल्या बंकरमधून बाहेर पडला नव्हता अशी तुमची खात्री आहे? किंवा त्याला बंकरमध्ये परतताना कुणी पाहिलं नसेल असं तुम्ही ठामपणे सांगू शकता?”

“अर्थातच मी निश्चितपणे काही सांगू शकत नाही.” जोसेफ म्हणाला.

“हिटलरच्या अखेरच्या दिवसांमध्ये त्याच्या बंकरबाहेर पहाण्यावर असणाऱ्या गार्डस्पैकीच एखादा कुणीतरी याबाबत अगदी ठामपणे सांगू शकेल. अंतिम दिवसांमध्ये हिटलर किंवा त्याच्यासारखा दिसणारा कुणीतरी बंकरमध्ये शिरताना पाहिल्याचं त्या गार्डस्पैकीच कुणीतरी सांगू शकेल. असं खात्रीपूर्वक सांगणारा एखादा माणूस तुम्हाला मिळायला हवा...”

“कदाचित मला मिळेलही.” तोवाह उत्तरली.

“तसं झालं तर मग खऱ्या हिटलरचं काय झालं हे तुम्ही शोधून काढू शकाल...आणि....आणि हो! माझ्या वडिलांचं काय झालं तेपण तुम्हाला कळू शकेल. त्याकरता मी तुम्हाला सुशय चिंततो!”

तासाभरानंतर तोवाह केम्पिन्स्कीवर परतली, आणि अगोदर सरळ एमिलीच्या सूटवर गेली. एमिलीनं दार उघडलं तेव्हा ती तिला म्हणाली, “मला वाटलं की तू उत्सखननाच्या कामावर गेलीस बहुतेक.”

“मी इतक्यात निघणारच होते.” आपल्या रेनकोटची बटण लावत एमिली तिला म्हणाली. खिडकीपाशी जात तिने बाहेर नजर टाकली आणि ती म्हणाली, “ओबरस्टॅड्टचे मजूर एव्हाना तिथे कामाला लागले असतील. पावसाची झिमझिमही कमी झालीय.” मग तोवाहकडे पाहता तिने विचारलं, “आज सकाळीच काय काम काढलंस तोवाह?”

“जरा आपण बसून बोलूया. मला तुला काही सांगायचंय.” तोवाह तिला म्हणाली, “मी आज सकाळी लौकरच बाहेर पडले होते. आता नुकतीच जोसेफ म्यूलरची भेट घेऊन परतलेय मी.”

“कोण? कुणाला भेटून आलीस?” गोंधळात पडत एमिलीनं तिला विचारलं.

“हिटलरच्या तोतयाचा-मानफ्रेड म्यूलरचा मुलगा जोसेफ म्यूलर.” तोवाह उत्तरली, “त्याला भेटायला गेले होते मी.”

“आता आलं लक्षात! अग! सध्या माझं मन दहा ठिकाणी भरकटतंय. तर तू म्यूलरच्या मुलाला भेटून आलीस. मग काही काम झालं? त्याच्या वडिलांचं काय झालं याबद्दल काही कळलं?”

लिव्हिंगरूममधल्या सोफ्यावर दोघी बसल्या. मग तोवाहनं जोसेफबरोबर झालेल्या आपल्या मुलाखतीचा सगळा वृत्तांत एमिलीला सांगितला. तिची संपूर्ण हकीकत ऐकल्यानंतर एमिलीनं तिला विचारलं,

“आपल्या वडिलांचं अखेर नेमकं काय झालं हे त्याला ठाऊक नाही?”

“नाही! फक्त हिटलरच्या आयुष्याच्या अंतिम दिवसांमध्ये गेस्टापोनी त्यांना एक दिवस अचानक आपल्या घरून नेलं होतं एवढंच त्याला ठाऊक आहे.”

“खरा हिटलर बंकरमध्ये असतानाही ते त्याला घेऊन गेले?”

“तोच तर खरा मुद्दा आहे एमिली!” तोवाह उत्तेजित स्वरात तिला म्हणाली, “खरा हिटलर आपल्या जीवनाच्या शेवटल्या दिवसांमध्ये आपल्या भूमिगत बंकरमध्ये होता. तो तिथून कधीही बाहेर पडला नव्हता. असं असतानाही दुसरा हिटलर बंकरमध्ये शिरताना जर पाहिला गेला असेल तर याचा अर्थ एकच होतो की, तोतया हिटलरला बंकरमध्ये खऱ्या हिटलरकडे नेण्यात आलं असावं. आणि ही गोष्ट जर खरी असेल तर मग तुझे सगळे तर्क बरोबर ठरतात.” क्षणभर थांबून तोवाह पुढे म्हणाली, “आता आपल्याला फक्त एकाच गोष्टीची आवश्यकता आहे. खरा हिटलर बंकरमध्ये असताना दुसऱ्या तोतया हिटलरला बंकरमध्ये जाताना प्रत्यक्ष ज्यानं पाहिलं असेल अशा माणसाची आपल्याला आता जरूर आहे. आणि ही गोष्ट बंकरच्या प्रवेशद्वारावरच्या एखाद्या एस एस रक्षकालाच ठाऊक असण्याची शक्यता आहे. मागे अशा एका जुन्या रक्षकाला भेटल्याबद्दल तू उल्लेख केला होतास.”

“हो! अर्न्स्ट व्होगेल त्याचं नाव! तो तेव्हा बंकरवर ड्यूटीवर होता.”

“या व्होगेलशी आपल्याला लगेच संपर्क साधता येईल?” तोवाहनं अधीरपणे विचारलं, “मला त्याची भेट घेता येईल?”

“आपण त्याला सरळ फोन करूनच विचारू.” उठून टेलिफोनकडे जात एमिली म्हणाली. आपल्या पर्समधून आपलं छोटां नोटबुक काढून त्यातून तिने व्होगेलचा फोन नंबर शोधून काढला आणि तो फिरवला. व्होगेल सुदैवानं घरीच होता. त्याला आपली ओळख देऊन एमिली त्याला म्हणाली,

“हेर व्होगेल, एक लहानशी अडचण माझ्यासमोर आलीय. मला वाटतं तुम्ही या कामी मला मदत करू शकाल.”

“जरूर. जरा थोडं मोठ्यानं बोला.” व्होगेल म्हणाला.

एमिलीनं आपला आवाज वाढवला, “१६ जानेवारी १९४५ रोजी हिटलरनं जुन्या चॅन्सलरीतून सुरक्षित अशा फ्यूर बंकरमध्ये स्थलांतर केलं होतं.”

“हो. साधारण त्याच सुमाराला.”

“आता दुसरा मुद्दा म्हणजे हिटलरला अगदी अखेरच्या दिवशी बंकरमध्ये जिवंत पाहिलं गेलं तो दिवस होता ३० एप्रिल १९४५.”

“बरोबर!”

“ठीक! आता प्रश्न असा आहे की, अगदी शेवटून - फिरायला म्हणा किंवा अन्य कारणासाठी म्हणा, हिटलर बंकरमधून बाहेर पडलेला नि पुन्हा बंकरमध्ये परतलेला केव्हा पाहिला गेला होता?”

“या प्रश्नाचं उत्तर अगदी सोपं आहे. १९ एप्रिल रोजी इव्हा ब्राऊन टायरगार्डनमध्ये अखेरचं फिरून येण्याकरता म्हणून बंकरमधून बाहेर पडली. पण युद्धजन्य परिस्थितीमुळे बाहेर फिरणं धोक्याचं असल्यामुळे ती चटकन बंकरमध्ये परतली आणि त्यानंतर पुन्हा बाहेर पडली नाही.”

“हेर व्होगेल! मी तुम्हाला विचारतेय ते अँडॉल्फ हिटलरबद्दल.” एमिली अस्वस्थपणे म्हणाली, “अगदी शेवटून तो बंकरमधून केव्हा बाहेर पडला होता नि पुन्हा बंकरमध्ये परतला होता? या संदर्भात आम्हांला माहिती देणाऱ्या काही विश्वासाहार्थ खबऱ्यांच्या मताप्रमाणे १० एप्रिलला हिटलर आपल्या कुत्रीला-ब्लॉडीला फिरवून आणण्याकरता बंकरमधून बाहेर पडला होता. त्यानंतर २० एप्रिलला आपल्या छप्पनाव्या वाढदिवसानिमित्त आयोजित केलेल्या एका स्वागत समारंभाला हजर राहण्यासाठी भुयारी मार्गानं तो नव्या चॅन्सलरीमध्ये गेला होता. त्या समारंभाची एक न्यूज रील घेण्यात आली होती. या फिल्मप्रमाणे नंतर मग तो फ्यूर बंकरजवळच्या बागेत गेला होता आणि तिथे ‘युवा हिटलर दलाच्या’ वीस तरुण सदस्यांना त्यानं सन्मानपदकं बहाल केली होती. त्यानंतर मग तो बंकरमध्ये परतला. याचा अर्थ वीस एप्रिलपासून तो आपल्या मृत्यूच्या अखेरच्या दिवसापर्यंत म्हणजे अखेरच्या दहा दिवसांत तो आपल्या बंकरमध्येच होता नि तिथून बाहेर पडला नव्हता. आम्हांला खात्रीलायक माहिती देणारे आमचे खबरे तरी निदास असं म्हणतात. त्यांचं हे म्हणणं बरोबर आहे?”

“तुमच्या खबऱ्यांची माहिती साफ चुकीची आहे.” व्होगेल ठामपणे म्हणाला.

“ते सगळेच्या सगळे एकजात चुकतायत. हिटलर २० एप्रिलला बंकरमधून शेवटचा बाहेर पडला नि पुन्हा बंकरमध्ये परतला असं तुम्ही म्हणताय? तुमचं हे म्हणणं पूर्णपणे चुकीचं आहे. २८ एप्रिलच्या रात्री बऱ्याच उशिरा मी खुद्द स्वतः आपल्या डोळ्यांनी हिटलरला बाहेरून परतताना पाहिलं होतं. त्याच्याबरोबर एक तरुण स्त्री पण होती. आता मला तिचा चेहरा दिसू शकला नव्हता. पण रात्री उशिरा ती दोघं कुठून तरी बाहेरून परतली आणि बंकरमध्ये शिरली. मी प्रत्यक्ष माझ्या डोळ्यांनी ही गोष्ट पाहिली होती २८ एप्रिलच्या रात्री!”

एमिलीनं आपल्या निकट येऊन उभ्या राहिलेल्या तोवाहकडे सहेतुकपणे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “एक मिनिट व्होगेल! मला अन्य ठिकाणांहून मिळालेल्या माहितीप्रमाणे आपल्या आयुष्याच्या अखेरच्या दहा दिवसांमध्ये हिटलरला फ्यूर बंकरमधून बाहेर पडताना कुणी पाहिलं नव्हतं आणि तुम्ही तर म्हणता की त्याच्या मृत्यूपूर्वी दोन दिवस आगोदर तो बंकरमधून बाहेर पडला होता आणि पुन्हा बंकरमध्ये परतला होता २८ एप्रिल रोजी?”

“मी अगदी बरोबर तेच सांगतोय. तेव्हा बंकरबाहेर गार्डनमध्ये मी पहाऱ्यावर उभा होतो. हिटलर स्वतः कुठूनतरी बाहेरून परतला होता आणि बंकरमध्ये खाली जाताना मी त्याला पाहिलं. त्या वेळी बरीच रात्र झालेली होती आणि जमिनीखालच्या बंकरमध्ये सगळी निजानिज झाली होती. हिटलर बहुधा पाय मोकळे करायला किंवा कुठेतरी फिरायला म्हणून बाहेर पडला असावा. गार्डनमधून तो बंकरमध्ये परत निघाला तेव्हा मी एकदम अटेंशनमध्ये उभा राहिलो आणि त्याला फ्यूर सॅल्यूट ठोकला. आपल्याच विचारात असल्यागत त्यानं माझ्या दिशेनं हात हलवला. आणि मग प्रवेशद्वारातून आत शिरून तो खाली बंकरमध्ये निघून गेला. तीच शेवटची वेळ.”

“त्याच्या मृत्यूपूर्वी दोन दिवस आगोदरची ही गोष्ट? ठीक! बरं तुम्ही त्याला फिरायला निघण्यासाठी म्हणून बंकरमधून बाहेर पडताना पाहिलं होतं?”

“नाही. कारण तेव्हा मी ड्यूटीवर नव्हतो. तो बाहेरून परतण्यापूर्वी थोडा वेळ आगोदरच माझी ड्यूटी सुरू झाली होती.”

“तुम्ही त्याला बंकरमधून बाहेर पडताना पाहिलं नव्हतं पण तो परतलेला नि बंकरमध्ये गेलेला तुम्ही पाहिलात. हेर व्होगेल, तो अँडॉल्फ हिटलरच होता अशी तुमची खात्री आहे?” फोनवरलं संभाषण कान देऊन ऐकणाऱ्या तोवाहकडे बघत एमिलीनं विचारलं.

“माझ्या आरशातल्या प्रतिबिंबाकडे पाहून ते माझंच आहे हे मी जितक्या खात्रीपूर्वक सांगेन तितक्याच खात्रीनं मी तुम्हाला सांगतो की तो अँडॉल्फ हिटलरच होता. माझ्यावर विश्वास ठेवा, फ्राऊलिन अँशक्रॉफ्ट! मी सांगतोय त्यातला प्रत्येक शब्द सत्य असल्याचं मी सिद्ध करू शकतो. फ्यूर बंकरवर ड्यूटीवर असताना मी एक लॉगबुक ठेवत असे. फ्यूर बंकरवर येणाऱ्या प्रत्येक महत्त्वाच्या व्यक्तीचं नाव आणि येण्या-जाण्याची वेळ मी त्यात नोंदून ठेवत असे. माझ्या घराच्या तळघरात ते लॉगबुक मी अजूनही जपून ठेवलेलं आहे. तुम्हाला शंका असल्यास तुम्हाला मी ते दाखवू शकेन. तुम्ही माझ्याकडे साधारण दोन तासांनी आलात तर तुम्हाला ते पाहायला मिळेल.”

आता खरं तर शंकेला जागाच उरली नव्हती! पण तरीसुद्धा एमिली म्हणाली, “थॅक्स, हेर व्होगेल. मी दोन तासांनंतर येतेच.” अन् तिनं फोन बंद केला. मग तोवाहकडे पाहून तिनं मंद स्मित केलं आणि ती म्हणाली, “तोवाह! हिटलरच्या मृत्यूच्या दोन दिवस आगोदर व्होगेलनं ज्या व्यक्तीला हिटलर समजून बंकरमध्ये जाताना पाहिलं ती कोण हे तुझ्या ध्यानात आलंच असेल.”

“तो मानफ्रेड म्यूलर होता, शंकेला जागाच नको.” तोवाह आनंदून म्हणाली.

रेक्स फोस्टरनं त्या दिवशी सकाळी सपांदा तुरुंगाच्या त्या महिन्याच्या अमेरिकन डायरेक्टरशी-तुरुंगप्रमुखाशी फोनवरून संपर्क साधला होता. त्याचं नाव होतं मेजर जॉर्ज इलफोर्ड. फोस्टरनं प्रथम त्याला आपला परिचय दिला होता नि नंतर आपल्या कामाबद्दल त्याला माहिती दिली होती, “आल्बर्ट स्पीअरची १९६६ साली तुरुंगातून सुटका झाली तेव्हा त्याच्या जवळच्या, त्यानं उसने म्हणून नेलेल्या आर्किटेक्चरल प्लॅन्सपैकी एक प्लॅन त्यानं आपल्या सुटकेपूर्वी रुडॉल्फ हेसला बहुधा दिला होता. तो प्लॅन अद्यापही तुमच्या तुरुंगात असण्याची शक्यता आहे. तो प्लॅन मला माझ्या पुस्तकासाठी हवा आहे.”

“वेल! आमच्या स्टोअरेजमध्ये कैद्यांच्या इथे राहिलेल्या बऱ्याचशा वस्तू आहेत.”

“ज्यानं त्या प्लॅनचा ब्ल्यू प्रिंट आल्बर्ट स्पीअरला उसना दिला होता त्या मूळ माणसाकडून तो प्लॅन मला मिळावा, अशी अधिकृत परवानगी मी मिळवलीय. त्याचं नाव रुडी झायड्लर आहे. स्पीअरच्या दहा साहाय्यकांपैकी तो एक होता. वाटल्यास मी त्याला तुम्हाला फोन करायला-”

“त्यानं आगोदरच मला तसं कळवलेलं आहे.” मेजर इलफोर्ड मध्येच म्हणाला.

“तुम्हाला आमच्या तुरुंगात प्रवेश करण्याची परवानगी मिळावी असा निरोप त्यानं मला दिलाय.”

“ठीक आहे. मग मी केव्हा येऊ?”

“तुम्हाला साडेअकरा वाजता यायला जमेल?”

“हो. मग मी येतो तर.” असं म्हणून फोस्टरनं फोन बंद केला.

तो बेडरूममधे गेला तेव्हा एमिली तिथे कपडे बदलत होती. “मी आज स्पॉन्दा तुरुंगात जाणार आहे.” तो तिला म्हणाला, “पण तिथं जाण्यापूर्वी तिथली थोडी माहिती मिळावी असा माझा विचार आहे. कारण न्यूयॉर्कच्या खटल्यामध्ये ज्या सात प्रमुख नाझींना मृत्युदंडाची शिक्षा मिळाली नव्हती, त्यांना पश्चिम बर्लिनमधल्या या तुरुंगात त्यांच्या कारावासाच्या शिक्षा भोगण्यासाठी १९४७च्या जुलै महिन्यात तिथं बंदिस्त करण्यात आलं होतं एवढीच माहिती मला आहे.”

“तुला स्पॉन्दा तुरुंगाबद्दल अधिक माहिती हवी असेल तर मॉर्गन पोस्ट वृत्तपत्राचा माझ्या मित्र पीटर निट्झ याला जाऊन भेट.” एमिलीनं त्याला सल्ला दिला.

त्याप्रमाणे केम्पिन्स्की हॉटेलातून बाहेर पडल्यावर फोस्टरनं प्रथम मॉर्गन पोस्ट वृत्तपत्राच्या कचेरीत जाऊन पीटर निट्झची भेट घेतली तिथल्या रेकॉर्डरूममधल्या स्पॉन्दा तुरुंगातल्या फायलींमधून त्याला त्या तुरुंगासंबंधी माहिती मिळाली ती अशी : स्पॉन्दा तुरुंग १८८१ साली बांधला गेला होता. १९३३ साली तो नाझींच्या ताब्यात गेला तेव्हा त्यांनी त्याचं नाव ‘रेडकॅसल’ असं ठेवलं होतं. राईशच्या विरुद्ध असलेल्या राजकीय कैद्यांना कॉन्सेंट्रेशन कॅम्पवर पाठवण्यापूर्वी तिथे ठेवलं जात असे. तिथे एकूण १३२ कोठड्या होत्या नि त्यातून १३२ कैदी ठेवले जात. पण जर्मनीचा पाडाव झाल्यानंतर दोस्त राष्ट्रांनी या तुरुंगाचा ताबा घेतला तेव्हा तिथे ६०० कैदी ठासून भरलेले आहेत असं त्यांना आढळलं. त्यांनी त्या कैद्यांची मुक्तता केली. त्या तुरुंगाची सुरक्षा व्यवस्था अधिक कडक केली. नि नंतर पुढे न्यूयॉर्क खटल्यात तुरुंगवासाची शिक्षा ठोठावण्यात आलेल्या सात नाझीप्रमुखांना तिथे ठेवण्यात आलं होतं. तेव्हा-पासूनच या तुरुंगाचा कारभार चार महाशक्ती आळीपाळीनं सांभाळत होत्या. अमेरिका, ग्रेट ब्रिटन, फ्रान्स, आणि रशिया या चार जेत्या राष्ट्रांचे लष्करी अधिकारी आणि त्यांचा रक्षकवर्ग एक एक आठवड्याच्या बदलत्या पाळ्यांनी या तुरुंगाचा कारभार सांभाळत होता.

१८ जुलै १९४७ रोजी तुरुंगवासाची शिक्षा झालेल्या सात नाझीप्रमुखांनी या तुरुंगात प्रवेश केला होता. फोस्टरला त्या सातही जणांची नावं ठाऊक होती. हिटलरचा प्रमुख आर्किटेक्ट आल्बर्ट स्पीअर आणि सेकंड डेप्युटी रुडॉल्फ हेस या दोघांचा त्या सात कैद्यांमध्ये समावेश होता. या सात कैद्यांपैकी तिघे जण अगोदर सुटले होते. नंतर नाझी अॅडमिरल कार्ल डॉनित्झ दहा वर्षांची शिक्षा भोगून सुटला होता. त्यानंतर स्पीअर आणि व्हॉन त्शिरॅच हे दोघं वीस वर्षांची शिक्षा भोगून सुटले होते.

सध्या आता तिथे एकच नाझी कैदी उरला होता - रुडॉल्फ हेस. ९१ वर्षांचा हा वृद्ध नाझी तिथे आजन्म कारावासाची शिक्षा भोगत होता...चार जेत्या शक्तींच्या पहाऱ्याखाली...!

पीटर निट्झचा निरोप घेऊन फोस्टर एका टॅक्सीनं २३, विल्हेमस्ट्रासी विभागातल्या स्पॉन्दा तुरुंगाच्या परिसरात पोहोचला. तो टॅक्सीतून उतरला तेव्हा पावसाची झिमझिम थांबली होती. तांबड्या विटांची एक उंच भिंत आणि तिच्याभोवती असलेल्या मजबूत काटेरी तारांच्या कुंपणाच्या कडेकोट बंदोबस्तापलीकडे स्पॉन्दा तुरुंगाची जुनी तिमजली इमारत दडलेली होती. विटांच्या भिंतीच्या कपोंडपलीकडे प्रखर स्पॉट लाईट्स नि सशस्त्र सोलजर्स असलेले कॉन्स्ट्रीटचे वॉच टॉवर्स होते. काटेरी कुंपणाच्या दर्शनी भागावर एक पाटी होती नि तीवर जर्मन आणि इंग्रजी भाषेत ठळक अक्षरांमध्ये लिहिलेलं होतं : ‘धोका! इथे येऊ नका. रक्षकांना गोळ्या घालण्याचे आदेश आहेत.’

रस्ता ओलांडून फोस्टर तुरुंगाच्या भव्य प्रवेशद्वारापाशी पोचला आणि तिथलं बझरचं बटण त्यानं दाबलं. त्याबरोबर जाळीची एक छोटीशी खिडकी उघडली गेली. फोस्टरनं आपलं नाव आणि येण्याचं प्रयोजन सांगितल्यावर काही क्षणांनी गेट उघडलं गेलं आणि त्याला आत प्रवेश मिळाला. त्या गेटापलीकडे एक वॉर्डन आणि निळ्या गणवेशातले खांद्यावर मशीनगन्स लटकावलेले दोन अमेरिकन सोलजर्स होते. त्यांनी फोस्टरचा पासपोर्ट पाहिला. एका रजिस्टरमध्ये त्याची सही घेतली, त्याचे कपडे चाचपून त्याची झडती घेतली आणि त्यानंतर मग समोरचं मोठं पटांगण ओलांडून, तुरुंगाच्या इमारतीमधल्या मेजर जॉर्ज इल्फोर्डच्या ऑफिसखोलीशी त्यांनी त्याला नेऊन सोडलं.

मेजर जॉर्ज इल्फोर्ड हा वयाने सुमारे चाळीशीच्या पुढला होता. त्याची ऑफिस- खोलीही अगदी साधी होती. त्यानं फोस्टरशी हस्तांदोलन करून त्याचं स्वागत केलं आणि त्याला बसायला सांगितलं.

“तुमच्या इथली सुरक्षाव्यवस्था फारच कडक दिसते.” खिडकीबाहेर निर्देश करत फोस्टर त्याला म्हणाला.

“१९४७ साली सात नाझीप्रमुखांना इथं ठेवलं गेलं तेव्हापासून या तुरुंगाचा बंदोबस्त नि सुरक्षाव्यवस्था अत्यंत कडक करण्यात आली.” इल्फोर्ड त्याला म्हणाला, “जर्मन जनतेच्या नजरेपासून दूर - या जुन्या तुरुंगात मुद्दामच त्यांना ठेवण्यात आलं होतं. या कैद्यांना सोडवून, पळवून नेण्याच्या धमक्या तेव्हा वारंवार मिळत असत. १९५५ साली नाझी कर्नल ओटो स्कॉर्जेनी यानं हेलिकॉप्टर्सच्या साहाय्यानं या कैद्यांची सुटका करण्याचा एक कट केला होता. परंतु आमच्या गुप्तचर खात्यानं तो उघडकीला आणला. १९८१ साली पाच नाझींनी डायनामाईटच्या साह्यानं तुरुंगाची भिंत फोडून रुडॉल्फ हेसला पळवून नेण्याचा घाट घातला होता पण डायनामाईट पेरतानाच ते पकडले गेले आणि त्या पाचही जणांना अटक करण्यात आली.”

“पण आता १९८५ सालात या एवढ्या मोठ्या जागेत फक्त एकट्या हेसला बंदोबस्तात ठेवणं तितकंसं अवघड राहिलं नसेल.”

“हूं! एकव्याणव वर्षांचा डेप्युटी फ्यूर हेस! तो आता पार कामातनं गेलाय.” मेजर इल्फोर्ड म्हणाला, “मला वाटतं इथं त्यालाच भेटायला तुम्ही आला आहात ना?”

“प्रत्यक्ष हेसची भेट मला घ्यायची नाहीये.” फोस्टर म्हणाला, “त्याच्या जवळ असलेला नि मला हवा असलेला तो गायब झालेला सातव्या बंकरचा प्लॅन मला हवा आहे. मी त्याच्या मागे आहे. माझ्या कामाची रूपरेषा मी तुम्हाला आता थोडक्यात सांगतो.”

अन् फोस्टरनं त्याला स्वतःबद्दल, स्वतःच्या पुस्तकाबद्दल आणि त्याला हव्या असलेल्या त्या हरवलेल्या सातव्या प्लॅनबद्दल सगळी माहिती थोडक्यात आणि चटचट सांगितली, आणि तो म्हणाला,

“आल्बर्ट स्पीअर इथं स्पॉन्दा तुरुंगात असताना झायड्लरनं त्याला एकदा आपल्याजवळचा सात बंकर्सच्या ब्ल्यू प्रिंटस्चा सेट उसना म्हणून दिला होता. कारण इथे तुरुंगात असताना जर्मन वास्तुकलेबद्दल एक पुस्तक तयार करण्याचा स्पीअरचा विचार होता.”

“हो. हे खरं आहे.” मेजर इल्फोर्ड म्हणाला, “आल्बर्ट स्पीअर हाच एकमेव कैदी इथे असा होता की जो आपला मोकळा वेळ वास्तुकलेवरली पुस्तकं वाचण्यात नि त्यासंबंधी लेखन करण्यात घालवत असे. त्यानं स्वतःला त्या व्यापात गुंतवून घेतलं होतं नि म्हणूनच त्याचं डोकं अखेरपर्यंत शाबूत होतं.”

“वेल!” फोस्टर म्हणाला, “स्पीअरची या तुरुंगातून सुटका झाली तेव्हा आपल्या इतर सामानाबरोबर त्यानं ते प्लॅन्स आपल्याबरोबर नेले असतील. प्रत्यक्षात त्यानं तो सेट झायड्लरला परतही केला होता. पण त्यानं फक्त सहाच प्लॅन्स परत केले. तेव्हा सातव्या बंकरचा तो प्लॅन त्यानं इथे स्पॉन्दा तुरुंगात मागे सोडला असावा असा आमचा तर्क आहे.”

“कशासाठी?” मेजर इल्फोर्डनं विचारलं.

“नजरचुकीनं त्याच्या हातून असं घडलं असावं DIASA झायड्लरचा अंदाज आहे. प्रत्येक बंकरच्या नेमक्या स्थानाचं विश्लेषण करत असताना सातव्या बंकरच्या

स्थानाबाबत स्पीअरला काहीतरी अडचण आली असावी. म्हणून त्याच्या प्लॅनचा ब्ल्यू प्रिंट त्यानं हेसला दिला असावा - या आशेन की हिटलरच्या या जुन्या डेप्युटीला त्या बंकरविषयी काहीतरी आठवत असेल. तो बंकर कुठे नि का बांधायचा हिटलरचा हेतू होता...त्यानं तो बांधून घेतला होता का? वगैरे वगैरे. पण मला वाटतं की हेस या बाबतीत स्पीअरला काही मदत करू शकला नसावा.”

“तुमचं म्हणणं बरोबर आहे. हेसची स्मरणशक्ती बऱ्याच प्रदीर्घ काळापासून पार क्षीण झालीय.” मेजर इल्फोर्ड म्हणाला.

“काहीही असो, पण स्पीअरनं तो सातवा प्लॅन हेसकडून परत घेतला नसावा.” फोस्टर म्हणाला, “तेव्हा ड्रायडलरचा असा तर्क आहे की तो प्लॅन अजूनही हेसच्याच सामनात असावा. आणि माझ्या पुस्तकाच्या कामासाठी तो मला आता हवा आहे. तेव्हा या संदर्भात तुम्ही मला काय मदत करू शकाल?”

“तो प्लॅन जर खरोखरच इथे असेल तर तो तुम्ही खुशाल नेऊ शकता.” मेजर इल्फोर्ड म्हणाला, “त्या जुन्या पुराण्या ब्ल्यू प्रिंटचं आम्हांला काही महत्त्व नाही.”

“मग तो आपल्याला कुठे पाहावा लागेल? रुडॉल्फ हेसच्या कोठडीत?”

“छे! छे! त्याच्या कोठडीत फक्त त्याच्या गरजेच्याच वस्तू आहेत. एक कॉट, टेबल, खुर्ची, एक टी. व्ही. आणि त्याचे काही कपडे. बस्स!” मेजर इल्फोर्ड म्हणाला, “तो ब्ल्यू प्रिंट जर कुठे असलाच तर तुरुंगाच्या लायब्ररीत असेल. चला, आपण बघूया.”

मेजर इल्फोर्ड फोस्टरला समवेत घेऊन आपल्या ऑफिसातून बाहेर पडला आणि लांबलचक कॉरिडोरमधून चालत त्याच्या दुसऱ्या टोकाशी असलेल्या एका कोठडीत पोचला. त्या कोठडीत एक लांबलचक टेबल होतं. त्या टेबलाकडे निर्देश करत मेजर इल्फोर्ड म्हणाला,

“या टेबलाखाली तीन खोकी आहेत. त्यांत कैद्यांच्या व्यक्तिगत गोष्टी आम्ही ठेवतो. जे सहा नाझी सुटून गेले त्यांच्या क्वचितच काही वस्तू त्यात असतील. त्या खोक्यांमध्ये आता बहुधा हेसचंच सामान असेल.”

खाली वाकून त्यानं टेबलाखालून ती तीनही खोकी बाहेर ओढून काढली. पहिल्या खोक्यातल्या वस्तू त्यानं बाहेर काढल्या. त्यात तो ब्ल्यू प्रिंट निघाला नाही. ते खोकं परत भरण्यास फोस्टरनं त्याला मदत केली. मग त्यांनी दुसरं खोकं उस्कटून पाहिलं. त्यात बहुतांश कपडे आणि इतर सटरफटर सामान होतं. त्यातून कॅनव्हॉसच्या बुटांचा एक जोड इल्फोर्डनं बाहेर काढला आणि तो फोस्टरला म्हणाला, “या बुटांबद्दल एक गंमत तुम्हाला सांगतो. या बुटांना लाकडी तळ आहेत. कॉन्सेन्ट्रेशन कॅम्पमधल्या कैद्यांसाठी खास म्हणून आल्बर्ट स्पीअरनं या बुटांचं डिझाईन तयार केलं होतं. पण पुढे तो जेव्हा इथं स्पाँदा तुरुंगात आला तेव्हा हे बूट घालण्याची पाळी खुद्द त्याच्यावर एकदा आली होती. हे बूट घालून एकदा त्याला इथं कवायत करावी लागली होती नि धावावंही लागलं होतं. धावण्याचा व्यायाम करून जेव्हा तो परतला तेव्हा कुंथत तो म्हणाला होता, “हे बूट घालण्याची सक्ती कधी काळी माझ्यावर होईल अशी जर मला कल्पना असती तर या बुटांचे तळ मी जाड कातड्याचे बनवले असते.”

दुसऱ्या खोक्यातूनही अपेक्षित ते निघालं नाही तेव्हा ते भरून त्यांनी तिसरं खोकं पुढे ओढलं. त्या खोक्यातून फोस्टरनं एक प्रकारचा कातडी लष्करी गणवेश काढला आणि विचारलं, “हे काय आहे?”

“ही एक खास ऐतिहासिक चीज आहे.” इल्फोर्ड म्हणाला, “ही जपून ठेवायला आम्हांला हेसनं सांगितलंय. हा लुफ्तवाफ लेफ्टनंट कर्नलचा गणवेश आहे. १९४१ सालच्या मे महिन्यात हेस जर्मनीहून स्कॉटलंडला गेला होता तेव्हा त्यानं हा गणवेश घातला होता.” इल्फोर्डनं त्या खोक्यातून आणखी काही सटरफटर वस्तू काढल्या आणि तो म्हणाला, “यातही काही दिसत नाही.”

“ती खोक्याच्या तळाशी कागदाची कसलीतरी घडी दिसते आहे?” फोस्टर म्हणाला.

मेजर इल्फोर्डनं तो कागद बाहेर काढला आणि त्याची एक घडी काळजीपूर्वक उलगडली तेव्हा तो एक ब्ल्यू प्रिंट असून त्यावर कसला तरी आराखडा असल्याचं त्यांना दिसलं. त्याच्या एका कोपऱ्यात रुडी ड्रायडलरची सही अगदी स्पष्टपणे दिसत होती. मेजर इल्फोर्डनं फोस्टरकडे पाहिलं आणि तो म्हणाला, “हाच तो बहुधा सातव्या बंकरचा प्लॅन आहे! हाच तुम्हाला हवा होता ना?”

“हो! हाच हवा होता मला.” फोस्टर उत्तेजित होत म्हणाला.

“चला, आपण माझ्या ऑफिसमध्ये जाऊ आणि तिथे हा उलगडून पाहू.” मेजर इल्फोर्ड म्हणाला, “म्हणजे तुम्हाला तो नीट पाहता येईल.”

त्या खोक्यातलं सामान पुन्हा त्यात भरून ती तीनही खोकी त्यांनी टेबलाखाली सारली आणि मग भरभर चालत ते दोघं इल्फोर्डच्या ऑफिसात परतले. तिथे इल्फोर्डनं तो ब्ल्यूप्रिंट आपल्या डेस्कावर उलगडला. दोघांनीही त्याचं निरीक्षण केलं.

“या बंकरची ओळख नि स्थळ दर्शविणारा एकही शब्द यात कुठे दिसत नाहीये. विचित्र प्रकार आहे हा.” फोस्टर म्हणाला, “बाकीच्या सहा प्लॅन्सवर ते कुठे कुठे आहेत त्या स्थळांची नावं दिलीयत. मात्र यावर काहीच नाहीये.”

“पण हा भूमिगत बंकरचाच आराखडा आहे अशी तुमची खात्री आहे?”

“याबद्दल प्रश्नच नाही. प्राणवायूच्या पुरवठ्याकरता, प्रसारणाकरता यात जनरेटर्सच्या नि व्हेंटिलेटर्सच्या जागा दाखवल्या आहेत त्यावरून अगदी स्पष्ट होतंय हे. हा हिटलरच्या भूमिगत हेडक्वार्टर्सपैकीच असलेला एक बंकर आहे यात काही संशयच नाही, ज्याचा थांग-पत्ता आम्हांला मिळत नव्हता. हा मोठा आहे, भलताच मोठा आहे, पण हिटलरनं हा बांधवून घेतला होता असं गृहीत धरलं तर मग त्यानं हा बांधला तरी कुठे?”

“मला वाटतं की ते एक टॉप सीक्रेट असावं.” त्या प्लॅनची घडी घालून तो फोस्टरला देत मेजर इल्फोर्ड म्हणाला, “माझा असा अंदाज आहे की स्पीअरनं याचं निरीक्षण केलं असावं आणि याचं ठिकाण त्याला उमगलं नसावं म्हणून त्यानं हा हेसला दिला असावा. तुम्ही मघा म्हणालात त्याप्रमाणे हेसला कदाचित त्याची ओळख पटेल या हेतून. पण हेसची स्मरणशक्ती पार क्षीण झाली होती. स्पीअरची पुढे जेव्हा तुरुंगातून सुटका झाली तेव्हा हेसकडून हा प्लॅन घ्यायला बहुधा तो विसरला असावा. आणि म्हणून तो इथं राहिला असावा. तर आता तुम्हाला हा मिळाला आहे. तेव्हा मला वाटतं की हा घेऊन तुम्ही आता ड्रायडलरकडे जावं. कदाचित त्यालाच याबद्दल जास्त काही माहिती आठवू शकेल.”

“शक्य आहे.” फोस्टर म्हणाला, “तर आता ड्रायडलर हा माझा पुढला स्टॉप आहे. मेजर, तुम्ही माझ्याकरता जे काही केलंत त्याबद्दल थॅक्स!”

“थॅक्स कसले?” इल्फोर्ड म्हणाला, “तुमचा पुढला रस्ता आता साफ झालाय अशी मी आशा करतो.”

“म्हणजे?”

“या सातव्या बंकरचा पिच्छा सोडू नकोस, यंग मॅन.” इल्फोर्ड जोरानं म्हणाला, “त्याचा ठावठिकाण शोधून काढण्याचा प्रयत्न कर. त्याचा पिच्छा सोडू नकोस.”

रुडी झायडलरनं आपल्या घराचं दार उघडून फोस्टरला आत घेतलं. फोस्टरनं आपल्या हातातली ब्ल्यू प्रिंटची घडी दिमाखानं फडकावली आणि तो म्हणाला, “बंकर नंबर सात. मला सापडला तो प्रिंट. तुमच्या तर्काप्रमाणे हा स्पॉट तुरुंगातच सापडला. आता तुम्ही स्वतः यावर नजर टाका.”

“झकास काम केलंत.” झायडलर म्हणाला, “चला! आपण माझ्या घरापाठच्या माझ्या स्टुडिओमध्ये जाऊ आणि तिथे बघू.”

झायडलरनं फोस्टरला आपल्या स्टुडिओत नेलं. तिथल्या फ्लुओरोसेंट ट्यूबलाईटस् त्यानं लावल्या. फोस्टरनं त्या ब्ल्यू प्रिंटची घडी उघडून तो झायडलरच्या डेस्कावर उलगाडला, आणि स्पॉट तुरुंगातून आपण हेसच्या सामानातून तो कसा मिळवला याची हकीकत त्याला थोडक्यात सांगितली.

झायडलरनं त्या ब्ल्यू प्रिंटचं बारकाईनं निरीक्षण केलं. काळजीपूर्वक तो तपासला. आणि मग नकारार्थी मान हलवत त्याची घडी घालून तो फोस्टरला परत देत तो म्हणाला, “तुम्ही म्हणता ते बरोबर आहे. या बंकरचं स्थळ या ड्रॉइंगमध्ये कुठे दिलेलं नाहीये.”

“पण या आरोखनावरून तुम्हाला या बंकरबद्दल काही आठवतं?” फोस्टरनं त्याच्या चेहऱ्याचं निरीक्षण करत त्याला विचारलं. “काही संदर्भ लागतो?”

“हा प्लॅन मीच तयार केलेला आहे याबद्दल तर काही प्रश्नच नाही.” झायडलर म्हणाला, “हा मीच काढला नि यावर सही केली. सर्वसाधारणपणे हिटलरसाठी मी असली डिझाईन्स तयार करत असे तेव्हा तो, तो बंकर कुठे बांधला जाणार आहे त्या स्थळाची नोंद तो माझ्याकडून त्या त्या विविक्षित आराखड्यावर करवून घेत असे.” तो क्षणभर थांबला आणि पुढे म्हणाला, “पण या प्लॅनवर तशी काही नोंद नाही. तशी नोंद त्यानं माझ्याकडून का करून घेतली नाही याबद्दल मला आश्चर्य वाटतं.”

“कदाचित हा बंकर कुठे बांधायचा ते स्थळ हिटलरनं तेव्हा निश्चित केलं नसेल.” फोस्टर म्हणाला, “किंवा कदाचित त्यानं ते निश्चित केलं असेल पण तुम्हाला किंवा इतरांना त्यानं त्याबद्दल सांगितलं नसेल.”

“शक्य आहे.” झायडलर उत्तरला, “शक्य आहे. पण हिटलरसाठी मी ज्या सर्व बंकरांचे प्लॅन्स तयार केले ते सगळे टॉप सीक्रेट खाली येत होते. आणि तरीही त्यातला प्रत्येक बंकर कुठे कुठे बांधला याची माहिती मला होती.

पण या सातव्या बंकरबद्दल मात्र मला काहीच कल्पना नाही. कदाचित हिटलर मला त्याबद्दल सांगायला विसरला असेल किंवा तुम्ही म्हणता त्याप्रमाणे त्यानं ते मला हेतुपूर्वक सांगितलं नसेल. मला याबद्दल सांगायची त्याची इच्छा नसेल.”

“पण मग एक गोष्ट मला समजत नाही ती अशी की ज्या बांधकामाचं स्थळ त्यानं निश्चित केलं नव्हतं, त्याचं डिझाईन त्यानं तुमच्याकडून का करून घेतलं?” फोस्टरने शंका काढली. “ही गोष्ट मला जरा विचित्रच वाटते.”

“यात विचित्र असं काही नाही.” झायडलर म्हणाला, “हा प्लॅन काढताना मला एक गोष्ट ठाऊक होती ती अशी की अन्य भूमिगत बांधकामांप्रमाणेच या बंकरचं बांधकामही कुठेतरी केलं जाणार आहे. कारण बंकरमध्ये बांधल्या जाणाऱ्या खोल्यांविषयी आणि त्यांच्या आकाराविषयी हिटलरकडून मला नेहमी विशिष्ट सूचना मिळत असत. वास्तुशिल्पकलेची त्याला चांगली जाण होती हे तर तुम्हाला ठाऊकच आहे. तर हा सातवा बंकर खूप मोठा आणि प्रशस्त असा आपल्याला हवा आहे, असं हिटलरनं मला सांगितल्याचं मला चांगलं आठवतंय. हा बंकर कोणत्या तऱ्हेच्या भूपृष्ठात मातीत-बांधला जाणार आहे याची पण त्यानं मला कल्पना दिली होती. त्यावरून जर्मनीत या बंकरचं बांधकाम कोणत्या स्थळावर करायचं ते अगदी सुरुवातीपासूनच त्यानं मनाशी ठरवलं असावं असं मला वाटतं. आता त्या स्थळाची माहिती त्यानं जर मला सांगितली नाही तर ती त्यानं अन्य कुणालाही सांगितली नसेल याबद्दल खात्री बाळगा. आणि या बंकरबद्दल त्याच्या मनात काय होतं हे रहस्य १९४५ साली त्याच्या मृत्युबरोबर संपलं असं समजा.”

“थोडक्यात, तुमच्या या डिझाईनचा हिटलरनं बांधकामासाठी वापर केला अथवा नाही याबद्दल तुम्हाला काहीच माहिती नाही तर एकूण.” फोस्टर म्हणाला.

“हा बंकर बांधला गेला होता किंवा काय याबद्दल निश्चित अशी माहिती कुणाला असलीच तर ती फक्त त्याचं बांधकाम करणाऱ्या गुलाम मजुरांनाच असू शकेल, ज्यांना जबरदस्तीनं तसल्या बांधकामावर जुंपण्यात येत होतं.” झायडलर म्हणाला.

“म्हणजे तुम्हाला असं म्हणायचंय की ज्या सगळ्या भूमिगत बंकरांची डिझाईन्स तुम्ही तयार केली होतीत त्यांचं बांधकाम बळजबरीनं वेढीला धरलेल्या गुलाम मजुरांकडूनच करून घेण्यात आलं? ज्यू, झेक, जिप्सी आणि पकडलेले पोलिस आणि युक्रेनियन कैदी या कामावर लावण्यात आले होते?” फोस्टरनं विचारलं.

“वेळ! त्यातला प्रत्येक बंकर गुलाम मजुरांकडूनच बांधला गेला असं नाही.” झायडलर म्हणाला, “उदाहरणार्थ फ्यूर बंकर बर्लिनमधल्या एका जुन्या कन्स्ट्रक्शन कंपनीचं साहाय्य घेऊन बांधण्यात आला होता. परंतु त्या काळी असलेल्या मनुष्यबळाच्या तुटवड्यामुळे हिटलरच्या बहुतांश भूमिगत हेडक्वॉर्टर्सच्या बांधकामासाठी नि जमीन खोदण्यासाठी गुलाम मजुरांची जोड देण्यात आली होती.”

“म्हणजे तुम्हाला असं सुचवायचं आहे की त्या मजुरांपैकी एखाद्याला त्या सातव्या बंकरचं खोदकाम आठवत असेल आणि तोच मला तो बंकर नेमका कुठे बांधला गेला त्या स्थळाची माहिती देऊ शकेल?”

“नाही मिस्टर फोस्टर, मला तसलं काही सुचवायचं नाही.” नकारार्थी मान हलवत झायडलर म्हणाला, “कारण त्या गुलाम मजुरांपैकी कुणीही आता जिवंत उरलेला नाही. आपल्या गुप्त बंकरांचं रहस्य बाहेर फूटू नये म्हणून ती बांधकामं पुरी होताच हिटलरनं त्या सर्व मजुरांना यमसदनाला धाडलं होतं. जेव्हा ते मजूर एखाद्या बंकरचं बांधकाम संपवायचे तेव्हा त्यांची रवानगी डाचा किंवा ऑशविट्झ यांसारख्या यातनातळावरल्या गॅसचेंबर्समध्ये केली जायची. तेव्हा तुमच्या पुस्तकात या सातव्या बंकरखाली ‘अज्ञात’ अशी नोंद तुम्हाला बहुतेक करावी लागणार असं मला वाटतंय.”

“एकंदरीत जोवर मला असा एखादा गुलाम मजूर मिळत नाही की जो युद्धातून, यातनातळावरून बचावला असेल नि जो या सातव्या बंकरचा प्लॅन ओळखू शकेल तोवर माझं काम होणं कठीण आहे.” फोस्टर म्हणाला.

“तरी पण त्या हत्याकांडामधून काही थोडेफार मजूर बचावले असण्याची, निसटले असण्याची शक्यता आहेच की.”

“अं? हो...हो...शक्य काय काहीही असू शकतं.” झायडलर म्हणाला.

“तुम्ही शोध घ्यायला काही हरकत नाही. मात्र असं करणं म्हणजे गवताच्या गंजीतून सुई शोधण्यासारखं ठेल एवढं ध्यानात घ्या.”

डाहलमानस्ट्रासी विभागातल्या अन्स्ट व्होगेलची अपार्टमेंट असलेल्या पाच मजली इमारतीसमोर आयर्विन प्लांपनं आपली मर्सिडीज सेडन थांबविली तेव्हा एमिली आणि तोवाह या दोघी जणी पटापट बाहेर पाडल्या. त्या इमारतीत शिरून जिने चढून वरच्या मजल्यावर असलेल्या व्होगेलच्या अपार्टमेंटाशी त्या पोहोचल्या.

हिटलरच्या अंतिम काळात फ्यूर बंकरमध्ये दुसरा हिटलर शिरला असावा असा तर्क त्यांनी व्होगेलच्या स्पष्टीकरणातून काढला होता नि त्याची शहानिशा प्रत्यक्ष

त्याच्याकडून करून घेण्यासाठी तोवाह विलक्षण आतुर बनली होती.

व्होगेलनं त्यांना आपल्या घरी दोन तासांनंतर बोलावलं होतं. त्या दोन तासांदरम्यान एमिलीनं तोवाहला व्होगेलबद्दल सगळी माहिती सांगितली होती. त्यानंतर तोवाहनं एमिलीजवळची हिटलरच्या चरित्रग्रंथाच्या संदर्भातली सगळी टिपणं नि टाचणं काळजीपूर्वक चाळली होती. हिटलर आपल्या अंतिम वीस दिवसांमध्ये आपल्या बंकरमधून बाहेर पडला नव्हता किंवा बंकरमध्ये परतला देखील नव्हता अशा आशयाच्या अनेक जुन्या साक्षीदारांच्या साक्षी तिला त्या टाचणांमधून आढळल्या होत्या. आपल्या अखेरच्या काळात हिटलर, फ्यूरर बंकरमध्ये होता, तो तिथून बाहेर पडला नव्हता असे कित्येक ठोस पुरावे तिला टिपणांमध्ये आढळले होते, आणि तरीही हिटलरच्या मृत्यूपूर्वी दोन दिवस अगोदर त्याला आपण फ्यूरर बंकरमध्ये शिरताना प्रत्यक्ष पाहिलं होतं असं त्याच्या बंकरवरला एक जुना रक्षक - व्होगेल म्हणत होता! एमिलीजवळ असलेल्या सगळ्या टाचणांमधल्या माहितीविरुद्ध व्होगेलचं विधान जात होतं! आणि त्यामुळेच हिटलरच्या अखेरच्या दिवसांमध्ये त्याचा तोतया बंकरमध्ये गेला असावा, तिथे त्याचा मृत्यू झाला असावा आणि खरा हिटलर निसटला असावा अशी तोवाह आणि एमिली या दोघींची खात्री पटली होती.

आणि आता त्या दोघी जणी व्होगेलच्या अपार्टमेंटच्या दाराशी उभ्या होत्या. एमिलीनं दारावरच्या कॉलबेलचं बटण दाबलं, आणि दार उघडण्याची वाट ती पाहू लागली. थोडा वेळ गेला. पण दार उघडलं गेलं नाही. एमिलीनं पुन्हा बेल दाबली. तरीही दार उघडलं गेलं नाही. मग तोवाह पुढे झाली, तिन्ही तीन-चार वेळा बेल दाबली. तरीपण आतून प्रत्युत्तर आलं नाही तेव्हा मग एमिली तोवाहला म्हणाली, “आपण आता जुन्या पद्धतीचाच अवलंब करूया!”

आणि एमिलीनं समोरचं बंद दार जोरजोरानं ठोठावण्यास सुरुवात केली. तोवाहनंही तिला साथ दिली. दोघीही जोरानं दार ठोठावू लागल्या.

पण त्याचा परिणाम असा झाला की खालच्या मजल्यावरून एक वयस्कर अशी ढळी बाई जिना चढून वर आली आणि त्या दोघींकडे पाहात धापा टाकत म्हणाली, “हा काय प्रकार चालवलायत तुम्ही! एवढ्या जोरानं दार कशाला बडवताय? मी या घराची मालकीण. फ्राऊ लेक्की. तुम्ही कोण आहात? नि इथं कशाला आलायत?”

“आम्ही दोघी व्होगेलच्या ग्राहक आहोत.” एमिलीनं तिच्या प्रश्नांच्या सरबत्तीला थंडपणे उत्तर दिलं, “ते आम्हांला एक महत्वाचं पुस्तक दाखवणार होते. त्याकरता आम्ही त्यांची अपॉइंटमेंट घेतली होती आताची.” तिनं बंद दाराकडे निर्देश केला, “पण ते आतून काही प्रत्युत्तरच देत नाहीयेत.”

“अस्सं होय.” फ्राऊ लेक्की म्हणाली, “बऱ्याच वेळा व्होगेलला दार ठोठावलेलं कळत नाही, कारण त्याला ऐकायला कमी येतं. आणि त्यानं आपलं श्रवणयंत्र काढून ठेवलेलं असलं तर मग मात्र त्याला अजिबातच ऐकू येत नाही. त्यानं आताही ते बहुधा काढून ठेवलं असेल. पण व्होगेलनं तुम्हांला वेळ दिली असेल तर तो नक्की घरातच असेल. थांबा! मी बघते.” असं म्हणून त्या बाईनं आपल्या अॅप्रनच्या खिशातून किल्ल्यांचा एक जुडगा काढला. त्याच्यातून एक पास किल्ली काढून ती दाराच्या पोटकुलुपात सरकवून तिनं ते उघडलं नि मग दार ढकलत ती आत शिरली. व्होगेलच्या बाहेरच्या खोलीत जात ती म्हणाली, “बघा! मी म्हटलं नव्हतं? आपलं कानातलं यंत्र काढून आपल्या रॉकरमध्ये पार गाढ झोपून गेलीय स्वारी.” मग मागे वळून तोवाह आणि एमिलीकडे पाहात ती म्हणाली, “तुम्ही आत या. मी त्याला उठवते.”

तोवाह आणि एमिलीनं अपार्टमेंटमध्ये प्रवेश केला. तेव्हा तोवाह नाक मुरडत एमिलीला म्हणाली, “कसला तरी विचित्र वास येतोय इथं!”

एमिली व्होगेलच्या खुर्चीपाशी - फ्राऊ लेक्की जवळ गेली. व्होगेल खुर्चीत पघळल्यागत बसला होता. त्याचे डोळे घट्ट मिटलेले होते. एमिलीच्या निकट येऊन तोवाहनं व्होगेलकडे पाहिलं. त्याचा चेहरा पांढुरका दिसत होता आणि त्याच्या ओठांवर निळसर झाक दिसत होती.

“हे आजारी दिसतायत.” एमिली पुटपुटली.

“अनर्स्ट! ऊठ! बघ! तुझ्याकडे दोघी ग्राहक आल्यायत.” फ्राऊ लेक्की म्हणाली आणि व्होगेलचा खांदा धरून तिनं त्याला हलवलं. पण व्होगेलनं डोळे उघडले नाहीत. त्याऐवजी एकदम त्याचं डोकं पुढे कलंडलं अन् त्याच्या छातीवर निर्जीवपणे लटकू लागलं! रॉकर खुर्चीत त्याचा देह थोडासा खाली घसरला आणि मग निश्चल झाला.

“हा माणूस मेलेला दिसतोय!” तोवाह हळूच म्हणाली.

त्याबरोबर एमिली एकदम पुढे झाली आणि व्होगेलचा एक हात उचलून त्याची नाडी लागते का हे तिनं पाहिलं. पण व्होगेलचा देह निष्प्राण बनलेला होता! एमिलीनं नकारार्थी मान हलवली.

“भयंकरच प्रकार!” त्याचा हात सोडून मागे सरत ती उद्गारली, “हा मेलाय यात काही शंकाच नाही. किती भयंकर!” काही क्षण तिनं आपले डोळे घट्ट मिटून घेतले. जराशानं डोळे उघडून तोवाहकडे बघत ती म्हणाली, “मघाशी तू इथं काहीतरी विचित्र वास येतोय असं म्हणलीस ना? तोवाह, तो पोर्टेशियम सायनाईडचा आहे.”

“पण आता दोन तासांपूर्वी तर हा माणूस अगदी चांगला छान होता.” तोवाह म्हणाली.

“पण आता हा जिवंत नाही.” एमिली म्हणाली, “या बिचाऱ्यानं विष घेतलंय, किंवा कुणीतरी त्याला ते घातलंय. सायनाईडमुळेच याला तात्काळ मृत्यू आलाय.”

घरमालकीण फ्राऊ लेक्कीला ते ऐकून धक्काच बसला. चपापून मागे सरत व्होगेलकडे भयचकित नजरेनं बघत आपला उजवा हात तिनं आपल्या तोंडावर नेला आणि कंपित स्वरात ती म्हणाली, “हे शक्य नाही. व्होगेल विष घेणार नाही...! किती उत्साही होता हा माणूस ...पण...पण...तुम्ही म्हणताय त्याप्रमाणे तो मेलेला दिसतोय.”

तोवाह आणि एमिली दोघींनी एकमेकींकडे पाहिलं.

“भयंकर! भयंकर प्रकार!” फ्राऊ लेक्की एकदम उद्गारली, “ताबडतोब याची पोलिसांना वर्दी दिली पाहिजे.” कोपऱ्यातल्या टेलिफोनपाशी जात तिनं रिसीव्हर उचलला. पण वायरसकट तो तिच्या हातात आला. टेलिफोनची वायर तुटलेली होती! ते पाहून ती आश्चर्यानं म्हणाली, “अगबाई! फोनची वायर तुटलीय! काहीतरी मोठा घोटाय्ला दिसतोय. थांबा! मी माझ्या घरातूनच फोन करते!” आणि भराभरा चालत ती तिथून बाहेर पडली.

व्होगेलच्या रॉकर खुर्चीजवळ एक उंच मेज होतं. त्याच्यावर असलेल्या एका खोक्याकडे एमिलीचं लक्ष गेलं. त्या खोक्यावर एक लेबल चिकटवलेलं होतं नि त्यावर लिहिलं होतं - “बंकर लॉगज्.”

“हे खोकं बघ! यातच व्होगेलची जुनी लॉगबुक असली पाहिजेत.” एमिली तोवाहला म्हणाली, “म्हणजे आपल्यासाठी तो तयारीनं बसला होता.”

तोवाह घाईघाईनं त्या खोक्याजवळ गेली. त्यात असलेला लॉगबुकांचा गड्डा तिनं बाहेर काढला आणि ती म्हणाली, “आपल्याला २८ एप्रिल १९४५ या दिवसाची नोंद असलेले लॉग बुक हवंय - ज्यात हिटलर फ्यूरर बंकरकडे परतल्याची नोंद व्होगेलने केली होती.”

“पटकन आवर तोवाह!” एमिली तिला म्हणाली, “पोलिसांना आपण इथे दिसून उपयोगाचं नाही. ते यायच्या आत आपण इथून सटकायला हवं. आणि मला वाटतं ते...ते लॉगबुक तुला इथे मिळणार नाही...”

आणखी अर्ध्या मिनिटानं तोवाहनं एमिलीकडे वळून पाहिलं आणि ती म्हणाली, “तू म्हणतेयस ते बरोबर आहे! आपल्याला हवंय तेच लॉगबुक यातून नाहीसं झालंय.

सगळं काम फार झटपट उरकण्यात आलंय.” तोवाहचा दंड धरत एमिली धपापल्या स्वरात म्हणाली, “व्होगेलबरोबर झालेलं आपलं टेलिफोनवरलं संभाषण कुणीतरी ऐकलं असलं पाहिजे नि व्होगेल आपल्याला काय दाखवणार आहे हे त्या कुणालातरी कळलं असलं पाहिजे.”

“पण...पण...हे कसं शक्य आहे?”

“मला कल्पना नाही. कदाचित टेलिफोन टॅप केल्यामुळे असेल. काहीही असो, पण कुणीतरी आपल्यावर नक्कीच मात केलीय.” एमिली म्हणाली, “ती व्यक्ती इथे आली असावी. व्होगेलनं तिला भोळेपणानं आत घेतलं असावं. त्या अगांतुकानं व्होगेलच्या कपाळावर पिस्तुलची नळी टेकवली असावी आणि सायनाईडची कॅप्सूल जबरदस्तीनं त्याच्या तोंडात घातली असावी! नंतर मग ते विविक्षित लॉगबुक घेऊन तो इथून निसटला असावा.” तोवाहचा दंड धरून तिला दाराकडे चालवत एमिली म्हणाली, “आणि आपल्यालाही आता इथून सटकायला हवं.”

“अग! पण...!” तोवाह तिला थांबवत म्हणाली, “आपण इथून असं निघून जाणं बरोबर होणार नाही... या माणसाचा खून झालाय. निदान पोलीस येईपर्यंत तरी -”

“माझ्या वडिलांचा देखील झाला होता. माझी तर आता जवळ जवळ खात्रीच पटली आहे तशी. तेव्हा पोलीस कुठे होते? काय केलं त्यांनी? तोवाह! चल, आपण इथे थांबण्यात काहीच अर्थ नाही.”

“तू म्हणतेस ते कदाचित बरोबर असेल. या भानगडीत गुंतणं आपल्याला परवडणार नाही. शिवाय आपण इथे आलो होतो हे कुणाला ठाऊकसुद्धा नाहीये.” तोवाह म्हणाली.

“एक तो खुनी वगळता.” एमिली तिला म्हणाली.

एकमेकींचे हात धरून त्या दोघीही व्होगेलच्या अपार्टमेंटमधून बाहेर पडल्या आणि दडदड जिने उतरत, जवळजवळ धावतच त्या इमारतीमधून बाहेर पडून रस्त्यावर आल्या. झपझप चालत रस्त्याच्या कडेला थांबलेल्या मर्सिडीज गाडीपाशी त्या पोचल्या आणि दार उघडून तिच्या पाठच्या भागात शिरल्या, तेव्हा तोवाहनं एमिलीला विचारलं,

“हा सगळा काय घोटाळा आहे? हिटलर आपल्या बंकरमधून बाहेर पडलेला नसताना व्होगेलनं त्याला आपण बंकरमध्ये परतताना पाहिल्याचं शपथेवर सांगितलं. त्यानं पाहिलेला हिटलर हा दुसरा हिटलर अर्थातच हिटलरचा तोतया मानफ्रेड म्यूलर होता यावर आपलं एकमत झालंय. पण आता व्होगेलही हयात नाही की त्याचं ते लॉगबुकही नाही. आपली खात्री पटविणारे दोन्ही दुवेच नाहीसे झाले आहेत.”

“आता आपल्याला व्होगेलची आणि त्याच्या लॉगबुकची काही आवश्यकता उरली नाहीये. दोन तासांपूर्वी आपलं व्होगेलशी बोलणं झालं होतं आणि आपल्याला हवी असलेली माहिती त्यानं आपल्याला सांगितलीय. आपण आता सत्याच्या अगदी जवळ, अगदी निकट पोहोचत आलो आहोत तोवाह. जे काही घडलं त्याबद्दल मला वाईट वाटतं. पण आता मला माझ्या कामाकडे - उत्खननाच्या जागेवर जायला हवं. तुला मी कुठे सोडू?”

“हॉटेल केम्पिन्स्कीवर.”

प्लांपची मर्सिडीज हॉटेल केम्पिन्स्कीवर पोहोचल्यानंतर दार उघडून तोवाह बाहेर उतरली आणि दार लावून घेत खिडकीशी वाकून ती एमिलीला म्हणाली, “तू म्हणालीस ते बरोबर आहे एमिली! आपण सत्याच्या अगदी जवळ पोहोचलो आहोत.”

“ते सत्य आपण नक्कीच शोधून काढू.” एमिली तिला म्हणाली.

“आपल्या प्रतिस्पर्धी शत्रूला आपल्या कामाचा सुगावा लागण्यापूर्वीच आपल्याला आता जलद गतीनं हालचाली कराव्या लागतील. बरं! आता तू तुझ्या सूटमध्ये जाऊन विश्रांती घे. आपण नंतर भेटूच.”

एमिलीची मर्सिडीज हलल्यानंतर तोवाह तिच्या पाठमोऱ्या आकृतीकडे पाहता काही क्षण फूटपाथवर उभी राहिली. एमिलीनं म्हटल्याप्रमाणे तिला विश्रांती मिळणार नव्हती. तिच्या पुढे आता बरीच कामे होती. पाहिलेल्या गोष्टींचा वृत्तांत चॅईम गोलिंडिंगशी संपर्क साधून त्याच्या कानावर तिला घालायचा होता. त्याखेरीज बर्लिनमधल्या मोसादच्या इतर गुप्तचर अधिकाऱ्यांशी तिला संपर्क साधावा लागणार होता. आणि त्यांनाही सगळी हकीकत सांगून सावध करावं लागणार होतं. कारण कुणीतरी त्यांच्या हालचालींवर लक्ष ठेवून होतं! आणि सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे मोसादच्या यादीतली सर्वात मोठी शिकार अजूनही कुठेतरी दडून होती. त्या मोठ्या सावजाला खणून काढायचं होतं...नि त्याला शिक्षा करायची होती...

कडेकोट बंदोबस्त असलेल्या सिग्युरिटी झोनच्या गेटातून प्लांपची मर्सिडीज आत शिरली. समोरच्या काचच्या रस्त्यावरून प्लांप ती काळजीपूर्वक फ्यूर बंकरच्या परिसरातल्या त्या मातीच्या टेकाडाकडे नेऊ लागला. पाठच्या सीटवर एमिली आपल्या हातात त्या परिसरात प्रवेश देणारं गुलाबी रंगाचं प्रवेशकार्ड घेऊन बसली होती. त्या परिसरात उत्खननासाठी तिला एका आठवड्याची मुदत मिळाली होती आणि आज उत्खननाचा दुसरा दिवस होता. उत्खननाच्या त्या सुरुवातीतून काय बाहेर पडलं असेल हे जाणून घ्यायला ती विलक्षण उत्सुक बनली होती. काहीच मिनिटांत मातीच्या त्या टेकाडानजीक असलेल्या ओबरस्टॅड्टच्या ट्रकची मागची बाजू तिला दिसू लागली. त्याचे तीन कामगार कुठे दिसत नव्हते. एक वळसा घेऊन एमिलीची मर्सिडीज काहीच क्षणांत त्या टेकाडाच्या एका बाजूला जाऊन थांबली. मातीच्या त्या टेकाडाआडून पुढे आलेला ओबरस्टॅड्ट तिच्या नजरेला पडला. आपल्या हातात असलेलं फावडं जमिनीवर तिरकस रोवून त्याच्या लांब हँडलला रेलून तो एमिली जवळ येण्याची वाट पाहू लागला. एमिली मोटारीतून खाली उतरली आणि ओलसर बनलेल्या मातीतून जपून पावलं टाकत त्याच्याजवळ जात म्हणाली, “मला थोडासा उशीर झाल्याबद्दल सॉरी हं! पण आपली पहिली दोन ठिकाणं खणण्यादरम्यान तुम्हांला माझी गरज लागेल असं मला वाटलं नाही.”

“आत्तापर्यंत आम्हांला तुमची गरज भासली नाही. पण आता पुढे मात्र लागेल असं वाटतंय.” ओबरस्टॅड्ट तिला म्हणाला.

“म्हणजे त्या खंदकाच्या आणि त्या विवराच्या उत्खननाचं काम तुम्ही संपवलंत?” एमिलीनं उत्सुकतेनं विचारलं.

“तुम्ही आखून दिलेल्या स्थळांवर आम्ही प्लॅस्टिक शीट्स पसरून ठेवले होते. पावसाची झिझिम थांबताच आम्ही दोन्ही जागांचं खोदकाम संपवलं -”

“आणि -?”

“नो लक! दोन-तीन किरकोळ गोष्टी आम्हांला सापडल्या.” ओबरस्टॅड्ट खिन्नपणे म्हणाला, “पण तुम्हाला अपेक्षित होतं ते काही आम्हांला सापडलं नाही.

म्हणजे? फ्रेडरिक द ग्रेटचा चेहरा असलेलं पदक तुम्हांला सापडलं नाही?”

“ती विशिष्ट क्लिप असलेल्या कवळीचा - जबड्याच्या हाडाचा भाग तुम्हांला आढळला नाही?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“दोन्हीही सापडलं नाही.” ओबरस्टॅड्ट विषादानं म्हणाला, “ज्या वस्तू सापडल्यात त्या तुम्हाला दाखवतो, चला.”

एमिली त्याच्याबरोबर निघाली. मातीच्या त्या टेकाडाला वळसा घालून ओबरस्टॅड्टनं तिला पलीकडल्या बाजूला नेलं. तिथे त्याचा ट्रक उभा होता. त्याचे तिथे कामगार त्याच्या बॉनेटवर बसून थर्मासमधली कॉफी पीत होते. एमिलीला पाहताच त्यांनी हात हलवून तिला अभिवादन केलं. एमिलीनं त्यांना हात हलवून प्रत्युत्तर दिलं. ओबरस्टॅड्टनं एमिलीला खणून काढलेल्या खंदकाजवळ नेलं. त्याच्या काठावर एक छोटा पिवळा टॉबेल पसरलेला होता. त्या टॉबेलवर ठेवलेल्या वस्तूपैकी पहिली वस्तू उचलत ओबरस्टॅड्ट एमिलीला म्हणाला, “दोन्ही जागा खणल्यानंतर आम्हांला या वस्तू मिळाल्या आहेत. हा बघा एक दात. मला वाटतं हा कुत्र्याचा आहे.”

“बरोबरच आहे. हिटलरच्या कुत्र्यांना ठार मारल्यानंतर याच परिसरात पुरण्यात आलं होतं.” एमिली म्हणाली.

“नंतर हे सापडलं.” दमट बनलेल्या कागदांची एक लहानी आयताकार थप्पी एमिलीला दाखवत ओबरस्टॅड्ट म्हणाला, “माझ्या अंदाजाप्रमाणे हे एक नोटबुक असावं. त्यातल्या काही पानांवर एके काळी काहीतरी मजकूर लिहिलेला असावा. पण वर्षानुवर्ष जमिनीखाली दबलेल्या स्थितीत राहिल्यानं ते पार कुजून गेलंय.”

“ही पण गोष्ट जुळतेय.” एमिली म्हणाली, “गोबेल्सची नोटबुक आणि कागदपत्रं या खंदकात टाकून नष्ट करण्यात आली होती.”

“कुणास ठाऊक.” वाकून टॉबेलवरली तिसरी चीज उचलत ओबरस्टॅड्ट म्हणाला,

“अन् अखेरीस हा कापडाचा एक तुकडा सापडला. याच्या एका कोपऱ्यावर इ. बी. अशी आद्याक्षरं आहेत. यांचा अर्थ काय असू शकेल?”

“इव्हा ब्राऊन.” एमिली पुटपुटली, “तिच्या एखाद्या रुमालाचा तुकडा असेल हा. ठीक आहे, म्हणजे आपण योग्य त्या मार्गावर आहेत.”

“पण यावरून हिटलर आणि इव्हा ब्राऊन या दोघांवरच इथे अंत्यसंस्कार करण्यात आले हे स्पष्ट होत नाही काय?” ओबरस्टॅड्टनं तिला विचारलं.

“असंच म्हणता येणार नाही. या तुकड्यावरली आद्याक्षरं दुसऱ्या कुणाचीही असू शकतील. हं! जर तुम्हांला ते पदक किंवा दातांची कवळी सापडली असती तर मात्र...”

“त्या वस्तू आम्हांला मिळाल्या नाहीत याबद्दल मला खेद वाटतो.”

“नाही ओबरस्टॅड्ट! त्याबद्दल वाईट वाटून घेऊ नकोस! त्या वस्तू तुम्हांला जर इथे सापडल्या असत्या तर त्यावरून हे सिद्ध झालं असतं की ज्याच्यावर इथे अंत्यसंस्कार करण्यात आले तो खरोखरच हिटलर होता. पण त्या वस्तू तुम्हांला इथं सापडल्या नाहीत त्या अर्थी इथं हिटलरचे अवशेष पुरले गेले असं खात्रीलायकपणे सिद्ध होत नाही. तेव्हा जे झालं ते चांगलंच झालं असं समजा.” एमिली म्हणाली. वळून तिने मातीच्या त्या टेकाडाकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “आपल्याला आणखी एका जागी शोध घ्यायचा आहे. हिटलर अखेरीस राहिला होता ती त्याची लिव्हिंगरूम आणि बेडरूम. तिथेही त्याच्या गळ्यातलं ते पदक आणि दातांच्या कवळीतला तो कृत्रिम ब्रिज जर आपल्याला आढळला नाही तर हिटलर त्या दोन्ही गोष्टींसह पसार झाला असं सिद्ध होईल. अगदी खात्रीपूर्वक.”

“ओबरस्टॅड्टनं मातीच्या त्या प्रचंड टेकाडाकडे पाहिलं आणि मान हलवत तो म्हणाला, “त्यानं काहीही सिद्ध झालं तरी आम्ही तिथपर्यंत पोचायचं कसं?”

“त्या टेकाडाच्या माथ्यावरून थेट खालपर्यंत खोदकाम करून.” एमिली बोलली.

“ते अशक्य आहे.” ओबरस्टॅड्ट एकदम म्हणाला, “त्यासाठी आम्हांला किती खणावं लागेल तुम्हाला कल्पना आहे? मातीचं हे टेकाड जमिनीपासून वीस फूट उंच आहे. आणि तुम्ही सांगितलंलं त्याप्रमाणे हिटलरचं भूमिगत निवासस्थान जमिनीच्या पृष्ठभागापासून पंचावन्न फूट खोलीवर आहे. म्हणजे आम्हांला एकूण पंचाहत्तर फूट खोल खणावं लागेल. आणि आणखी पाच दिवसांत म्हणजे परमिट संपण्यापूर्वी केवळ कुदळी नि फावड्यांच्या साह्यानं इतक्या खोलीवर पोचणं म्हणजे अशक्य आहे. केवळ अशक्य, फ्राऊलिन अँशक्रॉफ्ट!”

“उत्खननासाठी आपण जर काही मोठी नि जड यंत्रसामग्री वापरली तर?”

“हा विचार माझ्याही मनात आला होता. गेटावरच्या जर्मन अधिकाऱ्याला मी आज सकाळी त्याबद्दल विचारलं पण...पण त्यानं स्वच्छ नकार दिला. ‘तसल्या जड अवजारांना आणण्यास इथे सक्त मनाई आहे.’ त्यानं मला सुनावलं.”

आपला खालचा ओठ चावत एमिलीनं समोरच्या त्या अजस्र टेकाडाकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “पण यातून काहीतरी मार्ग काढलाच पाहिजे!” क्षणभर विचार करून ती म्हणाली, “समजा, असं केलं तर! या टेकाडाच्या पुढल्या भागाच्या बाजूनं जमिनीच्या पृष्ठभागापासून तिरकसपणे खाली खोदत गेलं तर? टेकाडाच्या पायापासून खाली खोदायला सुरुवात केली तर तुमचं वीस फुटांचं खोदकाम वाचू शकेल, आणि आपण बंकरच्या वरच्या पातळीपर्यंत पोचू शकू.”

“तरीसुद्धा अवघडच आहे.” ओबरस्टॅड्ट वाकडं तोंड करत म्हणाला, “तुम्ही म्हणता त्याप्रमाणे टेकाडाच्या तळापासून तिरकं खोदत गेलं आणि समजा वरचा भाग खाली खचला तर? शिवाय रशियनांनी इथे बुलडोझर फिरवून सगळ्या गोष्टी पार चिरडून टाकल्या होत्या. त्यात बंकरच्या वरच्या पातळीचा भागही जर चिरडला गेला असला तर? जास्त खणायचं तर त्याला जास्त टाईम लागेल.”

“पण बंकरची खालची पातळी, जिथं हिटलर राहात होता, ती तर सुरक्षित असेल! कारण ती कशालाही दाद देणार नाही अशा भक्कम बांधणीची होती. मी सुचवलेल्या शॉर्टकटनं तिथपर्यंत पोचता येणार नाही?”

“मला नक्की असं काही सांगता येत नाही.” मातीच्या त्या टेकाडाचं निरीक्षण करत ओबरस्टॅड्ट म्हणाला, “पण माझ्या मजुरांची संख्या जर दुप्पट करता आली आणि रात्री दुसऱ्या शिफ्टमध्ये खोदकाम करण्याची परवानगी जर आम्हांला मिळाली तर तळापर्यंत पोहोचण्याचा काहीतरी मार्ग काढता येईल.”

“याकरता मला काय करावं लागेल?” एमिलीनं विचारलं.

“पहिली गोष्ट म्हणजे माझ्या मजुरांची संख्या दुप्पट करायची झाली तर त्याकरता लागणारी जादा मजुरीची रक्कम तुम्ही मंजूर केली पाहिजे. शिवाय रात्रपाळीची दुसरी तितक्याच मजुरांची शिफ्ट चालवायला तुम्ही मला परवानगी दिली पाहिजे.” ओबरस्टॅड्ट म्हणाला, “दुसरी गोष्ट म्हणजे दिवसभराप्रमाणेच आम्हांला इथं रात्रभर खोदकाम करण्याची परवानगी तुमच्या त्या पूर्व बर्लिनच्या मंत्र्याकडून तुम्ही आम्हांला मिळवून दिली पाहिजे.”

“तुमच्या दोन्ही अटी मला मंजूर आहेत. रात्रपाळीच्या खोदकामासाठीही मी परवानगी मिळवीन. कारण मि. फोस्टर यांच्यासाठी इथे येण्याचा पास मिळवण्याकरता मी प्रोफेसर ब्लाऊबाखना फोन करणारच आहे. तुम्ही बेफिकीर राहा. खोदकामाच्या ओव्हरटायम्साठी मी तुम्हांला परवानगी मिळवून देईन. मग तर झालं?”

“आता शेवटली गोष्ट म्हणजे पश्चिम बर्लिनमधल्या माझ्या एका माणसाची भेट मला घ्यावी लागेल, या संदर्भात काही विचारपूस आणि सल्ला घेण्याकरिता!”

“पश्चिम बर्लिनमधला तुमचा माणूस? म्हणजे कोण?”

ओबरस्टॅड्टनं स्मित केलं आणि तो म्हणाला, “माझे वडील, लिओ ओबरस्टॅड्ट, ज्यांनी आमची कंपनी स्थापन केली. ते आता वृद्ध झालेले आहेत नि निवृत्त झाले

आहेत. पण बंकर्सच्या बांधकामामधे ते निष्णात होते. तेव्हा त्यांचा थोडासा सल्ला मला घ्यावा लागेल.”

“बंकर्सच्या बांधकामात ते निष्णात होते म्हणजे?”

“म्हणजे असं की त्यांनी किमान अर्धा डझन नाझी बंकर्सच्या बांधकामावर तरी देखरेख केलेली आहे. युद्दाला सुरुवात होण्यापूर्वी माझ्या वडिलांची बर्लिनमधे एक छोटीशी कन्स्ट्रक्शन कंपनी होती. ते अर्धे ज्यू असल्यामुळे त्यांना अटक झाली. तरुण वयात शरीरानं ते माझ्यासारखेच बळकट होते. म्हणून नाझींनी त्यांना इतर ज्यूंप्रमाणेच कष्टाच्या कामावर जुंपलं. पण ते एक सिव्हिल इंजिनियर आणि बिल्डर आहेत असं जेव्हा नाझींना समजलं तेव्हा त्यांनी माझ्या वडिलांना फोरमन म्हणून बढती दिली आणि अन्य गुलाम मजुरांवर त्यांना देखरेखीसाठी नेमलं. माझ्या वडिलांनी आणि त्यांच्या हाताखालच्या गुलाम टोळ्यांनी युद्धकाळादम्यान बहुतांश भूमिगत बंकर्सचं बांधकाम केलं. पुढे जबरदस्तीनं कामाला जुंपण्यात आलेल्या सगळ्या मजुरांना विविध यातनातळांवर पाठवण्यात आलं आणि युद्धसमाप्तीपूर्वी त्यांना गॅसचेंबर्समध्ये ठार मारण्यात आलं. पण माझे वडील त्या मृत्युसत्रातून कसेतरी निसटले नि सुदैवानं जिवंत राहिले. लिओ ओबरस्टॅड्ट्ना अर्थात माझ्या वडिलांना बंकर्सबद्दल जेवढी माहिती आहे तेवढी अखळ्या जर्मनीत इतर कुणालाही नाही. आणि म्हणूनच मला त्यांच्याशी थोडी सल्लामसलत करायची आहे. तेव्हा आज रात्री त्यांची भेट घेऊन फ्यूर बंकरच्या डिझाइनबद्दल मी त्यांच्याकडून पुन्हा एकदा सगळी माहिती घेईन. आणि मग तिथपर्यंत पोचायचा काहीतरी मार्ग सुचवायला त्यांनाच सांगेन. ते जरूर काहीतरी तोड काढतील. त्यांचं मार्गदर्शन उपयुक्त ठरू शकेल.”

“आणि मग त्यानंतर तुम्ही पुढच्या कामाला सुरुवात करणार?”

“तुम्ही आम्हांला दुसऱ्या शिफ्टची परवानगी मिळवून दिली की लगेच! ती मला मिळवून द्या आणि मग बघा. मी तुम्हाला थेट अँडॉल्फ हिटलरच्या घरातच नेऊन सोडतो का नाही ते!”

त्या रात्री फोस्टर आणि एमिली ही दोघं बिछान्यात एकमेकांना बिलगून पडलेली होती. पण प्रणयक्रीडेकरता दोघांचाही मूड नव्हता. विशेषतः एमिलीचा. ती कशानं तरी अस्वस्थ झालीय हे फोस्टरच्या लक्षात आलं होतं.

त्या दिवशी दुपारी प्रोफेसर ब्लाऊबाख यांच्याशी फोनने संपर्क साधून एमिलीनं रात्रीच्या उत्खननाची परवानगी अखेर मिळविली होती. आणि त्याप्रीत्यर्थ डिनर, घेऊन त्यांचा आनंद त्यांनी साजरा केला होता...आणि आता ती दोघं बिछान्यात एकमेकांलगत पडलेली होती.

“एमिली, काय प्रकार आहे? कशाचा विचार करतयस?” एमिलीला घट्ट धरत फोस्टरनं तिला विचारलं.

“अन्स्ट व्होगेलचा.” ती म्हणाली, “रॉकर खुर्चीतला त्याचा मृतदेह अजूनही माझ्या नजरेसमोर येतोय. त्याच्या मृत्यूला मीच कारणीभूत झाले.”

फोस्टरनं तिच्या गालांवरून हात फिरवला आणि तो म्हणाला, “त्यात तुझा काही दोष नाहीये एमिली! घडलं ते वाईटच घडलं. पण ते विसरण्याचा प्रयत्न कर. उत्तम म्हणजे आता तू शांतपणे झोप घे.”

“हो.” एमिली म्हणाली, “पण रेक्स! तू पण आज कशानं तरी अस्वस्थ झाला आहेस. हो ना? कसला विचार चाललाय तुझा?”

फोस्टरनं स्यांदा तुंगात झालेल्या मेजर इल्फोर्डबरोबरच्या आपल्या मुलाखतीचा वृत्तांत तिला थोडक्यात सांगितला. सातव्या बंकरचा तो गहाळ झालेला प्लॅन मिळवल्यानंतर रुडी झायड्लरबरोबर झालेल्या भेटीचा तपशीलही त्यानं तिला सांगितला आणि तो म्हणाला,

“त्या सातव्या बंकरच्या स्थळाची ओळख काही पटू शकली नाही. झायड्लरनं मला सांगितलं की बंकर्सच्या बांधकामावर हिटलरनं जे गुलाम मजूर कामाला जुंपले होते त्यांच्यापैकी एखादा हयात असला तर तोच त्या सातव्या बंकरचा काही ठावठिकाणा सांगू शकेल. पण जर्मनीचा पाडाव होण्यापूर्वी त्या सगळ्या गुलाम मजुरांना यातनातळांवर ठार मारण्यात आलं असंही त्यानं मला सांगितलं. अशा परिस्थितीत एखादा जर चुकूनमाकून हयात असलाच तर त्याला शोधून काढणं म्हणजे गवताच्या गंजीतून सुई हुडकण्यासारखं ठरेल असं तो म्हणाला. आणि असा एखादा माणूस आता कुठे शोधायचा हीच माझ्यापुढली समस्या आहे.”

“म्हणजे हिटलरच्या बंकर्सच्या बांधकामावर ज्यानं गुलाम मजूर म्हणून काम केलं अशा एखाद्या इसमाच्या शोधात तू आहेस?” एमिलीनं विचारलं.

“हो.” फोस्टर उत्तरला.

“मग काळजी करू नकोस.” एमिली जांभई देत त्याला म्हणाली, “असा एक माणूस माझ्या माहितीत आहे. आजच मला त्याच्याबद्दल माहिती कळलीय. हा माणूस आहे लिओ ओबरस्टॅड्ट्. अँड्र्यू ओबरस्टॅड्ट्चा बाप, जो बंकर्सच्या बांधकामावर पूर्वी गुलाम मजूर म्हणून कामाला होता. अन् सुदैवानं आजही तो जिवंत आहे. उद्या सकाळी मला त्याबद्दल आठवण कर. लिओ ओबरस्टॅड्ट्बद्दल...उद्या सकाळी आपण बोलू. अच्छा! आता मला झोप आलीय. गुडनाईट डार्लिंग.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी भाड्यान घेतलेल्या एका ऑडी मोटारीतून फोस्टर वेन्मेईस्टर विभागातल्या गोटेनवेग रस्त्यावर पोहोचला. लिओ ओबरस्टॅड्टचं घर शोधून काढायला त्याला विशेष त्रास पडला नाही.

त्या दिवशी सकाळी जाग आल्यानंतर फोस्टर आणि एमिली दोघांनी बिछान्यात प्रणयसुखाचा आनंद घेतला होता. नंतर मग दोघांनी एकत्रितपणे शॉवरबाथ घेतला होता नि त्यानंतर सकाळचा ब्रेकफास्ट घेतला होता. मग एमिलीनं अँड्र्यू ओबरस्टॅड्टला फोन करून त्याच्या वडिलांचा-लिओ ओबरस्टॅड्टचा पत्ता त्याच्याकडून मिळवला होता आणि फोस्टरची आणि त्यांच्या मुलाखतीची तजवीज केली होती. लिओ ओबरस्टॅड्टशी फोस्टरची मुलाखत सकाळी साडेदहा वाजता ठरली होती.

आणि त्याप्रमाणे फोस्टर आता त्याच्या घरी पोहोचला होता. त्यानं दारावरच्या घंटीचं बटण दाबलं तेव्हा लिओ ओबरस्टॅड्टच्या स्थूल पत्नीनं-हिल्डानं दार उघडलं नि त्याला आत घेतलं. लिओ ओबरस्टॅड्ट लिव्हिंगरूममधल्या एका सोफ्यावर बसला होता. तो बराच वृद्ध झालेला असला तरी अद्यापही कणखर होता.

“तुम्हीच ते अमेरिकन आर्किटेक्ट फोस्टर? या. या. बसा.” लिओ ओबरस्टॅड्ट फोस्टरला म्हणाला, “माझा मुलगा ज्या ब्रिटिश बाईकरता उत्खननाचं काम करतोय त्याचे तुम्ही मित्र?”

“हो.” त्याच्यासमोर बसत फोस्टर म्हणाला.

“त्यांचा हा प्रयत्न वेडेपणाचा आहे असं मला वाटतं.” लिओ म्हणाला, “त्या बाई तिथे फ्यूर बंकरच्या साईटवर अँडॉल्फ हिटलरला शोधण्यासाठी उत्खनन करतायत?”

“हो. पण त्यांचा हा प्रयत्न वेडेपणाचा नाही अशी माझी खात्री आहे सर.” फोस्टर त्याला म्हणाला आणि मग त्यानं लिओला स्वतःचा थोडक्यात परिचय दिला.

“काल रात्री माझा मुलगा फ्यूर बंकरचा मूळ प्लॅन घेऊन माझ्याकडे आला होता. मी त्या प्लॅनचं निरीक्षण केलं आणि माझा सल्ला त्याला दिलाय.” लिओनं आपली नजर फोस्टरवर रोखली आणि तो म्हणाला, “हिटलरच्या त्या शेवटल्या बिळाबद्दल तुम्हाला माहिती आहे? अर्थात तुम्ही अमेरिकन आर्किटेक्ट आहात आणि तिसऱ्या राईशच्या वास्तुकलेवर पुस्तक तयार करताहात तेव्हा फ्यूर बंकरसंबंधी तुम्हाला माहिती असणारच. बाकी या पुस्तकाच्या नादापायी तुम्ही निष्कारण आपला वेळ वाया घालवताय झालं! ते जाऊ दे!” असं म्हणून लिओनं आपल्या बाजूला पडलेल्या एका ड्राईंगची गुंडाळी उलगाडली आणि ते फोस्टरसमोर धरत तो म्हणाला, “तुम्हाला त्या बंकरविषयी किती माहिती आहे ते पाहू. समजा, तुम्ही माझ्या जागी असतात तर हिटलरच्या भूमिगत सूटपर्यंत पोहोचण्याकरता काय सल्ला दिला असतात?”

म्हातारा आपली फिरकी ताणण्याचा प्रयत्न करतोय हे फोस्टरच्या अचूक ध्यानात आलं. पण तोही काही कच्च्या गुरुचा चेला नव्हता. त्यानं त्या प्लॅनवर नजर फिरवली आणि तो म्हणाला, “सर्वप्रथम आपण हे लक्षात घेऊया की तोफदळाच्या तोफा नि बाँबपासून संरक्षण करण्याच्या दृष्टीनं हा बंकर रीइनफोर्सड काँक्रीटमध्ये बांधण्यात आला होता. आता युद्ध जिंकल्यानंतर रशियनांनी त्याच्यावरून बुलडोझर्स फिरवले, बाँबच्या साह्यानं त्याचे काही भाग उडवून दिले ही गोष्ट जरी खरी असली तरी बंकरचा अगदी खालच्या पातळीचा जो भाग आहे तो माझ्या मते अद्यापही सुरक्षित असावा. तेव्हा जर बंकरच्या तळातल्या हिटलरच्या सूटमध्ये पोचायचं झालं तर त्यासाठी माझ्या मते सर्वात सोपा आणि जलद मार्ग हा आहे की, आणीबाणीच्या प्रसंगी बंकरमधून बाहेर पडण्यासाठी तिथं जे एकमेव द्वार होतं तिथे उत्खनन करावं. जर हे दार सापडलं तर बंकरच्या थेट तळापर्यंत जाणाऱ्या चार जिऱ्यांच्या फ्लायट्स आढळतील. माझ्या अंदाजाप्रमाणे ते जिने अजूनही सुरक्षित असतील, जर ते जिने सापडले तर बंकरच्या तळपातळीवर असलेल्या हिटलरच्या खासगी खोल्यांपर्यंत पोहोचता येईल.” मान वर करून त्यानं वृद्ध लिओकडे पाहिलं आणि तो म्हणाला, “मी अशाच तऱ्हेचा सल्ला देईन सर!”

लिओ ओबरस्टॅड्टच्या नजरेत समाधानाची चमक आली. तो म्हणाला, “आहात! तुम्ही हुशार आहात! माझ्या मुलाला काल रात्री मी पण नेमका हाच सल्ला दिलाय. अर्थात त्याच्याही डोक्यात ही कल्पना होतीच. तेव्हा आता तो त्याच ठिकाणी उत्खननाला सुरुवात करणार आहे. तिथूनच खाली पोचण्याचा मार्ग सापडेल - अर्थात जर तो शिल्लक असलाच तर!” त्यानं फ्यूर बंकरच्या प्लॅनचं ते ड्राईंग गुंडाळून बाजूला टाकलं आणि तो म्हणाला, “माझ्या मुलानं आज सकाळी तुम्ही माझ्याकडे येत असल्याचा फोन मला केला होता तेव्हा तुम्हाला माझ्याकडून आणखीही काही माहिती हवी आहे असं मला सांगितलं होतं. वेल! तर आता बोला! तुम्हाला काय जाणून घ्यायचंय?”

“मला तुम्हाला काही प्रश्न विचारायचेत.” फोस्टर म्हणाला, “अगोदर तुम्ही मला हे सांगा की हिटलरच्या भूमिगत बंकराच्या बांधकामावर तुम्ही गुलाम मजूर कसे बनलात? त्यानंतर पुढे काय झालं? आणि हिटलरनं आरंभलेल्या मृत्युसत्रातून तुम्ही कसे काय बचावलात? प्रथम तुमच्या तोंडून या गोष्टी जाणून घेण्याची मला विलक्षण उत्सुकता आहे.”

“ज्यांनी हिटलरसाठी बंकराची ती बिळं बांधली अशा हयात उरलेल्या फार थोड्या लोकांपैकी मी एक आहे. तुम्ही माझ्याकडे आलात हे योग्यच केलंत.” लिओ ओबरस्टॅड्ट फोस्टरला म्हणाला, “माझी हकीकत मी तुम्हाला थोडक्यात सांगतो. एका : माझे वडील अर्थे ज्यू आणि अर्थे ल्युथेरन होते. माझी आई ज्यू होती. मी जेव्हा वीस वर्षांचा झालो तेव्हा आमच्या कुटुंबाच्याच कन्स्ट्रक्शन बिझनेसमध्ये मी शिरलो. पार्टनर आणि सिव्हिल इंजिनीयर म्हणून. आमची फर्म तेव्हा चांगली जोरात चालली होती. पण लौकरच दुसऱ्या महायुद्धाला तोंड लागलं आणि आमचे दिवस फिरले. आम्ही ज्यू होतो म्हणून मला आणि माझ्या आईवडिलांना अटक करण्यात आली आणि एका कॉन्सेंट्रेशन कॅंपवर आम्हांला पाठवण्यात आलं. सुमारे एक महिन्यानंतर माझ्या आईवडिलांना अचानक ऑशविट्झ यातनातळावर हलवण्यात आलं आणि त्यानंतर ती दोघं मला पुन्हा कधीही दिसली नाहीत. त्यांना गॅसचेंबरमध्ये ठार मारण्यात आलं होतं. काही दिवसानंतर माझीही ऑशविट्झ कॅंपवरल्या डेथ चेंबरमध्ये रवानगी होणार होती. पण एका एस एस डॉक्टरनं माझी बळकट शरीरयष्टी पाहिली. माझे रूंद खांदे, भरदार छाती आणि पिळदार दंड पाहून कैद्यांच्या रांगेतून त्यानं मला बाजूला काढलं. त्या सुमाराला आल्बर्ट स्पीअरकडून एक हुकूम आलेला होता. जर्मनीमध्ये निरनिराळ्या स्थळांवर भूमिगत बंकरां बांधले जाणार होते. आणि त्यासाठी हिटलरला यातनातळांवरल्या सशक्त नि बळकट कैद्यांची आवश्यकता होती. अन् अशा बांधकामासाठी माझी गुलाम मजूर म्हणून निवड करण्यात आली नि मला बर्लिनमध्ये त्या कामावर पाठवण्यात आलं. अतिशय कष्टाचं, घाम काढणारं नि पाठ मोडणारं ते काम होतं. आणि त्या कामावर आम्हांला अतिशय निर्दय आणि अमानुष वागणूक मिळत होती. पण एक दिवस माझं नशीब अचानक पालटलं. मी सिव्हिल इंजिनीयर आहे हे नाझी अधिकाऱ्यांना कळलं, आणि त्यांनी माझी फोरमन म्हणून बढती केली आणि बंकराचं बांधकाम करणाऱ्या कैद्यांवर देखरेख करण्यासाठी मला नेमलं...! युद्धसमाप्तीच्या दोन महिने अगोदर बहुतांश बंकरांचं बांधकाम जेव्हा संपलं तेव्हा त्या बांधकामावर राबणाऱ्या सगळ्या गुलाम कैद्यांना यातनातळांवर नेऊन ठार मारण्यात आलं. मला मात्र त्यांनी जिवंत ठेवलं. कारण जर्मनीमध्येच कुठेतरी एक अखेरचा नि खूप मोठा असा भूमिगत बंकर बांधला जाणार होता. या बंकरच्या बांधकामावर देखरेख करण्यासाठी त्यांना माझी जरूर होती. या बंकरच्या बांधकामासाठी जे कामगार लावण्यात आले होते ते फक्त ‘युवा हिटलर’ संघटनेचे सगळे तरुण सदस्य

होते. मात्र हा बंकर जर्मनीत कुठे बांधला गेला हे मला कधीही समजू शकलं नाही. कारण तेव्हा मला दोन महिने तुरुंगात ठेवण्यात आलं होतं. दररोज सकाळी डोळ्यांवर काळी पट्टी बांधून मला माझ्या कोठडीतून बाहेर काढण्यात येई आणि त्या बंकरच्या साईटवर नेलं जाई. तिथे दिवसभर काम केल्यानंतर रात्री पुन्हा माझे डोळे बांधून मला तिथून हलवून तुरुंगात परत नेण्यात येई. लौकरच त्या प्रचंड मोठ्या अशा भूमिगत बंकरचं बांधकाम पूर्ण झालं आणि मग एक दिवस -

“त्या दिवशी सकाळी माझे डोळे बांधून मला एका ट्रकच्या पाठच्या भागात फेकण्यात आलं. काही एस्. एस्. टुपर्सचा माझ्या सभोवताली काहीतरी आरडाओरडा चालू होता. ते माझ्यासंबंधीच काहीतरी बोलत होते. त्यांच्या बोलण्यावरून आता मला ठार मारण्यात येणार आहे अशी जाणीव मला झाली. पण माझे डोळे बांधले होते नि हात पाठीमागे नेऊन करकचून बांधले होते. आमचा ट्रक निघाला. सुमारे वीस मिनिटांच्या प्रवासानंतर एका एस्. एस्. गार्डचे शब्द मला ऐकू आले, “चला! इथेच त्याचा निकाल लावून टाका! या परिसरात फार वेळ थांबणं धोक्याचं आहे.”

आणि ट्रकमधून ओढून बाहेर काढत त्यांनी मला रस्त्यावर फेकलं. त्याच वेळी त्या हादऱ्यानं माझ्या डोळ्यावरली पट्टी निसटून खाली पडली. भीतीनं भांबावून मी आजूबाजूला पाहिलं तेव्हा माझ्या पाठीमागे असलेला जर्मन ट्रक हळूहळू दूर जात असलेला मला दिसला. त्याच्या पिछाडीला तिथे जर्मन रक्षक माझ्यावर रायफली रोखून बसलेले होते. ती गोष्ट मी पाहिली अन् उठून मी एकदम वेडंवाकडं धावायला सुरुवात केली. त्यांनी माझ्यावर गोळ्या झाडल्या. त्यातली एक माझ्या पाठीत घुसली आणि मी रस्त्यावर तोंडघशी आदळलो. पाठीतून जीवघेणी वेदना निघत असतानाच मी डोकं वर करून समोर पाहिलं. त्याच वेळी समोरच्या वृक्षराजीतून सोवियत-लाल सेनेच्या सोल्जरांची एक तुकडी आणि तीन रणगाडे अकस्मात धडपडत बाहेर पडलेले माझ्या दृष्टीस पडले. पळून जाणाऱ्या त्या जर्मन ट्रकवर त्यांनी गोळ्यांचा तुफानी मारा केला. त्यात त्या ट्रकचा स्फोट झाला नि तो पार नष्ट झाला. त्याच वेळेला माझी शुद्ध हरपली आणि माझ्या नजरेसमोर काळोख पसरला...

“एका रशियन फ्रीड हॉस्पिटलमध्ये मी शुद्धीवर आलो. तिथल्या सर्जन्सनी शस्त्रक्रिया करून माझ्या पाठीत घुसलेली गोळी काढल्यामुळे माझा जीव बचावला होता...पण माझा डावा पाय मात्र अधू बनला होता. पुढे मी कोण आहे...माझी पार्श्वभूमी काय आहे हे समजल्यानंतर रशियनांनी माझी मुक्तता केली. युद्ध संपल्यानंतर मी पुन्हा माझ्या वडिलोपार्जित कन्स्ट्रक्शनच्या धंद्यात पडलो. मी लग्न केलं. मला एक मुलगा झाला. पुढे मी खूप कष्ट केले आणि बर्लिनच्या पुनर्निर्माणादरम्यान माझा व्यवसाय नावारूपाला आणला. अलीकडेच पाच वर्षांपूर्वी माझा दुसरा पायही निकामी बनला आणि मला रिटायर व्हावं लागलं. तर अशी माझी कहाणी आहे.” लिओ ओबरस्टॅड्ट काही क्षण थांबला. मग त्यानं फोस्टरला विचारलं, “आता तुमचं काय काम आहे ते सांगा. मि. फोस्टर.”

“सांगतो.” फोस्टर म्हणाला. मग त्यानं वृद्ध लिओला आपल्या आर्किटेक्चरल पुस्तकासंबंधी आणि त्या हरवलेल्या सात प्लॅन्ससंबंधीची माहिती सांगितली. पश्चिम जर्मनीत जमिनीखाली बांधल्या गेलेल्या सात बंकरसंपैकी सहांचे प्लॅन्स आपण रुडी झायडलरकडून कसे मिळवले आणि सातव्या बंकरचा प्लॅन स्पाँदा तुरुंगात कसा मिळवला याची समग्र हकीकत सांगून तो म्हणाला, “त्या सात प्लॅन्सपैकी सहा प्लॅन्समधल्या भूमिगत बंकरांची नेमकी स्थळं मला कळलीयत. फक्त सातवा बंकर, ज्याचं डिझाईन रुडी झायडलरनं हिटलरसाठी केलं होतं, त्याच्या नेमक्या ठिकाणाचा काही पत्ता मला लागत नाहीय. फक्त त्याच्याच ब्ल्यू प्रिंटवर तो बंकर कोणत्या स्थळी बांधला गेला याची काही नोंद नाहीये. सगळ्या बंकरांमध्ये हा सातवा बंकर खूप मोठा आहे आणि त्याबद्दलची माहिती, त्याचं बांधकाम केलेला एखादा जुना कामगारच सांगू शकेल, असं झायडलरनं मला सांगितलं. अन् याच कामासाठी मी तुमच्याकडे आलोय.”

“जरा तो ब्ल्यू प्रिंट बघू!” लिओ ओबरस्टॅड्ट म्हणाला.

फोस्टरनं आपल्या जाकिटाच्या खिशातून त्या ब्ल्यू प्रिंटची घडी काढली आणि ती उलगडून लिओला दिली. लिओनं त्या ब्ल्यू प्रिंटवरल्या आराखड्यावरून नजर फिरवली आणि तो म्हणाला,

“बरोबर! हाच तो सातवा बंकर आहे. मोठा, खूप मोठा.”

“तुम्हाला याची ओळख पटतेय?” फोस्टरनं अधीरपणे त्याला विचारलं.

“तुमच्या या ब्ल्यू प्रिंटमध्ये ज्याचा आराखडा आहे तोच हा शेवटला बंकर आहे - ज्याच्या बांधकामावर, मला गोळी घातली जाण्यापूर्वी, मी देखरेख केली होती.” त्या ब्ल्यू प्रिंटची घडी घालून तो फोस्टरला परत करत लिओ ओबरस्टॅड्ट म्हणाला, “हा त्याच अखेरच्या सातव्या बंकरचा आराखडा आहे अशी माझी पूर्ण खात्री आहे.”

“ठीक आहे. मग आता प्रश्न असा उरतो की, हा बांधला कुठे गेला?” फोस्टरनं विचारलं.

“कुठे म्हणजे?” फोस्टरकडे आश्चर्यानं बघत लिओ म्हणाला, “अर्थातच बर्लिनमध्ये. मी तुम्हाला मघाच सांगितलं ते.”

“पण तुम्ही एवढं खात्रीपूर्वक हे कसं सांगू शकता? कारण तिथे तुम्हाला डोळे बांधून नेण्यात येत होतं. शिवाय बहुतांश काळ तुम्ही जमिनीखालीच राहात होता.”

वृद्ध लिओनं नकारार्थी मान हलवली आणि तो म्हणाला, “मी सदासर्वकाळ जमिनीखाली राहात नव्हतो. तसंच माझ्या डोळ्यांवर फक्त येताना आणि जातानाच पट्टी बांधली जात असे. मी तुम्हाला मघाशी सांगितलं की एक दिवस सकाळी बांधकामावरून मला एस्. एस्. टुपर्सनी उचललं आणि मला गोळी घालण्याकरता ते एका ट्रकमधून घेऊन गेले. तो प्रवास तसा दहा मिनिटांचाच होता पण युद्धातल्या बाँबवर्षावामुळे रस्ते उध्वस्त झाल्यामुळे ओबडधोबड मार्गावरून जाण्यासाठी त्यांना वीस मिनिटं लागली असावीत. त्यांनी मला ट्रकमधून खाली फेकलं आणि रशियनांच्या हल्ल्याच्या भीतीमुळे ते माझ्यावर गोळ्या झाडून पळून जाऊ लागले. त्या ठिकाणी दाट वृक्षराजी असलेलं मोठं जंगल होतं. अन् त्या जंगलातूनच रशियनांची तुकडी बाहेर पडली होती.”

“रशियन तुकडी वृक्षराजी असलेल्या जंगलाच्या परिसरातून बाहेर पडली? कसलं जंगल? कुठे होतं ते?” फोस्टरनं अखेरचा धागा पकडत विचारलं.

“अहो कसलं म्हणजे? टायर-गार्टनच्या बाहेर असलेली दाट वृक्षराजी होती ती. आजही बर्लिनमधलं ते एक सर्वात सुंदर नि निसर्गरम्य असं स्थळ आहे. त्या काळी हिटलरच्या चॅन्सलरीपासून आणि फ्यूरर बंकरपासून पायी जाता येण्यासारख्या अगदी थोड्या अंतरावर ती वृक्षराजी होती. तिथूनच जवळपास कुठेतरी...तो सातवा बंकर बांधला गेला होता...! माझी खात्री आहे तशी!”

‘डेलफीन टॅव्हर्न’मध्ये एक कप चहा घेतल्यानंतर निकोलस किरवोव तिथून बाहेर पडला आणि कान्टस्ट्रासी परिसरातल्या फूटपाथवरून रमतगमत निघाला. आपल्या एका बगलेत त्यानं आपलं ते हिटलर पेंटिंग घेतलेलं होतं. आदला संबंध दिवस कुफुरस्टेनडाम विभागातल्या सगळ्या आर्ट गॅलरीजना भेटी देण्यात त्यानं घालवला होता. पण ते पेंटिंग आपण विकलेलं नाही असा नकार त्याला सर्व ठिकाणी मिळाला होता. ज्यानं ते पेंटिंग त्याला दिलं होतं त्या स्टुअर्डनं ती आर्ट गॅलरी कु’डाम परिसराच्या जवळपासच कुठेतरी असल्याचं सांगितलं होतं. म्हणून आज कान्टस्ट्रासीचा परिसर धुंडाळण्याचं त्यानं ठरवलं होतं. कारण हा विभाग कु’डामजवळच होता. किरवोवजवळ असलेल्या यादीप्रमाणे ‘टिशर गॅलरी’ नावाची एक आर्ट गॅलरी त्या परिसरात होती. त्या गॅलरीचा शोध घेत तो त्या विभागात आज भटकत होता. पण प्रत्यक्षात जेव्हा तो त्या विभागातून

पुढे पुढे जाऊ लागला तेव्हा तिथं 'सेक्स शॉप्स'चीच अधिक गर्दी असलेली त्याला आढळली. इथे कुठे ती आर्ट गॅलरी असेल? चालता चालता किरवोवच्या मनात येत होतं. क्षणकाळ त्याच्या मनात आणखी एक विचार आला की पायपिटीमुळे दमवणारा हा शोध थांबवावा आणि सरळ लेनिनग्राद गाठावं. आपल्या बायको आणि मुलांसमवेत ठरल्याप्रमाणे 'सोशी'ला सुट्टी घालवण्याकरता जावं! पण दुसऱ्याच क्षणी हाती घेतलेल्या आपल्या मोहीमेच्या प्रगतीची जाणीव त्याला झाली. 'गोअरिंग एयर मिनिस्ट्री'ची इमारत असलेलं ते पेंटिंग हिटलरनंच केलेलं असावं या निष्कर्षापर्यंत तर आपण पोचलो आहोत. पण आता आणखी एका गोष्टीचा शोध आपल्याला घ्यायचा आहे. 'ऐतिहासिक दाखल्याप्रमाणे हिटलरचा मृत्यू १९४५ साली झाला होता. पण ते पेंटिंग मात्र १९५२ साली किंवा त्यानंतर तयार केलं गेलं आहे. हे काय गौडबंगाल आहे?' त्याचं रहस्य सोडवणं ही आता एक नवीन बाब होऊन बसली आहे!' त्याच्या मनात आलं. अन् या विचारासरशी हे रहस्य सोडवल्याशिवाय आपण बर्लिन सोडायचं नाही असा निश्चय त्यानं आपल्या मनाशी केला. विचारांच्या नादात चालता चालता किरवोव एका सहा मजली इमारतीपाशी पोहोचला. तिच्या तळमजल्यावरल्या एका प्रशस्त प्रवेशद्वारावर एक पाटी होती. त्या पाटीवरल्या ठळक अक्षरांनी त्याचं लक्ष वेधून घेतलं.

गॅलरी टिशर बर्लिन.

दाराच्या बाजूला असलेल्या शो विडोंमध्ये त्याला बर्लिनमधल्या निसर्गदृश्यांची तीन मोठी पेंटिंग्स दिसली. ती पेंटिंग्स न्याहाळल्यानंतर किरवोवनं तिथल्या प्रवेशद्वारातून आत प्रवेश केला. आत एक मोठा भव्य हॉल होता आणि त्याच्या चारही भिंतींवर वेगवेगळी पेंटिंग्स टांगलेली होती. हॉलच्या कोपऱ्यात वळणावळणांचा एक जिना वर एका पोटमाळ्यावर गेलेला होता. त्या पोटमाळ्यावरही पेंटिंग्स ठेवलेली दिसत होती. हॉलच्या प्रवेशद्वारापाशी एक डेस्क होतं आणि त्यापाठी करड्या रंगाचे केस असलेला, चष्मा घातलेला एक तरुण माणूस काहीतरी लिहीत बसला होता. किरवोव जवळ येताच तो उठून उभा राहिला.

“तुम्ही मिस्टर टिशर?” किरवोवनं त्याला विचारलं.

“हो, मीच टिशर” किरवोवच्या बगलेत असलेल्या कागदाच्या वेष्टनाकडे बघत तो तरुण म्हणाला, “तुम्ही काहीतरी विकण्यासाठी इथे आला आहात? आम्ही-”

“मी इथे काही चौकशी करण्यासाठी आलो आहे.” किरवोव त्याला मधेच अडवत म्हणाला. आपल्या बगलेतलं पेंटिंग त्यानं तिथल्या डेस्कवर ठेवलं. त्यावरलं कागदाचं वेष्टन उलगाडलं आणि आतलं पेंटिंग त्या इसमाला-टिशरला दाखवत त्यानं विचारलं,

“हे पेंटिंग तुमच्या ओळखीचं आहे?”

टिशरनं त्या पेंटिंगकडे एक नजर टाकली आणि नाक मुरडत तो म्हणाला, “बर्लिनमधलाच सीन दिसतोय - तिसऱ्या राईशमधल्या इमारतीचा मला वाटतं!” त्यानं किरवोवकडे पाहिलं आणि तो म्हणाला, “हो, अशा तऱ्हेची काही पेंटिंग्स आमच्या गॅलरीतून विकली गेली आहेत. अधूनमधून अशा पेंटिंग्सची विक्री आम्ही करतच असतो.”

“हे पेंटिंग तुमच्या आर्ट गॅलरीतून विकलं गेलं आहे का?” किरवोवनं त्याला विचारलं. “असल्यास या पेंटिंगबद्दल तुमच्याकडून मला काही माहिती हवी आहे. हे पेंटिंग तुमच्या गॅलरीत कसं आलं? ते तुम्हाला कुणी विकलं?”

“खरं सांगायचं तर मला याबद्दल निश्चित माहिती नाही.” टिशर त्याला म्हणाला.

“आमची मॅनेजर इथल्या पेंटिंग्सच्या खरेदी-विक्रीचे व्यवहार पाहते. मी तिला बोलावतो. थांबा.” आणि वळून हॉलच्या टोकाला असलेल्या पोटमाळ्याकडे बघत त्यानं हाक मारली, “फ्राऊलिन डॅंगमार! जरा एक मिनिट खाली येता?”

काही क्षणांतच पोटमाळ्याच्या वळणदार जिन्यावरून दोन लांबसडक नाजूक पाय अगोदर खाली येताना दिसले आणि मग फ्राऊलिन डॅंगमारची आकृती दृग्गोचर झाली. तो जिना उतरून ती तळमजल्यावर आली आणि डेस्कापाठी येत किरवोवकडे बघत तिचं विचारलं, “बोला, काय काम आहे?”

किरवोवनं तिच्याकडे पाहिलं. तिचा बांधा सडसडीत होता. तिच्या डोळ्यांवर शिंगांच्या फ्रेमचा चष्मा होता. तिचे केस काळे होते नि आखूड कापलेले होते. तिचं वय पस्तिशीच्या आसपास होतं नि तिचं एकंदर व्यक्तिमत्त्व तीक्ष्ण होतं. किरवोवनं डेस्कवरलं पेंटिंग तिच्याकडे सरकवलं आणि तिला विचारलं,

“हे पेंटिंग तुमच्या ओळखीचं आहे?”

तिनं त्या पेंटिंगवरून नजर फिरवली आणि ती म्हणाली, “अर्थात! हे पेंटिंग विकण्यापूर्वी आमच्या गॅलरीत एक वर्षभर पडून होतं. हिटलरच्या शैलीतलं हे पेंटिंग नाझींच्या जमान्यातलं असावं असं याच्याकडे पाहिल्यावर वाटतं. अर्थात माझी त्याबद्दल खात्री नव्हती. पण काही लोक असली जुनीपानी पेंटिंग्स विकत घेतात या हेतून ते मी आमच्या गॅलरीत एकदा मांडलं. तेव्हा एक परदेशी इसम, मला वाटतं तो इटालियन होता, हे पेंटिंग इथून विकत घेऊन गेला होता. हे हिटलरनं काढलेलं असावं अशा विचारानं त्यानं ते विकत घेतलं.”

“हे पेंटिंग इथून कुणी विकत घेतलं हे मला ठाऊक आहे.” किरवोव मोठ्या मुश्किलीनं आपली उत्सुकता दडवत तिला म्हणाला, “मला ही माहिती हवी आहे की हे पेंटिंग तुम्हाला कुणी विकलं?” अधिक जोर देत तो पुढे म्हणाला, “या पेंटिंगच्या खरेदीची पावती तुमच्याकडे असेलच.”

फ्राऊलिन डॅंगमार क्षणभर स्तंभित झाली. मग म्हणाली, “हो, तुम्ही म्हणता तशी याच्या खरेदीची पावती माझ्याजवळ आहे. पण हे आम्हांला कुणी विकलं हे मी तुम्हाला सांगू शकत नाही. माफ करा. आमच्या क्लायंटस्चे व्यवहार आम्ही गुप्त राखतो. त्यांची नावं सांगणं आमच्या नियमाविरुद्ध आहे. उद्या रस्त्यावरला कुणीही येऊन कशाचीही चौकशी करील. माफ करा! मी ही माहिती तुम्हाला देऊ शकत नाही.”

किरवोवनं आपल्या खिशातून पाकिट काढलं आणि त्यातून आपलं नेमकार्ड काढून ते तिला देत तो म्हणाला, “तुम्ही समजता त्याप्रमाणे मी रस्त्यावरला कुणी सर्वसामान्य माणूस नाही फ्राऊलिन. माझं हे कार्ड बघा. म्हणजे तुम्हाला कळेलच.”

तिनं त्या कार्डावरून नजर फिरवली आणि डोळे विस्फारून किरवोवकडे बघत आश्चर्यभरित स्वरात ती म्हणाली, “तुम्ही....तुम्ही मिस्टर किरवोव? लेनिनग्रादमधल्या हर्मिटेज म्युझियमचे क्यूरेटर?”

“होय. तोच मी.”

या खुलाशानं फ्राऊलिन डॅंगमार क्षणार्धात ताळ्यावर आली, काहीशी शरमिंदीही झाली, “मला माफ करा...म्हणजे मी तुमची क्षमा मागते...तुम्ही कोण आहात याची मला कल्पना नव्हती. तुम्ही इथं आलात हा आमचा बहुमानच आहे. बोला, या संदर्भात मी तुम्हाला काय मदत करू?”

तिची ती त्रेधा उडालेली पाहून किरवोवला मौज वाटली. “मला फक्त इतकंच सांगा की हे पेंटिंग तुमच्याकडे कसं आलं? तुम्हाला हे कुणी विकलं?” किरवोवनं तिला

विचारलं, “आमच्या हर्मिटेज कलासंग्रहालयात हिटलरची अनेक पेंटिंग्ज आहेत. हे पेंटिंग मला त्या संग्रहालयात दर्शकासाठी मांडायचं आहे. पण त्याआधी याच्या अस्सलपणाबद्दल खात्री करून घेणं हे एक क्यूरेटर या नात्यानं माझं कर्तव्य आहे. आणि म्हणून मला या पेंटिंगद्वल माहिती हवीय. तुम्ही मला मदत करू शकाल?”

“मी जरूर प्रयत्न करते.” फ्राऊलिन डॅंगमार उत्साहानं म्हणाली, “तुमच्यासारख्या थोर व्यक्तीला तर आमचं सहकार्य मिळायलाच हवं. एक मिनिट थांबा हं! मला या पेंटिंगच्या खरेदीच्या पावतीची कॉपी मिळते का ते मी बघते.”

आणि कौटर डेस्कपाठचं एक दार लोटून त्यामागच्या ऑफिसमध्ये ती पटकन निघून गेली. किरवावनं डेस्कावर पेंटिंग कागदाच्या वेष्टनात पूर्ववत् नीट गुंडाळून घेतलं. काहीच मिनिटांत फ्राऊलिन डॅंगमार हातात एक स्लिप् घेऊन परतली, “हे पेंटिंग आम्हांला जिंजं विकलं, ती एक जर्मन स्त्री होती. साधारण तिशी उलटलेली असावी. तिचं नाव आहे क्लारा फीबिग्. हे पेंटिंग तिच्या एका नातेवाईकानं किंवा मैत्रिणीनं तिला भेट दिलं होतं असं तिंजं मला सांगितल्याचं मला आठवतं. हे पेंटिंग तिला आवडलं नव्हतं. पण ते भेट देणाऱ्या व्यक्तीचं मन मोडू नये म्हणून ते तिंजं बरेच दिवस आपल्याजवळ बाळगलं होतं. या पेंटिंगमध्ये नाझी काळातलं रेखाटन असल्यामुळे तिच्या नवऱ्यालादेखील हे आवडलं नव्हतं आणि म्हणून हे विकण्याच्या हेतूनं ती इथे घेऊन आली होती. हे पेंटिंग हिटलरच्या शैलीसारखं भासल्यामुळे मी ते विकत घेतलं.” हातातली स्लिप किरवोवला देत ती म्हणाली, “हा त्या मिससे फीबिग्चा पत्ता आहे. निसबेक्स्ट्रासी विभागात ती राहते. कु’डामपासून जवळच हा भाग आहे. टॅक्सीनं किंवा पायीसुद्धा तुम्ही तिथे जाऊ शकाल.”

“थँक यू व्हेरी मच.” किरवोव तिला म्हणाला.

“केवळ गंमतीखातर हे पेंटिंग मी विकत घेतलं होतं. हिटलरच्या पेंटिंगची उत्तम नक्कल अशा विचारानं.” फ्राऊलिन डॅंगमार म्हणाली, “हे इतकं मौल्यवान असेल हे मला ठाऊक असतं तर मी ते जास्त किमतीला विकलं असतं.”

“कला म्हणून म्हणाल तर याचं मोल फारसं नाही. पण इतिहासाच्या दृष्टिकोनातून मात्र जरूर आहे.” किरवोव तिला म्हणाला आणि आपलं पेंटिंग खाकोटीला मारून त्या आर्ट गॅलरीतून तडफदारपणे बाहेर पडला.

त्याची आत्तापर्यंतची पायपीट आज अकस्मात फळाला आली होती!

फीबिग् कुटुंब राहात होतं त्या तिसऱ्या मजल्यावरल्या अपार्टमेंटबाहेर, दारावरची बेल वाजवून किरवोव वाट पाहात थांबला होता. त्याच्या मनावर किंचित दडपण आलं होतं. जराशानं त्याला आतून पावलं ऐकू आली आणि दार उघडलं गेलं. दारात एक उंच सडसडीत साधारण तिशी उलटलेली तरुणी उभी होती. तिचे डोळे काळेभोर होते आणि नाक किंचित अपरं. गुलाबी रंगाचा मॅटर्निटी गाऊन तिंजं अंगात घातलेला होता. त्यावरून तिला मातृत्वाची चाहूल लागलेली होती हे किरवोवनं ताडलं. किरवोवकडे ती कुतूहलानं पाहात उभी होती.

“तुम्ही मिससे क्लारा फीबिग्?” किरवोवनं तिला विचारलं

“हो.” ती उत्तरली.

“माझं नाव निकोलस किरवोव. मला तुमच्याशी थोडं बोलायचं आहे.”

“कशाबद्दल?”

“एका कलाकृतीबद्दल.”

“कलाकृतीबद्दल? तुम्ही काय म्हणता ते मला समजलं नाही.”

“थांबा! मी थोडक्यात सांगतो.” असं म्हणून किरवोवनं आपलं नेमकार्ड काढून तिच्यासमोर धरलं आणि तो म्हणाला, “लेनिनग्रादमधल्या हर्मिटेज म्युझियमचा मी प्रमुख आहे. जर्मन कलाकृतींचा संग्रह करणाऱ्या संग्राहकांच्या मुलाखती घेण्याकरता मी बर्लिनला आलोय. त्यासंबंधी एक लेख लिहिणार आहे मी.”

“पण माझ्याजवळ तर कशाचा संग्रह नाहीये. मी संग्राहक नाही.”

“मला ठाऊक आहे ते. पण एका कलाकृतीबद्दल मला जरा तुमच्याकडून थोडी माहिती हवी आहे.” उंबरठ्यापलीकडे पाऊल टाकत किरवोव म्हणाला, “मी तुमचा फार वेळ घेणार नाही.” अन् तो आत शिरलाच.

“अहो पण...” चाचरत ती म्हणाली, “आज मी जरा कामाच्या गडबडीत आहे.”

“मी तुम्हाला सांगितलं की मी तुमचा जास्त वेळ घेणार नाहीये म्हणून” बाहेरच्या त्या खोलीतून नजर फिरवत किरवोव म्हणाला,

“अं? ...वेल्! बसा. पण मला वाटतं तुम्ही आपला वेळ निष्कारण वाया घालवता आहात.” ती म्हणाली, “मात्र आज मला खरोखरच फुरसत नाहीये.”

“थँक्स!” तिथल्या एका आरामखुर्चीत बसत किरवोव म्हणाला, “मला तुमच्याकडून अगदी थोडीशी माहिती हवी आहे. मी तुमचा फार वेळ घेणार नाही.” आणि आपल्या बगलेतलं पेंटिंग पुढ्यात घेऊन त्यावरलं वेष्टन काढून ते त्यानं तिच्यासमोर धरलं, “मला असं समजलंय की हे पेंटिंग पूर्वी तुमच्याकडे होतं. ते तुम्ही टिशर गॅलरीला विकल्याचंही मला कळलं.”

तिनं त्या पेंटिंगवर नजर टाकली. पण ते ओळखीचं असल्याचे कुठलेही भाव मुद्रेवर न आणता ती म्हणाली, “हे पेंटिंग...याच्याबद्दल तुम्हाला कसली माहिती हवीय?”

“तिसऱ्या राईशमधलं हे एक अतिशय दुर्मिळ पेंटिंग आहे.” किरवोव तिला म्हणाला, “एका म्युझियमचा क्यूरेटर या नात्यानं या पेंटिंगच्या अस्सलपणाबद्दल मला खात्री करून घ्यायचीय. मला असं सांगा की हे पेंटिंग तुमच्याकडे कुठून आलं होतं?”

क्लारा काही क्षण निरुत्तर बनली. मग त्या पेंटिंगचं काही वेळ निरीक्षण करत ती म्हणाली, “तुमची काहीतरी चूक होतेय. हे पेंटिंग मी पूर्वी कधीही पाहिलेलं नाहीये. आता बर्लिनच्या एका रस्त्याचं दृश्य असलेलं एक जुनं पेंटिंग माझ्याकडे होतं, नाही असं नाही. पण माझ्या मिस्टराना ते आवडलं नाही म्हणून मी ते विकून टाकलं. मात्र तुम्ही दाखवताय हे पेंटिंग माझ्याकडे कधीच नव्हतं.”

ती खोटं बोलतेय हे किरवोवच्या ध्यानात आलं. तरी पण तिला आणखी एक संधी देण्याच्या हेतूनं तो म्हणाला, “मिससे फीबिग्, टिशर गॅलरीची मॅनेजर फ्राऊलिन डॅंगमार हिला मी जेव्हा हे पेंटिंग दाखवलं तेव्हा हे तुमच्याकडून विकत घेतल्याचं आपल्याला आठवत असल्याचं तिंजं मला सांगितलंय. तिच्याकडून मला तुमचं नाव नि पत्ता मिळाला. बघा! आता तरी काही आठवतं का ते.”

पण क्लारा आपल्या नकारावर आता अडून बसली होती. ती त्याला म्हणाली, “त्या टिशर गॅलरीच्या बाईंचा काहीतरी गैरसमज होतोय. तिंजं तुम्हाला चुकीची माहिती

दिलीय. हे पेंटिंग मी पूर्वी कधीही पाहिलेलंसुद्धा नाहीये.”

किरवोवने तिच्या चेहऱ्याचं निरीक्षण केलं. तिने आव तर भलता आणला होता. ते पेंटिंग तिचं होतं, तिच्याकडेच होतं यात तर काही वादच नव्हता. पण ती ते कबूल करत नव्हती. अर्थात जास्त ताणण्यात अर्थ नाही असा विचार करून किरवोवने त्या पेंटिंगवरला कागद गुंडाळला आणि तो म्हणाला, “ठीक आहे. कदाचित याबाबत माझी काहीतरी चूकही होत असेल.”

“निश्चितच! तुमचा वेळ मात्र उगाच वाया गेला.” क्लारा त्याला म्हणाली.

किरवोव उठला. तिने त्याला दाराकडे नेलं आणि दार उघडलं.

“तुम्हाला तसदी दिल्याबद्दल माफ करा हं. पण या पेंटिंगबद्दल मला अधिक माहिती मिळू शकली असती तर फार बरं झालं असतं.” किरवोव तिला म्हणाला.

“बाय द वे, तुमच्या या पेंटिंगमध्ये असं काय विशेष आहे ? इतकं काय महत्त्वाचं आहे या पेंटिंगमध्ये, की तुम्ही एवढा इंटरेस्ट घेताय?” क्लाराने त्याला विचारलं,

“आहे! विशेष आहे म्हणून तर मी एवढा तपास घेतोय.” दाराबाहेर पडत किरवोव तिला म्हणाला, “या पेंटिंगचं वैशिष्ट्य असं आहे की हे अँडॉल्फ हिटलरनं केलेलं आहे. आणि तेसुद्धा १९५२ साली किंवा त्यानंतरच्या काळात?”

“विलक्षणच!” क्लारा एकदम उद्गारली, “हिटलर १९४५ साली मरण पावला हे सगळ्या जगाला ठाऊक आहे. मग तुम्ही म्हणता हे कसं शक्य आहे?”

“अगदी बरोबर!” किरवोव तिला म्हणाला, “आणि म्हणूनच तर माझ्या दृष्टीनं या पेंटिंगला एवढं महत्त्व आलंय! अच्छा! निघतो मी! गुड-डे.”

त्यानंतरची संधं दुपार क्लारा विलक्षण अस्वस्थ आणि हादरलेल्या मनःस्थितीत होती. आपल्या मावशीची-इव्हलिन हॉफमानची ती अतिशय बेचैनपणे वाट बघत होती. तिच्या घरी आलेला तो अपरिचित रशियन माणूस तिच्या घरातून बाहेर पडताक्षणीच तिने दार लावून घेतलं होतं आणि ती तडक आपल्या आईच्या बेडरूममध्ये धावली होती. तिथं डुलक्या घेत असलेल्या आपल्या आईला हलवून जागं करत ती म्हणाली, “आई! ऊठ. मला तुला काही सांगायचंय.”

तिची आई-लिस्ल एकदम खडबडून जागी झाली आणि तिच्याकडे बघत म्हणाली, “क्लारा! अगं, काय झालं? अशी घाबरल्यागत का दिसतेय?”

“हो आई! मी खरंच घाबरलेय.” क्लारा उत्तरली, “ते पेंटिंग तुला ठाऊक आहे ना? अग! इव्हलिन मावशीनं आमच्या लग्नाच्या पहिल्या वाढदिवसाला मला आणि फ्रान्झला भेट दिलं होतं ते...फ्रान्झला अजिबात आवडलं नव्हतं म्हणून मी विकून टाकलं होतं ते....”

“हो, मला ठाऊक आहे ते. त्याचं काय?”

“वेल्! आता आपल्याकडे एक माणूस येऊन गेला. एक कलातज्ज्ञ. त्यानं मला सांगितलं की ते पेंटिंग हिटलरनं केलं होतं म्हणे!”

“विचित्रच!”

“तेच मी त्याला म्हणाले! आणि वेडेपणाचा कहर म्हणजे युद्धानंतर सात वर्षांनी अँडॉल्फ हिटलरनं ते पेंटिंग तयार केलं असं त्यानं मला सांगितलं.”

“हा कुणीतरी चक्रमच माणूस दिसतो! कोण होता तो?”

“थांब! सांगते.” पलंगावर लिस्लशेजारी बसत क्लारा म्हणाली. आणि निकोलस किरवोवबरोबर झालेल्या बोलण्याबद्दलची सगळी हकीकत तिने तिला सांगितली आणि ती म्हणाली, “आई! हा सगळा काय प्रकार आहे मला कळत नाही. पण हा किरवोव त्याबद्दल काहीतरी लिहिणार आहे. आणि आपण भेट दिलेलं पेंटिंग मी विकलंय हे जर इव्हलिन मावशीला कळलं तर ती माझ्यावर भयंकर रागवेल. ही गोष्ट तिला नंतर कळण्यापूर्वी अगोदरच तिच्या कानांवर घालावी असं मला वाटतं. आणि म्हणून फोन करून तिला आत्ताच्या आत्ता बोलावून घ्यावं म्हणते मी.”

“क्लारा! इव्हलिन मावशीकडे फोन नाही हे तुला ठाऊक आहे! पण तिच्याशी कसा संपर्क साधायचा ते मला ठाऊक आहे. मी बघते, तू काळजी करू नकोस.”

“आई! तिला मला आजच्या आजच भेटायला हवं. तातडीनं!”

“पोरी! तू आता आपल्या खोलीत जाऊन स्वस्थपणे विश्रांती घे. मला जरा बिछान्यातून उठायला मदत कर आणि जा! मी जमवते सारं.”

याला आता दोन तास होऊन गेले होते. लिस्लनं आपण इव्हलिनला निरोप पाठवल्याचं क्लाराला सांगितलं होतं आणि क्लारा अस्वस्थपणे इव्हलिनची वाट पाहत होती. तिने भेट दिलेलं पेंटिंग विकल्याचं, ती आल्यावर तिला कसं काय सांगायचं हा प्रश्न तिला पडला होता...! आणखी दहा मिनिटं गेली. क्लाराची अस्वस्थता आता अधिकच वाढली होती. तेवढ्यात दारावरची घंटा वाजली...आणि आली! तिची इव्हलिन मावशी आली होती ! क्लारानं तिला आत नेलं, आणि ती म्हणाली,

“इव्हलिन मावशी! तुला मी असं अचानक बोलावून घेतलं म्हणून -”

“अग! काही बिघडलं नाही!” तिच्यासमोर बसत इव्हलिन म्हणाली,

“तुझी तब्येत वगैरे बिघडली का काय असं मला वाटलं आणि निरोप मिळताच मी तातडीनं निघून आले. काय म्हणतंय तुझं गर्भारपण? बरी आहेस ना तू?”

“माझी तब्येत अगदी ठीक आहे, मावशी.” क्लारा अडखळत म्हणाली, “पण जरा...एक गडबड झालीय...आणि त्याबद्दल तुला काही सांगायचं आहे...पण तू माझ्यावर रागावणार नाहीस ना?”

“क्लारा! डियर! तू काहीही सांगितलंस तरी मी तुझ्यावर रागावणार नाही. तू माझी किती लाडकी आहेस हे तुला ठाऊक आहे ना?”

क्लारानं एक आवंढा गिळला आणि मोठ्या मुश्किलीनं हिंमत एकवटून ती म्हणाली, “म्हणजे त्याचं काय आहे मावशी की ते पेंटिंग...”

“पेंटिंग? कसलं पेंटिंग?”

“अग!...म्हणजे आमच्या लग्नाच्या वाढदिवसाला तू आम्हांला जे दिलं होतंस ते...माझ्या मावश्यांच्या संग्रहातलं, एक जुनं जर्मन शासकीय इमारत असलेलं, ते पेंटिंग - तू आम्हांला भेट नव्हतं का दिलंस?”

“हां! हां! ते होय! आता आठवलं. तर त्याचं काय?”

क्लारानं पुन्हा एक आवंढा गिळला आणि ती म्हणाली, “मावशी! तू दिलेलं ते...ते...पेंटिंग मी एका वर्षापूर्वी विकून टाकलं.”

“काय? ते पेंटिंग तू विकलंस?” चमकून इव्हलिनने तिला विचारलं.

“हो मावशी! माझ्यावर रागावू नकोस!” क्लारा पटकन म्हणाली, “पण मला ते विकलं लागलं. ते पेंटिंग फ्रान्झला अजिबात आवडलं नव्हतं हे तुला ठाऊकच आहे. पण तरीसुद्धा मी ते इतके दिवस घरात राहू दिलं होतं. पण...पण एक दिवस फ्रान्झच्या शाळेतले त्याचे काही सहकारी मित्र आमच्याकडे पत्ते खेळायला आले होते. त्यांच्यात

एक आर्ट टीचर होता. फ्रान्झनं सहजच त्याला ते पेंटिंग दाखवलं तेव्हा तो त्याला म्हणाला की “हा असला भयंकर प्रकार तू तुझ्या घरात कशाला ठेवला आहेस?” त्यावर फ्रान्झनं त्याला त्याबद्दल स्पष्टीकरण विचारलं तेव्हा तो म्हणाला की “या पेंटिंगमधली इमारत निश्चितपणे नाझी कालखंडातली आहे. आणि हिटलरच्या शैलीतलं हे पेंटिंग एखाद्या नाझीनं केलेलं असलं पाहिजे. कुणी सांगावं, एखादे वेळी हे खुद्द हिटलरनंसुद्धा केलेलं असेल! हे तू घरात कशाला ठेवतोस?” आणि झालं! फ्रान्झला तेवढंच निमित्त पुरलं. त्याला नाझीविषयी किती चीड आणि तिरस्कार आहे हे तर तुला ठाऊकच आहे.” क्लारानं आवंढा गिळला आणि ती म्हणाली, “आणि म्हणून मग त्या पेंटिंगची वासलात लावून टाकण्याकरता त्यानं माझ्या मागे भुणभुण लावली. “हे पेंटिंग अगोदर घराबाहेर काढा!” असा लकडा त्यानं लावला. माझा निरुपाय झाला. माझ्या मनात नव्हतं तरी, वर्षापूर्वी ते पेंटिंग, इथून जवळच असलेल्या एका आर्ट गॅलरीला मी विकून टाकलं आणि त्याबद्दल विसरूनही गेले.” तिनं क्षमायाचनेच्या नजरेनं इव्हलिनकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “इव्हलिन मावशी! तू याबद्दल माझ्यावर रागावणार नाहीस ना?”

क्लाराची हकीकत ऐकल्यानंतर इव्हलिन काही क्षण स्तब्ध बसली, मग जराशानं तिला म्हणाली, “हे सांगण्यासाठी तू मला इतक्या तातडीनं इथं बोलावून घेतलंस? क्लारा! तुझी बाजू मला अगदी पूर्णपणे कळली. नवऱ्याचं म्हणणं ऐकणं हे तुझं प्रथम कर्तव्य आहे. आणि एवढीच गोष्ट तर घडली असेल तर—”

“नाही मावशी!” क्लारा तिला थांबवत मध्येच म्हणाली, “आज आणखी एक विचित्र प्रकार घडला. आज निकोलस किरवोव नावाचा एक माणूस माझ्याकडे येऊन गेला. आता दोन-अडीच तासांपूर्वीचीच गोष्ट आहे ही. आपण लेनिग्रादमधल्या हर्मिटेज म्युझियमचे क्यूरेटर आहोत असं त्यानं मला सांगितलं, आणि गंमत म्हणजे त्याच्याजवळ ते पेंटिंग होतं! त्याला ते आपल्या म्युझियममधे प्रदर्शनात मांडायचंय. जर्मन आर्टबद्दल तो काहीतरी लिहिणारसुद्धा आहे. तर त्याला त्या पेंटिंगसंबंधी अधिक माहिती हवी होती. अन् म्हणून तो माझ्याकडे आला होता.”

“मग तू त्याला काय सांगितलंस?” इव्हलिननं तिला अगदी हळू विचारलं.

“काही नाही. ते पेंटिंग माझं नाही आणि ते पूर्वी मी कधी पाहिलेलंसुद्धा नाही अशी थाप मारली मी त्याला. कारण मला या प्रकरणात अधिक गुंतायचं नव्हतं.” क्लारा तिला म्हणाली.

हे ऐकून इव्हलिनच्या मुद्रेवरले भाव बदलले, “पोरी! अगदी योग्य तेच केलंस तू! आता उत्तम म्हणजे त्या पेंटिंगचा विषय तू तुझ्या मनातून अजिबात काढून टाक. तू ते विकलंस म्हणून मी रागवेन अशा विचारानं तू खंतावत असशील तर- वेल! मी तुझ्यावर अजिबात रागावले नाही. तेव्हा आता हे प्रकरण एवढ्यावरच सोडून दे.”

“नाही मावशी! आणखी एक विचित्र गोष्ट मला कळलीय. खूपच विचित्र आणि चमत्कारिक !”

“काय ती ऐकू दे!”

“जेव्हा तो किरवोव माझ्या घरातून बाहेर पडला तेव्हा मी त्याला विचारलं की त्या पेंटिंगबद्दल एवढं विशेष असं काय आहे? तेव्हा त्यानं मला सांगितलं की, ते पेंटिंग अँडॉल्फ हिटलरनं काढलेलं असून ते त्यानं १९५२ साली काढलंय. मी त्याला म्हणाले की हे कसं शक्य आहे? कारण हिटलर तर १९४५ सालीच मेलाला! तेव्हा तो माणूस किरवोव मला म्हणाला की ‘म्हणूनच हे पेंटिंग एवढं विशेष, एवढं इंटरेस्टिंग आहे.’”

क्लाराचं बोलणं ऐकून इव्हलिन ताठ बसली आणि म्हणाली, “ही गोष्ट साफ चुकीची आहे. हा किरवोव माथेफिरू असला पाहिजे. त्यानं तुला जे काही सांगितलं ते खोटं आहे. धादंत खोटं!”

“मलाही तसंच वाटतं मावशी, ते पेंटिंग हिटलरनं काढलेलं नसावं! का असेल? मला असं म्हणायचंय की तसं असलं तर मग ही असली चीज तुझ्याजवळ कुठून आली?”

“ते पेंटिंग हिटलरनं केलेलं नाही.” इव्हलिन हॉफमन दृढपणे म्हणाली, “अशक्यच आहे ते. तसं असतं तर माझ्या नवऱ्यानं-तुझ्या मावश्यानं असली नाझी चीज आपल्या संग्रहात कधी ठेवलीच नसती. तुझे मावसे हे एक जुने समाजवादी होते. तुझ्याकडे आलेला तो माणूस उगाच काहीतरी फालतूपाणा करून गेला झालं! यामागे त्याचा हेतू काय ते काही कळत नाही. पण जाऊ दे! आपल्या या शहरात असले बरेच चक्रम लोक येत असतात. तेव्हा हे सगळं प्रकरण तू आता विसरून जा. मी तुझ्यावर मुळीच रागावले नाही, काय? तेव्हा आता अगदी निश्चित हो. आपल्या प्रकृतीला जप!” इव्हलिन उठली आणि वाकून तिनं क्लाराच्या गालाचं चुंबन घेतलं, “अच्छा! आता निघते मी. मला एका ठिकाणी जरा जरूरीच्या कामासाठी जायचंय.”

मॅपिस हॉटेलच्या रेस्टॉरंटमध्ये प्रवेश केल्यानंतर इव्हलिनला वुल्फगँग शिमड्ट त्यांच्या नेहमीच्या टेबलापाशी बसलेला दिसला. तो जेवण घेत होता. इव्हलिन त्याच्या समोर जाऊन बसली तेव्हा उठून त्यानं तिचं नेहमीप्रमाणे स्वागत केलं आणि तो म्हणाला, “तू येण्यापूर्वी मी जेवण मागवलं, कारण एक तर मला खूप भूकही लागली होती आणि कामाच्या गडबडीमुळे आज सकाळपासून मी काही खाल्लंही नव्हतं. बोल तुझ्याकरता काय मागवू?”

“मला आज भूक नाहीये. वुल्फगँग.” इव्हलिन त्याला म्हणाली, “मी फक्त एक ग्लास व्हाईट वाईन घेईन.” अन् तिनं एका वेट्रेसला वाईनची ऑर्डर दिली. वेट्रेस वाईनचा ग्लास ठेवून निघून गेल्यानंतर वुल्फगँगकडे बघत ती म्हणाली, “तू इथे येशील अशी माझी खात्री होती.”

“तुझा निरोप येण्याचीच खोटी होती. काहीतरी महत्त्वाची बाब आहे असं मला लिस्लनं सांगितलं. एवढं काय अर्जेंट निघालं?”

“तशीच महत्त्वाची गोष्ट आहे वुल्फगँग. सुरुवातीला मलाही कल्पना नव्हती. क्लाराकडून अचानक निरोप मिळाल्यामुळे मी तातडीनं आले.” इव्हलिन विषादानं म्हणाली, “एक गंभीर प्रकरण उद्भवलंय.”

वुल्फगँगनं नॅपकिननं आपलं तोंड टिपलं आणि तो म्हणाला,

“काय प्रकार आहे, मला सांग तर खरं!”

“तुला कदाचित आठवणार नाही. काही वर्षापूर्वी फ्यूर एकदा कंटाळल्यामुळे अस्वस्थ बनला होता तेव्हा त्याला काहीतरी कामात गुंतवावं या हेतून मी एक युक्ती केली होती. आपल्या जुन्या गोअिंगर मिनिस्ट्रीचा एक फोटो काढून तो मी त्याला दिला होता. त्याचं मन रमावं म्हणून पेंटिंग करण्यासाठी. त्यानं त्या फोटोवरून त्या इमारतीचं हुबेहूब पेंटिंग तयार केलं होतं -”

“अर्थात! मला ते पेंटिंग चांगलं आठवतंय. क्लाराच्या लग्नाच्या वाढदिवसाला ते पेंटिंग तू तिला भेट दिलं होतंस.” शिमड्ट तिला म्हणाला.

इव्हलिननं वाईनचा एक घोट घेतला आणि ती म्हणाली, “ते पेंटिंग मी तिला भेट दिलं ही फार मोठी चूक केली असा पश्चात्ताप आता मला होतोय.”

“का? असं का म्हणतेस?”

“कारण क्लारानं ते विकून टाकलं. अर्थात तिला त्याचं मोल ठाऊक नव्हतं. आणि तिच्या नवऱ्याला ते आवडलंही नव्हतं! म्हणून तिनं ते एका आर्ट गॅलरीला विकून

टाकलं. आणि एका रशियनानं ते आता घेतलंय. लेनिनग्रादमधल्या हर्मिटज म्युझियमचा क्यूरेटर आहे तो-”

“निकोलस किरवोव!” शिमड्ट एकदम पटकन म्हणाला, “मिस् एमिली अंशक्रॉफ्टच्या नव्या मित्रांपैकी एक.”

“मला हीच भीती वाटत होती. होय! त्याचं नाव किरवोवच आहे. ते पेंटिंग फ्यूररनं केलंय हे त्यानं ओळखलंय. त्या क्षेत्रात तो भलता तज्ज्ञ आहे. त्या पेंटिंगबद्दल त्याला अधिक माहिती हवी होती आणि म्हणून त्यानं थेट क्लाराचा शोध घेण्यापर्यंत मजल मारली. आजच तिच्या घरी येऊन गेला तो.”

“पण त्या पेंटिंगबद्दल ती त्याला काही सांगू शकली नसेल.” शिमड्ट म्हणाला, “कारण तिला त्याबद्दल काही माहितीच नाहीये.”

इव्हलिननं वाईनचा एक घोट घेतला आणि ती म्हणाली, “तो मुद्दा नाहीये, वुल्फगाँग! अर्थातच ती त्याला काही सांगू शकली नाही. पण त्यानं मात्र तिला जे काही सांगितलंय त्यामुळे मोठा घोटाळा उत्पन्न झालाय.”

“काय सांगितलं त्यानं तिला?”

“तिच्या घरून हलण्यापूर्वी त्यानं तिला सांगितलं की ते पेंटिंग विशेष आहे, कारण ते १९५२ साली किंवा त्यानंतर केव्हातरी काढलं गेलंय जेव्हा की ते काढणारा आर्टिस्ट - हिटलर १९४५ सालीच मरण पावला असं गृहीत धरलं गेलंय.”

“त्याला हे कसं काय कळलं?”

“मला काही कल्पना नाही वुल्फगाँग!” वाईनचा आणखी एक घोट घेत ती म्हणाली, “किरवोव या प्रकरणामागे का लागलाय हेच मला कळत नाहीये. कदाचित १९४५ साली नोंदल्या गेलेल्या घटना असाव्यात तशा नाहीत असा त्याला संशय आला असावा. हा प्रकार फार गंभीर आहे. आपण सावध राहायला हवं. याची दखल घ्यायला हवी वुल्फगाँग! ते पेंटिंग मी माझ्या हाताबाहेर जाऊ दिलं याचं मला आता दुःख होतंय. ते कदाचित घात करील.”

शिमड्टनं आपल्या पुढ्यातले खाद्यपदार्थ संपवले. नॅपकिननं आपलं तोंड टिपलं आणि तो म्हणाला, “तू काळजी करू नकोस! मी त्या पेंटिंगचा बंदोबस्त करतो. पुरावा म्हणून लौकरच ते त्यांच्याजवळ शिल्लकच उरणार नाही. गायब होईल!”

“खात्रीपूर्वक सांगतोस तू हे.”

“मी तुला वचन देतो! दरम्यान या सगळ्या प्रकरणाबद्दल मला फिरून एकंदर विचार करायला हवा. किरवोव आता पुढे काय हालचाल करतो याचा अंदाज घ्यायला हवा.” त्यानं आपला हात इव्हलिनच्या हातावर ठेवला आणि आश्वासक स्वरात तो म्हणाला, “तू अजिबात काळजी करू नकोस इप्फी! मी याचा बंदोबस्त करतो. माझं गुप्तचर खातं फार तत्पर आहे. आपण त्या लोकांपेक्षाही आधी जलद हालचाल करू. मी जमवतो सारं काही उद्या - उद्या तू याच ठिकाणी मला भेट.”

“मी नक्की येईन वुल्फगाँग.”

क्लारा फीबिगच्या अपार्टमेंटमधून बाहेर पडल्यानंतर किरवोव भाड्यान घेतलेल्या आपल्या ओपेल गाडीकडे परतला. रस्त्याच्या कडेला उभ्या केलेल्या ओपेलच्या ड्रायव्हिंग सीटवर बसून त्यानं एक सिगारेट पेटवली. क्लारा फीबिगची भेट निष्फळ ठरली होती. तरी पण एका विचारानं तो अस्वस्थ बनला होता. त्या प्रकरणात काहीतरी पाणी मुरतंय खास! क्लारा फीबिग खोटे बोलत होती अशी त्याची खात्री पटली होती. ते पेंटिंग तिचं होतं हे त्याला अगदी ठामपणे कळलेलं होतं. आणि तरीही ती ते नाकारत होती. का? याचाच अर्थ त्या प्रकरणात काहीतरी गोची होती. पण ती काय होती हे कळावं कसं? आणि किरवोवच्या मनात एकदम एक कल्पना चमकली. आपल्या भेटीमुळं आणि ते पेंटिंग आपल्याजवळ पाहिल्यामुळे ती हबकली असेल. आणि घाबरल्यामुळे आपल्या घरातून बाहेर पडून कदाचित ती कुणालातरी भेटायला जाईल. ती कुठे जाते हे जर आपल्याला कळलं तर या रहस्याची कदाचित उकल होऊ शकेल! आणि या विचारासरशी तिच्या अपार्टमेंटवर पाळत ठेवून बसायचं त्यानं ठरवलं. त्याप्रमाणे त्या अपार्टमेंटच्या प्रवेशद्वारावर आपल्या ओपेल गाडीतून तो नजर लावून बसला...!

त्यानंतर दोन तास उलटून गेले. या वेळामध्ये तिघं जण त्या अपार्टमेंटमध्ये शिरताना त्याला दिसली. हातात पिशवी असलेला, बाजार करून परतलेला, एक प्रौढ माणूस; एक वृद्ध पण अत्यंत तरतरीत नि देखणी स्त्री, आणि शाळेतून परतलेला एक मुलगा. मात्र त्या अपार्टमेंटमधून अद्याप कुणीही बाहेर पडलं नव्हतं. क्लाराबद्दलचा आपला आडाखा चुकीचा ठरला असावा असं किरवोवला वाटू लागलं. सालं! आपण उगीचच इतका वेळ ताटकळत बसलो इथे! त्याच्या मनात आलं. वैतागून आपली मोटार सुरू करण्याकरता स्टार्टरच बटण दाबण्यासाठी त्यानं हात पुढे केला त्याच वेळी -

समोरच्या अपार्टमेंट बिल्डिंगच्या प्रवेशद्वारातून दोन स्त्रिया बाहेर पडलेल्या त्याला दिसल्या आणि त्याचा हात तटकन् थांबला. त्यांच्यापैकी एक होती क्लारा फीबिग आणि दुसरी त्यानं काही मिनिटांपूर्वी त्या इमारतीत शिरताना पाहिलेली ती देखणी वृद्ध स्त्री. क्लारानं त्या वृद्ध स्त्रीचा हात धरला होता आणि त्या दोघी काहीतरी बोलत होत्या. मग त्या वृद्ध स्त्रीनं क्लाराच्या गालाचं चुंबन घेतलं आणि एकमेकींचा निरोप घेऊन त्या दोघी अलग झाल्या. क्लारा परत त्या इमारतीत निघून गेली आणि ती वृद्ध स्त्री बाहेर पडून फुटपाथवरून चालू लागली. अच्छा! म्हणजे असा प्रकार होता तर! किरवोवच्या मनात आलं. ती वृद्ध स्त्री क्लाराला भेटायला आली होती. क्लारा घराबाहेर पडली नव्हती. त्याऐवजी तिने त्या वृद्ध स्त्रीला आपल्या घरी बोलावून घेतलं होतं! कशासाठी? आणि ती वृद्धा कोण होती? काहीतरी गोम होती खास! बाहेर पडलेल्या त्या वृद्धेचा पाठलाग करावा, ती कुठे जाते हे बघावं - म्हणजे कदाचित काहीतरी धागादोरा हाती येईल! किरवोवच्या मनात उत्स्फूर्त विचार आला. अन् त्या विचारासरशी आपली ओपेल त्यानं स्टार्ट केली आणि लांब जाणाऱ्या त्या वृद्ध स्त्रीच्या मागे तो निघाला. ती वृद्धा दमदार पावलं टाकीत भरभर चालत होती. किरवोव आपली मोटार तिच्यामागून अगदी हळूहळू नेऊ लागला. अखेरीस कुफुरस्टेनडाम चौकात ती स्त्री वळली आणि ‘मॅपिस गुट स्टूब’ अशी पाटी असलेल्या एका रेस्टॉरंटमध्ये शिरलेली त्याला दिसली. किरवोवनं आपली मोटार त्याच बाजूला वळवली. चटकन रस्त्याच्या कडेला पार्क केली. आणि बाहेर पडून भरभर चालत तोही त्या रेस्टॉरंटपाशी पोहोचला. मॅपिस गुट स्टूब हे रेस्टॉरंट म्हणजे फूटपाथच्या लगत असलेल्या उघड्या बागेला लागून असलेला कॅफे नि त्यालगत उतरत्या छपराखाली असलेलं रेस्टॉरंट या दोहोंचा सुंदर मिलाफ होता.

रेस्टॉरंटच्या इमारतीत प्रवेश केल्यावर तिथल्या दर्शनी हॉलमध्ये गोल टेबलं आणि खुर्च्या आहेत असं किरवोवला आढळलं. तो हॉल म्हणजे कॅफेचा भाग होता. त्या हॉलला लागून काचेच्या एका दारापलीकडे डायनिंगरूममध्ये ती गेली असावी असा तर्क त्यानं केला. ती बाहेर पडेपर्यंत वाट बघण्याच्या दृष्टीनं किरवोवनं कॅफेच्या हॉलमधलं कौंटरजवळचं एक टेबल पकडलं, आणि वेटर आल्यावर त्यानं काही खाद्यपदार्थ मागवले. ते आल्यानंतर तो सावकाशपणे त्यांचा आस्वाद घेऊ लागला. ते संपवल्यानंतर त्यानं एक सिगारेट पेटवली आणि तो वाट पाहू लागला. सुमारे चाळीस मिनिटांनंतर त्याची प्रतीक्षा फळाला आली. काचेचं ते दार लोटून ती देखणी वृद्धा डायनिंग हॉलमधून बाहेर पडली आणि तिच्यापाठी हिमअस्वलासारखी गरगरीत देहयष्टी असलेला एक उंचापुरा माणूसही बाहेर आला. किरवोवच्या अगदी जवळून जात ती दोघं कौंटरकडे जाऊ लागली. तितक्यात बाजूच्या एका टेबलापाशी बसलेली जांभळ्या पोशाखातली एक स्त्री आपली खुर्ची मागे सारून पटकन उठली आणि लगबगीनं त्या दोघांजवळ जात

म्हणाली, “वुल्फगँग! आज इकडे कसा काय तू?”

त्याबरोबर वुल्फगँग नावाचा तो गरगरीत माणूस तट्कन थांबत मागे वळला आणि त्या स्त्रीला पाहून उद्गारला, “ओहो! उर्सुला, अरे, तू इथं कशी काय? किती दिवसांनंतर भेटतो आहोत नाही आपण?”

त्या गरगरीत माणसाबरोबर असलेली ती देखणी वृद्धा दोन पावलं पुढे गेली होती. थबकून तिने मागे वळून पाहिलं. तशी तो जाडा माणूस क्षणभर थोडा घुटमळला आणि मग त्या दोघींची त्याने ओळख करून दिली. “मायू डियर, ही आहे उर्सुला शायल्टर... आणि उर्सुला या आहेत इव्हलिन हॉफमान...”

त्याच क्षणी बाजूच्या एका टेबलावर एक वेटर भराभर डिशेस मांडू लागला. त्यांच्या खडखडाटाच्या आवाजामुळे किरवोवला त्या तिघांचं पुढलं संभाषण काही ऐकू आलं नाही. नंतर वुल्फगँग नावाचा तो ढोल्या माणूस इव्हलिन हॉफमान नावाच्या त्या देखण्या वृद्धेबरोबर कॅफेतून बाहेर पडला. फूटपाथवर पोचल्यावर काही क्षण ती दोघं एकमेकांशी बोलत उभी राहिली नि मग एकमेकांचा निरोप घेऊन ती वळली आणि विरुद्ध दिशांना पांगली. त्यासरशी आपलं बिल चुकतं करून किरवोव चटकन उठला आणि त्या कॅफेतून बाहेर पडला. भरभर चालत त्याने आपली ओपेल गाठली. आणि तिच्याच भरंजन शिरून ती सुरू करून, फूटपाथवरून दूर जाणाऱ्या त्या वृद्ध स्त्रीच्या - इव्हलिन हॉफमानच्या मागोमाग तो निघाला. ती स्त्री - इव्हलिन हॉफमान - काही अंतरावर असलेल्या एका बसस्टॉपपाशी जाऊन थांबली. काही अंतर अलीकडे आपली गाडी थांबवून ती कोणत्या बसमध्ये चढते याची किरवोव वाट पाहू लागला. काही मिनिटं गेली. अन् २९ नंबरची एक डबलडेकर बस त्या बसस्टॉपपाशी जात थांबली. बसस्टॉपवरल्या रांगेतली माणसं त्या बसमध्ये चढू लागली. ती स्त्री - इव्हलिन हॉफमानही - त्या बसमध्ये चढली. ती बस निघाली तेव्हा किरवोवने आपली ओपेल पुढे काढली आणि त्या बसचा पिच्छा पकडला... टाऊन्टझीनस्ट्रासी, क्लीस्टस्ट्रासी, लुट्झोवप्लान्झ, लँडवे-हर्कनाल अशा अनेक परिसरांतून मार्गक्रमण करत ती बस पुढे पुढे चालली होती. किरवोवही तिचा पाठलाग करत होता. मधल्या कोणत्याही स्टॉपवर ती स्त्री खाली उतरली नव्हती. त्या अर्थी ती अजून बसमध्येच होती...! अखेरीस शॉनबर्गस्ट्रासी बसस्टॉपवर ती बस थांबली. किरवोवनेही ब्रेक लावून आपली गाडी त्या बसच्या पाठी थांबवली. आणि इतर काही माणसांबरोबरच ती स्त्री - इव्हलिन हॉफमान त्या स्टॉपवर उतरलेली त्याला दिसली. बस पुढे निघून गेल्यानंतर फूटपाथच्या कडेला येऊन इव्हलिन हॉफमानने डावीकडे पाहिलं. मग भरभर चालत रस्ता पार करून तिने दुभाजक गाठला. तिथं क्षणभर थांबून तिने रहदारीचा अंदाज घेतला आणि मग पलीकडला रस्ता ओलांडून ती पलीकडल्या फूटपाथवर पोहोचली. त्या फूटपाथच्या कोपऱ्यावर असलेल्या एका दुकानालगतच्या एका आधुनिक कॅफेसमोर जात ती क्षणकाल थांबली आणि मग त्या कॅफेचं दर्शनी दार लोटून आत शिरत ती दिसेनाशी झाली. किरवोवने आपली गाडी थोडी थोडी पुढे नेली आणि त्या कॅफेच्या समांतर उभी केली. रस्त्याच्या पलीकडे असलेल्या त्या कॅफेच्या नावाच्या पाटीकडे त्याने नजर टाकली. त्या पाटीवर अक्षरं होती. ‘कॅफे वुल्फ’ स्ट्रीसमानस्ट्रासी आणि अँनहाल्टरस्ट्रासी या विभागांच्या कोपऱ्यावर तो कॅफे होता.

स्ट्रीसमानस्ट्रासी भागातल्या एका पार्किंग प्लेसमध्ये आपली मोटार उभी करून किरवोव बाहेर पडला. मोटारीच्या दाराची काच बंद करून त्याला कुलूप घालून तो फूटपाथवर काही क्षण थांबला. स्ट्रीसमानस्ट्रासीचं उत्तर टोक एका भिंतीने अडवलेलं होतं. ती भिंत म्हणजे अर्थातच सरहद्दप्रदेश विभागणारी ‘बर्लिन वॉल’ होती. फूटपाथवरून चालत किरवोव कॅफे वुल्फच्या दिशेने रमतगमत निघाला. त्या रस्त्याच्या दुतर्फा विविध प्रकारची दुकानं होती. चालत चालत तो कॅफे वुल्फ समोर पोहोचला. कॅफेच्या प्रवेशद्वाराच्या दोन्ही बाजूला काचेच्या दोन प्रशस्त खिडक्या होत्या. एका खिडकीसमोर उभं राहून तिच्या काचेतून कॅफेच्या अंतर्भागात किरवोवने नजर टाकली. आत त्याला एक बार, बार स्टुलं, काही गोल टेबलं, त्यांच्या भोवताली खुर्च्या आणि एक ज्यूक बॉक्स दिसली. पांढरा स्वेटशर्ट आणि निळी जीन्स घातलेली एक वेट्रेस एका टेबलाशी बसलेल्या एका जोडप्याला मद्य पुरवित होती. पाठच्या बाजूला असलेल्या दुसऱ्या एका टेबलाशी आणखी एक जोडपं बसलेलं होतं. पण कॅफेच्या संबंध अंतर्भागात इव्हलिन हॉफमान मात्र त्याला कुठे दिसली नाही. आता ती कोण होती हे त्याला ठाऊक नव्हतं. तरीपण कॅफेत शिरण्याचा धोका त्याने पत्करला नाही की त्या कॅफेसमोर तो घुटमळतही उभा राहिला नाही. त्या कॅफेच्या बरोबर विरुद्ध बाजूला - रस्त्याच्या पलीकडे रहदारीचं एक बेट होतं आणि त्या पलीकडे आस्कनिशर प्लात्झ हा बसस्टॉप होता. रहदारीच्या त्या बेटाच्या उजव्या हाताला बर्नबर्गर स्ट्रासी नावाचा एक रस्ता होता.

कॅफे वुल्फपासून दूर होत रस्ता ओलांडून विरुद्ध बाजूला असलेल्या आस्कनिशर प्लात्झ या बसस्टॉपवर किरवोव पोहोचला आणि तिथे ठिय्या देऊन कॅफे वुल्फमधून इव्हलिन हॉफमान बाहेर पडण्याची वाट पाहू लागला. त्या कॅफेत ती बियर घ्यायला किंवा कुणाला तरी भेटायला गेली असावी असा विचार त्याने केला. तिथून ती बाहेर पडली की तिच्या घरापर्यंत तिचा पाठलाग करता येईल! त्याच्या मनात आलं. जरा वेळानंतर तो बर्नबर्गर स्ट्रासीच्या कोपऱ्यापर्यंत पाय मोकळं करण्यासाठी गेला. अर्थात त्याची नजर कॅफे वुल्फच्या प्रवेशद्वारावर होतीच. एक सिगारेट पेटवून ती ओढत तो तिथे उभा राहिला.

अर्धा तास होऊन गेला... एक तास उलटला... तरीपण ती स्त्री इव्हलिन हॉफमान कॅफे वुल्फमधून बाहेर पडली नाही. आणखी काही वेळानंतर दुपार कलली... तिन्हीसांजा झाल्या! कॅफे वुल्फमधली इतर गिन्हाइकं बाहेर पडली. पण त्या स्त्रीचा पत्ता नव्हता. थोड्याच वेळात अंधार झाला आणि रात्र चढू लागली. किरवोवने आत्तापर्यंतचा वेळ विरुद्ध बाजूच्या फूटपाथवर येरझाऱ्या करत घालवला होता. ती स्त्री - इव्हलिन हॉफमान - अजून त्या कॅफेतून कशी बाहेर पडत नाही याबद्दल त्याला नवल वाटून राहिलं होतं. आणखी थोड्या वेळानंतर त्या कॅफेचा बारटेंडर आणि त्याच्या पाठोपाठ स्वेटशर्ट नि जीन्स ल्यायलेली ती वेट्रेस पण बाहेर पडली. ती दोघं दोन दिशांना निघून गेली.

पण इव्हलिन हॉफमान अजूनही बाहेर पडली नव्हती!

आपण तिथे उगीच ताटकळत ती पाळत करतो आहोत असं आता किरवोवला वाटू लागलं. काहीच मिनिटांनी त्या समोरच्या कॅफे वुल्फचं मुख्य दार बंद झालं आणि त्याच्या अंतर्भागातले दिवे मालवले गेलेले त्याला दिसले. कॅफेचा अंतर्भाग आता संपूर्णपणे काळोखात बुडाला होता. तो प्रकार पाहून किरवोव एकदम तल्लख झाला!

कॅफे वुल्फ बंद झाला होता. अगदी निश्चितपणे.

अन् तरीसुद्धा काही तासांपूर्वी आत गेलेली इव्हलिन हॉफमान बाहेर पडली नव्हती! ती आतच कशी काय राहिली? हे काय गौडबंगाल आहे?

क्लारा फीबिग्शी तिचं काहीतरी संधान होतं हे निश्चित!

पण ती कॅफेत आता काय करते आहे? कदाचित ती त्या कॅफेची मालकीण असावी! अहं! - तिच्या उच्चभ्रू राहणीवरून - तिच्या पोशाखावरून आणि एकंदर भारदस्त व्यक्तिमत्त्वावरून ती तशी वाटत नव्हती. अहं! तिच्यासारखी उच्चकुलीन स्त्री या साध्याशा कॅफेची मालकीण कशी काय असू शकेल? हा मुद्दा पटत नाही! पण मग ती आत कशी काय राहिली? तिथून बाहेर का पडली नाही? यात काहीतरी रहस्य होतं खास! असं रहस्य की ज्याची उकल होणं आवश्यक होतं.

अंधारात बुडालेल्या कॅफे वुल्फकडे किरवोवने पुन्हा एकदा नजर टाकली. आणि मग ती प्रदीर्घ आणि कंटाळवाणी पाळत सोडून तो आपल्या मोटारीकडे परतला.

घडलेली हकीकत एमिली आणि फोस्टर या दोघांच्या कानांवर घालावी असा विचार त्यानं केला आणि मोटारीत बसून तो हॉटेल ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्कीच्या दिशेनं निघाला.

हॉटेल ब्रिस्टॉल केम्पिन्स्कीवर जेव्हा तो पोहोचला तेव्हा एमिली, फोस्टर आणि तोवाह ही तिघं जण हॉटेलच्या प्रवेशद्वाराबाहेरच त्याला भेटली. ती तिघं डिनरसाठी बाहेर निघाली होती. त्यांनी किरवोवलाही आपल्याबरोबर येण्याचं निमंत्रण दिलं. तेव्हा त्यांच्याबरोबर किरवोव तिथून जवळच असलेल्या ‘कॅफे क्रांझलर’ या रेस्टॉरंटमध्ये गेला. तिथल्या डायनिंग हॉलमध्ये एका टेबलाभोवती बसून त्यांनी खाद्यपदार्थ मागवले. आणि मग त्यांचा आस्वाद घेता घेता त्यांच्यात गप्पा सुरू झाल्या. किरवोवनं प्रथम त्यांना आपल्या त्या दिवसाच्या सगळ्या घडामोडींची हकीकत सांगितली. टिशर आर्ट गॅलरीतून आपण क्लारा फीबिगचा पत्ता कसा मिळवला, तिला भेटल्यानंतर ते ‘हिटलर पेंटिंग’ आपलं नसल्याचं तिने कसं नाकारलं’ वगैरे सांगून तो म्हणाला, “ती माझ्याशी खोटं बोलली असा माझा अंदाज आहे. कारण तिच्या घरातून बाहेर पडल्यानंतर मी तिच्या अपार्टमेंटवर पाळत ठेवून बसलो होतो. तेव्हा आकर्षक नि भारदस्त व्यक्तिमत्त्वाची एक वृद्ध स्त्री तिला भेटायला आली होती.” त्यानंतर त्या स्त्रीचा - इव्हलिन हॉफमानचा पाठलाग आपण कसा केला - हॉटेल मेंपिंग गेट स्टूब या रेस्टॉरंटमध्ये वुल्फगॅंग नावाच्या एका माणसाला ती कशी भेटली आणि तिथून बाहेर पडल्यानंतर ती बसनें स्ट्रासमानस्ट्रासीला गेली आणि तिथे कॅफे वुल्फमध्ये कशी गडप झाली याची हकीकत त्यानं सांगितली आणि तो म्हणाला, “ती पुढे कुठे जाते हे बघण्याकरता मी कित्येक तास कॅफे वुल्फवर पाळत ठेवली. पण ती तिथून बाहेर पडलीच नाही. तो कॅफे बंद झाला तरी ती आतच राहिली. ही गोष्ट मोठी कोड्यात टाकणारी वाटली मला.”

“ती कदाचित तिथं आत कुठंतरी खोली वगैरे घेऊन राहात असेल.” तोवाह म्हणाली.

“नाही. ती खूप उच्चभ्रू वाटत होती. त्यामुळे अशी स्त्री तसल्या साध्या ठिकाणी राहात असेल हे मला तरी पटत नाही.” किरवोव म्हणाला.

“मग तुमचा तिच्याबद्दल काय तर्क आहे?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“काहीच नाही. तुम्हीच यावर काही प्रकाश पाडू शकाल असं मला वाटलं नि म्हणून तुम्हाला हे सगळं सांगायला मी सरळ केम्पिन्स्कीवर आलो.”

“मी तरी काय सांगणार?” खांदे उडवत एमिली म्हणाली, “या सगळ्याच गोष्टी कोड्यात टाकणाऱ्या वाटतात.”

“तो कॅफे बर्लिन भिंतीच्याच जवळपास कुठेतरी आहे असं मला तुम्ही म्हणालात, हो ना?” फोस्टरनं विचारलं.

“हो स्ट्रीसमानस्ट्रासीवर. त्या कॅफेपासून सरळ एक चौक पुढे - अगदी नजीक अंतरावरच - ती भिंत आहे.”

“अन् त्या भिंतीच्या पलीकडे - ठीक दुसऱ्या बाजूला फ्यूर बंकरवरलं ते मातीचं टेकाड आहे.”

“असेल! मात्र हा काय गडबड घोटाळा आहे काही कळत नाही. या इव्हलिन हॉफमानचा पुढेही माग घेणं श्रेयस्कर ठरेल असं तुम्हाला वाटतं?”

“काही सांगता येत नाही. कदाचित तो वेळेचा अपव्ययही ठरू शकेल.” नकारार्थी मान हलवत फोस्टर म्हणाला.

एमिली आणि फोस्टर - दोघं डिनर घेतल्यानंतर - केम्पिन्स्की हॉटेलवरल्या - आपल्या सूटवर परतली. ती दोघं झोपण्याची तयारी करत होती त्याच वेळी फोनची घंटी वाजू लागली. एमिलीनं रिसीव्हर उचलला. तो फोन किरवोवचा होता.

“मी पॅलेस हॉटेलवरल्या माझ्या खोलीवर परतलोय नि लगेच तुम्हाला फोन करावा लागतोय ! कारण एक विचित्र प्रकार घडलाय” तो म्हणाला.

“निकोलस, काय भानगड आहे? काय झालं?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“माझं हिटलर पेंटिंग! ते नाहीसं झालंय! बहुधा चोरीलाच गेलंय!”

“काय?” एमिलीनं चमकून विचारलं, “तुम्ही ते ठेवलं होतं कुठे?”

“हॉटेल केम्पिन्स्कीवर मी तुम्हाला भेटलो होतो तेव्हा भाड्यान घेतलेल्या माझ्या ओपेल मोटारीच्या डिकीत मी ते ठेवलं होतं. डिकीचं कुलूप मी लावलं होतं. मोटारीच्या दारांनाही कुलूपं घातली होती.”

“तुम्ही मोटार कुठे पार्क केली होती?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“पार्किंगसाठी कुठे मोकळी जागा नव्हती म्हणून मी माझी मोटर रस्त्यातच पार्क केली होती. डिनरनंतर मी माझ्या मोटारीकडे परतलो तेव्हा मोटारीच्या दारांची कुलूपं तर बंद होती. पॅलेस हॉटेलवर मी पोहोचलो तेव्हा ते पेंटिंग घेण्याकरता मी डिकी उघडली तेव्हा ते पेंटिंग नाहीसं झाल्याचं मला आढळलं. मास्टर - किल्लीनं डिकीचं कुलूप उघडून बहुधा कुणीतरी ते चोरून नेलं असावं.” किरवोव म्हणाला.

“पण आपल्या चौघांव्यतिरिक्त त्या पेंटिंगबद्दल आणखी दुसऱ्या कुणाला माहिती होती? तो आर्ट गॅलरीचा डीलर, तुम्ही आज जिला भेटायला गेला होता ती बाई - क्लारा फीबिग - बस एवढेच लोक ना?”

“अं! हो, तिला पण कळलं असेल.”

“त्या इव्हलिन हॉफमानचा माग घेण्याबद्दल तुम्ही मला म्हणाला होतात. आणि मला आता वाटतंय की आपण तो घ्यायलाच हवा.” एमिली बोलली,

“उद्या सकाळी अगदी लौकर कॅफे वुल्फसमोर तुमच्या गाडीत बसून तुम्ही स्वतःच तिच्यावर पाळत ठेवून ती तिथून पुनः बाहेर पडते का हे पाहिलंत तर कसं?” क्षणभर घुमळत ती पुढे म्हणाली, “शिवाय आता रेक्सलाही उत्खननाच्या जागेवर जायची परवानगी मिळाली आहे...” अन् फोस्टरकडे बघत ती म्हणाली, “रेक्स! उद्या फ्यूर बंकरवर माझ्याऐवजी तू जाशील?”

“आनंदानं.” फोस्टर म्हणाला, “पण तू कुठे जाणार आहेस?”

“मी उद्या निकोलसला स्ट्रीसमानस्ट्रासीवर जरा थोडी कंपनी द्यायला जाणार आहे. ही इव्हलिन हॉफमान कोण आहे ते मी नजरेखालून घालणार आहे. अर्थात ती तिथून बाहेर पडली तर! पण मला वाटतं की ती पडेल. आणि तसं घडलं तर काहीतरी धागेदोरे कदाचित आपल्या हाती लागतील.”

दुसऱ्या दिवशी सकाळी कॅफे वुल्फच्या अलीकडे विरुद्ध बाजूच्या रस्त्यावर - स्ट्रीसमानस्ट्रासीच्या परिसरात - किरवोवनं आपली ओपेल गाडी पार्क केली. त्याच्या शेजारच्या सीटवर एमिली बसली होती. अन् मोटारीच्या पाठच्या सीटवर तोवाह. कॅफे वुल्फ सकाळी नऊ वाजता उघडला. त्याच्या अर्धा तास अगोदरच हे त्रिकूट त्या भागात पोचलं होतं नि त्यांनी आपली पाळत सुरू केली होती. रस्त्याच्या कडेला किरवोवनं मोटार पार्क केली होती. वेळ घालवण्यासाठी त्यानं मोटारीतला रेडियो हळू आवाजात सुरू केला.

नवाच्या सुमारास दोन व्यक्ती कॅफे वुल्फच्या प्रवेशद्वारापाशी आल्या. किरवोवनं त्यांना ताबडतोब ओळखलं. त्या दोघांपैकी एक होता त्या कॅफेचा बारटेंडर आणि दुसरी होती तिथे काम करणारी ती तरुण वेट्रेस. त्या वेट्रेसनं आपल्या पर्समधून किल्ल्यांचा एक जुडगा काढला आणि त्यातल्या एका किल्लीनं कॅफेच्या प्रवेशद्वाराचं पोटकुलूप उघडलं. दार उघडून ती दोघं आत शिरली. किरवोवनं एमिलीकडे पाहिलं आणि तो म्हणाला,

“ती दोघं कॅफेत काम करणारी नोकरमाणसं आहेत.”

“त्या इव्हलिन हॉफमानला तुम्हीच पाहिलेलं आहे.” कॅफेच्या प्रवेशद्वारावर नजर लावत एमिली म्हणाली, “ती कशी दिसते हे तोवाहला माहीत नाही आणि मलाही नाही. तेव्हा आम्ही तुमच्यावरच अवलंबून आहोत निकोलस!”

“काळजी करू नका. मी तिला अचूक ओळखेन. कारण माझ्या दृष्टीनंही हे प्रकरण आता फार महत्वाचं बनलं आहे.” किरवोव तिला म्हणाला.

त्यानंतर दीड तास उलटला. त्या दरम्यान काही गिन्हाईकं त्या कॅफेत आली नि गेली. पण त्यांचं सावज मात्र अजून बाहेर पडलं नव्हतं. ‘फोस्टर फ्यूर बंकरच्या परिसरात पोचला असेल नि तिथल्या उत्खननाच्या कामावर तो आता देखरेख करत असेल.’ एमिलीच्या मनात येत होतं. आणखी काही मिनिटं झाली. आणि अचानक किरवोव एकदम उद्गारला, “ती बघा! तुम्हाला इव्हलिन हॉफमान बघायची होती ना! ती बघा, ती कॅफेच्या दारातून बाहेर पडते आहे.”

एमिली आणि तोवाह या दोघींनी उत्सुकतेनं कॅफेकडे पाहिलं. मुलायम करड्या केसांची, सुमारे पाच फूट सहा इंच उंचीची एक सडसडीत सुस्वरूप वृद्ध स्त्री त्यांच्या दृष्टीस पडली. तिन् अंगात गर्द निळ्या रंगाचा वूमन सूट घातलेला होता. ताठपणं चालत नि भरभर पावलं टाकत ती कॅफे वुल्फच्या पुढल्या कोपऱ्यावर पोहोचली. मग तिन् रस्ता ओलांडला आणि ती आस्कनिशर भागात पोहोचली आणि वळून दिसनाशी झाली.

“एक मिनिट. ती कुठे जातेय हे मी बघून येतो.” असं म्हणून किरवोव झटकन मोटारीतून बाहेर पडला. फूटपाथवरून झटझट चालत तो पुढल्या चौकात पोहोचला. रस्ता ओलांडून तो आस्कनिशर प्लात्झ भागात पोहोचला आणि मग एक सिगारेट पेटवून शॉनबर्गरस्ट्रासीच्या दिशेनं काही पावलं जात तो उभा राहिला. पाच-सात मिनिटांनीच पिवळ्या रंगाची एक डबलडेकर बस आली आणि समोर काही अंतरावर असलेल्या बसस्टॉपवर थांबली. स्टॉपवरल्या इतर लोकांच्या रांगेतून इव्हलिन हॉफमान त्या बसमध्ये चढलेली त्यानं पाहिली त्याबरोबर झपझप चालत रस्ता ओलांडून तो आपल्या मोटारीकडे परतला. आणि ड्रायव्हिंग सीटवर बसत मोटार स्टार्ट करत तो म्हणाला, “ती बसमध्ये चढलीय, ती कुठे जातीय हे मला ठाऊक आहे.”

मोटार वेगानं पुढे काढत आस्कनिशर प्लात्झवरून वळण घेऊन तो शॉनबर्गरस्ट्रासीवर पोहोचला आणि काहीच सेकंदांत त्यानं त्या पिवळ्या डबलडेकरचा पिच्छा पकडला.

कुफुरस्टेनडाम विभागातल्या बसस्टॉपवर ती पिवळी डबलडेकर थांबली तेव्हा काही उतारूंबरोबर इव्हलिन हॉफमानही खाली उतरली आणि नीसबेकस्ट्रासीच्या दिशेनं पायी चालू लागली. योग्य अंतर राखून किरवोव तिच्या मागून आपली मोटार हाकत होता. त्या परिसरातल्या एका अपार्टमेंट बिल्डिंगमध्ये इव्हलिन शिरली तेव्हा किरवोव एकदम उद्गारला,

“बरोबर! ती क्लारा फीबिग् याच बिल्डिंगमध्ये तिसऱ्या मजल्यावर राहते. ही तिलाच भेटायला गेली असली पाहिजे.”

त्यानं आपली गाडी रस्त्याच्या कडेला घेऊन थांबवली.

“ही इव्हलिन तिच्याकडे कशाला गेली परत? तिथे आता काय चाललं असेल?” एमिलीनं त्याला विचारलं.

“तेच आपण आता बघू!” किरवोव तिला म्हणाला, “इथून बाहेर पडल्यानंतर माझ्या अंदाजाप्रमाणे ती कु’डामवर जाईल. ती बाहेर पडली की आपण तिचा पुन्हा पाठलाग करू. ती बाहेर पडेपर्यंत आपण रस्त्यालगतच्या दुकानातल्या शोकेसमधल्या वस्तू पाहण्याच्या मिषानं इथे रेंगाळू.”

ती तिघं मोटारीतून बाहेर पडली. आणि जवळच असलेल्या दुकानांसमोर रेंगाळू लागली. अर्थात त्यांची नजर सारखी त्या अपार्टमेंट बिल्डिंगवरच होती.

सुमारे चाळीस मिनिटांनंतर त्या अपार्टमेंट बिल्डिंगमधून इव्हलिन हॉफमान बाहेर पडलेली त्यांना दिसली. आपल्या ठराविक चालीनं भरभर चालत ती कु’डामच्या दिशेनं निघाली. ते पाहताच किरवोव, एमिली आणि तोवाह या त्रयीनं फूटपाथवरल्या इतर पादचाऱ्यांच्या वर्दळीमधून योग्य अंतर राखून तिचा पाठलाग करण्यास सुरुवात केली.

कु’डाम विभागात पोचताच इव्हलिन ट्रॅफिक सिग्नलपाशी थांबली. हिरवा दिवा होताच तिन् रस्ता ओलांडला. नि मग पलीकडच्या फूटपाथवर पोचताच डाव्या हाताला वळून ती चालू लागली.

“ती आता कुठे चाललीय हेही मला ठाऊक आहे!” रस्त्याच्या अलीकडे दोन्ही हात पसरून तोवाह आणि एमिलीला थांबवत किरवोव म्हणाला, रस्त्यापलीकडे डाव्या बाजूला काही अंतरावर असलेल्या मॅपिस गुट स्टूब या पाटीकडे त्यानं निर्देश केला आणि तो म्हणाला, “काल याच रेस्टॉरंटपर्यंत मी तिचा पाठलाग केला होता. ती तिथेच जाते का ते पाहू.”

काही अंतर चालून गेल्यावर इव्हलिन हॉफमान फूटपाथ सोडून वळली आणि तिन् मॅपिस गुट स्टूब रेस्टॉरंटमध्ये प्रवेश केला.

“आता आपण काय करायचं?” तोवाहनं किरवोवला विचारलं.

“त्या रेस्टॉरंटजवळ आपण आता मुक्काम ठोकू. काल मी तिला इथे त्या महाकाय प्राण्याबरोबर - वुल्फगँग नावाच्या त्या माणसाबरोबर - पाहिलं होतं. मला वाटतं आता ती त्यालाच भेटायला गेली असली पाहिजे. प्रचंड देहाचा तो माणूस कोण आहे याबद्दल मला नवल वाटतं.” किरवोव म्हणाला, “ते मी शोधून काढेन.” तोवाह पटकन म्हणाली, “आपण असं करू. जर आपल्या अपेक्षेप्रमाणे ती दोघं रेस्टॉरंटमधून बाहेर पडलेली आपल्याला दिसली आणि एकमेकांचा निरोप घेऊन पांगली तर मी त्या महाकाय इसमाचा पाठलाग करून तो कुठे जातो ते शोधून काढेन. दरम्यान तुम्ही तिच्या मागावर सुटा कसं?”

“झकास कल्पना!” किरवोवनं संमती दिली.

“पण आपल्याला इथं आता किती वेळ थांबावं लागेल?” एमिलीनं विचारलं.

“कालसारखंच घडलं तर मला वाटतं ती दोघं अर्ध्या तासानं किंवा फार तर तासाभरानं इथून बाहेर पडतील.” किरवोव म्हणाला.

“मग चला, आपण तोवर तिथे बसू.” मॅपिस रेस्टॉरंटच्या विरुद्ध बाजूच्या रस्त्यावर असलेल्या फूटपाथलगतच्या एका कॅफेकडे निर्देश करत एमिली म्हणाली, “मला भूक लागलीय. तिथे बसून आपल्याला काहीतरी खाताही येईल आणि तिथून रस्त्यापलीकडे असलेल्या त्या रेस्टॉरंटच्या प्रवेशद्वारावर नजरही ठेवता येईल.”

त्या छोट्याशा कॅफेतल्या एका टेबलाभोवती ती तिघं बसली. त्यांनी काही खाद्यपदार्थ मागवले. आणि आपली पाळत चालू ठेवत त्या पदार्थांचा आस्वाद घेण्यास त्यांनी सुरुवात केली.

सुमारे पस्तीस मिनिटांनंतर किरवोव खाद्यपदार्थांचं बिल देऊ लागला तेव्हा एमिलीनं चटकन त्याचा हात पकडला आणि ती म्हणाली, “निकोलस! ती बघा, ती बाहेर पडतेय. बहुधा तुम्ही म्हणालात त्याच त्या महाकाय माणसाबरोबर! दिसली?”

किरवोवनं रस्त्यापलीकडे नजर टाकली आणि तो म्हणाला, “हो! हाच तो कालचा माणूस! तिचा दोस्त वुल्फगॅंग!” तो चटकन उठून उभा राहिला आणि म्हणाला, “मला वाटतं ती दोघं आता दोन दिशांना जातील. तोवाह! तू त्या ढोल्याचा पाठलाग कर. तो कुठे जातो ते बघ आणि नंतर सरळ हॉटेल केम्पिन्स्कीवर जा. आम्ही नंतर तुला तिथे भेटू. एमिली, ही इव्हलिन आता कु’डाम विभाग ओलांडून पुढल्या कॉर्नरवरल्या बसस्टॉपकडे बहुतेक जाईल. तिचा पाठलाग करायचं काम तुमच्याकडे. ती कोणत्या बसमधे चढते ते बघा. तोवर मी माझी मोटार पार्क केलीय तिथे जातो आणि ती घेऊन तुम्हाला गाठतो. म्हणजे ती कुठे जाते हे आपल्याला कळू शकेल आणि आपल्याला तिचा पाठलाग करता येईल.”

इव्हलिन हॉफमान आणि वुल्फगॅंग ही दोघं मॅपिसमधून बाहेर पडून फूटपाथवर आलेली त्यांना दिसली. थोडा वेळ ती दोघं एकमेकांशी बोलत उभी राहिली. नंतर त्यांनी हस्तांदोलन करून एकमेकांचा निरोप घेतला आणि मग वळून विरुद्ध दिशांना ती चालू लागली.

“मी त्या लडक्याचा मागे सुटते.” असं म्हणून तोवाह सुळकन सटकली. एमिली कॅफेतून बाहेर पडली. तिने रस्ता ओलांडला. आणि दूर जाणाऱ्या इव्हलिनचा पाठलाग ती करू लागली.

कॅफेतून बाहेर पडून किरवोव आपली मोटार पार्क केली होती तिकडे निघाला. आणखी काही मिनिटांतच आपल्या मोटारीतून बसून तो कु’डाम विभागातला चौक ओलांडून पलीकडे पोहोचला. रस्त्याच्या कडेन हळूहळू मोटार चालवत तो एमिलीला पाहू लागला. दूर काही अंतरावर बसस्टॉपनजीक ती उभी असलेली त्याला दिसली. तिच्या नजीक मोटार नेत त्यानं बाजूचं दार उघडलं त्याबरोबर पटकन आत शिरून बसत एमिली त्याला म्हणाली, “त्या समोरच्या बसचा माग पकडा. तुमचा अंदाज बरोबर ठरला. ती त्या २९ नंबरच्या डबलडेकरमध्ये चढलीय.” आणि समोर काही अंतरावरल्या चौकाच्या दिशेनं चाललेल्या त्या बसकडे तिने बोट दाखवलं.

२९ नंबरच्या त्या पिवळ्या डबलडेकरचा पाठलाग करत किरवोव आणि एमिलीची जोडगोळी सुमारे पंधरा मिनिटांनी पुन्हा स्ट्रीसमानस्ट्रासी परिसरात पोहोचली. इव्हलिन हॉफमान त्या बसमधून उतरलेली त्यांना दिली. तिने रस्ता ओलांडला आणि पलीकडच्या फूटपाथवरून चालत अखेरीस कॅफे वुल्फमधे शिरून ती अदृश्य झाली.

“वर्तुळ पूर्ण झालं!” एमिली किरवोवला म्हणाली. एक सोयीची जागा पाहून रस्त्याच्या कडेला किरवोवनं आपली मोटार थांबवली. तिथून कॅफे वुल्फचं प्रवेशद्वार त्यांना स्पष्ट दिसत होतं. एमिलीनं किरवोवकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, “आता आपण काय करायचं?”

“इथे मोटारीतच बसायचं आणि ती त्या कॅफेतून पुनः बाहेर पडते का याची वाट बघायची.” किरवोव तिला म्हणाला.

एक तास झाला.

त्याच्यामागोमाग आणखी दोन तास उलटले. दुपार कलून संध्याकाळ उतरली. एमिली आता विलक्षण अस्वस्थ बनली होती. “हा कॅफे बंद तरी केव्हा होतो.” तिने चुळबुळत किरवोवला विचारलं.

“आणखी साधारण तासाभरानंतर” किरवोव उत्तरला.

“हूं! इथं ताटकळत बसणं म्हणजे निव्वळ वेळेचा अपव्यय आहे.” एमिली मोटारीच्या दाराचं हँडल पकडत उतावीळपणे म्हणाली, “ती बघा आता काही बाहेर पडणार नाही. तेव्हा मीच तिथे जाऊन एक चक्कर टाकून येते.”

“थांबा! तुम्ही तिथे जाणं योग्य ठरणार नाही.” किरवोव तिला म्हणाला.

“का? त्यात काय हरकत आहे?” एमिलीनं त्याला विचारलं, “ती पब्लिक प्लेस आहे. आणि मी पब्लिक आहे. मला भूक लागलीय आणि म्हणून मला काहीतरी खायचंय. या निमित्तानं ती इव्हलिन हॉफमानबाई तिथे आत आहे का नाही हे पण मला पाहून येता येईल.” अन् तिने दाराचं हँडल दाबलं.

“नको! एमिली, त्यात धोका आहे. तुमच्या वडीलांचं काय झालं ते तुम्हाला ठाऊक आहे ना?” तिला अडवत किरवोव तिला म्हणाला, “ती बाई कदाचित एखादी माजी नाझीसुद्धा असू शकेल. तुमच्या वडीलांचं काय झालं ते आठवा -”

पण एमिली मोटारीचं दार उघडून बाहेरसुद्धा पडली होती. दार लावून घेत खिडकीशी वाकत ती म्हणाली, “माझ्या वडीलांचं काय झालं हे माझ्या चांगलं ध्यानात आहे. आणि म्हणूनच तिथं - त्या कॅफेत - काय चाललंय हे मला बघायलाच हवं.”

“मग मीपण तुमच्याबरोबर येतो.” किरवोव तिला म्हणाला.

“नाही निकोलस! तुम्ही इथेच थांबा! तिथे कदाचित काही नसेलही. तसं घडलं आणि आपला संशय फिटला तर हा निरर्थक पाठलाग आपल्याला सोडून देता येईल. आणि समजा तिथे ‘तसलं’ काही असलंच तर त्यावर एक नजर टाकून तो कॅफे बंद होण्यापूर्वी मी तिथून बाहेर पडेन, समजा जर मी परतले नाही तर काय करायचं हे तुम्हाला ठाऊकच आहे. ताबडतोब ही गोष्ट रेक्स फोस्टरला कळवायची की तो तडक पोलिसांकडे जाईल.”

“मला वाटतं तुम्ही तिथे जाऊ नये.” किरवोव तिला विरोध करत म्हणाला.

“मला जायलाच हवं!” एमिली म्हणाली. आणि मोटारीपासून दूर होत तिने रस्ता ओलांडला. पलीकडल्या फूटपाथवरून ती कॅफे वुल्फच्या दिशेनं चालू लागली.

भारल्यागत किरवोव तिच्या पाठमोऱ्या आकृतीकडे पाहात राहिला आणि अखेर कॅफे वुल्फमध्ये शिरत ती दिसनाशी झाली.

कॅफे वुल्फमध्ये शिरताच एमिलीनं चटकन त्याच्या अंतर्भागातून नजर फिरवली. तो कॅफे म्हणजे मध्यमवर्गीय लोकांसाठी असलेलं एक दुय्यम दर्जाचं रेस्टॉरंट होतं.

एमिलीच्या डाव्या हाताला एक बार होता नि त्यासमोर ओळीत गोल बैठकीची स्टुल होती. आणि तिच्या उजव्या हाताला एक हॉल, बरीचशी गोल टेबल नि त्यांच्या भोवताली खुर्च्या होत्या. हॉलच्या कोपऱ्यात एक गोलाकार जिना वर गेलेला होता. जिऱ्याच्या लगतच एक टेलिफोन बूथ होता. त्या संबंध कॅफेमध्ये - एका टेबलाशी - फक्त दोन वयस्क स्त्रिया बसलेल्या होत्या आणि त्यांच्या काहीतरी गुजगोष्टी चालू होत्या. बारपाशी एक तरुण मुलगी - अर्थातच ती वेट्रेस होती - बारपलीकडल्या बारटेंडरशी हसत खिदळत काहीतरी बोलत होती. एमिलीनं क्षणभर मनाशी विचार केला आणि मग मुद्दामतच उजव्या हाताला अगदी कोपऱ्यात - त्या गोलच्या जिऱ्याच्या जवळचं एक टेबल हेरून - ती तिथं गेली आणि त्या टेबलाशी बसली. ती त्या टेबलाशी बसताच बारपासली स्वेटशर्ट आणि पॅट ल्यायलेली आणि एका हातावर टुवाल घेतलेली ती वेट्रेस आपली सौष्ठवपूर्ण वक्षःस्थळं हिंदकळत तिच्याजवळ आली आणि नम्र स्वरात तिंनं तिला विचारलं,

“फ्राऊलिन, तुमच्याकरता काय आणू?”

“खायला काय आहे?” एमिलीनं तिला विचारलं.

“सॉरी फ्राऊलिन! आमचं किचन आता बंद झालं असेल. आमचा कॅफे आणखी अर्ध्या तासानं बंद होईल. तुम्हाला कॉफी चालेल? का बियर आणू.”

“चालेल, बियर आण!”

तशी नितंबांना उन्मादक झोले देत ती वेट्रेस बारकडे निघून गेली. एमिलीनं कॅफेच्या त्या हॉलमधून परत एकदा नजर फिरवली. पलीकडल्या टेबलाशी बसलेल्या त्या दोघी वयस्क बायका आता उठल्या. त्यांनी अगदी साधे पोषाख घातलेले होते. दोघीपैकी एकीचही इव्हलिन हॉफमानशी अजिबात साम्य नव्हतं. त्या दोघी कॅफेतून बाहेर पडल्या. आता कॅफेत फक्त एमिलीच एकटी गिऱ्हाईक उरली. त्या दोघी गेल्यानंतर तिंनं चौफेर पाहिलं. त्या कॅफेत शिरलेली इव्हलिन हॉफमान दोन ठिकाणीच गेलेली असण्याची शक्यता होती. एक तर एमिली बसली होती त्या कोपऱ्यात असलेल्या गोल जिऱ्यावरून वरच्या भागात कुठेतरी किंवा लगत असलेल्या भिंतीपलीकडल्या किचनमध्ये. त्या भिंतीत एक झुलतं दार होतं. त्या दारापलीकडे कॅफेचं किचन होतं.

वेट्रेसनं एमिलीच्या पुढ्यात बियरचा मग आणून ठेवला. आणि मग जवळच्या भिंतीतलं झुलतं दार लोटून ती किचनमध्ये निघून गेली. बार कौंटरवर बारटेंडर - बहुधा कंटाळा आल्यामुळे - कौंटरपाटून बाहेर आला आणि कॅफेच्या प्रवेशद्वारातून बाहेर पडत तिथेच रहदारी बघत उभा राहिला. कॅफेच्या त्या संपूर्ण हॉलमध्ये एमिली आता अगदी एकटी उरली होती. आणि त्या संधीचा लागेलग फायदा घ्यायचं तिंनं ठरवलं. पटदिशी उठून जवळच असलेल्या गोल जिऱ्याकडे ती गेली. पावलांचा अजिबात आवाज होऊ न देता त्या जिऱ्याच्या पायऱ्या झपझप चढून ती वर गेली. जिऱ्याच्या वरच्या टोकाशी तिला एक पॅसेज दिसला. बाजूच्या भिंतीवर एक पाटी होती - ‘टॉयलेट’. पॅसेजमधून चालत ती पुढे गेली तेव्हा तिथं स्त्रियांसाठी आणि पुरुषांसाठी दोन स्वतंत्र टॉयलेट ब्लॉक्स आहेत असं तिला दिसलं. पहिलं - पुरुषांच्या टॉयलेटचं दार लोटून ती आत डोकावली. पण ती रिकामी होती. मग पुढे होऊन तिंनं स्त्रियांच्या टॉयलेटचं दार लोटून आत पाहिलं. तिथं एक मोरीसारखी खोली, वॉश बेसिन्स, आरसे आणि दोन संडास होते. पण ती टॉयलेटही अगदी रिकामी होती. नाउमेद होऊन एमिली तिथून परतली. अजिबात आवाज न होऊ देता जिना उतरून ती खाली आली आणि पुन्हा आपल्या टेबलाशी जाऊन बसली. तिच्या सुदैवानं कॅफेच्या हॉलमध्ये ती वेट्रेस किंवा तो बारटेंडर अद्यापही आलेला नव्हता. टेबलावरला बियरचा मग उचलून एमिलीनं एक घोट घेतला. सुमारे पाच मिनिटांनंतर जवळच्या भिंतीतलं झुलतं दार लोटून ती वेट्रेस बाहेर आली. एमिलीजवळ येत ती म्हणाली, “सॉरी फ्राऊलिन, आणखी दहा मिनिटांनी आम्ही कॅफे बंद करणार आहोत. तुमची बियर संपवा नि बिलाचे पैसे द्या. प्लीज!”

“ओ! जरूर.” असं म्हणून एमिलीनं बियरचा शेवटला घोट घेतला. आणि आपली पर्स उघडून तीतून दोन जर्मन मार्क्स काढून तिंनं त्या वेट्रेसला दिले. तिला त्या इव्हलिन हॉफमानबद्दल विचारावं किंवा काय या संभ्रमात ती असतानाच बियरचा रिकामा मग उचलून ती वेट्रेस पुन्हा किचनमध्ये निघून गेली.

एमिली उठून उभी राहिली. आता फक्त एकच जागा बघायची राहिली होती. त्या झुलत्या दारापलीकडलं किचन. तिथं डोकावून यावं का? काय हरकत आहे? त्या किचनच्या पाठल्या भागात तर एखादं दार नसेल? जिथून ती इव्हलिन हॉफमान एखादे वेळी पाठीमागून बाहेर पडली असेल? खात्री करून घ्यायला काय हरकत आहे? अन् मनाचा हिऱ्या करून एमिली पुढे झाली आणि ते झुलतं दार लोटून आत शिरली. चोहीकडे पांढऱ्या टाईल्स असलेलं ते किचन नेहमीसारखंच होतं - कामाचा ओटा, त्यालगत असलेली भांडी धुण्याची सिंक, हीटिंग रॅज, फ्रीज, कपाटं वगैरे वगैरे. एमिलीनं त्या किचनमधून नजर फिरवली. ती वेट्रेस कुठे दिसत नव्हती. किचनच्या विरुद्ध बाजूच्या भिंतीत समोर एक कॉरिडोर होता. पुढे होऊन एमिलीनं बेघडकपणे त्या कॉरिडोरमध्ये प्रवेश केला आणि भरभर चालत ती त्याच्या टोकाशी पोहोचली त्याच वेळी -

मंद प्रकाश असलेल्या त्या कॉरिडोरच्या पुढे काटकोनात असलेल्या बाजूच्या एका बोळकांडीतून उंच नि बळकट स्नायूंचा एक जर्मन तरुण एकदम तिच्यासमोर येऊन उभा राहिला. त्याच्या डोक्यावर आचारी घालतात तसली पांढरी टोपी होती आणि अंगात पांढरा ॲप्रन! तो एकदम अचानक समोर उपटल्यानं एमिली हादरून जागच्या जागी थबकली आणि त्याच्याकडे पाहू लागली.

“फ्राऊलिन, तुमचं ओळखपत्रं बघू.” तो हळू आवाजात म्हणाला.

“अं?... माझं... काय म्हणालात?”

“तुमचं ओळखपत्र! मला ते बघायलाच हवं.”

“अं? म्हणजे माझ्याजवळ ते नाहीये... मला माहीत नव्हतं की...” एमिली अडखळत एकदम थांबली.

“कोण आहात तुम्ही?” त्यानं करड्या स्वरात तिला एकदम विचारलं.

“अं?... मी - मी ना? मी एक गिऱ्हाईक आहे - मी आत अशासाठी आले होते की पण जाऊ द्या. मी... मी जाते...” एमिली चाचरत कशीबशी बोलली.

“थांबा! तुम्हाला जाता येणार नाही.” तो उंचाड्या गरजला आणि आपल्या ॲप्रनच्या खिशातून त्यानं एक ७.६५ माऊसर ॲटोमेटिक रिव्हॉल्व्हर काढलं आणि ते तिच्यावर रोखत तो म्हणाला, “चला, माझ्या बरोबर!” एमिली थिजल्यागत जागच्या जागीच उभी राहिली.

“चला! माझ्या पुढे व्हा, जल्दी!” तो पुन्हा गरजला.

धडधडत्या हृदयानं आणि शिशासारख्या जड बनलेल्या पायांनी एमिली पुढे झाली आणि त्याच्या समोरून पुढे जात तिंनं पुढे असलेल्या भयावह कॉरिडोरमध्ये प्रवेश केला.

कॅफे वुल्फ बंद झाला होता. तरीही एमिली ॲशक्रॉफ्ट बाहेर पडली नव्हती! किरवोवला काळजी वाटू लागली. अगोदर ती इव्हलिन हॉफमान आत गेली - ती बाहेर आली नाही. नंतर एमिली आत गेली - ती पण बाहेर आली नाही. विरुद्ध बाजूच्या फूटपाथवर उभं राहून काळोखात बुडालेल्या कॅफे वुल्फच्या कुलूपबंद दाराकडे बघत किरवोव मनाशी नवल करता होता. रात्र चढू लागली होती. कॅफेच्या आत काय घडलं असावं याचा त्याला काही अंदाज येत नव्हता. पण काहीतरी गंभीर प्रकार घडला होता एवढं मात्र

खरं! एमिली आत अडकली होती. ती नक्कीच संकटात सापडली होती. काहीतरी हालचाल करायला हवी अशी तीव्र जाणीव किरवोवला अंतर्ध्यामी होऊ लागली. सरळ पुढे व्हावं आणि त्या दाराला धडक देऊन ते फोडून कॅफे बुल्फमध्ये प्रवेश करावा असा एक विचार प्रथम त्याच्या मनात आला. पण दुसऱ्याच क्षणी त्याच्या मनात त्याला सावध केलं - 'समज, जर तू आत गेलास आणि तिथे तू पण अडकलास तर एमिलीचं आणि तुझं काय झालं हे बाहेरच्या जगातल्या कुणालासुद्धा समजणार नाही.' आणि एमिलीचे शब्द त्याला आठवले - 'कॅफे बंद होण्यापूर्वी जर मी बाहेर पडले नाही तर सरळ रेक्स फोस्टरला ही गोष्ट कळवा म्हणजे तो सरळ पोलिसांकडे जाईल.' अन् एमिली त्या कॅफेत अडकली आहे हे ठाऊक असणारा आणि तिच्यासाठी मदत आणू शकणारा बाहेरच्या जगातला तोच एकमेव साक्षीदार होता.

या विचारसरणी किरवोव तडक आपल्या मोटारीत शिरला. त्यानं ती स्टार्ट केली आणि हॉटेल केम्पिन्स्कीच्या दिशेनं तो वेगानं निघाला. तिथं पोहोचताच आपली मोटार बाहेर पार्क करून घाईघाईनं त्यानं हॉटेलाच्या प्रवेशद्वारातून आत प्रवेश केला. तेव्हाच रिसेप्शन कौंटरकडून बारकडे जात असलेली तोवाह त्याच्या दृष्टीस पडली. "तोवाह!" त्यानं तिला हाक मारली आणि तो भर्कन तिच्याजवळ गेला. तोवाहनं मागे वळून त्याच्याकडे पाहिलं अन् स्मित करत ती म्हणाली, "हाय, निकोलस."

"तोवाह एक भयंकर प्रकार घडलाय! मला ताबडतोब रेक्सला भेटायला हवं आणि मग आपल्याला लगेच पोलिसांकडे जायला हवं." तो तिला म्हणाला.

त्याच्या मुद्रेवरले तातडीचे, आणीबाणीचे भाव तिनं क्षणभर न्याहाळले आणि त्याचा हात धरून ती त्याला म्हणाली, "जरा माझ्याबरोबर या. एका महत्वाच्या व्यक्तीशी तुमची ओळख करून घ्यायचीय."

"तोवाह! मला एक मिनिटसुद्धा वाया घालवायला वेळ नाहीये -"

"निकोलस प्लीज! चला तर माझ्याबरोबर."

आणि मधल्या लॉबीतून तिनं त्याला बारच्या प्रशस्त हॉलमध्ये नेलं. तिथं अगदी कोपऱ्यातल्या एका टेबलाशी अतिशय देखण्या नि तरतरीत मुद्रेचा आणि त्याच्यापेक्षाही उंच असा एक रुबाबदार माणूस बसला होता. तोवाहनं किरवोवला त्या माणसाकडे नेलं आणि ती म्हणाली, "निकोलस, हे आहेत बर्लिनमधले माझे एक मित्र - चॅईम गोल्डिंग." मग गोल्डिंगकडे वळत ती म्हणाली, "आणि हे लेनिनग्रादचे निकोलस किरवोव. मी यांच्याबद्दल तुम्हाला सांगितलंच आहे. हे आणखी एक 'हिटलर हंटर' आहेत."

गोल्डिंगनं उठून किरवोवशी हस्तांदोलन केलं. आणि ती तिघंही त्या टेबलाभोवती बसली. किरवोव विलक्षण बैचेन झाला होता. त्यानं तोवाहकडे पाहिलं आणि तो म्हणाला, "तोवाह, ऐक! मला इथे ओळखी करून घेण्यात वेळ वाया घालवता येणार नाही. एक मोठी आफत ओढवलीय. एमिली नाहीशी झालीय. तिचं काय झालं मला कल्पना नाही. पण मला अगोदर तातडीनं रेक्सना गाठायला हवं आणि नंतर लगेच पोलिसांकडे जायला हवं. मी तुला नंतर खासगीत सगळं सांगेन," नंतर मग उठत गोल्डिंगकडे बघत तो म्हणाला, "माफ करा हं! पण ही जरा खासगी बाब आहे. मला आता जायलाच हवं!"

तोवाहनं त्याचा हात पकडला आणि ती म्हणाली, "तुम्ही पोलिसांकडे निघाला आहात? नको! खाली बसा आणि काय झालंय ते मिस्टर गोल्डिंग यांच्यासमोर अगदी निःशंकपणे सांगा."

"अग पण...!"

"मी म्हणते ना, खाली बसा म्हणून!" तोवाह अधिकारदर्शक स्वरात म्हणाली. किरवोव निरुपयानं खाली बसला. तोवाहनं गोल्डिंगकडे एक दृष्टिक्षेप टाकला. गोल्डिंगनं तिच्याकडे पाहून सूचकपणे मान हलवली. तेव्हा मग किरवोवकडे वळून बघत ती म्हणाली, "मिस्टर किरवोव! जर काही संकट उद्भवलं असेल तर अगदी मोकळेपणानं सांगा. बर्लिन पोलिसांपेक्षा मिस्टर गोल्डिंग यांचीच आपल्याला अधिक मदत होऊ शकेल" आणि मग किरवोवकडे झुकत अगदी हलक्या आवाजात ती म्हणाली, "निकोलस! चॅईम गोल्डिंग हे बर्लिनमधले मोसादप्रमुख आहेत. आणि मी एक मोसाद एजंट आहे."

"मोसाद?" आश्चर्यविस्मित होत किरवोवनं विचारलं.

"होय. इस्रायली इंटेलिजन्स डिपार्टमेंट." तोवाह म्हणाली. "मी एक जर्नालिस्ट आहे हे खरं आहे. पण या बुरख्याखाली मी मोसाद एजंट म्हणून वावरतेय. मिस्टर चॅईम गोल्डिंग हे माझे इमीजिएट बॉस आहेत. मि. गोल्डिंग यांची बर्लिनमधली संघटना इथल्या पोलीस खात्यापेक्षा अधिक शक्तिशाली आणि अधिक विश्वासार्ह आहे. तेव्हा आता एमिलीला काय झालं हे पटकन सांगा म्हणजे मग आपल्याला काहीतरी हालचाल करता येईल."

तोवाहचा खुलासा ऐकल्यानंतर किरवोव एकदम निश्चित बनला घडलेली सगळी हकीकत त्यानं भरभर पण सविस्तरपणे सांगितली आणि तो म्हणाला, "ही गोष्ट रेक्सच्या कानांवर घालायला मी इथे तातडीनं आलो. त्यांना घेऊन पोलिसांकडे जायचं असा मी विचार केला, कारण तेच आता त्या कॅफेत घुसू शकतील."

"पोलीस काहीही करणार नाहीत." तोवाह थंडपणे त्याला म्हणाली.

"म्हणजे? तू काय म्हणतेस मला समजलं नाही." किरवोव संभ्रमानं म्हणाला.

"सांगते!" तोवाह म्हणाली, "तुम्ही आणि एमिली - दोघं त्या इव्हलिन हॉफमानच्या मागावर सुटलात तेव्हा मी टॅक्सी केली आणि बुल्फगँग नावाच्या त्या माणसाचा पाठलाग केला."

"बरं, मग?"

"प्लात्झ - दे - लुफ्तब्रुक ६ या विभागापर्यंत थेट मी त्याचा पिच्छा केला. तिथं एक चार मजली इमारतीत तो महाकाय प्राणी शिरला. तो शिरला तिथे त्या ऑफिसच्या प्रवेशद्वारावर ठळठळीत अक्षरांत एक पाटी होती - 'देर् पोलीस प्रेसिडेंट इन् बर्लिन' याचा अर्थ काय होतो तुम्हाला ठाऊक आहे निकोलस?"

"बर्लिनमधल्या पोलीस प्रमुखाचं हेडक्वॉर्टर!"

"अगदी बरोबर! ज्या माणसाचा मी पाठलाग केला तो बर्लिनचा चीफ ऑफ पोलीस बुल्फगँग शिम्ड्ट आहे असं मला समजलं. आता आला माझ्या म्हणण्याचा अर्थ ध्यानात? बर्लिनच्या या पोलीसप्रमुखाची त्या इव्हलिन हॉफमानबाईंशी हात मिळवणी आहे. जिचं त्या क्लारा फीबिंशी काहीतरी संधान आहे, नि जिच्याजवळ तुमचं हे हिटलर पेंटिंग होतं. एक मुक्कामी जर्नालिस्ट या नात्यानं मी 'पब्लिसिटी डिपार्टमेंट'मध्ये गेले आणि तिथून शिम्ड्टची ओळख पटवून घेणं मला अवघड गेलं नाही. तिथून त्याचा एक छानदार फोटोसुद्धा मी मिळवला आणि तो चॅईम गोल्डिंगना आणून दिला."

तोवाहचा हा खुलासा ऐकून किरवोव अवाकच बनला.

मग चॅईम गोल्डिंग त्याच्या बाजूला झुकला आणि त्याला म्हणाला, "आता पुढला किस्सा माझ्याकडून ऐका. या बुल्फगँग शिम्ड्टजवळ तो हिटलरचा विरोधक

असल्याची अनेक प्रमाणपत्रं होती आणि म्हणूनच तो बर्लिनच्या पोलीस खात्यात शिरू शकला आणि इतक्या उच्च पदापर्यंत पोहोचू शकला. १९४४ साली काऊंट व्हॉन स्टाफेनबर्ग यानं बॉम्बस्फोटाद्वारे हिटलरची हत्या करण्याचा जो कट रचला होता त्या कटात आपणदेखील सामील होतो असा पुरावा दाखवणारे कागदपत्रं या वुल्फगँग शिमड्ट्जवळ होते. काऊंट व्हॉन स्टाफेनबर्गच्या त्या कटाबद्दल तुम्हाला माहिती असेलच.”

“हो. पूर्वी मी त्याबद्दल वाचलेलं आहे खरं!” किरवोव उत्तरला.

“हिटलरनं पूर्व प्रशियामधे एकदा आपल्या नाझी अधिकाऱ्यांची बैठक बोलावली होती. त्या बैठकीदरम्यान बॉब असलेली ब्रीफकेस हिटलरच्या पायांपाशी ठेवून त्याची हत्या करण्याचा कट काऊंट व्हॉन स्टाफेनबर्ग यानं केला होता. पण रास्टेनबर्गमधल्या वुल्फस् लेयरमधला हिटलरच्या हत्येचा हा कट फसला. हिटलर त्या बॉम्बस्फोटातून अगदी सुदैवानं बचावला. स्टाफेनबर्गचा कट पुढे उघडकीस आला आणि नंतर त्याला गोळ्या घालून ठार करण्यात आलं. अनेक कटवाल्यांची धरपकड होऊन त्यांना मृत्युदंड देण्यात आला. पण शासकीय दसरातल्या माहितीप्रमाणे काही कटवाले निसटले. वुल्फगँग शिमड्ट् हाही त्यांच्यापैकी एक होता. त्यानं हिटलरच्या विरोधात जे काही प्रयत्न केले त्याबद्दल आभार प्रदर्शित करणारं खुद्द काऊंट व्हॉन स्टाफेनबर्गच्या सहीचं एक पत्र त्याच्याजवळ होतं. ते पत्र आणि अन्य काही दाखले यांच्या आधारावर शिमड्ट्ला बर्लिन पोलीस खात्यात प्रवेश मिळाला आणि तो या उच्चपदापर्यंत वर चढू शकला -”

“हे सगळं मोठं विलक्षणच आहे.” किरवोव आश्चर्यानं मधेच उद्गारला.

“फक्त एक गोष्ट वगळता” गोलिडिंग म्हणाला, “पोलीस खात्यात नोकरी मिळवण्याकरता शिमड्टनं जी कागदपत्रं नि दाखले सादर केले होते ते खोटे होते- सारे साफ खोटे होते.”

“खोटे होते? याचा अर्थ?”

“वुल्फगँग शिमड्ट हा अगदी सुरुवातीपासूनच एक कट्टर नाझी होता आणि अजूनही आहे! शिमड्ट बरघॉफमध्ये हिटलरचा एक अत्यंत आवडता नि विश्वासू असा एस एस अंगरक्षक होता. हिटलरच्या बर्खेस्तगाडन इथल्या निवासस्थानावर! हिटलरची त्याच्यावर इतकी मर्जी होती की, त्यानं शिमड्टला इव्हा ब्राऊनचा अंगरक्षक म्हणूनही नेमलं होतं. पण युद्धाचं पारडं आणि हिटलरचा शेवट जवळ आला तेव्हा हिटलरनं काऊंट व्हॉन स्टाफेनबर्ग याच्या कटाचे काही कागदपत्रं एकत्रित केले. त्यांच्यात वुल्फगँग शिमड्टचं नाव मोठ्या खुबीनं घातलं आणि अखेरची भेट म्हणून हे कागदपत्रं त्यानं शिमड्टला भेट म्हणून दिले. युद्धोत्तर काळात शिमड्टला बर्लिनच्या पोलीस खात्यात त्यांच्या बळावर सहजी प्रवेश मिळावा म्हणून! आणि त्याच कागदपत्रांच्या आधारे शिमड्ट बर्लिनच्या पोलीस खात्यात शिरला. एक गुप्त नाझी अशा तऱ्हेनं आज बर्लिनचा पोलीसप्रमुख बनलेला आहे.”

“पण तुम्हाला हे सगळं ठाऊक होतं तर मग तुम्ही -”

“या सगळ्या गोष्टी उघडकीला का आणल्या नाहीत असंच ना? पण दोस्त! आजपर्यंत हे सगळं आम्हांला देखील ठाऊक नव्हतं! पण तोवाहनं आज शिमड्टचा पाठलाग करून आम्हांला जी माहिती पुरवली तिच्या आधारे आम्ही तपास घेतला तेव्हा शिमड्टचं खरं स्वरूप आम्हांला समजलं नि त्याचं पितळ उघडं पडलं. तेव्हा आता मला असं सांगा मिस्टर किरवोव की कॅफे वुल्फमधून मिस एमिली अँशक्रॉफ्ट यांची सुटका करण्यासाठी तुम्ही जर पोलिसांत गेलात तर हा वुल्फगँग तुम्हाला सहकार्य देईल का? अर्थातच नाही. इतकंच नव्हे तर तो तुम्हां सर्वांनाच संकटात पाडेल.”

ही सगळी नवीन माहिती ऐकून किरवोव हादरला होता. तो म्हणाला, “हे सगळं ठीक आहे पण -”

“मिस अँशक्रॉफ्ट यांची सुटका करण्यासाठी काहीतरी केलं पाहिजे. अर्थातच केलं पाहिजे.” गोलिडिंग म्हणाला, “त्यांना शक्य तितक्या लौकर आपण शोधून काढलं पाहिजे. या कामी माझ्या संघटनेचं संपूर्ण सहकार्य तुम्हाला मिळेल. इथं आमचं भूमिगत हेरजाळं आहे. पण तरीही फार शक्तिमान आणि उत्तम शस्त्रांनी सुसज्ज आहे. आमच्यापुरतं म्हणाल तर माझे एजंटस् तात्काळ त्या कॅफे वुल्फला गराडा घालतील आणि गुप्तपणं त्यावर पाळत ठेवतील. पण एमिली अँशक्रॉफ्ट तिथं नेमक्या कुठं नि कशा नाहीशा झाल्यायत हे मात्र तुम्ही शोधून काढायला हवं. मग बाकीचं आम्ही बघून घेऊ.”

“पण हे सगळं आपण करायचं कसं?” किरवोवनं विचारलं.

“आता अगोदर तुम्ही आणि तोवाह - दोघं प्रथम ताबडतोब मिस्टर फोस्टरना जाऊन भेटा आणि यावर त्यांचा विचार घ्या. तोवाह आता नुकतीच त्यांना भेटून आलीय. मला वाटतं ते काहीतरी तोडगा काढू शकतील. जर हे शक्य झालं नाही तर मग हे प्रकरण आम्ही आमच्या हातांत घेऊ आणि या तपासासाठी काहीतरी कारवाई करू. अर्थात हे काम वाटतं तितकं सोपं नाही. कारण आपला जो कोणी शत्रू आहे त्याच्या बाजूला बर्लिनचा पोलीसप्रमुख आहे. तर आता तुम्ही दोघं वर जा. मि. फोस्टर यांच्याशी बातचीत करा आणि मग आपण मिस अँशक्रॉफ्ट यांच्या सुटकेचा काहीतरी मार्ग शोधून काढू. काहीतरी ठरवू.”

किरवोव आणि तोवाह ही दोघं उठून उभी राहिली तेव्हा गोलिडिंग त्याला म्हणाला, “या संदर्भात सहजच एक गोष्ट ध्यानात आली ती तुम्हाला सांगावी म्हणतो मि. किरवोव म्हणजे त्या कॅफे वुल्फबद्दल. तुम्हाला ठाऊक आहे? हिटलरची त्या कॅमेरा शॉपमध्ये इव्हा ब्राऊनशी जेव्हा पहिली भेट झाली होती तेव्हा त्यानं तिला आपलं नाव मिस्टर वुल्फ असं सांगितलं होतं. मिस्टर वुल्फ! अन् या कॅफेचं नावही वुल्फ आहे. हा काही योगायोग असू शकेल? असेलही कदाचित! अच्छा! आता तुम्ही दोघं सुटा!”

फ्यूर बंकरच्या उत्खननाच्या साईटवर फोस्टर त्या सकाळी गेला होता. तिथल्या कामावर त्यानं देखरेख केली होती. आणि संध्याकाळी म्हणजे रात्रपाळीचे कामगार कामाला लागतील तेव्हा बहुधा आपण फ्यूर बंकरच्या आणीबाणीच्या दरवाजापर्यंत जाऊन धडकू असा आपला अंदाज अँड्र्यू ओबर्स्टेड्टनं त्याच्याजवळ व्यक्त केला होता, तेव्हा मग त्याला उत्खननाचं काम चालू ठेवण्यास सांगून दुपारी फोस्टर हॉटेल केम्पिन्स्कीवर परतला होता. तो एमिली परतण्याची वाट पाहत होता. दरम्यान सिटिंग रूममधल्या डेस्कावर फ्यूर बंकरचा आराखडा पसरून त्याचं अगदी सूक्ष्म निरीक्षण करून काही एका विशिष्ट अनुमानापर्यंत तो पोचला होता. आणि त्यानंतर त्या संदर्भात त्यानं आर्किटेक्ट रुडी झायड्लरला फोन केला होता आणि फ्यूर बंकरच्या त्या आराखड्याबद्दल त्याला एक प्रश्न विचारला होता. रुडी झायड्लर बरोबर त्याबद्दल बातचीत झाल्यानंतर त्याच्या मनात एक अस्पष्ट पण विलक्षण असं चित्र तयार झालं होतं. अन् त्याबद्दल एमिलीला माहिती देण्यासाठी तो आता विलक्षण उत्सुक बनला होता...!

दारावरची घंटी वाजली तेव्हा भरदिशी उठून त्यानं दार उघडलं. पण एमिलीऐवजी त्याला दारात तोवाह आणि किरवोव ही दोघं दिसली तेव्हा त्याचा विरस झाला.

“ओह! हॅलो.” त्या दोघांना पाहून तो म्हणाला, “मला वाटलं की एमिलीच आलीय.”

“आम्ही त्यांच्याबद्दलच तुम्हाला सांगायला आलोय.” किरवोव उत्तरला.

फोस्टरनं त्या दोघांना आत घेतलं. ती दोघं त्या खोलीतल्या सोफ्यावर बसली. फोस्टर डेस्कजवळच्या खुर्चीवर बसला. त्यानं त्या दोघांकडे पाहिलं. त्यांचे चेहेरे उतरलेले

होते ते पाहून काहीतरी बिनसलंय हे त्यानं ताडलं आणि तो म्हणाला, “काय प्रकार आहे? एमिली कुठे आहे? ती ठीक तर आहे ना?”

“आम्हांला नक्की काही सांगता येत नाही.” किरवोव उत्तरला, “थांबा! मी सगळी हकीकतच तुम्हाला सांगतो -”

किरवोवची हकीकत ऐकल्यानंतर फोस्टरचा चेहरा पांढराफटक पडला. स्वतःवर मोठ्या मुश्किलीनं नियंत्रण ठेवत तो म्हणाला, “ती तिथून लवकर बाहेर पडली नाही तेव्हा तुम्ही तिथे का गेला नाहीत, निकोलस?”

“मी तसा विचार केला होता. फार काय ती जागा बंद झाल्यानंतर देखील तिथं घुसण्याचं माझ्या मनात आलं होतं. पण मी जर तिथे घुसलो असतो तर मला पुन्हा बाहेर पडता आलं असतं का नाही याबद्दल काही शाश्वती नव्हती. आणि जर मी पण तिथं आत अडकलो असतो तर आमचं दोघांचं काय झालं हे बाहेरच्या कुणालाही कधीच समजू शकलं नसतं. त्यांनी मला आत जाण्याबद्दल म्हटलं तेव्हा मी त्यांना -”

“तिनं एकटीनं आत जाण्याचा मूर्खपणा का करावा मला काही समजत नाही.” फोस्टर वैतागून म्हणाला.

“त्यांनी एकट्यानंच आत जायचा हट्ट धरला होता.” किरवोव म्हणाला, “जर आपण बाहेर येऊ शकलो नाही तर ही गोष्ट मी ताबडतोब तुम्हाला कळवावी म्हणजे तुम्ही लगेच पोलिसांत जाल असं मला त्या म्हणाल्या होत्या.”

“तर मग आपण आता ताबडतोब हे पोलिसांना कळवायला हवं.”

“त्याचा काही उपयोग होणार नाही रेक्स.” तोवाह मान हलवत त्याला म्हणाली, “आता मला थोडा खुलासा करू दे.”

आणि मग भरभर पण मुद्देसूदपणे तिनं त्याला स्वतःबद्दल, आपल्या मोसाद संघटनेबद्दल सांगितलं आणि त्यानंतर वुल्फगांग शिमड्ट्ची सगळी पार्श्वभूमी त्याला सांगितली.

“साऽऽला, हलकट!” तोवाहची हकीकत ऐकल्यानंतर फोस्टरच्या रागाचा उद्रेक झाला, “आणि मागे एमिलीच्या खुनाचा प्रयत्न झाला होता तेव्हा मी मूर्खासारखा त्या शिमड्ट्ची मदत मागायला गेलो होतो. तो पण घातकीच निघाला! नाझी डुक्कर साला!” मोठ्या मुश्किलीने त्यानं आपल्या रागावर ताबा मिळवला आणि मग तो म्हणाला, “म्हणजे पोलिसांकडे जायचा प्रश्न निकालात निघाला. मग आता आपण करायचं काय?”

“मोसादच्या पाठबळानं ही समस्या सोडवायची, रेक्स” तोवाह म्हणाली.

“म्हणजे या बाबतीत गोल्डिंग खरंच आपल्याला मदत करू शकेल असं तुला म्हाणायचंय?” फोस्टरनं तिला विचारलं.

“अर्थात! ते नक्कीच करतील. आता ही बाब जरा धोक्याची बनलीय खरी! पण बर्लिनमध्ये कोणतीही हालचाल करण्याची क्षमता मोसादपाशी आहे. आमच्या या संघटनेचे शेकडो गुप्तहेर बर्लिनमध्ये पसरलेले आहेत. सगळे कट्टर नाझी-विरोधक आहेत. शक्तिशाली स्फोटकांपासून ते विविध तऱ्हेची आधुनिक शस्त्रं वापरण्यात सगळे तरबेज आहेत. कोणत्याही कामगिरीसाठी ते केव्हाही धावून येतील. तथापि काही धाडसी कारवाई करण्यापूर्वी चॅईम गोल्डिंगना अगोदर या बाबतीत तुमचं मत हवंय.”

“या प्रकरणी त्यांनी काही धाडसाची कारवाई करणं योग्य ठरणार नाही.” फोस्टर तिला म्हणाला, “कारण पोलीस त्यात हस्तक्षेप करतील आणि त्यांच्या प्रयत्नात अडथळा उत्पन्न करतील.” तो आपल्याजवळच्या डेस्काकडे वळला. त्यावरल्या फ्यूर बंकरच्या आराखड्यावरून त्यानं काही क्षण नजर फिरवली मग तो म्हणाला, “खरं सांगायचं झालं तर आता माझ्याच डोक्यात एक विचार आलाय.” बंकरच्या त्या आराखड्याकडे त्यानं पुन्हा पाहिलं आणि तो म्हणाला, “या फ्यूर बंकरच्या प्लॅनमध्ये निश्चितपणेच एक विचित्र गोष्ट आहे. कुणाही आर्किटेक्टच्या ती लक्षात यावी. आता थोड्याच वेळापूर्वी मी झायड्लरला फोन करून या विचित्र गोष्टीबद्दल त्याला विचारलंसुद्धा! तो पण थोडा बुचकळ्यात पडला. पण हिटलरनं ते बांधकाम तसंच करायची आज्ञा आपल्याला दिली होती असं त्यानं मला सांगितलं. आता तो पडला हुकमाचा ताबेदार! तरी पण फ्यूर बंकरच्या या प्लॅनमध्ये निश्चितपणे काहीतरी खोड आहे असं मला वाटतंय. जी एक विशिष्ट गोष्ट इथं असायला पाहिजे ती या प्लॅनमध्ये दिसत नाहीये. ही विशिष्ट त्रुटी किंवा खोड मला जर आढळली आणि माझ्या मनात तिच्याबद्दल जी कल्पना आहे ती खरी ठरली तर-तर हीच गोष्ट मला सातव्या बंकरचं नेमकं ठिकाण सांगेल.”

“सातवा बंकर? म्हणजे?” गोंधळात पडत किरवोवनं त्याला विचारलं.

“हो.” टेबलावरल्या फ्यूर बंकरच्या आराखड्यावरून दुसरा एक ब्ल्यू प्रिंट काढत फोस्टर म्हणाला, “हिटलरनं बांधवून घेतलेला असा एक भूमिगत बंकर की ज्याचा ठावठिकाणा अद्यापही कुणाला लागलेला नाहीये. पण तो कुठे असू शकेल, याबद्दल माझ्या मनात आता एक कल्पना आलीय. अर्थात आमचं उत्खनन फ्यूर बंकरपर्यंत पोहोचल्यानंतर तिथे मला काय आढळेल यावरच सारं काही अवलंबून आहे.”

“तुम्ही फ्यूर बंकरमध्ये जाण्याच्या विचारात आहात?” तोवाहनं त्याला आश्चर्यानं विचारलं.

“आज रात्री.” फोस्टर आपलं जाकीट चढवत म्हणाला, “सरहद्दीलगतच्या त्या प्रदेशात जेव्हा मी पोचेल तेव्हा तिथल्या मातीच्या टेकाडाजवळची एक बाजू उकरलेली असेल आणि फ्यूर बंकरमध्ये जाता येईल अशी एखादी फट बहुधा तिथे निर्माण झालेली असेल.”

“तो फ्यूर बंकर अजूनही अस्तित्वात असेल असं तुम्हाला वाटतं?” किरवोवनं विचारलं.

“का नसावा? जमिनीखाली खूप खोलीवर तो बांधण्यात आला होता. लोखंड आणि काँक्रीटचं भक्कम अस्तर घालून तो मजबूत केलेला होता. रशियनांनी नंतर त्या भागावरून बुलडोझर्स जरी फिरवलेले असले तरी अगदी तळातल्या बंकरच्या बांधणीला काही धक्का लागला असेल असं मला वाटत नाही - जिथे हिटलरचं निवासस्थान होतं.”

“तुम्ही तिथं एकटं जाऊ नये असं मला वाटतं. हवं तर मी पण तुमच्या बरोबर येते.” तोवाह म्हणाली.

“माझ्याजवळ त्या परिसरात जाण्याचं परमिट आहे, तुझ्याजवळ नाही.” फोस्टर तिला म्हणाला, “तेव्हा तू आणि निकोलस - तुम्ही दोघं इथेच थांबा आणि मी काय करणार आहे ते गोल्डिंगच्या कानावर घाला. जर मला तुमची गरज लागली तर मी तुमच्याशी लगेच संपर्क साधेन - अगदी काहीही करून - याबद्दल खात्री बाळगा. तुम्ही दोघं इथंच थांबून माझ्या संदेशाची वाट बघा.”

पूर्व जर्मन सरहद्दीच्या प्रदेशातल्या - फ्यूर बंकरचा परिसर झाकून टाकणाऱ्या मातीच्या त्या अवाढव्य टेकाडाचा बराचसा भाग रात्रीच्या काळोखात बुडालेला होता. फक्त त्या टेकाडाच्या पश्चिम बाजूचा भाग - जिथं उत्खननाचं काम चालू होतं - तीन प्रखर स्पॉटलाईटमुळे उजळलेला दिसत होता. प्रकाशाच्या त्या वर्तुळामध्ये उभा असलेला अँड्र्यू ओबरस्टँड्ट आपल्या मजुरांच्या कामावर देखरेख करत होता. त्या टेकाडाच्या एका बाजूला खोदून त्यांनी एक मोठं विवर पाडलं होतं. ते उकरल्यामुळे जमलेल्या मातीचे दोन मोठे ढीग बाजूला तयार झाले होते. कामावर लागलेले मजूर त्या विवरामध्ये शिरून फावड्यांच्या साह्यानं खणत होते नि माती बाहेर फेकत होते. फोस्टर जेव्हा त्या ठिकाणी

पोहोचला तेव्हा ओबरस्टॅड्टनं हात हलवून त्याचं स्वागत केलं आणि मोठ्या खुशीनं तो त्याला म्हणाला, 'मिस्टर फोस्टर! आपण बाजी मारली. माझे मजूर बंकरच्या वरच्या थरातल्या आणीबाणीच्या त्या दारापर्यंत धडकले आहेत. जमिनीच्या पृष्ठभागापासून खणण्याची युक्ती यशस्वी ठरली. माझ्या लोकांनी खणलेल्या भुयारात मी थोड्याच वेळापूर्वी नजर टाकली. आजूबाजूची थोडी माती साफ केली की ते दार संपूर्णपणे मोकळं होईल. आणखी काही मिनिटांतच हे काम उरकेल. मी मघा आत पाहिलं तेव्हा अजून चाळीस वर्षांनंतरसुद्धा आणि रशियांनी बुलडोझिंग केलेलं असलं तरी - त्या दारावरची काँक्रीटची स्लॅब बरीचशी सुस्थितीत आहे असं मला आढळलं. त्या भगदाडातून माझ्या फ्लॅशलाईटचा झोत आत टाकून मी पाहिलं तेव्हा खालचा जिनाही चांगल्या स्थितीत असावा असं मला दिसलं. फक्त वरच्या काही पायऱ्या मोडल्यात. पण माझ्या फ्लॅशलाईटचा झोत जिथपर्यंत पोहोचला तिथवरच्या पायऱ्या अजूनही वापरता येतील इतक्या सुस्थितीत आहेत असं मला आढळलं. सकाळ झाल्यावर तुम्ही तिथे खाली जाणार आहात ना?'

“नाही. मी तिथे आत्ताच जाणार आहे अँड्र्यू.” फोस्टर त्याला म्हणाला.

“पण आत्ता रात्रीच्या अंधारात तिथे खाली जाऊन त्या लॉकेटच्या पदकाचा किंवा दातांच्या ब्रिजचा शोध घेणं फार अवघड जाईल. अगदी एखादा छोटा फ्लॅशलाईट घेऊन जरी तुम्ही तिथे गेलात तरी त्या एवढ्या बारक्या बारक्या वस्तू शोधून काढणं मुश्किल होईल.”

“आत्ता रात्री तिथं जाऊन त्या वस्तूंचा शोध मी घेणार नाहीये अँड्र्यू! त्याहूनही खूप मोठ्या अशा एका गोष्टीचा मला तलास आहे.” फोस्टर म्हणाला.

“वेल्! जशी तुमची मर्जी.” खांदे उडवत ओबरस्टॅड्ट म्हणाला, “काय हुडकायचं आहे हे तुमचं तुम्हालाच ठाऊक! बरं! तुम्ही केव्हा जाणार आहात?”

“ते दार मोकळं झालं की - अगदी लगेच!” फोस्टर त्याला म्हणाला.

“मी पण तुमच्याबरोबर आलो तर तुमची काही हरकत आहे?” ओबरस्टॅड्टनं त्याला विचारलं.

“माझ्या मोहिमेच्या पहिल्या भागात मला तुझा उपयोग होऊ शकेल. तुझी मला मदत होईल. पण मला जे अपेक्षित आहे ते जर तिथे आढळलं तर तिथून पुढे मात्र मी एकटाच पुढे जाईन. तेव्हा पहिल्या टप्प्यापर्यंत तू येऊ शकतोस.”

“खाली जाण्याकरता आपल्या दोन फ्लुओरोसेंट कंदील लागतील. एक तुमच्याकरता. एक माझ्याकरता.”

“मला आणखीही एका गोष्टीची जरूर आहे. काँक्रीट कापू शकेल असं एखादं तीक्ष्ण अवजार!”

“माझ्याजवळ बॅटरीवर चालणारी एक छोटी, सुटसुटीत नि तीक्ष्ण करवत आहे.”

“चालेल! मग ती घेऊन ये. आणि एक छिन्नी आणि हातोडी पण आण.” ओबरस्टॅड्ट त्या वस्तू आणण्याकरता गेला.

आणखी सुमारे पंधरा मिनिटांनंतर फोस्टर - मजुरांनी खणलेल्या त्या भुयारात उतरला. खालच्या खोदलेल्या मातीतून पावलं टाकत तो त्या खुल्या झालेल्या दारापर्यंत पोचला. जमिनीच्या पृष्ठभागावर असलेल्या स्पोर्टलाईटस्चा थोडासा उजेड त्या दारापर्यंत आलेला होता. त्या उजेडात फोस्टरला समोर एक छोटीशी चौस खोली दिसली. त्या खोलीपलीकडे खाली जाणाऱ्या जिऱ्याच्या पायऱ्या अंधारात गडप झालेल्या होत्या. फोस्टर जपून पावलं टाकीत त्या दारातून त्या खोलीत शिरला. त्याच वेळी त्याच्या पाठीमागून प्रखर किरणशलाका आत आल्या. अँड्र्यू ओबरस्टॅड्ट मजुरांच्या मदतीनं एक फ्लुओरोसेंट कंदील घेऊन त्याच्या पाठोपाठ त्या भुयारात उतरला होता. हात वर करून दुसरा कंदील आणि करवत व छिन्नी - हातोडी असलेली कॅनव्हासची एक थैली त्यानं खाली घेतली. आणि मग त्या सगळ्यासह हळूहळू पावलं टाकत तो फोस्टरच्या जवळ आला. एक फ्लुओरोसेंट कंदील त्यानं फोस्टरला दिला आणि तो म्हणाला, “चलायचं ना?”

“हो.” फोस्टर उद्गारला.

“चला, तर मग. पायऱ्या सांभाळून उतरा.”

फ्लुओरोसेंट लॅप पुढे धरत फोस्टरनं जिऱ्याच्या पहिल्या मोडक्या पायरीवर जपून पाऊल टाकलं, मग दुसऱ्या, मग तिसऱ्या... त्यानंतरच्या पायऱ्या मात्र सुस्थितीत आहेत असं त्याला दिसलं. त्यावरून सावधपणं पावलं टाकत हळूहळू तो खाली उतरू लागला. ओबरस्टॅड्टही त्याच्या पाठीमागून अवजारांची थैली आणि दुसरा फ्लुओरोसेंट लॅप घेऊन जाऊ लागला. दोघेही सावकाश खाली खाली - खोल जाऊ लागले. जिऱ्यांच्या चार फ्लायटस् उतरून ते अगदी तळाशी पोहोचले. चव्वेचाळीस पायऱ्या ! फोस्टरनं चव्वेचाळीसावी पायरी मोजली आणि आपण त्या बंकरच्या सर्वांत खालच्या पातळीवर - खऱ्या फ्यूअर बंकरमध्ये पदार्पण केलं आहे याची त्याला जाणीव झाली.

जमिनीखाली - पंचावन्न फुटांच्या त्या खोलीवर - वातावरण अतिशय कोंदट होतं. तिथं श्वास घेणं अवघड जात होतं. घुसमटल्यागत होत होतं. फोस्टरनं एक पाऊल पुढे टाकलं. त्याबरोबर उडालेल्या धुळीच्या खकाण्यामुळे त्याला एकदम खोकला आला. त्यानं आपला रुमाल काढून नाकाशी धरला.

“तुम्ही ठीक आहात ना?” पाठीमागून त्याला ओबरस्टॅड्टचे शब्द ऐकू आले आणि त्या खोल जागेत ते मोठ्यानं घुमले.

“ओ.के. मी ठीक आहे.” फोस्टर उत्तरला, “आपण कुठे पोचलो आहोत याची मला खात्री करून घेऊ दे.”

तळातल्या त्या कमांड बंकरची रचना त्याला पूर्णपणे ठाऊक होती. समोर नऊ फूट रुंदीचा एक प्रशस्त कॉरिडोर होता. पंचेचाळीस फूट लांबीच्या त्या कॉरिडोरच्या दोन्ही हातांना मिळून एकूण अठरा खोल्या असतील! फोस्टरच्या मनात आलं. पण त्याला फक्त सहा खोल्यांमध्ये इंटरेस्ट होता. हिटलर आणि इव्हा ब्राऊनच्या सूटच्या सहा खोल्या. त्यातल्या दोन खोल्या तर त्याच्या दृष्टीनं फार महत्त्वाच्या होत्या. हिटलरची लिव्हिंगरूम आणि त्याची खासगी बेडरूम. एमिलीचा विचार मनात तरंगत असताना त्या दोन खोल्यांचं महत्त्व तर आता अधिक वाढलं होतं.

फोस्टरनं आपल्या हातातला फ्लुओरोसेंट दिवा पुढे धरून समोरच्या कॉरिडोरमध्ये नजर फेकली. एके काळी नीटनेटका असलेला तो कॉरिडोर काळाच्या ओघात आता अगदी मळकट कळकट बनला होता. त्याचं छत नि भिंती धुळीमुळं खराब झालेल्या होत्या. जागोजाग कोळीष्टकं लटकत होती. खाली जमिनीवर आसपास ओल आलेली होती आणि तिचा कुबट दर्प तिथे भरून राहिला होता. सभोवतालची हवा थंड होती.

समोरच्या कॉरिडोरमधून चालत फोस्टर काही यार्ड्स पुढे गेला. आणि एका ठिकाणी थांबत म्हणाला, “इथंच कुठेतरी - उजव्या बाजूला - हिटलरच्या लिव्हिंगरूमचं ते दार असलं पाहिजे.” त्यानं हातातला फ्लुओरोसेंट दिवा उजव्या बाजूला धरला. आणि त्याला ते दिसलं!

उजव्या हाताला लांबट आकाराची वेटिंगरूम होती नि तिच्या टोकाला ते दार होतं! त्या वेटिंगरूममध्ये प्रवेश करत फोस्टर त्या दारापाशी गेला. त्या जाड डबल पोलादी दाराचं त्यानं निरीक्षण केलं. त्याचं हँडल अजून जागेवरच होतं. मात्र ते खूप गंजलं होतं. ते अजूनही काम देऊ शकेल अशा विचारानं फोस्टरनं डाव्या हातातला दिवा त्या दारासमोर धरला आणि उजव्या हातानं ते पकडलं. त्याचा स्पर्श त्याला थंडगार लागला. ते हँडल थोडासा जोर देऊन दाबलं, आणि दार पुढे ढकललं. करकरता आवाज करत

दाराची लॅच उघडली आणि जड वजनामुळे ते दार अगदी अलंगदपणे बाजूला होत उघडलं.

काही क्षण त्या दारासमोर फोस्टर स्तब्धपणे उभा राहिला मग त्यानं त्या दारातून आत प्रवेश केला. जणू तो वर्तमानकाळातून भूतकाळातच प्रवेश करत होता. ओबरस्टॅड्ट ही त्याच्यापाठी आत गेला आणि दोघांच्या हातांतल्या दिव्यांमुळे इतका काळ अंधारात बुडालेली ती खोली प्रकाशानं उजळून निघाली. हिटलरची लिव्हिंगरूम! फोस्टरच्या डोळ्यांसमोर त्या खोलीचं चाळीस वर्षांपूर्वीचं स्वरूप उभं राहिलं. कोपऱ्यात एक रायटिंग टेबल किंवा डेस्क. त्याच्या एका टोकावर हिटलरच्या आईचा फोटो असलेली फ्रेम. जमिनीवर उत्तम कार्पेट, तीन उंच पाठीच्या उत्तम खुर्च्या, एक गोल टेबल. आणि एका भिंतीलगत निळ्या रंगाचा रक्ताचे डाग असलेला सोफा - ज्यावर फ्यूर आणि त्याची नवपरिणित पत्नी इव्हा ब्राऊन मरून पडलेली होती....!

दहा बायू पंधराच्या त्या खोलीचं जुनं स्वरूप फोस्टरच्या नजरेसमोर क्षणकाल तरळून फिरलं आणि तो पुन्हा वर्तमानकाळात आला. त्या खोलीत आता त्या जुन्या वस्तूपैकी फारसं काही शिल्लक उरलेलं नव्हतं. फोस्टरनं हातातला दिवा त्या खोलीतून चौफेर फिरवला. तिथला गालिचा ओरबाडून नेण्यात आला होता. तीन खुर्च्यांपैकी दोन नाहीशा झालेल्या होत्या. आणि तिसरीची मोडतोड होऊन तिचे तुकडे तिथे पसरलेले होते. तिथलं गोल टेबल नाहीसं झालेलं होतं. जुन्या काळातल्या फक्त दोन वस्तू तिथे शिल्लक होत्या. एका भिंतीशी असलेलं धुळीनं भरलेलं हिटलरचं डेस्क आणि दुसऱ्या बाजूला असलेला त्याचा तो जुना सोफा - जो आता विटून पार खराब होऊन गेलेला होता. फोस्टरला त्या जुन्या गोष्टींत स्वारस्य नव्हतं. तो आणखीनच कशाचातरी शोध घेत होता.

“तुझा दिवा जरा या डेस्कसमोर धर.” तो ओबरस्टॅड्टला म्हणाला. आणि एका हातानं ते डेस्क ओढून भिंतीपासून त्यानं बाजूला केलं. मग त्यानं जमिनीवर बैठक मारली. आपल्या जवळचा दिवा त्या फटीसमोर धरून डेस्कापाठल्या भिंतीचं त्यानं निरीक्षण केलं. तिथला भिंतीचा भाग अगदी सपाट आणि गुळगुळीत होता. एक हात त्या सापटीत घालून ती भिंत त्यानं ठोकून पाहिली. ती ठोस आणि सधन असल्याचं त्याच्या ध्यानात आलं.

“अहं! इथे नाही.” उठून उभा राहात तो म्हणाला, “चल! आपण पुढल्या खोलीत हिटलरच्या खासगी बेडरूममध्ये शोध घेऊ.”

पलीकडल्या बेडरूममध्ये जाण्यासाठी मधल्या भिंतीत एक लाकडी दार होतं. ते फुगल्यामुळे गच्च बसलं होतं. फोस्टरनं त्याला दोनतीनदा जोरदार धक्के दिले त्याबरोबर ते एकदम उघडलं. त्या दारातून ओबरस्टॅड्टसह त्यानं पलीकडल्या खोलीत प्रवेश केला. त्या खोलीत - हिटलरच्या त्या खासगी बेडरूममध्ये एक छोटासा पलंग होता. तिथल्या बाकीच्या सगळ्या वस्तू नि इतर फर्निचर गायब होतं. फक्त एक भिंतीपाशी चार मोठे ड्रॉवर्स असलेलं लाकडाचं एक अवजड कपाट होतं. जुन्या धर्तीचं.

फोस्टरनं आपल्या हातातला दिवा समोर धरत त्या खोलीच्या भिंतीचं नि छताचं निरीक्षण केलं. तिथल्या भिंती नि छत काँक्रीटचं होतं तरी सगळीकडे तडे गेलेले दिसत होते. ती गोष्ट पाहून फोस्टर म्हणाला, “विचित्रच प्रकार आहे. इथे सगळीकडे तडे गेलेले दिसतायत. मात्र लिव्हिंगरूममध्ये हेच काँक्रीट वापरलेलं असूनही तिथल्या भिंतींना मात्र तडे नाहीत.

“पण हे तडे आपोआप पडलेले दिसत नाहीत. ते मुद्दाम पाडल्यासारखे दिसतायत.” एका भिंतीचं बारकाईनं निरीक्षण करत ओबरस्टॅड्ट म्हणाला.

“तीच तर गंमत आहे. ही फसवी युक्ती आहे. हे तडे खरे नाहीत, कृत्रिम आहेत. इथल्या एका विशिष्ट गोष्टीकडे दुर्लक्ष व्हावं म्हणून मुद्दाम हे तडे पाडण्यात आलेले आहेत.” फोस्टर म्हणाला, “ती गोष्ट आढळते का ते बघूया. जरा हे भिंतीपासलं जड कपाट हलवायला मला मदत कर.”

दोघांनी आपल्या हातांतले दिवे खाली ठेवले. मग ते भिंतीजवळचं जड कपाट दोन्ही बाजूंनी धरून, नेट लावून नि रेटा देऊन त्यांनी भिंतीपासून दूर केलं आणि सरकवत ते बाजूला हलवून ठेवलं. मग फोस्टरनं कपाटापाठच्या त्या भिंतीजवळ बैठक मारली आणि तो ओबरस्टॅड्टला म्हणाला, “तुझा दिवा जरा या भिंतीपाशी आणून धर.” त्यानं तसं केल्यानंतर तो त्या भिंतीसमोर ओणावला आणि तिचं सूक्ष्म निरीक्षण करण्यास त्यानं सुरुवात केली. प्रथम त्यानं ती भिंत ठोकली. त्या भिंतीतून पोकळ आवाज आला. मग आपल्या उजव्या हाताचं पहिलं बोट त्यानं त्या भिंतीवरून आयताकार असं फिरवलं आणि तो एकदम उद्गारला, “माझा तर्क खरा ठरला! अँड्र्यू, जरा तुझा स्कूडायव्हर दे.”

ओबरस्टॅड्टनं स्कूडायव्हर दिल्यानंतर मधा त्याच्या बोटाला त्या भिंतीत जी चीर आढळली होती तिच्यात घालून तो स्कूडायव्हर त्यानं चार बाजूंना ओढत फिरवला. त्याबरोबर त्या भिंतीवर चार फूट रुंद नि तीन फूट उंच असा एक आयताकार आकार तयार झाला.

“मला जे अपेक्षित होतं ते आढळलं!” उठून उभा राहात फोस्टर उत्तेजित स्वरात म्हणाला.

“ही काय भानगड आहे?” कोड्यात पडत ओबरस्टॅड्टनं त्याला विचारलं.

“अँड्र्यू! एक आर्किटेक्ट म्हणून बराच काळ मी काम करतोय. एकही खिडकी नसलेली ही असली खोली कुणी बांधेल यावर माझा विश्वासच बसत नव्हता. तेव्हा या खोलीत कुठेतरी निदान एखादी तरी झडप असली पाहिजे - दाराच्या ऐवजी - असा माझा तर्क होता. या खोलीतून आतल्या आत सटकता यावं अशा तऱ्हेनं पाडलेली छुपी झडप!”

“छुपी झडप?”

“हो! छुपी झडप. आणीबाणीच्या वेळी या खोलीतून गुपचूप निसटून जाता यावं म्हणून बनवून घेतलेली! मात्र फ्यूर बंकरच्या प्लॅनमध्ये या झडपेचा पत्ता नव्हता. विनादाराची-विनाखिडकीची ही खोली त्या प्लॅनमध्ये पाहून मी चक्रावूनच गेलो होता. आणि म्हणूनच अशी एखादी झडप हिटलरनं नंतर या खोलीत गुप्तपणं कुठेतरी तयार करून घेतली असली पाहिजे असा मी तर्क केला. या खोलीतून बाहेर पडण्याची गुप्त चोरवाट!” फोस्टर म्हणाला.

“म्हणजे तुम्हाला असं म्हणायचंय की या झडपेमागे असलेल्या चोरवाटेद्वारे हिटलर...?”

“ते आपण आता प्रत्यक्षच बघूया. तुझ्या थैलीतली ती बॅटरीवर चालणारी करवत काढ. आणि या भिंतीवर मी हा जो आयत काढला आहे तो कापून काढ. माझ्या कल्पनेप्रमाणे भिंतीची आयताकृती स्लॅब सुटून बाहेर येईल.” फोस्टर त्याला म्हणाला, “निघते का बघू!”

“जरूर!” असं म्हणून ओबरस्टॅड्टनं आपल्या थैलीतून करवत काढली, आणि तो म्हणाला, “पण तुम्ही म्हणता त्याप्रमाणे इथं एखादी झडप असलीच तर मग तिच्या पाठी असलेली चोरवाट कुठे गेली असेल?”

“त्याबद्दल मलाही निश्चित अशी कल्पना नाही. तू जोवर ही स्लॅब कापून काढत नाही तोवर मला काही सांगता येणार नाही.” फोस्टर म्हणाला.

“असं म्हणता? मग घ्या आता ही कापून काढतो!” असं म्हणून ओबरस्टॅड्टनं बॅटरी-करवतीचा खटका दाबला. त्याबरोबर गुणगुणता आवाज करत ती सुरू झाली. मग ओबरस्टॅड्टनं करवतीचं पातं भिंतीवरल्या त्या आयताच्या एका कोपऱ्यात खुपसलं. त्यासरशी थोडासा घरघराट करत भिंतीचा छेद घेत ते आत घुसलं. ओबरस्टॅड्टला नीट दिसावं म्हणून फोस्टरनं आपला दिवा त्या भिंतीपाशी धरला. ओबरस्टॅड्ट आखलेल्या रेषेवरून आरपार घुसलेलं करवतीचं पातं नेऊ लागला. आणि केकमधून सुरी फिरावी

तद्वत् त्या करवतीनं ती भिंत कापली जाऊ लागली. आणि अवघ्या काहीच मिनिटांत भिंतीची ती आयताकृती स्लॅब संपूर्णपणे कापली गेली. ओबरस्टॅड्टन खटका दाबून करवत बंद केली. आणि मग वरच्या कापलेल्या भेगेत बोटं घालून ती स्लॅब पुढे ओढण्याचा त्यानं प्रयत्न केला. त्याबरोबर स्लॅबचा थोडासा भाग बाहेर आला. ते पाहून फोस्टरही ती स्लॅब उचकटून काढण्याकरता त्याला मदत करू लागला. आणि दोघांनी दोन्ही बाजूंनी जोर लावून ता स्लॅब जोरानं ओढली. त्याबरोबर ती उचकटून एकदम बाहेर आली. ती उचलून त्यांनी ती बाजूच्या भिंतीला टेकवून ठेवली.

“फारशी जड नाहीये ही. कारण ही काँक्रीटची नाहीये. एवढ्याच भागातली भिंत भुसभुशीत दिसतेय! म्हणूनच ही एवढी चटकन कापली गेली.” ओबरस्टॅड्ट फोस्टरला म्हणाला.

फोस्टरनं चटकन आपला दिवा उचलला आणि गुडघ्यावर ओणावत भिंतीला पाडलेल्या त्या भगदाडात धरला नि पलीकडे नजर टाकली अन् मग एकदम मागे होत तो ओबरस्टॅड्टला उत्तेजित स्वरात म्हणाला, “अगदी मला जे अपेक्षित होतं तेच या भिंतीपलीकडे आहे!”

“काय?” ओबरस्टॅड्टनं त्याला विचारलं.

“एक भुयार! आल्बर्ट स्पीअरनं जुन्या चॅन्सलरीपासून तो नव्या चॅन्सलरीपर्यंत जमिनीखालून बांधलेल्या नव्वद फूट लांबीच्या भुयारासारखंच दुसरं भुयार! मात्र हे भुयार स्पीअरनं बांधलेलं नाही. हे हिटलरच्या गुलाम मजुरांनी खणलं-बांधलं असलं पाहिजे अशी माझी अगदी पक्की खात्री आहे.” फोस्टर त्याला म्हणाला.

“बरं! आता पुढे काय करायचं?” ओबरस्टॅड्टनं त्याला विचारलं.

त्यावर फोस्टरनं स्मित केलं आणि तो म्हणाला, “आता आपली साथ संपली इथून पुढे मी एकटाच जाणार ! पुढला शोध घेण्यासाठी.”

“शोध घेण्यासाठी? मग मी पण येतो तुमच्याबरोबर.”

“नाही अँड्र्यू! इथून पुढे दोघांची गर्दी होईल. शिवाय पुढलं काम मला आता फार गुपचुपपणे उरकायचंय!” फोस्टर त्याला म्हणाला आणि त्याचा हात धरत तो पुढे म्हणाला, “मदतीबद्दल थॅक्स, दोस्ता! आता तू इथून आपण आलो त्या वाटेनं परत जा. वरती जाऊन थांब! तुझ्या कामगारांबरोबर विश्रांती घे! जर मला तुझी गरज लागली तर मी तुला बोलावून घेईन.”

“असं म्हणता? ठीक आहे. तुम्ही बॉस आहात-तेव्हा तुम्ही म्हणाल तसं करतो.” उठून उभा राहात ओबरस्टॅड्ट म्हणाला.

“एक फ्लुअरोसेंट दिवा मी माझ्याबरोबर नेणार आहे. आणि हो! तुझी छिन्नी आणि हातोडी मला दे.” फोस्टर त्याला म्हणाला.

ओबरस्टॅड्टनं त्या दोन्ही वस्तू आपल्या थैलीतून काढून त्याला दिल्या आणि मग आपला दिवा उलून तो तिथून परत निघाला. लिव्हिंगरूमकडे जाणाऱ्या दाराशी क्षणभर थांबकून त्यानं मागे वळून पाहिलं आणि तो फोस्टरला म्हणाला, “तुम्ही जिथं कुठं चालला आहात त्यासाठी गुडलक.” अन् त्या दाराबाहेर पडत तो तिथून निघून गेला.

फोस्टरनं छिन्नी-हातोडी या दोन्ही वस्तू आपल्या पॅटच्या खिशात सरकवल्या. दिवा उचलला आणि समोरच्या भिंतीला पाडलेल्या त्या आयताकृती भगदाडाकडे पाहिलं. आता तर काही संशयच उरला नव्हता! हिटलर आणि इव्हा ही दोघं याच चोरवाटेनं फ्यूर बंकरमधून पसार झाली असली पाहिजेत! त्यांच्या काही अगदी विश्वासू लोकांनी हे भगदाड मग बुजवलं असलं पाहिजे आणि नंतर ते जड कपाटही त्या भिंतीशी सरकवून ठेवलं असलं पाहिजे! - त्याच्या मनात येत होतं. आणि मग हिटलर या भुयारातून - बर्लिन शहराखालून - पसार झाला असला पाहिजे! पण कुठे? कुठे याबाबत फोस्टरनं अंदाज बांधलेला होता. अन् एमिलीही त्याच ठिकाणी आता असेल आणि निश्चितपणेच एकटी नसेल हेही त्याला ठाऊक होतं.

हातातला दिवा घट्ट धरून - पुढे करत - फोस्टर भिंतीला पाडलेल्या त्या भगदाडातून अंग चोरून पलीकडल्या बोगदेवजा भुयारात उतरला. दिवा नीट धरून तो सरळ ताठ उभा राहिला. भुयाराचं छत वरती कमानीदार असल्याचं त्याच्या लक्षात आलं. त्याच्याजवळच्या दिव्याच्या प्रकाशाच्या कक्षेपलीकडे ते भुयार पुढे अंधारात बुडलेलं होतं. त्यानं आपल्या मनगटी घड्याळावर नजर टाकली आणि मग दिवा पुढे धरून त्या भुयारातून सावधपणे पावलं टाकत अगदी हळूहळू तो पुढे निघाला. त्याच्या बुटांना रबरी सोल असल्यामुळे त्याच्या पावलांचा अजिबात आवाज होत नव्हता. भुयारात विलक्षण शांतता पसरलेली होती.

ते भुयार चांगलंच लांबलचक होतं. पण त्याच्या दुही बाजूंच्या भिंती अगदी स्वच्छ होत्या. कुठे कोळ्याची जाळी नव्हती की धूळ, कचरा नव्हता. हातातल्या दिव्याच्या प्रकाशात फोस्टर त्या भुयारातून पुढे पुढे चालत राहिला... थोड्या वेळानं त्यानं आपल्या घड्याळाकडं पाहिलं. पंचवीस मिनिटं उलटली होती. आपण अंदाजे एक हजार यार्ड्स अंतर तरी काटलं असेल! त्याच्या मनात आलं. पण अजून किती चालायचं आहे? त्या भुयाराचा शेवट कुठे आहे?

अन् त्याला भुयाराचं शेवटचं टोक दिव्याच्या उजेडात एकदम दिसलं! तो तिथे पोहोचला तेव्हा काँक्रीटच्या एका भिंतीनं ते बंद केलेलं आहे असं त्याला दिसलं. पण असल्या भिंती आपली वाट आता रोखू शकणार नाहीत हे त्याला अनुभवानं चांगलंच ठाऊक झालं होतं. त्या भिंतीमधे देखील कुठे तरी पलीकडे जाण्याची वाट असणार असा तर्क त्यानं केला. आणि हातातला दिवा त्या भिंतीनिकट धरत त्या भिंतीचं सूक्ष्म निरीक्षण करण्यास त्यानं सुरुवात केली. वरून तो हळूहळू खाली येऊ लागला आणि अकस्मात त्या भिंतीच्या तळाशी - मध्यभागी एक सूचक खूण आढळली! हातातला दिवा त्यानं जमिनीवर ठेवला. आणि त्या भिंतीसमोर तो हातागुड्यावर ओणावला. भिंतीच्या तळाशी - जमिनीच्या पातळीशी - एक चौकोनाकार स्लॅब बसवलेली आहे असं त्याच्या लक्षात आलं आणि - ती स्लॅब सुटी आहे हेही त्याला कळलं! ती भिंतीत नुसतीच सरकवून बसलेली होती. फोस्टरनं आपल्या खिशातून छिन्नी काढली. तिचा चपटा भाग स्लॅबवरच्या चिरेत खुपसला आणि ती उचकटून काढण्याचा प्रयत्नाला तो लागला. हलके हलके सरकवत ती स्लॅब त्यानं बाहेर उचकटली. आणि स्लॅबचा तो संबधच्या संबध चिरा एकदम भस्कन त्याच्या हातात आला. समोरच्या त्या भिंतीला आरपार भगदाड पडलं होतं! त्याचा देह सहज पलीकडे जाऊ शकेल एवढं मोठं चौकोनी भगदाड. फोस्टरनं त्या भगदाडातून आपलं डोकं आत घातलं आणि समोर नजर टाकली. तेव्हा त्याला समोर अंधुक उजेड दिसला! त्याबरोबर त्यानं आपल्या फ्लुअरोसेंट दिव्याचं बटण दाबून तो बंद केला आणि भिंतीच्या त्या भगदाडाच्या एका बाजूला तो ठेवून दिला. नंतर मग पोटावर पालथा होऊन त्या भगदाडातून डोकं आत घालून हळूहळू सरपटत तो त्या भिंतीपलीकडे जाऊ लागला. अगदी हळूहळू सरकत तो त्या भिंतीपलीकडे पोहोचला आणि हलकेच उठून उभा राहिला. समोर काही यार्ड्स अंतरावर त्याला एक लाकडी पार्टिशन दिसलं. त्याला एक लाकडाचंच दार होतं. त्या दाराचा तळ आणि जमीन यांच्यात एक लहानशी फट होती. आणि त्या फटीतून चंदेरी प्रकाशाची एक तिरीप बाहेर येत होती!

फोस्टरचं हृदय विलक्षण वेगानं धडधडू लागलं!

पावलांचा अजिबात आवाज होऊ न देता तो हळूच त्या दारापाशी पोहोचला. त्या दाराचं हँडल धरून त्याने हलकेच दाबलं. त्याला कुलूप नव्हतं! हँडल धरून त्यानं ते दार मागे ओढलं आणि पाडलेल्या फटीतून पलीकडे नजर टाकली. त्या दारापलीकडे त्याला खाली उतरत जाणाऱ्या एका जिऱ्याच्या पायऱ्या दिसल्या. अगोदर आपण एखाद्या

गुंतागुंतीच्या भुयारी तळघरापाशी येऊन पोहोचलो आहोत असं त्याला प्रथम वाटलं. पण -

पण दुसऱ्या क्षणी त्याचं तोंड आश्चर्यानें वासलं गेलं!

समोर त्या जिऱ्याच्या तळाशी मंद प्रकाशात त्याला दुसरा ँक फ्यूर बंकर दिसला! पहिल्या बंकरपेक्षा दुप्पट लांब नि रुंद! मूळ बंकरहून कितीतरी प्रशस्त! जिऱ्याच्या तळापासून तो पुढे बऱ्याच अंतरापर्यंत त्या बंकरचा पसारा पसरलेला होता. मधून धावणारे प्रशस्त कॉरिडॉर्स. त्यांच्या बाजूंना ओळीत असलेल्या खोल्या! बहुधा त्यातून कामाच्या कचेऱ्या, राहण्याच्या जागा, लिव्हिंग-रूम्स नि बेडरूम्स होत्या! रात्रीची निजानिज झाल्यामुळे बंकरमधून धावणाऱ्या कॉरिडॉर्समध्ये मंद दिवे लागलेले होते. त्यांच्या मंद उजेडामधे त्या बंकरची संबंध रचना दृग्गोचर होत होती.

अन् आपण कुठे येऊन पोहोचलो आहोत नि आपल्याला काय आढळलंय याची फोस्टरला अकस्मात जाणीव झाली! लखखकन् ँकदम वीज चमकावी तशी! अन् त्या जाणिवेनं तो नखशिखान्त थरारला! समोर ज्या नव्या बंकरचा पसारा त्याला दिसत होता तो होता -

हिटलरचा तो सातवा गुप्त बंकर!.....!!!!

विस्फारलेल्या डोळ्यांनी तो त्या बंकरकडे पाहात राहिला. जगाच्या डोळ्यांत धूळ फेकून बर्लिन शहराच्या खाली हिटलरनं जिथं आश्रय घेतलेला होता आणि गेली चाळीस वर्षं जिथं त्यानं आपली नवी वसाहत वसवलेली होती ते त्याचं हे भूमिगत निवासस्थान होतं...!

एका मोठ्या शहराखाली दडलेली दुसरी लहानशी नगरीच जणू...!!

खाली समोर दिसणाऱ्या त्या बंकरच्या दृश्यावरून फिरणारी फोस्टरची नजर जेव्हा त्या जिऱ्याच्या तळाशी स्थिरावली तेव्हा तो ँकदम चपापला! आपण त्या गुप्त बंकरच्या वरच्या टोकाशी ँकटे नाहीयेत ही जाणीव त्याला झाली!

तो तिथे ँकटा नव्हता! त्या जिऱ्याच्या तळाशी - आणखीही कुणीतरी होतं!

फोस्टरची नजर जिऱ्याच्या तळाशी जिथे खिळली होती - ती होती एका तरुण नाझी सोल्जरची पाठ! जिऱ्याच्या तळाशी अगदी शेवटल्या पायरीवर तो सोल्जर पाठमोरा बसला होता. त्याच्या अंगात करड्या रंगाचा गणवेश होता आणि एका दंडावर स्वस्तिकचं चिन्ह असलेला पट्टा. त्याच्या दुसऱ्या खांद्यावर एक सबमशीनगन लटकत होती. अन् त्याच्या कंबरपट्ट्याला बहुधा ८ लुगर पिस्तुलाचं म्यान पण लटकत होतं!

फोस्टरनं नीट निरखून पाहिलं तेव्हा त्या सोल्जराचं डोकं पुढे त्याच्या छातीकडे झुकलेलं आहे असं त्याला दिसलं. त्याचा श्वासोच्छ्वास दीर्घपणे चालू होता आणि त्याच्या घोरण्याचा आवाजही मधूनच ऐकू येत होता.

आपल्या कंटाळवाण्या नाईट ड्यूटीवर तो प्राणी चक्क झोपून गेलेला होता! जिऱ्याच्या तळाशी तो जिथं रेलून बसला होता ते जिऱ्याचं खालचं लँडिंग होतं. त्या लँडिंगसमोरच असलेल्या दारापलीकडे एक पॅसेज होता.

फोस्टरचा पुढला विचार चटकन् ठरला! त्यानं आपल्या पँटच्या खिशातून हातोडी बाहेर काढली. तिच्या दांड्यावर बळकटपणे पकड घेतली. आणि मग समोरचं दार अगदी हळूच उघडून जिऱ्याच्या वरच्या लँडिंगवर तो अगदी अलगतपणे उतरला. त्यानं खाली सभोवार नजर फिरवली. तिथे आणखी दुसरं कुणीही नव्हतं. मग आपल्या बुटांच्या तळांचा बिलकूल आवाज होऊ न देता समोरच्या जिऱ्याची एक एक पायरी तो सावधपणे उतरू लागला. काही क्षणांत तो त्या जिऱ्याच्या तळाशी - त्या पेंगणाऱ्या सोल्जरच्या ठीक मागे पोचला. मग एक क्षणही वाया न दडवता उजव्या हातातली हातोडी त्यानं वर उगारली, काळजीपूर्वक नेम धरला, आणि त्या सोल्जरच्या टाळक्यात त्यानं एक सणसणीत टोला हाणला. हातोडीचा धाव त्या प्राण्याच्या डोक्याच्या ठीक मागे बसला आणि तोंडातून शब्दही न काढता तो एकदम पुढे कोलमडला. पण त्याचा देह पुढे धप्कन आटपण्याच्या आतच फोस्टरनं मानेमागली त्याची कॉलर धरून त्याला पटकन सावरलं आणि खांद्यावरून निसटून खाली पडणारी त्याची सबमशीनगनही पकडली. मग त्यानं सभोवार चटकन नजर टाकली. कुणालाही त्याच्या कारभाराची चाहूल लागलेली नव्हती. दृष्टिपातात दुसरं कुणीही दिसत नव्हतं. आता त्याचा एक एक क्षण मोलाचा होता. कारण शत्रूच्या भुयारी प्रदेशात तो आता शिरला होता. कोणतंही संकट झेलण्याकरता त्याला अतितल्लख राहावं लागणार होतं.

ढेर झालेल्या त्या रक्षकाची सबमशीनगन त्यानं डाव्या हातानं काढून घेतली, आणि हातोडी पँटच्या खिशात टाकून त्याचा मोघळा ओढत लँडिंगसमोर असलेल्या दारातून पलीकडे नेला. तिथं आडबाजूला ओढून नेत त्याचा देह त्यानं जमिनीवर झोपवला. तो सोल्जर साधारण फोस्टरच्याच अंगकाठीचा होता. ती गोष्ट ध्यानात येताच फोस्टरनं लगेच पुढला बेत ठरवला आणि तो अंमलातही आणून टाकला. गुडघ्यांवर बसून त्या बेशुद्ध सोल्जराचा गणवेश, त्याचा कंबरपट्टा, पिस्तुलाचं म्यान आणि बूट या सगळ्या गोष्टी त्यानं भराभर काढून घेतल्या. नंतर मग त्या सोल्जराचा देह दडवण्याजोगी जागा कुठे दिसते का हे पाहण्यासाठी त्यानं आजूबाजूला नजर टाकली. एका भिंतीशी असलेलं एक मोठं कपाट त्याच्या दृष्टीस पडलं. भरकन त्या कपाटापाशी जात त्याची दारं त्यानं उघडली. आत गुंडाळलेल्या दोन-तीन गाद्या एकावर एक चक्क रचलेल्या आहेत असं त्याला दिसलं. मग पटकन त्या बेशुद्ध सोल्जरापाशी जात त्याच्या दोन्ही बगलांमधे हात घालून त्याचा देह त्यानं त्या कपाटापाशी ओढत नेला आणि उचलून त्या कपाटातल्या गाद्यांच्या ढिगावर आडवा टाकून दिला. त्याच्यावरून त्यानं एक नजर फिरवली. तो पार गप्पगार पडला होता. त्याच्या डोक्याच्या मागून रक्त ठिबकत होतं. फोस्टरचा टोला जबर बसला होता. तो प्राणी अगदी निश्चेष्ट झाला होता आणि त्याला बहुधा कायमचीच झोप लागली होती! तो आपल्याला आता काही त्रास देणार नाही अशी खात्री पटल्यावर फोस्टरनं त्या कपाटाची दोन्ही दारं बंद करून घेतली. त्याच्या कडीचं हँडल फिरवलं. मग तो त्या सोल्जरच्या काढून ठेवलेल्या कपड्यांकडे परतला. आपल्या अंगावरले कपडे उतरून त्या सोल्जराचा गणवेश त्यानं अंगावर चढवला. पिस्तुल असलेला कंबरपट्टा कंबरेभोवती बांधला. तो करडा गणवेश त्याला अगदी फिट्ट नाही तरी पुष्कळसा ठीक बसला. मात्र तो नाझी गणवेश अंगावर चढवल्यावर त्याला कसंसंच वाटलं. पण एमिलीपर्यंत पोचायचं झालं तर त्या परिस्थितीत तो आवश्यकच होता.

नाझी गणवेश अंगात घातल्यावर तो आता जय्यत तयार झाला. फक्त आता एमिली सुरक्षित असू दे आणि आपल्याला तिथे कुठे तरी भेटू दे अशी प्रार्थना त्यानं मनाशी केली, आणि जिऱ्याच्या तळाशी असलेल्या दारासमोरच्या पॅसेजमधे तो गेला. त्या पॅसेजच्या टोकाला काही पायऱ्या होत्या नि त्यांच्यापुढे मोठा रुंद कॉरिडोर. क्षणभर थांबून त्यानं सातव्या बंकरच्या प्लॅनची मनाशी उजळणी केली. तो प्लॅन कितीतरी वेळा सूक्ष्मपणे पाहिलेला असल्यानं त्याची संबंध रचना त्याच्या डोक्यात पुरी ठसली होती. समोरचा बंकर त्या प्लॅनशी अगदी अचूक जुळत होता. समोरच्या पॅसेजपलीकडल्या कॉरिडोरच्या दोन्ही हातांना खोल्या असणार हे त्याला माहीत होतं. त्या प्लॅनमधे दर्शवल्याप्रमाणे तिथली सर्वात मोठी सूट त्या कॉरिडोरच्या अगदी शेवटी टोकाला असणार हे पण त्याला ठाऊक होतं. अशी सूट की जिथं कुणीतरी थोर अधिकाराचीच व्यक्ती राहू शकत होती अँडॉल्फ हिटलरसारखी!

हा बंकर आणि ती सूट हिटलरनं स्वतःसाठी आणि इव्हा ब्राऊनसाठी बनवून घेतलेली होती यात तर आता काही वादच उरला नव्हता. पण त्या सूटमधे आता हिटलर असेल का? त्याच्या मनात आलं. तशी शक्यता कमी वाटत होती. हिटलर! समजा, जरी हिटलर तिथे नसला तरी ती इव्हलिन हॉफमान मात्र तिथे निश्चितच असणार होती. आणि ती इव्हलिन हॉफमान म्हणजे दुसरी तिसरी कुणी नसून खुद्द इव्हा ब्राऊनच आहे अशी आता त्याची जवळजवळ खात्रीच पटली होती. जर इव्हा ब्राऊन त्या सूटमधे असली तर एमिलीपण तिथे असणार हेही मग ओघानं आलंच. तेव्हा आता त्या सूटकडेच प्रथम जावं! फोस्टरनं मनाशी ठरवलं. पुढच्या कॉरिडोरमधे कुठे तरी आणखीही एखादुसरा रात्रपाळीचा रक्षक असण्याची शक्यता होती. पण फोस्टरची आता कुठल्याही आव्हानासाठी अगदी जय्यत तयारी झाली होती.

त्या पॅसेजमधून दमदारपणे पावलं टाकीत समोरच्या पायऱ्या तो उतरला आणि कॉरिडोरमधे पोहोचला आणि -

त्याच्या अपेक्षेप्रमाणेच त्या कॉरिडोरच्या दुसऱ्या टोकाला एक रक्षक बसलेला होता. फोस्टरनं आपल्या डोक्यावरल्या कॅप थोडी खाली कपाळावर ओढली आणि बेधडकपणे सैनिकी थाटात पावलं टाकीत तो त्या कॉरिडोरमधून पुढे निघाला. टोकाशी असलेल्या त्या रक्षकाच्या निकट पोचत असतानाच त्याच्या मनात आलं की त्या रक्षकासमोर कुणाचं नाव उच्चारवं? फ्राऊ इव्हलिन हॉफमान का फ्राऊ इव्हा ब्राऊन? पण अगदी आयत्या वेळी त्याला एक युक्त सुचली. त्या रक्षकाच्या जवळ पोचताच अस्खलित जर्मन भाषेत तो म्हणाला,

“नंबर एकसाठी एक फार महत्त्वाचा संदेश आहे.”

लिंग नको - नाव नको - अगदी सोपा उपाय!

कॉरिडोरमधल्या एका खोलीच्या दाराशी बसलेल्या त्या रक्षकानं वर पाहण्याचे कष्टसुद्धा घेतले नाहीत. आपल्या बोटांची नखं साफ करत तो म्हणाला, “आत्तापर्यंत ती बहुधा झोपलीही असेल. पण जर तितकाच महत्त्वाचा संदेश असेल तर तू पुढे जावंस हे उत्तम.”

फोस्टरनं हात वर करून नाझी रीतीप्रमाणे त्याला सलाम ठोकला आणि अतिमहत्वाचा संदेश घेऊन निघालेल्या एखाद्या सैनिकाच्या थाटात तो पुढे चालू लागला. त्या कॉरिडोरच्या टोकाला एक आडवा हॉल होता. त्या सातव्या बंकरचं ड्रॉइंग त्यानं क्षणभर डोळ्यांसमोर आणलं आणि त्या हॉलच्या डाव्या हाताला तो वळला. काही पावलं चालून जाताच समोर त्याला त्या सूटचं दार दिसलं.

आत कोण असेल याबद्दल नवल करत त्या दाराचा हँडलचा पितळी गोळा धरून त्यानं हळूच फिरवला. आणि ते दार हलकेच पुढे लोटून, आत प्रवेश केला. रिसेप्शनरूम कम् ड्रॉइंगरूम असावी तशी ती खोली होती. त्या खोलीत एक आधुनिक डेस्क, त्याच्यापाठी एक फिरती खुर्ची आणि समोर उंच पाठीच्या दोन सुखे खुर्च्या होत्या. ती खोली रिकामी होती. तिथं कुणी नव्हतं. त्या खोलीच्या विरुद्ध बाजूच्या भिंतीत एक दार होतं. सावधपणे पुढे सरकत, पुढे होऊन त्या दाराच्या हँडलचा पितळी गोळा फिरवून फोस्टरनं ते हळूच उघडलं आणि आत नजर टाकली. ती खोली लिविंगरूम असावी तशी होती. एका भिंतीशी जमिनीसकट असलेल्या दोन फ्लोअर लॅपस्चा मंद उजेड त्या खोलीत पसरलेला होता. त्या खोलीच्या उजव्या हाताला ओक लाकडाचं एक भव्य टेबल होतं. खोलीच्या मध्यभागी एक लांबलचक कोच प्रवेशद्वाराकडे पाठ करून असा होता. डाव्या हाताच्या भिंतीजवळ एक उभट, उंच नि चपटं असं कपाट होतं आणि त्याच्या शेल्फस्मधे पुस्तकं ठेवलेली होती. दार लोटून फोस्टरनं अगदी हळूच त्या खोलीत प्रवेश केला. त्या लांबलचक खोलीतून त्यानं नजर फिरवली. तिथं कुणी नाहीये असंच त्याला प्रथम वाटलं पण-

“रेक्स -” एक कुजबुजता बायकी आवाज त्याला ऐकू आला आणि समोरच्या त्या लांब कोचाच्या पाठीपलीकडे काहीतरी चुळबुळ झालेली त्याला जाणवली. तो आवाज एमिलीचाच आहे हे त्यानं तात्काळ ओळखलं आणि तो त्या कोचाकडे धावला. हात आणि पाय बांधलेल्या अवस्थेत एमिली त्या कोचावर उताणी पडलेली असल्याचं त्याला दिसलं. कोचाच्या गुबगुबीत गादीत ती बुडालेली असल्यामुळं आणि कोचाची पाठ दाराकडं असल्यामुळं प्रथम ती त्याला दिसली नव्हती. झर्झरी तिच्याजवळ जात तिच्या हातांना बांधलेली दोरी प्रथम त्यानं सोडली आणि त्यानंतर तिच्या पायांच्या घोट्यांभोवती करकचून बांधलेल्या दोरीच्या गाठी सोडवून तिचे पायही त्यानं भरकन मोकळे केले. मग पाठीला आधार देऊन त्यानं तिला कोचावर उठवून बसवलं. तिचे केस विस्कटले होते आणि सुटकेसाठी तिं चालवलेल्या प्रयत्नांमुळे तिचा स्कर्ट गुडघ्यांच्या वर सरकला होता. सुदैवानं तिला काही इजा झालेली दिसत नव्हती. कोचावर बसून फोस्टरनं तिला आपल्याजवळ ओढलं आणि कुजबुजत्या स्वराने तिला विचारलं, “तू ठीक आहेस ना?” तिं मान हलवून होकार दिला.

“इथं आणखी दुसरं कुणी आहे?” कुजबुजत त्यानं दुसरा प्रश्न केला.

“शूड” अगदी हळूच ती म्हणाली, “होय, त्या बेडरूममध्ये आहे.” त्या खोलीच्या एका टोकाशी असलेल्या छोट्या पॅसेज पलीकडल्या बेडरूमच्या बंद दाराकडे तिं बोटानं निर्देश केला आणि त्याला विचारलं, “पण तू इथपर्यंत आलास कसा?”

“ते तुला नंतर सांगतो! गॉड! तुझ्याबद्दल मला किती काळजी लागली होती ठाऊक आहे?” फोस्टर कुजबुजला आणि तिला दृढ आलिंगन देऊन त्यानं तिच्यावर चुंबनांचा वर्षाव केला. तीही त्याला आवेगानं बिलगली.

जराशांनं आपले ओठ त्याच्या कानांपाशी नेत कुजबुजत ती त्याला म्हणाली, “त्यांनी मला इथे प्रश्न विचारण्यासाठी अडकवून ठेवलेलं आहे. काही तासांपूर्वी शिड्ट नावाचा एक भयंकर माणूस इथे आला होता -”

“बर्लिनचा पोलीसप्रमुख आणि एक गुप्त नाझी - तो डुक्कर.” फोस्टर रागानं कुजबुजला.

“सोडियम पेंटॉथालचं इंजेक्शन मला टोचून माझ्याकडून सगळी माहिती वदवून घ्यायचा त्याचा विचार होता. ती कळल्यानंतर या प्रकरणात गुंतलेल्या सगळ्यांना खलास करायचा त्याचा बेत होता. माझ्याकडून सगळी माहिती कळल्यानंतर मला ठार करून माझी वासलात तो लावणार होता. पण अगदी आयत्या वेळी त्याला एक निरोप आला. अर्न्स्ट व्होगेलच्या मृत्यूच्या चौकशीसाठी बसलेल्या एका समितीच्या बैठकीला आज रात्री तातडीनं हजर राहण्याकरता त्याला ताबडतोब बोलावणं आलं होतं. म्हणून तो घाईघाईनं इथून निघून गेला. उद्या सकाळी माझ्यावर त्या इंजेक्शनचा प्रयोग करण्यासाठी तो पुन्हा येणार आहे. उद्या सकाळी लौकर तो म्युनिकला जाणार आहे. तत्पूर्वी इथं येऊन माझं काम संपवून टाकू असं त्यानं तिला जाण्याअगोदर सांगितलं होतं.”

“तिला सांगितलं? कोण ती?” फोस्टरनं तिला विचारलं.

“इव्हा ब्राऊन! असली चीज! ती स्वतःला इव्हलिन हॉफमान म्हणवते. पण आपण इव्हा ब्राऊन आहोत असं खुद्द तिचं स्वतः मला सांगितलं.”

“आणि हिटलर?”

“तो गेला. बऱ्याच काळापूर्वी मरण पावला. तो आणि इव्हा - दोघं जमिनीखालच्या या वसाहतीत गेली बरीच वर्षं मुक्काम करून होती. अठरा वर्षांपूर्वी पार्किन्सन्स आजारांमुळे त्याचा मृत्यू झाला. तेव्हापासून इथला सगळा कारभार ही बया सांभाळते आहे.”

“विलक्षणच!” फोस्टर आश्चर्यानं कुजबुजला, “पण इथं राहण्यात त्यांचा हेतू काय होता? त्यांना काय हवं होतं?”

“जीवन - स्वतःचा बचाव! पण केवळ स्वतःचाच बचाव नव्हे! तिसऱ्या राईशचा देखील बचाव त्यांना करायचा होता. ते तिकडे बघ.” असं म्हणत एमिली क्षीणपणे उठून उभी राहिली. बराच वेळ बांधलेल्या अवस्थेत राहिल्यानं तिचे हातपाय बधीर झाले होते. पण तो बधीरपणा आता हळूहळू नाहीसा होत चालला होता. हळूहळू पावलं टाकत भिंतीपासल्या चकचकीत पॉलिश केलेल्या उभट कपाटवजा त्या लाकडी रॅकपाशी ती गेली. फोस्टरही तिच्याजवळ गेला. त्या रॅकच्या अगदी वरच्या - ओट्यासारख्या पृष्ठभागावर एका बाजूला एक कलश ठेवलेला होता. दुसऱ्या बाजूला क्रिवोवचं चोरीला गेलेलं ते पेंटिंग आणि मध्यभागी एक फ्रेम होती. “या कलशात हिटलरची रक्षा आहे, ज्याची ती पूजा करते.” एमिली फोस्टरच्या कानाशी कुजबुजली, “मध्यभागी जी फ्रेम आहे तिच्यात हिटलरचे शब्द आहेत.”

फोस्टरनं पुढे होऊन त्या फ्रेमवर नजर टाकली. जर्मन भाषेतला हातानं लिहिलेला एक उतारा त्या फ्रेममध्ये होता. तो असा होता :

‘रशिया आणि अमेरिका यांच्यातला संघर्ष

अटळ आहे. तो होणारच! तो होईल तेव्हा

मी जिवंत असायलाच हवं - किंवा माझी

ध्येयं असलेला माझा एखादा वारस - जो

जर्मन जनतेचं नेतृत्व करील. तिला पराभवातून

उठवेल आणि अंतिम विजयाकडे नेईल.

—अॅडॉल्फ हिटलर.

“जीझस!” तो उतारा वाचल्यानंतर फोस्टर पुटपुटला.

“एका एस् एस् अधिकाऱ्यासमोर त्यानं उच्चारलेले हे त्याचे स्वतःचे शब्द आहेत.” एमिली त्याला म्हणाली.

“यासाठीच त्याला जिवंत राहायचं होतं तर?”

“आणि तिलादेखील! आजही ती या ध्येयापायीच जगतेय!”

“पण हे कसं शक्य आहे एमिली? ही गोष्ट प्रत्यक्षात आणणं त्यांना कसं शक्य आहे? त्यांचा बेत तरी काय आहे?”

“मला काही कल्पना नाही.”

“मग चल! आपण ते शोधून काढू.” आपल्या कंबरपट्ट्याच्या म्यानाततलं लुगार पिस्तुल काढत फोस्टर म्हणाला, “ती त्या बेडरूममध्येच आहे ना? चल! जरा तिला भेट देऊ.”

“पण ती काही सांगणार नाही रेक्स! अगदी काहीही सांगणार नाही.”

त्यानं क्षणभर विचार केला आणि मग तो म्हणाला, “आपण तिच्याकडून सगळं वदवून घेऊ. ते सोडियम पेंटॉथॉल - ज्याचा प्रयोग तुझ्यावर होणार होता - इथेच कुठेतरी आहे ना?”

एमिलीनं होकारार्थी मान हलवली आणि ती म्हणाली, “शिमड्टनं ते त्या डेस्काच्या उजव्या हाताच्या वरच्या ड्रॉवरमध्ये ठेवलं आहे.”

“मग ते पटकन शोधून काढ एमिली! आणि कोचावर पडलेल्या त्या दोऱ्या पण घे. त्यांचीही आपल्याला जरूर लागेल.”

खोलीच्या दुसऱ्या टोकाला असलेल्या डेस्कापाशी जात त्याचा वरचा ड्रॉवर हलकेच उघडून त्यातून एक प्लॅस्टिकची पिशवी एमिलीनं बाहेर काढली आणि फोस्टरजवळ येत ती त्याला हळूच म्हणाली, “यात हायपोडर्मिक सुई दिसतेय - बहुधा औषध शिरेत टोचण्यासाठी. आणि एक फिसिंरज. आणि पिवळ्या रंगाचा द्रव असलेली एक बाटलीही आहे.

- सोडियम पेंटॉथॉल - हे बघ! हेच आहे ते.”

“सत्य वदवणारं औषध -” आपल्या हातातल्या लुगार पिस्तुलाकडे बघत फोस्टर म्हणाला, “चल ! मला ती बेडरूम दाखव. सत्य काढून घेण्याचा समय आता आला आहे.”

त्यानंतर सुमारे पंधरा मिनिटांनंतर इव्हा ब्राऊन त्या बेडरूममधल्या पलंगावर हातपाय बांधलेल्या स्थितीत असहाय अवस्थेत पडून होती. तिच्या तोंडात बोळा कोंबलेला होता. तिचे डोळे उघडे होते पण आता त्यांच्यात भीतीचे भाव दिसत नव्हते. ते शून्यात हरवल्यागत दिसत होते.

“सोडियम पेंटॉथॉल! अगदी अचूक परिणाम होतोय त्याचा!” वाकून तिचं निरीक्षण करणाऱ्या फोस्टरच्या मनात येत होतं.

त्या घटकेपर्यंत तरी सगळं काही त्याच्या अगदी मनासारखं घडून आलं होतं. एमिलीसह तो इव्हाच्या बेडरूममध्ये घुसला होता आणि फटकन् तिथला दिवा त्यानं लावला होता. त्यांच्या चाहुलीमुळे आणि दिव्याच्या उजेडामुळे इव्हा एकदम खडबडून जागी झाली होती. पण चटदिशी पुढे होऊन फोस्टरनं तिच्या कानशिलाशी पिस्तुलाची नळी टेकवल्यामुळे तिला अजिबात गडबड करता आली नव्हती. भयानं डोळे विस्फारून ती त्या दोघांकडे पाहता राहिली होती.

“हं! एमिली! आता काम नंबर दोन. दोरी घे आणि हिचे हातपाय झटपट बांधून टाक.” फोस्टर एमिलीला म्हणाला होता.

एमिलीनं तिचे हात-पाय बांधले आणि तिला हालचाल करता येऊ नये म्हणून दोन्ही ठिकाणची दोऱ्यांची टोकं पलंगाच्या लाकडी गजाना बांधून टाकली. ते पाहून फोस्टर समाधानानं म्हणाला,

“झकास! आता मला जरा ती सोडियम पेंटॉथॉलची फिसिंरज दे.”

“नकोऽऽ! नकोऽऽ! ते मला टोचू नकाऽ!” इव्हा ब्राऊन घाबरून विरोध करत इतक्या वेळानं प्रथमच बोलली. त्या क्षणी फोस्टरला त्या सहा लाख दुर्दैवी जिवांची आठवण झाली - ज्यांनी यातनातळांवर आपल्या प्राणांची भीक मागण्याकरता अशीच याचना केली असेल! आणि मृत्यूच्या कराल दाढेत शिरताना तेदेखील असेच ओरडले असतील- ‘नकोऽऽ! नकोऽऽ! ऽ!’ ज्यानं त्यांना मृत्युमुखात लोटलं होतं त्या नरराक्षसाची बायको आता फोस्टरजवळ दयेची याचना करत होती. पण आता तिलाही दयेची भीक मिळणार नव्हती. फोस्टरनं प्रथम तिच्या तोंडात बोळा कोंबला. आणि मग तिच्या हाताची एक शीर बघून तिच्यात इंजेक्शनची सुई खुपसून, ते पिवळसर औषध त्यानं तिला अगदी शिस्तीत टोचलं. अवघ्या एका मिनिटातच त्या औषधाचा अंमल तिच्यावर झाला आणि तिचे डोळे एकदम शून्यवत् दिसू लागले-निस्तेज झाले. ते पाहून फोस्टर एमिलीला म्हणाला, “ओ. के. या औषधाचा अंमल किमान दोन ते तीन तास तरी टिकेल असा माझा अंदाज आहे.” नंतर एमिलीचा हात धरत तो म्हणाला, “हिला काही वेळ अशीच राहू दे. चल! आपण बाहेरच्या खोलीत जाऊ. मला तुला काही सांगायचंय.”

इव्हाच्या बेडरूममधून बाहेर पडून दार लोटून घेत ती दोघं बाहेरच्या सिटिंगरूममध्ये आली. आणि तिथल्या सोफ्यावर बसली.

“एमिली! या ठिकाणी किती नाझी दडलेले आहेत तुला काही कल्पना आहे?” फोस्टरनं एमिलीला विचारलं.

“पन्नासाच्या वर तरी आहेत. इव्हानंच मला सांगितलंय हे.”

“हे सगळे लोक कोण आहेत?”

“ते पण तिनं सांगितलंय मला - जराशा गर्वानंच. हिटलरच्याच वर्तुळातले नाहीसे झालेले म्हणून जाहीर केलेले काही मूठभर लोक आहेत ते. ‘युवा हिटलर’ संघटनेचे काही तरुण पण इथं आणण्यात आले होते. ते आता मोठे झाले आहेत आणि त्यांची कुटुंबं इथं नांदातायत. मात्र इथं लहान मुलं अजिबात नाहीयेत. सोळा वर्षांखालील मुलांना इथे ठेवलंच जात नाही. गर्भवती स्त्रियांना नेहमी अर्जेन्टिनाला पाठवलं जातं. तिथं मुलांना जन्म दिल्यानंतर त्या एकट्याच पुन्हा इथे परततात. ती मुलं मग तिकडेच वाढतात - लहानाची मोठी होतात. अर्जेन्टिनामधल्या जर्मनांच्या हाताखाली त्यांना तालीम दिली जाते. आणि मग ती सोळा वर्षांची झाली की त्यांना इथे बर्लिनमधल्या या बंकरमध्ये आणण्यात येतं नि इथल्या प्रौढ मंडळींची पाठवणी अर्जेन्टिनाला केली जाते. थोडक्यात इथे जर्मन वंशविस्ताराचं काम चाललं आहे.”

“इथले सगळे लोक कट्टर नाझी आहेत तर मग?”

“कट्टर? महाकट्टर म्हण! सगळे एकजात खुनी आहेत. त्यांना हत्या करण्याचं शिक्षण दिलं गेलं आहे.”

“हत्या? कुणाच्या, एमिली?”

“वर जमिनीवर, बाहेरच्या जगातल्या त्यांना उपद्रवकारक ठरणाऱ्या लोकांच्या! तिच्या शब्दांत सांगायचं झालं तर - नाझीविरोधक, अस्सल रक्ताचे ज्यू नाझींना खणून काढण्याच्या प्रयत्नात असलेले ‘नाझी-हंटर्स’ आणि घातकी, धोकादायक परकीय-माझ्या वडीलांसारखे!” एमिली रागानं डोळे बारीक करत म्हणाली, “माझ्या वडीलांना झालेला ‘अपघात’ पूर्वनियोजित होता असं तिनं माझ्याजवळ स्वतःहूनच कबूल केलं. गेल्या वीस वर्षांमध्ये आपल्या अनुयायांनी असे किमान दोनशे खून तरी पाडलेले आहेत असं तिनं मला सांगितलं. तू इथे आला होतास असं जर त्यांना कळलं तर ते क्षणात तुझासुद्धा निकाल लावतील रेक्स! ते लोक अत्यंत घातकी आहेत. अतिशय खूनशी नि निर्दय.”

“ठीक आहे.” फोस्टर म्हणाला, “आता मी तुझ्यावर एक कामगिरी सोपवणार आहे आणि त्याकरता ज्या वाटेनं मी इथं आलो त्याच वाटेनं तुला इथून बाहेर काढणार आहे.”

“कामगिरी? कसली कामगिरी?”

“सांगतो. फ्यूर बंकरच्या आणीबाणीच्या दारातून वर त्या टेकाडाजवळ तू बाहेर पडशील. ओबरस्टॅड्ट तिथे वरती आहे. तो तुला गेटाबाहेर घेऊन जाईल. बाहेर पडल्याबरोबर शक्य त्या त्वरेनं आधी फोन गाठायचा आणि हॉटेल केम्पिन्स्कीवर तोवाह लेव्हॉईनशी संपर्क साधायचा. ती आणि किरवोव दोघं तिथं वाट पाहात थांबलीयत. इथं आपल्याला ‘ते’ सगळे लोक सापडले आहेत असं त्यांना सांग आणि ही गोष्ट तात्काळ चॅईम गोल्डिंगला कळवण्यासही त्यांना सांग.”

“चॅईम गोल्डिंग? हा आणखी आता कोण?”

“बर्लिनमधला मोसाद-प्रमुख. तोवाह त्याच्याच एजंटंपैकी एक आहे. मी जे काम त्याला करायला सांगणार आहे त्याकरता जरूर असलेली माणसं नि सामग्री त्याच्यापाशी आहे. इथं या बिळामधे दडलेले सगळे जर्मन उंदीर मला खतम व्हायला हवे आहेत, - सगळेच्या सगळे - लगेच-आज रात्रीच - असा माझा निरोप त्याला कळवायला सांग.”

“पण हे काम तो कसं करणार, रेक्स?”

“हिटलरच्या गँगनं ऑशविट्झवर ज्या प्रकारे ज्यूंची कत्तल केली त्या तऱ्हेनं! फक्त या खेपी मोसाद एजंटस् एका अत्याधुनिक गॅसचा वापर करतील. अर्थात तोपण तितकाच घातक आहे. तोवाह आपल्या सूटमध्ये वाट पाहात थांबलीय. आपल्या सिटिंग रूममधल्या डेस्कावर या बंकरचा प्लॅन आहे. त्याचा उपयोग कसा करायचा हे गोल्डिंगला ठाऊक आहे. मात्र हे काम पार पाडण्यासाठी हा बंकर हवाबंद व्हायला हवा. तू इथं-कॅफे वुल्फमधल्या त्या दुसऱ्या टोकाच्या प्रवेशद्वारातून आलीस ना?”

“हो! तिथल्या रक्षकांनी एका जिन्यावरून मला खाली आणलं. तिथं स्टील व्हॉल्टसारखं एक जाड पोलादी दार होतं. त्याचं पोटकुलूप उघडून त्या दारातून नंतर त्यानं मला इथपर्यंत आणलं.”

“ठीक आहे. मग आता तोवाहला माझा एक निरोप गोल्डिंगला कळवायला सांग. अगोदर मोसादच्या एजंटाना कॅफे वुल्फमधल्या त्या रक्षकांना ताब्यात घेऊ दे. नंतर मग खाली जाऊन ते पोलादी दार बंद करून घ्यायला त्यांना सांग. आणि मग तिथल्या व्हॅटिलेटर शाफ्टमधून त्यांना तो विषारी गॅस सोडू दे. काही मिनिटांतच इथला प्रत्येक नाझी खलास होईल. त्यांच्यातला एकही जण जिवंत उरता कामा नये. बरं! तुझ्याजवळ तुझं घड्याळ आहे?”

“हो, आहे.”

“तर मग आपल्या घड्याळांच्या वेळा जुळवून घेऊया. माझ्या रिस्टवॉचमध्ये आता मध्यरात्रीचे एक वाजून वीस मिनिटं झालीयत.”

“एक वीस!” आपल्या घड्याळातले काटे बरोबर लावत एमिली म्हणाली.

“मोसाद एजंटंनी पहाटे ठीक तीन वाजता बंकरमध्ये गॅस सोडायचा आहे असं तोवाहला सांग! कळलं? अगदी बरोबर तीनला. चल! आता इथून बाहेर पडूया! तुला सोडून मी परत इथे येणार आहे आणि मग आपल्या इव्हा ब्राऊनला ‘थर्ड डिग्री ट्रीटमेंट’ देणार आहे.”

“ए! रेक्स, एक मिनिट! मला बाहेर सोडून तू इथे परत येणार आहेस याचा अर्थ काय? आणि तू इव्हाला प्रश्न विचारण्यासाठी इथे थांबणार आहेस? तो विषारी गॅस इथं शिरला म्हणजे तुझं काय होईल?”

“घाबरू नकोस! मी त्यापूर्वीच इथून आणि त्या जुन्या फ्यूर बंकरमधूनही बाहेर पडणार आहे. तिथे मी तुला वर भेटेन. तोवाहकडून गोल्डिंगला निरोप गेल्याचं तुला समजलं की फ्यूर बंकरवर तू परत ये. तुझ्या उत्खननाच्या कामाच्या निमित्तानं गेटावरले गार्डस् तुला आत सोडतील. वरच्या त्या मातीच्या टेकाडापाशी ये आणि तिथे माझी वाट पाहात थांब.”

“चालेल! मी तिथे तुझी वाट पाहात थांबेन.”

“फक्त माझीच नव्हे! - आमची! कारण मी इव्हालाही बरोबर बाहेर घेऊन येणार आहे.” तिचा हात धरत फोस्टर म्हणाला.

“इव्हाला बाहेर आणणार? ते कशासाठी?” चमकून एमिलीनं त्याला विचारलं.

“अग! असं काय करतेस? हिटलर १९४५ साली मेला नाही असं सिद्ध करणारा एक खासा साक्षीदार आपल्याला नको का? तुझ्या त्या चरित्रग्रंथाचा नवा खळबळजनक शेवट खरा आहे असा निर्वाळा देणारं कुणीतरी आपल्याला हवंच आहे की?” फोस्टर तिला म्हणाला.

त्यावर तिनं त्याचं चुंबन घेतलं आणि ती हळूच म्हणाली, “हुशारच आहेस! त्याविना का माझं तुझ्यावर प्रेम जडलं? अं?”

सुरुवातीला एमिलीला पाठीशी घालून फोस्टर त्या सूटमधून बाहेर पडला. आणि समोरच्या हॉलमधून त्या कॉरिडोरच्या टोकाशी पोहोचला. तिथून एमिलीला बाहेर कसं काढता येईल अशी काळजी त्याला प्रथम वाटली. पण हा कार्यभाग त्याच्या अपेक्षेपेक्षाही सोपा ठरला. अर्थात सुदैवाची साथ होती म्हणूनच.

या खेपी त्या कॉरिडोरमध्ये दोन रक्षक आहेत असं त्याला दिसलं. ते एकमेकांशी गप्पा मारण्यात गुंतलेले होते. बहुधा दुसरा रक्षक पहिल्याची ड्यूटीवरून सुटका करायला आलेला होता. फोस्टरनं बेधडकपणे एमिलीला आपल्यासमोर घातलं आणि तिला ढोसकत चालवत तो त्या कॉरिडोरमधून चालू लागला. तिला ढोसकत चालवताना त्यानं क्रूर नाझी रक्षकाचं नाटक इतकं लाजवाब केलं की गप्पांत गुंगलेल्या दोघा रक्षकांना त्याचा संशयही आला नाही. पाहता पाहता एमिलीसकट त्या दोघांच्या अंगावरून तो पुढे निघून गेला... त्यांनी त्याची दखलसुद्धा घेतली नाही.

ज्या जिन्यावरून तो त्या बंकरमध्ये उतरला होता त्या अगदी टोकाच्या जिन्यावरून त्यानं एमिलीला वर नेलं. लाकडी पार्टिशन पलीकडे असलेल्या भिंतीच्या भगदाडातून - पलीकडल्या भुयारात शिरण्यासाठी त्यानं एमिलीला मदत केली. त्या भगदाडापाशी ठेवलेला फ्लेअरोसेंट लॅप तिला देऊन त्या भुयारातून पुढे कसं कसं जायचं याच्या सूचना

त्यानं तिला दिल्या.

आणि मग तो एकटाच पुन्हा इव्हा ब्राऊनच्या सूटमध्ये परतला. त्याचं नशीब जोरावर होतं. कॉरिडॉरमध्ये बदलीच्या ड्यूटीवर आलेल्या त्या दुसऱ्या रक्षकानंही त्याला हटकलं नाही. फोस्टरनं आवच तद्न नाझीचा आणला होता!

इव्हाच्या बेडरूममध्ये परतल्यानंतर त्यानं तिच्या तोंडातला बोळा काढला आणि तो पलंगावर तिच्या शेजारी बसला. तिच डोळे उघडे होते पण ते निस्तेजपणे वर आढ्याकडे बघत होते. तिला टोचलेलं ते औषध कसं परिणाम साधतं याबद्दल त्याला मनातून नवल वाटत होतं. पण तसल्या औषधांच्या अंमलाखाली माणूस झोपेत बोलावं तसा बोलतो हे त्याच्या मिलिटरी ट्रेनिंगमुळे त्याला ठाऊक होतं. अशा औषधामुळे माणसाचा खोटेपणाचा बुरखा गळून पडतो, आणि अर्धजागृत अवस्थेत तो अगदी मोकळेपणानं बोलायला लागतो - खऱ्या गोष्टी सांगतो हे पण त्याला माहिती होतं.

इव्हाची उलटतपासणी घेताना अगोदर सोप्या सोप्या प्रश्नांची सुरुवात करायची आणि मग हळूहळू तिच्या अंतर्गात खोल शिरायचं आणि तिच्याकडून सगळी माहिती काढून घेतल्यानंतर मोसाद एजंटंनी त्या बंकरमध्ये तो घातकी विषारी वायू सोडायच्या आत तिच्यासकट तिथून निसटायचं असं त्यानं ठरवलं. आणि इव्हाच्या कानापाशी वाकून त्यानं तिला पहिला प्रश्न विचारला, “तुझं नाव इव्हा ब्राऊन आहे, हो का नाही?”

आपली आढ्याकडली नजर वळवून तिनं फोस्टरकडे शून्यपणे पाहिलं आणि ती अडखळत म्हणाली, “इव्हलिन - इव्हलिन...” मग क्षणभर थांबून ती पुढे म्हणाली, “इव्हा - मी इव्हा ब्राऊन - हिटलर आहे.”

“इव्हा! तुला ३० एप्रिल १९४५, ही तारीख आठवते?”

“हो! त्या दिवशी आम्ही दोघं मरण पावलो होतो असा सर्वांचा समज झाला आहे. पण आम्ही सगळ्यांना बुद्द बनवलं - पार सगळ्यांनाच चकवलं!”

“तुम्ही सर्वांना कसं काय चकवलं?”

“एक नट आणि एक नटी यांचा आमच्या जागी वापर करून! ती दोघं आमची डबल्स होती. त्यांची नावं मी विसरले - नाही - आठवली... हानाह वाल्ड ही नटी माझी डबल होती आणि मानफ्रेड म्यूलर फ्यूरचा डबल होता. आदल्या रात्रीच त्या दोघांना फ्यूर बंकरवर आणण्यात आलं होतं. ती दोघं विलक्षण घाबरलेली होती. मला वाटतं पुढे काय घडणार आहे याचा त्यांना बहुधा शंशय आला होता. त्या रात्री त्यांना आम्ही आमच्याच क्वार्टर्समध्ये ठेवलं होतं. आमचे पोशाख त्यांना घालायला लावले होते. नंतर बोरमाननं म्यूलरला गोळी घातली... आणि त्या बिचारीला - हानाहला बळजबरीनं सायनाईड घ्यायला लावलं... नंतर त्यांची प्रेतं कुत्र्यांच्या खोलीत लपवून ठेवली... आणि मग दुसऱ्या दिवशी...”

अडखळत ती एकदम थांबली.

“दुसऱ्या दिवशी... दुसऱ्या दिवशी काय झालं इव्हा?” तुटलेला धागा जोडून देत फोस्टरनं तिला विचारलं.

“दुसऱ्या दिवशी मी आणि फ्यूरनं त्या दोघांची प्रेतं जुन्या बंकरमधल्या आमच्या लिव्हिंगरूममध्ये सोप्यावर वेड्यावाकड्या अवस्थेत ठेवून दिली आणि...”

ती पुन्हा अडखळली.

“आणि काय इव्हा?”

“आणि मग बेडरूममधल्या चोरवाटेनं आम्ही भुयारात उतरलो आणि नव्या बंकरमध्ये पोहोचलो. त्या दोघांची प्रेतं लिव्हिंगरूममधून जेव्हा हलवली गेली तेव्हा बोरमान एकटाच त्या बेडरूममध्ये परतला. तिथल्या भिंतीतल्या भगदाडावर त्यानं एक स्लॅब बसवून ते बुजवलं आणि मग मला वाटतं की बाहेर उडालेल्या गडबडगोंधळाचा फायदा घेऊन तो तिथून बाहेर पडला.”

“बोरमान त्यानंतर कुठे गेला?”

“तो आम्हांला नव्या बंकरमध्ये येऊन नंतर मिळणार होता आणि आमच्याबरोबरच राहणार होता...”

“मग तो परतला?”

“नाही... बंकरच्या दुसऱ्या टोकाच्या प्रवेशद्वारातून तो नंतर येणार होता...”

“म्हणजे, कॅफे वुल्फमधून?”

“हो! तेव्हा त्या कॅफेचं नाव वेगळं होतं. तिथं तेव्हा एक बार होता. पण-पण बोरमान त्यानंतर कधी परत आलाच नाही. पुढे आम्हांला असं कळलं की फ्यूर बंकरमधून बाहेर पडताना रशियन तोफदळाच्या एका तोफगोळ्याच्या स्फोटात तो ठार झाला...”

विषयांतर होतं आहे याचं अवधान येऊन फोस्टरनं तिला विचारलं, “इव्हा! हा बंकर जिथं तू आणि हिटलर पळून आलात - केव्हा बांधला गेला?”

“स्टालिनग्राडचा पाडाव आमच्या सैन्यानं केला त्यानंतर स्वतः फ्यूरनंच या बंकरचा आराखडा तयार केला होता.”

“ज्या मजुरांनी हा बंकर बांधला त्याच्या गुप्त स्थानाचं गुपित ते पुढे मागे कधीतरी फोडतील अशी भीती हिटलरला वाटली नाही?”

फोस्टरच्या या प्रश्नावर काही क्षण ती काही बोलली नाही. गप्प राहिली. मग जराशांनं म्हणाली, “मला... मला माहिती नाही. या... या गोष्टीचा विचार मी कधी केलाच नव्हता.”

“अच्छा! म्हणजे त्यानंतर तुम्ही दोघं इथं या भूमिगत बंकरमध्ये राहिलात आणि कुणालाच याचा पत्ता कधी लागला नाही?”

“कुणालाच नाही.”

“हा बंकर सोडून हिटलर कधी वरच्या शहरात जात असे?”

“नाही... अर्थात, कधीच नाही.”

“आणि तू? हिटलर हयात असताना या बंकरमधून तू कधी बाहेर पडली होतीस?”

“माझी वर-बाहेर जायची नेहमी इच्छा असायची, पण फ्यूर मला बाहेर पडायला परवानगी देत नसे. आम्हांला मूल होईपर्यंत तरी त्यानं मला वर-बाहेर जाऊ दिलं नव्हतं.”

“मूल?” फोस्टरचा आपल्या कानांवर विश्वासच बसेना! खात्री करून घेण्यासाठी त्यानं तिला अगदी हळूहळू विचारलं, “तुला आणि हिटलरला मूल झालं होतं?”

“हो! मुलगी - क्लारा तिचं नाव! माझा पती गंभीर आजारी पडण्यापूर्वीची गोष्ट... सर्वांना ठाऊक आहे हे. क्लारा झाल्यानंतर तिनं बर्लिनमध्ये सर्वसामान्यांप्रमाणे वाढावं अशी फ्यूरची इच्छा होती - अर्थात ती आमची मुलगी आहे हे कुणाला कळू न देता! त्या वेळेपर्यंत बाहेरच्या त्या बारचं ‘कॅफे वुल्फ’मध्ये रूपांतर झालं होतं. बरीच वर्षं जमिनीखालच्या बंकरमध्ये घालवल्यानंतर तान्ह्या क्लाराला घेऊन प्रथमच मी बाहेर पडले.”

“मग क्लाराची जोपासना करण्यासाठी तू तिला कोणाजवळ सोपवलंस?”

“माझी जुनी मेड लिस्ल - ती बर्लिनमध्ये स्थायिक झाली आहे, हे वुल्फगॅंग श्मिड्टला समजलं होतं. तिला भेटून त्यानं तिला आम्ही दोघं निसटल्याचं रहस्य सांगितलं. ती माझी विश्वासू मेड होती. श्मिड्टनं तिला भरपूर पैसे दिले आणि तिनं क्लाराला आपली मुलगी म्हणून सांभाळावं अशी व्यवस्था केली.”

“अच्छा! म्हणजे त्या वेळी या बंकरमधून तू प्रथम बाहेर पडली होतीस?”

“पुढे काही वर्षांनंतर...” तिच्या चेहऱ्यावर एकदम दुःखाचे भाव उमटले, “माझा फ्यूर...माझा पती मरण पावल्यानंतर.”

“तो खूप आजारी होता?”

“फक्त त्याच्या शेवटच्या दिवसांत. त्या अगोदर त्याची प्रकृती चांगली होती. तो नेहमी भविष्यासंबंधीच्या योजना आखण्यात गढून गेलेला असे. कधी कधी तो वाचन करत असे...संगीत ऐकत असे...केव्हा केव्हा पेंटिंगसुद्धा करत असे...त्याचं मन रमावं म्हणून मी त्याला पेंटिंग करायला लावत असे...” ती काही क्षण गोंधळात पडल्यासारखी झाली आणि मग म्हणाली-“नाही...मला वाटतं त्याच्या मृत्यूपूर्वी...म्हणजे क्लाराचा जन्म झाल्यानंतर मी या बंकरमधून दुसऱ्यांदा बाहेर पडले होते....त्याला पेंटिंग करण्यासाठी - त्याच्या काही आवडत्या जुन्या इमारतींचे फोटो घेण्यासाठी म्हणून! पण मला केवळ एकच इमारत शिल्लक उरलेली आढळली. लेगिझिग स्ट्रासीवरील हर्मन गोअरिंगची राईश लुफ्तवाफ मिनिस्ट्री. त्यानंतर काही वर्षांनी बर्लिन विभागणारी ती भिंत मी प्रथम पाहिली...”

“तुझा पती फ्यूर केव्हा मरण पावला?”

“ज्या दिवशी अमेरिकन प्रेसिडेंट केनेडीचा टेक्सासमध्ये खून झाला त्याच दिवशी. आम्ही रेडियोवर ती बातमी ऐकली. माझा पती-त्याच दिवशी पार्किन्सन्स आजारानं मरण पावला.” तिच्या डोळ्यांत अश्रू तरळले.

“नंतर त्याचा दफनविधी आम्ही केला.” ती पुढे हळूच म्हणाली.

“त्यानंतर मग तू बंकरमधून बाहेर पडत होतीस?”

“महिन्यातून एकदा...क्लाराला आणि लिस्ला भेटायला...क्वचित प्रसंगी श्मिड्टला भेटायला! कुणीही मला ओळखू शकलं नाही त्यामुळे पुढे या बाबतीत मला काही अडचण आली नाही. नंतर मग बंकरमधून मी हळूहळू वरचेवर बाहेर पडू लागले...आणि मग लौकरच आठवड्यातून एकदा...माझ्या क्लाराला बघायला....तिची इव्हलिन मावशी बनून...माझी लाडकी क्लारा! बाहेरच्या जगात वाढणारी माझी ही पोरगीच माझी सर्वस्व होती...त्याशिवाय माझ्या पुढे माझं मोठं काम होतंच!-”

“काम? कसलं काम?”

“माझ्या फ्यूरचं महान कार्य पुढे चालू ठेवण्याचं काम...”

“तुझ्या म्हणण्याचा अर्थ रशिया आणि अमेरिका या दोन राष्ट्रांमध्ये दुही माजवून त्यांच्यात युद्ध पेटेल अशा तऱ्हेचं वातावरण निर्माण करण्याचं नि त्याला उत्तेजन देण्याचं काम?”

“ओह ! ही गोष्ट एक ना एक दिवस घडून येणारच आहे अशी फ्यूरची खात्रीच होती...” तिच्या मुद्रेवर मंद स्मित पसरलं. “एकमेकांना नष्ट करण्यासाठी ही दोन राष्ट्रे आपसांत लढतील तो सुदिनच ठरेल. सोवियत युनियन आणि अमेरिका या दोन्ही राष्ट्रांबद्दल आम्हांला सारखाच तिरस्कार वाटतो. ही दोन्ही राष्ट्रे आमची कायम शत्रूच राहतील.”

“रशिया आणि अमेरिका यांच्यात युद्ध जुंपेल असं तुला वाटतं? केव्हा घडेल असं?”

“भविष्यात...कधीतरी...अर्थात तसं घडेल तेव्हा आम्हांला तयार राहायला हवं. जर्मनीनं हुशार राहायला हवं. आमचा देश-जर्मनी हेच आमचं सर्वस्व आहे. जर्मनीच्या पुनरुत्थानासाठी आम्हांला त्याला पुन्हा बलशाली करायचं आहे.”

“ते कसं?”

“आमच्या शत्रूचा नाश करून. आमचा भूतकाळ उकळून काढण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या त्या सगळ्या परकीयांना श्मिड्ट उद्या खलास करणार आहे. पूर्वीही आमचे असे बरेचसे शत्रू त्यानं निपटून काढले आहेत. त्यानंतर तो म्युनिकचा दौरा करणार आहे. नाझीबद्दल सहानुभूती असलेल्या सुमारे दीडशे संघटनांशी संबंध असणाऱ्या व्यक्तींना उद्या तो भेटणार आहे. रोजेनहीम-मधली ‘ब्राऊन अँक्शन फ्रंट’, ड्यूसेलडॉर्फमधली ‘बेल्सन सीन’ वगैरे या संघटना आहेत. पण आम्हांला पाठिंबा देणाऱ्या जर्मनीमधल्या विश्वासू उद्योगपतींशी, मोठमोठ्या पदांवरल्या राजकीय व्यक्तींशी आणि युद्धाचा अनुभव असलेल्या सेनानींशी होणाऱ्या त्याच्या भेटी तर अतिशय महत्त्वपूर्ण ठरणार आहेत. आमची नवीन पार्टी स्थापन करायला या गोष्टीचा फार उपयोग होईल.”

“नवीन पार्टी?” फोस्टरनं तिला विचारलं, “कसली नवीन पार्टी?”

“जुनी ध्येयं असलेली नवी पार्टी. राष्ट्रीय समाजवादाची नव्यानं सुरुवात...या पार्टीचं नाव नवीन असेल. श्मिड्टच ते ठरेल.”

“आणि श्मिड्टच या पार्टीचा प्रमुख असेल?”

“होय, वुल्फगॅंग श्मिड्ट. जनतेच्या दृष्टीनं नाझी-विरोधी परिचयपत्रं असलेला त्याच्यासारखा असाच माणूस फार उपयुक्त ठरेल. एकदा पार्टी स्थापन झाली, तिची मुळं चांगली रुजली आणि अमेरिका आणि रशिया या दोन राष्ट्रांनी एकमेकांना नष्ट केलं की मग आम्ही प्रकट होऊ, आमचं खरं स्वरूप प्रकट करू. पार्टीचा कारभार आमच्या हाती घेऊ आणि पुन्हा सत्तेवर येऊ.”

“अच्छा! म्हणजे ही योजना तुम्ही योजत होतात तर?” फोस्टरनं तिला विचारलं.

“खूप वर्षांपासून!” डोकं हलवत इव्हा म्हणाली, “या महान कार्यासाठी माझ्या पतीनं अत्याधुनिक अणुशस्त्रांच्या संशोधनासाठी अर्जेन्टिनाला लक्षावधी अमेरिकन डॉलर्स पाठवले. आणि इथे राहून डॉक्टर फाकेनहीम या आमच्या शास्त्रज्ञांनं आधुनिक अण्वस्त्रं सामग्री तयार केली. त्या सगळ्या सामग्रीसह तो सध्या इथेच आहे. आपल्या देशापाशीही उत्तम अण्वस्त्रं असलीच पाहिजेत असा फ्यूरचा आग्रह होता.”

“खरं आहे इव्हा!” फोस्टर म्हणाला, “पण पुन्हा सत्तेवर येण्याचं हे अवघड काम तू कसं करणार? मला पुन्हा एकदा नीट समजावून सांग.”

“अगदी सर्वसाधारण पद्धतीनं! आमची राजकीय पार्टी अगदी तयारीत असेल. आमच्याजवळ चिक्कार पैसा असेल. जुन्या दिवसांची आठवण ठेवणारे - ते परत यावेत अशी इच्छा असणारे पुष्कळसे धनवान लोक संबंध जर्मनीमध्ये आणि दक्षिण अमेरिकेत आहेत. मजबूत सत्ता पुन्हा यावी अशी त्यांची मनापासून इच्छा आहे. आमच्या पार्टीचं प्राबल्य वाढावं म्हणून हे लोक आम्हांला मदत करतील. पार्टीचं नेतृत्व करण्यासाठी आम्ही पुन्हा प्रगट होऊ तेव्हा हे लोक आमचं स्वागत करतील. माझा पती मरण पावल्यापासून ही सगळी तयारी आम्ही करतो आहोत.”

“ही कामगिरी पार पाडण्याची जबाबदारी त्यानं तुझ्यावर टाकली आहे तर! आपली राजकीय उद्दिष्टं पुरी करण्याचं काम त्यानं तुझ्यावर सोपवलंय.”

“हो! इथे असलेल्या आमच्या विश्वासू लोकांच्या साह्यानं. आणि बाहेर वुल्फगँग शिमड्ट्च्या मदतीनं. त्याच्या अनेक ओळखी आहेत. तोच आमचा...आमचा...प्रमुख बनेल.”

त्यानंतर फोस्टरनं तिला तिच्या पुढल्या हालचालींविषयी, अण्वस्त्र कार्यक्रमाविषयी आणखी काही प्रश्न विचारले. आणि सोडियम पॅटॅन्शॅलच्या अंमलाखाली तिचं त्यांची उत्तरं दिली.

अण्वस्त्र हस्तगत करण्यासाठी हिटलर किती उतावीळ बनला होता, याची फोस्टरला आठवण झाली. ती हाती आली असती तर त्यांच्या साह्यानं विनाश घडवून आणून संपूर्ण जग आपल्या टाचेखाली आणण्याची त्याची मनीषा होती, आणि जर्मनीतले त्याचे भूमिगत वारसदारही नेमकी हीच गोष्ट घडवून आणण्यासाठी उतावीळ बनले आहेत! या जाणिवेसह फोस्टर थारला. त्यानं आपल्या घड्याळावर नजर टाकली. नाझींचा हा वेडाचार या जर्मनीखालीच संपूर्णपणे गाडला गेला पाहिजे - त्याच्या मनात आलं. जर आखलेल्या कार्यक्रमाप्रमाणे वरती - जमिनीवर सगळ्या गोष्टी पार पडल्या - मोसादच्या एजंटंनी जर बंकरमध्ये वेळेवर विषारी वायू सोडला, तर आणखी थोड्या वेळानंतर सगळे नाझी आणि त्यांचं सर्वसत्ताधीश बनण्याचं वेड साफ नष्ट होणार होतं! पण त्यापूर्वी आपल्याला इथून निसटायला हवं! फोस्टरच्या मनात आलं आणि त्यानं इव्हाला विचारलं,

“इव्हा, तुझ्याजवळ एखादा फ्लॅशलाईट आहे?”

“चांगला प्रखर! माझ्या पलंगालगतच्या टेबल ड्रॉवरमध्ये. इथे क्वचित केव्हा वीज जाते तेव्हा मला लागतो म्हणून हाताशी ठेवते मी.”

उठून फोस्टरनं टेबलाच्या ड्रॉवरमधून तो फ्लॅश लाईट काढून घेतला. “ओ. के. इव्हा, मी आता तुझे हातपाय सोडणार आहे. आपल्याला आता जरा बाहेर जायचंय!” तो तिला म्हणाला. हातातला फ्लॅशलाईट त्यानं पलंगावर बाजूला ठेवला आणि तिच्या पायांना बांधलेली दोरी सोडण्याकरता तो पुढे वाकला त्याच वेळी -

त्याच्या पाठीमागचं बेंडरूमचं दार उघडलं गेलं. आणि समोरच्या भिंतीवर एक प्रचंड काळी सावली त्याला दिसली!

हादरून फोस्टर गरकन मागे वळला आणि -

बेंडरूमचं संबंध दार व्यापणारी वुल्फगँग शिमड्ट्ची अगडबंब आकृती त्याला दिसली. शिमड्ट्ही फोस्टरला तिथे पाहून क्षणकाल चमकला आणि आपल्या पहाडी आवाजात गरजला,

“फोस्टर-तू? नादान कुत्र्या! तू-तू इथे कसा आलास? काय चाललंय इथे तुझं? काय केलंस तू तिला?”

रगानं फुललेल्या मुद्रेनं तो बेंडरूममध्ये शिरला. त्याचा उजवा हात आपल्या जाकिटाच्या आत असलेल्या पिस्तुलाच्या म्यानाकडे गेला ते पाहून फोस्टर एकदम ओरडला, “जरासुद्धा हालचाल करू नकोस शिमड्ट्! नाही तर मारशील!”

पण त्याला थोपवायला आपल्याजवळच्या लुगार पिस्तुलाचा उपयोग आपल्याला करता येणार नाही याची जाणीव फोस्टरला तत्क्षणी झाली. कारण गोळीचा धडाका होताच किमान अर्धा डझन तरी नाझी रक्षक तिथे धावत आले असते. या विचारासरशी पलंगावर ठेवलेला जड फ्लॅशलाईट त्यानं उचलला. शिमड्ट् आपलं पिस्तुल एव्हाना बाहेर काढलं होतं. एक क्षणही वाया न दडवता फोस्टरनं शिमड्ट्च्या दिशेनं मुसंडी मारली आणि त्याच्याशी भिडत हातातल्या फ्लॅशलाईटचा एक जोरदार धाव त्यानं त्याच्या उजव्या हातावर घातला. त्या आघातानं शिमड्ट् एकदम कळवळला. आणि त्याच्या हातातलं पिस्तुल गळून खाली जमिनीवर पडलं. फोस्टरनं त्या पिस्तुलाला एक लाथ मारली. त्याबरोबर खालच्या गुळगुळीत फरशीवरून घसरत, दाराबाहेर जात ते पिस्तुल पलीकडल्या खोलीत गेलं. शिमड्ट् गरकन वळला आणि ते पिस्तुल घेण्यासाठी बाहेरच्या खोलीत धावला. फोस्टरही वेगानं त्याच्यापाठी गेला. खाली वाकून फोस्टरनं त्या पिस्तुलाला परत लाथ मारली. त्याबरोबर ते पिस्तुल पलीकडच्या भिंतीशी गेलं. फोस्टरनं पाठीमागून ढकलल्यानं तोल जाऊन शिमड्ट् जमिनीवर तोंडघाशी आदळला. फोस्टरनं एकदम मागे उडी घेतली आणि तो पावित्र्यात उभा राहिला. जमिनीवर पसरलेला शिमड्ट् पलटी घेऊन एकदम उठला. त्याचे डोळे आता आग ओकत होते. आपले दोन्ही जाडजूड हात पसरत त्वेषानं तो फोस्टरकडे सरकू लागला. हा हत्ती जर आपल्या अंगचटीला भिडला तर आपली काही धडगत नाही याची फोस्टरला जाणीव झाली. पिस्तुलाचा वापर करता येत नसल्यानं त्याला आपल्या हातापायांच्या बळावरच लढावं लागणार होतं. शिमड्ट् जवळ येताच फोस्टरनं विद्युतगतीनं हालचाल केली. आपल्या उजव्या पायाची एक जबरदस्त ज्यूडो लाथ त्यानं शिमड्ट्च्या ओटीपोटात हाणली आणि त्याच वेळी उभ्या हाताचा चोंप त्याच्या मानेवर हाणला. त्या फटक्यांनी कळवळत शिमड्ट् एकदम हातापायांवर धप्पकन ओणवा झाला. त्याच वेळी आपल्या गुडघ्याचा एक जोरदार दणका फोस्टरनं शिमड्ट्च्या कपाळावर हाणला. त्या प्रयत्नात शिमड्ट्च्या देहावरून कोलांटी उडी घेत तो पलीकडे गेला. झटकन उठून त्या भिंतीशी असलेल्या त्या उभट, चपट्या लाकडी कपाटाला पाठ टेकून तो हुशार अवस्थेत उभा राहिला. खाली कोलमडलेला शिमड्ट् आपला अगडबंब देह सावरत उभा राहिला. त्याची अवस्था आता एखाद्या पिसाळलेल्या सांडासारखी झाली होती. दातओठ खात, धापा टाकत तो पुन्हा फोस्टरकडे सरकू लागला. आता मात्र आपली गच्छंतीच आहे! फोस्टरच्या मनात आलं. हा ढोल्या आपल्याजवळ पोचला तर आपली मान मुगाळून आपला निकालच लावणार! त्याला थोपवता येईल असं एखादं शस्त्र मिळतं का म्हणून त्यानं आजूबाजूला पाहिलं. आवाज न होऊ देता त्याला गारद करू शकेल असं एखादं शस्त्र! आणि पाठीमागच्या कपाटावर असलेला हिटलरच्या रक्षेचा तो जड कलश त्याला दिसला! शिमड्ट् आता त्याच्या अगदी जवळ येऊन पोहोचला होता. चपळाईनं हालचाल करून फोस्टरनं तो कलश एकदम उचलला आणि निकट असलेल्या शिमड्ट्च्या कपाळावर त्याचा एक जबरदस्त टोला हाणला. शिमड्ट्च्या मस्तकात चकचकाट झाला आणि त्याचा तोल जात धप्पकन तो एकदम जमिनीवर आदळला. विद्युतगतीनं हालचाल करत हातातल्या कलशाचा आणखी एक तडाखा फोस्टरनं शिमड्ट्च्या डोक्याच्या मागे हाणला. शिमड्ट्च्या तोंडातून एक घर्घर ध्वनी निघाला. फोस्टरनं चेव खाऊन तिसरा तडाखा त्याच्या टाळक्यात हाणला. त्या तिसऱ्या तडाख्यानं काम बजावलं आणि एका अंगावर कोलमडत तो महाकाय प्राणी अगदी निश्चेष्ट झाला. धापा टाकत फोस्टर सरळ झाला. त्या धुमश्चक्रीत त्या कलशातली राख शिमड्ट्च्या अंगभर पसरली होती. हातातला कलश फोस्टरनं बाजूला ठेवला. मग शिमड्ट् बगलांमध्ये हात घालून त्याचा मोधळा त्यानं जमिनीवरून फरफटत नेत लिहिंगरूमच्या लगत असलेल्या हिटलरच्या दुसऱ्या बेंडरूमच्या दाराशी नेला. ते दार उघडून शिमड्ट्चा देह त्यानं त्या खोलीत ओढत नेला आणि

मग त्या खोलीतून बाहेर पडून, खोलीचं दार लावून घेत त्याची कडी त्यानं लावून घेतली. त्या दाराला टेकून धापा टाकत काही क्षण त्यानं दम खाल्ला. आता वेळ अगदी थोडा आहे याचं भान येऊन तो पुन्हा इव्हाच्या बेडरूममधे गेला. तिथे जमिनीवर पडलेला फ्लॅशलाईट उचलून त्यानं आपल्या पॅटच्या खिशात सरकावला. तिथंच पडलेली आपली कॅप उचलून डोक्यावर चढवली. आपले कपडे झटकून ठाकठीक केले आणि तो इव्हाच्या पलंगापाशी गेला. गुंगीच्या औषधाच्या अंमलाखाली ती अद्यापही सुस्तीतच होती. खाली वाकून तो तिला म्हणाला, “इव्हा! तुझे हातपाय आता मी सोडणार आहे. मग आपल्याला जरा बाहेर जायचंय!”

शक्य तितक्या त्वरेनं तिला बांधलेल्या दोऱ्या तो सोडवू लागला.

इव्हाच्या दंडाला धरून फोस्टरनं तिला तिच्या सूटमधून बाहेर काढली. ती अद्यापही सुन्न-बधीर अवस्थेत असल्यानं तिला चालवत नेणं त्याला अवघड गेलं नाही. तिचं अर्धजागृत मन तो देईल त्या आज्ञा पाळत होतं. तिच्यासकट तो मधल्या कॉरिडॉरमध्ये पोहोचला आणि तिथं ड्यूटीवर असलेल्या रात्रपाळीच्या रक्षकाजवळून जाऊ लागला. तशी त्या रक्षकानं अटेंशनमध्ये उभं राहून इव्हाला कडक नाझी सलाम ठोकला. नाझी गणवेशातल्या फोस्टरकडे त्याचं लक्षच गेलं नाही. कॉरिडॉरच्या टोकाशी असलेल्या पायऱ्यांवरून फोस्टरनं इव्हाला वर नेलं आणि समोरच्या पॅसेजच्या शेवटी असलेल्या दारातून बंकरच्या अगदी टोकाशी असलेल्या त्या जिन्यापाशी! त्या जिन्यानं त्यानं तिला वर नेलं. वर असलेल्या लाकडी पार्टिशनच्या दारापलीकडे पोचल्यावर त्यानं मागे वळून, वरून खाली पसरलेल्या बंकरकडे एक नजर टाकली. आणि - बंकरच्या पार दुसऱ्या टोकाशी आता प्रथमच त्याला रात्रपाळीवरले दुसरे रक्षक दिसले! तिथं शिरताना, तिथून एमिलीला बाहेर काढताना आणि आता तिसऱ्या खेपी इव्हासह तिथून बाहेर पडत असताना त्यांच्यापैकी एकही जण वाटेत आडवा आला नव्हता हे त्याचं थोर सुदैवच होतं!

लाकडी पार्टिशनचं ते दार बंद करून त्याचा वरचा बोल्ट त्यानं लावून घेतला. नंतर मग समोरच्या भिंतीच्या भगदाडातून त्यानं अगोदर इव्हाला पुढे काढलं. तिच्यापाठी त्या भगदाडातून तोही पलीकडल्या भुयारात पोचला. आपल्याजवळचा फ्लॅशलाईट त्यानं पेटवला. त्याच्या प्रकाशात त्या भिंतीचा सुटा केलेला चिरा भिंतीच्या भगदाडात त्यानं जोर लावून सरकवला. तो चिरा जागच्या जागी नीट बसवून ती भिंत त्यानं पूर्ववत बुजवून टाकली. मग इव्हाचा दंड धरून त्या भुयारातून भरभर चालत भुयाराच्या दुसऱ्या टोकाकडे तो निघाला. तिथे पोहोचल्यावर हिटलरच्या बेडरूमला पाडलेल्या भगदाडातून त्यानं प्रथम इव्हाला वर ढकललं. तिच्यापाठी त्या भगदाडातून तो स्वतः पण पलीकडे जुन्या बंकरमध्ये पोहोचला. त्या भिंतीची ओबरस्टॅंड्टनं कापून काढलेली स्लॅब त्यानं भिंतीच्या भगदाडात पुन्हा जागच्या जागी बसवून टाकली आणि ती भिंतपण बुजवून टाकली. नंतर पुढे ओढलेलं ते जड लाकडी कपाट उरलीसुरली सगळी शक्ती एकवटून त्यानं त्या भिंतीपाशी लोटत नेलं आणि त्या भिंतीला अगदी चिकटवून ठेवलं. दूर टोकाला असलेला हिटलरचा तो गुप्त सातवा बंकर आता पुरता सीलबंद झाला होता.

मग इव्हाचा दंड पकडून त्या बेडरूममधून त्यानं तिला लगतच्या सिटिंगरूममध्ये नेलं - जी युद्धाच्या अंतिम काळात हिटलरनं वापरली होती. तिथं गेल्यावर हातातल्या फ्लॅशलाईटचा झोत त्यानं प्रथम तिथल्या सोफ्यावर टाकला. आणि मग तो प्रकाशझोत त्या खोलीतून अगदी हळूहळू फिरवण्यास त्यानं सुरुवात केली. त्या प्रकाशात तिथली एक एक गोष्ट दिसू लागली. तिथलं ते जुनं डेस्क...मोडकी खुर्ची...डेस्काच्यावर ‘फ्रेडरिक द ग्रेट’च्या चित्राची फ्रेम लटकत होती ती जागा...कळकटलेली भिंत...गालिचा ओरबडल्यानं उघडी पडलेली जमीन...! आणि - सर्वात शेवटी त्या फ्लॅशलाईटचा झोत त्यानं इव्हाच्या चेहऱ्यावर पाडला.

तिच्या मुद्रेवरली सुस्ती आता उतरली होती. डोळ्यांवरली झापड जाऊन त्यांच्यात नैसर्गिक चमक पुन्हा आली होती. ती आता भानावर आलेली दिसत होती. सोडियम पेंटॉथॉलचा परिणाम ओसरला होता...! तिच्या चेहऱ्यावर धक्का बसल्याचे भाव दिसू लागले. आपले दोन्ही हात तिचं एकदम आपल्या तोंडावर धरले आणि अस्फुट स्वरात ती उद्गारली,

“फ्यूर बंकर...! तिथली ही सिटिंग रूम...आमची सिटिंग रूम!”

चाळीस वर्षांपूर्वी घडलेल्या तिथल्या घटना... हिटलरबरोबरचं तिचं तिथलं वास्तव्य... नंतर त्यांचं लग्न...लग्नाची पार्टी...वगैरे गोष्टी तिला आठवत असतील या विचारानं फोस्टर नवलानं तिच्याकडे पाहू लागला.

“ओह माय गॉड.” ती म्हणाली, “आमच्या या खोलीची ही काय दशा केलीय त्यांनी?”

“रशियन्स इथे आले होते.” फोस्टरनं वस्तुस्थितिनिष्ठ स्वरात तिला सांगितलं.

“जनावरां! शुद्ध जनावरांच होती ती.” तिरस्कारानं ती म्हणाली.

आणि ती पूर्ण भानावर आलेली असून पुन्हा वर्तमानकाळात परतली आहे, याची फोस्टरला जाणीव झाली. गुंगीच्या औषधाच्या परिणाम पूर्णपणे नाहीसा झालेला होता. डोळे दिपवणाऱ्या फ्लॅशलाईटकडे बघत तिचं त्याला विचारलं, “तू-तू कोण आहेस? आणि तू मला इथे कसं आणलंस? मला...मला इथून परत जायला हवं.”

“तुला आता परत जाता येणार नाही.” फोस्टर तुटकपणे तिला म्हणाला, “तो भूतकाळ होता. आणि तो भूतकाळ आता खलास झाला आहे. किंवा आणखी थोड्या मिनिटांनी खलास होणार आहे.” आपलं लुगार पिस्तुल त्यानं तिच्यावर रोखलं आणि तो म्हणाला,

“आता आपण इथून बाहेर पडणार आहोत. जिने चढून आणीबाणीच्या दारानं वर जाणार आहोत.”

“कशासाठी?”

“मला तुझ्याकडून सगळ्या सत्य गोष्टी कळून घ्यायच्या आहेत, इव्हा, सगळ्या.”

“मी तुला काही एक सांगणार नाही. आणि...आणि माझं नाव इव्हलिन हॉफमान आहे, इव्हा नाही.”

फोस्टरनं आपलं पिस्तुल तिच्यावर रोखलं आणि कडक आवाजात तो गरजला, “आता नाटक पुरे झालं! निमूटपणे चल!”

निरुपायानं ती पुढे झाली. तो तिच्या पाठीमागून चालू लागला. आणि सिटिंगरूमच्या लगत असलेल्या रिसेप्शनरूममधून बाहेर पडून, कॉरिडॉरमधून चालत, टोकाशी असलेले चार जिने चढून ती दोघं वर पोहोचली. शेवटल्या जिन्याच्या वरच्या टोकापुढे असलेल्या ब्लॉक हाऊसमध्ये पोचताच ती थबकली.

“चल! पुढे हो, बाहेर चल!” पिस्तुलाची नळी तिच्या पाठीला टेकवत फोस्टर दरडावणीच्या स्वरात तिला म्हणाला.

आणि अखेर ओबरस्टॅंड्टच्या मजुरांनी खोदलेल्या विवरातून बाहेर पडून ती दोघं जमिनीच्या पृष्ठभागावर आली. मध्यरात्रीच्या थंडगार हवेनं त्यांचं स्वागत केलं. फोस्टरनं तिला मातीच्या टेकाडाच्या टोकाकडे नेलं. बाहेर अजून रात्रीचा काळोख असला तरी पूर्व सरहद्द विभागातल्याच वॉचटॉवर्स वरच्या दिव्यांच्या प्रकाशात सिक्युरिटी झोनचा परिसर अंधुकपणे दिसत होता. फोस्टरनं आपल्या हातातल्या फ्लॅशलाईटचा झोत अर्धवर्तुळात फिरवला आणि त्यानं मोठ्यानं हाक मारली, “एमिली!”

पण सभोवतालच्या परिसरात कुणीच दिसत नव्हतं.

ते पाहून त्याचा विरस झाला. एमिलीनं तिथून बाहेर पडून तोवाहशी संपर्क साधला असेल काय? तोवाहनं गोल्डिंगशी संपर्क साधून मोसाद एजंटाना कामगिरीवर लावलं असेल काय? या सगळ्या सगळ्या गोष्टी एमिलीकडून जाणून घेण्यासाठी तो विलक्षण उत्सुक बनला होता.

हातातला फ्लॅशलाईट त्यानं खाली जमिनीवर ठेवला. मग एका हातात लुगार पिस्तुल धरून दुसऱ्या हातानं आपल्या अंगावरचा नाझी गणवेश उतरवण्यास त्यानं सुरुवात केली. नंतर सातव्या बंकरमधून परतताना उचलून आणलेले आपले कपडे त्यानं अंगात घातले. मग जमिनीवरला फ्लॅशलाईट उचलून त्यानं पुन्हा सभोवार नजर टाकली. अजून एमिलीचा पत्ता नव्हता. मिनिटांमागून मिनिटं सरकू लागली आणि फोस्टरला आता मात्र काळजी वाटू लागली. एमिली अजून आली कशी नाही?

त्याच वेळी समोरच्या माळरानापलीकडून एक दिवा येत असलेला त्याला दिसला. मातीच्या टेकाडाच्या दिशेनं तो दिवा घेतलेली व्यक्ती हळूहळू येत होती. त्या व्यक्तीच्या चालण्यामुळे तो दिवा खालीवर डुलत होता. ती व्यक्ती बरीच जवळ आली तेव्हा ती एक स्त्री आहे हे फोस्टरला समजलं.

आणि ती एमिलीच आहे हे अखेर त्याच्या ध्यानात आलं. पण त्याच क्षणी - त्याच क्षणी त्याच्या पाठीमागून अचानक कसला तरी गडगडाट झाला. आणि सुमारे वीस यार्डांवर आलेली ती आकृती एकदम अडखळून धपकन् खाली पडली. तिच्या हातातला दिवाही खाली पडला.

ते पाहताच हातातलं लुगार पिस्तुल सावरत धास्तावून फोस्टर एकदम पुढे धावला. तो खाली पडलेल्या त्या दिव्याजवळ पोहोचला. तेव्हा ती आकृती उठून उभी राहिली. ती एमिलीच होती. तिचा दंड पकडत फोस्टरनं तिला विचारलं,

“तुला लागलं बिगलं नाही ना?”

“गुडघ्याला थोडंसं खरचटलं असेल. विशेष काही नाही. कशाला तरी अडखळून मी पडले. थॅक गॉड! तू सुरक्षितपणे बाहेर आलास! मला तुझ्याबद्दल केवढी काळजी लागून राहिली होती.” ती म्हणाली.

खाली पडलेला दिवा उचलून फोस्टरनं तिला मातीच्या टेकाडाच्या टोकाशी खणलेल्या विवराच्या दिशेनं चालवलं. बोलत बोलत ती तिथे पोचली.

“आपल्याला हवी होती ती जवळजवळ सगळी माहिती मी तिच्याकडून काढून घेतलीय. बाकीची नंतर काढून घेऊ. महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे त्यांना जर्मनीमध्ये पुन्हा समाजवाद आणायचा आहे. सर्व सत्ता बळकावण्याचा त्यांचा प्लॅन आहे. रशिया आणि अमेरिका यांच्यात अणुयुद्ध पेटेल असं स्वप्न हिटलर पाहात होता. आणि ते लोक आताही असं घडण्याचीच वाट पाहतायत. तिनं मला सांगितलं सगळं.” फोस्टरनं तिला सांगितलं.

“म्हणजे जर्मनीमध्ये फिरून पुन्हा नाझीझम?” एमिली अविश्वासानं म्हणाली,

“ते अशक्य आहे. या लोकांना खरोखरच वेड लागलंय.”

“अर्थात! हीच हिटलरची अखेरची इच्छा होती. ते जाऊ दे! मला आता सांग की तू तोवाहशी संपर्क साधलास? तिचे मोसाद एजंट्स सुटले?”

“हो. आपण गोल्डिंगशी संपर्क साधून मोसाद एजंटाना त्या विषारी वायूसकट कॅफे वुल्फवर पाठवण्याची लगेच व्यवस्था करत असल्याचं तिनं मला सांगितलं. जर सगळं काही व्यवस्थित पार पाडलं असेल तर -”

“म्हणजे शिमड्ट्याची पोलीस पार्टीनं त्यांना काही अडथळा उत्पन्न केला नसेल तर असंच ना? पण मी शिमड्ट्या बंदोबस्त केलाय. तो अचानक बंकरमध्ये उपटला. त्याच्याशी माझी थोडी झटापट झाली. नि त्यात माझी सरशी झाली. बंकरमध्ये त्याला बेशुद्धावस्थेत कोंडून आलोय मी. जर गोल्डिंग विषारी वायू घेऊन कॅफे वुल्फवर पोचला असेल तर त्यानं शिमड्ट्याही निकाल लागेल.”

“वेल! मग ते लोक आता बंकरमध्ये विषारी वायू सोडत असतील अशी आशा करूया. जर सगळं काही नीट पार पडलं तर आणखी काहीच मिनिटांमध्ये तिथे असलेला प्रत्येक नाझी खलास होईल.”

“हो” फोस्टर समाधानानं म्हणाला, “त्यानंतर जर्मन मिलिटरी त्यांची प्रेतं तिथून हालवील, तिथलं वातावरण स्वच्छ करील. मग त्यांची सगळी कागदपत्रं तुला मिळवता येतील आणि शिवाय इव्हा ब्राऊनही प्रत्यक्ष -”

“इव्हा ब्राऊन?” एमिली एकदम मोठ्यानं उद्गारली, “कुठे आहे ती?”

“कुठे म्हणजे? आता इथंच होती.” फोस्टर सभोवार नजर टाकत चमकून म्हणाला,

“चांगली माझ्याबरोबर पकडून आणली होती मी तिला- इथंच तर होती-” हातातला दिवा त्यानं आजूबाजूला फिरवला.

पण इव्हा ब्राऊन आता तिथे नव्हती!

“ती बहुधा सटकली!” एमिली धपापत म्हणाली, “तिला सोडून तू माझ्याकडे धावत आलास ना, तेव्हाच ती पसार झाली असेल.”

“पण तिला या सिक्युरिटी झोनमधून फार लांब जाता येणार नाही.”

“आपण इथे असं नुसतंच उभं राहण्यात अर्थ नाही रेक्स! चल, तिला शोधून काढू. आपल्याला ती हवी आहे.” एमिली म्हणाली.

“नाही एमिली! इथं तिला शोधत फिरता येणार नाही आपल्याला. तू तिची काळजी करू नकोस! ती आपल्या हाती नक्की गवसेल. ती फार लांब जाऊ शकणार नाही. ती आता सापळ्यात अडकलीय. पूर्व जर्मन पोलिसांना तिला पकडू दे. चल! आपण आता इथून बाहेर पडू. गोल्डिंग आणि त्याच्या कंपनीनं आपलं काम सुरू केलंय हे कळून घेणं प्रथम महत्त्वाचं आहे. चल! जाऊया.”

त्यानं तिचा हात धरला आणि समोरच्या माळरानातून तो तिला सिक्युरिटी झोनच्या गेटाकडे घेऊन जाऊ लागला. काहीच मिनिटांत ती दोघं त्या गेटामधून बाहेर पडली. गेटानजीक असलेलं गार्डहाऊस मागे टाकून काही अंतर चालून गेल्यानंतर एमिलीनं त्याला थांबवलं आणि ती म्हणाली,

“रेक्स! ती आपल्या हातून निसटता कामा नये. ती सापडणं आपल्या दृष्टीनं फार महत्त्वाचं आहे.”

फोस्टरनं क्षणभर विचार केला आणि तो तिला म्हणाला, “मग असं कर एमिली! माझी कार घेऊन तू पुढे हो. कॅफे वुल्फवर पोच. आपल्याला अपेक्षित असलेला आनंददायक शेवट तिथे झालाय का ते बघ. दरम्यान मी इथे गेटाजवळच्या कंपौंडपाशी थांबून थोडी टेहाळणी करतो. तू म्हणतेस ते बरोबर आहे. आपल्या त्या इव्हाबाईबद्दल मला जरा काळजी वाटू लागली आहे, तेव्हा ती कुठे दिसते का, या परिसरातून बाहेर पडते का याचा मी थोडा तपास घेतो. आणि नंतर कुठलं तरी वाहन पकडून तुझ्यापाठोपाठच मी तिकडे येतो.”

एमिली क्षणभर घुटमळली. ते पाहून फोस्टर तिला म्हणाला, “एमिली! प्लीज, तू जा. माझी काळजी करू नकोस. मी तुझ्या मागोमाग येतोच. आणि हो, सांभाळून जा!

આપલી કાઢજી ઘે.’’

एमिली निघून गेल्यानंतर फोस्टर गार्डहाऊसकडे परतला. तिथल्या गेटापाशी तीन सशस्त्र गार्डस् आणि त्यांचा कमांडिंग ऑफिसर उभा होता. त्या गेटाच्या एका हाताला तोरेच्या कंपोंडापाशी जात फोस्टर तिथं उभा राहिला, आणि आपल्या टेहेळणीस त्यानं सुरुवात केली. समोरच्या काटेरी तोरेपलीकडल्या सिक्युरिटी झोनवरून बारकाईनं नजर फिरवण्यास त्यानं सुरुवात केली. पहाटेच्या अंधुक प्रकाशात, त्या परिसरात कुठे एखादी चोरटी हालचाल दिसते आहे का याचा वेध तो घेऊ लागला. त्यानं चौफेर दृष्टी फेकली. पण त्याला कुठेही तशी चोरटी हालचाल दिसली नाही. सटकलेली इव्हा ब्राऊन त्या परिसरात कुठेच दिसत नव्हती. अर्थात ती कुठेही गडप झालेली असली तरी ती आता सापळ्यात अडकली आहे आणि पळून जाऊ शकणार नाही, याची त्याला पूर्ण खात्री होती. दिवस उजाडताच ती पूर्व जर्मन रक्षकांच्या हाती पडेल! त्याच्या मनात आलं. नंतर मग एमिली किंवा आपण - पकडल्या गेलेल्या त्या बाईची ओळख पटवू - आणि मग प्रोफेसर ब्लाऊबाखना ती बातमी कळवू! बापरे! त्या बातमीनं ते आश्चर्यानं कसले हादरतील?

काही मिनिटं उलटली. अद्यापही, इव्हा कुठे दृष्टीस पडत नव्हती. अखेर फोस्टर कंटाळला. इथे थांबून आता उगीच वेळ वाया दवडण्यात अर्थ नाही असा विचार करून तो त्या तोरेच्या कुंपणापासून हलला. कॅफे वुल्फवर काय घडलं असेल याबद्दल त्याला विलक्षण उत्सुकता लागून राहिली होती. रुबाबात पावलं टाकत तिथल्या गार्डस् हाऊसमध्ये तो पोचला आणि तिथे ड्यूटीवर असलेल्या अधिकाऱ्याला-मेजर जान्झला म्हणाला, “मला थोडी मदत हवी आहे. मला पश्चिम बर्लिनला जायचंय. तेव्हा कुठूनतरी एखादी टॅक्सी मला मिळवून देऊ शकाल का? आता ही आडवेळ आहे याची मला कल्पना आहे पण -”

“इथं जवळ तर कुठे टॅक्सी मिळणं अशक्य आहे.” मेजर जान्झ त्याला म्हणाला. पण हॉटेल पालास्टपाशी टॅक्सीज असतात, मी माझ्या माणसाला तिथे फोन करायला सांगतो. साधारण पंधरा मिनिटांत टॅक्सी येईल. तोवर तुम्हाला इथे थांबावं लागेल.”

फोस्टरनं त्याला रुकार दिला. मेजर जान्झनं आपल्या एका गार्डला बोलावलं आणि हॉटेल पालास्टला फोन करून एक टॅक्सी पाठवण्यास सांगितलं. फोस्टर तिथं बसून वाट पाहू लागला. ‘दूर जमिनीखाली त्या गुप्त बंकरमध्ये आता या क्षणी काय घडत असेल?’ त्याच्या मनात येत होतं. ‘श्मिड्ट आणि त्याचे नाझी साथीदार खलास झाले असतील का? तो बंकर विधारी वायूनं भरला असेल का? श्मिड्ट आणि त्याच्या साथीदारांचा पुरता नायनाट झाला असेल का? का काहीतरी युक्ती करून ते लोक तिथून सटकले असतील, आणि तिथून बाहेर पडले असतील? श्मिड्ट जर तिथून बाहेर पडला तर तो आपल्या, एमिलीच्या, तोवाहच्या आणि किरवोवच्या मागावर सुटल्यावाचून राहणार नाही - सूड घ्यायला, सगळ्यांना ठार मारायला’-फोस्टरच्या मनात येत होतं...

फोस्टरची ऑडी कार घेऊन एमिली पूर्व बर्लिनची सरहद्द ओलांडून पश्चिम बर्लिनमध्ये पोचली होती. चेक पॉइंट चालीवर तपासणीसाठी तिचा थोडा खोळंबा झाला होता. पण तिथून मोकळी झाल्यावर मात्र तिनं अॅक्सलेटरवरला पाय जोरात दाबून गाडी वेगानं सोडली होती, आणि पश्चिम बर्लिनमध्ये मोकळ्या रस्त्यावरून ती इच्छित स्थळाकडे निघाली होती.

आस्कनिशर प्लाट्झ विभागात पोचल्यानंतर तिथं एक मोकळी पार्किंगची जागा पाहून तिनं आपली मोटार तिथं घुसवून थांबवली. त्या वेळी तिचं मन प्रार्थना करत होतं. - तोवाहनं गोल्डिंगशी संपर्क साधलेला असू दे. गोल्डिंग त्याच्या मोसाद एजंटंसह कॅफे वुल्फवरल्या मोहिमेत यशस्वी झालेला असू दे. आणि बर्लिन शहराच्या खाली दडलेले सगळे नाझी ठार झालेले असू देत. नाझींचं समाजवादाचं वेड कायमचं गाडलं जाऊ दे. तसंच घडलं असेल का? तिच्या मनात आलं...अपेक्षेप्रमाणे सगळं पार पडलं असेल का?...असेल का?

बर्लिन शहराखालच्या गुप्त बंकरच्या स्तब्ध सूटमध्ये एक हलकीशी हालचाल झाली. हिटलरच्या बेडरूमच्या मधल्या भिंतीत असलेलं एक दार अगदी हळूहळू उघडलं गेलं. रक्तबंबाळ मस्तक असलेला एक आडमाप देह त्या दारातून भेलकांडत इव्हाच्या बेडरूममध्ये आला. तो वुल्फगँग श्मिड्ट होता. शुद्धीवर आल्यानंतर आपल्या डोक्यातून भयंकर वेदना होत असल्याची जाणीव त्याला प्रथम झाली होती. नंतर बाहेरून कडी लावलेलं बंद दार धडका देऊन उघडून त्या बेडरूममधून तो बाहेर पडला होता. सुन्न-बधीर बनलेल्या त्याच्या मनात घडून गेलेल्या घटनांनी फेर धरला होता. कैद करून ठेवलेल्या त्या अॅशक्रॉफ्ट बाईला बघण्याकरता आपण बंकरमध्ये परतलो...पण ती तिथं नव्हती...म्हणून मग आपण इव्हाच्या बेडरूममध्ये शिरलो...आणि तिथे तो हलकट फोस्टर आपल्याला आढळला...इव्हा तिच्या पलंगावर हातपाय बांधलेल्या स्थितीत पडलेली होती...आणि मग फोस्टरची नि आपली मारामारी जुंपली...काहीतरी जड वस्तू त्यानं आपल्या डोक्यावर हाणली, आणि त्यामुळे आपण बेशुद्ध झालो...पण केवळ आपल्या असामान्य ताकदीमुळेच आपण बचावलो...!

इव्हाच्या बेडरूममध्ये शिरल्यावर तिच्या पलंगावर ती त्याला दिसली नाही. तेव्हा जड पायांनी तो सिटिंग रूममध्ये गेला. ती खोलीही रिकामी होती. तिथं जमिनीवर त्याला त्याचं वाल्थर पी.३८ पिस्तुल आढळलं. डोक्यामधून शिणका निघत असताना खाली वाकून त्यानं ते उचललं, आणि मग काय घडलं असेल याची विचक्षणा तो करू लागला.

फोस्टरनं इव्हाला आपल्याबरोबर ओलीस म्हणून नेलं असावं. ज्या तऱ्हेनं तो आत बंकरमध्ये आला त्याच तऱ्हेनं तो बाहेर निसटला असावा. इथे दडलेल्या सगळ्या नाझींचा त्याला पत्ता लागल्यानं तो ही गोष्ट आता उघड करणार आणि सर्वांना कायमचं नष्ट करणार! पण याकरता तो आता कुणाची मदत घेईल? पोलिसांकडे तर तो नक्कीच जाणार नाही. बर्लिनवर सत्ता गाजवणाऱ्या चार महाशक्तींच्या कमांडर्सकडे तो कदाचित जाईल आणि गुप्त बंकरचं रहस्य उघड करण्याकरता लष्कराची मदत मागेल. पण - पण लाल फितीमध्ये अडकलेला त्यांचा कारभार त्वरेनं कारवाई करू शकणार नाही तेव्हा-

अजूनही वेळ आहे! काही घडण्यापूर्वी जर आपण त्वरेनं हालचाली केली तर फोस्टरवर मात करण्याची अजूनही आशा आहे...!

डोक्यातून तीव्र वेदना निघत असताना श्मिड्ट विचार करू लागला...फोस्टर इथे आला तेव्हा आपल्या दोस्त मंडळींना कॅफे वुल्फवर पाळत ठेवण्याकरता त्यानं बसवलं असेल...पण ते लोक काही फार नाहीत...त्यांना चुटकीसरशी खतम करता येईल...यातून बाहेर पडण्याची अजूनही आशा आहे...अगोदर बंकरमधल्या आपल्या रक्षकांना आणि इतर नाझी रहिवाशांना सावध करायला हवं...आपल्या रक्षकांजवळ अत्याधुनिक शस्त्रं आहेत...त्यांच्या बळावर बेछूट गोळीबार करत ते कॅफे वुल्फमधून शत्रूची फळी फोडून बाहेर पडू शकतील...बंकरमधल्या सर्वांना बाहेर पडता येईल आणि काही काळ बर्लिनभर विखरून ते दडू शकतील...त्यासाठी दुसरा संबंध दिवस आहे...बंकरमधल्या सगळ्या रक्षकांना सावध कर! ...इतर नाझींनाही सावध कर...त्यांना इथून बाहेर काढ! शक्य तितक्या त्वरेनं! अजूनही वेळ गेलेली नाही.

आणि या विचारासरशी सिटिंगरूममधून धडपडत श्मिड्ट त्या सूटमधून बाहेर पडला. लडखडत चालत हॉलच्या टोकाशी असलेल्या कॉरिडॉरशी तो पोचला. कॉरिडॉरमध्ये त्याला ‘युवा हिटलर’चा एक तरुण रक्षक पहाऱ्यावर उभा असलेला दिसला. ओरडून त्याला सावध करण्यासाठी त्यानं आपलं तोंड उघडलं. पण -

त्याचा आवाज एकदम घशातच अडकला!

दोन्ही हातांनी त्यानं आपला गळा पकडला. कसलातरी तिखट आणि उग्र दर्प त्याला घुसमटून टाकू लागला. कुणीतरी आपला गळा आवळतंय असं त्याला वाटू लागलं. एकदम त्याचे पाय लटपटू लागले. देह थरथरू लागला.

समोरच्या रक्षकाला हाक मारण्याचा आकांती प्रयत्न त्यानं केला. पण...पण त्याच्या तोंडातून आवाजच फुटत नव्हता. आणि...

अंधुक, अस्पष्ट बनत चाललेल्या त्याच्या नजरेला एक भयंकर दृश्य दिसलं. समोर असलेल्या त्या तरुण रक्षकानंही आपला गळा एकाएकी आवळला होता. वाकडा-तिकडा होत त्याचा देह एकदम खाली कोसळला. काही क्षण त्यानं लाथा झाडल्या आणि तो एकदम निश्चेष्ट झाला.

तिखट दर्प घशातून आत जाताना, श्वास घुसमटताना काहीतरी भयंकर प्रकार घडतोय अशी अस्पष्ट जाणीव शिडकून गेली. आणि -

कॉरिडोरच्या जमिनीवर असलेल्या बंकरमध्ये हवा खेळवणाऱ्या एका जाळीमधून निळसर रंगाचे अगदी बारीक कण वर उधळत असलेले त्याला दिसले. ते कण कशाचे आहेत हे शिडकून तात्काळ समजलं. ऑशवित्झ यातनातळावर त्यानं तसल्या कणांची पावडर पाहिली होती आणि तिचा परिणाम काय होतो हेही त्याला माहीत होतं! ...अकस्मात त्याचा तोल गेला आणि तो धाडकन खाली कोसळला...श्वास घेण्यासाठी तो धडपडू लागला. पण त्याच्या घशात तो तिखट दर्प अधिक तीव्रतर बनून घुसू लागला. त्यानं आपले हातपाय झाडले... आणखी काही क्षणांतच मृत्यूनं त्याच्यावर झडप घातली...!

त्या बंकरमध्ये हवा पोचवणाऱ्या मोठ्या नळ्यांमधून येणारे निळसर पावडरीचे ते कण बंकरच्या जमिनीवर ठिकठिकाणी असलेल्या सगळ्या जाळ्यांमधून वर उसळत संबंध बंकरमध्ये पसरत होते...!

एमिली आपल्या मोटारीतून बाहेर पडली तेव्हा कॅफे वुल्फकडून तिच्याच रोखानं धावत येणारी तोवाह तिच्या दृष्टीस पडली.

“एमिली! एमिली!” तिच्याजवळ येत धापा टाकत तोवाह तिला म्हणाली,

“काय तरी विलक्षण अनुभव! तुझा निरोप मिळाल्यावर आम्हांला इतकं बरं वाटलं म्हणून सांगू! त्यांची दडण्याची गुप्त जागा आपल्याला कळली! किती विलक्षण! किती किती विलक्षण!” मग आजूबाजूला बघत तिचं विचारलं, “रेक्स कुठाय?”

“तो मागून येतोय. मी तुला सांगते सगळं. पण मला अगोदर हे सांग की गोल्डिंगच्या एजंटंनी आपली कामगिरी उरकली?” एमिलीनं तिला उतावीळ स्वरात विचारलं.

त्यावर तोवाहनं जोरजोरानं, उत्साहानं आपलं डोकं हालवलं आणि ती म्हणाली, “होय, होय. त्यांनी आपली कामगिरी उरकली. अगदी नक्की उरकली आणि चोख उरकली. रेक्सजवळच्या त्या गुप्त बंकरच्या प्लॅनवरून बंकरमध्ये हवा खेळवणारा छुपा मोठा नळा त्यांना मिळाला. त्यातून मग त्यांनी झिकलॉन-बी या अतिजहाल विषाचे क्रिस्टल्स भरपूर प्रमाणात त्या नळ्यांमधून खाली सोडले. ऑशवित्झ यातनातळावर दररोज हजारो ज्यूंना ठार मारण्यासाठी नाझींनी गॅस चेंबर्समधून जे विषारी कण सोडले होते ना - तीच पावडर! आमच्या एजंटंनी त्या भूमिगत बंकरमध्ये मिनिटाला हजार नाझी खतम होतील इतकी पावडर ओतलीय. तिथे किती नाझी आहेत म्हणालीस? पन्नास ना? का त्याहून अधिक?”

“हो..जवळजवळ तेवढेच!”

“छान! मग ते सगळे आता खालास झाले असतील! त्यांच्यापैकी अगदी प्रत्येक जण! चॅम्प गोल्डिंगबरोबर माझं आत्ताच नुकतं बोलणं झालं. त्याच्या लोकांनी आता आवारतं घेतलंय. एक-दोन दिवसांनंतर बंकरमधलं वातावरण स्वच्छ करण्यात येईल. मग तिथले मुडदे बाहेर हलवले जातील. सगळी कहाणी सांगायला त्यांच्यापैकी एकही जण शिल्लक उरला नाही एवढीच खेदाची गोष्ट आहे.” तोवाह म्हणाली.

“एक जण आहे.” एमिली तिला म्हणाली, “इव्हा ब्राऊन! रेक्सनं तिला वाचवून आपल्याबरोबर बाहेर आणलंय.”

“इव्हा ब्राऊन? काय सांगतेस काय एमिली तू?” आश्चर्यानं तोंड वासत तोवाह तिला म्हणाली, “रेक्सनं तिला बाहेर काढलंय? त्याच्या ताब्यात आहे ती?”

“आहेही आणि नाहीही.” एमिली तिला म्हणाली, “चल! रेक्स येईपर्यंत आमची सगळी हकीकत मी सांगते तुला.”

रेक्स नावाचा तो अमेरिकन माणूस ज्या क्षणी खाली पडलेल्या आपल्या मैत्रीणीला मदत करण्यासाठी तिच्या दिशेनं धावला त्याच क्षणी इव्हा ब्राऊननं जमिनीवर ठेवलेला फ्लॅशलाईट झटकन उचलला आणि ती तिथून वेगानं सटकली. तिला धरून आणणाऱ्या त्या अमेरिकनाच्या थोड्याशा दुर्लक्षामुळे निसटून जाण्याची लाखमोलाची संधी तिला अकस्मात मिळाली होती. आणि तिचा अचूक फायदा तिचं घेतला होता. मातीच्या त्या टेकाडाजवळच्या, उकरलेल्या त्या विवरातून ती झटकन आत घुसली होती. तिथल्या ब्लॉकहाऊसमधल्या दारापलीकडे जात, खाली जाणाऱ्या जिऱ्याच्या काही पायऱ्या उतरून तिथल्या अंधारात ती दडी मारून बसली होती. तिचं धडधडणारं हृदय जराशांनं थारावलं. आणि मग त्या संकटातून कशी सुटका करून घ्यावी याबद्दल ती वेगानं विचार करू लागली. तिथून आता बाहेर कसं पडता येईल आणि वरच्या सिक्युरिटी झोनमधून कसं निसटता येईल ही विवंचना तिला ग्रासू लागली...ती आपल्याच विचारात गुंगली होती त्याच वेळी जमिनीच्या पृष्ठभागावरून - त्या खोदलेल्या विवराकडून - तिला तो अमेरिकन माणूस आणि त्याची मैत्रीण या दोघांमधलं संभाषण ऐकू येऊ लागलं. ती दोघं इंग्रजी भाषेतून बोलत होती. शाळेमध्ये असताना ती भाषा शिकलेली असल्यानं आणि हॉलिवूडचे इंग्रजी चित्रपट बघण्याची हौस असल्यानं इव्हाला ती भाषा चांगली येत होती. त्या दोघांचं संभाषण ऐकताना तिला एकामागोमाग एक धक्के बसू लागले. जर्मनीच्या नवनिर्माण्याच्या आपल्या गुप्त राजकीय डावपेचांची माहिती तिचं रेक्सच्या तोंडून ऐकली आणि तिला भयविस्मित आश्चर्याचा पहिला धक्का बसला. आपली सगळी गुपितं याला कशी काय कळली? त्यानं आपल्याला ते औषध तर टोचलं नव्हतं? तिला काही नीटसं आठवेना. कदाचित आपल्या डॉक्टरमधली कागदपत्रं त्यानं वाचली असतील. ती कान देऊन त्यांचं बोलणं ऐकू लागली. आणि रेक्सच्या तोंडून आणखी एक धक्कादायक गोष्ट तिला कळली - “मी शिडकून पुरा बंदोबस्त केलाय. बंकरमध्ये त्याला बेशुद्धावस्थेत कोंडून आलोय मी...” आणि एमिलीच्या तोंडून तिला जी गोष्ट कळली तिच्यामुळे तर ती प्रचंड हादरली! तिच्या जीवाचा थरकापच झाला! तिचा आपल्या कानांवर विश्वासच बसेना, इतकी भयंकर गोष्ट होती ती! सगळ्या नाझींना ठार मारण्यासाठी कुणीतरी मोसादचे एजंट्स तिच्या भूमिगत गुप्त बंकरमध्ये अत्यंत प्राणघातक असा विषारी वायू सोडत होते...!

तिच्या सगळ्या नाझी अनुयायांना ठार करण्यासाठी! तिचं आणि तिच्या लाडक्या फ्यूरचं चाळीस वर्षांचं जुनं निवासस्थान - जमिनीखालचा त्यांचा तो आवडता सातवा बंकर ते लोक पार नष्ट करत होते...तिच्या स्वामिभक्त शिडकून...तिच्या सगळ्या नाझी कुळासकट...! आणि मग अचानक - वरून, त्या दोघांच्या तोंडून तिला आपलं नाव उच्चारलेलं ऐकू आलं! आपण सटकलो आहोत हे त्या दोघांच्या लक्षात आल्याचं त्यांच्या संभाषणातून तिला समजलं. आणि तिच्या जीवाचा थरकाप झाला! आपल्याला शोधत ती दोघं इथं तर येणार नाहीत ना? भयानं ती थरथरू लागली. पण काहीच क्षणांनी कॅफे वुल्फकडे परतण्यासंबंधी त्यांच्यात काहीतरी बातचीत चालू असल्याचं तिला

समजलं. अन् काहीच मिनिटांत त्या दोघांचे आवाज दूरदूर जात नाहीसे झाले. चोहीकडे एक निःस्तब्ध शांतता पसरली. अंधारात दडलेली इव्हा आता आपल्या सुरक्षिततेबद्दल विचार करू लागली.

आपल्या भवितव्याचं - आपल्या राजकीय पार्टीबद्दलचं आपलं आणि आपल्या आवडत्या फ्यूरचं स्वप्न धुळीला मिळालंय ही जीवघेणी जाणीव तिला झाली. अस्सल आर्यन रक्ताचा, आपल्या पतीचा वारसदार वुल्फगॅंग श्मिड्ट पण आता तिला कायमचा अंतरला होता. एक अत्यंत विश्वासू नि एकनिष्ठ सेवक! तो, आपली पार्टी, आपली अंतिम ध्येयं, अगदी सर्वस्व-सर्वस्वाला आपण मुकलो आहोत! - काळीज विदीर्ण करणारा विचार तिच्या मनात आला. मूठभर परकीय लोकांनी कट करून, बर्लिनमधल्या ज्युरीस गॅंगस्टर्सना हाताशी धरून आपल्या गुप्त निवासस्थानात विषारी वायू सोडलाय. आणखी काही मिनिटांतच आपली सगळी नाझी पिढी गारद होईल! रशिया आणि अमेरिका यांच्यात यादवी माजून ती राष्ट्रं नष्ट झाल्यानंतर सत्तेवर येण्यासाठी आपला कुणीही वारसदार आता शिल्लक उरणार नाही.

खाली, पुन्हा आपल्या बंकरमध्ये जावं आणि आपल्या सगळ्या लोकांची तिथून सुटका करावी, त्यांना वाचवावं, अशी तीव्र इच्छा इव्हाला झाली पण-! पण आता फार उशीर झाला होता...फार, फार उशीर झाला होता...! एव्हाना तिच्या शत्रूंनी तिच्या गुप्त बंकरमध्ये तो विषारी वायू सोडलाही असेल आणि तिच्या बंकरचं एका मोठ्या भूमिगत थडग्यात रूपांतर झालं असेल! - तिच्या मनात आलं.

या विचारसरणी भयाची एक थंड लहर तिच्या उभ्या देहातून सरसरत गेली. आपण संपूर्ण बरबाद झालो आहोत हे तिच्या ध्यानात आलं आणि आता आपल्याला काय केलं पाहिजे याची जाणीव तिला अकस्मात झाली! त्या जाणिवेसरशी खांदे ताठ करून ती अंधारात उभी राहिली...!

आपण आपल्या शत्रूच्या हाती कधीच जिवंत अवस्थेत सापडणार नाही असा आपल्या पतीचा अड्डाहास तिला आठवला. त्यानं तिच्यासमोर एकदा उद्वारलेले त्याचे शब्द तिच्या कानात घुमू लागले. “माझ्या सानुले! जर आपल्या शत्रूंनी आपल्याला जिवंत पकडलं तर आपल्याला ते लोक गजांच्या पिंजऱ्यातून कोंडतील! आपली धिंड काढतील. आणि मग मॉस्कोच्या ‘झू’मध्ये आपले पिंजरे टांगतील ! लोकांकडून आपली छीः थू करवण्याकरता...आपल्या अब्रूचे धिंडवडे काढण्याकरता...! आपली अशी शोभा होता कामा नये !”

त्याचे ते शब्द किती खरे होते ! आणि आपल्या लाडक्या फ्यूरला वाटणारी ती भीती आता खरी ठरू पाहात होती ! आपण जर आता आपल्या शत्रूच्या हाती जिवंत सापडलो तर आपलीही तीच गत होईल ! तिच्या मनात आलं. आणखी एखाद-दोन दिवसांनंतर काय होईल याचं भीषण चित्र तिच्या नजरेसमोर उभं राहिलं. तिचे शत्रू-ते मारेकरी तिथे खाली बंकरमध्ये जातील. तिथलं विषारी वातावरण स्वच्छ करतील. तिच्या सहकाऱ्यांची दुर्दैवी प्रेतं तिथून बाहेर नेतील. आणि मग बंकरमधली सगळी कागदपत्रं-चीजवस्तू लुटून नेतील. आपल्या लाडक्या फ्यूरचा रक्षाकलश ते घेऊन जातील! आपल्या गुप्त डायन्यांमधल्या नोंदींवरून आपली सगळी गुपितं त्यांना कळतील आणि मग ते थेट क्लारापर्यंतसुद्धा पोचतील...!!

आपल्या इतिहासातल्या नोंदी मग ते बदलतील! एक नवा इतिहास लिहिला जाईल! आपलं समग्र स्वरूपच त्यांच्यापुढे उघड होईल!

नाही! असं होता कामा नये...असं होता कामा नये...! तिचं मन आक्रंदून उठलं.

आणि क्वचित काळी असा अनवस्था प्रसंग जर कधी ओढवलाच तर असं घडू नये, पुढली सगळी विटंबना टळावी म्हणून फ्यूरनं घेतलेली एक फार महत्त्वाची दक्षता तिला आठवली.

होय! फ्यूर बंकरमधल्या त्यांच्या अखेरच्या दिवसांमध्ये फ्यूरनं तिला त्या दोन गुप्त लीव्हर्सबद्दल सांगितलं होतं. हेवी ड्यूटी वार्यरिंगशी संबंधित असलेल्या त्या दोन लीव्हर्स होत्या. त्यातली एक लीव्हर फ्यूर बंकरच्या तळाच्या पातळीतल्या एका खोलीत होती आणि दुसरी कॅफे वुल्फमधल्या एका गुप्त स्थानी-पार दुसऱ्या टोकाला! या दोन्ही लीव्हर्सपैकी कुठलीही लीव्हर ओढून ती यंत्रणा कार्यान्वित करताच त्यांच्या गुप्त बंकरच्या खाली बसवलेल्या अतिविस्फोटक नि ज्वालाग्राही सामग्रीचा प्रचंड स्फोट होऊन त्यांच्या त्या गुप्त निवासस्थानाच्या पार ठिकच्या उडून त्याचा पूर्ण विध्वंस होऊ शकत होता!

ती गुप्त विध्वंसक यंत्रणा बसवण्यापाठीमागचा हिटलरचा हेतू अगदी साधा नि स्वच्छ होता. युद्धाच्या अंतिम काळात जर रशियन्स अपेक्षेपेक्षाही लौकर फ्यूर बंकरपर्यंत येऊन थडकले तर तिथली गुप्त लीव्हर ओढून आपलं भूमिगत निवासस्थान तो पूर्णपणे नष्ट करू शकत होता, आणि इव्हाबरोबरच स्वतःही वीराचं मरण पत्करू शकत होता, शत्रूच्या हाती लागण्याऐवजी! पण सातव्या बंकरमध्ये निसटून आश्रय घेण्याइतका वेळ जर त्याला मिळाला तर सगळ्या जगाला चकवून इव्हाबरोबर तिथे त्याला नंतर सुखानं कालक्रमणा करता येणार होती. समजा पुढे त्याच्या त्याही गुप्त निवासस्थानाचा पत्ता जर कुणाला यदाकदाचिंत लागलाच तर कॅफे वुल्फमधून आपल्या लोकांना बाहेर काढून तिथली लीव्हर ओढून आपला भूमिगत बंकर त्याला उद्ध्वस्त करता येणार होता आणि नंतर इव्हाबरोबर तिथून निसटून जगाच्या कुठल्या तरी कोपऱ्यात त्याला दडून राहता येणार होतं!

मात्र कोणत्याही परिस्थितीत आपल्या गुप्त निवासस्थानापर्यंत आपल्या शत्रूला पोहोचू देण्याची त्याची इच्छा नव्हती. आपली कुठलीही सामग्री शत्रूच्या हाती तो लागू देणार नव्हता.

जगासमोर आपला तमाशा होऊ देणार नव्हता!

तसं घडू नये अशी इव्हाचीदेखील इच्छा होती. आणि आपल्या पतीचा आदेश पाळण्याचं तिचं ठरवलं!

कॅफे वुल्फमधली ती गुप्त लीव्हर तर आता तिच्या पोहोचेपलीकडे होती. पण फ्यूर बंकरमधल्या लीव्हरपर्यंत तिला पोचता येणार होतं. ती लीव्हर अद्यापही सुस्थितीत असेल नि काम करू शकेल अशी आशा तिचं केली.

युद्धाच्या अंतिम काळात फ्यूर बंकरमधली ती गुप्त लीव्हर हिटलरनं तिला दाखवली होती. एका लष्करी इलेक्ट्रिशियनकडून त्यानं ती सगळी गुप्त विध्वंसक यंत्रणा बसवून घेतली होती आणि नंतर त्याला ठार केलं होतं! कुठे बरं आहे ती लीव्हर? स्मरणशक्तीला ताण देऊन चाळीस वर्षांपूर्वी फ्यूरनं दाखवलेलं त्या गुप्त लीव्हरचं स्थान आठवण्याचा प्रयत्न ती करू लागली. आणि तिला ते आठवलं! त्या लीव्हरची नेमकी जागा तिला आठवली. फ्यूर बंकरमध्ये, तिच्या सूटच्या विरुद्ध बाजूला, कॉरिडोरच्या पलीकडे असलेल्या त्यांच्या इंजिनियरच्या-जोहान्स हेत्येलच्या खोलीत — एका फरशीखालच्या खाचेत ती लीव्हर होती! त्या खोलीत नेऊन ती फरशी उचकटून हिटलरनं ती लीव्हर एकदा तिला दाखवली होती आणि तो म्हणाला होता, “इप्फी! ही महत्त्वाची गोष्ट नीट पाहून ठेव. ही तांबडी लीव्हर वर ओढली तर एक अतिशय प्रचंड स्फोट होईल आणि आपला गुप्त बंकर उद्ध्वस्त होऊन त्याचा पार विनाश होईल. जर कधी काळी आणीबाणीचा प्रसंग ओढवला तर या लीव्हरचा वापर करून सारं काही नष्ट करून टाक. नीट लक्षात ठेव इप्फी! ही बाब विसरू नकोस!” आणि मग क्षणभर थांबून तो म्हणाला होता, “मला सगळ्या साधकबाधक गोष्टींचा विचार करायलाच हवा!”

वरून जिऱ्याच्या टोकाशी असलेल्या भुयाराकडून काही हालचाल ऐकू येते आहे का याचा कानोसा घेत इव्हा काही मिनिटं अंधारात स्तब्धपणे उभी राहिली. चोहीकडे विलक्षण शांतता पसरली होती. वरून काही चाहूल येत नव्हती. ती दोघं -तो अमेरिकन आणि ती ब्रिटिश पोरटी - बहुधा सिक्युरिटी झोनमधून निघून गेली होती. तिंनं आणखी थोडा वेळ वाट पाहिली. आणि मग जिने उतरून ती फ्यूर बंकरच्या तळाकडे निघाली. ते जिने तिच्या इतके परिचयाचे होते की तिला उजेडाची आवश्यकता भासली नाही. डोळे बांधूनसुद्धा त्या पायऱ्या ती उतरू शकली असती! भरभर पायऱ्या उतरून ती फ्यूर बंकरच्या अगदी तळातल्या पातळीवर पोहोचली. समोरच्या दमट नि ओलसर कॉरिडोरमधून चालत, आपली सूट मागं टाकत, ती पुढे गेली. आणि ती हातातला फ्लॅशलाईट पेटवून डाव्या हाताला वळली. इंजिनीयर हेतोलच्या खोलीसमोर अगदी अचूक पोहोचली होती. त्या खोलीत शिरून कोपऱ्यातल्या त्या विविक्षित फरशीपाशी तिंनं बसकण मारली. मग डाव्या हातात फ्लॅशलाईट धरून उजव्या हाताच्या बोटांनी ती फरशी उचकटून काढण्याचा प्रयत्न ती करू लागली. दोन-तीन प्रयत्नांत ती फरशी बाजूला काढण्यात तिला यश आलं. खालच्या खाचेत तिंनं फ्लॅशलाईटचा प्रकाशझोत टाकला आणि तांबड्या रंगाची ती खास लीव्हर तिला दिसली. मग जरासुद्धा न घुटमळता खाली वाकून ती लीव्हर तिंनं घट्ट पकडली आणि जोर लावून वर ओढली. खट्ट असा आवाज होऊन ती लीव्हर वर आली. ती विध्वंसक विद्युत यंत्रणा आता कार्यान्वित झाली होती!

तिचा परिणाम व्हायला दोन मिनिटं तरी लागणार होती!

आपला फ्लॅशलाईट सांभाळत इव्हा चटदशी उठली, त्या खोलीतून बाहेर पडली आणि कॉरिडोरमधून झपझप चालत जिऱ्याकडे निघाली. जिऱ्यापाशी पोहोचताच शक्य तितक्या त्वरेनं समोरच्या पायऱ्या ती चढू लागली. चारही जिने चढून अगदी वरच्या ब्लॉक हाऊसवजा खोलीत ती पोहोचली त्याच वेळी - भूकंप व्हावा त्याप्रमाणे -

बाहेर जमीन हादरल्याचा मोठा आवाज तिला ऐकू आला!

आणीबाणीच्या दारातून अडखळत बाहेर पडत ती जमिनीच्या पृष्ठभागावर पोचली त्याच क्षणी - दूर जमिनीच्या पोटात एक अतिशय प्रचंड असा स्फोट झाला. आणि तिच्यासमोर काही अंतरावर - एखाद्या ज्वालामुखीचा उद्रेक व्हावा त्याप्रमाणे धरणी दुभंगली. पिवळ्या तांबड्या ज्वाळेची एक भिंत आकाशाच्या दिशेनं सुमारे हजार फूट उंचीपर्यंत उसळली. पाठोपाठ दगडामातीचा प्रचंड लोट उंच आकाशात फेकला गेला. कानठळ्या बसवणारा प्रचंड कडकडाट झाला. त्या कडकडाटांनं सभोवतालचा आसमंत दणदणून गेला. अन् मग त्याचे प्रतिध्वनी येत राहिले. त्या प्रलयकारी स्फोटांमुळे समोर काही मीटर्स अंतरावर जमिनीला दरीसारखा एक तडा पडला. हा तडा पलीकडे असलेल्या बर्लिन भिंतीलाही भेदून पुढे - पश्चिम विभागात निघून गेला होता! युद्धाच्या अंतिम काळात रशियन तोफदळाच्या नि दोस्तांच्या बाँबवर्षावाच्या कडकडाटी स्फोटाचे आवाज इव्हांनं ऐकलेले होते. पण आता तिच्यासमोर झालेला तो प्रचंड स्फोट त्यांच्यापेक्षा शतपटीनं मोठा होता.

पूर्व सरहद्दीत आणि पश्चिम बर्लिनच्या विभागात दूरपर्यंत आगीचा प्रचंड दर्या उसळला होता! अग्निप्रलयच झाला होता जणू. इव्हासमोर काळ्याकुट्ट धुराचे प्रचंड लोट वर उसळले, आणि मग आकाशात उंच उसळलेल्या दगडामातीचा वर्षाव खाली चौफेर होऊ लागला. त्यापासून आपले डोळे नि चेहरा वाचविण्यासाठी इव्हांनं आपलं डोकं झटकन मागे वळवलं. दोन्ही हातांनी आपला चेहरा झाकून तो प्रलय निवळण्याची वाट ती पाहू लागली. त्या विध्वंसानं ती पुरी थरारून गेली होती. पण तिचं हृदय मात्र आनंदानं नाचत होतं. ‘आता कशाची फिकीर नाही माझ्या लाडक्या! तुझ्या इच्छेप्रमाणे मी सगळं पार नष्ट केलं आहे! आपल्या साम्राज्याचं नखही आता कुणाच्या दृष्टीस पडणार नाही...’ तिच्या मनात विचार येत होते.

दूर वाजू लागलेल्या सायरन्सनी ती भानावर आली. आपल्या चेहऱ्यावरले हात तिंनं बाजूला केले. आगीच्या तांबड्या-पिवळ्या छटांनी वरलं आभाळ लखलखत होतं. उंच उसळलेला धुरळा आता हळूहळू खाली बसत होता. तिंनं आपला फ्लॅशलाईट पेटवला आणि त्याचा प्रखर प्रकाशझोत समोरच्या धुळीच्या पडद्यातून पलीकडे फेकला, त्या प्रकाशझोतात तिला जे अपेक्षित होतं ते दिसलं! मग एक क्षणही वाया न दडवता ती त्या दिशेनं झपझप चालत निघाली.

पूर्व आणि पश्चिम बर्लिन विभागणाऱ्या भिंतीनिकट ती पोहोचली. त्या भिंतीचा बराचसा भाग उद्ध्वस्त झालेला होता. त्या भिंतीला एवढं मोठं खिंडार पडलेलं होतं की त्यातून रणगाड्यांची एखादी बटालियन सुद्धा अगदी सहजपणे पलीकडे गेली असती!

बर्लिन भिंतीला पडलेल्या त्या खिंडाराकडे विजयानं बघत इव्हा काही क्षण स्तब्धपणे उभी राहिली.

मेरी विडो! - आनंदी विधवा! सगळे जण आपल्याला पूर्वी असं म्हणत असत! तिच्या मनात आलं. या उपमेला आपण अजूनही पात्र आहोत! तिचे सगळे प्रियजन खलास झाले होते, जमिनीखाली खोल खोल गाडले गेले होते - कायमचे! तिच्या प्राणप्रिय पतीचे - फ्यूरचे मर्त्य अवशेषदेखील खोल जमिनीत पुरले गेले होते. पण इतका सगळा विध्वंस होऊनही ती मात्र जिवंत राहिली होती! मेरी विडो! होय. खरोखरच ती ‘मेरी विडो’ होती. आपले सगळे सखेसोबती आपल्याला अंतरले असले तरी अजूनही आपण एकट्या नाहीयत ही जाणीव तिला एकदम झाली.

त्या जाणिवेसशी झपझप चालत समोरच्या बर्लिन भिंतीला पडलेल्या खिंडारातून ती पलीकडे गेली. पूर्व जर्मनीचा सिक्युरिटी झोन मागे टाकून - सरहद्द ओलांडून - त्या कुप्रसिद्ध भिंतीपलीकडे स्वतंत्र पश्चिम बर्लिन विभागात ती अगदी लीलया पोहोचली. त्याच वेळी तिला अग्निशामक दलाचे सायरन्स ऐकू येऊ लागले. समोरच्या एका रस्त्यावरून भरभर चालत बाजूच्या एका आडगल्लीत ती शिरली. त्या गल्लीतून ती पलीकडल्या एका रस्त्यावर पोहोचली. सायरन्सचे आवाज तिला आता अधिक जोरानं ऐकू येऊ लागले.

पण आता तिला कशाची फिकीर नव्हती.

झपझप चालत ती इच्छित स्थळाच्या दिशेनं निघाली.

नीसबेक स्ट्रासीवरल्या त्या अपार्टमेंटच दार उघडलं गेलं आणि ते चाकांच्या खुर्चीत बसलेल्या लिस्लनंच उघडलं आहे हे पाहिल्यावर इव्हा थोडीशी स्वस्थचित झाली. पट्टीशी ती दारातून आत शिरली तेव्हा लिस्ल तिच्याकडे आश्चर्याने पाहात उद्गारली,

‘इव्हा! आता इतक्या सकाळी तू इकडे कशी? आणि तुझा अवतार असा कसा झालाय? माय गॉड! - तू -’

लिस्लचा खांदा पकडून इव्हा तिच्यावर वाकली आणि कुजबुजत्या स्वरात तिला म्हणाली, ‘त्यांना आमचा सुगावा लागला! त्यांनी आमची जागा नष्ट करून टाकली. पार सगळ्यांचा निकाल लावला...’

‘ते - ते? म्हणजे?’

‘इथे आलेले आमच्या शोधात असलेले ते परकीय लोक.’

‘पण... पण हे सगळं कसं घडलं इव्हा?’

“त्याची फिकीर आता करू नकोस. आपले सगळे लोक ठार झालेत. मी तिथून कशीबशी निसटले नि इथे आले. आता ते लोक इथे येऊन थडकण्याच्या आत आपल्या सगळ्यांना इथून पसार व्हायला हवं!”

“सगळ्यांना? म्हणजे?”

लिस्ल! आता जास्त काही बोलायला वेळ नाही! एकेक मिनिट महत्त्वाचं आहे. मी खाली एक टॅक्सी थांबवलीय. माझ्या खिशात थोडे पैसे आहेत. टॅक्सीनं आपण सरळ बाहोंपला जाऊ! टॅक्सीपर्यंत तुला चालता येईल?”

“हो. काठीच्या आधारानं मी जाऊ शकेन.” लिस्ल घुटमळत म्हणाली,

“पण... पण इव्हा! ते लोक खरोखर इथे येतील? आणि - आणि शिमड्ट कुठे आहे?”

“शिमड्ट मरण पावला! त्या लोकांनी सगळ्यांची वासलात लावली - आणि आता ते आपल्या मागावर येतील - अगदी नक्की येतील!” इव्हानं लिव्हिंगरूममधून नजर फिरवली आणि ती म्हणाली, “क्लारा, क्लारा कुठाय? आणि फ्रान्झ? तो घरातच आहे ना?”

“तो सकाळी लौकर शाळेत गेलाय. क्लारा किचनमध्ये ब्रेकफास्ट तयार करतेय.” लिस्ल थरथरत म्हणाली, “तिचं आता काय करायचं?”

तिच्या या प्रश्नावर क्षणभरही न घुटमळता इव्हा म्हणाली,

“तिला पण आपण आपल्याबरोबर घेऊन जाऊ! ताबडतोब.”

“पण इव्हा! हे कसं शक्य आहे? तिला केवढा धक्का बसेल? आणि हे सगळं ती कसं समजून घेईल?”

“मला ठाऊक आहे, लिस्ल! पण आपल्याला आता हे करावंच लागणार आहे. त्याविना दुसरा काही इलाज नाही. आपण तिला सगळं काही सांगू आणि त्यानंतर ताबडतोब इथून सटकू! आता वेळ फार थोडा आहे.”

लिस्ल त्या धक्क्यातून आता बरीचशी सावरली होती. क्षीणपणे ती म्हणाली, “ठीक आहे! पण - पण मला वाटतं मीच अगोदर तिच्या कानांवर हे घालते. मला किचनमध्ये जाऊ दे! ओ! गॉड, हे सगळं ऐकून तिला केवढा धक्का बसेल. मला तर कल्पनाच करवत नाही...”

“मला ठाऊक आहे. लिस्ल! पण हे करायलाच हवं! हवं तर मी तिला सांगते!”

“नको! अगोदर मला जाऊ दे.” किचनच्या दिशेनं आपली खुर्ची वळवत लिस्ल म्हणाली, “तोवर तू आमच्या सामानाची बांधाबांध कर.”

“अहं! काही सामान बरोबर घ्यायचं नाहीये. फक्त पैशाची एक छोटीशी बॅग! बस्स! तुझ्याजवळ अजून ती सगळी रक्कम आहे ना?”

“हो आहे. अगदी सगळी! माझ्या कपाटाच्या तळातल्या ड्रॉवरमध्ये. तिथेच आपले सगळे पासपोर्ट्स पण आहेत.”

“त्यांचीच आपल्याला या घटकेला जरूर आहे. एकदा आपण आपल्याला जायचंय त्या ठिकाणी सुखरूप पोहोचलो की मग आपल्याला काय हवं ते घेता येईल. मग? क्लाराला तू सांभाळून घेशील?”

“काही सांगता येत नाही... पण... पण मी प्रयत्न करते.” लिस्ल म्हणाली आणि खुर्चीची चाकं ढकलत किचनकडे निघाली.

हॉल पार करून, क्लारा आणि फ्रान्झच्या बेडरूममधून जात इव्हा पाठीमागच्या भागात असलेल्या लिस्लच्या बेडरूममध्ये पोचली.

तिथल्या पलंगापासल्या घड्याळाकडे एक नजर टाकून, त्या खोलीतल्या मोठ्या कपाटाकडे ती भर्कन गेली. कपाटाच्या वरच्या खणात तिला एक लेदर बॅग दिसली. ती काढून तिने पलंगावर भिरकावली. मग तिने कपाटाच्या तळातला ड्रॉवर उघडला. त्यात स्वेटर्सच्या घड्यांखाली नोटांची बंडलं असलेली खोकी होती. ती खोकी काढून भराभर ती पलंगावर टाकलेल्या बॅगेत भरण्यास तिने सुरुवात केली. ती बॅग पूर्णपणे भरल्यावर तिने ती बंद केली आणि तिचे खटके दाबून त्यांची कुलुप लावली. त्याच वेळी किचनमधून तिला एक किंकाळी ऐकू आली.

पलंगावरील बॅग उचलून ती मागे वळली तेव्हा किचनकडून धावत येणारी पावलं तिला ऐकू आली आणि काही क्षणांतच लिस्लच्या बेडरूमच्या दारात येऊन थबकलेली क्लारा तिच्या दृष्टीस पडली. तिची मुद्रा दुःखानं व्याकुळ बनली होती आणि डोळे विस्फारले होते.

क्षणभर थांबून इव्हा तिला म्हणाली, “क्लारा, पोरी मला माफ कर!... माफ कर.”

“हे खोटं आहेऽ!” रुद्ध कंठानं क्लारा उद्गारली, “हे सगळं खोटं आहे. तुम्ही दोघींनी माझी क्रूर चेष्टा आज का आरंभलीयत?”

“पोरी! हे सगळं खरं आहे...” क्लाराला आपल्याजवळ घेण्यासाठी पुढे होत इव्हा म्हणाली. पण क्लारा तत्कन एकदम मागे झाली.

“हे खोटं आहे. तू माझी आई नाहीस! तू माझी आई असणं शक्यच नाही. माझा विश्वास नाही याच्यावर” चिडून ती म्हणाली.

“क्लाराऽ! पोरी, मीच तुझी आई आहे.” इव्हा स्थिर स्वरात तिला म्हणाली, “आणि ते... ते तुझे वडील होते.”

“नाहीऽ! हे शक्यच नाहीऽऽ” क्लारा किंकाळली, “तुला खूळ लागलंय. यापैकी काहीही खरं नाहीये! तू काहीतरी बरळतेयस -”

“नाही क्लारा! हे सगळं खरं आहे. मीच तुझी आई आहे. आणि ते तुझे वडील होते. माझं थोडं ऐक तरी -”

“हे शक्य नाहीऽऽ” क्लारा किंकाळली, “तो राक्षस माझा बाप -”

पण क्लाराचं वाक्य पूर्ण होऊ शकलं नाही. रागानं बेभान होऊन इव्हा एकदम पुढे झाली आणि तिने क्लाराच्या एक तोंडात भडकावली. “तोंड सांभाळून बोलऽ” ती ओरडली, “त्यांच्याबद्दल एकही अपशब्द उच्चारलेला मला चालायचा नाही. सांगून ठेवते.”

क्लारा जोरजोरानं हुंदके देत रडू लागली. हुंदक्यांमुळे तिचं सबंध शरीर थरथरू लागलं. ती गदगदून रडू लागली.

पण त्या धक्क्यातून तिला सावरू देण्याइतका वेळ आता इव्हापाशी नव्हता. तिला बोलून सरळ करण्याइतकाही अवसर नव्हता. ती दृढ स्वरात तिला म्हणाली, “क्लारा! आपण सगळ्यांनी आता ताबडतोब इथून निघायला हवं.”

“नाहीऽऽ” क्लारा एकदम ओरडली, “मी तुमच्याबरोबर कुठेही येणार नाही.” माझा फ्रान्झ - आमचा संसार- आमचं बाळ- हे सगळं मला हवंय.”

“क्लाराऽ! आता हट्ट बास झाला. तुला इथे राहता येणार नाही. आपल्या सगळ्यांनाच इथून हलायला हवं. आपण त्यांच्या हाती सापडता कामा नये.” इव्हा कडक स्वरात तिला म्हणाली, “आता हे रडणं बंद कर! मी काय सांगते ते ऐक! ऐकणार ना माझं तू?”

एका टॅक्सीच्या पाठच्या भागात बसून रेक्स फोस्टर स्ट्रीसमानस्ट्रीसीच्या दिशेनं निघाला होता. त्याचं अंग विलक्षण आंबलं होतं. शरीरातलं हाड न हाड ठणकत होतं.

आदला संबंध दिवस धावपळीचा गेला होता, रात्र अतिशय दगदगीची नि धामधुमीची गेली होती - अन् आता प्रथमच खूप थकल्याची, दमल्याची जाणीव त्याला होत होती. तो विलक्षण थकला होता अन् त्यात भर म्हणून की काय बाहेरच वातावरणही कसं मरगळल्यागत झालं होतं. हवा दाटून आली होती. आभाळात काळ्याकुट्ट ढगांची गर्दी झालेली होती.

पण जसजसा तो आपल्या नियोजित ठिकाणाच्या जवळजवळ पोहोचू लागला तसतशी एक गोष्ट त्याच्या लक्षात आली ती अशी की - वरचं आभाळ ढगांमुळे दाटून आलेलं नव्हतं, तर काळ्या धुरांनं धरलं होतं! ही गोष्ट ध्यानात येताच ते एकदम तल्लख झाला. त्याचं कुतूहल जागृत झालं.

चेक पॉइंट चार्लीपासून अर्ध्या मैलावर असताना लांबून त्याला मोठे स्फोट ऐकू आले होते. दूरवर आगीच्या प्रचंड ज्वाळा उसळताना त्याला दिसल्या होत्या. त्याच्या टॅक्सीच्या ड्रायव्हरनं टॅक्सीचा वेग कमी केला होता. डाव्या बाजूला दूरवर असलेल्या इमारतींच्या पाठीमागून वर उसळणाऱ्या अग्निज्वाळा आणि धुरांचे लोट फोस्टरला दिसले होते. पण ती आग एखाद्या इमारतीला लागवी तशी दिसत नव्हती. त्या आगीचं स्वरूप प्रचंड होतं, भयंकर होतं. ज्वालाग्राही वायू पेटून जसा प्रचंड स्फोट होतो नि आग लागते तशी ती आग होती...!

आता त्याला आकाशात जे धुरांचे ढग दिसत होते ते त्या आगीचेच असले पाहिजेत असं त्याच्या लक्षात आलं आणि -

आस्कनिशर प्लाट्झ विभागात त्याची टॅक्सी पोहोचली तेव्हा तिथं लोकांची प्रचंड गर्दी जमलेली त्याला दिसली. आगीचे बंब, धावपळ करणारे अग्निशामक दलाचे लोक यांनी स्ट्रीसमानस्ट्रासीचा परिसर नुसता गजबजून गेलेला होता. तिथे प्रचंड कोलाहल माजला होता. त्या विभागातल्या काही इमारती कोसळल्या होत्या, उद्ध्वस्त झाल्या होत्या आणि त्यांनाही आगी लागल्या होत्या.

आणि काय घडलं असावं याची फोस्टरला अकस्मात जाणीव झाली. एका कोपऱ्यावर टॅक्सी थांबवून तो टॅक्सीतून बाहेर पडला आणि तीरासारखा आस्कनिशर प्लाट्झकडे धावला. तिथं पोचल्यानंतर त्याला सगळा उलगाडा झाला.

जमिनीखालचा विषारी वायूनं भरलेला तो गुप्त बंकर काहीतरी प्रकारानं पार नष्ट झाला होता! संपूर्ण विध्वंस! हिटलरच्या माथेफिरू अनुयायांचं ते गुप्त निवासस्थान संपूर्णपणे उद्ध्वस्त करण्यात आलं होतं! तिथं- खाली आता काही शिल्लक उरणार नव्हतं!

स्ट्रीसमानस्ट्रासीवर जमलेला प्रचंड जनसमुदाय तो विलक्षण अग्निप्रलय बघत होता. अग्निशामक दलाचे कित्येक होज पाईप त्या आगीवर पाण्याचा प्रचंड मारा करत होते. तिथे जमलेल्या गर्दीतून धक्काबुक्की करत, रेटोरेटी करत फोस्टर पुढे पुढे जाऊ लागला. अन् अचानक पुढल्या गर्दीमध्ये त्याला अगोदर किरवोव, मग तोवाह आणि सर्वात शेवटी एमिली दिसली. आजूबाजूच्या लोकांना कोपरांनी ढोसत, त्यांच्यातून वाट काढत फोस्टर कसाबसा त्या तिघांपाशी पोहोचला. त्याला पाहताच एमिलीनं त्याला अत्यानंदानं मिठी मारली. आणि सभोवतालच्या लोकांची तमा न बाळगता ती दोघं एकमेकांवर चुंबनांचा वर्षाव करू लागली. फोस्टरला घट्ट बिलगत एमिली म्हणाली, “सगळं संपलं! रेंक्स.”

समोर काही अंतरावर पेटलेल्या प्रचंड आगीकडे बघत फोस्टरनं तिला विचारलं, “पण हा प्रकार घडला कधी एमिली?”

“मोसाद एजंटंनी तो बंकर विषारी वायूनं भरल्यानंतर साधारण तासाभरांनं! तिथं खाली असलेलं कुणीही वाचून पळून जाऊ शकलं नाही- गोल्डिंगनंच मला सांगितलं हे. त्यानंतर उजाडण्यापूर्वी थोड्या अगोदर एक महाप्रचंड असा स्फोट झाला. दाड, गोटे, माती सगळ्या गोष्टी उंच आकाशात उडाल्या आणि तेव्हापासूनच ही प्रचंड आग लागलीय! मला वाटतं तिथं खाली पसरलेला तो वायू अपघातानं पेटला असावा.”

“शक्य आहे, आणि नाहीही.” फोस्टर उद्गारला.

“तिथे खाली कुणीतरी सिगारेट पेटवण्यासाठी काडी ओढली असेल नि त्यामुळे तिथं पसरलेला वायू पेटून ही आग लागली असेल.” एमिली म्हणाली.

“शक्य नाही!” तोवाह जोरांनं मान हलवत म्हणाली, “एक गोष्ट तू विसरलीस. तिथे खाली असलेला प्रत्येक जण तो स्फोट होण्याच्या कितीतरी अगोदर मरण पावलेला आहे.”

“हो! तू म्हणतेस ते बरोबर आहे.” खांदे उडवत एमिली म्हणाली, “मग तिथे काय घडलं असेल काही कळत नाही.”

स्ट्रीसमानस्ट्रासीच्या टोकाला असलेल्या आगीच्या बंबांच्या रांगांपलीकडे फोस्टरनं नजर टाकली. कॅफे वुल्फपासून तो बर्लिन भिंतीपर्यंतच्या पड्यात येणारं सारं काही पार उद्ध्वस्त होऊन गेलं होतं. खुद्द बर्लिन भिंतीचा काही भाग देखील फुटून उद्ध्वस्त झाला होता, दासळला होता आणि तिला एक मोठं खिंडार पडलेलं होतं. सुमारे सव्वाशे ते दीडशे फूट रुंदीच्या त्या खिंडारातून - जमिनीला पडलेली एक मोठी दरी - पलीकडे पूर्व बर्लिनच्या सिक्युरिटी झोनमध्ये गेलेली दिसत होती.

फोस्टरनं एमिलीचा दंड धरला आणि बर्लिन भिंतीला पडलेल्या त्या खिंडाराकडे बोट दाखवत तो म्हणाला, “जर कुणी तिकडे पलीकडे - पूर्व विभागात असतं आणि त्याला जर इकडे यायचं असतं तर त्या खिंडारातून त्याला चालत अगदी सहजी इकडे येता आलं असतं.”

“कुणीतरी म्हणजे - इव्हा ब्राऊनसारखं कुणीतरी - असंच ना?”

“होय, इव्हा ब्राऊन!” फोस्टर म्हणाला आणि त्यानं एकदम किरवोवचा हात पकडत त्याला विचारलं, “निकोलस, ती क्लारा फीबिग् कुठे राहते म्हणालात?”

“नीसबेक् स्ट्रासीवर, कु’डामच्या उजव्या टोकाला.” किरवोव उत्तरला.

“मग आपण इथे कशाची वाट पाहात थांबलो आहोत? तो आपला शेवटला टप्पा असायला हवा! कदाचित अजूनही ती क्लारा आपल्या झडपेत सापडू शकेल - आणि तिच्याबरोबरच इव्हासुद्धा! ०”

फीबिग् कुटुंबाच्या अपार्टमेंटच्या दारावरल्या घंटीचं बटण किरवोवनं दाबलं तेव्हा बाकीची तिघं त्याच्याभोवती गोळा झाली. बराच वेळ झाला तरी आतून काही प्रत्युत्तर आलं नाही. किरवोवनं मग दार ठोठावण्यास सुरुवात केली. काही मिनिटांनी ते दार अगदी हळूच उघडलं गेलं.

किडकिडीत शरीराचा, बाकदार नाकाचा एक तरुण माणूस दारात उभा होता. त्याचे काळेभोर केस विस्कटले होते. त्याच्या डोळ्यांवर जाड भिंगांचा चष्मा होता. त्याच्या गालांवर अश्रू ओघवून सुकलेले दिसत होते. मुद्रा दुःखानं व्याकुळ बनलेली होती. सुन्न-बधीर अवस्थेत खांदे पाडून तो उभा होता.

“तुम्ही-तुम्हीच फ्रान्झ फीबिग् ना?” किरवोवनं त्याला विचारलं. त्या माणसानं हळूच मान हलवून होकार दिला.

“आणि तुमची बायको क्लारा, क्लारा फीबिग्, ती कुठे आहे? आम्हांला तिच्याबरोबर काही महत्त्वाचं बोलायचंय.”

भकास मुद्रेनं त्या माणसानं शून्यपणे किरवोवकडे पाहिलं आणि अगदी हळू स्वरात तो म्हणाला, “तुम्हांला फार उशीर झालाय.” मागे वळून तो ड्रॉईंगरूममध्ये गेला. ती

सर्व जण त्याच्यापाठी आत गेली. तिथल्या एका खुर्चीत फ्रान्झ विमनस्कपणे बसला आणि एकदम हमसून हमसून रडू लागला.

“आम्हांला उशीर झाला? म्हणजे?” फोस्टरनं त्याला विचारलं.

फ्रान्झनं स्वतःला सावरलं आणि तो रुद्ध कंठानं म्हणाला, “ती मरण पावलीय. मी आज शाळेतून लौकर आलो. क्लाराबरोबर मी लंच घेणार होतो. पण...पण आमच्या बेडरूममध्ये मला ती मृतावस्थेत आढळली. तिंनं आत्महत्या केली.”

“आत्महत्या? का? तिंनं आत्महत्या का केली? तुम्हाला काही माहीत आहे?”

फोस्टरनं चमकून त्याला विचारलं. फ्रान्झनं त्यावर काही उत्तर दिलं नाही.

फोस्टर त्याच्या खुर्चीपाशी गुडघा टेकवून बसला आणि त्याला म्हणाला, “काय घडलं ते मला ठाऊक आहे फ्रान्झ. तिची आई तिला इथे भेटायला आली होती. तिची आई - इव्हा ब्राऊन. हो का नाही?”

फ्रान्झनं साश्रू नयनांनी फोस्टरकडे पाहिलं अन् कंपित स्वरात तो म्हणाला, “हो! तिची आई - इव्हा ब्राऊन!... त्यामुळेच सगळं घडलं हे...”

“पण तुम्हाला ते कसं कळलं फ्रान्झ?”

“चिड्डीमुळं. क्लारानं ड्रेसिंग टेबलावर एक चिड्डी लिहून ठेवली होती.”

“तुमच्याजवळ ती चिड्डी आहे?”

“मी ती फाडून टाकली. डॉक्टर आल्यानंतर तिचे तुकडे करून मी ती टॉयलेटच्या फ्लशमध्ये टाकून दिली.”

“त्या चिड्डीत क्लारानं काय लिहिलं होतं? - सांगता?”

फ्रान्झनं आपलं मस्तक खाली झुकवलं आणि अस्फुट स्वरात तो सांगू लागला, “इव्हलिन-इव्हा ब्राऊन इथे खूप घाईघाईनं आली होती. तिंनं क्लाराला आपण तिची आई असल्याचं सांगितलं. आणि तिचे वडील...” फ्रान्झच्या तोंडून ते नाव बाहेर पडू शकलं नाही. “आपल्या वडीलांबद्दल क्लाराला कळलं. अन् त्या सगळ्या गोष्टी खऱ्या असल्याची ग्वाही लिस्लनं तिला दिली. इव्हा आणि लिस्ल -दोघींनी तिला आपण हे घर सोडून जात असल्याचं सांगितलं आणि तिलाही आपल्याबरोबर चलण्याचा आग्रह केला... क्लारा... माझी क्लारा... बिचारी...!” दुःखावेगानं तो एकदम थांबला.

“तिंनं आणखी काय लिहिलं होतं?”

“...इव्हा आणि लिस्ल तिला आपल्याबरोबर घेऊन जाणार होत्या. पण तिंनं मांडलेला आकांत आपल्याला गोत्यात आणील अशी धास्ती त्यांना वाटली. तेव्हा तिंनं स्वतःला सावरेपर्यंत तिला घरीच राहू द्यावं असा विचार त्यांनी केला. त्यांनी तिला नंतर कुठेतरी भेटण्याबद्दल सांगितलं. कुठं ते क्लारानं लिहिलं नाही. तिला जर त्यांच्याबरोबर जायचं नसेल तर तिंनं कुठंतरी गायब व्हावं - कारण यापुढे तिला इथे सुखानं जगता यायचं नाही असं त्या दोघींनीही तिला सांगितलं होतं. कुठल्याही परिस्थितीत तिंनं आता इथं राहू नये असा आग्रह धरला होता. क्लारानं चिड्डीत लिहिलं होतं, “इव्हा म्हणाली की तुझे वडील असते तर त्यांनीही असाच आग्रह धरला असता. जगासमोर नंतर तुझा तमाशा झालेला त्यांनाही अजिबात खपला नसता. आपल्या शत्रूंच्या हाती तू सापडता कामा नयेस क्लारा!” आणि नंतर त्या दोघी आपल्याला एकटं सोडून निघून गेल्या असं क्लारानं चिड्डीत लिहिलं होतं - काय करावं? कुठे जावं हे आपल्याला सुचेना. पण त्यातून कशीतरी सुटका करून घेणं भाग होतं. आणि... आणि तिंनं पुढे लिहिलं होतं- “मला क्षमा कर फ्रान्झ! मला क्षमा कर. पण त्या दोघींचं म्हणणं बरोबर होतं. कधी ना कधी कुणाला तरी या सगळ्या गोष्टी कळतीलच. तुला दुखावण्याची माझी इच्छा नव्हती. पण... आपल्या... आपल्या बाळाची आयुष्यभर होणारी बदनामी मला सहन झाली नसती. आणि म्हणूनच मी तुला कायमची सोडून जात आहे. मला क्षमा कर फ्रान्झ! पण माझ्यासमोर दुसरा मार्गच नव्हता... तुझ्यावर माझं चिरंतन प्रेम राहील...”

आणि फ्रान्झ जोरजोरानं डोकं हलवत ओक्साबोकशी रडत म्हणाला, “नाही! नाही! नाही! तिंनं मला असं सोडून जायला नको होतं. माझं तिच्यावर प्रेम होतं... मी कशाची पर्वा केली नसती... तिचा काही दोष नव्हता... पण विनाकारण तिचा बळी गेला...”

त्यानं दोन्ही हातांनी आपला चेहरा झाकून घेतला आणि हुंदके देत तो गदगदून रडू लागला.

फोस्टर उठून उभा राहिला. फ्रान्झचं दुःख पाहून तोसुद्धा हेलावून गेला होता. त्यानं विचारलं, “तुमचे डॉक्टर - ते अजून इथेच आहेत का, फ्रान्झ?”

फ्रान्झनं पॅसेजकडे खूप केली.

फोस्टर त्या पॅसेजमधून आत गेला. डायनिंग रूम ओलांडत तो पहिल्या बेडरूममध्ये शिरला. तेव्हा तिथे त्याला कसलातरी कडवट दर्प जाणवला. तो दर्पच त्याला सारं काही सांगून गेला!

त्या खोलीत डबलबेडपाशी एक जर्मन डॉक्टर नाकाशी रुमाल धरून गुडघ्यांवर ठेवलेल्या पॅडवर आपला रिपोर्ट लिहीत होता. डबलबेडवर एक देह डोक्यापासून पायांपर्यंत एका चादरीनं झाकून ठेवलेला होता.

“डॉक्टर!” फोस्टरनं दारातूनच हाक मारली.

त्या डॉक्टरनं मान वर करून त्याच्याकडे पाहिलं.

“- मी फीबिग कुटुंबीयांचा एक मित्र आहे. फ्रान्झची अस्वस्था फार वाईट झालीय. त्याला उपचारांची गरज आहे.”

डॉक्टरनं मान हलवली आणि तो म्हणाला, “मोठा वाईट प्रसंग ओढवला त्याच्यावर! त्याचा बिचान्याचा तरी काय दोष? माझं एवढं काम उरकलं की मी त्याच्याकडे बघतो. त्याला काहीतरी देतो.” मग पलंगावर झाकून ठेवलेल्या देहाकडे त्यानं आपली दृष्टी वळवली आणि तो म्हणाला, “वाईट... फार वाईट झालं... फारच वाईट घटना घडली.”

“तिंनं स्वतःचा आत्मघात करून घेतला?”

“होय, अर्थातच.”

“कसा?”

“सायनाईडची कॅप्सूल खाऊन. पण तिला ती कुठे मिळाली, मला काही कळत नाही. ती जहाल विषारी कॅप्सूल तिच्याजवळ आली बरी कुठून?”

त्या डॉक्टरला जरी त्याचा उलगाडा झालेला नसला तरी फोस्टरला मात्र ते चांगलंच ठाऊक होतं...!

तो माधारी वळला आणि बाहेरच्या खोलीत परतला. एमिली, तोवाह आणि किरवोव या तिघांना त्यानं तिथून निघण्याचा संकेत केला, आणि ती तिघं त्याच्या पाठोपाठ, त्या अपार्टमेंटमधून बाहेर पडली.

त्यानंतर दुसऱ्या दिवसाची सकाळ उजाडली होती. आभाळ निरभ्र होतं. हवा स्वच्छ होती. सूर्याच्या उबदार किरणांनी बर्लिन शहर न्हाऊन निघत होतं. एकमेकांच्या हातांत हात गुंफून एमिली आणि फोस्टर दोघं ती 'यूरोपा सेंटर' बिल्डिंगच्या प्रशस्त गच्चीवर उभी राहून बर्लिन शहराच्या मोहक दृश्याचं अखेरचं दर्शन घेत होती. बर्लिन भिंतीजवळून धुराचा एक स्तंभ अजूनही वर उंच आकाशात उसळत होता... पण तेवढी एक गोष्ट वगळता बर्लिन शहराचा बाकीचा भाग रमणीय दिसत होता. बुडापेस्टरस्ट्रासीच्या पलीकडे 'झूलॉजिकल गार्डन्स'ची हिरवळीनं बहरलेली मनोहर मैदानं दिसत होती. त्याच्याच शेजारी टायरगार्टनची समृद्ध वनराजी होती. त्या वनराजीतून बेलिव्ह्यू पॅलेस

आणि 'राईशस्टॅग' यांचं ओझरतं दर्शन होत होतं. अन् त्याच्याही पलीकडे निळ्याशार 'स्प्री' नदीचं सुंदर पात्र नागिणीसारखे वळसे घेत पुढे गेलेलं दिसत होतं.

'आपला निराळाच दिमाख असलेलं हे शहर बर्लिन' फोस्टरच्या मनात येत होतं, 'असंख्य भयानक घटनांना सामोरं जाणारं एक सुंदर शहर... आदल्याच दिवशी आणखी एक भयंकर घटनेला त्यानं तोंड दिलं होतं. धोका आणि विध्वंस या दोन गोष्टी या शहराशी जणू कायमच्या निगडितच होत्या.'

फोस्टरनं एमिलीकडे पाहिलं आणि तो तिला म्हणाला, "चला! अखेर, तुझ्या हिटलरच्या कहाणीचा खरा शेवट तुला गवसला. आता हे सत्य तुला साऱ्या जगाला सांगता येईल."

"सत्य?" एमिली उद्गारली, "ते मला जगाला सांगता येईल की नाही याबद्दल मला शंकाच आहे. मी एक इतिहासकार आहे. अन् जे जे मी लिहीन त्या प्रत्येक गोष्टीचा पुरावा माझ्याजवळ असायला हवा! पण आता माझ्याजवळ कसला पुरावा आहे? तू आणि मी - आपण दोघं खुद्द इव्हा ब्राऊनशी बोललो होतो हे मला सिद्ध करता येईल? ती इव्हाच होती, तिची डबल नव्हती - असं मला सिद्ध करता येईल?"

"पण तो छुपा बंकर! त्याचं काय?" फोस्टरनं तिला विचारलं.

"या अफाट जगाचा विचार करायचा झाला तर त्याला तो बंकर ठाऊकच नव्हता. आणि आता तर तो अस्तित्वातही नाहीये. उरलाय तो जमिनीतला एक प्रचंड खड्डा. सगळे मृतदेह, सगळे पुरावे त्याच्याखाली चिरडले गेलेयत, गाडले गेलेयत - पार कायमचे नष्ट झालेयत. त्यांची माहिती असलेली फक्त एकच व्यक्ती आता या पृथ्वीतलावर अस्तित्वात आहे. जिला या सगळ्याचा खरा शेवट काय झाला याची खरी माहिती आहे. इव्हा बाऊन! आपण शोधत

होतो त्या सत्याचा ती एकमेव पुरावा होती. पण आता तीही निसटलीय." एमिली विषादानं म्हणाली. तिंनं फोस्टरचा हात घट्ट दाबला आणि ती पुढे म्हणाली, "ती आता आपल्याला पुन्हा कधीच गवसणार नाही. नाही का रेक्स?"

"ती आता या क्षणी जगात कुठेतरी आहे हे निश्चित! पण यापुढे ती आता कुणाच्या हाती लागेल असं वाटत नाही." मान हलवत फोस्टर म्हणाला, "कुणीच तिला कधी शोधून काढू शकणार नाही...!"

खाली पसरलेल्या त्या निःस्तब्ध, शांत शहराकडे एमिलीनं पुन्हा एकदा नजर टाकली. शहराच्या सरहद्दीपार तिची दृष्टी गेली. आणि तिच्या तोंडून शब्द फुटले "द मेरी विडो! हिटलरच्या जीवनात तिंनं पदार्पण केलं तेव्हापासूनच तिचे कुटुंबीय आणि स्नेही तिला असं म्हणू लागले होते... अन् ते बरोबरही होतं... द मेरी विडो!... कारण ती सदासर्वकाळ एकटी नि एकाकीच राहिली...!" एमिलीनं दूर नजर लावली आणि ती पुढे म्हणाली, "वेल्! आणि आता अजूनही ती एकाकीच आहे. आपल्या सगळ्या रहस्यांसह. अगदी एकटी! आणि मला वाटतं आपल्या आयुष्याचा अंतापर्यंत ती एकटीच राहील."

विजय विठ्ठल देवधर

जयंती : १५ जुलै, १९४७

स्मृतिदिन : ३० नोव्हेंबर, २०१२

अभियांत्रिकी पदविका संपादित केल्यानंतर देवधर हे 'भारतीय उष्णदेशीय मौसम विज्ञान संस्थान' येथे तांत्रिक अधिकारी म्हणून दीर्घकाळ नोकरी करून निवृत्त झाले.

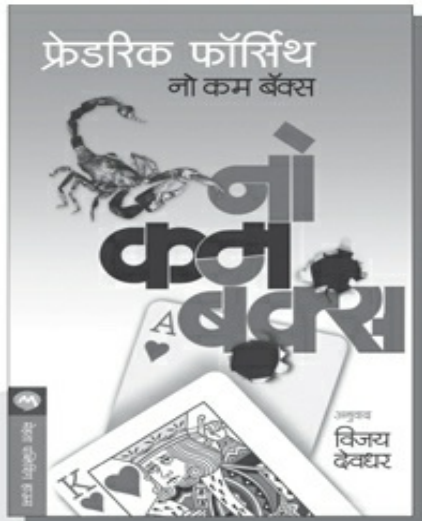
१९६६ साली त्यांची पहिली कथा प्रकाशित झाली आणि १९७१मध्ये त्यांनी जेम्स हॅडली चेस यांच्या 'नो ऑर्किड्स फॉर मिस ब्लँडिश' या रहस्यमय कादंबरीचा अनुवाद केला. त्यानंतर त्यांची अनेक पुस्तके प्रकाशित झाली आणि त्यांनी विविध नियत-कालिकांमधून, वर्तमानपत्रांमधून लेखनही केले.

देवधर यांनी रॉबिन कुक, आयर्विंग वॅलेस, सिडने शेल्डन, इयान फ्लेमिंग, जेम्स हॅडली चेस यांसारख्या बेस्ट सेलर लेखकांच्या कादंबऱ्यांचा सरस अनुवाद केला. त्यांचे 'बर्म्युडा ट्रॅंगल' हे पुस्तक विशेष गाजले.

दिल्ली येथील 'साहित्य अकादमी'च्या 'हूज हू' या सूचीत त्यांचा उल्लेख करण्यात आला होता. २००४ साली त्यांना 'पुणे मराठी ग्रंथालया'चा 'साहित्यिक पुरस्कार' मिळाला असून 'संगमनेर इतिहास संशोधन मंडळ' या संस्थेतर्फेही त्यांना गौरविण्यात आले.

आवर्जून वाचावे असे काही!

नो कम बॅक्स

मूळ लेखक
फ्रेडरिक फॉर्सिथ

अनुवाद
विजय देवधर

फ्रॉम रशिया विथ लव्ह

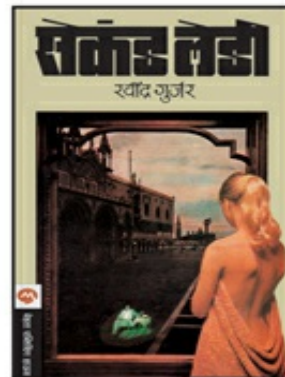
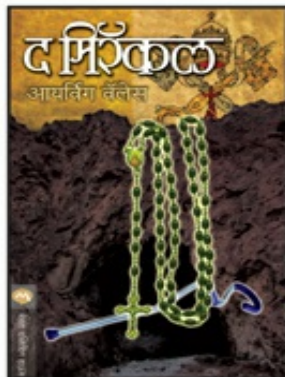
मूळ लेखक
इयान फ्लेमिंग

अनुवाद
विजय देवधर

पावलांचा अजिबात आवाज होऊ न देता
 रेक्स फोस्टर त्या दारापाशी पोहोचला.
 दाराचं हँडल पकडून त्यानं ते हळूच फिरवलं
 त्याला कुलूप नव्हतं!
 दाराला हलकेच फट पाडून त्यानं पलिकडे
 नजर टाकली.
 त्या दारापलिकडे खाली उतरत जाणारा
 एक जिना त्याला दिसला.
 आपण एका गुंतागुंतीच्या भुयारी तळघरापाशी
 येऊन पोहोचलो आहोत असंच त्याला प्रथम वाटलं
 पण –
 दुसऱ्याच क्षणी त्याचं तोंड आश्चर्यानं वासलं गेलं!
 त्या जिन्याच्या तळाशी त्याला दुसरा
 एक फ्युरर बंकर दिसला!
 आणि –
 आपल्याला काय आढळलंय याची
 त्याला अकस्मात जाणीव झाली!
 ज्याच्या शोधासाठी त्यानं आत्तापर्यंत
 जिवाचं रान केलं होतं तोच हा –
 जगाला अज्ञात असलेला
 हिटलरचा सातवा गुप्त बंकर होता!

हिटलरच्या भूमिगत साम्राज्यात नेणारी जबरदस्त
 रहस्यमय कादंबरी!

www.mehatapublishinghouse.com

मेहता पब्लिशिंग हाऊस

1. [मुखपृष्ठ](#)
2. [लेखकाविषयी](#)
3. [शीर्षक](#)
4. [१](#)
5. [२](#)
6. [३](#)
7. [४](#)
8. [५](#)
9. [६](#)
10. [७](#)
11. [८](#)
12. [९](#)
13. [१०](#)
14. [११](#)
15. [१२](#)
16. [वाचलेच पाहिजे असे काही...](#)
17. [मलपृष्ठ](#)